CHRISTOPHER DUGGAN

KISA İTALYA TARİHİ

ÇEVİRİ: MEHMET ŞENGÖÇMEN

Kronik

KISA İTALYA TARİHİ

—

CHRISTOPHER DUGGAN

KRONİK KİTAP: 559
Kısa Tarih Dizisi: 9

YAYIN YÖNETMENİ
Adem Koçal

ÇEVİRİ
Mehmet Şengöçmen

EDİTÖR
Oğuz Selim Başar

KAPAK TASARIMI
Kutan Ural

MİZANPAJ
Kronik Kitap

1. Baskı, Ekim 2024, İstanbul

ISBN
978-625-6228-11-5

KRONİK KİTAP
Şakayıklı Sk. N°8, Levent
İstanbul - 34330 - Türkiye
Telefon: (0212) 243 13 23
Faks: (0212) 243 13 28
kronik@kronikkitap.com

Kültür Bakanlığı Yayıncılık Sertifika No: 49639

www.kronikkitap.com
kronikkitap

BASKI VE CİLT
Optimum Basım
Tevfikbey Mah. Dr. Ali Demir Cad. No: 51/1
34295 K. Çekmece / İstanbul
Telefon: (0212) 463 71 25
Matbaa Sertifika No: 41707

YAYIN HAKLARI
© Christopher Duggan, 2014, "A Concise History of Italy" özgün adıyla Cambridge University Press tarafından yayımlanan bu kitabın Türkiye'deki tüm yayın hakları Kronik Yayıncılık A.Ş.'ye aittir. Tanıtım amacıyla yapılacak kısa alıntılar dışında, hiçbir şekilde kopya edilemez, çoğaltılamaz, yayımlanamaz.

CHRISTOPHER DUGGAN

KISA İTALYA TARİHİ

ÇEVİRİ: MEHMET ŞENGÖÇMEN

Kronik

Christopher Duggan

Christopher Duggan, Reading Ünivesitesi'nde Modern İtalya Tarihi profesörüdür. On dokuzuncu ve yirminci yüzyıl İtalya'sının birçok yönü hakkında kapsamlı eserler kaleme almıştır. Kitapları arasında *Faşizm ve Mafya* (Yale Üniversitesi Yayınevi, 1989), *Francesco Crispi: Milletten Milliyetçiliğe* (Oxford Üniversitesi Yayınevi, 2002), *Kaderin Gücü: 1796 Sonrası İtalya Tarihi* (Allen Lane, 2007) ve *Faşistlerin Sesi: Mussolini İtalya'sının Detaylı Tarihi* (Bodley Head, 2012) bulunmaktadır. Yazarın kitaplarının tamamı İtalyancaya çevrilmiş ve yazara İtalya Cumhurbaşkanı tarafından Commendatore Ordine della Stella della Solidarietà Italiana ünvanı bahşedilmiştir.

Mehmet Şengöçmen

1998 yılında Eskişehir'de doğdu. Boğaziçi Üniversitesi'nde tarih lisans eğitimine devam ediyor. Yeni Çağ tarihi, Napoléon Devri ve askerî tarih üzerine çalışıyor. Türkçeye kazandırdığı eserler: Kardeşlik: Hür Masonlar Modern Dünyayı Nasıl Şekillendirdi?, John Dickie, (Kronik, 2023). Telif eserleri: *İngilizce-Türkçe Yeni Çağ Askerî Terimler Sözlüğü*, (İnternet üzerinden yayımlandı, 2024).

İçindekiler

GÖRSELLER 7

HARİTALAR 9

TABLOLAR 10

ÇEVİRİ HAKKINDA 11

ÖNSÖZ 13

KRONOLOJİ 17

GİRİŞ 27

1 BÖLÜNMEYE NEDEN OLAN COĞRAFİ ETKENLER 37

2 BÖLÜNME VE ÇATIŞMA: ROMALILARDAN RÖNESANS'A, 400-1494 61

3 DURGUNLUK VE REFORM, 1494-1789 93

4 ULUS MESELESİNİN DOĞUŞU, 1789-1849 123

5 İTALYA'NIN BİRLEŞMESİ 157

6 LİBERAL DEVLET VE TOPLUM MESELESİ, 1870-1900 187

7 GİOLİTTİ, BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI, VE FAŞİZMİN YÜKSELİŞİ 221

8 FAŞİZM 259

9 CUMHURİYET 299

BİBLİYOGRAFYA 369

İNDEKS 385

Görseller

1 Batı Sicilya'daki Cammarata Dağı'na bir bakış (Hulton Deutsch Koleksiyonu). 44

2 İmparator Konstantin, Batı Roma İmparatorluğu'nu Papa Sylvester'a bağışlıyor. (Getty Images). 64

3 Lucca'nın Roma amfitiyatrosunu da gösterecek şekilde havadan çekilmiş bir fotoğrafı. (Foto Quilici). 69

4 Palatine Şapeli, Palermo (Mansell Koleksiyonu). 72

5 On dördüncü yüzyıl Siena'sı (Getty Images). 79

6 San Bernardino, Siena'daki Palazzo Comunale'nin önünde vaaz veriyor (Getty Images). 86

7 Mantegna'nın Julius Caesar'ın zaferini tasvir eden kanvas tablolar serisinden bir parça (Kraliçe Hazretleri'nin izniyle yayımlandı). 92

8 Markiz Brigida Spinola Doria'nın Rubens tarafından resmedilmiş portresi (Ulusal Sanat Galerisi, Washington D.C.). 101

9 İbadet için kullanılan bir Merhametli Meryem resmi, 1632 (Biblioteca Ambrosiana, Milano). 107

10 Palermo Katedrali'nin önünde düzenlenen bir *auto-da-fé* töreni, 1724 (British Museum mütevellileri). 116

11 Venedik'in düşüşü, 1797 (Reading Üniversitesi Kütüphanesi). 127

12 Ugo Foscolo (Getty Images). 136

13 La Marmora ailesi *yak*. 1825 (Collezione La Marmora, Biella). 143

14 Mazzini, Giuseppe Garibaldi'yi Genç İtalya hareketine kabul ediyor (Passigli Editori). 149

15 Giuseppe Garibaldi, 1849 (Reading Üniversitesi Kütüphanesi). 155

16 (a) Cavour, 1856 (Istituto Mazziniano, Cenova). 165

(b) Mazzini, 1850 (Istituto Mazziniano, Cenova). 166

17 Garibaldi güneyi II. Victor Emmanuel'e teslim ediyor (Hulton Deutsch Koleksiyonu). 178

18 Garibaldi, 1862 (Istituto per la Storia del Risorgimento Italiano, Roma). 181

19 Haydut Nicola Napolitano'nun cesediyle poz veren bir İtalya askeri (Editori Riuniti). 184

20	Roma Campagnası'ndaki taşra işçileri ve samandan kulübeler (Getty Images).	197
21	II. Victor Emmanuel Abidesi (Hulton Deutsch Koleksiyonu).	208
22	Francesco Crispi, Friedrichsruh'ta Bismarck'la görüşüyor, 1887 (Rizzoli Editore).	216
23	New York'a varan göçmenler, *yak.* 1905 (Giulio Einaudi Editore).	227
24	Giovanni Giolitti, 1908 (UTET, Torino).	233
25	1910'da düzenlenen bir grevdeki tarım işçileri (UTET, Torino).	237
26	Carlo Carrà, Umberto Boccioni ve diğer sanatçılar (UTET, Torino; Giulio Einaudi Editore).	244
27	Milano'daki kadın sokak temizlikçileri (Giulio Einaudi Editore).	246
28	İç savaş, 1920-2 (Gruppo editoriale Fabbri).	255
29	Londra'yı ziyaret eden Mussolini ve korumaları, 1922 (Hulton Deutsch Koleksiyonu).	261
30	"Tahıl savaşı" için hazırlanmış iki poster (Gruppo editoriale Fabbri).	275
31	Mussolini Venedik'te halka sesleniyor (Editori Laterza).	280
32	Mussolini faşist kadın örgütlerinin üyelerini teftiş ediyor (Gruppo editoriale Fabbri).	283
33	Marcello Piacentini'nin Çalışma Medeniyeti Sarayı, Roma (Gruppo editoriale Fabbri).	287
34	Mussolini ve Claretta Petacci'nin cansız bedenleri, 29 Nisan 1945 (Editori Laterza).	301
35	Sosyalist ve Komünist Parti metinleriyle yan yana duran ibadet amaçlı resimler (Hulton Deutsch Koleksiyonu).	307
36	1950'lerde kuzey ve güney (Getty Images)	320
37	Boşanma hakkı için Roma'da düzenlenen bir gösteri, 1970 (Hulton Deutsch Koleksiyonu).	335
38	Kızıl Tugaylar tarafından idam edilen Aldo Moro'nun cesedi, 9 Mayıs 1978 (Getty Images).	345
39	Cosa Nostra üyeleri için düzenlenen ilk "maksi-dava"dan bir görüntü, 1986 (Publifoto, Palermo).	352
40	*La Repubblica*'dan bir karikatür (Ekim 1992).	357
41	Silvio Berlusconi Milano'da önemli iş insanlarıyla, Nisan 2004 (Renato Franceschini).	365

Bu eserdeki telifli materyalleri yayımlamak için gerekli izinleri almak konusunda her türlü çaba gösterilmiş fakat bazı eserlerin telif hakkının sahiplerini tespit etmek mümkün olmamıştır. Eksikler bize bildirildiği takdirde yeni baskıda veya bir sonraki edisyonda (eğer böyle bir edisyon olursa) telif sahiplerine gerekli atıfları yapmaktan memnuniyet duyarız.

Haritalar

1 İtalya'nın Akdeniz'deki yeri. 38
2 Nehirler, engebeler ve Roma anayolları. 56
3 İtalya'daki başlıca lehçe bölgeleri. 59
4 İtalya, 1559-1796. 98
5 İtalya'nın birleşmesi. 174
6 1919'dan sonraki İtalya. 249

Tablolar

1	İtalya'nın 1861-1988 yılları arasındaki gayrisafi yurtiçi hasılası.	48
2	Avrupa'dan Avrupa dışındaki ülkelere göç.	49
3	1550-1800 yılları arasındaki İtalya nüfusu.	105
4	1840-1900 yılları arasındaki demiryolları.	167
5	1860-1998 yılları arasındaki demografik göstergeler.	193
6	Belli başlı İtalya şehirlerinin 1800-2000 yılları arasındaki nüfusu.	194
7	İtalya'nın 1861'deki bölgesel farkları.	199
8	İtalya'nın dış ticareti.	215
9	1896-1913 yılları arasındaki yıllık ortalama gayrisafi yurtiçi hasıla, nüfus, ve kişi başına düşen ürün artışı.	222
10	Üniversite öğrencileri.	288
11	1914-1998 yılları arasındaki şahsi araç sayısı.	337
12	1870-1988 yılları arasındaki kişi başına düşen gayrisafi yurtiçi hasıla.	341

Çeviri Hakkında

Modern İtalyan milletinin diğer Avrupa milletlerine göre daha geç oluşması ve millet inşası sürecinde yaşanan zorluklar Kısa İtalya Tarihi'ndeki önemli temalardan biri olduğu için çeviri boyunca İtalyan ve İtalyalı kelimelerini buna uygun bir şekilde kullanmaya çalıştım. İtalya'nın siyasi birliğini tamamladığı 1861 yılına kadarki dönemde modern anlamda bir İtalyan milleti var olmadığı için o tarihten öncesini anlatan bölümlerde "Italian" kelimesini genellikle "İtalyalı" şeklinde çevirdim. O tarihten sonrasını anlatan bölümlerdeyse çoğunlukla "İtalyan" demeyi tercih ettim. Tamamen İtalya tarihinin ve kitabın içeriğiyle ilgili olan bu karar, Türkiyeli ve Türk kelimelerinin kullanımı hakkındaki güncel tartışmalardan tamamen bağımsızdır.

Türkçede hatalı bir kullanım sayılmasına rağmen metin boyunca çeşitli yerlerde bağlaçlardan önce virgül kullanmayı tercih ettim. Özellikle "ve" bağlacından önce kullandığım virgülleri çoğunlukla cümlenin birden fazla anlam ifade etmesini önlemek veya yazarın vurgularını Türkçeye aktarabilmek için kullandım. Bu kullanımlar düzelti sürecindeki herhangi bir ihmalden kaynaklanmayıp sorumluluk tamamen bana aittir.

Mehmet Şengöçmen

Önsöz

Bu boyuttaki bir İtalya tarihi, orijinallik veya kapsamlılık iddiasında bulunamaz. Benim niyetim, yarımadanın Romalılardan sonra şahit olduğu belli başlı gelişmelere dair kısa ve öz (ve umarım açık) bir inceleme sunmaktır. Özellikle de ilk bölümlerde ve kitabın sonuna doğru başka yazarların çalışmalarından fazlaca faydalandım: Umarım söz konusu yazarlar en içten teşekkürlerimi topluca kabul etme inceliğini gösterir. Sayfa sınırlamasını hesaba katarsak belki de kaçınılmaz olarak en çok siyasi meselelere odaklandım; ve bu meselelere başlangıçta niyet ettiğimden daha fazla yer verdim. Bununla birlikte, belli noktalarda anlatıya ekonomik, sosyal ve kültürel meseleleri de dâhil etmeye çalıştım. Ayrıca giriş bölümünde İtalya'daki toprak yapısının, iklimin, madeni kaynakların, fiziki coğrafyanın, ve bölgenin Avrupa'daki konumunun İtalya tarihini nasıl etkilediğine dair kısa bir incelemede bulundum.

Böyle bir çalışmayla ilgili başlıca sorun, tematik bir olaylar zinciri bulmaktır. Söz konusu İtalya tarihi olduğunda bu bilhassa zordur: İtalya devleti sadece 1861'den beri dünya sahnesindedir ve doğrusunu söylemek gerekirse tarihi daha öncesinde değil, bu yılda başlamaktadır. Yarımada 1861'e kadar her biri kendi tarihine ve geleneklerine sahip devletlerden müteşekkil bir yamalı bohça olagelmiştir. Bu sorunun zaman zaman başvurulan bir çözümü; siyasi anlatıyı bir kenara bırakarak "İtalya"ya "coğrafi bir ifade" olarak yaklaşmak, yani bölgeyi tarihine sosyoekonomik ve kültürel konulara odaklanmak suretiyle bütünlük kazandırılabilen bir toprak birimi addetmektir. Gelgelelim bu pek de tatmin edici değildir,

zira bu toprak parçası ulusal ve siyasi bir birimdir ve çoğunlukla bu temalarla belirgin ve doğal bir ilişki içindedir.

Bu kitapta tek bir tematik zincir varsa o da "ulus inşası"dır. İtalya 1859-60 yıllarında planlı fakat bir o kadar da tesadüfi bir şekilde oluştu. 1860'tan önce çok az insan İtalyanların bir ulus olduğuna ve birleşik bir devlet kurmaları gerektiğine ciddi şekilde inanabilirdi. Ayrıca bu az sayıdaki insan, inançlarını meşru gösterecek çok az şey olduğunu kabul etmek zorunda kalırdı: Bunların tezini ne tarih ne de dil destekliyordu. Nitekim birleşmenin başarıyla gerçekleşmesinin ardından İtalya hükümdarları bir ortak kimlik hissi yaratmak ve yarımada halkını yeni ulusal kurumlara bağlamak gibi zorlu bir görevle karşı karşıya kaldı. Bu hükümdarlar dönüşümlü olarak "materyalist" ve "idealist" çözümlere başvurdu fakat genel itibarıyla tatminkâr bir formül oluşturmayı başaramadı.

Kitabın ilk iki bölümü daha çok İtalya'nın 1860'tan sonraki ulus inşası sürecini bu kadar zorlaştıran doğal ve tarihî engeller hakkında fikir vermeyi amaçlamaktadır. Bu bölümler kitabın son iki yüzyılla ilgili asıl kısmı için bir girizgâh teşkil etmenin pek ötesine geçmemektedir. Dolayısıyla Orta Çağ ve Rönesans hakkındaki kısımlar son derece ayrıntısızdır. Yarımadanın siyasi parçalanması o zamandan başladığı için başlangıç olarak Roma İmparatorluğu'nun yıkılışını seçtim, son bölümde ise günümüze kadar geldim. İtalya şu anda büyük ekonomik zorluklarla mücadele etmekte. Bunların siyasi sonuçlarını ön görmek oldukça zor olsa da; İtalya'nın modern tarihini karakterize eden yerel, ulusal, ve ulusötesi kimlikler arasındaki gerilimlerin İtalya'yı müstakbel Avrupa trendlerinin bir barometresi kılması muhtemeldir (Son iki yüzyıldaki bazı önemli olaylarda böyle olmuştur).

Bu kitabın ilk edisyonu 1994 ilkbaharında, İtalya önemli bir kavşağın eşiğindeymiş gibi görünürken yayımlandı. Silvio Berlusconi daha yeni başbakan seçilmişti ve ülkenin siyasi hayatını neredeyse yarım asırdır domine eden partiler devasa bir yolsuzluk skandalının ve birçok kişinin takdirle karşıladığı bir hukuki saldırının sonucunda bir kenara itilmişti. Aradan neredeyse yirmi yıl geçtikten sonra,

siyasi kültürdeki köklü değişimin yarattığı umutlar boşa çıkmış gibidir. "İkinci Cumhuriyet" birçok temel konuda "ilk" cumhuriyete çok benzemektedir. İkinci edisyonda son bölümü olağanüstü Silvio Berlusconi dönemini de kapsayacak şekilde güncelledim (Bu dönemde ülke Berlusconi'nin iktidara geldiği dönemdeki sorunlardan daha büyük sorunlarla boğuşur hâle geldi). Bu güncellemeye ek olarak, daha önceki bölümlerde yeni çalışmaları (özellikle de *Risorgimento* ve faşizm dönemi hakkındakileri) yansıtacak ufak değişiklikler yaptım.

Kitabın ilk edisyonunun taslaklarını inceleme kibarlığında bulunan insanlar oldu. Bu konuda, metnin tamamını okuyan ve zekice yorumlarda bulunan Profesör Adrian Lyttelyon'a bilhassa müteşekkirim. Onun yanı sıra; Denis Mack Smith, Profesör Donald Matthew ve Profesör John A. Davis münferit bölümleri okuyup son derece değerli tavsiyeler verdi. Keza Dr. Shirley Vinall, Profesör Percy Allum, Dr. Jonathan Morris ve Dr. Patricia Morison da belirli bölümleri okuyup çok faydalı öneriler sundu. Profesör Giulio Lepschy ise hem birinci edisyona bazı katkılar yaptı hem de İtalyan lehçeleri haritasını ve lehçe örnekleri tablosunu hazırlamama yardımcı oldu. İlgili herkese teşekkür ediyorum. Geriye kalan hataların tüm sorunluluğu doğal olarak bana aittir.

Kronoloji[1]

410	Alaric'in liderliğindeki Vizigotlar Roma'yı yağmaladı.
476	Odoacer son Batı Roma imparatoru Romulus Augustulus'u tahttan indirdi.
493	Ostrogotların kralı Theodoric, Odoacer'i yenerek İtalya üzerinde egemenlik kurdu.
535-53	Doğu Roma imparatoru "Got Savaşları" sırasında İtalya'yı Ostrogotlardan geri almaya çalıştı.
568-9	Lombardlar İtalya'yı işgal etti ve Kuzey İtalya'nın Milano'ya kadarki kısmını ele geçirdi.
751-5	Lombardlar Ravenna'yı ele geçirdi ve Papa'ya karşı harekete geçti; Papa II. Stephen Franklardan yardım istedi; bu tarihler arasında veya bunlara yakın bir tarihte Roma'da "Konstantin'in Bağışı" hakkındaki sahte belge hazırlandı.
800	Şarlman Roma'daki Aziz Petrus Bazilikası'nda Papa III. Leo'nun elinden imparatorluk tacı giydi.
827	Araplar Sicilya'ya ve Güney İtalya'ya akınlar düzenlemeye başladı.
962	Alman kralı I. Otto, Kuzey İtalya'nın büyük kısmını fethetmesinin ardından Papa'nın elinden imparatorluk tacı giydi.
1072	Norman kuvvetleri Palermo'yu ele geçirdi ve Sicilya'nın büyük kısmını Arapların elinden aldı.
y. 1080	*y.* 1130 "Komün hareketi" dâhilindeki birçok Kuzey ve Orta İtalya şehri imparatorluk yönetiminden özerkliğini ilan etti.

1 altta y. = yaklaşık

1152 Frederick Barbarossa imparator oldu ve İtalya'daki imparatorluk otoritesini yeniden tesis etmeye girişti.

1176 "Lombard Birliği" Legnano Muharebesi'nde Barbarossa'yı yenilgiye uğrattı.

y. 1225-50 İmparator II. Frederick komünler üzerindeki imparatorluk otoritesini yeniden tesis etmeye çalıştı; birçok şehirde Papalık yanlısı Guelf gruplarıyla imparatorluk taraftarı Ghibelline grupları oluştu.

1266 Guelf davası adına hareket eden Anjoulu Charles, Benevento Muharebesi'nde II. Frederick'in oğlu Manfred'i mağlup ederek Güney İtalya'nın ve Sicilya'nın kontrolünü ele geçirdi.

1282 Palermo'da Fransızlara karşı patlak veren "Sicilya Vesperleri" isyanı Aragonluların Sicilya'yı ele geçirmesine giden süreci başlattı.

1302 Dante Alighieri (1265-1321), Guelfler bünyesindeki siyahlar ve beyazlar hiziplerinin şiddetli mücadelesi sırasında memleketi Floransa'dan sürüldü ve sürgünde *İlahi Komedya*'yı yazdı.

1309-77 Papalar Avignon'da ikamet etti.

1343-6 Bardi ailesi, Peruzzi ailesi ve Floransa'nın diğer bankacı aileleri iflas etti.

1378 Floransalı yün işçileri (ciompi) isyan etti.

1378-1417 Papalık bölünmesi; Roma'da, Avignon'da ve daha sonra Pisa'da birbirine rakip papaların varlığı.

1442 Aragon Kralı Alfonso, Napoli Krallığı'nı fethetti.

1454 Lodi Barışı İtalya devletleri arasında birkaç on yıldır süren savaşı sonlandırdı.

1494 Fransa Kralı VIII. Charles'ın İtalya'yı işgal etmesi yarımadanın kontrolü için Fransa, İspanya ve Kutsal Roma İmparatorluğu arasında birkaç on yıl boyunca devam edecek mücadeleyi başlattı.

1513 Niccolò Macchiavelli *Prens*'i kaleme aldı.

1527 Alman ve İspanyol askerler Roma'yı yağmaladı.

1542 Papalık (Roma) Engizisyonu kuruldu.

1559 Cateau-Cambrésis Barışı, İtalya'nın büyük kısmı üzerindeki İspanyol kontrolünü tescil etti.

1630 Milano'da ve Kuzey İtalya'nın diğer kısımlarında veba salgını patlak verdi (Bu salgın Alessandro Manzoni'nin ilk baskısı 1827 yılında yapılan *I Promessi Sposi* (*Nişanlı*) romanında tasvir edilmiştir).

1647-8 Napoli'de ve Palermo'da İspanyol hâkimiyetine karşı isyanlar çıktı.

1701-14 İspanya Veraset Savaşı, İspanya Habsburglarının İtalya'daki tüm topraklarının Avusturya Habsburglarına geçmesine neden oldu.

1734 Bourbon Hanedanı'na mensup Kral Charles, Napoli ve Sicilya kralı oldu.

1748 Aix-la-Chapelle Antlaşması Avusturya Veraset Savaşı'nı sona erdirdi ve Avusturya Habsburglarının İtalya üzerindeki hâkimiyetini tescil etti.

1763-4 Napoli'de, Floransa'da, Roma'da ve diğer şehirlerde kıtlık nedeniyle isyan çıktı.

1796 Napoléon Bonaparte İtalya'yı işgal etti, Avusturyalıları yenilgiye uğrattı ve Cisalpine Cumhuriyeti'ni kurdu.

1797 Campo Formio Antlaşması Venedik'i Avusturya'ya teslim ederek bu bağımsız cumhuriyetin tarihini sona erdirdi.

1805 Napoléon Milano'da taç giyerek İtalya kralı oldu.

1807 Ugo Foscolo vatanseverlik duygularını yansıtan vatansever *Dei Sepolcri* (*Türbeler Hakkında*) şiirini kaleme aldı.

1808 Fransız askerleri Roma'yı işgal etti; Joachim Murat Napoli kralı oldu.

1814-15 Viyana Kongresi ve Waterloo Muharebesi (18 Haziran 1815) Napoléon Devri'ni sona erdirdi; Lombardiya ve Venetia bölgeleri Habsburg İmparatorluğu tarafından ilhak edildi; Piyemonte-Sardinya Kral I. Victor Emmanuel'e iade edildi; Toskana Grandük III. Ferdinand'a geri verildi; Modena Dük IV. Francis'e iade edildi; Napoli Kral IV. Ferdinand'a geri verildi.

1820-1 Napoli'de, Palermo'da ve Piyemonte'de ihtilal çıktı; Dörtlü İttifak (Avusturya, Prusya, Britanya ve Rusya) İtalya'daki ihtilale karşı müdahale ilkesinin kullanılmasına onay verdi.

1831 Modena Dukalığı'nda ve Papalık Devleti'nin bazı bölgelerinde ihtilal çıktı; Giuseppe Mazzini (1805-72) vatanseverlik gayesiyle hareket eden Giovine Italia (Genç İtalya) gizli cemiyetini kurdu.

1840-2 Alessandro Manzoni, *I Promessi Sposi*'nin (*Nişanlı*) revize edilmiş versiyonunu Toskana edebî lehçesiyle yayımladı.

1843-4 Vincenzo Gioberti'nin *Del Primato Morale e Civile degli Italiani* (İtalyanların Ahlaki ve Medeni Üstünlüğü Hakkında) isimli eseri ve Cesare Balbo'nun *Delle Speranze D'Italia* (İtalya'nın Umutlarına Dair) isimli eseri yayımlandı.

1846 Papa IX. Pius papalık makamına seçildi.

1848 İtalya genelinde ihtilaller patlak verdi (Ocak-Mart); Piyemonte-Sardinya Kralı Charles Albert halkına anayasa (statuto) bahşetti, Avusturya'ya savaş açtı ve Milano'daki beş günlük sokak çatışmalarının ardından Lombardiya'ya girdi; Daniele Manin Venedik'te cumhuriyet ilan etti; IX. Pius, Avusturya'ya karşı verilen savaşı kınadı (29 Nisan); Custoza Muharebesi'nde Avusturyalılara yenilen Charles Albert, Lombardiya'dan çekildi (Temmuz-Ağustos).

1849 Papa IX. Pius'un şehirden kaçışının ardından Roma Cumhuriyeti ilan edildi (Şubat); Charles Albert Avusturya'ya karşı savaşmayı sürdürdü, Novara'da mağlup oldu, ve oğlu II. Victor Emmanuel'in lehine tahttan feragat etti (23 Mart); Fransız birlikleri Roma Cumhuriyetini yenilgiye uğrattı (Haziran); Venedik Cumhuriyeti bir kuşatmanın ardından Avusturyalılara teslim oldu (Ağustos).

1852 Kont Camillo Benso di Cavour, Piyemonte-Sardinya başbakanı oldu.

1855 Piyemonte, Kırım Savaşı'nda İngiltere-Fransa ittifakına katıldı.

1858 Cavour ve İmparator III. Napoléon Avusturya'ya karşı bir savaş planlamak ve İtalya'nın yeni siyasi düzenini belirlemek için Vosges'da gizlice bir araya geldi.

1859 Avusturya, Piyemonte'ye savaş açtı (Nisan); Toskana'da, Parma'da, Modena'da ve bazı Papalık Devleti bölgelerinde isyan çıktı; Fransa ve Piyemonte kuvvetleri Magenta (4 Haziran), San Martino ve Solferino muharebelerinde Avusturyalıları mağlup etti (24 Haziran); Villafranca'da Avusturya'yla ateşkes imzalandı ve Piyemonte Lombardiya'yı ilhak etti; orta İtalya dukalıklarındaki seçimle belirlenmiş meclisler ve Papalık elçilikleri Piyemonte'ye katılmaktan yana oy kullandı (Ağustos-Eylül).

1860 Piyemonte; Nice ve Savoy'u III. Napoléon'a teslim etti; Sicilya'da isyan çıktı (Nisan); Giuseppe Garibaldi bir gönüllü liderliğinin ("Binler") başında Marsala'da karaya çıktı (11 Mayıs), Calatafimi'de (15 Mayıs) Bourbon birliklerini mağlup etti, Palermo'yu ele geçirdi ve Napoli'ye girdi (7 Eylül); Piyemonte birlikleri Papalık Devleti'ne girdi (18 Eylül); Sicilyateyn Krallığı'nda (21 Ekim), Umbria'da ve Marche'de (4 Kasım) ilhak plebisitleri düzenlendi.

1861 Yeni İtalya parlamentosu için ilk seçimler düzenlendi; İtalya Krallığı resmen kuruldu ve II. Victor Emmanuel İtalya kralı ünvanını aldı (17 Mart); Cavour vefat etti (6 Haziran); güneydeki şiddet ve düzensizlik artarak "haydutlara karşı savaş" olarak anılacak olayları başlattı.

1862 Garibaldi Sicilya'dan Roma'ya yürümeye çalıştı ve Aspromonte Dağı'nın eteklerinde durduruldu (Temmuz).

1864 IX. Pius, Hatalar Cetveli'ni yayımlayarak Kilise ile liberal devlet arasındaki uçurumun derinleşmesine yol açtı.

1865 Başkent, Torino'dan Floransa'ya taşındı; ilk defa resmî bir belgede "mafya"dan bahsedildi.

1866 Avusturya-Prusya Savaşı'na dâhil olan İtalya, Avusturya karşısında çarpıştığı Custoza Meydan Muharebesi'ni (24 Haziran) ve Lissa Deniz Muharebesi'ni (20 Temmuz) kaybetti; Avusturya Veneto bölgesini III. Napoléon'a teslim etti, o da bölgeyi İtalya'ya verdi.

1870 III. Napoléon'un Prusya'ya yenilmesinin ve Roma'daki Fransız garnizonunun geri çekilmesinin ardından İtalya birlikleri Roma'ya girdi (20 Eylül); Plebisit düzenlenerek Roma ve Lazio ilhak edildi; IX. Pius Roma'nın işgal edilmesini kınadı ve II. Victor Emmanuel'i aforoz etti.

1871 Papalığa bağımsızlık ve himaye sunan Garantiler Kanunu IX. Pius tarafından reddedildi; başkent Roma'ya taşındı.

1876 Agostino Depretis ilk solcu hükûmetin başbakanı oldu.

1878 Kral II. Victor Emmanuel öldü ve tahta oğlu I. Umberto geçti (2 Haziran).

1882 Seçim reformu meclisten geçti; İtalya Avusturya-Macaristan ve Almanya'yla Üçlü İttifak'a katıldı; Garibaldi öldü (2 Haziran).

1887 Francesco Crispi başbakan oldu ve Avrupa ile Etiyopya'da saldırgan bir dış politika izlemeye başladı.

1892 İtalya Sosyalist Partisi kuruldu; Banca Romana skandalının patlak vermesi kamu maliyesini ve parlamentonun güvenilirliğini tehlikeye soktu.

1894 Crispi Sicilya'da "kuşatma hâli" ilan etti ve Fasci Siciliani isimli sosyalist hareketi sona erdirdi (Ocak).

1896 Etiyopya'daki İtalya kuvvetleri Adua Muharebesi'nde yenilgiye uğradı (1 Mart).

1900 Kral I. Umberto bir anarşistin suikastına kurban gitti ve tahta oğlu III. Victor Emmanuel geçti (29 Temmuz).

1901 Giovanni Giolitti, Giuseppe Zanardelli'nin hükûmetine katıldı ve sosyalistlerle barışma politikası izlemeye başladı.

1903 Giolitti başbakan oldu.

1908 Giuseppe Prezzolini, *La Voce* dergisini çıkardı.

1910 Floransa'da İtalya Milliyetçiler Birliği kuruldu (Aralık).

1911 İtalya, Türkiye'ye savaş açtı ve Libya'yı işgal etti (29 Eylül).

1912 Erkeklerin neredeyse tamamına oy hakkı verildi.

1914 Kızıl Hafta (Haziran) yaşandı; Birinci Dünya Savaşı başladı ve İtalya tarafsızlığını ilan etti (Ağustos); Mussolini *Il Polopo d'Italia*'yı kurdu ve Sosyalist Parti'den atıldı (Kasım).

1915 İtalya; Britanya, Fransa ve Rusya'yla Londra Antlaşması'nı imzaladı (26 Nisan); İtalya Avusturya'ya savaş açtı (24 Mayıs).

1917 İtalyanlar Caporetto'da yenilgiye uğradı (Ekim).

1918 İtalyanlar Vittorio Veneto'da zafer kazandı ve Avusturya'yla ateşkes imzaladı (4 Kasım).

1919 Mussolini *Fasci di Combattimento*'yu kurdu (23 Mart); D'Annunzio, Fiume'yi ele geçirdi (Eylül).

1920 Fabrikalar işgal edildi (Eylül); faşist mangaların paramiliter eylemlerinde artış yaşandı.

1921 Sosyalist Parti'nin Livorno Kongresi'nde bölünmesi sonucunda İtalya Komünist Partisi (PCI) kuruldu (Ocak); faşistler genel seçimlerde hükûmetin aday listesine katıldı (Mayıs); Faşist Parti (PNF) kuruldu (Kasım).

1922 Roma'ya yürüyüş yaşandı; Mussolini koalisyon hükûmetinin başı olarak atandı (28-29 Ekim).

1923 Milliyetçiler PNF ile birleşti (Şubat); İtalya kuvvetleri Korfu'yu işgal etti (Ağustos).

1924 Faşistler genel seçimde zafer kazandı (Nisan); sosyalist lider Giacomo Matteotti katledildi ve muhalefet partileri parlamentodan çekildi (Haziran).

1925 Mussolini faşistlerin uyguladığı şiddetin sorumluluğunu üstlendi ve diktatörlük rejimini başlattı (3 Ocak).

1926 Mussolini'yi hedef alan suikast girişimlerinin ardından tüm muhalefet partileri yasaklandı ve bir Kamu Güvenliği Kanunu çıkarılarak polisin yetkileri arttırıldı (Kasım).

1929 Vatikan ile İtalya devleti arasındaki anlaşmazlığı sona erdiren Laterano Paktı imzalandı (11 Şubat).

1935 İtalya, Etiyopya'yı işgal etti (Ekim); Milletler Cemiyeti İtalya'ya yaptırım uyguladı.

1936 İtalya İmparatorluğu ilan edildi (9 Mayıs); İtalya kuvvetleri İspanya İç Savaşı'na müdahale etti; Mussolini Roma-Berlin Mihveri'nin varlığını duyurdu (Eylül).

1938 Mussolini Hitler'in Avusturya'yı ilhakını kabul etti (Mart); Irk Kanunları yürürlüğe girdi (Eylül).

1939 İtalya Arnavutluk'u işgal etti (Nisan); Almanya'yla Çelik Paktı imzalandı (22 Mayıs); Almanya, Fransa ve Britanya arasında savaş çıktı ve İtalya "gayrimuharip" olduğunu ilan etti (Eylül).

1940 İtalya; Fransa ve Britanya'ya savaş açtı (10 Haziran); İtalya, Yunanistan'ı işgal etti (28 Ekim).

1941 İtalya donanması Matapan Burnu'nda yenilgi yaşadı (Mart); İtalya seferî kuvvetleri Rusya'ya gönderildi.

1942 El Alameyn Muharebesi Libya'nın kaybedilmesine giden yolu açtı (Kasım).

1943 İttifak kuvvetleri Sicilya'ya çıktı (10 Temmuz); III. Victor Emmanuel, Mussolini'yi başbakanlıktan azletti ve onun yerine Pietro Badoglio'yu görevlendirdi (25 Temmuz); Müttefiklerle ateşkes imzalandı (3 Eylül); Almanlar Mussolini'yi kurtardı (12 Eylül) ve Salò Cumhuriyeti'ni kurdu.

1944 Müttefikler Roma'yı kurtardı (4 Haziran).

1945 Kuzey İtalya'da nihai müttefik taarruzu başladı; partizanlar Mussolini'yi idam etti (28 Nisan).

1946 Kurucu meclis seçimleri gerçekleştirildi ve monarşinin devam edip etmeyeceğine dair referandum düzenlendi (2 Haziran); İtalya cumhuriyet oldu.

1948 Yeni anayasa yürürlüğe girdi (1 Ocak); Hristiyan Demokratlar genel seçimlerde mutlak çoğunluk elde etti (18 Nisan).

1956 Kruşçev'in Stalin'e ve Macaristan'daki Sovyet işgaline dair raporu çok sayıda kişinin PCI'yı terk etmesine neden oldu.

1957 Roma Antlaşması imzalandı (25 Mart) ve İtalya Avrupa Ekonomik Topluluğu'na katıldı.

y. 1958 – y. 1963 Yıllarca süren ve "ekonomi mucizesi" diye adlandırılan istisnai ekonomik büyüme gerçekleşti.

1958-63 XXIII. John'un papalık devri.

1967-8 Üniversite sistemine ve Vietnam Savaşı'na karşı düzenlenen şiddetli öğrenci protestoları.

1969 Sendikaların artan militanlığı "Sıcak Sonbahar"da zirveye ulaştı; neofaşistler Milano'daki Piazza Fontana'ya on altı kişinin ölümüne neden olan bir bomba yerleştirdi (Aralık).

1970 "İşçi Kanunu" yürürlüğe girdi (Mayıs); Boşanma Kanunu yürürlüğe girdi (Aralık).

1973 PCI lideri Enrico Berlinguer "tarihî uzlaşma"yı teklif etti.

1976 PCI genel seçimlerde ulaşabildiği en yüksek oy oranına ulaştı (yüzde 34.4) (Haziran).

1978 Kızıl Tugaylar DC lideri Aldo Moro'yu katletti (9 Mayıs); Kürtaj Kanunu meclisten geçti (22 Mayıs); II. John Paul papalık makamına seçildi (Ekim).

1980 Bolonya Demiryolu İstasyonu'nda patlayan bir bomba seksen beş kişinin ölümüne neden oldu (Ağustos).

1981 Cumhuriyetçi Parti lideri Giovanni Spadolini, 1945'ten sonraki dönemin Hristiyan Demokrat olmayan ilk başbakanı oldu.

1982 Cosa Nostra Palermo'da General Carlo Alberto Dalla Chiesa'yı öldürdü (3 Eylül).

1983-7 Sosyalist Parti lideri Bettino Craxi'nin başbakanlık dönemi.

1991	PCI dağılarak Demokratik Sol Parti'yi ve Komünist Yeniden Kuruluş'u doğurdu.
1992	*Tangentopoli* skandalı başladı; ayrılıkçı Kuzey Birliği genel seçimlerde atılım gerçekleştirdi (Nisan); önemli mafya karşıtı müfettişlerden Giovvani Falcone Sicilya'da öldürüldü (23 Mayıs).
1994	Silvio Berlusconi Forza Italia partisini kurdu ve Kuzey Birliği ile aşırı sağcı Alleanza Nazionale'nin kurduğu koalisyon hükûmetinde başbakan oldu.
1995-6	Lamberto Dini'nin "teknokratik" hükûmeti kamu maliyesinin güvenilirliğini geri kazanmasına katkı yaptı.
1998	İtalya, Avrupa'nın ortak para birimine kabul edildi (Mayıs).
2001-6	Merkez sağ Özgürlükler Evi koalisyonunun liderliğini yapan Berlusconi başbakan oldu.
2011	Berlusconi İtalya'daki kamu maliyesine yönelik gitgide artan uluslararası endişe ortamında başbakanlıktan çekilmek zorunda kaldı; Berlusconi'nin yerini teknokratik bir hükûmetin başını çeken Mario Monti aldı (Kasım).

Giriş

Hayatının büyük kısmını yurtdışında gerilla lideri olarak geçirmiş göz alıcı gayrinizami savaşçı Giuseppe Garibaldi, 1860 sonbaharının sonuna doğru iki küçük gemiyle Cenova civarındaki bir limandan Sicilya'ya yelken açtı. Gemilerde büyük kısmı ergenlikten daha yeni çıkmış öğrenci ve maceracılardan müteşekkil uyumsuz bir insan koleksiyonu bulunuyordu. Bu yolcuların görevi, İtalya'yı birleştirmekti. Başarı ihtimalleri sınırlı görünüyordu: Kalitesiz silahlar kuşanmışlardı ve içlerinden çok azı savaş veya idare konusunda tecrübeliydi. Ayrıca, müstakbel ulus için umut verici bir örnek teşkil etmiyorlardı. Bin kadar gönüllüden mürekkep grupta Macarlarla Polonyalılar vardı ve kuzeydeki ufak Bergamo şehrinden gelen İtalyanların sayısı diğer İtalyanlara oranla çok daha fazlaydı. Gelgelelim, birkaç aylık bir zaman diliminde Sicilya'yı ve Güney İtalya'yı Bourbonların elinden almayı başardılar ve Mart 1861'de Piyemonte-Sardinya kralı II. Victor Emmanuel birleşik İtalya'nın ilk kralı oldu.

Garibaldi ile "Binler"inin başarısı hem büyük hem de beklenmedikti. Bu başarının yarattığı coşku sona erdiğinde temkinli gözlemciler İtalya devletinin hayatta kalıp kalamayacağını sorgulamaya başladı. O devirde kıtanın en büyük iki karasal gücü olan Fransa ve Avusturya, yeni krallığı işgal edip parçalama ve Victor Emmanuel'in birleşme sırasında ilhak ettiği Papalık Devleti'ni yeniden kurma tehditlerinde bulunuyordu. Devletin hayatta kalmasını engelleyebilecek uzun vadeli ve çok daha sinsi bir tehdit ise nüfusun küçük bir kesimi dışında kimsenin krallığa gerçekten bağlı veya

sadık olmamasıydı. Ülkenin yeni hükümdarları ağır vergi ve askerî hizmet taleplerinde bulundu; çoğunlukla zalimane bir şekil alan asayiş sağlama yöntemlerine başvurdu; ve alışılmışın dışındaki kurumlara meşruiyet kazandırmak için İtalya "ulusunun" kutsallığına ve bölünmezliğine atıf yaptı. Lakin İtalyanların kahir ekseriyetinin gözünde "İtalyan ulusu"nun ve hatta bizzat "İtalya"nın neredeyse hiçbir anlamı yoktu.

Yeni devlete yönelik sadakat eksikliği, ülke entelektüellerini 1860'tan sonra yıllarca rahatsız etti. Başlarda, liberal kurumların ve serbest ticaretin dünyaya Antik Roma medeniyetiyle Rönesans'ı hediye etmiş bir halkın bastırılmış yetenek ve enerjisini açığa çıkaracağına dair bir miktar umut vardı. Ayrıca, yeni zenginliğin liberal düzene ve bu düzenin liderlerine destekçiler sağlayacağı hayal ediliyordu. Ne var ki çok geçmeden bu umut ve hayaller boşa çıktı. 1870'lerin sonuna doğru sosyo-ekonomik rahatsızlıklar eski kesinlikleri aşındırmaya başladı. Hayal kırıklığı büyürken ortaya o kadar da liberal olmayan başka siyasi fikirler çıktı. İtalyanlarda devlete bağlılık duygusu uyandırma sorununu çözebileceğini iddia eden bu fikirlerin etkisi 1920'lerdeki ve 1930'lardaki faşizm deneyiyle zirveye ulaştı. İkinci Dünya Savaşı felaketi İtalya'ya 1860'lardan sonraki muhtemelen en birleştirici değerler kümesini, yani faşizm karşıtlığı değerlerini kazandırdı. Fakat 1990'lara gelindiğinde bu değerler sorgulanır durumdaydı.

Kolektif bir "ulusal kimlik" yaratma görevi bu kadar zorduysa bunun nedenlerinden biri de birleşik İtalya fikrinin on dokuzuncu yüzyıldan önce hiçbir siyasi kuvvete sahip olmamasıdır. Vatansever tarihçiler ve propagandacılar, Orta Çağ şehirlerinin ("komünler") Kutsal Roma İmparatorluğu'na karşı verdiği mücadelede yahut Machiavelli'nin erken on altıncı yüzyılda "barbar" işgalcileri kovma çağrısında bulunmasında bir ulusal bilinç gördüklerini iddia etmektedir. Lakin bu tür yorumlar zorlamadır. Yarımadanın Roma İmparatorluğu'nun çöküşünden sonraki tarihi, filozof Giuseppe Ferrari'nin 1858'de "halklar, şehirler ve kurumlar karmaşası" olarak ifade ettiği bir karışıklık ve bölünme tarihidir. Tarihçi Arnold Toynbee,

on dördüncü yüzyıl Orta İtalya'sında 1934'teki dünya devletlerin toplamından daha fazla bağımsız devlet bulunduğunu gözlemlemiştir. Böyle bir siyasi parçalanma geleneği söz konusuyken 1860 sonrası dönemde birçok İtalyan'ın kendini birleşik krallıkla bağdaştırmada zorluk yaşaması pek de şaşırtıcı değildir.

Bu, İtalya fikrinin on dokuzuncu yüzyıldan önce siyasi anlamdan tamamıyla yoksun olduğu manasına gelmemektedir. Papa VII. Gregory'nin geç on birinci yüzyıldaki görev döneminden itibaren Papalık Devleti "tüm İtalyanları" Alman imparatorların yarımadadaki egemenlik iddialarına karşı koymaya çağırdı; on üçüncü yüzyılda, Hohenstaufen hanedanına mensup Sicilya kralı Manfred "İtalya"yı Fransız rakiplerinin üzerine gitmek için bir bahane olarak kullandı. Bununla birlikte, İtalya kavramı yaygın olarak kullanılmadı ve siyasilerden ziyade yazarlarla şairleri cezbetti. Söz konusu kavrama bilhassa düşkün olan Rönesans hümanistlerinin *Italia* kelimesini hevesle kullanmasının nedeni, örnek almak istedikleri Latin yazarların bu sözcüğü sık sık kullanmış olmasıydı. *Risorgimento*[2] sırasında faaliyet gösteren birçok meşhur vatansever, ya Alessandro Manzoni gibi profesyonel bir yazardı ya da Massimo d'Azeglio ve Giuseppe Mazzini gibi edebiyata meyilliydi. Kendisi şiir yazmakla iştigal eden Garibaldi'nin "Binler"inin kayda değer bir kısmı 1860'taki başarılarını yazıya döktü.

İtalya fikrinin edebiyatçılar arasında kuvvetli bir şekilde yer edinmesinde Orta Çağ'da ve sonraki dönemlerde yaşamış göçmenlerle sürgünlerin düşüncelerinin de büyük önemi vardı. İtalya muhtemelen yüzyıllar boyunca Avrupa'nın en çok göç veren bölgesi oldu. Bu durum; kısmen yarımada nüfusunun her daim kaynakları aşma eğilimi göstermesinden, kısmen de sürgünün uzun süre boyunca siyasi baş belalarına verilen standart bir ceza olmasından kaynaklanıyordu. Nostaljinin etkisi altında kalan ve belki de ilk defa bir araya getirilen Napolililerle Sicilyalılar ve Piyemontelilerle Venedikliler, aralarındaki anlaşmazlıkları unutup hepsinin ait

2 On dokuzuncu yüzyılın başından ortasına kadar etki gösteren ulusal yeniden canlanma hareketi.

olduğu muhayyel bir topluluk icat edebilirdi. On üçüncü yüzyılda yaşamış Floransalı hatip Brunetto Latini, "İtalya Fransa'dan daha iyi bir ülkedir" çıkarımını sürgündeyken yaptı; Petrarca, "İtalya"ya duyduğu büyük aşkı Avignon'dayken fark etti; ve Mazzini, İtalya'nın birleşme davasına adanmışlığını Londra banliyölerinde geçirdiği otuz yıl boyunca korudu.

Çoğunlukla dış dünyayla temas sayesinde uyanan "İtalyan" olma hissi, en azından Orta Çağ'dan beri bazı gerçek kültürel temellere de dayanıyordu. Her ne kadar Dante kendi zamanında İtalya'nın bini aşkın farklı dile sahip olmasından yakındıysa da; tüccarlar, paralı askerler, zanaatkârlar, keşişler ve dilenciler yarımada üzerinde oradan oraya gidip geldi ve muhtemelen kendini başkalarına çok fazla zorluk çekmeden anlatabildi. On dördüncü yüzyıldan itibaren yazılı Toskana lehçesine dayanan ortak bir edebiyat dilinin gelişmesi eğitimli insanları bir araya getirirken, Rönesans'ın sanatsal ve düşünsel başarılarıyla şehir devletlerinin muazzam zenginliği birçok İtalyan'da farklılık ve üstünlük hissi yarattı. Mesela; Cristoforo Colombo ve Amerigo Vespucci gibi kâşiflerin başarılarına atıfta bulunan on altıncı yüzyıl yazarı Matteo Bandello, "Sabahtan akşama kadar İspanyolların ve Portekizlilerin keşfettiği Yeni Dünya'yı dinliyoruz. Hâlbuki onlara yolu biz İtalyanlar gösterdik" diyordu.

Ne var ki, bu kültürel milliyetçilik ışıltıları yarımadanın on altıncı yüzyılda başlayan siyasi parçalanmışlığıyla keskin bir tezat teşkil ediyordu. Bir dizi yabancı işgali, çok sayıda devletin mevcudiyeti, egemenlik kavgaları, ve İtalya devletleri arasındaki sonu gelmeyen savaşlar İtalya fikrini tarif edilmesi güç hâle getirdi. Giuseppe Ferrari, "İtalya nelerden oluşur? Cumhuriyetleri, tiranları, papaları ve imparatorları birbirine bağlayan şey nedir?" diye soruyordu: "Araştırmalar buna ışık tutamaz: Bunlar, bize rehberlik etmek şöyle dursun, kaosun kanıtlarını sunuyor." İtalya'nın geçmişinde belirgin birleştirici temaların bulunmaması yarımadanın İtalya fikrine kuvvet kazandıracak türden tutarlı bir tarihini yazmayı son derece zor bir hâle sokarken, on beşinci ve on altıncı yüzyılların hümanist âlimlerinin bu konudaki girişimleri bunu başarmanın yanından bile

geçemedi. Bunun istisnası olarak görülebilecek yegâne eser, Francesco Guiccardini'nin yazdığı tarihti. Gallerli William Thomas'ın 1549'da yazdığı ilk İngilizce "İtalya Tarihi" açıklayıcı bir alt başlığa sahipti: "Çok Sayıdaki Farklı Krallığı ve Bunların Geçmişte ve Günümüzde Nasıl Yönetildiğini Ele Alması Bakımından Okunması Son Derece Faydalı Bir Kitap."

Rönesans İtalyası'ndaki tarih yazma modası on yedinci yüzyılda zayıfladı ve Guiccardini'nin tutarlı bir yarımada tarihi yazma girişimini kimse örnek almadı. Bu kısmen, İtalya'nın Geç Orta Çağ'da o kadar çok "ulusal" duygu yaratmış kültürel üstünlüğünün son bulmasından ve âlimlerin artık yarımadayı kendine özgü bir bütün olarak görmek için fazla nedene sahip olmamasından kaynaklandı. On sekizinci yüzyılın başlarında Aydınlanma denen entelektüel hareketin doğuşu bu durumu değiştirmeye başladı. Eğitimli insanlar arasında muhtelif İtalya devletlerinin Avrupa'nın diğer bölgelerine kıyasla geri kaldığı hissi yayılması, ekonomik ve toplumsal meselelere yönelik yeni ilgiyle birlikte yazarları yarımadayı bir kez daha tek bir birim olarak ele almaya itti. Bu dönemin en dikkat çekici tarih çalışması Ludovico Antonio Muratori'nin *Antiquitates Italicae Medii Aevi* (1738-42) isimli eseriydi. Söz konusu çalışma alışılageldik siyasi anlatıyı bir kenara bırakıp onun yerine hukuk, ticaret ve savaş gibi genel konulara odaklanarak birleşik bir Orta Çağ İtalyası görüntüsü sunmayı başardı.

Gelgelelim, kozmopolit bir hareketin parçası olan İtalyalı Aydınlanma âlimleri belirgin bir İtalyan kimliği yaratmaktan çok Aydınlanma Çağı'na ters düşen feodal ögelerle imtiyazları ortadan kaldırarak yarımadayı Avrupa'nın geri kalanına uydurmakla ilgileniyordu. Fransız İhtilali ve romantik milliyetçiliğin doğuşu bu kozmopolitliği sona erdirdi. Böylece, yarımadanın farklı olmakla kalmayıp aynı zamanda bağımsızlığa Fransa veya Britanya kadar layık bir "ulus" teşkil ettiği kanaati yayıldı ve İtalya fikri yeni ve radikal bir şekil aldı. Propagandacılar bu inancı destekleyecek kanıtlar bulmak için İtalya'nın geçmişini didik didik etti. Piyemonteli asilzade Cesare Balbo 1850'de, "Erdemli davranışın yokluğunda (Ne yazık ki bizim durumumuz böyledir)

tarih son derece kullanışlıdır ve ulusal bir siyasi programın muhtemel dayanakları arasında en iyisidir" cümlesini yazarken bu propagandacıların farkında olduğu bir gerçeği dile getirdi.

Bununla birlikte, İtalya'nın özünü neyin teşkil ettiği meselesi varlığını sürdürdü. Giuseppe Ferrari gibi kişiler ulus meselesine federal bir çözüm getirmeyi tercih ederek Orta Çağ komünlerinin Kutsal Roma İmparatorluğu'ndan bağımsız olmak için verdiği mücadeleye vurgu yaptı: Bu görüşe göre İtalya özerk parçalarının toplamıydı. Papalığın yeni ulusun yaratılmasında öncü bir rol oynayacağını uman Cesare Balbo gibileri ise tam tersine Orta Çağ papalarının Alman imparatorlara direnişinin altını çizmeyi ve Papalığın çoğu zaman komünlerle de çekiştiği gerçeğini önemsiz göstermeyi yeğledi. Bazen, aslında toplumsal bir ayaklanma veya yerel bir çatışma olan olaylar "ulusal" bir kalıba sokuldu. Mesela, Fransızlara karşı patlak veren ve Sicilya Vesperleri adıyla bilinen 1282 Palermo İsyanı'nın hikâyesini yazan büyük Sicilyalı tarihçi (ve müstakbel eğitim bakanı) Michele Amari bu isyanı bir köylü ayaklanmasından (*jacquerie*) çok ihtilalci milliyetçilik örneği olarak tasvir etti (Halk ayaklanması daha sıkıcı fakat doğru bir yorum olurdu).

Ulus davasının tarih yazımını etkileyen çarpıtmaları, birlik hissinin devam ettirilebilmesi için inançsızlığın bilinçli olarak durdurulmasına ne denli ihtiyaç duyulduğunu göstermektedir. Bazı vatanseverler birleşmeyi daha büyük bir iç pazar ve tek bir para birimi gibi akılcı ekonomik hedefleri gerçekleştirmenin bir yolu olarak görüyordu, fakat bunlar ne çoğunluğu teşkil ediyordu ne de bilhassa nüfuzluydu. *Risorgimento* genellikle en çok, İtalya kelimesini duyduğunda düşünceye pek yer bırakmayan güçlü fakat belirsiz duygular hisseden orta sınıf kesimlerine (meslek erbapları, öğrenciler ve taşra burjuvaları) hitap etti. Giuseppe Verdi'nin operalarındaki vatansever atıfları büyük bir coşkuyla alkışlayanlar bunlardı: Verdi'nin *La Battaglia di Legnano* (*Legnano Muharebesi*) (1849) isimli operasının açılış korosu ("Çok yaşa İtalya! Onun tüm evlatları birbirine kutsal bir antlaşmayla bağlıdır"), eserin seyirci önünde sergilendiği ilk gecede coşku dolu "Viva Italia!" bağrışlarıyla karşılandı.

Operanın konusu (İmparator Barbarossa'nın 1176'da Lombard Birliği'ne yenilmesi) milliyetçi tarihin en önemli olaylarından biriydi.

Söylemlerin İtalya'nın durumu hakkındaki gerçeği gizlemekte fazla ileri gitmesi bazı vatanseverleri endişelendirdi. Mesela, İtalya meselesine federal bir çözüm getirilmesini isteyen Piyemonteli liberal Giacaomo Durando şikâyetçi olduğu böyle söylemler için "Geçmişe tapınmayla birleşmiş uzak gelecek hülyaları: gerçek, şimdi -asla" dedi. Bununla birlikte, efsane yaratmaya en ılımlı kişiler bile karşı koyamadı. Örneğin; büyük Katolik yazar Alessandro Manzoni, Orta Çağ'ı ihtişamlı bir ön milliyetçilik örneğinden ziyade bir şiddet ve bölünme dönemi olarak görmesine rağmen sıradan İtalyanların yüzyıllar boyunca sürdürdüğü hayalî bir tahammülü ve tevazuyu temel alan alternatif bir tarihî efsane yaratma ihtiyacı duydu. Ona göre İtalya'nın özü geçmişteki daha gösterişsiz ve sessiz anlarda, mesela altıncı yüzyıldaki Lombard işgallerinden sonraki dönemde veya on yedinci asırdaki İspanyol işgalinde yatmaktaydı. Yazarın en meşhur eseri olan tarihî roman *I Promessi Sposi* (*Nişanlı*) (1827) bu ikinci işgal döneminde geçiyordu.

1840'larda ulusal hareket hız kazandı ve geçmişteki bölünmeleri görmezden gelme yönündeki istek arttı. Manzoni Nisan 1848'de Alphonse de Lamartine'e "[İtalya] hakkında sarf edebileceğiniz en zalimane kelimenin 'çeşitlilik' olduğunu (...) ve bunun (...) uzun bir yoksunluk ve itibarsızlık tarihini özetlediğini (...) hiç duymadınız mı?" sorusunu yöneltti, lakin kendi mütevazı birlik vizyonu kamuoyunda çok az ilgi gördü. Mazzini'nin Avrupa'nın tamamını özgürleştirecek ihtişamlı bir "Üçüncü Roma"dan bahseden demokratik programında ve Piyemonteli papaz Vincenzo Gioberti gibi ılımlı milliyetçilerin yazılarında görülen muğlak fakat iddialı İtalyan büyüklüğü iddiaları daha cazipti. Nitekim Gioberti'nin *Del Primato Morale e Civile degli Italiani* (*İtalyanların Ahlaki ve Medeni Üstünlüğü Hakkında*) (1843) isimli eseri (yavan üslubuna ve uzunluğuna rağmen) çarpıcı bir başarı yakaladı. Eser bu başarısını büyük ölçüde antik ve modern İtalya'nın kültür alanındaki üstünlüğüne dair basit bir mesaj içermesine borçluydu.

İtalya fikrinin etrafında toplanan edebiyat ve söylev birikimi birleşme için coşku uyandırılmasında önemli bir rol oynadı fakat aynı birikim yeni krallığın sırtında ciddi bir yük teşkil etti. Gerçek birleşik İtalya beklentilerin altında kaldı. Bu kaçınılmazdı, zira asırlar boyunca devam eden siyasi bölünmenin ve sosyoekonomik geri kalmışlığın üstesinden kolayca gelinemezdi. Ne var ki bu acı verici gerçeği fark etmek zor, kabul etmek ise daha da zordu. Nitekim toprak sahiplerinden ve entelektüellerden fabrika işçilerine ve köylülere kadar toplumun her kademesinden birçok kişi öfkesini yeni rejime ve bu rejimin liderlerine yöneltti. Tehlike altında kalan ve kendi başarılarına yönelik inancı zayıflayan İtalya yöneticileri, liberal devletin güvenilirliğini daha da zayıflatmaktan başka bir şeye yaramayan siyasi önlem ve yöntemler kullanmaya başladı. Bu yöntemler 1922'de Mussolini'nin başbakan olmasıyla sonuçlanan bir meşruiyet kriziyle sonuçlandı.

Faşist rejim İtalya nüfusuna ulusal kimlik hissi aşılamak ve böylece ülkeyi 1860 sonrası dönemde defalarca yönetilemezliğin eşiğine getirmiş bölücü yerel, bölgesel ve sınıfsal sadakatleri alt etmek için azimle çabaladı. Liberalizmin ideolojik sınırlamalarından azade olan faşizm, insanlara göz dağı vermek ve onları bir kalıba sokmak için devletin gücünü eşi benzeri görülmemiş bir seviyede kullandı. Propaganda, eğitim, ve savaş başlıca doktrin aşılama yöntemleri olurken, Antik Roma ulusal ahlak ve siyaset değerleriyle dolu tarihî bir bilgi havuzu konumuna yükseltildi. Gelgelelim, Mussolini'nin Nazizm'le talihsiz bir ittifak yapması ve antisemitizm gibi yabancı düşünceler ithal etme girişiminde bulunması rejimin güvenilirliğinin büyük ölçüde yok etti. İkinci Dünya Savaşı fiyaskosu ise işin geri kalanını halletti.

Faşizmin çöküşü, Mussolini rejiminin temellerinden biri olan ulusal büyüklük söylemini (ve biraz da "ulus" fikrinin kendisini) gözden düşürdü, fakat bir yandan da ülkenin siyasi kimliğinin belirlenmesine katkı sağladı. 1945'teki yenilgi İtalya'nın batıdaki demokratik kapitalizm yapısına dâhil olmaktan başka seçeneği olmadığını gösterdi. Bununla beraber, daha genel "ulusal kimlik" sorunu çözümsüz kalmayı sürdürdü. Yeni cumhuriyet faşizm karşıtlığı bayrağı altında

doğdu fakat ülkedeki en faşizm karşıtı parti olan Komünist Parti'nin 1947'deki hükûmet koalisyonundan dışlanması faşizm düşmanlığını birleştirici bir prensip olmaktan çıkardı. XII. Pius'un liderliği altındaki Kilise bir süreliğine İtalya'yı "Hristiyan medeniyeti"nin amiral gemisi hâline getirmeye çalıştıysa da tüketim kültürünün gelişimi Kilise'nin bu mücadelesini yenilgiye mahkûm etti.

1950'lerin ortasından itibaren, İtalya ahlaki temelleri konusunda gitgide daha tereddütlü görünmeye başladı. Hükûmet (ve büyük ölçüde devlet) üzerinde tahakküm kuran Hristiyan Demokratlar Katolik değerlerine sahte bir bağlılık gösterip ülkedeki komünizm korkusunu istismar etti. Lakin bu parti zamanla gücü sırf daha fazla güç için elde etmek istiyormuş gibi görünmeye başladı. Partinin meşruiyetinin büyük kısmını İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra gerçekleşen çoğunlukla şaşırtıcı bir boyuta ulaşan ekonomik büyüme sağladı, fakat maddi zenginlik belirgin bir ahlaki liderliğin yokluğunda zapt edilmesi gittikçe daha da zorlaşan beklentiler yarattı. 1990'ların başına gelindiğinde cumhuriyet; kamu maliyesindeki kötü yönetimin, Avrupa'ya entegre olma baskısının, yolsuzluğun, ve komünizmin bitişinden sonra yaşanan ideolojik sarsıntının tetiklediği bir otorite krizi içindeydi.

Kısa süre sonra "Birinci Cumhuriyet" diye anılmaya başlayan yapının çöküşünün yarattığı karışıklık ortamında bir dizi yeni siyasi parti doğdu. Bunların en başarılısı, İtalya siyasetini neredeyse yirmi yıl boyunca domine edecek Silvio Berlusconi'nin liderliği altındaki Forza Italia'ydı. Berlusconi'nin sıra dışı popülizm tarzı ve belirgin derecede otoriter karakteri hükûmete bir miktar istikrar kazandırdı. Lakin Berlusconi'nin görev dönemleri sırasında kamu çıkarlarıyla şahsi çıkarlar arasındaki çizginin sürekli belirsizleşmesi kurumların güvenilirliğine zarar verdi. Yirmi birinci yüzyılın ikinci on yılında Avrupa derinleşen bir mali krize girerken İtalya devletinin bitmek bilmeyen ahlaki ve yapısal zayıflığı ülkenin sorunlarına uygulanabilir çözümler getirmeyi daha da zorlaştırdı. Bu şartlar altında toplumun öfkesinin (tıpkı geçmişteki gibi) ülkedeki siyasi gelişmelerin öngörülemez belirleyicisi olması ihtimali büyüdü.

1

Bölünmeye Neden Olan Coğrafi Etkenler

UZUN YARIMADANIN SAVUNMASIZLIĞI

İtalya'nın tarihiyle coğrafi konumu arasında kopmaz bir bağ mevcuttur. Yarımada asırlar boyunca Avrupa'nın kavşağı oldu. Kuzeyindeki Alpler, yüksekliklerinin düşündürdüğü kadar büyük bir engel değildi: Bu dağlardaki yirmi üç ana geçitten on yedisi Romalılar zamanında bile düzenli olarak kullanılıyordu. Kuzeydoğudaki nispeten düşük rakımlı Jülyen Alpleri ve Karnik Alpler işgalciler için kolay geçiş noktaları sunuyordu; Roma'nın düşüşünden sonraki yüzyıllarda Vizigotlar, Hunlar, Lombardlar ve diğer Orta Avrupa kabileleri yarımadaya buralardan geçerek girdi. Orta Çağ'da Simplon, St. Gotthard ve Brenner geçitlerinden akan yoğun ticari trafik Cenova'nın, Milano'nun, Venedik'in ve Po Vadisi'ndeki birçok küçük şehrin zenginliğinde hayati bir rol oynadı. Brenner'ın ağır Alman arabalarının geçişine imkân tanıması Venedik ekonomisi için bilhassa önemliydi.

İtalya'nın Akdeniz'in merkezindeki konumu da en az Avrupa ana karasıyla olan yakın bağlantısı kadar önemliydi. Uzun sahil şeridiyle, hafif eğimli plajlarıyla, ve çok sayıda doğal limanıyla denizaşırı memleketlerden gelen yerleşimciler için son derece cazip bir yerleşim bölgesi teşkil etti. Korint'ten, Euboea'dan[1] ve diğer yerlerden batı yönündeki akıntılar üzerinde seyahat ederek gelen Yunanlar, M.Ö. sekizinci yüzyıldan itibaren Sicilya'ya ve İtalya ana karasına

1 Eğriboz Adası. -ç.n.

1. Harita: İtalya'nın Akdeniz'deki yeri.

çıktı. Böylece yarımadada Yunan yerleşimleri serpildi: Sirakuza dördüncü yüzyıl Akdeniz'indeki en güçlü şehir devleti oldu. Sicilya ile Kuzey Afrika arasındaki mesafenin kısalığı (en dar noktada 160 km) burayı güneyden gelen saldırılara bilhassa açık kıldı: M.Ö. beşinci ve üçüncü yüzyıllarda defalarca Kartaca işgaline uğrayan ada M.S. dokuzuncu yüzyılda Araplar tarafından fethedildi. Temmuz 1943'te ise Çöl Seferi'ni zaferle sonlandırmış Müttefiklerin eline düşen ilk Mihver bölgesi oldu.

İtalya'nın merkezî konumu ülkeyi saldırıya açık kılıyordu kılmasına ama aynı zamanda mükemmel ticaret fırsatları da sağlıyordu. Bu Orta Çağ'da özellikle doğruydu, zira o dönemde Akdeniz Avrupa ticari hayatının merkeziydi. Napolililer, Pisalılar, Cenevizliler ve Venedikliler zenginliklerini büyük ölçüde Asya ve Avrupa kervan yollarıyla Kuzey Avrupa pazarları arasındaki konumlarından faydalanabilmelerine ve baharat, boya ve değerli maden ticareti üzerinde neredeyse tekel denecek bir hâkimiyet tesis edebilmelerine borçluydular. İtalyan tüccarlar İspanya'yı Karadeniz'e bağlarken Azak Denizi gibi uzak yerlerde bile İtalyan ticaret yerleşimleri kuruldu. Bol kereste arzı (en azından meşe ağacının azaldığı on altıncı yüzyıla kadar) canlı bir gemicilik sektörünü besledi. Ceneviz gemilerinin boyut ve dayanıklılığı bilhassa meşhurdu: On üçüncü yüzyıl gibi erken bir dönemde Kuzey Atlantik rotasını açan gemiler Ceneviz kadırgalarıydı.

İtalya'nın Akdeniz'i ikiye bölmesi, yarımadanın doğusuyla batısının farklı yönelimlere sahip olması anlamına geldi. On beşinci yüzyıla kadar Doğu Akdeniz'e ve buranın sanatıyla kültürüne odaklanan Venedik'in şaşaa ve tören merakı Bizans esintileri taşıdı. İslam tehdidi ve Balkan dağlarındaki Ortodoksluğun meydan okuması Friuli ve Veneto Katolikliğine kendine özgü bir askerî hava verdi. Daha güneydeki Apulia, tarihinin uzun dönemleri boyunca yarımadadan ziyade karşı kıyıdaki Arnavutluk ve Yunanistan'la bağlantılı oldu. Batı kıyıları ise daha farklı bir bölgeye yöneldi. Roma'daki Papalık; Fransa'dan ve Almanya'dan yayılan güçler tarafından şekillendirildi. Napoli ve Sicilya asırlar boyunca İspanya'nın iştahını

cezbetti. Rönesans'ın yarımadanın batısındaki şehirlerde doğması kısmen buraların Flandra ve Burgonya gibi büyük kültür merkezleriyle ekonomik bağlantılar kurmasından kaynaklandı.

İtalya'nın Akdeniz'in merkezindeki konumu Orta Çağ'da avantaj kaynağı olurken modern dönemde daha ziyade zayıflık teşkil etti. On altıncı yüzyılda Atlantik Okyanusu rotalarının açılması ve İslam'ın batıya doğru ilerlemesi Avrupa ticaretinin eksenini kuzeye kaydırdı; ve yeni güç merkezleri olarak Büyük Britanya, Hollanda ve Fransa ortaya çıktı. İtalya'nın ekonomik gerilemesine siyasi önemsizleşme eşlik etti. On yedinci ve on sekizinci yüzyıllarda yarımadadaki olaylar kuzeydeki ve batıdaki büyük devletlerde yaşanan olaylara bağlı olarak gelişti. Hanedan ve hükûmet değişimleri büyük devletlerin pazarlık masalarında hazırlanan tazminat antlaşmalarına göre gerçekleşti ve pazarlıklarda İtalyan devletlerine çok az söz hakkı tanındı. Yabancıların İtalya'ya ilgisi ekonomiden ziyade kültürle bağlantılı hâle gelirken kuzeyliler de yarımadaya Antik Roma harabelerini veya Bolonya, Floransa ve Napoli'de üretilen sanat eserlerini görmek için indi.

On dokuzuncu yüzyılın ilk yarısında Avrupa güç dengesi meselesi ve özellikle de Fransa'nın hırsları İtalya'ya birleşme sürecine büyük katkı sağlayacak yeni bir jeopolitik önem kazandırdı. Napoléon'a karşı savaşan Britanya, Akdeniz'i deniz taşımacılığına açık tutmak ve Fransız donanmasının hareket sahasını daraltmak için 1806'dan 1815'e kadar Sicilya'yı işgal altında tuttu. Mısır'a ve burası üzerinden Britanya'nın en değerli kolonisine (Hindistan) giden yolun üzerinde bulunması yarımadanın önemini iyice arttırdı. Fransa'nın Avrupa'daki istikrarı bir kez daha tehdit eder gibi göründüğü 1850'lerde Britanya hükûmeti İtalya'daki vatansever harekete temkinli bir himmetle yaklaştı: Akdeniz'de Fransız gücünü dengeleyebilecek büyük bir devlet kurulması fikri çekiciydi. Ayrıca, Rusya ve Avusturya'nın Balkanlar için rekabet ettiği ve Afrika'nın kolonicilerin iştahını uyandırdığı bir ortamda İtalya hayati bir stratejik konuma sahipti.

İtalya'nın Akdeniz'deki konumu 1860'tan sonraki İtalyan dış siyasetinin birçok parametresini belirledi. Denizden gelecek saldırılara

açık şehirlerle (Cenova, Napoli, Palermo, Bari, Venedik ve hatta Roma) bezeli uzun bir sahil şeridinin varlığı, devrin en büyük deniz gücü olan Britanya'yla uyumlu ilişkiler sürdürmenin hayati bir önem arz ettiğini düşündürdü. Ayrıca, önemli demiryolu ve telgraf hatlarının sahil şeridindeki ovalardan geçmesi olası bir savaş durumunda kuzey ile güney arasındaki iletişimin bombardıman yoluyla kolayca kesilebileceği anlamına geldi. Gelgelelim coğrafya İtalya'ya diğer her şeyi bir kenara bırakıp deniz gücüne odaklanma lüksünü tanımadı. Zira ülkenin kuzey sınırında büyük ve çoğunlukla düşman iki devlet (Fransa ve Avusturya) bulunuyordu. Bunun sonucunda ülkenin sırtına devasa bir askerî harcama yükü bindi ve İtalya'nın önündeki en akilane (ve en uzun süre benimsenen) yol kendisini savaşa sürükleyebilecek vaatlerde bulunmaktan kaçınmak oldu. Bundan daha da iyi bir yol ise savunma yükünü diğer ülkelerle paylaşmayı denemekten geçiyordu.

On dokuzuncu yüzyılın ortasında yaşanan sanayi ve tarım patlamasının doğurduğu iyimserlik ortamında, birçok kişi İtalya'nın coğrafi konumunun yeniden ekonomik avantaja çevrilebileceğine inandı. 1846'da, Kont Cavour Avrupa'da bir demiryolu ağı inşa edilmesinin İtalya'yı "Doğu ile Batı arasındaki en kısa ve en kolay yol" hâline getireceğini ve böylece bu ülkeye "Orta Çağ boyunca sahip olduğu parlak ticari konumu geri kazanma" imkânı vereceğini söyledi. 1869'da Süveyş Kanalı'nın açılması ve bundan kısa süre sonra Alplerin altından geçen Fréjus Tüneli'nin hizmete girmesi bu fikri kuvvetlendirdi. Artık Brindisi'nin Hindistan'a giden ana liman olma konusunda Marsilya'nın yerini alacağı ve yeni kıtalararası trafiğin İtalya'nın deniz ticaretini ve demiryollarını dönüşüme sokacağı umuluyordu. Ne var ki bu umutlar gerçekleşmedi: İtalya filosu yeni rotalardan faydalanabilecek çok az buharlı gemiye sahipti ve Süveyş Kanalı'nın yüksek geçiş ücretleri buradan geçen ürün miktarını azalttı.

Akdeniz'in on dokuzuncu yüzyılda dünya ticaretinin merkezî ekseni olma vasfını geri kazanamamasının sonuçlarından biri, Kuzey İtalya ile Güney İtalya arasındaki ekonomik uçurumun derinleşmesiydi. Erken Orta Çağ'da yarımadanın güneyi Bizans'la ve Arap

dünyasıyla yakın ilişkiler sürdürmenin faydasını görerek iyi bir yönetime ve sağlıklı bir özerkliğe sahip oldu. Bunun sonucunda Napoli, Salerno, Amalfi ve Palermo gibi şehirler muhteşem ticaret ve kültür merkezleri hâline geldi. On üçüncü yüzyıldan itibaren bu durum değişmeye başladı. Afrika'dan ve Doğu Akdeniz'den kopan Güney İtalya fetih yoluyla Fransa'nın ve İspanya'nın yörüngesine girdi. Avrupa pazarının çeperine sürülen bölge, önceki yüzyıllardaki zenginliğini hiçbir zaman geri kazanamadı. İtalya devletinin 1960'tan sonraki en büyük çabaları bile Güney İtalya ekonomisini rekabetçi veya kendine yeterli bir ekonomi hâline getiremedi.

Kuzey ile güney arasındaki farkları sadece coğrafyayla açıklayamayız, fakat kuzeyin Fransa'daki ve Almanya'daki zengin pazarlara yakın olmasının buradaki ekonomik ve kültürel hayatı etkilediği ve buranın Güney İtalya'dan farklı olmasında pay sahibi olduğu kesindir. Aslına bakılırsa, Po Vadisi tarihin büyük kısmı boyunca İtalya Yarımadası'ndan çok Kuzey Avrupa'ya yakındı. Piyemonteliler 1860'lara kadar Alplerin iki tarafı arasında gidip geldi ve Piyemonte kralları Chambéry'de Torino'da olduklarından daha mutlu oldu. Piyemonte başbakanı Kont Cavour Fransa'yı ve İngiltere'yi avcunun içi gibi biliyordu ama beğenmediği Floransa'dan daha güneye inmemişti. Lombard kültürü on dokuzuncu yüzyılda kuvvetli Fransız esintileri taşıyor; yazar Stendhal, Milano'yu ikinci evi gibi görüyordu. Venedik'in Avusturya ve Güney Almanya ile yakın bağlantıları vardı ve Orta Çağ'da Rialto[2] her daim Alman tüccarlarla dolu oldu. Venedikli tüccar ve günlük yazarı Girolamo Priuli 1509'da şöyle yazıyordu: "Kadim ticaret ortaklığımız, Almanlarla Venediklileri bir kılmaktadır."

Güney İtalya Avrupa'nın farklı bir bölgesine aitti. Apeninlerin varlığı ve yolların azlığı burayı kuzeydeki zengin kara ticaretinden koparıyordu ve güneylilerin kültürü yabancılara son derece yabancı geliyordu. On birinci ve on ikinci yüzyıllarda Sicilya'ya hükmeden Norman krallar harem kurdu, Müslüman ve Yunan memurlar görevlendirdi, ve Konstantinopolis'teki imparatorların yönetimini

2 Venedik'teki bir köprü. -ç.n.

andıran dinî bir krallık anlayışı geliştirdi. On beşinci yüzyıldan itibaren İspanya etkisi ağırlık kazandı: Dilencilerle ve serserilerle dolan, İspanyol saray efradıyla İspanyol asilzadeler edinen, ve büyük kısmı zenginlerle din adamlarının ihtiyaçlarını karşılamak için yaşayan bir işçi nüfusuna ev sahipliği yapan Napoli, pikaresk bir şehir hâline geldi. Herkes büyük bir hırsla asalet ünvanı ve imtiyaz kazanmaya çalışıyordu ve toplumun her kademesinde yaşanan kan davaları hayatın sıradan bir parçasıydı. Engizisyon Sicilya'da 1782'ye kadar devam etti ve Katoliklik güney genelinde taşkın bir karakter kazandı (Bu karakter 1860'tan sonraki dönemde buraya gelen birçok Piyemontelinin ve Lombardiyalının midesini bulandıracaktı).

TOPRAK VE İKLİM

İtalya'nın Avrupa'daki ve Akdeniz'deki konumu, yarımada tarihinin büyük kısmını şekillendirirken ülkenin iç coğrafyası ekonomik ve toplumsal hayatın ana hatlarını belirledi. Yarımada dağlarla ve sarp tepelerle doludur. Kuzeydeki Alpler, geniş ve verimli Po Vadisi'nden sonra yerini uzun Apenin Sıradağları'na bırakır. Kuzey ucu Cenova'da bulunan bu sıradağlar Orta İtalya üzerinden Kalabriya'ya, oradan da Sicilya'ya kadar uzanır. Keza Sardinya'nın da neredeyse tamamı dağlıktır. Yarımadanın büyük kısmında denize kadar uzanan dağlar sahil şeridinde sadece dar bir ova bırakır. Yarımadada Po Vadisi hariç tutulursa çok az ovalık alan mevcuttur, var olanlar da (Toskana'daki Maremma, Roma'daki Campagna ve Sicilya'daki Lentini Ovası) günümüze dek sürekli etraftaki tepelerden sızan aşırı sudan zarar görmüştür (Bu akıntılar sıtmaya davetiye çıkaran devasa bataklıklar yaratıyordu).

Ülkenin büyük kısmının dağlık bir karaktere sahip olması yarımadayı ekolojik açıdan savunmasız kılıyordu. Antik dönemlerde eğimli arazileri birkaç bin fitlik yüksekliğe kadar kaplayan ormanlar (Günümüzdeki Abruzzi Ulusal Parkı böyle bir ormandır) toprak erozyonuna karşı hayati bir savunma kalkanı sağlıyordu, lakin yeni tarım alanları açmak için ağaç kesilmesi toprağın ağır sonbahar ve kış yağmurlarına maruz kalarak erozyona uğramasına yol açtı. Bu

1: Güney İtalya dağları ın ıssızlığı. Batı Sicilya'daki Cammarata Dağı'na bir bakış. Önde sülfür madenleri görülüyor.

kayıplar kolayca telafi edilemedi. Zira Akdeniz'de ormanların yerini alan ağaçlı ve çıralı maki bitki örtüsü Kuzey Avrupa'nın her yıl yaprak döken bitki örtüsünün aksine zengin toprak üretemiyordu. Ağaçsızlaşma, akarsuların kurumasına da neden oldu. Böylece İtalya sürekli toprakla ilgili ciddi sorunlar yaşadı (Bu toprak dikkatli denetimin yokluğunda daima verimsizliğe meyletti).

İtalya, toprağının savunmasızlığının yanı sıra iklim sorunlarıyla da uğraşmak zorundaydı. Dağlık arazi yapısı güneyde bile bol miktarda yağmur yağmasına neden oluyordu. Ülkenin büyük kısmı yılda ortalama 600-900 milimetre yağış alırken Alpler bölgesinde ve deniz rüzgârı alan bölgelerde (özellikle de batıda) daha çok yağış söz konusuydu. En büyük fark, yağışların yıl içindeki dağılımında görülüyordu. Soğuk kışlara ve ılık yazlara neden olan "karasal" bir iklime sahip Po Vadisi'nde yağmurun büyük kısmı sonbaharda ve ilkbaharda yağıyordu. "Akdeniz" iklimine sahip Orta ve Güney

İtalya'da ise tam tersine yağmurun en az yüzde sekseni kış aylarında yağıyordu. Buralarda yazın toprak susuz kalıyordu ve akıntılarla derelerden ya azıcık su akıyordu ya da hiç akmıyordu. Nitekim İtalya çiftçilerinin en büyük derdi yağmurun miktarından ziyade yağmur suyunun nasıl dizginleneceği ve nasıl depolanacağıydı.

Bu iklim şartları muazzam bir insan müdahalesini gerektiriyordu. Po Vadisi'nin sorunu yüzyıllar boyunca su fazlalığı oldu. Alplerden akıp gelen büyük nehirlerin (Ticino, Adda, Oglio, Adige, Brenta ve Piave) ovalarda yatağından taşması ihtimali her daim mevcuttu. Po Nehri'nin kendisi de (özellikle aşağı bölgelerde) Orta Çağ'da düzenli olarak taşmıştı ve on ikinci yüzyıldaki taşkınlar nehir yatağını Ferrara'nın altında kalacak şekilde değiştirmişti. Bunun sonucu geniş ve çorak bir bataklıktı. Kısa süre öncesine kadar, zirai zenginliğiyle ünlü bölgeler kuzeydekiler değil güneydekilerdi. Kuzey İtalya'yı Avrupa'nın en zengin bölgelerinden biri hâline getiren şey, Orta Çağ'da ve sonrasında inşa edilen ve adım adım Po Nehri'nin kontrol edilebilmesini sağlayan Naviglio Grande ve Martesana gibi büyük sulama kanallarının inşa edilmesi oldu.

Yüzyıllar süren yoğun insan müdahalesine Orta ve Güney İtalya taşrası da tabi tutuldu fakat buralardaki sonuçlar Po Vadisi'ndekilerden çok daha az tatminkârdı. Nüfus baskısı ormanların kademeli olarak kesilmesine yol açarken tarım arazileri gitgide dağ ve tepe eteklerine doğru ilerledi. Bu, Toskana gibi bazı bölgelerde iyi hazırlanmış taraçalarla sonuçlandı. Öyle ki on altıncı yüzyılda burayı ziyaret eden Fransız yazar Montaigne kestane ağacı ormanlarının yerini "zirvelere kadar" tırmanan bağların alması karşısında şaşkına döndü. Diğer bölgelerde, özellikle de güneyde, ağaçlar kesilirken uzun vadeli sonuçlara pek önem verilmedi. Nitekim ağaçsız kalan yerlerde eski yüzey toprağı kolayca aşındı ve zapt edilemeyen kış sağanakları ovalarda önce sele, sonra da sıtmaya neden oldu. Bu durum daha fazla insanın tepelere göç etmesine yol açarak bir kısır döngü başlattı.

İtalya coğrafyasında zaman içinde çarpıcı değişiklikler yaşanırken tarım ürünleri ve bitkiler de benzer bir değişim geçirdi. Fıstık, şeftali ve badem gibi Asya kökenli meyve ağaçları Romalılardan

önce bile mevcuttu. Pamuk, pirinç, sumak, portakal, limon ve dut ise beşinci yüzyılla onuncu yüzyıl arasındaki bir dönemde, muhtemelen Araplar tarafından getirildi. Orta Çağ'da güneyde şeker yetiştirildi ve iklim görünürde daha sıcak bir hâl alırken şekerin yetişme alanı batı sahil şeridindeki Formia'ya kadar uzandı. On altıncı yüzyılda Amerika'nın keşfedilmesi domates, frenkinciri ve en önemlisi de mısır yetiştiriciliğini başlattı (Bu sonuncusu, aslında Kuzey İtalya iklimine uyumlu olmamasına rağmen kısa sürede buradaki başlıca geçimlik tarım ürünü hâline geldi). On altıncı ve on yedinci yüzyılda Po Vadisi'nde pirinç ekimi yaygınlaştı. Burada dut ağacı da yaygın şekilde yetiştirildi ve dut yetiştiriciliği son derece önemli ipekçilik sektörünün temelini teşkil etti.

İtalya'da yetişen tarım ürünü çeşitleri yüzyıllar içinde değişirken (Bu değişimin önemli bir istisnası güneyde çok önceden beri ekilen buğdaydır), tarımdaki olumsuz bir özellik daha kalıcı oldu: Kaliteli büyükbaş hayvan (özellikle de sığır) kıtlığı anlamına gelen zengin otlak eksikliği. Bu eksik, İtalyan beslenme düzeninde et yemeklerine pek yer verilmemesine yol açtı ve sığır ve domuz etinden yoksun sebze-meyve temelli öğünlere alışkın olmayan Kuzey Avrupalılar İtalyan tarzı beslenmeden sık sık rahatsızlık duydu (Montaigne bu konuyla ilgili "İtalya'daki bir ziyafet Fransa'daki hafif bir öğüne denktir" diyor). Otlak azlığı aynı zamanda güçlü atlar yetiştirmeye de engeldi. Bunun sonucu çiftçilerin çeki hayvanı olarak katır ve öküzlere bel bağlaması oldu ki "Tarım Devrimi"nin getirdiği teknolojik yeniliklerin birçoğunun İtalya'da başarısız olmasını ülkedeki yüzey toprağının inceliği ve toprak sahipliği düzeni kadar bu da açıklamaktadır.

İtalya'daki büyükbaş hayvan azlığının bir diğer önemli sonucu da toprağın çabucak verimsizleşmesine neden olan ve yarımadanın büyük bölgelerinin terk edilmesini veya işlenmemesini açıklayan gübre eksikliğiydi. On dokuzuncu yüzyıla kadarki dönemde çiftçilerin büyük çoğunluğunun teknik eğitimden yoksun olması vaziyeti kötüleştirdi: Ürün rotasyonunun bazı bölgelere gelmesi on dokuzuncu yüzyılı bulurken, Sicilya kasabalarının sokaklarına yığılmış hayvan dışkılarına 1950'lerde bile rastlanabilirdi (Köylüler dışkının

toprağı "kirleteceğine" inanıyordu). Hasatların düşüklüğü İtalya toprağının kalitesizliğini gösteriyordu. On dokuzuncu yüzyılın ortasında Güney İtalya'nın bazı kısımlarında hektar başına yalnızca dört hektolitre buğday alınabilirken, ülke ortalaması muhtemelen dokuz hektolitreydi. Bu ortalama Avusturya'da on altı hektolitre, Fransa'da on dokuz hektolitre ve Britanya'da yirmi beş hektolitreydi (Britanya'daki gerçek ortalama muhtemelen daha fazlaydı).

Ülkede, İtalya'yı Fransız İhtilali'nden hemen önce ziyaret eden ekonomist Arthur Young'ın övgüsüne mazhar olacak tarım yöntemleri kullanan Lombardiya ve Piyemonte başta olmak üzere zengin tarım alanları da mevcuttu; lakin genel tablo son derece vahimdi. Nüfus kaynaklarla orantılı şekilde artsaydı durum bu kadar ciddi olmayabilirdi fakat on yedinci yüzyılın sonlarında İtalya'daki ölüm oranlarında Avrupa'nın geri kalanındakine benzer keskin bir düşüş yaşanmaya başladı. Bunun sonucunda, 1660'ta 11 milyon olan nüfus 1800'de 18 milyona, 1860'ta ise neredeyse 26 milyona yükseldi. Bu nüfus artışı *Eski Rejim*[3] devletlerinin içinden çıkmayı başaramadığı bir sosyoekonomik kriz yarattı. Sorunu İtalya'nın birleşmesi de çözemedi: Kuzey İtalya'da pelegra hastalığının sık görülmeye başlamasından ve Güney İtalya'da kanunsuzluğun artmasından da anlaşılabileceği üzere, 1860'tan sonraki on yıllarda hasatlarda sadece çok düşük bir artış yaşandı ve görünüşe göre bazı bölgelerde kişi başına düşen gelir azaldı.

Nüfus fazlalığı sorununun geleneksel bir çözümü göçtü. Nüfus baskısının çoktan akut bir hâl aldığı on altıncı yüzyılda Avrupa'nın dört bir yanında girişken İtalyanlarla karşılaşılabilirdi: Bunlar genellikle özel becerilere (sırma işlemeciliği, camcılık, çinicilik) sahip zanaatkârlardı. On dokuzuncu yüzyıla gelindiğinde taşradaki umutsuz vaziyet yurtdışına gitgide daha fazla köylünün taşınmasında ifade buldu. Yüzyılın sonuna kadar göçmenlerin

3 Ancien Régime: Fransa'da I. François (1515-1547) dönemi ile başlayıp Fransız İhtilali'ne kadar devam eden siyasi, iktisadi ve toplumsal düzen. Bu deyiş kendi yönetimleri ile krallık dönemi arasındaki farkı vurgulamak isteyen devrimciler tarafından icat edildi ve zamanla Yeni Çağ Avrupa'sındaki diğer yönetimler için de kullanılmaya başladı. -ç.n.

büyük çoğunluğunu kuzeyliler teşkil etti. Bunlar Orta Avrupa'da ve hatta Arjantin'de mevsimlik işler buldu (İtalya'da kış yaşanırken Arjantin'de hasada yardımcı olmaları mümkündü). Toscanini'nin orkestra şefliği kariyerine başladığı Rio de Janeiro'dan Amazon Ormanları'nın derinliklerine kadar uzanan bir dizi opera binasının şahitlik ettiği üzere birçok İtalyan Güney Amerika'ya temelli olarak göç etti. 1880'lerden itibaren Güney İtalyalılar da kalabalık şekilde göç etmeye başladı. Bunlar, buharlı gemilerin okyanusaşırı yolculukları ucuzlatmasının da yardımıyla en çok Kuzey Amerika'yı tercih etti (bkz. 2. Tablo).

Göç, taşradaki sorunları hafifletti ama çözüme kavuşturamadı. Alternatif bir çözüm yolu ihtilaldi. Kalabriyalı ve Sicilyalı işçilerin acılarını mevcut düzeni silip süpürecek büyük bir siyasi harekete çevirme umudu bir dizi ihtilalciye ilham verdi. On dokuzuncu yüzyılın başlarında *Carbonari* ile başlayan ihtilalcilik, 1830'lardan itibaren Bandiera kardeşler ve Carlo Pisacane gibi cumhuriyetçilerle devam etti. İtalya köylüleri; ihtilalcileri ve ütopyacıları cezbetmeyi birleşmeden sonra da sürdürdü. Büyük Rus anarşist Michael

1. Tablo: İtalya'nın 1861-1988 yılları arasındaki gayrisafi yurtiçi hasılası (Günümüz sınırları ve sabit fiyatlarla).

	(1) GSYİH (1861 = 100)	(2) (1)'in yıllık ortalama artışı	(3) Kişi başına GSYİH (1861 = 100)	(4) (1)'in yıllık ortalama artışı
1861	100	—	100	—
1896	131	0.8	104	0.1
1913	198	2.4	140	1.8
1922	231	1.7	157	1.3
1929	271	2.2	174	1.5
1938	315	1.6	187	0.7
1951	359	1.0	196	0.4
1963	719	5.8	365	5.3
1973	1249	5.5	589	4.8
1988	1965	3.1	893	2.8

1861-96'daki kişi başına GSYİH artışı önemsiz seviyededir. Aynı dönemde Fransa, Almanya ve Britanya'daki kişi başına GSYİH artışı yüzde 40-50 civarındadır.
Kaynak: V. Zamagni, *Dalla periferia al centro* (Bolonya, 1990).

2. Tablo: Avrupa'dan Avrupa dışındaki ülkelere göç (binler hâlinde).

	1851–60	1861–70	1871–80	1881–90	1891–1900	1901–10	1911–20	1921–30	1931–40	1941–50	1951–60
Avusturya-Macaristan[a]	31	40	46	248	440	1111	418	61	11[b]		53[c]
Danimarka		8	39	82	51	73	52	64	100	38	68
Fransa	27	36	66	119	51	53	32	4	5		155
Almanya[d]	671	779	626	1342	527	274	91	564	121[e]	618	872
İtalya	5	27	168	992	1580	3615	2194	1370	235	467	858
İspanya	3	7	13	572	791	1091	1306	560	132	166	543
İsveç	17	122	103	327	205	324	86	107	8	23	43
Birleşik Krallık ve İrlanda	1313[f,g]	1572[g]	1849[g]	3259	2149	3150	2587	2151	262	755	1454

Not: [a] 1921'den sonra Avusturya Cumhuriyeti . [b] 1931–7. [c] 1954–60. [d] 1941-50 ve 1951-60'ta Batı Almanya . [e] 1932–6. [f] 1853–60. [g] Doğrudan İrlanda limanlarından gerçekleştirilen göç dâhil değildir.

Kaynak: W. Woodruff, *Impact of Western Man* (Londra, 1966).

Bakunin İtalya'da taşra ayaklanması çıkarmayı denediği birkaç yıl geçirdi ve İtalya Sosyalist Partisi on dokuzuncu yüzyılın sonundan itibaren en büyük desteği (ideolojik çekincelere rağmen) Po Vadisi'ndeki gündelikçi işçiler arasında buldu. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra güneyli köylüler İtalya Komünist Partisi'nin stratejisinde merkezî bir yere sahip oldu.

İtalya köylülerinin ihtilalci potansiyel taşıdığına bu kadar fazla düzen karşıtının inanmasının nedenlerinden biri, düzen karşıtlarının köylüleri çok az tanımasıydı. Önde gelen cumhuriyetçilerin, anarşistlerin, sosyalistlerin ve komünistlerin büyük çoğunluğu şehirli orta sınıfa mensuptu ve bunların taşraya dair bilgileri nadiren kendi gözlemlerinden geliyordu. İtalya'daki şehirlerle İtalya taşrası arasında kültürel ve bir ölçüde ekonomik bir uçurumun bulunması bu cehaleti pekiştiriyordu (Birçok köylü aile kendi ekip biçtiğini tüketiyor ve şehir pazarlarında satış yapmıyordu). Bu şartlar altında, kendilerini vadedilmiş topraklara ve refaha götürecek generalleri bekleyen ezilmiş askerlerden müteşekkil romantik bir "halk" hayal etmek kolaydı ve bu düşünce köylülerin büyük çoğunluğunun gerici değilse bile son derece muhafazakâr olduğunu gösteren belirtilere rağmen varlığını sürdürdü. İtalyan ihtilalcilerin Katolik kilisesinin "mesihçi" mirasından ne kadar etkilendiği meselesi tahminlere açıktır.

İhtilalcilerin önündeki ciddi bir engel, birbirleriyle aynı acıları çeken köylülerin buna rağmen homojen bir kuvvet teşkil etmekten çok uzak olmasıydı. Güneyli işçilerle kiracı çiftçilerin tabi olduğu sözleşmeler, sınıf bağlarının oluşmasını engelleyecek kadar büyük bir çeşitlilik arz ediyordu. Bazıları aynı anda hem küçük toprak sahibi, hem kiracı çiftçi, hem de gündelikçiydi. Birçok yerde en azından on dokuzuncu yüzyıla kadar devam eden feodal imtiyazlarla yükümlülükler, köylüleri mevcut düzene bağladı ve onları yerli toprak sahiplerine karşı düşmanlıktan uzak tutumlar geliştirmeye itti. Orta İtalya'da ortakçılık ön plana çıktı ve buradaki köylüler de toprak sahipleriyle yakın ilişkiler içinde oldu. Po Vadisi'nde 1880'lerden itibaren gittikçe büyüyen bir gündelik işçi ordusu belirmeye başladı, fakat bunların yanı sıra (özellikle de tepelik bölgelerde) çok sayıda

küçük toprak sahibi de mevcuttu. Bu toprak sahipleri çoğunlukla bağımsızlığına son derece düşkün, Katolik ve muhafazakâr kişilerdi.

Köylüler arasındaki servet ve toprak farklarının büyüklüğü ve taşra toplumunun güvensizlik ve rekabet nedeniyle sık sık bölünmesi taşrada sürdürülebilir bir ihtilal hareketinin doğması ihtimalini bir hayli zayıflatıyordu. Lakin kendiliğinden gelişen ve çoğunlukla şiddetli ayaklanmalar oldukça yaygındı ve böyle olaylar yetkilileri dehşete düşürüyordu. İtalya hükûmetlerinin on sekizinci yüzyılda büyük sosyal ve ekonomik reform programları başlatmasının nedenleri arasında aç ve asi köylülerin vergi dairelerini ateşe vermesinden, polisleri öldürmesinden ve hapishanelerdeki mahkûmları serbest bırakmasından korkulması da bulunuyordu. Bu programların sınırlı başarısı, bunların yerine nasıl çözümlere başvurulabileceği konusunda belirsizliklere yol açtı. On dokuzuncu yüzyılın büyük kısmında (özellikle de 1860'taki birleşmeden hemen sonra gelen yıllarda) en çok başvurulan toplumsal kontrol yöntemi baskı oldu. Zira yetkililer din adamlarının, cumhuriyetçilerin ve anarşistlerin köylüleri devlete karşı kışkırtmaya çalıştığını hissediyordu (Bu konuda haklılardı).

Taşradaki gerilimlerin temel toplum ve siyaset düzeni yok edilmeksizin ve hatta değiştirilmeksizin nasıl yatıştırılabileceği meselesi İtalya hükûmetlerini on dokuzuncu yüzyıl ve erken yirminci yüzyıl boyunca meşgul etti. İtalya daha fazla madeni kaynağa sahip olsaydı ülkedeki sanayi temelini geliştirerek taşradaki fazla nüfusu şehirlere yöneltmeyi düşünebilirlerdi, lakin yarımadada oraya buraya dağılmış birkaç linyit yatağından başka hiçbir kömür kaynağı yoktu. Ülkenin modern dönemdeki ekonomik gelişiminde hayati bir öneme sahip olan bu gerçek, yarımadanın on sekizinci ve on dokuzuncu yüzyıllardaki sanayi devriminin dışında kalmasına yok açtı. İtalya enerji konusundaki nispi dezavantajını ancak on dokuzuncu yüzyılın sonunda Alplerde hidroelektrik santralleri inşa ederek hafifletebildi.

Kömür eksikliğini telafi edecek boyutta bir maden zenginliği de söz konusu değildi. Elba Adası'nın doğusunda Etrüskler zamanından beri demir çıkarılıyordu ve Brescia civarındaki demir yatakları

Orta Çağ'da yerel çaplı büyük bir silah sanayisi doğurmuştu (On beşinci yüzyılda Milano'da üretilen zırhlar bilhassa değerliydi). Fakat her iki örnekte de çıkarılan cevherin miktarı çok fazla değildi. Toskana; Cecina Vadisi'nde bir miktar tuz, bor ve alçı taşı; Amiata Dağı civarında cıva ve antimon; Argentario Dağı civarında ise ferro-mangan üretiyordu. Sicilya, daha verimli madencilik yöntemleri kullanıldığı takdirde büyük bir gelir kapısı teşkil edebilecek çok önemli sülfür kaynaklarına sahipti. Maden açısından en zengin bölge olan Sardinya'da kurşun, çinko, gümüş, boksit, bakır, arsenik, baryum sülfat, manganez ve florit kaynakları mevcuttu. İkinci Dünya Savaşı'nda sonra Po Vadisi'nde metan gazı, Sicilya sahili açıklarında petrol bulundu fakat bu keşifler İtalya'yı enerji ihtiyacının büyük kısmını ithal petrolle karşılama zorunluluğundan kurtarmadı.

Az sayıda madene ve işsizlik sorunu yaşayan büyük bir nüfusa sahip İtalya'da gelişen ilk sanayiler tarımla yakından bağlantılıydı. Örneğin, Po Vadisi'nde on altıncı yüzyıldan sonra yaygınlaşan dut yetiştiriciliği ipek üretimini teşvik etti: Çoğunlukla küçük topraklara sahip köylü çiftçilerin (daha doğrusu onların eşlerinin) topladığı kozalar, su değirmenlerinde yarı mamul kumaşlar hâline getirildi. Kuzey İtalya'da debisi yüksek çok sayıda nehir olması buradaki sanayinin gelişmesine katkı sağladı ve geç on yedinci yüzyılda yüzü aşkın ipek fabrikasına ev sahipliği yapan Bolonya, Avrupa'nın en mekanize şehri oldu. En üretken iki bölge olan Piyemonte ve Lombardiya'daki imalathaneler tepelerdeki daha verimsiz tarımla bağlantılıydı ve iş gücü ihtiyacını çoğunlukla bölge köylülerinin (özellikle de kadınların) mevsimlik emeği sayesinde karşılıyordu.

İpek üretimi on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısına dek İtalya'nın yegâne büyük sanayisi oldu. Bu sanayinin büyük ölçüde tarım kökenli bir sanayi olduğu gerçeği, özerk ve rekabetçi bir sanayi sektörünün ülkenin erişemeyeceği bir şey olduğunu düşündürür mahiyetteydi. Nitekim on dokuzuncu yüzyılın ortasında aralarında Cavour'un da bulunduğu birçok liberal, İtalya'nın geleceğinin zirai ürün ihracatında yattığını düşündü. Victoria Devri'nin büyük serbest ticaret havarisi Richard Cobden da bu düşünceyi

onaylayarak "İtalya'nın buharı güneştir" gibi kısa ve öz bir benzetmede bulundu. Gelgelelim, Po Vadisi dışındaki bölgelerde tarımın zayıf kalması bu seçeneği imkânsız kıldı ve 1870'lerden sonra göreve gelen hükûmetler sanayileşmeye yönelme zorunluluğu hissetti. Maden eksikliği ve İtalya'nın "yarışa yeni katılmış" olduğu gerçeği devletin sanayileşme sürecinde büyük bir rol oynamasını zorunlu kıldı. Hükûmetler bu görevi gümrük tarifeleri belirleyerek, iş gücünü denetleyerek, ve batık şirketlerle kredi kurumlarını borçtan kurtararak yerine getirdi.

Çok az kaynakla yola çıkarak büyük bir sanayi temeli yaratma girişimi zorluklarla doluydu ve İtalya'daki yönetici sınıflara mensup birçok kişi, köylüleri taşradan koparıp şehirlere doldurmanın akıllıca olup olmadığı konusunda en başından itibaren şüphe duydu. Roma döneminden kalma güçlü bir şehir geleneğinin varlığına rağmen, on dokuzuncu yüzyılda İtalya toplumunun ezici çoğunluğu taşralıydı. Nüfusun kahir ekseriyetinin hayatı yüzyıllar boyunca küçük toplulukların etrafında şekillenmişti ve bu toplulukların çoğu; kendine özgü âdetlere, siyasi geleneklere, ve lehçelere sahipti. Yarımadanın büyük kısmının dağlık bir doğaya sahip olması da bu parçalanmışlığı pekiştirmeye meyilliydi. Dolayısıyla, birleşmeyi izleyen ilk yüzyılda milyonlarca köylünün ailesiyle birlikte şehre taşınmasının devletin çoğu zaman bin bir güçlükle baskılayabildiği gerilimlere yol açması pek de şaşırtıcı değildi.

Kısa süre öncesine kadar nüfus hareketini sınırlayan önemli bir etken, iç pazarın zayıflığıydı. Toprağın verimsizliği ve toprak sahiplerinin çiftçilerin büyük çoğunluğuna dayattığı sözleşmelerin acımasızlığı, çok az çiftçinin elinde satılacak miktarda ürün fazlası kalması anlamına geliyordu.[4] 1860'tan önce İtalya'da üretilen tahılın belki de üçte ikisini çiftçiler tüketiyordu ve şehirlerle taşra arasında esaslı bir ticaret sadece Kuzey ve Orta İtalya'daki zengin bölgelerde mevcuttu. Üstelik buralarda bile ticaret neredeyse tamamen yerel bir karaktere sahipti. Hemen her yerde takas usulü kullanılıyordu

4 Siyasi gücü haiz toprak sahipleri, ucuz iş gücü bolluğunun da yardımıyla köylüler üzerinde üstünlük kurabiliyordu.

ve dolaşımda çok az para vardı. Kısacası, nüfusun büyük bir kısmı pazar ekonomisinin dışında yaşıyordu.

Yurtiçindeki talep daha fazla olsaydı bile, ulaşım imkânlarının yetersizliği ticaret yapmak isteyen üreticilerin önüne muazzam engeller çıkarırdı. Yarımadada tekne seyahatine uygun çok az nehir olması İtalya'yı Londra ve Paris'in birer ticaret merkezi hâline gelmesini sağlayan şartlardan yoksun kılıyordu. Ülkedeki yegâne büyük su yolu olan Po Nehri, mevsim değişimlerinden ve siltlerden önemli bir ulaşım yolu olmasını engelleyecek kadar çok etkileniyordu. Kara yolları da nehirler kadar yetersizdi. Asırlar boyunca kayda değer anayolların tamamını Roma döneminden kalma yollar teşkil etti. Bu yollardan daha içeride kalan kasabaların ve köylerin halkı, dış dünyayla iletişim kurabilmek için çoğunlukla katır izlerinin oluşturduğu patikalara veya keçiyollarına bel bağlamak zorundaydı. Bu, özellikle de Güney İtalya için geçerliydi: Bir tahmine göre güneydeki köylerin neredeyse yüzde doksanı 1890'da bile yol bağlantısına sahip değildi. Kara ulaşımının yetersizliğinde kış sağanaklarının ve toprak kaymalarının yıpratıcı etkisinin de payı vardı. Bunlar köprülere ve sarp yollara bilhassa zarar veriyordu ve yöre halkı yıpranan yollarla köprüleri tamir etme isteğine veya bunun için gereken kaynaklara nadiren sahip oluyordu.

Bu şartlar nedeniyle, yarımada nüfusunun büyük kısmı birleşmeye kadar modern dünyanın erişim alanının dışında kaldı. Çok ücra bölgelere, on yedinci ve on sekizinci yüzyıllarda taşradaki fakirler arasında din yayma faaliyetleri yürüterek yeni Katolikler kazanma politikası izleyen Kilise bile nüfuz edemedi. Güney İtalya'ya gönderilen ve gittikleri yerler için "aşağıdaki Hint Adaları" tabirini kullanan Cizvit misyonerler, faaliyetlerini büyük ölçüde önemli şehirlere yakın bölgelerde sürdürdüler. Lakin buralarda bile olağanüstü bir cehaletle karşılaştılar. 1651'de Eboli yakınlarında karşılaştığı beş yüz kadar çobandan bahseden Scipione Paolucci'ye göre, bu çobanların "Güttükleri hayvanlardan daha bilgili oldukları söylenemezdi". Onlara kaç tane tanrı olduğunu sorduğunda şöyle bir sonuç almıştı: "Bazıları yüz dedi, bazıları ise bin ve hatta daha fazla. Ne

kadar büyük bir sayı söylerlerse o kadar zeki olacaklarını sanıyorlardı. Tanrı sayısını arttırmak hayvanlarının sayısını olduğundan daha büyük göstermekle aynı şeydi sanki."

Öte yandan, Kilise İtalya köylüleri üzerinde Erken Modern Dönem'deki diğer hiçbir gücünün kuramadığı kadar büyük bir hâkimiyet kurmayı başardı (Bu durum 1860'tan sonra Vatikan'la yaşanan ayrılığın liberal devlete büyük bir zarar vermesinin nedenlerinden biriydi). Şüphesiz, taşra Katolikliğinin büyük bir kısmı hem kilisenin resmî öğretilerine uygun olmaktan çok uzaktı hem de batıl inançlardan, halk kültüründen ve hatta eski pagan âdetlerinden izler taşıyordu. Kalabalık protesto hareketlerinde mistik ve binyılcı ögeler su yüzüne çıkıyordu: 1870'lerde Güney Toskana'daki Amiata Dağı'nda Davide Lazaretti ve mütevazı müritleri dünyanın üçüncü ve son çağının geldiğini ve dünya üzerinde "Tanrı'nın Cumhuriyeti"nin kurulduğunu ilan etti. Lakin bu hareketleri *Carabinieri* (askerî polis) tarafından kurşuna dizilmeleriyle sonuçlandı. Katolik kilisesi bu tarz sapkınlık belirtilerine rağmen köylülerle (özellikle de kadınlarla) yakın bağlar kurmayı başardı. Bu bağlar liberallerle sosyalistlerin saldırılarına dayanabilmesini ve 1945'ten sonra Hristiyan Demokrasiyle birlikte zafer kazanmasını sağladı.

Kilise, kamusal alandaki başarısı konusunda sosyal yardım faaliyetlerine çok şey borçluydu; fakat hastaların, yaşlıların, ve fakirlerin ihtiyaçları kadar güçlü kişilerin ihtiyaçlarını da karşılıyordu (Güçlülerle kurduğu ilişkinin nüfuz edinmesinde hayati bir rol oynamış olması muhtemeldir). Dinî bir loncaya üye olmak çoğu zaman (özellikle de loncanın koruyucu azizi için yıllık ziyafetlerin düzenlendiği durumlarda), bölgesel düzeydeki seçkinler için bir statü sembolü teşkil ediyordu. Ayrıca, siyasi hiziplerin kavgalarına loncalar arasındaki rekabet kisvesi altında saygın bir görünüm kazandırılabiliyordu. Napolili San Gennaro, Palermolu Santa Rosalia, ve Padovalı Aziz Anthony gibi bölgesel azizlere ve Pompeii'deki Meryem Ana İkonası'nın mucizeleri gibi mucizelere dair kültler insanların yaşadıkları şehirle daha fazla gurur duymasını sağlıyordu. Kilise bazı yerlerde zenginlerin kanunsuz davranışlarıyla resmen uzlaşmayı bile

2. Harita: Nehirler, engebeler, ve Roma anayolları.

başarmıştı: Sicilya'daki kilise yetkilileri 1860'a dek kan davası uğruna cinayet işlemek gibi çeşitli suçlar için yıllık ceza listeleri yayımladı ve bu listelerde nispeten hafif cezalar yer aldı.

Kilise uzlaşmaya ve esnekliğe başvurarak taşranın iç kısımlarındaki toplulukların çoğuna nüfuz etmeyi başarırken, devlet çoğu zaman çok daha başarısız oldu. Asırlar süren tecrit, özellikle de vergi ve askerî hizmet meselelerinde gün yüzüne çıkan azılı ve kırılması zor bir bağımsızlık alışkanlığı yaratmıştı. Öyle ki on sekizinci yüzyılda hazırlanmış bir Sardinya haritasında "Nurra: vergi ödemeyen fethedilmemiş halklar" ifadesi mevcuttu. Kanun ve nizam güneyde bilhassa sorun teşkil ediyordu. En fakir ve en ücra bölgelerin çoğunda; kaynak rekabeti, ellerindeki gücü polisle paylaşmaya pek istekli olmayan kabadayılarla haydutların güç ve nüfuz kazanmasına yol açıyordu. Yerel halkın onlarla iş birliği yapması işleri daha da beter hâle sokuyor ve suçlar hakkında soruşturma yürüten yetkililer bir sessizlik duvarıyla karşı karşıya kalıyordu. 1860'tan önceki dönemde bu sorunu çözmek için umutsuz bir girişimde bulunan Napoli Krallığı, haydutları polis teşkilatına dâhil etmişti.

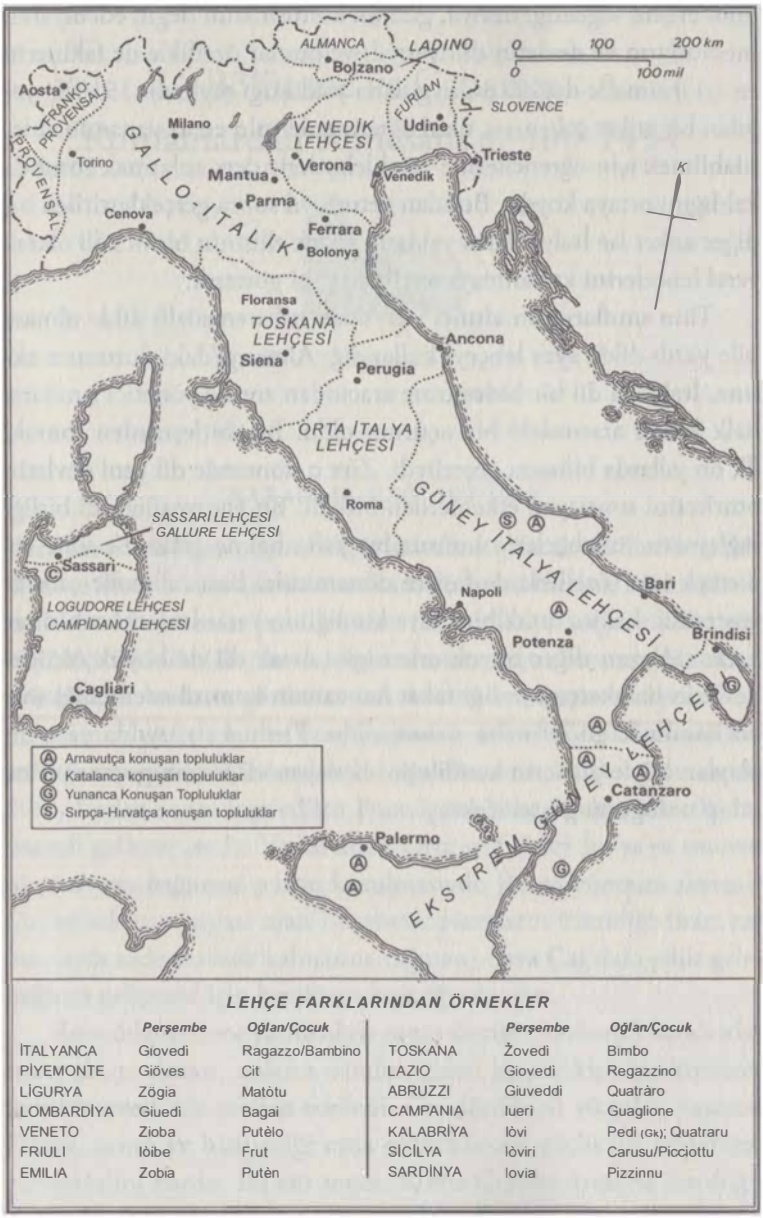
Güneyde hukukun uygulanmasını ve düzenin sağlanmasını dağlık arazi, yol eksikliği ve yerleşim düzeni de güçleştiriyordu. Orta ve Kuzey İtalya'nın büyük kısmında, özellikle de tarımsal üretimin daha çok ortakçılık şeklinde gerçekleştiği Toskana ve Umbria'da, çok sayıda taşra yerleşimi vardı. Buralardaki köylülerin ekip biçtiği topraklarda çoğunlukla toprak sahibi tarafından inşa edilmiş büyük çiftlik evleri vardı ve çiftçiler aileleriyle birlikte bu evlerde yaşıyordu. Güneydeki taşra nüfusu ise, tam tersine, büyük sıtmalı ovaların yukarısında kalan tepelere inşa edilmiş "agro-kasaba"larda yoğunlaşmış durumdaydı. Buralarda yaşayan çiftçiler her sabah daha içerilerde kalan ve uzaklığı çoğunlukla on veya on beş kilometreyi bulan topraklarına gidiyor ve gün batımında geri dönüyordu. Dağlarla, vadilerle ve mağaralarla dolu çorak ve insansız arazi parçaları gerek haydutlar için gerekse kanundan kaçmak isteyen diğer kişiler için ideal bölgeler teşkil ediyordu.

İtalya'da bu kadar çok ücra ve fakir taşra yerleşiminin bulunması yarımadada bugün bile konuşulan çok sayıda lehçe olmasını

açıklayan etkenlerden biridir ve dil birliğinin yokluğu yetkililerin otorite tesis etme konusunda sık sık zorlanmış olmasının nedenleri arasındadır. 1860'ta İtalyancayı yani Rönesans'tan itibaren eğitimlilerin dili olarak kabul gören on dördüncü yüzyıl edebî Toskana lehçesini nüfusun sadece yüzde 2.5'inin anlayabildiği tahmin edilmektedir (Bu lehçeyi kullanmayanların arasında yönetici sınıfa mensup birçok kişi yer alıyordu: Birleşik İtalya'nın ilk kralı II. Victor Emmanuel çoğunlukla Fransızca yazıp kabine toplantılarında kendi lehçesiyle konuşuyordu ve parlamentoda İtalyanca konuşan Başbakan Cavour bu konuda gözle görülür bir güçlük yaşıyordu). Birleşme döneminde İtalyanca konuşanların çoğunluğu Roma ve Toskana'da yoğunlaşmış durumdaydı.

Bazı İtalya lehçeleri belirgin derecede "İtalyanca"ydı fakat kendi kelimelerine, gramer kurallarına ve ritimlerine sahip bu lehçelerin büyük kısmı fiilen ayrı birer dildi. Güney İtalya'nın bazı bölgelerindeki lehçelerin bir kısmı Hristiyanlık öncesinden kalma eski Latinceden ve Dor Yunancasından ögeler bulunduruyordu (Bu durum söz konusu lehçeleri konuşan toplulukların ne kadar az değiştiğinin dikkate değer bir belirtisidir). Daha da olağanüstü bir gerçek ise, Kalabriya ve Apulia'da muhtemelen Bizans devrinden yahut belki de çok daha öncesinden kalma Yunanca konuşan yerleşimlerin varlığını günümüze kadar sürdürmesidir. Tecridin daha yakın tarihli fakat en az diğerleri kadar aydınlatıcı bir diğer belirtisi de Balkanlı sığınmacıların Güney İtalya'da on beşinci yüzyılda kurduğu Arnavut yerleşimleridir: Bunların nüfusu birleşme sırasında 100.000 civarındaydı. Keza Sardinya'daki Alghero'da yaşayan ve Katalanca konuşan bir topluluk da İspanyollar tarafından kurulduğu 1354 tarihinden bugüne dek ayakta kalmıştır.

Hızlanan sanayileşme, ilköğrenim gören kişilerin sayısındaki artış, taşradan şehre göç, ve yolların, demiryollarının, ve kitlesel medyanın yaygınlaşması; geç on dokuzuncu yüzyılda ve yirminci yüzyılda yarımadadaki dil çeşitliliğinin azalmasına ve halkın ulusal dile gitgide daha aşina hâline gelmesini sağladı. Fakat İtalyanca, halkın büyük kısmı için yabancı bir dünya olmayı sürdürdü. Bu

LEHÇE FARKLARINDAN ÖRNEKLER

	Perşembe	*Oğlan/Çocuk*		*Perşembe*	*Oğlan/Çocuk*
İTALYANCA	Giovedì	Ragazzo/Bambino	TOSKANA	Żovedì	Bimbo
PİYEMONTE	Giöves	Cit	LAZIO	Giovedì	Regazzino
LİGURYA	Zögia	Matòtu	ABRUZZI	Giuveddì	Quatràro
LOMBARDİYA	Giuedì	Bagai	CAMPANIA	Iueri	Guaglione
VENETO	Zioba	Putèlo	KALABRİYA	Iòvi	Pedì (Gk); Quatraru
FRIULI	Iòibe	Frut	SİCİLYA	Iòviri	Carusu/Picciottu
EMİLİA	Zobia	Putèn	SARDİNYA	Iovia	Pizzinnu

3. Harita: İtalya'daki başlıca lehçe bölgeleri.

dilin erişim sağladığı dünya, günlük konuşmanın değil; edebiyatın, memurların ve devletin dünyasıydı ve bunlar özellikle de fakirlerin en iyi ihtimalle değişken duygularla yaklaştığı şeylerdi. 1910'da yapılan bir anket çalışması, okul öğretmenlerinin en az yarısının anlaşılabilmek için öğrencilerine yerel lehçelerle ders anlatmak zorunda kaldığını ortaya koydu. Bundan yetmiş yıl sonra gerçekleştirilen bir diğer anket ise İtalyanların yaklaşık yüzde ellisinin birinci dil olarak yerel lehçelerini kullanmayı tercih ettiğini gösterdi.

Tüm sınıfların on altıncı yüzyıldan itibaren sözlü dilde olmasa bile yazılı dilde aynı lehçeyi kullandığı Almanya'daki durumun aksine, İtalya'da dil bir birleştirme aracından ziyade yönetici sınıflarla halk kitlesi arasındaki bir uçurum oldu. Bu, birleşmeden sonraki ilk on yıllarda bilhassa geçerliydi. Zira o dönemde dil yeni devletin otoritesini sınırlayan etkenlerden biriydi. Bu anormalliği dil birliği sağlayarak ve lehçeleri olumsuz bir yafta haline getirerek sona erdirmek için (özellikle de faşizm döneminde) bazı zalimane çabalar gösterildi. Lakin, ortak bir İtalya kimliğinin yaratılmasına zahirî bir katkı sağlayan diğer birçok etken gibi ortak dil de büyük ölçüde, devletin harekete geçirdiği fakat her zaman kontrol edemediği sosyoekonomik güçlerin bir ürünü oldu. Yirminci yüzyılda yaşanan olaylar, böyle güçlerin kendilerini besleyen eli ısırma potansiyeline sahip olduğunu gösterecekti.

2

Bölünme ve Çatışma: Romalılardan Rönesans'a, 400-1494

KARANLIK ÇAĞ, 400-1000

Yüzyıllar süren Roma egemenliği, İtalya'nın gelecek nesillerine maddiyat ve fikriyat alanlarında muazzam bir miras bıraktı. Roma döneminde, eski ormanlar kesilmeye ve Güney İtalya buğday yetiştiren büyük çiftliklerle (*latifundia*) dolu ormansızlaştırılmış tepeliklerden müteşekkil modern görünümünü kazanmaya başladı. Ayrıca, on dokuzuncu yüzyıla kadar kara ulaşımının temelini teşkil edecek bir yol ağı inşa edildi (Sonradan bu ağa Piacenza ile Roma arasında 800 yılından sonra inşa edilen Francigena Yolu da eklenecekti). En önemli gelişme ise Po Vadisi'nden Orta ve Güney İtalya'ya uzanan bir dizi yarı bağımsız şehrin kurulmasıydı. Roma yönetim sisteminin temel yapı taşları olan bu *municipium*ların özerkliği (bazı zamanlarda sadece sözde kalmasına rağmen) Orta Çağ'daki şehir geleneğinin gelişmesi için bir ilham kaynağı olacaktı.

Romalıların önce yarımadayı sonra da tüm Akdeniz'i kendi idareleri altına alması, onların izinden giden birçok kişinin düşüncelerini kuvvetli bir şekilde etkiledi. On dördüncü yüzyılda yaşayan Dante, savaşı ve hizipçiliği sona erdirebilecek güçlü bir imparatorun hayalini kurdu. İki asır sonra, Roma Cumhuriyeti'ne duyduğu hayranlık Machiavelli'nin yüreğini İtalya'ya bir zamanlar büyüklük kazandırmış medeni değerleri yeniden canlandırma arzusuyla

doldurdu. On altıncı yüzyıldan itibaren, klasik dünyayı yücelten Rönesans kültürü gittikçe artan bir başarısızlık hissine ve İtalyanların kahramanlık dolu geçmişlerine layık hâle gelmekle vazifeli olduğu inancına yol açtı. Bu inanç; *Risorgimento* sırasında birçok vatansevere ilham verdi, lakin daha nahoş bir şekilde faşizmin söylemlerini ve faşistlerin askerî saldırganlığını da besledi.

Batı Roma İmparatorluğu'nun çökmesi ani değil, aşamalı bir süreçti. Dönemin Batılı kronikçileri, geleneksel düşüncede çöküşün son noktası addedilen olayı (yani barbar Odoaker'in 476'da İmparator Romulus Augustulus'u tahttan indirmesini) özel bir vaka olarak görmedi. İtalya, lejyonların sınırları Balkanlar'a ve Asya'nın derinliklerine doğru ilerlettiği ikinci yüzyıldan itibaren imparatorluktaki merkezî konumunu yavaş yavaş kaybetmiş; yarımadadaki tarım ve şehirli nüfus azalmaya Konstantin'in başkenti doğuya taşıdığı 326 yılından çok önce başlamıştı. Ayrıca, birinci yüzyıldan sonra tahta nispeten az sayıda İtalyalı imparator çıkmıştı. Dördüncü yüzyılda Bolonya'dan, Modena'dan, Piacenza'dan ve Aemilia Yolu üzerindeki diğer şehirlerden bahseden Milano Piskoposu Aziz Ambrosius buraları "yarısı yıkılmış şehirlerden geriye kalan cesetler" şeklinde betimlerken muhtemelen çok az mübalağa ediyordu.

Ostrogotların beşinci yüzyılın sonunda İtalya'yı işgal etmesi Roma geleneklerinden keskin bir kopuş yaşanmasına yol açmadı,[1] lakin yarımadanın siyasi birliğini parçalayacak ve Roma devlet mekanizmasından geri kalan ögelerin büyük kısmını yok edecek yıkıcı savaşlarla dolu yüz yıllık bir dönemi başlattı. İmparator Justinyen'in İtalya'yı barbarlardan geri almaya karar verdiği 535 senesini izleyen on sekiz yıllık dönemde, önce Belisarius'un sonra da Narses'in komutası altında çarpışan imparatorluk kuvvetleri Gotlara karşı bir dizi amansız sefer düzenledi. "Got Savaşları"nın yarattığı yıkım muazzam boyuttaydı: Birçok yerde kıtlık yaşandı ve Papa I. Pelagius 556'da İtalya'daki mülklerini virane olarak tasvir etti. Bu kaos ortamında, Kilise ekonomi ve idarede gitgide daha önemli bir rol oynamaya başladı.

1 Ostrogotların İtalya'daki varlığından geriye kalan tek iz 526 yılında ölen Kral Theodoric'in Ravenna'daki büyük mozolesidir.

568'de İtalya'ya kuzeyden yeni bir işgalci dalgası girdi. Lombardlar; at yetiştiriciliğinde ve savaşçılıkta maharet sergileyen fakat daha barışçıl sanatlarda pek de yetenekli olmayan yarı göçebe bir halktı. Bunlar Bizanslıları yarımadanın en güneyiyle Ravenna merkezli kuzey doğu kısmına sıkıştırarak Pavia merkezli yeni bir krallık kurdu, fakat fiilî iktidar yerli "dük"lerin elinde kaldı. Lombard işgali siyasi anlamda bir dönüm noktası teşkil etti: İşgal sonucunda yarımadadaki siyasi birlikten geri kalan her şey yok oldu. Zira Lombardlar, askerî yeteneklerine rağmen İtalya'nın tamamını fethetmeyi hiçbir zaman başaramadı. Doğu Roma imparatorları Sicilya'yı ve Güney İtalya anakarasının bazı kısımlarını yönetmeye devam ederken, kilise yönetimi üzerinde hak iddia etmek isteyen papalar Roma'yı ve etrafındaki bölgeleri bağımsız tutmak için kısmen başarılı bir mücadele verdi.

Lombard işgali siyasi bakımdan bir dönüm noktası teşkil ediyordu ama diğer alanlardaki etkisi o kadar çarpıcı değildi. Görünüşe göre Lombardlar kendi kültürlerini dayatmak yerine yerli halkın kültürüne saygı duyarak bu kültürün büyük bir kısmını özümsedi. En azından Lombard hükümdarlar Hristiyan oldu ve sekizinci yüzyıla kadarki dönemde Lombardların büyük çoğunluğu çok renkli çizgili kıyafetlerini ve ortadan ayrılmış uzun saçlarını terk edip daha sade Roma giysilerini ve kısa saçı benimsedi. Lombardlar görünüşe göre dillerini bile unuturken, akrabalığa ve şahsi adalete önem veren Lombard kanunları Roma hukukuyla iç içe geçti. Okuryazarlık düzeyi (hiç değilse toplumun en üst seviyelerindeki kişiler arasında) dönemin standartlarına göre oldukça yüksekti.

Lombard işgali ekonomi alanında da önemli yenilikler getirmedi. Sekizinci yüzyılda arazi temizleme süreci (çoğunlukla manastırların ve yerel halkın girişimi sonucunda) hız kazandı ve muhtemelen küçük toprak sahiplerinin sayısı arttı. Tarla çiftçiliği ön plana çıkarken, başta Romalıların geliştirdiği drenaj sistemlerinin fena hâlde zayıfladığı Po Vadisi gelmek üzere bazı bölgelerde buğdayın yerini çavdar ve diğer tahıllar aldı. Görünüşe göre, tarımsal toprak sahipliği sistemi büyük bir çeşitlilik arz etti. Merdivenin en altında (sayısı azalmakta olan) menkul köleler bulundu. Onların hemen üstünde,

2: Papalığın dünyevi güç üzerinde hak iddia etmesine zemin hazırlayan efsane. İmparator Konstantin Batı Roma İmparatorluğu'nu Papa Sylvester'a bağışlıyor. Roma'daki Santi Quattro Coronati Kilisesi'nde bulunan bir on ikinci yüzyıl freski.

toprak sahipleri için çok sayıda iş yapmakla ve başka ödemelerle yükümlü kiracı çiftçiler yer aldı. En yukarıda ise kendi toprağını ekip biçen çiftçiler ve büyük topraklara sahip seçkinler vardı.[2]

Güneyin büyük bir kısmında imparatorluk yönetiminin devam etmesi, buranın geçmişten diğer bölgelere kıyasla daha az kopması anlamına geldi. Buğday yetiştiren büyük çiftlikler (*latifundia-latifondi*) savaşın neden olduğu karmaşaya rağmen varlığını sürdürdü ve toprak müsaderesi en azından Sicilya'da sınırlı boyutta kaldı (Bu belki de adada büyük kilise mülklerinin bulunmasından kaynaklanmıştır). Bizans yönetimi ağırlığını Yunan kültürünün oluşturduğu kozmopolit bir kültür yaratırken, Napoli ve Bari gibi limanlar Doğu Akdeniz'de kuzeydoğudaki Venedik'inkilere benzeyen kârlı ticaret bağlantıları kurdu. Öte yandan, Lombardların Roma idare geleneklerinden faydalanarak gayet birleşik bir tesis ettiği

2 Görünüşe bakılırsa küçük çiftçiler sekizinci yüzyıla gelindiğine hatırı sayılır bir sınıftı.

kuzeyin aksine güney kuvvetli siyasi yapılara sahip olmadı. Benevento, sık sık Bizanslılara karşı savaşan bağımsız bir dukalıktı; her biri değişen düzeyde özerkliğe sahip olan Capua, Napoli, Salerno ve Amalfi ise sürekli birbiriyle savaşıyordu.

Güneydeki istikrara yönelik önemli bir tehdit, yedinci yüzyılda Kuzey Afrika'da hızlı bir genişleme gerçekleştirdikten sonra Sicilya'ya ve anakaradaki sahillere çok sayıda yıldırım akını düzenleyen Araplardan geldi. Bu akınlar 827'den sonra Sicilya'nın Bizanslıların elinden alınmasıyla ve Campania, Kalabriya ve Apulia'nın bazı kısımlarının işgal edilmesiyle sonuçlandı. Sicilya Arap yönetimi altında kayda değer bir zenginliğe sahip oldu (Zenginlik yaşanmış olduğu gerçeği, devrin yazarlarının şiirsel abartmalarda bulunmuş olabileceğini hesaba kattığımızda bile değişmemektedir). Adada sarnıçları, su kulelerini ve şeker değirmenlerini de içeren birçok teknolojik yenilik serpildi; gümüş, kurşun ve sülfür üretildi; ve yeni bitkiler yetiştirilmeye başlandı. Bir onuncu yüzyıl seyyahına göre Palermo, Kurtuba dışındaki tüm İslam şehirlerinden daha faza camiye sahip şaşaalı bir başkent hâline geldi.

İtalya'daki Bizans varlığının yok olma tehdidiyle karşı karşıya kalması, İtalya tarihindeki büyük güçlerden biri olan Papalık için büyük sonuçlar doğurdu. Papalar erken bir tarihten beri Roma'yı ve etrafını ellerinde tutuyordu; lakin sekizinci yüzyılda Lombardların yeniden güçlenmesi Bizanslıların Ravenna'dan sürülmesine, Orta İtalya ile Güney İtalya üzerindeki Lombard kontrolünün artmasına, ve Papalığa gönderilen haraç taleplerinin sıklaşmasına neden olarak papaların konumunu tehlikeye soktu. Bağımsızlığını kaybetme tehlikesiyle karşı karşıya kalan Papa II. Stephen, Franklardan yardım istedi. Franklar bu isteğe 754'te ve 755'te Alpler üzerinden İtalya'ya ordu göndererek karşılık verdi. 773'te Franklar İtalya'ya tekrar sefer düzenledi ve Pavia'ya muzaffer bir şekilde giren Frank Kralı Charlemagne (Şarlman) kendini Lombardların kralı ilan etti. O andan itibaren, İtalya'nın kuzey yarısı fiilen Frank İmparatorluğu'nun bir parçası hâline geldi. Bu sırada Papalık, Roma'dan kuzeydoğuya doğru uzanan ve Ravenna ile Bolonya

şehirlerinin civarındaki eski Bizans topraklarını da kapsayan bir toprak parçası üzerinde hak iddia etti.

Ne var ki bu gelişmeler Papalığın bağımsızlığı meselesi çözüme kavuşturmadı. Zira Charlemagne'ın Kilise'nin maşası olmaya niyeti yoktu. Papa III. Leo, belki de inisiyatifi elinde tutmak için, 800 yılının Noel gününde Roma'da düzenlenen bir törende Frank kralını Aziz Petrus'un tacıyla taçlandırdı ve Charlemagne "Romalıların İmparatoru" ünvanını aldı. Bu ünvanın hukuki dayanağını Konstantin'in Bağışı olarak bilinen belge teşkil etti. Söz konusu belgeye göre, günahlarının kefaretini ödemek isteyen İmparator Konstantin dördüncü yüzyılın başlarında Batı Roma topraklarını papalara bağışlamıştı. Muhtemelen 750'lerde Papalık kançılaryasında hazırlanan belge, sahte olmasına rağmen Papalığın o dönemden sonraki bütün dünyevi hükümdarlık iddialarının temelini oluşturdu. Öte yandan Charlemagne İtalya toprakları üzerinde papalık bağışından bağımsız gerçek bir iktidara sahipti ve kendini açıkça Kilise'den üstün gördü. Haleflerinin çoğu da ondan daha farklı düşünmedi. Bu konudaki karışıklık, müteakip asırlar boyunca devam edecek çetin bir çekişmeye yol açtı.

Franklar, gelişmiş bir idare sistemine sahip olmalarına rağmen İtalya'da kalıcı bir devlet kuramadı. Dokuzuncu yüzyılın sonlarından itibaren taht kavgaları Frank otoritesini ciddi ölçüde zayıflattı ve yerli kontlar bu zayıflığı kendi bölgelerini silah yoluyla genişletmek için kullandı. Yabancı yönetimin zayıflığına rağmen, sahneye siyasi güç boşluğunu doldurabilecek etkili bir "İtalya" krallığı çıkmadı. İtalya dışında ikamet eden (ve 962'den itibaren Cermen olan) imparatorlar, piskoposların elini güçlendirerek kontların nüfuzunu dengelemeye çalıştı. Lakin kontlar sadece taşraya çekildi ve taşra manzarasında kontların müstahkem kaleleri (*castelli*) arzıendam etmeye başladı. Merkezî otoritenin zayıflaması şehirlerin inisiyatifinin artmasına ve zengin şehirlilerin imparatorluk görevlilerine (özellikle de Almanca konuşan piskoposlara) saygı göstermek konusunda gitgide daha isteksiz hâle gelmesine de neden oldu.

İtalya taşrası dokuzuncu ve onuncu yüzyıllarda feodal bağlarda bir miktar gevşeme yaşanmasına sahne oldu. Kölelik geriledi ve derebeyleri demesnelerini kiraya vermeye başladı. Böylece kiracılar angarya yükümlülüğünden kurtuldu. Bazı kanıtlara göre onuncu yüzyılın sonlarında köylüler kiralık topraklarını başka köylülere satmaya bile muktedirdi. Avrupa'nın geri kalanındaki durumla kuvvetli bir tezat teşkil edecek şekilde, iş gücü hareketliliğinin arttığı ve toprak sahiplerinin ekonomik gücünün zayıfladığı bir manzara söz konusuydu. Bazı yerlerde pulluk ve tırpan gibi yeni tarım aletleri kullanılmaya başlandı ve çoğunlukla manastırlar tarafından gerçekleştirilen yeni drenaj ve toprak açma girişimleri görüldü (Böyle girişimler Po Vadisi'nde özellikle yaygındı). Bu gelişmeler geç on birinci yüzyılda komünlerin ortaya çıkmasına eşlik edecek ekonomik iyileşmenin temellerinin atılmasına katkı sağladı.

KOMÜNLER DEVRİ, 1000-1300

Şehir medeniyetinin Roma İmparatorluğunun çöküşünü izleyen gerilemesi yalnızca kısmi bir gerilemeydi. 1000 yılında, Kuzey ve Orta İtalya'daki yüz civarında *municipium*un dörtte üçünden fazlası hâlâ şehirdi. Güneydeki şehirlerin sağ kalma oranı ise çok daha düşüktü. Tapınaklarla hizmet binalarının terk edilmesi veya taş kaynağı olarak kullanılması yapısal çürümeyi arttırmıştı şüphesiz; lakin çoğu yerde şehir duvarları ve hatta forumlar muhafaza edilmişti ve sokakların kendine özgü ızgara düzeni hâlâ belirgindi (Söz konusu sokak düzeni Torino'da, Milano'da, Cremona'da, Floransa'da ve diğer yerlerde bugün dahi korunmuş durumdadır). Kiliseler şehirlerdeki enerjinin yeni göstergeleri hâline gelmişti: Toskana'nın en büyük şehri olan Lucca 900 yılından önce en az elli yedi kiliseye sahipti. Böyle yerlerde yaşayan çok sayıda tüccar, zanaatkâr, tefeci ve toprak sahibi; savaş karmaşasının yok edemediği ekonomik canlılığın devam etmesini sağladı.

On birinci yüzyıla gelindiğinde İtalya ticareti Avrupa'nın diğer her yerindekinden daha büyüktü (Bunun yegâne istisnasını Arapların kontrolündeki Güney İspanya teşkil ediyordu). Adriyatik

lagünlerinden, Toskana sahilinden ve Tiber Nehri'nin ağzından çıkarılan ve Venedik'in temel zenginlik kaynaklarından biri olan tuz bilhassa kârlı bir üründü. Tarım arazilerine sahip olmaması nedeniyle kuruluşundan itibaren ticarete sürüklenen Venedik, Bizans'la arasındaki yakın siyasi bağlantıları kullanarak Doğu'dan sanat eseri ve kumaş satın alıp bunları yerli tahılla ve diğer ürünlerle takas ediyordu. Doğu Akdeniz ticareti bazı Güney İtalya şehirlerini de zenginleştirmişti. Mesela, Salerno on birinci yüzyılda ünlü bir tıp okuluna sahip büyük bir düşünce merkezi hâline gelmişti. Amalfi örneği ise bilhassa takdire şayandı. Bu şehir, uçurumlarla dolu ve neredeyse ulaşılması imkânsız bir konuma sahip olmasına rağmen onuncu yüzyılda Akdeniz'in en zengin şehirlerinden biri oldu: Görünüşe göre servetini İtalya kıyılarına akın düzenleyen Araplara yardım etmesine ve bunun karşılığında onlardan değerli ticaret imtiyazlar almasına borçluydu.

Orta Çağ İtalya'sında çok sayıda zengin şehrin bulunması kısmen dokuzuncu yüzyıldan sonra merkezî siyasi kontrolün çökmesinin sonucuydu. Bu çöküş, yerel güçlerin gün yüzüne çıkabildiği bir alan açtı ve böyle güçler imparatorluk yönetiminin kalıntılarını bir kenara atarak özerk şehirler yahut "komünler" tesis etti. Çoğu örnekte resmî bağımsızlık ancak 1080'den sonra elde edildi, fakat gerilimlerin yükselişi bundan önceki birkaç on yılda başladı. İmparator II. Conrad'ın anlattığına göre 1037'de Cremona piskoposuna başkaldıran şehir sakinleri "Onu büyük bir kepazelikle şehirden kovdular, mallarını yağmaladılar ve kaledeki kulelerden birini temellerine varıncaya dek yıktılar... Ayrıca, eski şehir duvarlarını yerle bir edip devletimize karşı daha büyük bir duvar inşa ettiler." Bu olaya neden olan ihtilafın sebeplerinden birini piskoposun geçiş ücretleri almaya başlaması teşkil etmişti.

Öte yandan; bağımsız komünlerin ortaya çıkışı, on dördüncü yüzyıla kadar devam eden yeni ve olağanüstü bir ekonomik büyümenin de sonucuydu. Rönesans medeniyetini ve bu medeniyetin kültür ve sanat alanındaki bütün başarılarını yaratan maddi koşulları sağlayacak bu büyüme, çoğu yerde dokuzuncu ve onuncu yüzyıllardaki

3: Şehirlerdeki süreklilik. Lucca şehrinin havadan çekilmiş bu fotoğrafı, Roma amfitiyatrosunun dokusu üzerine inşa edilen evleri gösteriyor. Sağ üstte yoğun bir şekilde ekilip biçilen iç bölgenin (*contado*) bir kısmı görülmekte.

ticaret sayesinde başlamıştı. Fakat on birinci yüzyıldaki çarpıcı yükseliş ilk önce taşradaki değişikliklerde tezahür etti (ve kısmen bunlardan kaynaklandı). Burada nüfus artışından dolayı artan bir aceleyle yeni topraklar açıldı ve ekilip biçilen toprak miktarı daha önceki en yüksek düzeyi teşkil eden birinci yüzyıl düzeyine yaklaştı.

Taşradaki artan zenginlik sermaye birikimine katkı sağlarken, feodal bağların bir süredir zayıflıyor olduğu gerçeği taşralıları ticari yatırım konusunda bol miktarda fırsat sunan şehirlere taşınmaya teşvik etti. 1096'da ilk haçlı seferinin ilan edilmesi yeni kazanç kapıları açtı: Ceneviz, Pisa ve Venedik tacirleri şövalyeleri Kutsal Topraklar'a

taşıyarak Doğu'da müteakip yüzyıllardaki zenginliklerinin temelini oluşturacak önemli ticaret imtiyazları edindi. Doğu Akdeniz'den satın alınan ve hem yemeklerde hem de tıpta kullanılan baharatlar bilhassa kârlıydı: Bir gemi dolusu biber, tarçın, zencefil, safran, hint cevizi, karanfil veya muskat Batı Avrupa'daki şehir pazarlarında devasa meblağlara satılıyordu. Venedik'in biber ithalatı bazı yıllarda tek başına bir milyon libre gümüşten daha fazla paraya tekabül ediyordu.

Şehirlerin on birinci yüzyıl sonunda kazandığı özerklikte yeni bir ticaret elitinin ortaya çıkışı önemli yere sahipti. Komünleri doğuran çekişmelerin mahiyeti bölgeden bölgeye farklılık gösteriyordu, fakat bunlar genellikle eski asker aileleriyle (*milites*) yeni sosyal grupların (ve bunların çoğunlukla *popolo* diye tabir edilen destekçilerinin) ittifak yapmasıyla başlıyordu. Böyle gruplar bölge piskoposunun yahut kontunun hukuki yetkisini kısıtlamakta ortak çıkarlar görüyordu. "Konsül" olarak bilinen komün liderlerinin sayısı iki-üç kişi ile yirmiyi aşkın kişi arasında değişiyordu. Bunların iktidara tek bir ihtilalci hareket sonucunda gelmesi nadirdi: Daha sık görülen senaryo, onların şehir çıkarlarını herkesten daha iyi temsil edecek konumda olduğunun yavaş yavaş kabul edilmesiydi. Milano'da konsüller ve başpiskoposlar on ikinci yüzyıl başlarına kadar bir arada çalıştı, fakat başpiskoposun Alp geçitlerini kontrol etmek için Como'ya karşı başlatılacak bir savaşı desteklememesi taraflar arasındaki gerilimin büyümesine yol açtı.

Komünlerin özerkliğine giden süreç on birinci yüzyıldan on ikinci yüzyıla kadar Batı Avrupa'nın birçok yerinde gerçekleşti fakat en çok Kuzey ve Orta İtalya'yı etkiledi. Bu durum kısmen, Kutsal Roma İmparatorluğu'na karşı mücadele eden papaların şehirlere destek vermesinden kaynaklandı. 1080'den 1130'a kadar Cenova, Milano, Mantua, Cremona, Piacenza, Padua, Floransa, Pisa ve diğer birçok şehir komün kurumları tesis etti. Konsüllerin yetkilerini belirleyen ve konsüllerin her kararını ve hareketini dikkatle inceleyen avukatlar yeni hükûmetlerde en başından itibaren önemli bir rol oynadı. Kısmen İtalya'nın Roma dönemine kadar dayanan güçlü hukuk geleneğinin bir yansımasıydı olan bu durum aynı zamanda konsüllerin kendilerini güvensiz hissettiğini ve hareketlerine meşru dayanaklar bulmaya

çalıştığını da düşündürüyordu. Konsüllerin iktidarı fiiliyatta şehrin belirli aralıklarla büyük toplantılar düzenleyen önemli sakinlerinin çıkarlarını ifade edebilme yeteneklerine dayanıyordu. Lakin imparatora meydan okumaları en nihayetinde daha büyük onay kaynaklarına ihtiyaç duymalarına neden oldu. Meydan okumayı Papa'nın desteğiyle yapmaları böyle bir ihtiyacın doğmasını engelleyememişti.

Kuzey ve Orta İtalya şehirleri özerklik yolunda ilerlerken, Roma'nın güneyindeki manzara çok farklıydı. Papalar onuncu yüzyılın büyük kısmını Roma Dukalığı'nı elde etmeye çalışan yerli asilzade ailelerinin piyonu olarak geçirmişti. Papa II. Nicholas konumunu kuvvetlendirmek için 1059'da otuz yıldır güneydeki Bizans idaresine saldıran ve dönemin en korkulan savaşçıları olan Normanlarla ittifak kurdu. Yıllık ödeme ve askerî destek karşılığında Normanların Apulia, Kalabriya ve Capua üzerindeki egemenliğini resmen tanıdı ve onları hâlâ Arapların elinde olan Sicilya'yı ele geçirmeye teşvik etti. Bunu yapmaya hukuken yetkili olup olmadığı belli değildi fakat böyle bir ittifak iki tarafın da işine yarıyordu. 1061'de Sicilya'yı fethetmeye başlayan Normanlar 1091'de Noto'nun düşmesiyle beraber adanın tamamına hâkim oldu. Güneyde kurulan güçlü ve merkeziyetçi Norman devleti yerel özerkliğe tahammül göstermedi.

On ikinci yüzyıla gelindiğinde büyük güney limanları gerileme içindeydi. Amalfi 1135'te gerçekleşen bir Pisa saldırısı nedeniyle harap oldu ve asla tamamen toparlanamadı. Normanlarla Doğu Roma arasındaki düşmanlık Güney İtalya limanlarından Doğu Akdeniz'e giden ticaret rotalarının kuzeydeki şehirlere (özellikle de Venedik'e) yarayacak şekilde kapanmasına yol açarken, Norman krallarının şehirlerdeki tüccar sınıfından aldığı vergiler güneydeki ticareti daha da zayıflattı. Güney limanları kuzeyle rekabet etmek konusunda uzun vadede her şekilde başarısız olabilirdi: Zenginliklerini antrepo görevi görmelerine borçlu bu limanlar, kuzeydeki şehirlerin zenginliğinde hayati bir rol oynayan dinamik tarım hinterlantlarından yoksundu. Güneydeki en zengin bölgeler arasında yer alan Apulia'da bile pazara yönelik buğday ve yağ üretimi on birinci yüzyılda kısıtlı düzeyde kalmıştı.

4: Güneydeki Norman iktidarının parlak eklektizmi. On ikinci yüzyılda Palermo'da inşa edilen Palatine Şapeli'nin batı cephesi, hemen altında kral tahtının yer aldığı bir İsa resmine ev sahipliği yapıyor. Şaşaalı tavanda ise Arap işçiliği görülüyor.

Normanlar ticaretin öneminden bihaber değildi fakat onların başlıca önceliği siyasi iktidar ve şahsi otorite sahibi olmaktı. Orta Çağ'ın en dikkat çekici devletlerinden biri olan devletleri muazzam bir gelire, bilim ve şiirle nam salmış parlak bir saray maiyetine, ve

çalışanlarını Sicilya'daki Araplarla Yunanların oluşturduğu gelişmiş bir bürokrasiye sahipti. Devlet yapısının temelinde Doğu Roma imparatorlarından birçok esinti taşıyan bir krallık anlayışı bulunuyordu: Tebaanın kralın önünde yere kapanması uygulaması bile benimsenmişti. Sanat ve mimari, propaganda amacıyla kullanılıyordu: Kraliyetin inşa ettirdiği Monreale ve Cefalù kiliselerinde bulunan büyük İsa mozaikleri sınırsız kudret fikrine vurgu yaparken, Palermo'daki bir diğer mozaik kralı bizzat Tanrı tarafından taçlandırılırken resmediyordu. Bu imgeler, hükûmet mekanizmasının etkili işleyişinin de yardımıyla Norman devletinin meşruiyet kazanmasına katkı sağladı.

Kuzey ve Orta İtalya komünleri Alman imparatorların yönetimini reddederek açıktan açığa "özgürlük" idealini benimsedi. İdarî görevliler düzenli olarak değiştirildi ve herhangi bir iktidar gaspını engelleme çabası dâhilinde bütün konsüller birbirlerine ve komüne karmaşık yeminler etti. Gelgelelim, bu güçlü bir iktidar formülü değildi. Ortak düşman tehdidi (yerli bir feodal kont, başka bir şehir, veya imparator) şehir halkı arasında geçici bir birlik hissi yaratabiliyordu fakat çoğunlukla hizip çatışmaları hüküm sürdü (Bu çatışmalar geç on ikinci yüzyılda ve on üçüncü yüzyılda gitgide sıklaştı). Kundaklı yay kuşanmış askerlerin sokaklarda çarpıştığı, binaların ateşe verildiği, ve düzinelerce kişinin öldüğü veya yaralandığı meydan muharebeleri sıradan olaylar hâline geldi. Zaman zaman 1177 ve 1179 yılları arasında Floransa'da yaşanana benzer anarşivari durumlar yaşandı.

Komünlerin hizip çatışmalarına açık olması kısmen aile bağlarının kuvvetli olmasından kaynaklanıyordu. Özellikle de zenginler arasında hayati bir öneme sahip olan akrabalık ilişkileri siyasi ve ekonomik faaliyetlere temel sağlıyordu. Önde gelen aileler çoğu zaman aynı mahallede ve hatta Cenova'daki Doria ailesinin ve Floransa'daki Peruzzi ailesinin yapığı gibi aynı meydanın etrafında ikamet ediyordu. Aileler acil durumlarda toplanabilecekleri ve müzakere ederek ortak bir politikaya karar verebilecekleri yerler belirliyordu. Aile içi evliliklerin de bir ölçüde kuvvetlendirdiği birlik, ailelerin bir kiliseye veya özel şapele toplu hâlde himaye sağlamasında ifade buluyordu. Gelgelelim, ironik bir şekilde, en güçlü birleştirici kuvvet

kan davasıydı. Böyle kan davaları münferit aileler arasında veya ittifak hâlindeki aile grupları arasında (*consorteria*[3]) yaşanabiliyordu.

*Consorteria*lar belirli bir arazide tarımsal iş birliği sağlamak gibi zararsız bir ekonomik amaca hizmet edebilirdi; lakin güçlü aileler arasındaki ittifaklar her şeyden önce, kontratla belirlenmiş şartlara sahip yeminli öz savunma birlikleriydi. Lucca'da on üçüncü yüzyılda hazırlanmış bir kontrata göre üyeler kriz zamanında bir araya gelip "komüne hizmet etmeye veya herkesin kendi arkadaşlarına hizmet etmesine" karar vermekle yükümlüydü. Her *consorteria*nın kendine ait müstahkem bir kulesi vardı. Uzunluğu 76 metreyi bulabilen bu taş binalar, karışıklık zamanlarında hem savunma hem de saldırı için kullanılıyordu: Kule üzerine okçular ve mancınıklar yerleştirilebilir ve bunlar aracılığıyla komşu kulelere veya sokaklara ok ve(ya) taş atılabilirdi. Şehirlerin büyük kısmının siluetindeki en belirgin ögeyi bu tür kulelerden müteşekkil bir orman teşkil ediyordu: Erken on üçüncü yüzyıl Floransa'sında "Kestane", "Kedi Merdiveni (*kiss-cat*)" ve "Kargı" gibi isimlere sahip en az 150 kule bulunuyordu.

Aileler ve *consorteria*lar arasındaki güç kavgaları komünlerin siyasi zayıflığını hem yansıttı hem de pekiştirdi. Kuvvetli bir idari gücün olmadığı bir ortamda, toprak sahibi asilzade eliti ve zengin tüccarlar (yani şehirdeki görevlerin neredeyse tamamını kendi üyeleriyle dolduran iki grup) üstünlük savaşı verdi. Kan davaları çoğu zaman iki egemen grup arasında kutuplaştı: Geç on ikinci yüzyıl Floransa'sındaki Uberti ve Donati, Brescia'daki Rivola ve Coglioni, ve Cremona'daki Barbarasi ve Cappelletti. Çekişmeler esasen komünün siyasi kontrolü nedeniyle yaşanıyor ama çoğunlukla asilzadelere özgü "onur" söylemleriyle sarılıp sarmalanıyordu. Şu veya bu şekilde yapılan hakaretler yeni kan davaları başlatıyor veya mevcut kan davalarını uzatıyordu: On üçüncü yüzyılda Floransa'daki papalık ve imparatorluk hizipleri arasında yaşanan uzun süreli mücadelenin, nişanlısını terk edip Donati ailesinin bir üyesiyle evlenen Buondelmonte de' Buondelmonti'nin öldürülmesiyle başladığı söyleniyordu.

3 İtalyanca çoğulu *consorterie*. -ç.n.

Komünlerin istikrarsızlığı siyasi olduğu kadar ekonomikti de. Şehir duvarlarının sürekli genişletilmesinin gösterdiği üzere, on ikinci ve on üçüncü yüzyıllarda şehirler hızlı bir şekilde büyüdü. 1000 yılında birkaç bin olan Floransa nüfusu on dördüncü yüzyıl başlarında belki de 100.000'i bularak burayı Venedik, Milano, Cenova ve Paris'le birlikte Avrupa'nın en büyük beş şehrinden biri hâline getirdi. Şehirlerin sağlıksız ortamıyla ölüm oranındaki düşüş gibi iki uyumsuz durumun bir arada var olmasının gösterdiği üzere büyüme büyük ölçüde taşradan şehre göç yoluyla gerçekleşti. Köylülerin gelişi şehirlerdeki zanaat üretimini, ticareti, ve para alışverişini arttırdı ve asilzade *consorteria*larına yeni destekçiler sağladı. Bunun sonucunda iktidar kavgaları büyüyüp yoğunlaştı.

Bunun belirtilerinden biri, komünlerde *popolo* denen yeni bir siyasi gücün belirmesiydi. Büyük ölçüde zadegâna mensup olmayan kişilerden müteşekkil ve karmaşık bir askerî temeli haiz bu teşkilatlar, erken on üçüncü yüzyılda ortaya çıkmaya başladı ve kendi siyasi kurumlarını tesis edip eski *consorteria*larla iktidar yarışına girmeyi hedefledi. *Popolo*, *arti* denen ve her şehirde çeşitli ekonomik çıkarları temsil eden loncalar temelinde kuruldu. Floransa'da yedisi "büyük" on dördü "küçük" yirmi bir lonca bulunuyordu. Şehirlerdeki loncalar kendi silahlı bölüklerine sahipti ve bunlar *anziani* yahut *priori* denen seçilmiş liderlerin yönetimindeki yeminli konfederasyonlar altında bir araya geliyordu. On üçüncü yüzyılın ortasına gelindiğinde *popolo* (Bu, konfederasyonların toplu ismiydi) komün görevlerinde pay sahibi olmayı, vergilerin daha adil hâle getirilmesini, ve asilzadeler arasındaki yıkıcı kan davalarının son bulmasını talep ediyordu.

*Popolo*nun eski *constorteria*ları dizginlemeye bu kadar kararlı olmasının bir nedeni de Kutsal Roma İmparatorluğu'nun yeniden güç kazanmasıydı. Bu gelişme on ikinci yüzyılın ikinci yarısından itibaren komünleri bağımsızlıklarını tehdit eden büyük bir dış tehlikeyle karşı karşıya bıraktı. 1152'de imparatorluk makamına seçilen Frederick Barbarossa, sonraki otuz yıl boyunca Kuzey İtalya'daki imparatorluk otoritesini yeniden tesis etmek için çabaladı. Alpler üzerinden düzenlediği beş sefere ve 1162'de Milano'yu ele geçirip yok etmesine

rağmen bu mücadelesinde büyük ölçüde başarısız oldu: 1176 tarihli Legnano Muharebesi'nde Lombard Birliği (*Lega Lombarda*) adı altında toplanmış kuzey şehirlerine yenildi ve altı yıl sonra imzalanan Constance Barışı'nda komünlerin özerkliğini resmen tanıdı.

Barbarossa'nın torunu İmparator II. Frederick, komünleri dize getirmek için 1225'ten 1250'deki ölümüne dek süren yeni bir girişim başlattı. Normanların on ikinci yüzyılın sonunda Alman Hohenstaufen hanedanına miras bıraktığı Sicilya'da büyümüştü ve hayatı boyunca Palermo sarayında geçirdiği çocukluğunun izlerini taşıdı. İtalyanca yazılmış ilk şiirlerin onun himayesi sayesinde yazılmasından da anlaşılabileceği üzere bilimle edebiyatı seviyordu; fakat bu sevgisini tebaasını dize getirmeye yönelik dinmek bilmez bir otorite arzusuyla ve krallık makamının büyüklüğüne dair fikirlerle birleştirmişti. 1231'de yürürlüğe soktuğu *Constitutiones Augustales* isimli kanun derlemesinde bütün özel kavgaları yasaklayarak ve imparatorluk topraklarındaki farklı hukuk gelenekleri arasında (Roma-Bizans hukuku, Lombard hukuku, Frank hukuku, Norman hukuku) iş birliği sağlayacak kraliyet mahkemeleri kurarak bu arzusunu ortaya koydu (Bu arzuyu Roma'dan kalma bir imparatorluk ünvanı olan Augustus'u kullanması da yansıtıyordu).

Frederick'in İtalya üzerindeki hırsları onu yalnızca komünlerle değil, on ikinci yüzyılda Roma civarındaki konumunu sağlamlaştıran papalıkla da çatışmaya soktu. 1198'de papalık makamına otuz yedi yaşındaki azimli III. Innocent'in seçilmesi papalığın dünyevi güç iddiasını yeni ve şümullü bir zirveye çıkardı. Konstantin'in Bağışı'na dayanan Innocent, imparatorluk içinde özel bir yetkiye ve bazı krallıklar (Sicilya, Aragon, Macaristan) üzerinde feodal bir egemenliğe sahip olması gerektiğini savundu. Ayrıca, papalığın kalıcı şekilde bağımsız olmasını sağlamak için Orta İtalya'da güçlü bir devlet kurmaya çalıştı (Papalığın bağımsızlığı kuzeydeki ve güneydeki Alman gücünün tehdidi altındaydı). Ne var ki o da seleflerinin karşılaştığı sorunla karşı karşıya kaldı: Kendi askerî gücüne sahip olmadığı için onun adına savaşacak başka kuvvetlere bel bağlamak zorundaydı ve bu mecburiyet bağımsızlık meselesinde başladığı noktaya geri dönmesine yol açıyordu.

Frederick'le Papalık arasındaki mücadele neredeyse otuz yıl süren ve İtalya'daki Hohenstaufen gücünü sonlandıran bir savaşla sonuçlandı. İki taraf da Kuzey İtalya şehirlerinde destekçiler kazanmaya çalıştı: Komünlerdeki rakip hizipler hangi tarafa sadık olduklarını belirtmek için *Ghibelline* (imparatorluk) ve *Guelf* (papalık) isimlerini benimsedi (Bu isimler fiiliyatta pek önemli olmadı ve sadece yerel tahakküm mücadelesi veren hiziplerin ittifaklar aracılığıyla yeni kozlar edinme arayışına hizmet etti). Frederick (özellikle de Ezzelino da Romano isimli muhteris savaş lordunun desteğini kazandığı Romagna'da) bir miktar başarı elde edebildi, fakat davası pek cazip değildi. Zira komünler Frederick'in zafer kazanmasının özgürlüklerini kısıtlayacağını ve ağır vergiler konmasına yol açacağını biliyordu. Papalık onlar için daha az korkutucu bir tehdit gibi gözüküyordu.

Frederick 1250'de öldüğünde Kuzey İtalya'da çok az müttefiki kalmıştı ve yıllar süren savaşın tek belirgin sonucu geniş bölgelerin tahrip olmasıydı. Çağdaş bir gözlemcinin yazdığına göre, "O dönemde insanlar ne toprak sürdü, ne tohum ekti, ne de hasat yaptı (...) ve şehir hendeklerinin etrafında açlıklarını gösterecek şekilde uluyan kurt sürüleri toplandı." Hohenstaufen davası Frederick'in gayrimeşru oğlu Manfred'in liderliğinde bir süre daha devam etti ve Papa, Fransa kralının kardeşi Anjoulu Charles'tan yardım istedi. İtalya üzerine yürüyen Charles 1266'da gerçekleşen Benevento Muharebesi'nde yendiği Manfred'i öldürdü ve bunun karşılığında Sicilya Krallığı'yla ödüllendirildi. 1282'de Sicilya Vesperleri diye bilinen yerel ayaklanma Sicilya'nın Aragonluların eline geçmesiyle sonuçlandı fakat Angevin hanedanı Napoli'yi yönetmeye yüz elli yıl daha devam etti.

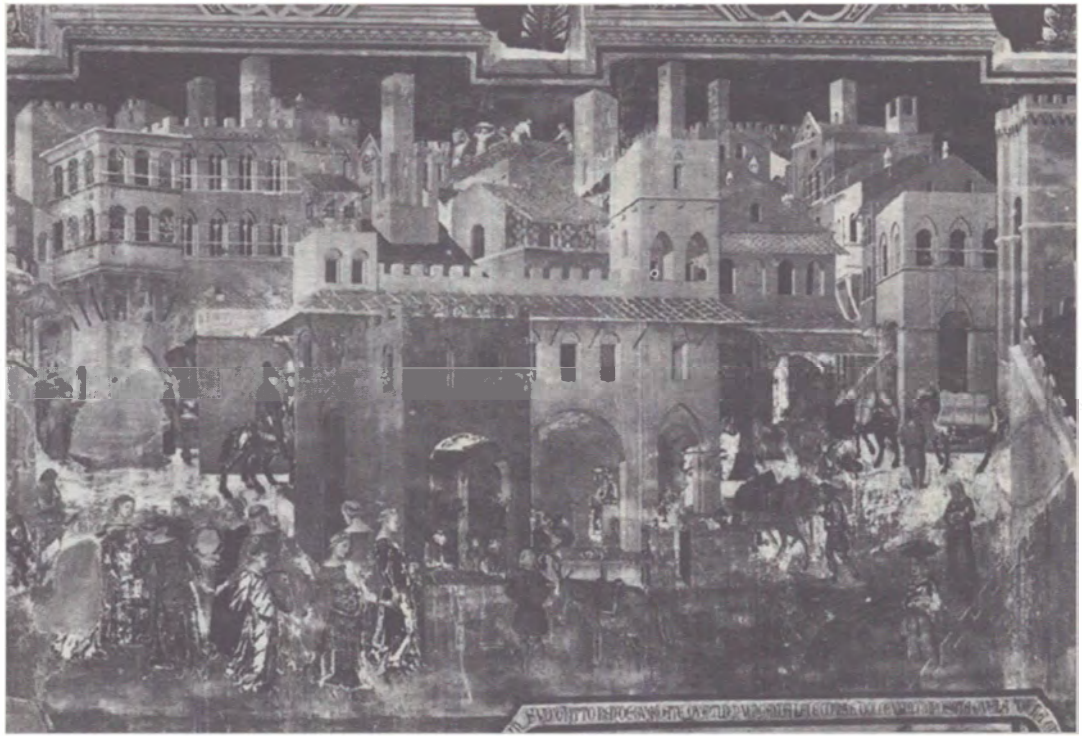
RÖNESANS İTALYA'SI, 1300-1494

II. Frederick'in ve Manfred'in seferleri İtalya'da bir dereceye kadar siyasi birlik tesis etmek için on dokuzuncu yüzyıldan önce düzenlenen son ciddi çaba oldu. Benevento Muharebesi'ni izleyen on yıllarda, kendilerini bir araya getiren imparatorluk ihtirası tehdidinden kurtulan şehirler enerjilerini birbirleriyle rekabet etmeye harcadı ve yarımada gittikçe daha fazla parçalandı. Savaş yılları geride

acı bir miras bırakmıştı. Güç için birbiriyle rekabet eden *Guelf* ve *Ghibelline* hizipleri rakiplerini öldürür veya sürgüne gönderirken bir ittifaklar karmaşası yaşandı. Kendisi de bir sürgün olan Dante, on dördüncü yüzyılın başlarında "Ey sefalet yuvası olmuş, muazzam bir fırtınada kaptansız kalmış esir İtalya" diye ağıt yaktı. Düzeni yeniden tesis edecek bir imparatorun gelmesini bekliyordu fakat on altıncı yüzyıla kadar hiçbir imparator İtalya üzerinde kalıcı bir etki bırakacak kadar güçlü bir konuma gelemeyecekti.

İmparatorluk ihtirasının sona ermesine Papalık otoritesinin zayıflaması eşlik etti. Orta İtalya'da bağımsız bir devlet kurma girişimi papaları dünyevi siyaset bataklığına sürükledi. Papalık gücü bu dönemdeki dip noktasına 1303'te düştü. Papa VIII. Boniface'nin vergi ve ruhban hakkındaki bir tartışmayı müteakiben Fransa kralının emriyle tutuklandığı bu tarihten sonra papalar İtalya'dan çekilmenin akıllıca olacağını düşündü. 1316'da Avignon'da sonraki altmış yılı burada belli bir özerkliğe sahip şekilde geçirecek bir papalık kuruldu. Bu sırada Lazio, Umbria, Marche ve Romagna'dan müteşekkil Papalık Devleti Rimini'deki Malatesta ve Urbino'daki Montefeltro gibi küçük tiranlar tarafından zayıflatıldı. Papalık yarımada siyasetinde yeniden büyük bir güç olma imkânını ancak on beşinci yüzyılın ikinci yarısında elde edebilecekti.

On üçüncü ve on dördüncü yüzyıllardaki uzun süreli karmaşa, komün yönetimlerine büyük bir yük getirdi. *Popolo* şehirlerin büyük çoğunluğunda siyasi temelini genişletmeyi başardı (1294'te Bolonya'nın 50.000 kişilik nüfusunun yaklaşık 10.000'i göreve seçilme hakkına sahipti ki bu kayda değer bir sayıdır) fakat bu gelişme istikrarı arttırmadı. Büyük kısmı ticarette fiilen yer alan asilzadeler loncalara üye olarak kan davalarını buralarda yürüttü. Ayrıca, *popolo* tarafından çıkarılan kanunların asilzadeleri yüksek görevlerden menettiği yerlerde eski ailelerin bu hakkı yalnızca isimlerini değiştirip asilzade statüsünden vazgeçerek geri alması mümkündü (Floransa'daki Cavalcanti ailesi geçmişini -sembolik olarak- reddedip Cavallereschi adını almıştı). İç karışıklıkların devam etmesi birçok kişiyi konseylerin hiziplere bölündüğü ve görevlilerin çok hızlı değiştiği

5: On dördüncü yüzyıl Siena'sı. Amberto Lorenzetti'nin Siena'daki Palazzo Comunale'de yer alan 1337-9 tarihli iyi yönetim alegorisinden bir ayrıntı. Ortada bir öğretmen ders veriyor. Kulelerle bezeli ufuk hattı dikkate değer bir detay teşkil ediyor.

komün yönetiminin hâlâ mantıklı olup olmadığını sorgulamaya itti.

On üçüncü yüzyılda birçok şehir, kriz zamanlarına çoğunlukla dışarıdan seçilen geçici bir diktatör atayarak tepki verdi.[4] *Podestà* diye bilinen bu görevliye net bir şekilde belirlenmiş yetkiler üstlendi ve yönetim dönemi boyunca komün yetkilileri tarafından inceleme altında tutuldu. Yetkililerin onu sözleşme ihlali gerekçesiyle görevden alması mümkündü. Vaziyetin gerektirdiği tarafsızlık ve kararlılığı sağlayacağı umulan *Podestà*, kriz sona erdiğinde ödemesi yapılıp memleketine geri gönderiliyordu. *Podestà*nın daha kalıcı hâle geldiği durumlar da mevcuttu (Buna en çok da şehir çokluğunun komünler arası çekişmeleri sıklaştırdığı Aşağı Po Vadisi'nde rastlanıyordu). Bu kalıcılığın şehrin kendi rızasıyla kazanılması mümkündü, fakat çoğunlukla yerli bir savaş lordunun veya hizip liderinin iktidarı cebren ele geçirerek ömür boyu yönetici olması yoluyla elde ediliyordu.

Lombardiya, Veneto, Emilia, ve Marche'de on üçüncü yüzyılın ortasından itibaren kalıcı lordluklar (*signoria*)[5] ortaya çıktı fakat bu gelişme komün kurumlarının ani çöküşüyle sonuçlanmadı. Milano'daki Matteo Visconti gibi bazı *signor*lar[6] kariyerlerine *popolo* liderleri olarak başlayıp yöneticilik görevine defalarca ve gitgide daha uzun süreliğine seçilerek kalıcılık kazandı. Veneto'daki haşin Ezzelino da Romano yahut Ferrara'daki Obizzo d'Este gibi iktidarı cebren ele geçirenler bile çoğu zaman konseylerden ve komitelerden müteşekkil mevcut yapıyla bir arada hüküm sürdü. Resmî kurumların çürümesi ve hükûmet dizginlerinin *signor*ların elinde toplanması on dördüncü ve on beşinci yüzyıllarda kademeli bir şekilde gerçekleşti. Bu, çoğunlukla *signor*ların kendini savaşta kanıtlaması yahut belli başlı tüccar aileleriyle asilzade aileleri arasında aracılık yapıp bu ailelerin isteklerini tatmin etmesi sonucunda yaşandı.

Po Vadisi'nde ve Alp Dağları'nın eteklerinde türeyen birçok küçük lordluk kısa ömürlü oldu. Visconti ailesinin liderliği altında Orta ve Kuzey İtalya'da muazzam bir imparatorluk kuran Milano

4 Böyle kriz zamanlarını komşu şehirle başlamak üzere olan bir savaş veya mali iflas gibi olaylar teşkil ediyordu.

5 İtalyanca çoğulu *signorie*. -ç.n.

6 İtalyanca çoğulu *signori*. -ç.n.

geç on dördüncü yüzyılda bu lordlukları fethetti. Küçük lordlar sadece Papalık Devleti'nde bağımsız kalabildi: Rimini'deki Malatesta, Ferrara'daki Este, ve Urbino'daki Montefeltro. Bazıları mütevazı ailelerden gelen yeni *signor*ların (mesela Verona'daki Scala) güvensizlik hissi çoğu zaman kabul ve saygınlık peşinde koşmalarından anlaşılabiliyordu. *Signor*lar bu isteklerine ulaşmak için askerî ittifaklara, başkalarına hamilik yapmaya, veya ünvan satın almaya başvuruyordu. Visconti ailesi "dük" ünvanını elde etmek için 1395'te imparatora 100.000 florin vermişti. 1433'te marki ünvanı alan Manutalı Gonzaga ailesi ise İngiliz kraliyet kıyafetlerini giyme hakkına sahip olmasını abartılı şekilde vurgulamış ve sanatçı Pisanello'ya hazırlattığı Arthur dönemi tarzı freskte bu kıyafetlere gururla yer vermişti.

*Signor*ların yönetimi belli bölgelerle sınırlıydı. Kuzeydoğuda Aquileia ve Trento kilise prenslikleri bulunurken kuzeybatıda feodal Savoy ve Piyemonte kontlukları vardı. Savoy hükümdarları on beşinci yüzyılda başarı yakalayarak 1416'da dük ünvanı kazandılar, fakat ülkelerinin iletişimi zorlaştıran Alp coğrafyasında yer alması onları tebaalarının hatırı sayılır miktarda yerel özerkliğe sahip olmasını kabul etmek zorunda bıraktı. Böylece Savoy sarayı yönetim merkezinden ziyade meşruiyet ve himaye kaynağı oldu. Savoy ile Milano arasında kalan bölgede, Palaeologos ailesinin yönettiği ve fakirliğine rağmen 1533'e kadar yıkılmayan ufak Monferrat Markiliği bulunuyordu. İtalya'nın güneyinde, 1442'ye kadar Angevin yönetimi altında kalan büyük bir feodal krallık yer aldı fakat iletişim burada da zordu ve birçok baron kendi kanununu uygulayıp krala sadece işine geldiğinde itaat etti: 1444'te 400 kaleye ve kendi darphanesine sahip olduğu söylenen Taranto prensi, yönetiminin "Tanrı'nın lütfuna" dayandığını iddia ediyordu. Sicilya Krallığı da yönetilmesi zor bir yerdi: Aragon fethinden sonraki yüz yılda baronlar arasındaki çekişmeler nedeniyle parçalanmıştı ve bir miktar düzen ancak on beşinci yüzyılda sağlanabildi.

On dördüncü ve on beşinci yüzyılların en meşhur İtalya devletleri ne feodaldi ne de *signor*ların yönetimi altındaydı. Lagünler arasındaki kendine özgü coğrafi konumunun da yardımıyla erkenden

kuvvetli bir ortak kimlik kazanan Venedik bir cumhuriyetti. Buranın varlığı ancak suyollarının siltlenmesini engellemek gibi konularda gösterilen büyük bir teyakkuzla sürdürülebilirdi ve bu durum Venedik sakinlerinin kamu yetkililerine bu kadar büyük bir saygı duymasının ve hizipçiliğin çok nadir görülmesinin muhtemel nedenlerinden biriydi. Şehir siyasi istikrarıyla meşhurdu. Babadan oğula devreden ünvanlara sahip ve on üçüncü yüzyıldan itibaren çok az değişen bir zadegân tarafından yönetiliyordu, fakat üyelerin büyük ölçüde servet kıstasına göre belirlendiği aracı bir "vatandaş" sınıfı toplumsal hareketlilik sağlıyordu. Vatandaşlar ticari imtiyazlara ve bazı kamu görevlerine gelme hakkına sahipti. Ayrıca şehirdeki en büyük beş hayır kurumundan müteşekkil *scuole grandi*deki görevler üzerinde tekel kurmuş ve yüz civarında küçük hayır kurumunda baskın bir konuma gelmişlerdi.

Venedik'i *la serenissima*[7] yapan başka etkenler de vardı. "Doç" denen devlet başkanı büyük ölçüde sembolik bir figürdü, fakat en önemli ögesini doçun teşkil ettiği ayrıntılı törenler bu makama oldukça esrarlı bir hava katıyor ve doçu kamunun sadakat duygusu için kuvvetli bir odak noktası hâline getiriyordu. Şehir hayatı ritüellerle ve geçit törenleriyle doluydu: Bunlar hem ortak bir gururu besliyor hem de fakirleri etkileyip eğlendirme görevi görüyordu. Öte yandan, toplumsal karmaşanın nispeten az görülmesi muhtemelen daha maddi sebeplerden, mesela şehirde az sayıda vasıfsız işçinin yaşamasından ve sanayinin küçük zanaat atölyelerinden müteşekkil bir kitleye dağılmış olmasından kaynaklanıyordu.[8] Asilzadelerin kendi mahallelerine çekilmek yerine (Florsansa'daki temayül bu yöndeydi) halkın yaşadığı mahallelerde ikamet etmesinin halkı yönetici sınıfa sadakat duymaya yöneltmiş olması da mümkündür.

Floransa da cumhuriyet olmayı sürdürdü fakat bunun sebebi toplumsal ve siyasi açıdan çok istikrarlı olması değildi. Burada *popolo,* eski zadegânı ancak şiddetli bir mücadeleden sonra yenebildi

7 En huzurlu şehir. -ç.n.

8 Venedik'teki en büyük vasıfsız işçi grubunu teşkil eden tersane işçileri iyi maaş alıyordu ve doçun muhafız birliğini oluşturmak gibi imtiyazlara sahipti.

(Bu mücadele geç on üçüncü yüzyılın bazı dönemlerinde şehri bazı mahallelerin tamamen ateşe verildiği bir anarşi durumuna soktu). Floransa hükûmeti loncalara dayalı oligarşik bir yapıya sahipti ve görevlerin büyük kısmı yedi büyük loncanın mensuplarına (*arti maggiori*) veriliyordu. Yürütme (*signoria*) dönüşümlü olarak sık sık el değiştirirken yasama erki kalabalık halk meclislerinin elindeydi. Söz konusu meclisler kriz dönemlerinde yerini *balie* olarak bilinen daha küçük heyetlere bırakıyordu. Bu, o zamanın standartlarına göre takdire şayan derecede açık bir sistemdi (1420'de göreve seçilme hakkına sahip belki de 2.000 vatandaş mevcuttu), lakin fakirler arasında zaman zaman karışıklık çıkmasını engelleyemedi. Böyle karışıklıklar özellikle şehirdeki iş gücünün çekirdeğini teşkil eden yarı vasıflı yahut vasıfsız tekstil işçileri arasında yaşandı.

On dördüncü ve on beşinci yüzyıllarda hizipçilik devam etti fakat hizip mücadeleleri şehir hayatını eskisinden daha az sekteye uğrattı. Bankacılar, tüccarlar, sanayiciler ve hukukçular arasından gelen en zengin aileler siyasi ve ekonomik kariyerlerini ilerletmek için himaye ağları tesis etmeyi sürdürdü. Medici ailesi on beşinci yüzyıldaki önemini kurnaz ve mahirane bir şekilde muazzam bir destekçi ağı kurabilmesine ve özellikle de toplumda yükselen kişilere kredi sağlayabilmesine borçluydu. Bu ağla yetinmeyen Mediciler ikamet ettikleri San Giovanni mahallesinde de büyük bir destekçi kitlesi elde etti. Medici bankacılık imparatorluğu büyüdükçe daha fazla kişiye himaye sunan aile, rakiplerinin başarısız bir darbe girişimi düzenlemesinin ardından 1434'te müttefikleriyle beraber iktidara geldi.[9] Bu tarihten itibaren Floransa'nın fiilî hâkimleri olan Mediciler, anayasayı değiştirmek yerine seçimleri kendi üstünlüklerini sürdürecek şekilde manipüle etmeyi tercih etti.

Floransa'daki cumhuriyet yönetiminin devam edebildiyse bu büyük ölçüde şehrin büyük bir tüccar ve zanaatkâr sınıfının devamlılığını sağlayabilecek kadar güçlü bir ekonomiye sahip olması sayesindeydi. Bu sınıf eski asilzadelerin başını ezebilecek kaynakları

9 Medicilerin büyümesinde papalığa ait banka hesabını almalarının büyük etkisi olmuştu.

ve kararlılığı haizdi ve çıkarları şehri tek bir lordun yönetmesini engelleyecek kadar büyük bir çeşitlilik arz ediyordu. On dördüncü yüzyıl başlarında Floransa muhtemelen Avrupa'nın en zengin şehriydi. Şehri çevreleyen tepelerden akan debisi yüksek nehirler büyük bir tekstil sanayisini besliyordu: On dördüncü yüzyılın ortasında şehirde neredeyse 300 tekstil firması bulunuyordu. Üretimden ve ticaretten gelen kâr bankacılığa aktarılırken Floransa bankacıları Avrupa'nın mutemetleri hâline geldi. Bardi ve Peruzzi ailelerinin verdiği borçlar İngiltere kralı III. Edward'ın 1330'larda ve 1340'larda Yüz Yıl Savaşı'nı başlatmasına imkân sağladı (Kralın borcunu geri ödeyememesi bu ailelerin yıkımına yol açacaktı); sonraki yüzyılda Medici, Pazzi, Rucellai ve Strozzi aileleri uluslararası bankacılığın en büyük isimleri arasında yer aldı.

Kuzey ve Orta İtalya'daki diğer birçok şehir gibi Floransa da on beşinci yüzyıl boyunca zenginliğini korudu, fakat bu dönemdeki ekonomik büyüme on ikinci ve on üçüncü yüzyıllardaki patlamaya kıyasla çok daha yavaş kaldı. Görünüşe bakılırsa, Avrupa'nın diğer yerlerinde olduğu gibi burada da dönüm noktası on dördüncü yüzyılın ilk yarısıydı. Lakin, Pratolu tüccar Francesco Datini'nin ayrıntılı şekilde belgelendirilmiş hayatının gösterdiği üzere, geç on dördüncü yüzyılda ticaretle iştigal ederek servet kazanmak hâlâ mümkündü. Ekonomideki gerilemenin nedenleri tam olarak bilinmemektedir. Savaş, kötü hasatlar, ve rakip İngiliz, Flaman ve Katalan tüccarların olumsuz etkisinin yanı sıra doğudaki Osmanlı ilerlemesinin de payı olmuş olabilir. 1348 vebasının (Kara Ölüm) ekonomi üzerindeki etkisini değerlendirmek zor olmakla birlikte demografik sonuçları açıktır: Floransa'nın erken on dördüncü yüzyılda 100.000 civarında seyreden nüfusu 1427'ye gelindiğinde yalnızca 37.000'di.

Ekonominin yavaşlamasına toplumsal karışıklıkların artması eşlik etti. On üçüncü yüzyılda Assisili Francis ve Dante gibi kişiler fakirliği erdemle bağlantılı görürken, on dördüncü yüzyıla gelindiğinde fakirlik gitgide ifsatla ilişkilendirilir oldu. Fra Dolcino'nun liderliğinde topluma ürünler ve kadınlar hakkında vaazlar veren Havari Kardeşliği'nin üyeleri, 1306-7'de Novara civarında Papalık kuvvetleri

tarafından aç kalıncaya kadar kuşatıldıktan sonra idam edildi. Aziz Francis'in en sade takipçileri olan Manevi Fransiskenler de aynı şekilde kovuşturmaya tabi tutuldu. Dinî otoritelerin yanı sıra dünyevi otoriteler de sorunlarla karşılaştı. 1328 ve 1349'da Siena'da, 1343 ve 1345'te Floransa'da, ve 1370'lerde Lucca ve Perugia'da isyanlar çıktı. En meşhur ayaklanma, siyasi arenada temsil edilmek isteyen vasıfsız işçilerden müteşekkil büyük *Ciompi* hareketinin 1378'de Floransa'da başlattığı ayaklanmaydı. Muhtemelen taşradaki karışıklıklarda da artış söz konusuydu. On beşinci yüzyıldan kalma bir dua, "İsa Efendimiz, beni köylülerin elinden ve öfkesinden koru" diyordu.

Vebanın yarattığı yıkım, ve toplumsal karmaşanın sebep olduğu güvensizlik hissi, kilise görevlisi olmayan İtalyanların dinî faaliyetlere katılımının on dördüncü ve on beşinci yüzyıllarda olağanüstü bir düzeye ulaşmasını açıklamaya yardım edebilir. Lakin dindarlık aynı zamanda suçluluk hissiyle de bağlantılıdır: Kilise, tefeciliği resmen günah ilan etmişti ve tüccarlarla bankacıları hayır işleriyle dinî bağışlarda bulunmaya muhtemelen bu konudaki (günlüklerine de yansıyan) endişeleri yöneltmişti. Böyle kişileri hayır işlerine muhtemelen papazların sözleri de sevk etmişti. Bunun sonucunda, Kuzey ve Orta İtalya Geç Orta Çağ Avrupa'sındaki diğer her yerden daha fazla hastaneye, düşkünlerevine, ve yetimhaneye ev sahipliği yapmış olabilir. Bu kurumların çoğunda kilise dışından gelen gönüllüler hizmet etti. Zenginler özellikle kardeşliklere rağbet gösterdi. Kendi papazlarına sahip olan ve üyelerini kilise ayinlerine düzenli olarak gitmeye teşvik eden bu örgütler, darağacına giden idam mahkûmlarını rahatlatmak veya iyi ailelerde doğmuş fakirlere sadaka vermek gibi belirli hayır işlerinden sorumluydu.

Kilise'nin dünyeviliğe meyletmesine bir miktar düşmanlıkla yaklaşan ve papazların rahatlığını yahut piskoposların nepotizmini kınayan birçok kişi mevcuttu, fakat bu kişiler her şeye rağmen dine bağlılık duyuyordu. İtalya'daki din adamı sayısı hesaba katılırsa, belki de bir miktar ruhban düşmanlığı kaçınılmazdı: On dördüncü yüzyılda kişi başına düşen papaz sayısı İngiltere'dekinin iki katıydı. Şehirlilerin dinî coşkusu çok çeşitli yollarla ifade ediliyordu. Mesela,

6: Rönesanstaki dinî coşku. Elinde İsa'nın Kutsal İsmi'ne ait sembolü tutan San Bernardino, Siena'daki Palazzo Comunale'nin önünde vaaz veriyor. Sienalı sanatçı Sano di Pietro'nun on beşinci yüzyıl ortasından kalma tablosu.

aziz kalıntılarıyla endüljanslara gösterilen ilgi böyle bir ifade yoluydu. Keza Haç Mahalleri (*Stations of the Cross*) ve İsa'nın Kutsal İsmi (*Holy Name of Jesus*) gibi kültlerin yaygınlaşması da dinî coşkuya delalet ediyordu. IHS sembolünü benimseyen İsa'nın Kutsal İsmi, özellikle o dönemin en büyük gezgin vaizi olan ve vaazlarıyla dinleyicilerinde olağanüstü bir coşku uyandıran Sienalı Aziz Bernardino ile bağdaştırılıyordu. 1490'ların ortasında yaptığı apokaliptik tövbe çağrılarıyla ve "kibir göstergeleri"ni kamuya açık alanlarda ateşe vermesiyle Floransa'yı esir alan Dominiken yargıç Savonarola'nın vaazları da bir o kadar etkiliydi.

Bazı kişilerin zihnindeki servet-din gerilimi sanat aracılığıyla bir ölçüde hafifletilebiliyordu. Büyük kiliseler, şapeller, altar panoları, freskler, ve heykeller aynı anda hem maddi başarı anıtları teşkil ediyor hem de Tanrı'yı yüceltiyordu. Bazı eserlerdeki kefaret hissi fazlasıyla belirgindi. Mesela, erken on dördüncü yüzyıl Padua'sında Giotto'nun muazzam fresk dairesini de içerecek şekilde inşa edilen Arena Şapeli, faaliyetleri nedeniyle Dante'nin *Cehennem*'ine layık görülen yerli tefeci Reginaldo Scrovegni'nin oğlu tarafından inşa ettirilmişti. Portre sanatı bile dinî köklere sahipti: Nevzuhur bireycilik düşüncesinden ziyade, çok önceden beri var olan, ölüleri anma amacına hizmet ediyordu. 1458'de, ısmarladığı "Merhametli Meryem" tablosunda yer almak istediğini söyleyen Niccolò della Tuccia'nın bu arzusunun kaynağı "gurur veya kibir" değildi: "Soyumdan gelen biri beni görmek isterse beni böyle daha iyi hatırlayabilir ve ruhumu takdir edebilir."

Öte yandan, sanat eserlerinin hepsi manevi nedenlerle ısmarlanmadı. On dördüncü ve on beşinci yüzyıllarda sanat gitgide hamilerin dünyevi statüsünü yükseltmek amacıyla kullanıldı. En büyük sanat hamileri arasında, nahoş geçmişlerini telafi etmek isteyen küçük lordlar bulunuyordu. Bergamasco'daki eski paralı asker Bartolomeo Colleoni veya bir diğer *condottiere*[10] olan Federigo da Montefeltro böyle hamilerdi. Federigo'nun Urbino'daki sarayı "atalarımızın namına ve bizim statümüze uygun bir ikametgâh" olması için inşa

10 Paralı asker. -ç.n.

edilmişti. Sanat eserleri kardeşliklere yahut loncalara şan kazandırmak için de kullanılıyordu. Carpaccio'nun 1490-8 yılları arasında Venedik'teki Azize Ursula *scuola*sı için resmettiği bir dizi tablo böyle bir amaçla ısmarlanmış, Floransa'daki Orsanmichele'nin dış cephesindeki heykellerin ücreti *arti* tarafından ödenmişti (Bunların en zenginleri mermer yerine bronz heykeller sipariş etmişti). Keza Ghiberti'den "Cennetin Kapıları" isimli vaftizhane kapılarını sipariş edenler de muazzam derecede zengin bir tekstil loncası olan Calimala'nın üyeleriydi.

Sanat, İtalya'da çok eskiden beri kamusal bir role sahipti. Büyük binalar, heykeller ve resimler hükûmet tarafından ısmarlanıyor ve bunların boyutuyla kalitesinin şehrin statüsünü arttırdığı düşünülüyordu: Duccio'nun şaheser niteliğindeki *Maestà*'sı, tamamlandığı 1311 yılında sanatçının stüdyosundan teslim alınıp Siena sokaklarında muzaffer bir şekilde taşınmıştı. Belli siyasi mesajlar sanat aracılığıyla ifade edilebiliyordu: Mesela, 1495'te Medicileri şehirden kovan Floransalılar, Donatello'nun Holofernes'in kafasını kesen Judith heykelini şehrin merkezî meydanındaki önemli bir noktaya yerleştirerek bir uyarı mesajı vermişti. Siena'daki Palazzo Comunale'de bulunan konsey salonunun duvarlarına resmedilmiş Ambrogio Lorenzetti freskleri ise (1337-9) şehir yöneticilerine ders vermeyi amaçlıyordu. Bu freskler iyi ve kötü yönetimle bağdaştırılan erdemlerle günahları ve iyi yönetilen bir devletin şehirle taşraya sağladığı maddi ve manevi faydaları alegorik bir şekilde tarif ediyordu.

Sanatın Rönesans İtalya'sındaki sosyal ve siyasi değeri; koleksiyonculuğu ve sanat eserlerini seyretmeyi yaygın hobiler hâline getirdi. Çoğu bankacılıktan ve ticaretten kazanılmış devasa servetler; resim, heykel, çizim, bronz, madalya, ve duvar halısı satın almak için kullanıldı. Milanolu Ludovico Sforza'nın, Ferraralı Isabella d'Este'nin, ve diğer hamilerin yetenekli ressam ve heykeltraşlarla samimi ilişkiler kurmaya can atması belki de sanatçıların yükselen statüsünü gösteriyordu. Gonzaga ailesi yetkili kont ünvanını alan Andrea Mantegna'nın çocuklarının vaftiz ailesi olurken; Donatello, Medicilerle dostluğu sayesinde San Lorenzo Kilisesi'nde Büyük

Cosimo'nun yakınına gömüldü. Yaratıcı dehanın nevi şahsına münhasır, zorlu ve çoğunlukla acı çeken bir kişilikle bağlantılı olduğu fikri, büyük ölçüde bu dönemde doğdu ve Giorgio Vasari'nin 1550'lerde yayımladığı *Sanatçıların Hayatları* eserinin ana temalarından birini teşkil etti.

Rönesans'ın insanı hayran bırakan sanatsal başarıları şehir devletlerindeki olağanüstü ekonomik ve toplumsal ortamın bir ürünüydü fakat dönemin İtalyan kültürü tamamen yerel köklere sahip olmaktan çok uzaktı. İtalya'da büyük bir saygıyla karşılanan Burgonyalı ve Flaman ressamların İtalyan sanatçılar üzerindeki teknik ve stilistik etkisi muhtemelen çağdaşlarının kabul etmek istediğinden daha büyüktü. Bruges ve Gent gibi şehirlerde İtalyan bankerlerin bulunması Kuzey Avrupa'yla kültür alışverişine katkı sağlıyordu. Bu bankerlerden biri olan Tommaso Portinari 1470'te Hugo van der Goes'ten günümüzde Uffizi'de sergilenen büyük bir altar panosunu sipariş etti. Müzik alanında kuzeyin üstünlüğü aşikârdı. Fransız ve Flaman müzisyenler İtalya saraylarında her daim aranan kişilerdi ve on beşinci yüzyılda Papalık korosu Cambrai'den ve Kuzey Avrupa'daki diğer bölgelerden gelen şarkıcılardan müteşekkildi. İtalyan müziği kendine özgü güçlü ve bağımsız bir kimlik kazanmaya ancak on altıncı yüzyılda başlayacaktı.

On dördüncü ve on beşinci yüzyıldaki İtalyan kültürünün en büyük ilham kaynağını antik dünyanın sanat ve edebiyatı teşkil etti. Aslında, antik yazarlara duyulan ilgi eşi benzeri görülmemiş olmaktan uzaktı. On ikinci ve on üçüncü yüzyıllarda bilim ve felsefe alanlarında büyük ölçüde Aristoteles'in etkisine dayanan büyük ilerlemeler yaşanmıştı. Fakat İtalya'daki "hümanist" düşünürlerin Livius, Cicero, ve Suetonius'a bilgi için değil de şehirlerde önemli bir yer edinen tüccarlarla bankacıların hayat tarzına uygun yeni bir ahlak sistemi bulmak için başvurması yeni bir şeydi. Fiilî hayatın düşünce hayatına üstünlüğün, paranın asillik getirme gücü, dünyevi şanın arzulanmaya layık olduğu, ve şehir vatanseverliğinin önemi klasik yazarların eserleriyle kanıtlanamasa bile bu eserler aracılığıyla tasvir edebilirdi. Böyle eserler Francesco Sforza veya Lorenzo de' Medici

gibi isimlerin gözünde geleneksel Hristiyan inançlarına kullanışlı birer takviye sunuyordu.

Petrarca, Boccaccio, Salutati ve diğerlerinin on dördüncü yüzyıldan itibaren klasik dünyayı "yeniden keşfetmesi" İtalyan kültüründe ani bir değişim yaratmadı. Antik model ve motifler resim ve mimariyi kesinlikle etkiledi ve topraktan antik heykellerin çıkarılması heykeltraşlığa yeni bir canlılık kazandırdı; lakin büyük Romalıların edebi yeteneklerini, değerlerini ve hatta hayat tarzını taklit etmeyi arzulayan yeni öğretiler takdire şayan fakat küçük bir grubun ötesine yayılamadı. Bu grubun Petrarca gibi birçok üyesi Latincede hukuk eğitimi alırken uzmanlaştı. On beşinci yüzyılın en kültürlü İtalyanları muhtemelen hümanizmden fazlasıyla kopuktu. Üniversiteler ve dil okulları geleneksel eğitimlerini sürdürdü ve Kuzey Avrupa'daki muadillerinden yalnızca ilahiyat yerine hukuka öncelik vermeleriyle ayrıldı.

Her ne kadar hümanist düşünce ve değerleri yalnızca etkisi daha çok sonraki yüzyıllarda hissedilecek eğitimli bir elit benimsediyse de Rönesans İtalya'sı istisnai derecede kültür dolu bir dünyaydı. Tüccarların matematik ve okuma yazma bilmek zorunda olması yeni pratik eğitim türlerinin gelişimini teşvik etti; ilahiyat ve Latince kompozisyon gibi geleneksel disiplinlerin yanında mektup yazma, hitabet, ve muhasebe sanatları da öğretildi. Doğal iş ve yönetim dilleri hâline gelen yerel diller yeni bir saygınlığa kavuştu. Floransa, okulları konusunda bilhassa ünlüydü ki İtalyan nesir ve nazımının en meşhur yazarlarından birçoğunun (Dante, Petrarca, Boccaccio) Toskanalı olmasını açıklamakta tüccar sınıflarının siyasi egemenliği kadar bu durum da önemlidir.

Gelgelelim, barışçıl sanatların gelişimi şehirlerin savaş ve fetih arzusunu pek dindirmedi. Şehir nüfuslarına yiyecek sağlama ihtiyacı, kuvvetli bir sınırlayıcı gücün yokluğu nedeniyle acımasız bir rekabet yarattı. On dördüncü yüzyılın ortasından itibaren en zengin İtalya şehirleri etraflarındaki toprakların gittikçe daha büyük bir kısmını tüketti. Floransa 1350 ve 1421 yılları arasında Prato'yu, Pistoia'yı, Volterra'yı, Arezzo'yu, Pisa'yı ve Livorno'yu ele geçirdi. Aynı dönemde Venedik Treviso'yu, Vicenza'yı, Verona'yı, Pauda'yı

ve Friuli'yi topraklarına katarken, Visconti ailesinin liderliğindeki Milano da aynı ölçüde büyük fetihler gerçekleştirdi. Güneyde Sicilya tahtına Aragon Kralı Alfonso'nun geçmesini Napoli'nin fethi ve Floransa, Ceneviz, Milano ve Venedik'e karşı verilen savaşlar izledi. Papalığın bölünmesi ve 1378'den itibaren iki (ve bazen üç) ayrı papanın olması yarımadadaki karmaşa ve mücadeleyi daha da kızıştırdı. Zira rakip papalar destekçilerini cesaretlendirerek devletlerin birbiriyle savaşmasında pay sahibi oldu.

1447'de papalık makamına V. Nicholas'ın seçilmesiyle birlikte ülkeye istikrar kazandırma girişimleri başladı. Zihinlerin bu konuya odaklanmasında, yarımadaya dış güçlerin müdahale edeceği korkusu ve 1453'te Konstantinopolis'i fetheden Osmanlıların Venedik'in, Cenova'nın ve diğer şehirlerin toprak ve ticaret alanlarındaki çıkarlarını tehdit etmesi de etkili oldu. Nitekim 1454'te aralarındaki anlaşmazlıkları sonlandırmaya karar veren Milano, Venedik, Floransa, Papalık, ve Napoli barışı geri getirmek ve İtalya'daki statükoyu korumak amacıyla İtalya Birliği isimli bir ittifak kurdu. Bu devletleri endişeye sevk eden nedenlerden biri de Fransa'ydı. Fransa kralları Napoli Krallığı ve Milano Dukalığı üzerinde hak iddia ediyordu; ve Yüz Yıl Savaşı'ndan zaferle ayrılan Fransa'nın artık eskisinden daha büyük bir gelire sahip olması ve asilzadeler üzerinde öncekinden daha sıkı bir kontrol tesis etmesi işgal ihtimalini arttırıyordu.[11]

Ne var ki, İtalya Birliği yarımadaya barış getirmeyi başaramadı. Zira ortada çok fazla husumet ve ihtiras vardı ve savaş için bir sürü bahane mevcuttu. Aragon Kralı Alfonso, Ceneviz'le olan mücadelesine devam etti; Riminili Sigismondo Malatesta Papa'yla savaşıp topraklarının büyük çoğunluğunu kaybetti; Papa IV. Sixtus Medicilerle anlaşmazlığa düşüp Floransa'yı Napoli'yle savaşmanın eşiğine getirdi; ve Venedik Ferrara'yı ele geçirmek için başarısız bir mücadele verdi. Bunlar yaşanırken Türk tehdidi daha da yaklaştı. Osmanlılar 1470'lerde Friuli üzerine akın düzenlediler ve Ağustos 1480'de Apulia'daki Otranto'ya saldırdılar. Otranto'yu ele geçirdiklerinde

11 Fransa'nın Milano üzerindeki hak iddiası, Valentino Visconti ile Orléanslı Louis'nin 1389 tarihli evliliğinden kaynaklanıyordu.

7: Rönesans'taki Antik Roma kültü. Mantegna'nın Julius Caesar'ın zaferini tasvir eden kanvas tablolar serisinden bir parça. Bu seriyi Mantegna'nın hamiliğini üstlenen Mantualı Gonzaga ailesi ısmarladı (*yak.* 1480-95).

buradaki kiliseleri yağmalayıp halkın yarısını esir aldılar. Gelgelelim, İslam tehdidi Orta İtalya'daki hak iddialarını sonuca vardırmak uğruna neredeyse her türlü bedeli ödemeye hazır olan papaların ihtirasını azaltmadı. 1494'te Alpleri aşan Fransa Kralı VIII. Charles, İtalya'ya bu belirsizlik ortamında girdi.

3

Durgunluk ve Reform, 1494-1789

İTALYA İŞGALLERİ

İtalya'daki şehir devletlerinin yönetici aileleri geç on beşinci yüzyılda siyasi ve ekonomik belirsizliklere rağmen güçlü bir üstünlük hissi duydu. Bu aileler, tamamen kapalı olmayan fakat tüccar atalarınınkilere kıyasla daha aristokratik değer ve hedeflere sahip bir seçkinler sınıfı teşkil etti. Medici ve Strozzi aileleri hâlâ büyük bankacı ailelerdi fakat servetlerinin giderek artan bir kısmını şehirlerdeki saraylara, taşra villalarına ve sanat eserlerine yatırıyorlardı. Paraya yönelik belli bir küçümseme hissi, duyarlılık ve eğitim, statünün mihenk taşları hâline geldi: Giovanni Bellini'ye bir tablo siparişi veren Giuliano Zancaruol "eser güzel olduğu müddetçe" ücret meselesinin önemli olmadığını söyledi. Alberti'nin, Pisanello'nun, Mantegna'nın, Botticelli'nin, Bramante'nin, yahut Leonardo'nun başarıları, bu sanatçıların hamilerine sık sık rehavete dönüşecek kadar ileri giden bir önem hissi verdi. İtalya'da kendi medeniyetlerinin antik medeniyetle yarıştığını ve hatta belki de onu geride bıraktığını düşünen birçok kişi vardı.

1494'te başlayıp yarımadayı sarsan uzun savaşlar silsilesi bu öz güven hissini baltaladı. Birçok kişi, VIII. Charles'ın Napoli'yi fethetmesini ve bunu izleyen İspanyol, Fransız ve imparatorluk işgallerini Tanrı'nın İtalya'daki aşırı serveti ve dünyeviliği cezalandırmasına yordu. Tarihçi Francesco Guiccardini, VIII. Charles'ın gelişinden önce olağanüstü olaylar yaşandığını yazdı: Apulia'da bir gece vakti

gökyüzünde üç adet güneş parıldarken, Arezzo'dan "Trompetlerle davulların korkunç gürültüsü eşliğinde, havada yürüyen büyük atlara binen sayısız silahlı adam geçti." Guiccardini'nin bunları yazdığı 1530'lara gelindiğinde İtalya devletleri uluslararası bir güç mücadelesindeki basit piyonlar seviyesine düşmüş durumdaydı. İspanya Sicilya'yı, Napoli'yi, Sardinya'yı ve Lombardiya'yı kontrol ediyordu; diğer bölgelerdeki anayasalarda ve sınırlarda büyük değişiklikler yapılmıştı; ve Roma yağmalanmıştı. Böyle bir ortamda daha önceki üstünlük duygusunun yerini hayal kırıklığı almaya başladı.

O dönemin insanları neyin yanlış gittiğini anlamakta zorlandı. Dominiken keşiş Savonarola suçu şirkte, kumarda, kısa giysilerde, pagan tanrıçalarının resmedilmesinde, ve klasiklere gösterilen bağlılıkta buldu. Ömrü boyunca memleketinde yaşanan üç hükûmet düşüşüne şahit olan Floransalı diplomat ve düşünür Niccolò Macchiavelli ise cevap bulmak için Antik Roma'ya yönelerek İtalya'nın sorunlarının kamu ahlakı yahut *virtù* eksikliğinden kaynaklandığını ileri sürdü. Macchiavelli bu ahlakın hâlâ yeniden tesis edilebileceğini umarken, ondan on dört yaş küçük olan Guiccardini daha kötümserdi. Ona göre "İtalya'nın musibetleri" dış saldırıların ve iç bölünmelerin tedavi edilemez gibi görünen bir karışımından kaynaklanıyordu. Bazı hümanistler sorunu yabancıların "barbarlığı"nda gördü: Fakat, işgalci ordulardaki gaddar birliklerin çoğunu İtalyan paralı askerlerin oluşturduğu gerçeği bunların argümanlarını hükümsüz kıldı.

Guiccardini'nin de ima ettiği üzere İtalya devletleri büyük ölçüde kendilerini aşan olayların kurbanıydı. Orta Çağ'daki zenginlik kısmen Kutsal Roma İmparatorluğu'nun yahut başka bir gücün onlara diz çöktürmeyi başaramamasından kaynaklanmıştı ve bu durum yerel düzeydeki siyasi ve ekonomik güçlere serbestçe at koşturacak bir alan bırakmıştı. Fakat komünlerin gücü (özellikle de en büyük şehirlerin her zaman güçlü ordular çıkarabilecek ve kendilerini komşularının saldırılarından koruyabilecek kadar zengin olması) aynı zamanda geniş ve birleşik devletlerin doğuşunu engellemişti. Avrupa'nın diğer bölgeleri krallarla feodal asilzadeler arasındaki rekabet nedeniyle zayıf kaldığı sürece İtalya nispeten güvendeydi,

lakin buralardaki anlaşmazlıklar çözüme kavuştuktan sonra (Fransa ve İspanya'da çözüm süreci on beşinci yüzyılın sonunda başlamıştı) güçlü krallıklar bir anda İtalya'daki her şeyi aşan bir ekonomik ve askerî potansiyel elde etti.

Fransa ve İspanya krallarının ülkelerindeki zadegânı başarıyla ehlileştirmesine bu ülkelerin yeni topraklar ve dolayısıyla yeni gelirler edinmesi eşlik etti. Cesur Charles'ın 1477 tarihli Nancy Muharebesi'nde ölmesi XI. Louis'ye Burgonya mirasının bir kısmını, Louis'nin halefine ise Fransa'nın az çok bağımsız kalabilmiş son bölgesi olan Bretonya Dukalığı'nı kazandırdı. İspanya'da ise Ferdinand-Isabella evliliği 1479'da Kastilya ile Aragon'un birleşmesiyle sonuçlandı ve bunu Granada'nın Mağribîlerden alınması izledi. Bu gelişmeler Fransa ve İspanya'ya muazzam sefer masraflarının altından kalkabilmelerini sağlayacak kaynaklar kazandırdı. Ayrıca, tarafların silah veya asker avantajına sahip olmaması nedeniyle savaşlar uzadıkça uzarken savaş sonuçlarını büyük ölçüde devletlerin mali gücü belirler oldu. Paranın önemi Kutsal Roma İmparatoru Maximilian örneğinde belirgin bir şekilde görüldü: Topladığı vergileri yükseltmekte sorun yaşaması onu İtalya'daki dış kuvvetlerin en zayıfı hâline getirdi. 1516'da Milano'yu işgal etmeye girişen Maximilian, ödemelerden sorumlu memurların elindeki nakdin tükenmesi yüzünden işgalini başladıktan bir gün sonra sona erdirmek zorunda kaldı.

Eski evlilik ittifaklarından, fetihlerden, ve Papalık bağışlarından kaynaklanan hak iddiaları karmaşık bir savaş bahaneleri yığını teşkil ederken, muhteris İtalya devletlerinin birbiriyle mücadele etmesi durumu daha da vahim hâle getirdi. Milano'ya düşmanlık duyan Venedik, 1499'da XII. Louis'yi Sforzaların dukalığına saldırmaya davet etti. Papa VI. Alexander'ın, Papa II. Julius'un, ve Papa X. Leo'nun Orta ve Kuzeydoğu İtalya üzerindeki hevesleri sonucunda önce bir güce sonra da bir diğer güce karşı gerçekleştirilen baş döndürücü bir diplomatik koşuşturmaca yaşandı. 1508'de Louis ve Maximilian'la Venedik karşıtı bir ittifak kuran II. Julius, üç yıl sonra yüz seksen derece çark ederek Fransızları kovmak için Venedik ve İspanyol desteğine başvurdu. 1515'te X. Leo Milano'ya

karşı Fransa'yla iş birliği yaptı, 1521'de Fransızları Milano'dan papalık ve İspanya kuvvetleri kovdu. Bu dönüşler papalığın Romagna ve Marche'de büyük kazançlar elde etmesini sağladı, fakat 1527'de imparatorluk birliklerinin Roma'yı yağmalaması gibi bir felaket yaşandı ve bu olay siyasi sonuçlar kadar dinî sonuçlar da doğurdu.

En nihayetinde, İtalya'nın kaderini hanedan piyangosunun bir cilvesi belirledi. Habsburg hanedanına mensup V. Charles[1] 1516 ve 1519 yılları arasında İspanya, Avusturya ve Burgonya miraslarının tamamını elinde toplayarak 1519'da imparatorluk makamına seçildi. Silezya'dan Cebelitarık'a kadar uzanan muazzam imparatorluğu; İtalya'daki Napoli, Sicilya ve Sardinya'yı içeriyor fakat Fransız kontrolündeki Lombardiya'yı kapsamıyordu. İmparatorluğunun kuzey ve güney yarıları arasındaki iletişimi zorlaştıran bu anormalliği düzeltmek için Fransa'yla savaşa girdi ve 1525 tarihli Pavia Muharebesi'nde yendiği Fransa Kralı'nı esir aldı. İmparatorluk kuvvetlerinin Floransa'yı ele geçirdiği 1530 tarihinden itibaren yarımadanın her yerinde söz sahibi olan Charles, Milano'yu İspanya'ya ilhak etti ve Floransa'yı Medici ailesine geri verdi (Bu aile önce Toskana dükü, sonra da Toskana grandükü ünvanını aldı). Savoy, Ferrara, Mantua, Urbino, Modena ve Parma babadan oğula geçen dukalıklar hâline gelirken Lucca, Ceneviz ve Venedik cumhuriyet olmayı sürdürdü. Papalık Devleti ise papalara bırakıldı. 1559 tarihli Cateau-Cambrésis Antlaşması'nda onaylanan bu düzenin ana hatları on sekizinci yüzyıldaki çalkantılara kadar değişmeyecekti.

İronik fakat tamamen tesadüfi olmayan bir şekilde, İtalya'nın on altıncı yüzyılın ilk yarısında yaşadığı küçük düşürücü siyasi ve askerî yenilgiye bir tür ulusal kültürün doğuşu eşlik etti. Dış güçlerin işgali sonucunda, hümanist yazarların Petrarca'dan beri ele aldığı *Italia* fikri yeni bir keskinlik ve önem kazandı. Machiavelli *Prens*'in (*Il Principe*) (1513) son bölümünde "İtalya"yı "barbarların küstahlığından" kurtaracak bir kurtarıcı aradı. Bununla birlikte, kavram siyasetten çok edebiyatta etkili oldu. Bu dönemde Toskana lehçesi yarımadanın çoğu bölgesinde başlıca edebiyat dili olarak kabul

1 Türk tarihinde daha çok Şarlken olarak bilinmektedir. -ç.n.

gördü.[2] Ariosto büyük şiiri *Orlando Furioso*'yu (1532) revize ederek dil alanındaki yeni kriterlere uygun hâle getirdi; Baldassare Castiglione aynı şeyi 1528'de meşhur adabımuaşeret rehberi (*Saray Mensupları Kitabı*) için yaptı. Diğer lehçeler bazı İtalyan yazarlar tarafından kullanılmayı sürdürse ve hatta on yedinci ve on sekizinci yüzyıllarda bazı bölgelerde yaygınlaşsa da bundan böyle eğitimli insanlar arasında Toskana lehçesi hüküm sürecekti.

On altıncı yüzyıl ilerlerken İtalya sanat ve kültürü kuzeye doğru yayılarak Avrupa'nın büyük kısmını etkisi altına aldı. Antik dünyaya nispeten romantik bir bakış açısıyla yaklaşan hümanist eğitim ve bu eğitimin Latinceyle Yunancaya verdiği önem İskoçya'dan Sicilya'ya kadar her yerde zenginlerin alametifarikası hâline geldi. Kraliyet saraylarındaki standartları İtalya tarzı kıyafetler, tavırlar, ve hatta aşçılık belirlerken; Napoli Avrupa'nın zevk ve incelik başkenti hâline geldi. İngiltere Kralı VII. Henry'nin mezarını Michelangelo'nun öğrencilerinden biri inşa etti; Wyatt, Surrey, Spenser ve diğer yazarlar İtalyanları örnek aldı; ve anıtlarla sarayları Rönesans motifleri süslemeye başladı.[3] Padua Üniversitesi, Bolonya Üniversitesi ve diğer İtalya üniversiteleri anatomi ve matematikte öncü kurumlar olurken, güneş merkezli evren düşüncesi için inkâr edilemez kanıtlar bulan Floransalı astronom Galileo Galilei Orta Çağ zihniyetinde hayati bir rol oynamış Aristotelesçi evren modelini kullanımdan kaldırdı.

İtalya kültürünün en büyük yayılma yolunu, servet ve gelişmişlik çağrışımlarından etkilenen yabancıların onu rastgele bir şekilde benimsemesi teşkil ettiyse de bu yayılmada Kilise'deki yeni bir tutumun da rolü oldu. Luther'in meydan okuması ve Roma'nın 1527'de küçük düşürücü bir şekilde yağmalanması militan bir Katolik reformu dönemini başlattı ve bu dönemde Protestanlığın sadeliğiyle mücadele etmek için görsel sanatlar kullanıldı. Roma, on altıncı yüzyılda fakir ve nispeten çürümüş bir şehir olmaktan çıktı ve dönemin en iyi mimarlarıyla ressamlarının inşa edip süslediği büyük

2 Bu büyük ölçüde Venedikli hümanist Pietro Bembo'nun (1470-1547) desteği sayesinde gerçekleşti.

3 Bu motifler biraz rastgele bir şekilde kullanıldı.

4. Harita: İtalya, 1559-1796.

meydanlarla ve kiliselerle dolu canlı bir şehir hâline geldi. Böylece şehir, zenginlerle muktedirleri kazanmak için dinî reformlarla yetinmeyen ve böyle reformların yanı sıra prenslerle aristokratların geleneksel dünyevi ihtişam tutkusunu onaylama yöntemini kullanan karşı reformun vitrini oldu. Papalığın desteklediği Maniyerizm tarzının ve daha sonra ortaya çıkan Barok üslubun şaşaası İtalya'dan Avrupa'ya, Güney Amerika'ya ve Asya'ya yayıldı.

ON ALTINCI VE ON YEDİNCİ YÜZYILLARDAKİ TOPLUMSAL VE EKONOMİK GELİŞMELER

İtalya'nın on altıncı yüzyıldaki kültürel başarılarında, dinamikliğini birçok bakımdan korumayı sürdüren bir ekonominin payı vardı. Ekonominin dinamik kalmasının nedenlerinden biri, zirai ve sınai üretimde belirgin bir artış yaşanmasına katkı yapan nüfus artışıydı. On beşinci yüzyılın ortasında vebanın son yüz yılda yarattığı hasar telafi edilmeye başladı ve 1530'dan sonra gelen barış muhtemelen bu sürece katkı sağladı. Böylece, 1501'de 600.000 olan Sicilya nüfusu 1607'ye kadar bir milyonun üzerine çıktı ve Pavia on altıncı yüzyılın orta on yıllarında sakinlerinin sayısını ikiye katladı. Bir tahmine göre 1600'de kilometrekare başına 44 kişiye ev sahipliği yapan İtalya Avrupa'nın en yoğun nüfuslu bölgesiydi ve ortalama nüfus yoğunluğu Lombardiya ve Campania gibi bölgelerde yarımada genelindekinin üç ve hatta dört katına çıkıyordu. Aynı dönemde Fransa'daki ortalama otuz dörtken İspanya ve Portekiz'deki ortalama yalnızca on yediydi.

Nüfus artışının yarattığı baskı, daha önce ekilip biçilmeyen toprakların ekime açılmasıyla sonuçlandı. Toskana'yı ziyaret eden seyyahlar çoğu zaman dağ kenarlarının yeni bağlarla ve diğer tarım ürünleriyle ne denli dolu olduğunu görüp şaşırdı. Güney İtalya'da asilzadeler tarımsal üretimi hükûmet kısıtlamalarına aykırı yeni yerleşimler kurarak arttırmaya çalıştı: On altıncı yüzyılın orta on yıllarında yaklaşık dört yüz yeni yerleşim kuruldu. Lombardiya'da toprak sahipleri ve hükûmetler nüfus artışına kendilerine özgü bir enerjiyle cevap verdi: Leonardo da Vinci'nin Adda ile Ticino'nun

sularını kontrol altına almakla görevlendirilmesi gibi yeni drenaj girişimleri gerçekleştirildi ve geç on altıncı yüzyılda bölge muhtemelen bugünküne oldukça benzer bir görüntüye; yani karaağaçlarla, dut ağaçlarıyla ve meyve ağaçlarıyla bezeli muntazam tarlaların yer aldığı bir manzaraya kavuştu. Günümüzdekinden belki de tek önemli farkı mısır ekiminin ve geniş çaplı pirinç üretiminin yapılmamasıydı. Bu ürünlerin yetiştirilmesine büyük ölçüde on yedinci ve on sekizinci yüzyıllarda başlanacaktı.

Tekstil sanayisi gelişti: Floransa'daki yün üretimi 1527 ve 1572 yılları arasında neredeyse ikiye katlanırken, Kuzey İtalya'nın bazı bölgelerinde ipek üretimi önemli bir yer edinmeye başladı. Hem büyük hem de daha küçük şehirler bankacılıkta yaşanan bilhassa çarpıcı bir büyümeye sahne oldu: On altıncı yüzyılda sarayların ve kamu binalarının artması büyük ölçüde kolayca kredi bulunabilmesi sayesinde gerçekleşti. Cenevizli bankerler bilhassa güçlüydü: Doria, Grimaldi, Spinola ve Pallavicino aileleri; İspanya'nın devasa okyanus filolarını finanse ederek ve Hollanda'daki İspanya askerlerine ödenen altını sağlayarak Güney Almanya'daki Fugger ve Welser aileleriyle yarıştı. Floransalı ve Luccalı bankerler ise daha çok Fransa kralı ile iş yapmaya meyilli oldu. Hükûmetlerin borçlarını ödeyememesi tüm bankerler için ortak bir riskti. On altıncı yüzyılın ikinci yarısında İspanya hükûmetinin borç ödemeleri konusunda gitgide daha da başarısız hâle gelmesi İtalyan (ve Alman) bankerlerin önce tehlike altına girmesine, on yedinci yüzyılda ise mahvına sebep oldu.

On altıncı yüzyılda İtalya ekonomisini ayakta tutan etkenler arasında karadaki ve denizdeki seyahat koşullarının iyileşmesi, ipek üretimine büyük katkı sağlayan yeni bir su değirmeni türünün icat edilmesi, ve turizmdeki artış da yer alıyordu: Papa'nın günahları affettiği 1600 yılında Roma'yı yarım milyonu aşkın hacı ziyaret etti. Güney İtalya'da, kraliyet genel valisine ve valinin maiyetine daha yakın olmak isteyen asilzadelerin taşrayı terk ederek Napoli ve Palermo'ya taşınması lüks nesnelerin üretimini arttırdı: Bir rapora göre geç on altıncı yüzyılda Napoli'deki işçilerin beşte dördünün geçimi

8: Ceneviz zenginliğinin pastırma yazı. Markiz Brigida Spinola Doria'nın Rubens tarafından resmedilmiş portresi. Bu tablo, 1606 yılında İtalya'yı ziyaret eden genç Rubens'in bu ziyaret sırasında resmettiği bir dizi şaşaalı portreden biridir. Bu portrelerde önde gelen Ceneviz ailelerinin üyelerine yer verilmiştir.

ipek üretimine bağlıydı. Bununla beraber, İtalya ekonomisine en büyük desteği muhtemelen, on altıncı yüzyılın ortasından itibaren birçok devlette daha fazla güç yetki kazanan merkezî hükûmetler verdi. Venedik senatosu Padua civarındaki devasa bataklıkların kurutulmasını üstlenirken, Toskana grandükü küçük bir balıkçı köyü olan Livorno'nun 1592'den sonra 10.000'i aşkın bir nüfusa sahip büyük bir liman hâline gelmesini sağladı.

Ekonomik refah, İtalya devletlerinin 1530'dan sonra giderek artan bir istikrara kavuşmasının önemli nedenlerinden sadece biriydi. Yüzyıl ilerledikçe tebaa arasındaki sorunların çözümünde şiddetin yerini kanun aldı ve hükûmet karşıtı isyanlar nadiren görüldü. 1585'teki Napoli İsyanı, İspanyol yönetiminden ziyade bölgesel düzeydeki kötü idareden kaynaklandı. Prensler, meşruiyet kazanmak için yeni ve revize edilmiş anayasalar hazırladı (Bunların çoğu yürürlükte kalmayı on sekizinci yüzyılda bile sürdürecek kadar iyi tasarlanmıştı) ve tebaalarını yatıştırmak için vergi reformlarıyla paternalizme başvurdu. Avrupa'nın diğer yerlerindeki gibi İtalya'da da monarşi ilkesi baskındı; fakat konseyler, senatolar, ve Napoli ile Sicilya'da bulunan parlamentolar asilzadelere hükûmetin işleyişiyle yakından bağlantılı olduklarını hissettirdi. Yeni düzen o kadar başarılıydı ki "yabancı" yönetimine yönelik öfke asgari düzeyde seyretti. Öyle ki, kraliyet genel valisine isyan eden Napolililer isyan sırasında *Impero* ve *Spagna* naraları attı.

Gelgelelim, dışarıdan görülen nizami ve zengin görüntünün ardında endişe verici bazı durumlar belirmekteydi. Bunlardan biri, burjuvazinin gittikçe zayıflamasıydı. Orta Çağ'dan beri İtalya ekonomisinin en büyük dayanağı olagelmiş girişimci tüccarlar on altıncı yüzyılda neredeyse her yerde ticaretle sanayiden yüz çevirmeye ve aristokratik bir hayat tarzı benimsemeye başladı. Floransa'daki Venedik elçisinin 1530'daki gözlemlerine göre 20.000 dukaya sahip herkes parasının yarısını bir kır evine yatırıyordu. Yüzyılın sonuna gelindiğinde Torrigiani ailesi, Corsini ailesi, ve diğer birçok zengin aile servetini ticaretten toprağa aktarmaktaydı. Floransa'nın yeni eliti geçimini kira gelirleriyle ve dukalık sarayının himayesiyle sağlarken Venedik'te de benzer bir süreç görüldü. Güneyde, zadegânın

mevcudu ve siyasi önemi arttı ve görünüşe göre Napoli Krallığı'ndaki markiliklerin sayısı 1558'den 1597'ye kadar üçe katlandı.[4]

Bu eğilimler İtalya ekonomisinin artan zayıflığının belirtisi ve biraz da sebebiydi. 1580'den itibaren ekonomik durgunluğa kayış hızlandı ve bu tarihi izleyen on yıllarda İtalya ticareti ve sanayisi feci bir bunalım yaşadı. Yünlü kumaş üretimi tamamen yok oldu, gemi inşası sektörü çöktü, ve Kuzey Avrupa ile Akdeniz arasında gidip gelen gemilerin duraklarından biri olan Livorno dışındaki büyük limanlar ani bir şekilde küçüldü. Ticari bankacılıkta da dramatik bir gerileme yaşandı. On yedinci yüzyılın sonuna gelindiğinde İtalya; Fransa, İngiltere ve Hollanda'dan muazzam miktarda mamul ürün ithal eden ve dışarıya hammadde ile yarı mamul ürün satan bir ülkeydi: Buğday, zeytinyağı, şarap, ve en çok da ham ipek satıyordu. Avrupa ekonomisindeki başat aktörlerden biri olmaktan çıkıp ikincil bir konuma düşmüştü.

Bu ekonomik gerilemenin nedenleri belli değildir. Dünya ticaretinin Atlantik'e kayması ve Akdeniz dışındaki ülkelerle yapılan ticaretin önem kazanması gerilemeyi kısmen açıklamaktadır. Lakin İtalyan tüccarların yaşadığı zorluklardan bazılarına açıklık getirebilen bu kayma İtalya sanayisinin Avrupa'daki diğer sanayilerle rekabet edememesini açıklamakta yetersiz kalmaktadır. Rekabetteki başarısızlıkta rol oynayan muhtemel bir etken loncaların tarihî bir güce sahip olması ve ücretlerle çalışma yöntemlerini kontrolü altında tutmasıydı: İngiltere ve Hollanda'nın bu tür kısıtlamalardan azade olan daha yeni ekonomileri daha ucuz ürünler üreterek fiyat kırabiliyordu. Bir diğer olası etken İtalya'daki iç pazarın darlığıydı. Bu darlık, İtalya devletleri arasında ticari bağlar kurulmasını engelleyen eski düşmanlıklardan ve ülkedeki servetin sanayiden çok sanat eserlerine ve saraylara yatırım yapmayı yeğleyen küçük bir elitin elinde toplanmasından kaynaklanıyordu. Nüfusun kahir ekseriyeti mamul ürün satın alamayacak kadar fakir olduğu için böyle ürünlere yurtiçinde gösterilen talep zayıftı.

4 Buradaki asilzadelerin artmasında kraliyetin soyluluk ünvanları satması ve bazı haklarıyla alacaklarından vazgeçmesi de etkili olmuştu.

İtalya'daki tarım daha verimli olsaydı bu sorunlardan bazıları hafifletilebilirdi; lakin on altıncı yüzyılda yeni alanların tarıma açılmasına neden olan nüfus artışı topraktan alınan ürün miktarında ve üretim yöntemlerinde gerçek bir iyileşme yaratmadı. Şehirli orta sınıfların sermayelerini ticaretten toprağa aktarmaya meyletmesi, toprağından uzak toprak sahiplerinin sayısını arttırdı. Bu durum büyük arsaların aracı kişilere kısa süreliğine kiralandığı Güney İtalya'da bilhassa zararlı sonuçlar doğurdu. Zira toprağın ve köylünün iyiliğini düşünmeyen aracılar üretimin düşmesine yol açtı. İtalya hükûmetleri on altıncı yüzyıldan itibaren tebaalarının tamamını doyurmaya yetecek kadar yiyecek üretmekte gitgide daha da zorlandı. Osmanlı İmparatorluğu'nun da benzer bir krizle karşı karşıya kalması, alışılageldik gıda kaynaklarından biri olan Ukrayna buğdayını ulaşılmaz hâle getirerek durumun vahametini daha da arttırdı.

Taşradaki büyüyen krizin bir belirtisi de eşkıyalıktı. On altıncı yüzyılın son on yıllarında haydut ihbarları çoğalırken hükûmetler kamu düzenine yönelik tehlikenin artmasından dolayı endişeye kapıldı. 1585 yılında kaleme alınan bir not şöyle diyordu: "Bu yıl Roma'daki Sant' Angelo Köprüsü'nde pazardaki kavunlardan daha fazla haydut kellesi gördük." Napoli civarında eşkıyaların gelişini haber vermek için gözcü kuleleri inşa edilirken, Campagna'da haydutları inlerinden çıkarmak için düzenli olarak büyük yangınlar başlatıldı. Saklanılabilecek yerlerle dolu Kalabriya'daki haydut miktarı bilhassa yüksekti. On altıncı yüzyılda yaşamış bir gözlemcinin anlattığına göre, haydutlar bir defasında güpegündüz Reggio'ya girerek top ateşi açtı ve "şehir halkı itaat ve yardım etmeyi reddederken vali yaşananları çaresizce izledi." Eşkıyalığın en büyük nedeni işsizlikteki ve fakirlikteki artıştı, fakat eşkıyaları İtalya'nın bir sürü devletten müteşekkil bir yamalı bohça olması da cesaretlendiriyordu. Zira bir devlette aranan haydutlar peşlerine düşüldüğünde sınır ötesine kaçabiliyordu.

Gıda üretimindeki krize on yedinci yüzyılın ilk yarısını İtalya tarihinin en iç karartıcı dönemlerinden biri hâline getiren başka zorluk ve felaketler eşlik etti. Veba, bulaşıcılığı artmış bir şekilde yeniden patlak verdi: Milano, Verona, Floransa ve Venedik 1630-1'de

sakinlerinin üçte biri ila yarısının canına mal olan büyük salgınlar yaşadı. Ölüm oranlarındaki artış, 1600'de 13 milyon civarında olan İtalya nüfusunun 1650'de 11.25 milyona düşmesine yol açtı (bkz. 3. Tablo). 1620'lerde başlayan ekonomik gerileme İtalya sanayisinin yapısal zayıflıklarını ortaya çıkardı ve üretimde muazzam bir düşüşe neden oldu: Milano 1606'da 3.000 ipek dokuma tezgâhına sahipken 1635'e gelindiğinde bu sayı sadece 600'dü. Bu ortamda işsizlik ve sefalet hızla arttı. Mütevazı bir sanayiye sahip Piyemonte şehri Saluzzo'yu konu alan bir araştırmaya göre, 1624'te buradaki nüfusun üçte ikisi kendini geçindiremeyecek duruma düşmüştü.

3. Tablo: 1550-1800 yılları arasındaki İtalya nüfusu (binler hâlinde).

	1550	1600	1650	1700	1750	1800	% artış 1700–1800
Kuzey İtalya	4746	5412	4255	5660	6511	7206	+ 27.3
Orta İtalya	2542	2915	2737	2777	3100	3605	+ 29.8
Napoli Krallığı	3050	3320	2850	3300	3900	4847	+ 46.9
Adalar[a]	1108	1424	1527	1456	1776	2136	+ 46.1
Toplam	11446	13111	11370	13193	15287	17795	+ 34.8

Not: [a] Malta ve Korsika da dâhil.
Güneyin 1700-1800'deki bilhassa hızlı büyümesi dikkate değer.
Kaynak: Ruggiero Romano (ed.), *Storia dell'economia italiana vol. II* (Turino, 1991).

Gerilemenin olumsuz etkileri savaşlar yüzünden daha da arttı. Bitmek bilmez bir ihtirasla hareket eden Savoy dükleri 1612'den itibaren İspanyolların Monferrat'ı ve Mantua'yı kontrol etme mücadelesine katıldı. 1628'de bu mücadeleye Fransa'da dâhil oldu. 1615'te Avusturya Habsburglarına karşı silaha sarılan Venedik, 1620'de Fransa, İspanya ve Savoy'un Alplerdeki Valtellina bölgesi için verdiği savaşa dâhil oldu. 1635'te savaşlar yeniden başladı: Bu sefer Fransa, Savoy, Parma ve Mantua ittifakı İspanya'ya karşı savaştı. Bunlar ve Kuzey İtalya'da 1659'a kadar devam eden diğer savaşlar büyük kısmı vergi artışıyla karşılanan muazzam hükûmet harcamalarına neden oldu. Bunun sonucunda tüketici talebi iyice

düştü. 1616'da Madrid'e 835.000 duka gönderen Napoli bu rakamı yükseltmek zorunda kaldı ve on yıl sonra 6 milyon dukadan daha büyük bir meblağ gönderdi. Papalığın borcu bile 1620'den 1640'a kadar üçe katlanarak 35 milyon *scudi*ye dayandı (Papalık bu dönemde kendi toprak isteklerine sahip olmuştu).

Hükûmetlerin büyüyen mali sorunlara verdiği cevaplardan biri de, tekelleri, ünvanları, imtiyazları ve kraliyet topraklarını satışa çıkarmaktı. Bu, özellikle güneyde, "yeniden feodalleşme" diye tabir edilen bir sürece yol açtı. Yeniden feodalleşme sürecinde toprak sahiplerinin toprakla ilişkisi pazar kıstaslarından ziyade eskiden kalma hukuki kısıtlamalara, haklara, ve dokunulmazlıklara dayandı. Bunun sonucunda ruhbana mensup ve ruhban dışındaki toprak sahiplerinin gücü köylülerin ve uzun vadede merkezî hükûmetin aleyhine artma eğilimi gösterdi. Lakin bu kesinlikle genel bir eğilim değildi. Kuzey İtalya'da çiftçilik büyük ölçüde modern ve kapitalist bir karaktere sahip olmayı sürdürürken; on yedinci ve on sekizinci yüzyıllarda Emilia gibi bazı bölgelerde ortakçı çiftçilerin yerini gündelikçi işçiler almaya başladı. Bu değişim, ticarileşme düzeyindeki artışın belirgin bir göstergesiydi.

On yedinci yüzyıldaki feodal imtiyaz artışına hükûmetlerin iflası kadar tarımdaki gerilemeye verilen basiretsiz bir tepki de neden oldu. 1620'den itibaren buğday fiyatlarında uzun vadeli bir düşüş başladı ve toprak sahipleri konumlarını güçlendirmek için yatırım ve girişimcilik gibi tehlikeli yollardan ziyade hukuki güvencelere başvurmayı tercih etti. Bunun sonucunda eski tarım yöntemleri sürdürüldü ve toprak kalitesindeki düşüş devam etti. Aşağı Po, güney sahilleri, ve Toskana-Roma Maremma'sı gibi kurutulmuş bölgeler yeniden bataklık hâline geldi. Orta ve Güney İtalya'da nadaslı buğday monokültürü ve yaylacılık kuvvetlendi. Zadegânın artan gücü büyük arazi parçalarının çitle çevrilerek avlak ve otlak yapılmasına yol açarken bunun sonuçlarından biri de işsiz ve aç köylülerin şehirlere göçünün hız kazanması oldu.

Bununla birlikte, vaziyet tamamen umutsuz değildi. Kuzey İtalya'nın bazı bölgelerinde ve özellikle de Po Vadisi'nde toprak

9: İbadet için kullanılan bir Merhametli Meryem resmi, 1632.
Resimde, alttaki metnin deyişiyle "1630 ve 1631'de Milano şehrini kasıp kavuran" vebadan kurtuluş anılıyor.

sahipleri gerilemenin olumsuz etkilerini tarım ürünlerini çeşitlendirerek azaltmaya çalıştı. Bu dönemde başlayan pirinç ve mısır tarımı on yedinci yüzyılın ortasına kadar birçok yerde kök saldı. Birçok yerde tarla rotasyonu uygulandı ve bu uygulamada çoğu zaman keten ve kenevir gibi sanayi bitkilerine de yer verildi. Böyle bitkilerin yetiştirilmesi, en dikkat çekici ifadesini dut ağacı ve ipek ikilisinde bulan tarım-sanayi bağlantısını kuvvetlendirdi. Kuzey İtalya'daki köylü toprakları, büyük ölçüde toprak sahiplerinin köylülerle adil sözleşmeler imzalaması sayesinde bir miktar istikrar kazandı. Görünüşe göre, Piyemonte büyük ve idaresi güç derebeylik topraklarını yönetilmesi daha kolay birimlere bölerek krize bilhassa etkili bir şekilde yanıt verdi. Toskana'da ise hâlâ bol miktarda ekonomik girişim belirtisi mevcuttu: Günlük yazarı John Evelyn'in 1644'te şaşırarak öğrendiği üzere grandük bile şarap ticaretiyle iştigal ediyordu.

Ne var ki on yedinci yüzyıl İtalya'sı genel itibarıyla toplumsal ve ekonomik gerileme izlenimi veriyordu. Lombardiya gibi gayet gelişmiş bir bölge bile modern bir burjuvaziden (kelimenin hangi anlamını esas alırsak alalım) neredeyse tamamen yoksundu. Her yerde yönetici sınıf asilzadelerden müteşekkildi. Bunlar, sayılarının azlığına (Kuzey İtalya'da nüfusun yüzde birinden azıcık daha fazlalardı) ve on altıncı yüzyılda yeni ve profesyonel memur sınıflarının türemesine rağmen hükûmetle idare teşkilatının neredeyse bütün dallarını tahakküm altında bulundurmaya devam etti (Bu durum özellikle de küçük şehirlerde görüldü). Asilzadelerin idari görevleri çoğunlukla babadan oğula geçti. Başta Güney İtalya gelmek üzere birçok yere çok sayıda İspanyol asilzade yerleşti ve bu asilzadeler kendileriyle beraber bir dizi geleneksel zadegân değeri getirdi. Böyle değerler arasında onurla, imtiyazla ve törenlere yönelik saplantı ve kan davası eğilimi gibi ögeler yer alıyordu. İspanya kökenli asilzadeler çoğunlukla son derece dindardı ve İspanyol egemenliği döneminde muazzam bağışlar alan İtalya Kilisesi devasa bir zenginlik ve güç kazandı.

Feodal uygulamaların birçok yerde kuvvetlenmesi ve zadegânın toplum üzerindeki egemenliği toplumu tehlikeli bir kutuplaşmaya

itti. Napoli 1647'de bir dizi kötü hasadı ve vergi artışını izleyen büyük bir isyana sahne oldu. İsyanın liderleri fakirlerle asilzadelerin eşit olduğunu ilan etti ve bu imtiyazı şehre V. Charles'ın verdiği gibi (yanlış) bir iddiada bulundu. Ayaklanma İspanya'ya karşı verilen tam kapsamlı bir savaşa evrildi. Palermo fakirleri sokaklara dökülüp belediye binasını ateşe verdi, hapishanelerin kapısını açtı, ve asilzadeleri taşraya kaçmak zorunda bıraktı. İspanya askerleri iki ayaklanmayı da bastırdı fakat isyanların ekonomik ve toplumsal nedenleriyle mücadele etmek konusunda çok az adım atıldı. Monreale Başpiskoposu'nun insanları isyana iten şeytanlarla cadıları çıkarmak için kamuya açık bir tören düzenlediği Palermo'da yiyecekten tasarruf etmek isteyen yetkililer işsizleri ve şehirde on yıldan daha kısa süredir yaşayanları şehirden kovdu. Kovulduğu hâlde şehirde kalmaya devam edenlere ölüm cezası verilecekti.

Böyle önlemler yalnızca zevahiri kurtarmayı amaçlıyordu. Nitekim hükûmetlerin nüfusla kaynaklar arasındaki ciddi dengesizlikle mücadele etmek adına buğday arzını, dağıtımını ve fiyatlarını düzenlemek gibi daha gerçekçi önlemler de almasına rağmen fakirlik sorunu çözümsüz kalmayı sürdürdü. O devirde yaşamış bir gözlemcinin anlattığına göre, Nisan 1650'de Floransa'nın "çıplak ve vücudu yara bere dolu" sefilleri insanları öyle sıkboğaz ediyordu ki pazar ayinini rahatça dinlemek imkânsızdı. 1674'te Messina'da büyük ölçüde gıda kıtlığından kaynaklanan bir isyan çıktı: İspanyollar isyana belediye binasını yerle bir ederek, binanın bulunduğu arsayı sabanla sürerek, ve sürülü toprağa tuz ekerek cevap verdi. Sorunlar yeni yüzyılda da çözülemedi. 1734 tarihli bir raporda şu ifadeler yer alıyordu: "Napoli'nin yalnızca birkaç kilometre ötesinde tanışacağınız erkeklerle kadınların çoğu çıplak (...) veya en iğrenç paçavralara sarılı olacaktır (...) Bunların temel beslenme düzeni 100 gram kadar mayasız ekmekten müteşekkildir (...) Kışın iş bulamadıkları için bitkilerle beslenmek zorunda kalırlar ve bunların üzerine yağ ve tuz bile dökemezler. Toprak anadan en büyük cömertliği gören Terra di Lavoro bölgesinde bile bu kadar fakirlik yaşanıyorsa (...) krallığın diğer bölgelerindeki vaziyet nice olsa gerektir?"

ON SEKİZİNCİ YÜZYIL: AYDINLANMA REFORMLARI DEVRİ

İtalya, on yedinci yüzyılın son on yıllarında nispeten barış içinde yaşadı. Milano'yu, Sardinya'yı, Napoli'yi, Sicilya'yı ve Toskana'daki Presidi bölgesini yöneten ve diğer devletlerin faaliyetlerini dolaylı bir şekilde kontrol eden İspanyollar yarımadadaki hâkim güç olmayı sürdürdü. İspanyol varlığı İtalya'yı Kuzey Avrupa'daki sosyal, ekonomik ve kültürel gelişmelerin çoğundan uzak tuttu. Savoy dükleri, topraklarının o dönemin en büyük iki kıta devletinin arasında yer almasından faydalanma ve yeni topraklar edinme arzusu duymaya devam etti. Milano'yu ele geçirmeyi uman II. Victor Amadeus 1690'da Fransız karşıtı bir koalisyona katılarak İspanya'yı destekledi; bu umudu boşa çıkınca XIV. Louis'yle barış yaparak Milano yerine Pinerolo şehrini ve buradaki hisarı aldı. İspanya dünya gücü statüsünü kaybetmek üzereydi, zira ekonomisi imparatorluğun getirdiği harcamaları karşılayamaz hâle gelmişti. 1700'de, İspanya Habsburglarının son üyesi olan II. Charles öldü ve yeni uluslararası düzeni kuracak büyük bir Avrupa savaşı patlak verdi.

Fransa, Avusturya, İspanya ve Britanya arasındaki İspanya Veraset Savaşı on yıldan uzun sürdü. İtalya savaşa istekli bir katılımcıdan ziyade taraflar arasında paylaştırılacak bir ödül olarak sürüklendi ve yarımadanın siyasi haritası sık sık değişti. 1707'de Lombardiya'yı ele geçiren Avusturya yedi yıl sonraki Rastatt Antlaşması'nda bu kazanıma Mantua Dukalığı'nı ve Güney İtalya anakarasının tamamını ekledi. Böylece yarımadadaki egemen kuvvet olma konusunda İspanya'nın yerini aldı. Savaş sırasında her zamanki fırsatçılığına uygun düşecek şekilde taraf değiştiren Savoy Dükü, İngiltere'ye destek vermesi sayesinde Alessandria'yı, Valenza'yı, Lomellina'yı ve Sicilya tacını kazandıktan sonra 1718'de Sicilya'yı Sardinya'yla takas etti. Bu takasın ardından kısa süreliğine İspanya'nın eline geçen Sicilya 1720'de Avusturya kontrolü altına girdi. Modena, Parma ve küçük sahil devleti Massa dukalık olmayı; Toskana grandukalık olmayı; Venedik, Ceneviz ve Lucca ise cumhuriyet olmayı sürdürdü.

1733'te Polonya veraseti meselesi nedeniyle yeni bir savaş başladı ve İtalya haritası yeniden çizildi. Bourbon hanedanına mensup İspanya Kralı V. Philip'in oğlu Charles, Napoli'yi Avusturyalıların elinden alarak eski Sicilyateyn Kralı ünvanını kullanmaya başladı. Avusturya 1737'de bu kaybını başka bir bölgeyle telafi etti: Medicilerin son üyesi olan Gian Gastone'nin ölümü üzerine Toskana Grandukalığı Avusturya imparatorluk ailesinin bir dalı olan Lorraine hanedanına geçti. 1740'larda cereyan eden bir diğer savaş (Avusturya Veraset Savaşı) yeniden küçük çaplı bir değişim yaşanmasına yol açtı. Modena Habsburglar tarafından işgal edilirken Parma, Piacenza ve Guastalla Bourbon hâkimiyetine girdi. Savoy hanedanı doğu kanadında yeni bölgeler edinerek önceki kazanımlarını takviye etti. 1748'de imzalanan Aix-la-Chapelle Antlaşması modern İtalya tarihindeki en uzun barış dönemini başlattı ve yarımadanın siyasi haritası 1860'taki birleşmeye kadar çok az değişti (Tabii Napoléon Devri'ndeki değişiklikler sayılmazsa).

On sekizinci yüzyılın ilk yarısındaki savaşlar İtalya devletlerinin ekonomi ve yönetimlerinin üzerine devasa bir yük bindirdi ve bu devletlerin zayıflığını yıkıcı bir şekilde gün yüzüne çıkardı. İspanya yönetimi altındaki iki asırlık durgunluktan sonra Kuzey Avrupa'nın daha etkili ve daha merkeziyetçi rejimlerine maruz kalmak İtalya'da bir kimlik bunalımı yarattı. Aynı anda hem siyasi hem de kültürel bir doğaya sahip olan bu bunalım; İtalya'nın her yerinde, gelirlerini arttırmak ve toplumsal huzursuzlukları yatıştırmak için umarsızca çabalayan hükûmetleri büyük reform programları başlatmaya itti. Yüz yılı aşkın bir durgunluk yaşamış İtalya ekonomisi 1740'lardan itibaren fiyatların tekrar yükselmesi gibi iyileşme belirtileri göstermeye başladı ve nüfus eğrisi yukarı yönde hareket etti. İtalya nüfusu 1700 ve 1800 yılları arasında yaklaşık 4.5 milyondan neredeyse 18 milyona çıktı. Bu artış, Avrupa'nın başka bölgelerinde yaşananlar kadar hızlı olmamasına rağmen yarımadanın bir Malthus tuzağına yakalanmasına yetecek kadar büyüktü (bkz. 3. Tablo).

Ciddi reform programları başlatan ilk İtalya devleti Piyemonte oldu. Buranın dukaları (ve daha sonra kralları) topraklarını

genişletmeyi hedefliyordu ve bunu etkili ve merkezî bir bürokrasi tesis etmeden başarmaları zordu. Başlıca sorun vergilendirmeydi. En kârlı toprakların yaklaşık üçte biri, feodal imtiyazları sayesinde en az yüzde seksen oranında vergi muafiyetine sahip olan din adamlarının ve asilzadelerin mülkiyetindeydi. Ayrıca vergiler israfa ve istismara açık bir şekilde iltizama veriliyordu. Hükûmet bu durumu iyileştirmek için on yedinci yüzyıl sonunda Piyemonte topraklarında büyük bir tahrir başlattı ve tahrire yönelik direnişi sertçe bastırdı: Monregalese bölgesinde kraliyet müfettişlerine karşı gelen kırk dokuz kişi darağacına gönderildi. Nihayet 1731 yılında tamamlanan tahrir kralın vergi gelirini arttırdı ve daha da önemlisi çalınmış kraliyet topraklarını veya köklü bir asalet ünvanına sahip olduğunu kanıtlayamayan asilzadelerin çiftliklerini müsadere etme imkânı sağladı.

Piyemonte tahriri feodal zadegânı zayıflattı ve merkezî hükûmeti kuvvetlendirdi. Kralın müsadere ettiği çiftlikler, kraliyete hizmet etmekle yükümlü yeni ve sadık bir asilzade sınıfı tesis etmek ve sadık hizmetkârları ödüllendirmek için kullanıldı. Kraliyet otoritesini güçlendirme süreci on sekizinci yüzyılın ilk on yıllarında başka yöntemlerle de ilerletildi. Hukuk sistemi daha bütüncül bir kanun derlemesi teşkil edecek şekilde yeniden düzenlendi; işsizlere meslek eğitimi veren darülacezeler kurularak fakirlik ve dilencilikle mücadele edildi; devlete modern idareciler kazandırması umulan ortaöğretim ve yükseköğretim kurumlarına daha seküler bir perspektif getirildi; ve sanayiye işçilerin sözleşmelerdeki konumunu zayıflatan korumacı vergilerle önlemler getirildi. Bu değişimler neticesinde Piyemonte devleti İtalya'daki diğer hiçbir devletin elde edemediği kadar büyük bir güce ve otoriteye sahip oldu.

Gelgelelim, Piyemonte'deki reformlar geleneksel mutlakiyetçilik çerçevesi dâhilinde gerçekleştirildi. Reformlardan etkilenenlerin desteğini kazanmak için pek bir çaba gösterilmedi ve reformları haklı gösterecek ahlaki veya teorik savunmalar geliştirilmedi. Devletin çıkarları doğrultusunda gerçekleştirilen bu reformlar Avrupa'nın diğer yerlerinde görülmeye başlayan Aydınlanma fikirlerinin izini taşımıyordu ve başarılarını büyük ölçüde halkın direniş göstermeyecek

kadar sadık, itaatkâr veya uysal olmasına borçluydu. Reformların başlıca amacı devletin savaş gücünü arttırmaktı ve hayata geçirilmeleri sırasında sergilenen otoriter hava 24.000 mevcutlu bir daimî orduya sahip (yani her 92 sakinine bir askerin düştüğü) bir devletin askerî ruhunu yansıttı. Reformların başarısı Piyemonte'yi 1730'dan sonra daha fazla büyük reform başlatma ihtiyacından kurtarırken, merkezî hükûmetin toplum üzerinde kurduğu sıkı denetim eleştirilerin ve ihtilafların sönmesini sağladı. Bunun sonucunda Aydınlanma Piyemonte'yi büyük ölçüde es geçti.

Diğer yerlerdeki reform ihtiyacı Piyemonte'dekinden bile daha acildi. On sekizinci yüzyılın ortasında Lombardiya'daki tarım topraklarının neredeyse yarısı zadegânın, yüzde yirmilik bir diğer kısmı ise Kilise'nin mülkiyetindeydi. Orta İtalya'daki Agro Romano'nun yüzde 61'i sadece 113 ailenin elindeyken, Napoli Krallığı'nda toprak gelirinin yüzde 40 ila 50'si Kilise ile zadegân arasında paylaşılıyordu. Bu emlakın büyük kısmı feodaldi ve toprak vergisinden muaftı.[5] Dolayısıyla mali yük daha çok fakirlerin sırtına biniyordu: Lombardiya'da 1720'lerde toplanan vergilerin dörtte üçü ülkedeki servetin dörtte birine sahip kesimden toplandı. Ülkede bin bir türlü imtiyaz mevcuttu. Feodal lordlar ondalık vergisi ve geçiş vergileri alıyor, avcılık ve balıkçılık haklarından faydalanıyor, tekellere sahip oluyor, ve köylüler üzerinde medeni ve hatta cezai yargı yetkisine sahip olduklarını iddia ediyordu. Bunlar çoğu zaman kanunun üstünde olmayı da bekliyordu: Sicilya'da arabasıyla alay eden çocuklara kızgın demirle işkence yapan Villafranca Prensi bu davanın kraliyet mahkemelerini alakadar etmediğini öne sürmüş ve böylece ceza almaktan kurtulmuştu.

On sekizinci yüzyıldaki İtalya hükûmetlerinin karşı karşıya kaldığı en büyük sorunlardan biri, hukuk sisteminin karman çorman bir yapıda olmasıydı. İtalya'da muazzam sayıda rakip mahkeme ve yargı erki bulunuyordu. Bu durum; kısmen dinî ve dünyevi sivil toplumun Orta Çağ'da sahip olduğu zenginlikten, kısmen de yarımadanın uzun bir siyasi parçalanma tarihine sahip olmasından

5 Venedik'te böyle bir muafiyet söz konusu değildi.

kaynaklanıyordu. İronik bir şekilde, hukuk mesleğinin İtalya'da güçlü bir konuma sahip olması bu karmaşanın devamına yarıyordu. Zira avukatların büyük kısmı çıkarlarına yarayan statükoyu koruyor ve kraliyetin yetkisini arttırmasına karşı çıkıyordu. Bu durum güneyde özellikle yaygındı: Burada çok sayıda avukat vardı ve bu avukatlar dokunulmazlıklarını ve imtiyazlarını korumak için hukuktan faydalanan zengin ailelere mensuptu.[6] 1740'lar Sicilya'sında; Carlo di Napoli isimli zeki avukat eski Norman derebeylerinin hukuken kralla eşit bir statüye sahip olduğunu, bu derebeylerinin kralın vassalı olmadığını, ve Sicilya'daki derebeylik topraklarının kraliyetin üzerinde hak iddia edemeyeceği özel mülkler olduğunu başarıyla savunarak zadegânın minnetini kazandı. Bu minnet o kadar büyüktü ki onun için bir anıt inşa edildi.

Hukuk sistemindeki karmaşanın geniş kapsamlı sonuçları vardı. Söz konusu karmaşa, hükûmeti iki önemli gelir kaynağı olan cezalar ve müsaderelerden mahrum bırakıyor ve ticari antlaşmaları alt üst ediyordu (Birleşik bir yargı sisteminin yokluğunda ne sözleşmelere sadık kalınacağından ve borçların ödeneceğinden emin olunabilirdi). Sicilya'da Engizisyon'un, başkâtibin, başhâkimin, papalık elçisinin, kraliyet darphanesinin, amiralliğin, ordu genel müfettişinin, gümrüklerin, ve buğday ihraç konseyinin ayrı ayrı yargı yetkileri bulunuyordu. Toskana'daki durum daha da vahimdi: Floransa'da on dördü şehir loncalarına ait olan kırkı aşkın mahkeme mevcuttu. Yargı yetkisine sahip çok sayıda kurumun varlığı asayiş konusunda büyük sonuçlar doğuruyordu: Mesela, suçluların kilise mülklerine sığınabilmesi 1740'ta tahminen 20.000 suçlunun paçayı kurtarmasını sağladı. Bu durum hesaba katıldığında, hırsızlarla katillerin operasyon merkezi olarak sık sık kiliseleri kullanmış olması belki de pek şaşırtıcı değildir.

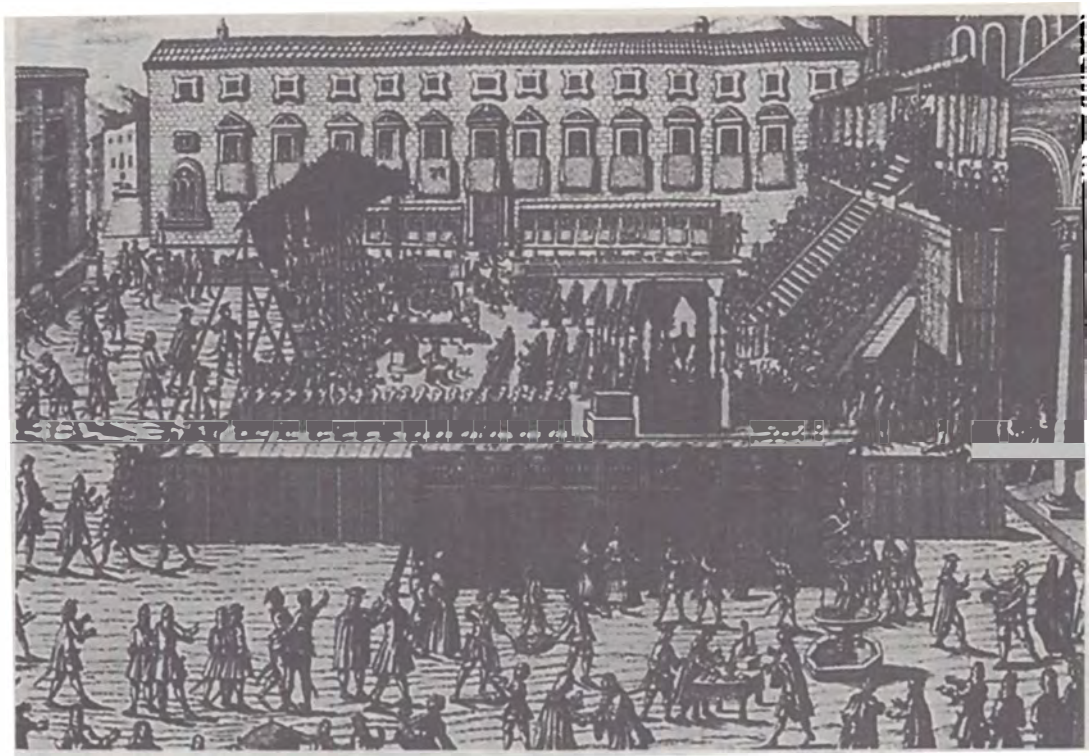
İdari karmaşa ve ekonomik kriz, Aydınlanma fikirlerinin İtalya'ya yayılmasına ortam sağladı. Entelektüel canlanmanın ilk belirtileri on yedinci yüzyılın son yıllarına tarihlenebilir, zira o dönemde

6 On sekizinci yüzyılın ortasında Napoli'de ekmeğini hukuktan kazanan 26.000 kişi yaşıyordu.

birkaç kişi Kuzey Avrupa'da yaşanan bilimsel ve felsefi yenilikleri ciddi bir şekilde ele almaya başladı. 1685'te İtalya'yı ziyaret eden büyük Fransız âlim Jean Mabillon'dan ilham alan Benedikten keşişi Benedetto Bacchini tarihî, hukuki, edebî ve felsefi birçok konuya "akıl" yoluyla yaklaşmaya başladı; öğrencileri Ludovico Antonio Muratori ve Scipione Maffei de onunla aynı yaklaşımı benimsedi. Bunlar, akılcı yaklaşımlarını kullanarak İtalya'nın geçmişindeki cehaletin ve batıl inançların kötülüğünü anlatmayı ve yaşadıkları dönemi geleneğin baskısından kurtarmayı amaçladı. Kurumlarla kanunların nasıl geliştiğini kusursuz bir irfanla inceleyerek dönemin toplumunu daha iyi anlayıp tuhaflıklarını daha iyi düzeltebileceklerini umuyorlardı ve eserleri kayda değer ölçüde bilgi içeriyordu.

Kilise'nin İtalya'daki gücü düşünüldüğünde, Aydınlanma yanlısı reformcuların imtiyazlara ve yetkilere saldırmak konusunda tüm silahlarını kullanamamış olması pek şaşırtıcı değildir. 1723'te Napolili Avukat Pietro Giannone *Napoli Krallığı'nın Medeni Tarihi* (*Istoria Civile del Regno di Napoli*) isimli meşhur eserini yayımlattı: Kitabında Kilise'nin devlet üzerinde mutlak ve zararlı bir hâkimiyet tesis etmesini sağlayan yüzlerce yıllık süreci güçlü bir şekilde kınadığı için sürgüne gitmek zorunda kaldı ve en nihayetinde bir hapishanede can verdi. Kilise'nin dünyevi hak iddialarına yönelik benzer saldırılar on sekizinci yüzyılın ilk on yıllarında Venedik, Milano, Modena ve Parma gibi başka yerlerde de gerçekleşti. 1740'larda çatışmanın hararet arttı: İtalya'da çok sayıda dinî tatilin bulunmasının aylaklığa ve ayyaşlığa davetiye çıkardığı iddia edildi; Kuzey Avrupa'daki Protestan tüccarlara Katolik rakipleri lehine avantaj kazandırdığı düşünülen faiz düşmanlığı kınandı; şeytanlarla büyünün var olup olmadığı şiddetli bir tartışma konusu hâline geldi.

Aydınlanma düşünürlerinin karşısındaki sorun, fikirlerini reform hâline getirip uygulatmayı nasıl başaracaklarıydı. Zadegânla Kilise'nin İtalya toplumu üzerindeki egemenliği o kadar kuvvetliydi ve orta sınıfların geneli o kadar zayıftı ki aşağı tabakalardan bir değişim baskısı gelmesi çok zordu. Palermo, Napoli ve Milano meclislerinin tamamı imtiyazların kalesi konumundaydı ve bu durum

10: Kilise'nin köklü gücü. Engizisyon 1724 yılında Palermo Katedrali'nin önünde bir *auto-da-fé* töreni düzenliyor. Engizisyon Sicilya'da 1782'ye kadar ilga edilmedi.

sivil toplumu temsil eden diğer birçok kurum için de geçerliydi. Bununla birlikte, yöneticileri reformun kendi çıkarlarına hizmet edeceğine ikna etmek mümkündü. Dolayısıyla 1750'lerden itibaren Newton'ın, Locke'un, Voltaire'in ve Montesquieu'nün fikirlerini yaymayı ve aynı zamanda reform doğuracak bir tartışma ortamı yaratmayı amaçlayan bazı dergiler kuruldu. Bunların en meşhuru, 1764 ve 1766 yılları arasında Brescia'da çıkarılan *Il Caffè*'ydi. Dönemin Cesare Beccaria, Pietro Verri, ve Gian Rinaldo Carli gibi en dikkate şayan düşünürlerinden bazılarına ev sahipliği yapan bu dergi; ticaret, tarım, hukuk ve bilim alanlarında radikal değişikliklere gidilmesi gerektiğini savundu.

Yeni fikirler sadece sınırlı ölçüde destek bulabildi, fakat savaşla durgunluğun getirdiği mali yıkım yüzünden sefaletin yarattığı daimî tehditle karşı karşıya kalan ve ekonomik ve toplumsal sorunlarına bir çözüm bulmak isteyen hükümdarlarla hükûmetler bu fikirlere ilgi gösterdi. 1760'larda yaşanan bir dizi feci kıtlık, reform ihtiyacının ne denli acil olduğunun altını çizdi. 1764'te taşradan şehre kaçan binlerce Napoli köylüsü ara sokaklarda açlıktan öldü ve sokaklarda yatan cesetlerin hatırası bütün bir güneyli reformcu kuşağında derin izler bıraktı. Toskana'da 1763'ten 1766'ya kadar süren kıtlık yılları da neredeyse bir o kadar travmatikti. Napoli'deki gibi burada da felaketin suçu *annone* denen kamu kurumlarına yıkıldı: On altıncı yüzyıldan beri İtalya şehirlerinin büyük kısmında buğday arzını ve fiyatını düzenlemekle görevli olagelmiş bu güçlü kurumlarda sık sık yolsuzluk yapılıyordu. 1767'de, Toskana hükûmeti üretimi arttırmak için tahılın serbest ticaretine izin veren bir kanun çıkardı. Bu kanun, hareketsiz ve kısıtlayıcı *eski rejim* dünyasından kesin bir kopuş teşkil etti.

Toskana, Grandük Leopold'un (1765-90) yönetimi altında Avrupa'nın en ilerici devletlerinden biri hâline geldi. Bu büyük ölçüde, Aydınlanma yazarlarının çoğunu (bazı kısımları seçerek) okuyan Leopold'un bitmek bilmez enerjisi ve vizyonu sayesinde mümkün oldu. Leopold, kamu refahıyla memnuniyetinin arttırılması için ekonominin ve idarenin akılcılaştırılmasını öngören çeşitli önlemler

alınmasını destekledi: Vergi imtiyazları sonlandırılıp maliye sistemi basitleştirildi; ortaklaşa kullanılan topraklar (mülkiyetin verimliliği arttırdığı yönündeki reformcu kanaat icabınca) satıldı; Floransa loncaları ilga edilip çalışma özgürlüğü prensibi getirildi; yerel özerkliklere saldırıldı; o zamana dek başlıca memuriyet kriteri olagelmiş asaletin yerini toprak sahipliği aldı. 1786'da yeni bir ceza kanunu yürürlüğe girdi. Hazırlanmasına büyük Lombard hukukçu Cesare Beccaria'nın yardımcı olduğu kanun en yeni insancıl ve akılcı ilkelere dayandırıldı. Ölüm cezası ve işkence bir kenara bırakılırken Toskana'nın reformun öncüsü olarak sahip olduğu konum kuvvetlendi.

Leopold, reformlarını yaparken yetenekli bir memur grubundan yardım aldı.[7] Bu gruba, iyi yönetilen bir devletle iş birliği yapmanın hükümdar kadar kendilerine de yarayabileceğinin farkına çok önceden varan ticari eğilimli asilzadeler de yardımcı oldu (Bunların yardımı belki de memurların yardımından daha önemliydi). Ortaklık fikri Lombardiya'da daha az gelişti. İspanya'nın Milano'yu ele geçirdiği on altıncı yüzyıldan itibaren güçlü bir özerklik anlayışına sahip olan Milano seçkinleri, bölge senatosunda siyasi imtiyazlarını canla başla savundu. Bölgenin çok zengin olduğu gerçeği (Arthur Young Lombardiya ovasını "Avrupalı bir çiftçinin yaşayabileceği en iyi yer" olarak tarif ediyordu), Milano zadegânını Madrid'deki ve Viyana'daki yabancı hükûmetlerin Milano'nun içişlerine çok fazla karışmasına izin verme konusunda bilhassa çekimser kıldı.

Bu durum, Lombardiya'daki reform hareketinin bazı sınırlarını açıklamaktadır. Avusturya hükûmeti 1750'lerden itibaren değişim için enerjik bir şekilde çabalayarak bazı çarpıcı başarılar elde etti. 1757'de yeni bir toprak tahriri yapıldı; ruhbanın imtiyazları azaltılıp Kilise'nin üniversiteler ve ortaöğretim kurumları üzerindeki nüfuzu zayıflatıldı; gümrük vergileri gözden geçirildi; vergi sistemi yeniden yapılandırıldı; ve loncalar lağvedildi. Hatta eğitimin yaygınlaşmasının kitlelerin ahlaki ve maddi refahı için elzem olduğu

7 Bunların neredeyse tamamı Pisa Üniversitesi'nde eğitim görmüştü. Bir hükûmet bakanı bu üniversite hakkında "Toskana'yı İtalya'nın geri kalanını boğan cehaletten tek başına kurtardı." diyordu.

yönündeki Aydınlanma inancı doğrultusunda insicamlı bir ilkokul sistemi tesis etme planları bile yapıldı. Gelgelelim; reformların yüksek temposu, bunların yukarıdan aşağı zorla dayatılması, ve değişikliklerden en çok etkilenecek kişilerin desteğini kazanmak için çok az çaba gösterilmesi gitgide artan bir rahatsızlık yarattı. Bu durum özellikle imparatorluk tahtında II. Joseph'in oturduğu 1780-1790 dönemi için geçerliydi: İmparator'un otoriter tavırları Lombardiya zadegânını uzaklaştırmakla kalmayıp entelektüelleri de uzaklaştırdı ve yerel düzeyde birçok reform hezimete uğradı.

Napoli Krallığı'nda; zadegânla kraliyet arasındaki güvensizlik, feodal ve dinî imtiyazların fazlalığı, ve idari düzensizliğin boyutu reformcuların görevini göz korkutucu derecede zorlaştırdı. Lakin zorluğun büyüklüğü reformcuları harekete geçmeye iten bir kırbaç etkisi de yarattı ve Napoli on sekizinci yüzyılın ikinci yarısında özellikle de ekonomi konusunda bir Aydınlanma laboratuvarı hâline geldi. Buradaki sürecin en önemli ismi, 1754'te Napoli Üniversitesi'ne siyasal iktisat profesörü olarak atanan rahip Antonio Genovesi'ydi (Genovesi'nin kürsüsü türünün Avrupa'daki ilk örneğiydi). Genovesi on beş yıl boyunca genç bir entelektüeller kuşağına Hollanda'dan, İngiltere'den ve ticaretle iştigal eden diğer uluslardan alınabilecek dersleri öğretti. Ayrıca, güneyi vurabilecek devasa bir ekonomik ve toplumsal felaketin önlenebilmesi için acilen reform yapılması gerektiğini defalarca dile getirdi. Büyük 1764 kıtlığına eşlik eden yürek parçalayıcı manzaralardan çok etkilenmişti ve bu manzaralar onu serbest tahıl ticareti politikasını desteklemeye itmişti.

Gelgelelim, Genovesi'nin nüfuzuna ve şöhretine rağmen Napoli 1750'lerde ve 1760'larda hükûmetle entelektüeller arasında Toskana ve Lombardiya'daki gibi yakın bir iş birliği tesis etmeyi başaramadı. Napoli başbakanı Bernardo Tanucci soyut ekonomi teorilerine son derece büyük bir güvensizlikle yaklaşan kurnaz ve ukala biriydi ve hızlı ve sağlam bir şekilde çözülebilecek sorunlarla meşgul olmayı tercih etti (Bu sorunlar hukuk ve en çok da Kilise konularında görülen türden sorunlardı). 1765'te Cizvitler krallıktan kovuldu; manastırlar baskı altına alındı; Kilise'nin topladığı ondalık vergi ve

satılamaz kilise mülkleri feshedildi; ve Kilise ferman yayımlamadan önce kraldan izin alma zorunluğuna tabi tutuldu. Genovesi bu tür önlemleri doğru yolda atılmış adımlar olarak gördü; fakat bunlar onun güneydeki temel ekonomik sorun olarak gördüğü şeye, yani üretkenlikten uzak feodal zadegânın ve müttefiklerinin (avukatlar) toprak üzerindeki mutlak hâkimiyetine çözüm getirmedi.

Ekonomiye yönelik daha dolaysız bir saldırının önü ancak 1776'da Tanucci'nin iktidardan düşmesiyle açılabildi. Genovesi'nin öğrencileri güneydeki tarımın yetersizliklerini keskin bir kavrayışla analiz eden bir dizi çalışma yayımladı ve krallık genelindeki reformcu aydınlar yeni değişim önerilerini tartışmak için akademilerde ve mason localarında toplandı. Havada bir aciliyet hissi vardı: 1770'lerde tahıl fiyatları yükselirken köylülerin hayat şartları kötüleşmişti. Buna rağmen, zadegân sorunu devam etti. 1781-1786 yılları arasında Sicilya genel valiliğini üstlenen Domenico Caracciolo burada asilzade imtiyazlarına karşı azimli bir kampanya yürüttü. Ona göre "Köylüleri bu [asilzade] kurtların pençesinden kurtarmak lazımdı" fakat mücadelesinde çok az ilerleme kaydedebildi. Napoli'de belli başlı bazı reformlar uygulamaya kondu, lakin bunlar baronların iktidarında çentikler açmanın ötesine geçemedi ve Fransız İhtilali'nin patlak vermesiyle birlikte tüm değişim çabaları durdu.

On sekizinci yüzyılın ikinci yarısındaki reformların temposu İtalya'nın diğer yerlerinde daha düşüktü. İtalya devletlerinin en Kilise odaklısı olan Parma Dukalığı[8] 1760'larda Kilise'nin gücünü azaltan reformlar yaptı, lakin diğer konularda o kadar başarılı olamayarak 1770'lerden itibaren geleneksel geri kafalılığına geri döndü. On sekizinci yüzyıl Venedik ve Ceneviz için bir gerileme dönemi oldu: Bu devletlerin gelenekler yüzünden eli kolu bağlanan yönetici oligarşileri Aydınlanma fikirlerini fiilî reformlar hâline getiremedi. Aynısı genel hatlarıyla Papalık Devleti için de geçerliydi. Burada, gerçeğin kalıcı olduğunu buyuran dinî formül değişim düşmanlığını besliyordu. Papa VI. Pius 1770'lerin son yıllarından itibaren maliyedeki kaotik durumla başa çıkmaya çalıştı fakat çabaları

8 Papa buranın feodal lordu olduğunu iddia ediyordu.

yerel muhalefet tarafından baltalandı. Fransız İhtilali'ne kadar daha küçük devletlerden yalnızca Modena Dukalığı kayda değer bir ilerleme kaydedebildi.

İtalya'nın *eski rejim*in yüklerinden kurtulma çabası on sekizinci yüzyılda farklı yerlerde farklı sonuçlar verdi. Kuzey ve Orta İtalya'daki bilanço Güney İtalya'dakinden daha sağlıklıydı; fakat kuzeyde bile, Piyemonte krallarının mutlak iktidarlarını kısıtlamayı reddetmesi ve yüzyılın ikinci yarısında Aydınlanma fikirleriyle ideallerine sırt çevirmesi ilerleme yanlılarını telaşa düşürmüştü. Piyemonte ilerleyen on yıllarda Avrupa'nın en meşhur gericilik savunucularını yetiştirecekti (Bunların arasında diplomat ve yazar Joseph de Maistre de yer alıyordu). Napoli Bourbonlarının feodal zadegânın gücünü kırmayı başaramaması güney ekonomisinin kırılgan durumda kalmasına ve güney toplumundaki tehlikeli istikrarsızlığın devamına yol açtı. Daha da önemlisi, bölgedeki asıl iktidara en iyi ihtimalle belirsiz bir güç olan devletin değil de imtiyazlı şahıslarla grupların sahip olduğu düşüncesini kuvvetlendirdi (Bu düşünce birkaç yüzyıldan beri belirgin bir şekilde görülmekteydi).

Yine de, İtalya devletleri Avrupa Aydınlanmasının tartışmalarına entelektüel düzeyde takdire şayan bir canlılıkla katıldı. Modern fikirler dünyasına duyulan canlı ilgi, on yedinci yüzyılda yaşanan kültürel soyutlanmayı sona erdirerek değişim ve ilerleme imkânları konusunda taze bir iyimserlik yarattı. Bununla beraber, Avrupa'yla yeniden yakınlaşma süreci kesinlikle sorunsuz bir süreç değildi. Bu yakınlaşma bir yandan reformcuların benimseyeceği yeni ekonomik, toplumsal ve siyasi ideallerin yükselmesini sağlarken diğer yandan bir aşağılık hissine yol açtı. Bu aşağılık hissi İtalya'ya özgü şeylerin zamanın ruhuna uymadığı veya önemsiz olduğu düşüncesini doğurdu ve böylece modern İtalya tarihinin akışını olumsuz etkileyecek bir kimlik krizi başladı. İtalya, sonraki iki yüzyıl boyunca yabancı modelleri taklit etme arzusunun ve yerel gelenek ve karakter olumlamalarının arasında kırılgan bir şekilde gidip gelecekti.[9]

9 Söz konusu gelenek ve karakter olumlamaları hayal kırıklığından doğacak ve çoğunlukla kızgın bir karaktere sahip olacaktı.

4

Ulus Meselesinin Doğuşu, 1789-1849

FRANSIZ İHTİLALİ'NİN ETKİSİ

Avrupa Aydınlanmasının temelinde yatan iyimser inanca göre akılla, hoşgörüyle; ve imtiyazların, cehaletin ve zalimliğin sistemli bir şekilde bitirilmesiyle daha insancıl ve müreffeh bir dünya inşa edilebilirdi. Lakin 1770'lerde ve 1780'lerde bu inanca tereddüt karıştı. İtalya devletlerinin büyük çoğunluğu Kilise'nin gücünü zayıflatmayı başarmıştı; fakat sefalet, eşkıyalık, dilencilik ve avarelik belaları varlığını sürdürüyordu. Hatta bir değişiklik olduysa bile bu değişiklik bunların artması yönünde olmuş gibiydi. Reformculara göre bu kötülükler ancak üretkenlikten uzak zadegânın mutlak hâkimiyeti kırılarak tedavi edilebilirdi. Lakin prenslerin bunu gerçekleştirmeye niyetli olup olmadığı konusundaki şüpheler gitgide artıyor, bazıları gerçek bir reform yapılabilmesi için yegâne umudun tüm sistemin radikal bir şekilde değiştirilmesinde yattığını düşünüyordu. Bu ortamda, yeni ve bazı açılardan umutsuz bir ütopyacılık belirmeye başladı. Bu ütopyacılık 1770'lerde masonluğun hızlı bir şekilde yayılmasıyla ve 1780'lerde *İlluminati* gibi eşitlikçi ve komünizmi andıran tarikatların ortaya çıkışıyla görünürlük kazandı.

Prenslere ve hükûmetlere duyulan inanç zayıflarken, daha iyi bir dünya arzulayanlar umutlarını başkalarına yöneltmeye başladı. Birçok kişi, erdemleri Jean-Jacques Rousseau tarafından ikna edici bir biçimde tarif edilmiş kitlelere gitgide artan bir ilgi ve sempatiyle

baktı. Böyleleri Amerikan Bağımsızlık Savaşı'nın halkın kendi kanunlarını belirleme hakkını ihtilalci bir şekilde ilan etmesinden ilham aldı. Napolili hukuk reformcusu Gaetano Filangieri de dâhil olmak üzere bazı entelektüeller 1780'lerde eşitlik düşüncesine tutkuyla yaklaşmaya başladı ve Filangieri "Bugün her şey az sayıda kişinin elinde. Her şeyin çoğunluğun elinde olmasını sağlayacak şekilde hareket etmeliyiz" dedi. Başka düşünürler çağdaş toplumun tarihî kökenleri hakkında büyük ölçüde felsefi bir arayışa gömüldü. Bu arayış, başına buyruk fakat son derece özgün bir âlim olan Napolili Giambattista Vico'ya (1668-1744) yönelik ilginin yeniden canlanmasına yol açtı. Vico'nun araştırmaları farklı halkların geleneklerine ve kültürlerine dair kapsamlı bir incelemeyi içeriyordu.

Entelektüeller dikkatini "halk"a yoğunlaştırdıkça halk egemenliği kavramı evrensel doğal haklar gibi revaçtaki doktrinlerden cesaret alan radikallerin arasında yer edinmeye başladı. Bu kavramın yer edinmesi "ulus" (altında yaşadığı yönetim şeklini belirleme hakkına müştereken sahip bir insanlık birimi) meselesini doğurdu. Aydınlanma kozmopolit bir ruha sahipti; fakat gerek İtalya reformcuları arasında gelişen sıkı bağlar, gerekse yarımada devletlerinin bir dizi ortak sorunla ve ortak bir gerileme süreciyle karşı karşıya olduğunun yaygın kabul görmesi "İtalya" düşüncesine taze bir keskinlik kazandırdı. Genovesi de dâhil olmak üzere belli başlı reformcular yarımadada daha büyük bir ekonomik bütünlük sağlanması ihtiyacından bile bahsetti. Böylece "İtalya" kavramı Rönesans'ta sahip olduğu prestijin bir kısmını yeniden kazanmaya başladı, lakin aynı zamanda on beşinci ve on altıncı yüzyılda neredeyse hiç sahip olmadığı siyasi anlamlar da edindi.

1789'da Fransız İhtilali'nin patlak vermesi bu fikirlerin gelişimini hızlandırdı. İhtilalin ilk safhasında Bastille'in basılması İtalya entelektüellerinin çoğunluğu tarafından heyecanla karşılandı. Bazıları Paris'e doğru yola çıkarken, aralarında Milano'daki Pietro Verri'nin de yer aldığı diğerleri evde kalarak ayaklanma tehdidini hükûmetlerini yeni reformlar yapmaya ikna edecek bir sopa olarak kullanmayı denedi. Gelgelelim; Jakobenlerin yükselişi, 1792'de vuku bulan

Eylül Katliamları, ve 1793-4 Terör'ü ılımlı entelektüelleri hayal kırıklığına uğrattı. Böyle entelektüellerden biri de hayatının büyük kısmını seyahat ederek geçirmiş piyes yazarı Vittorio Alfieri'ydi. Büyük ölçüde klasik temalara dayandırdığı piyeslerinde kuvvetli tiranlık eleştirilerine ve İtalya hakkında vatanseverce sözlere yer veren bu Piyemonteli asilzadenin ihtilale yönelik desteği çok geçmeden söndü: 1792'de Paris'ten ayrılarak Floransa'ya gitti ve sonraki birkaç yılını burada, Fransa'daki olayları hicvettiği *Il Misogallo* (Galyalıkarşıtı) kitabını yazarak geçirdi.

Fransız İhtilali, İtalya devletlerindeki reformların birdenbire durmasına yol açtı. Çoğunluk Fransa'daki düzenin yerle bir olmasının Aydınlanma fikirlerinden kaynaklandığını düşündü ve tahtını kaybetmekten korkan prensler eski mutlakiyetçi uygulamalarına geri döndü. Sansür daha da sıkılaşırken gizli polis kullanımı arttı. Reformcu geleneklerine sadık kalmak için elinden geleni yapan Toskana bile idam cezasını geri getirdi ve tahıl ticaretini kısmi denetime tabi tuttu. Torino'dan Palermo'ya kadar her yerde hür masonlar açıkça kovuşturmaya maruz kaldı. Hükûmetleri bilhassa telaşlandıran bir durum, 1790'ların ilk yıllarında köylüler arasındaki şiddetli karışıklıkların artış göstermesi oldu. Her ne kadar yerel düzeyle sınırlı kalsalar ve daha çok baskıcı toprak sahiplerine veya ağır vergilere yönelmiş olsalar da, böyle karışıklıklar (yetkililerin de bildiği üzere) ihtilale dönüşmesi işten bile olmayan genel bir sosyal buhranın belirtisiydi.

Fransa'yla savaşa girilmesi ihtimali iç karışıklık tehdidini daha da endişe verici kıldı. 1792'de Paris hükûmeti Fransız ulusunun "doğal sınırları" olarak gördüğü sınırları tamamlamak için Savoy'u ilhak etti. Bunu izleyen aylarda önde gelen İtalya devletleri ihtilal karşıtı Britanya-Avusturya-Prusya ittifakına katıldı. Bununla birlikte, bir süreliğine hiçbir şey olmadı ve Fransızların İtalya'yı işgal etmeyi ciddi bir şekilde düşünmesi 1795'i buldu: Bu tarihte mali karmaşayla ve iç karışıklıklarla mücadele eden Fransızlar böyle bir işgali para bulma ve esas saldırıların gerçekleştirildiği Ren cephesindeki Fransız ordularının yükünü hafifletme yolu olarak gördü.

Fransız hükûmeti İtalya "Jakoben"lerinin[1] kuvvetli bir güç olmadığının farkındaydı, fakat aynı zamanda İtalya devletlerinin askerî açıdan zayıf olduğunu ve bu devletlerin geniş çaplı bir halk desteğine güvenemeyeceğini de biliyordu.

1796 yazında 26 yaşındaki Napoléon Bonaparte bir Fransız ordusunun başında Alpleri aştı. Ardından Avusturyalıları Lombardiya'dan çıkardı, Veneto'ya doğru ilerledi, ve Bolonya ile Romagna'yı "özgürleştirdi" Emilia'da ise ayaklanan Jakobenler düklerini bölgeden ayrılmaya zorladı. Napoléon, zaferlerinin kesinliği ve çabukluğu sayesinde Paris'e neredeyse hiç danışmadan hareket edebilecek duruma geldi: Kuzey İtalya'da iki yeni devlet (Cispadane ve Cisalpine cumhuriyetleri) kurduktan sonra Ekim 1797'de seferini Venedik'i Avusturya'ya teslim eden Campoformio Antlaşması'yla noktaladı.[2] Böylece Venedik'in bağımsız devlet olarak yazdığı tarih sessizce sona erdi. Napoléon Kasım'da İtalya'dan ayrıldı fakat yarımadadaki kısa akını ihtilalin gidişatını kalıcı bir şekilde değiştirdi. Fransa artık "doğal sınırlar" için mücadele etmiyor, kendini içinden çekip çıkaramayacağı bir genişleme ve fetih savaşı veriyordu.

Napoléon'un İtalya'da geçirdiği kısa sürenin en bilindik olaylarından biri, Eylül 1796'da düzenlenen deneme yarışmasıydı. "İtalya'ya refah getirmeye en uygun özgür yönetim şekli" konulu yarışmada İtalya'nın bir "ulus" olduğu varsayıldı ve katılımcılar yazılarında "İtalya'nın kadim zaferlerini hatırlatarak" ulus hissini güçlendirmeye davet edildi. Yazarların çoğunluğu "bir ve bölünmez bir cumhuriyet" önerisinde bulunarak Fransız İhtilali'nin tesirli siyasi fikirlerine boyun eğdi, fakat önde gelen Jakobenler arasında yer alan Giovanni Ranza gibi birkaç katılımcı İtalya'daki büyük yerel gelenek ve lehçe çeşitliliğinin federalizmi zorunlu kıldığını ileri sürdü. Yarışmayı; yerel alışkanlık ve uygulamaları bastıracak ve "ulusal" bir kültür yaratacak tek bir hukuk sistemine sahip güçlü bir üniter cumhuriyet kurulmasını öneren Melchiorre Gioia kazandı.

1 O dönemde fark gözetmeksizin bütün radikallere Jakoben deniyordu.

2 Napoléon'un Venedik'i Avusturya'ya teslim etmesindeki kinizm çağdaşlarını şoke etti.

Venedik'in düşüşü, 1797. Napoléon Venedik'teki birçok meşhur sanat eserine el konmasını emretti ve St Marco'daki dört bronz at Tuileries Bahçeleri'ndeki Carrousel Takı'nı süslemek üzere Paris'e gönderildi.

İtalya'nın ihtilalci hükûmet deneyimi koalisyon kuvvetlerinin Fransızları Alplerin ötesine sürdüğü 1799 ilkbaharına kadar devam etti. Jakoben idaresi dönemi kısa olmasına rağmen olağanüstüydü, fakat bu olağanüstülük elde ettiği başarılardan ziyade (Bu başarılar birçok yerde kilise topraklarının satılmasıyla ve belli başlı feodal imtiyazların feshedilmesiyle sınırlı kalmıştı) "İtalyan ulusunun" bazı özelliklerini ortaya çıkarmasından kaynaklandı. Kuzey İtalya şehirlerinin çoğu, Napoléon tarafından özgürleştirildikten sonra Paris'e heyet göndererek topraklarını komşularının aleyhine genişletmeye çalıştı. Milano, Veneto'nun büyük kısmını ele geçirmeyi amaçladı. Bolonya; Ferrara, Romagna ve Ancona'ya göz dikti fakat Ferrara, Milano tarafından yönetilmeyi tercih etti. Ancona, Marche'nin yönetimini kazanmayı umarken; Reggio, Modena'dan bağımsız olma arayışı içine girdi. 1798'de Fransızların Papalık Devleti'ni işgal etmesini müteakiben bir cumhuriyete ev sahipliği yapmaya başlayan Roma, Napoli topraklarını istedi fakat bazı Napoli Jakobenleri Roma'nın Napoli'ye ait olmasının daha uygun olacağını düşündü.

İhtilal davasına bu bölgesel rekabetlerin yanı sıra İtalya Jakobenleri arasındaki bölünmeler de zarar verdi. Fransız İhtilali'nin aşırıcılığı, eski Aydınlanma entelektüellerinden çok farklı fikirlere sahip yeni bir reformcu neslini doğurdu. Mesela, "Terör" sırasında Paris'te faaliyet gösteren ve Robespierre'in izinden giden Toskanalı Filippo Buonaroti "halk"ı özel mülkiyetin feshini de içeren eşitlikçi fikirlerle kazanmak istiyordu. Mülk sahibi ailelerden gelen birçok Jakoben ise demokrasiyi kilise topraklarının satışa çıkarılmasıyla ve devletin sosyal yardım ve eğitim sağlamasıyla kısıtlamayı tercih ediyordu. Bir diğer büyük tartışma konusu siyasi birlikti. Daha aşırıcı Jakobenler ihtilalci hareketin yarımadada ancak İtalya halkının bir şekilde birleştirilmesi suretiyle sürdürülebileceğini hissederken ılımlılar çoğunluğu daha çok kendi şehirlerinin bağımsızlığı ve gücüyle ilgileniyordu.

Bu tür bölünmeler Jakobenleri ziyadesiyle zayıflatırken, Paris'in savaşa parasal katkı sağlanması yönündeki talepleri durumu kötüye götürdü. Ağır vergiler yeni hükûmetlerle fakirlerin arasını açarak ayaklanmalara ve karışıklıklara sebebiyet verdi. Bu, 1799'daki Fransız

işgalinden sonra cumhuriyetle yönetilmeye başlayan Napoli'de bilhassa ağır sonuçlar doğurdu. Buradaki Jakoben liderlerin feodal emlaka el konması gibi kendilerine halk desteği sağlayacak önlemler üzerinde anlaşmayı başaramaması ve vergileri dizginleyememesi köylüleri yönetimden soğuttu. Jakobenlerin güneydeki Kilise hayır kurumlarını kapatmaya çalışması ise vaziyeti daha da kötüleştirdi. Öyle ki Kalabriyalı bir köylü "Önceki gibi para ödemeye devam edeceksek cumhuriyet falan istemiyoruz" dedi. Bu ortamda; muhtelif asilzadelerden, haydutlardan ve kralcı ajanlardan destek alan din adamları bir karşı ihtilal gerçekleştirdi. "Parthenope Cumhuriyeti"[3] 1799 yazında Kardinal Fabrizio Ruffo'nun köylülerden müteşekkil "Hristiyan Ordu"suna yenik düştü ve Napoli yağmalandı.

1800'de Fransız iktidarını tekrar tesis etmek üzere Alpleri bir kez daha aşan Napoléon'un bu seferki zaferleri daha kalıcı bir fetihle sonuçlandı. Lakin İtalya'nın anayasa deneylerine sahne olduğu sonraki on beş yılda sınırlar o kadar sık silinip yeniden çizildi ki birçok kişi herhangi bir anda tam olarak hangi yönetime tabi olduğunu bilememiş olsa gerek. Napoléon Devri İtalya'sı gerçekten de meşruiyetleri altüst etti ve yaşananlar dönemin siyasi hassasiyet sahibi isimlerini egemenliğin doğası üzerine düşünmeye itti. Ülkede yapılan düzenlemeler sırasında, yeniden tesis edilen Cisalpine Cumhuriyeti, İtalya Cumhuriyeti hâline getirildi; Toskana, Etruria Krallığı oldu; Piyemonte, Ligurya, Parma, Umbria ve Lazio Fransa tarafından ilhak edildi; ve 1805'te Kuzey İtalya'da Milano merkezli İtalya Krallığı kuruldu. 1806'da Fransızlar Napoli'yi fethetti ve Napoli tacı önce Napoléon'un kardeşi Joseph'e, iki yıl sonra da kayınbiraderi Joachim Murat'ya verildi.

Bu değişiklikler İtalya halkına hiçbir şey sorulmadan gerçekleştirildi. On altıncı ve on yedinci yüzyıllardaki gibi şimdi de İtalya kendi sesine sahip değilmiş ve başkalarının diplomasi ve hanedan oyunlarındaki bir piyondan ibaretmiş gibiydi. Napoléon'un fethetmeyi başaramadığı Sicilya ve Sardinya bile özerkliğinin bir kısmını kaybetti.

3 Fransızların Napoli'de kurduğu kısa ömürlü cumhuriyetin ismi. Bu isim, Napoli şehrinin bulunduğu bölgede kurulmuş eski bir Yunan yerleşimi olan Parthenope'den mülhemdir. -ç.n.

1806'da Napoli'den kaçan Bourbon kralının yerleştiği Sicilya'ya görünürde kralı koruma vazifesini üstlenen fakat aslında stratejik öneme sahip adanın ve buradaki değerli sülfür kaynaklarının Fransızların eline düşmesini engellemekle görevli olan büyük bir Britanya garnizonu yerleştirildi. Britanyalılar ada üstünde kuvvetli bir ticari kontrolü haiz olmaya Napoléon Devrinden yıllar sonra bile devam edecek ve zaman zaman buraya zorbaca bir sahip olma isteğiyle yaklaşacaktı. Sürgündeki Savoy hanedanına ev sahipliği yapan Sardinya ise Britanya birliklerinin kontrolüne hiç girmemesine rağmen bağımsızlığını büyük ölçüde İngiliz donanmasının teyakkuzuna borçlu oldu.

Diğer yerlerdeki gibi İtalya'da da Napoléoncu rejimin baskın bir özelliği merkezîleşmeydi. Merkezîleşme 1805'ten itibaren özellikle arttı ve Fransa'nın (1804'te ilan edilen) imparatorluk üzerindeki kontrolü gitgide daha tek tip ve katı hâle gelmeye başladı. Reformcu başkan vekili Francesco Melzi d'Eril'in yönetimi altında bir miktar özerklik sahibi olan İtalya Cumhuriyeti bile, krallıkla yönetilmeye başladığı andan itibaren doğrudan Paris'ten emir almak zorunda kaldı: Napoléon Milano'daki vekili Eugène de Beauharnais'ye "İtalya, (...) çıkarlarını Fransa'nın çıkarlarıyla birleştirmek zorunda" dedi. Her yerde, mevcut idari düzenler bir kenara atılıp bunların yerine daha akılcı sistemler getirildi ve yerel farklara taviz verilmedi. Yekpare bir departman ve bölge sistemi tesis edildi; iç gümrükler kaldırıldı; uzunluk ve ağırlık ölçüleri standartlaştırıldı; eğitim reformu yapıldı; vergi sistemi yeniden düzenlendi; ve Napoléoncu medeni, cezai ve ticari kanunlar getirildi.

Görünüşte geçmişin üzeri birkaç sert kalem darbesiyle çizilmişti, lakin reformların çoğu hiçbir zaman uygulanmadı. Başta *eski rejim*in idari kaosu ve yozluğu olmak üzere eski alışkanlıklar çoğunlukla orta sınıfa ve toprak sahiplerine yaradığı için bunlardan vazgeçilemezdi. Bu, yerel gücün merkezî hükûmetin zayıflığına bağlı olageldiği güneyde bilhassa geçerliydi. Yetkililerin Napoli Krallığı'na etkili ve bütünleşik bir gümrük sistemi getirmekte karşılaştığı zorlukları anlatan Napoléoncu bir memurun umutsuzca fark ettiği üzere, "Hırsızlık yapan ve zimmetine para geçiren çalışanların çokluğuna

inanmak mümkün değil[di]. Günah bunların kanına karışmış[tı]" Dolayısıyla Napoléoncu yönetimin İtalya toplumu üzerindeki etkisi reform sayısının düşündürdüğünden çok daha azdı. Bu etkininin en büyük olduğu yerler aracısız Fransız yönetimini en uzun süre deneyimleyen Piyemonte gibi yerlerdi.

Napoléoncu sistem akılcılığa aşırı güvenmekten ve Fransa'da işe yarayan şeylerin başka yerlerde de işe yarayacağı kanaatinden zarar gördü, fakat önemli bir konuda (yani zadegâna yönelik tutumunda) önceki Aydınlanma hükûmetlerinden çok daha gerçekçiydi. "Mülkiyet" imparatorluğun ideolojik temellerinden biriydi. Feodalizmin ilgası orta sınıf toprak sahiplerinin yükselmesini teşvik ederken, Napoléon hiçbir zaman eski zadegânı doğrudan zayıflatmaya çalışmadı. Münferit astların çıkarlarını "halk"ın genel iradesine tabi kılacak bütünleşik ve son derece hiyerarşik bir toplum yaratmayı amaçlıyordu ve toprak sahipleri hâlâ ziyadesiyle güçlü olduğu için böyle bir topluma giden kısa yol onları yeni "ihtilalci" düzene bağlamaktan geçiyordu. Ayrıca, toprak sahipleri fiilen birçok yerdeki yegâne uygun yönetici sınıfını teşkil ediyordu. Nitekim İtalya zadegânı imparatorluk hükûmetlerinin övgüsüne mazhar oldu ve bürokraside, hukuk sisteminde ve orduda önemli görevlere getirildi.

Eski zadegânın siyasi ve sosyal öneminin devam etmesi, İtalya'daki servetin bu yıllarda Fransa'dakine kıyasla daha az yeniden dağıtılmasının nedenlerinden biriydi. Diğer yerlerdeki gibi İtalya'da da "ulusal topraklar" (Kilise'nin ve eski hanedanların müsadere edilen emlakı) satışa çıkarıldı. Lakin Fransa'da bu toprakları çoğunlukla zengin köylüler satın alırken İtalya'da satıştan en çok fayda görenler orta sınıfa mensup toprak sahipleri veya mevcut asilzadeler oldu. Romagna'daki bir komünde 1783'te yüzde 42.5 olan kilise toprağı oranı 1812'de yüzde 11.5'ti fakat satışa çıkarılan mülkleri toprak oranını yüzde 59'dan yüzde 88'e çıkaran asilzadeler ve burjuvalar almıştı. Piyemonte'de tipik alıcılar Cavourlar ve d'Azegliolar gibi asilzade ailelerdi. Servetini Fransız yönetimi döneminde kazanan (ya da pekiştiren) bu aileler gelecekte ulusal birlik davasında önemli roller oynayacaktı.

Napoléoncu rejimin hayata geçirdiği en önemli sembolik değişikliklerden biri feodalizmin ilgasıydı. 1796-9 yıllarının Jakoben idareleri özellikle de Kuzey İtalya'da angaryayı, ondalık vergiyi ve feodalizm kalıntılarını sona erdiren kanunlar çıkardı, fakat Orta İtalya'daki gibi burada da feodalizm büyük ölçüde geçmişte kalmış bir şeydi ve resmî sonlandırma muhtemelen fiiliyatta pek bir çaba gerektirmedi. Güneyde ise feodalizm hâlâ sağlamdı. Nitekim baronların yargılama hakkını sona erdiren, mülk satışındaki hukuki kısıtlamaları kaldıran, ve ortaklaşa kullanılan toprakların paylaşımına izin veren 1806-8 kanunları ciddi sonuçlar doğurdu. Hükûmet böyle sonuçlar hedeflememişti ve Joseph Bonaparte feodal lordların kaybettiği imtiyazları tazmin ve bunların mülklerinin yasal sahipleri olduklarını tasdik etmişti (Sosyal bir ihtilal gerçekleştirmeyi değil, toprak sahipliğine hareket getirmeyi amaçlıyordu). Lakin feodal gelirlerin kaybı zadegânı pazar güçlerinin yarattığı sorunlara açık hâle getirdi ve birçok asilzade mülklerini satmak zorunda kaldı.

Güneydeki bu gelişmelerden ve kilise emlakinin satılmasından en büyük faydayı taşralı orta sınıf gördü. Yerel düzeyde faaliyet gösteren avukatlar, doktorlar, mülk idarecileri, kiracılar, tüccarlar ve tefeciler yeni özgürleşmiş mülklere akın etti ve çoğu zaman bunları çok ucuza satın aldı. Fakirlerin ekonomisinde son derece hayati bir öneme sahip umumi topraklara da el kondu. Hukuken baronlar ve 1806'dan sonra köylüler arasında paylaştırılması gereken bu topraklar çoğunlukla vicdansız bir toprak sahibi tarafından toptan satın alındı. Bu durum komünleri söz konusu toprakları geri almak için hukuka başvurmak gibi zorlu, pahalı, ve hatta tehlikeli bir görevle karşı karşıya bıraktı. Feodalizmin 1812'de Britanya baskısı nedeniyle ilga edildiği Sicilya'da, Villafranca Prensi'nin el koyduğu umumi bir ormanı geri almak isteyen küçük Salaparuta kasabası Prens'i mahkemeden mahkemeye kovalayarak yetmiş dört yıl geçirdikten sonra başkaldırarak ormanı ateşe verdi.

Güneydeki toprak pazarının açılması ve kilise emlakinin satışa çıkarılması köylülere ve tarıma çok az fayda sağladı. Orta sınıfa mensup yeni sahipler gerek tutum gerekse eylem bakımından çoğunlukla

asilzadelerden farksızdı. Bazıları zamanla asalet ünvanları edindi ve çoğu mülklerinden uzakta; revaçtaki salonlara, operalara ve saraya gidebileceği Napoli ve Palermo'da yaşadı. Eski baronlar gibi onlar da toprağı kârlı bir yatırım aracından ziyade bir statü sembolü olarak gördü. Kuzeyde Cavour ailesi gibi zengin bir aile güç ve statünün hukuki sınırlar dâhilinde faal ve çoğu zaman oldukça temkinli bir ticari kazanç arayışıyla yakından bağlantılı olması gerektiğini düşünürken, güneyde daha az ilerici ve büyük ölçüde feodal bir toplum tasavvuru galip geldi. Güneydeki bu tasavvur nedeniyle kişilerin statüsü bunların eğlenme ve gösteriş yapabilme kapasitesiyle ölçüldü. Bu konudaki bir diğer ölçütse kişinin şahsi güç kullanmaya, köylülerin gözünü korkutmaya ve ihtiyaç hâlinde ceza almaksızın hukuksuz hareket edebilmeye ne ölçüde muktedir olduğuydu.

Napoléon Devri'nin İtalya'ya getirdiği kazançlar karışıktı. İhtilal öncesi hükûmetlerin başına bela olan idari karmaşa ve eski imtiyazların çoğu resmen sona erdi, lakin elde edilen fayda potansiyel faydadan çok daha azdı. Bu durum kısmen Napoléon'un İtalya'ya yönelik tutumundan kaynaklandı: İmparator yarımadayı özgürleştirilecek bir ulustan ziyade bölünecek ve aile üyelerine ödül niyetine verilecek bir toprak parçası olarak gördü. Belki de daha da önemli bir sebep ise Napoléon'un yarımadaya imparatorluk içinde ziyadesiyle tali bir rol vermesiydi. İtalya'nın başlıca görevi Fransa'nın askerî seferlerinin finansmanına katkı sağlamaktı. Bunun sonucunda ihtilal ruhu, bünyesindeki eşitlik ve özgürlük idealleriyle beraber mali ve siyasi kaygılara kurban edildi. Toprakların satışa çıkarılması ve hatta feodalizmin ilgası esaslı toplumsal değişimler sağlamayı hedeflemekten ziyade Paris'in kasasına zenginlerle muktedirler arasında çok fazla muhalefet yaratmadan daha fazla para koyabilmeyi hedefledi.

Bununla beraber, Fransız idaresi deneyimi İtalya'daki ulus hissinin gelişimi açısından önemli sonuçlar doğurdu. Fransız İhtilali ulus fikrini ortaya çıkarmış, tekbiçimlilik sağlama merakındaki Napoléon ise âdeta bu fikri dizginlemek istercesine hareket etmişti. Bu duruma en çok öfkelenen kişiler arasında şairlerle yazarlar yer alıyordu ve bunlardan bazıları yaşananlara İtalya'da Rönesans devrinde

doğmuş "kültür milliyetçiliği"ni yeniden canlandırarak karşılık verdi.[4] Bu "milliyetçi" yazarların en tanınmışı, Venedikli Yunan şair Ugo Foscolo'ydu. Foscolo en meşhur eseri olan *Dei Sepolcri*'yi (*Türbeler Hakkında*) (1807) Fransızların ölülerin kiliselere defnini yasaklamasını eleştirmek amacıyla yazmıştı. Ona göre türbeler (özellikle de Floransa'daki Santa Croce gibi büyük olanlar) ortak hafızayı korumanın ve geçmişin zaferlerine yönelik bir saygı uyandırmanın hayati yollarından biriydi. Böyle bir hafızaya sahip olmayan ve bu tür bir saygı hissetmeyen bir ulus manen güçlü olmayı umamazdı.

Napoléon Devri'nin geleceğe yönelik başka önemli etkileri de oldu. Gümrük engellerinin kaldırılması, yeni ticaret kanunu, ve Kuzey Avrupa'nın kârlı pazarlarına daha fazla erişim sağlama imkânı İtalya tüccarlarıyla satıcılarına devasa faydalar sağlarken; bu yıllarda inşa edilen anayollar (özellikle de Alpleri aşanlar) ilerici ve azimli bir yönetimin neler başarabileceğini gösterdi. Cavourlar ve d'Azegliolar bu gelişmelerin verdiği dersi iyi öğrendi. Ayrıca, İtalya'nın Avrupa'nın geri kalanıyla birleştirilmesi Aydınlanma fikirlerine açık birçok kişiye bir rüyanın gerçekleşmesi gibi geldi ve Napoléon'un ordularında binlerce İtalyan'ın takdire şayan bir şekilde görev yapması bu birleşmenin canlılığını gösterir gibi gözüktü. Bu devir "İtalyan ulusu"nun çok uzun zamandır gerileme, korkaklık ve ölümcül yozlaşma imgelerinin ağırlığı altında ezildiğini düşünenlerin yüreklenmesini de sağladı.[5]

Bundan böyle İtalya'nın kıta Avrupa'sıyla bağlantıları bazı duraklama dönemleri haricinde gitgide kuvvetlenecekti. Lakin İtalya halkının karakter ve kimliği, yani milliyet ilkesinin kaçınılmaz eşlikçileri, belirlenmiş olmaktan hâlâ çok uzaktı. Hatta bu mesele siyasi bir sorun olarak dile getirilmeye daha yeni yeni başlıyordu. Başta yarımadanın kuzeyindekiler gelmek üzere bazı kişiler İtalya'nın çağdaş Fransız yahut İngiliz yönetim sistemlerini taklit etmesi gerektiğine inanıyordu; başkaları ülkenin kendi geçmişinin (yani Orta

4 Şairlerle yazarlar özellikle Napoléon'un Fransızcayı imparatorluğun resmî dili yapma yönündeki girişimlerine kızıyordu.

5 Söz konusu özellikler kısmen İtalyalıların kendine yakıştırdığı özelliklerdi.

Çağ komünlerinin, Papa III. Innocent döneminin, yahut Antik Roma'nın) rehberliğinde yol alınması gerektiğini öne sürüyordu. Daha başka diğer kişilerse zamanla Avrupa'nın ötesine, Rusya ve hatta Çin gibi ülkelerdeki düzenlemelere bakmayı tercih edecekti. "İtalyan ulusu" arayışının basitlikten çok uzak olması, sıkıntılı ve çoğu zaman istikrarsız bir umut-hayal kırıklığı diyalektiği doğurdu.

RESTORASYONDAN İHTİLALE, 1815-1849

İtalya'daki Napoléoncu yönetimin 1813-1814'teki çöküşü belirgin bir hayal kırıklığı yaratmadı. Ağır vergiler, artan fiyatlar; eski ve yeni toprak sahiplerinin açgözlülüğü birkaç yıldır özellikle de köylüler arasında yaygın bir memnuniyetsizliğe neden olmaktaydı. Ordudan firar edenlerin beslediği eşkıyalık taşradaki bu memnuniyetsizliğin bir belirtisiydi. Muhalefet orta sınıflar arasında da yayılıyordu ve bu yayılma gizli cemiyetlerle tarikatların kurulmasında belirgin bir role sahipti. Piyemonte'deki Hristiyan Dostluğu ve Kalabriya ile Apulia'daki Calderari gibi Katolik cemiyetler Napolili Kardinal Ruffo'nun gerici geleneğine dayanarak Kilise adına köylü ayaklanmaları başlatmaya çalıştı. Çoğunlukla Napoléoncu rejimin toplum konusundaki muhafazakârlığının hayal kırıklığına uğrattığı eski Jakobenlerden oluşan "liberal" gizli cemiyetler ise daha eşitlikçi bir düzen yaratmaya yönelik komplolar kurdu. Bunların en meşhurlarından biri, en çok güney anakarasında güçlü olan *Carboneria*'ydı.

Gelgelelim, bu muhalefet güçleri hem Napoléoncu hükûmetlerin devrilmesinde önemli bir rol oynayamayacak kadar bölünmüş durumdalardı ve (Almanya ve İspanya'dakilerin aksine) "milliyetçilik" bayrağı altında hareket etmediler. Liberal cemiyetlerin bazı üyeleri "İtalyan ulusu"ndan bahsetti şüphesiz, lakin bunların başlıca amacı birleşik bir devlet kurmaktan ziyade Napoléon'u devirmekti. Ulusal bir ayaklanma yönündeki ciddi çağrılar sadece (kendi çıkarlarını gözeten) Britanyalılarla Avusturyalılardan ve Napoli Kralı Joachim Murat'dan geldi. Napoléon'un Elba'dan kaçışından sonra yarımadanın dört bir yanındaki liberalleri bir araya getirmek isteyen Murat, Mart 1815'te İtalya adına ayaklanma ve Britanyalılarla

12: Ugo Foscolo, 1778-1827. Foscolo'nun yazılarında, manevi kayba ve şahsi kimliğe dair Romantik kaygılar İtalya fikri etrafında vücut bulmaktadır. 1816 sonrasındaki İngiltere sürgünü yazarın vatansever nostalji hissini kuvvetlendirmiştir.

Avusturyalıları ülkeden sürme çağrısında bulundu: "Doğa, Alpleri sizi korusun diye boşuna mı şekillendirdi? Size dil, gelenek ve karakter farklarının sağladığından bile daha büyük bir bariyeri boşuna mı verdi? Hayır! Kahrolsun yabancı tahakkümü!" Bu çağrı büyük ölçüde görmezden gelindi ve Murat birkaç hafta sonraki Tolentino Muharebesi'nden mağlubiyetle ayrıldı.

Avusturya ordularının 1814-15'te İtalya'da kazandığı başarılar tahttan indirilmiş hükümdarların iktidarlarına hızlı bir şekilde yeniden kavuşmasını sağladı. I. Victor Emmanuel Torino'ya, III. Ferdinand Floransa'ya, Papa ise Roma'ya döndü. Galiplerin hazırladığı 1815 Viyana Barışı'nda yol gösterici ilke olarak "meşruiyet" ilkesi seçildiyse de fiiliyatta yarımada üzerinde nerdeyse eksiksiz bir Avusturya hâkimiyeti tesis edildi. Lombardiya ile Venedik Viyana'nın doğrudan yönetimi altına girdi, Modena ve Parma dukalıkları imparatorluk ailesinin üyelerine verildi, ve IV. Ferdinand Napoli tacını ancak Avusturya'yla kalıcı bir savunma ittifakı kurmayı kabul ettikten sonra geri alabildi. Az çok bağımsız kalabilen yegâne İtalya devleti, Fransa ile Avusturya arasında tampon bölge oluşturmak gibi stratejik bir önemi haiz olan ve bu sayede Nice ile Savoy'u geri almayı ve Ceneviz Cumhuriyetini ilhak etmeyi başaran Piyemonte oldu.

Büyük kısmı Lombardiya'da yaşayan birkaç liberal İtalyan, İtalya'nın ulusal hak iddialarının resmen tanınması için çabalayıp büyük güçleri Avusturya tahakkümünün her yerde yeniden tesis edilmesini durdurmaya davet etti. Fakat 1815'te imzalanan antlaşma yarımadada gözle görülür çok az direnişle karşılaştı. Bunun bir nedeni, restorasyon hükûmetlerinin Napoléon Devri'nde gerçekleştirilen sosyoekonomik ve idari değişikliklerin çoğunu kabul etmesiydi: Yeni toprak sahiplerinin mülkiyet hakları onandı, memurlar görevlerinde bırakıldı, ve Napoléoncu bürokrasinin ve hatta hukuk sisteminin büyük kısmı olduğu gibi muhafaza edildi. Lombardiya-Venetia'da Avusturyalılar "yabancı" yönetime yönelik bölgesel memnuniyetsizliği verimli bir idareyle önlemeye çalıştı ve Avusturya idaresi şüphe götürmeyecek şekilde İtalya'nın en etkili ve yolsuzluktan en uzak idaresi oldu.

Çelişkili bir şekilde, İtalya'daki en özgür hükûmet aynı zamanda buradaki en gerici hükûmetti. Torino'ya *eski rejim*e özgü peruğu ve saç örgüsüyle âdeta bir mesaj verircesine yeniden giren Piyemonte-Sardinya Kralı Victor Emmanuel, 1789 öncesine dönmeye kararlı olduğunu açıkça ifade etmekte bir an bile gecikmedi. Fransızların atadığı görevlileri azletti, Roma hukukunu yeniden yürürlüğe soktu,

ve asilzadelere imtiyazlarını iade etti. Hatta Po Nehri üzerinde kısa süre önce inşa edilmiş "Jakoben" köprüsünü yıkacağı bile konuşuldu. Cizvitler geri dönüp eğitim ve sansür işleriyle görevlendirilirken Yahudiler yeniden gettolara gönderildi. Napoléoncu bürokrasi sistemi diğer yerlerdeki gibi burada da büyük ölçüde korundu, fakat iç ve dış gümrükler ekonomiye zarar verecek şekilde yeniden tesis edildi. Kraliyet halkın desteğini kazanmayı düşündüyse bile bunu daha fazla dikkat çekerek yapmaya çalıştı: Bu yolda ağır askerî harcamalarda bulundu ve Savoy hanedanının gelecekte "İtalya genelinde bir rol" oynamasının mümkün olduğundan bahsetti.

Restorasyon; ideoloji sahasında, akılcılığa dayalı bir ilerleme hakkındaki her türlü düşünceyi reddetmesiyle ve dinin kutsadığı geleneğin, otoritenin ve hiyerarşinin üstün meziyetlere sahip olduğuna inanmasıyla öne çıktı. Siyaset alanında ise, galip güçlerle Avrupa'daki statükoyu muhafaza etmek ve bununla bağlantılı bir şekilde anayasa yanlısı hareketleri nerede başlarsa başlasın bastırmak için anlaşan Avusturyalılar mutlakiyet davasını korumaya çalıştı.[6] Britanya, liberal muhalefeti önlemek yerine azdırmak gibi bir sonuç vermesinden endişe ettiği bu denli gerici bir politika hakkında ciddi çekincelere sahipti, fakat Avusturya şansölyesi Prens Metternich 1820 yılında ihtilalci hareketleri bastırmak için müdahalede bulunma ilkesini kabul ettirmeyi başardı. Avusturya yarımadanın tamamının kendisini yakından ilgilendirdiğini düşündüğü için, bu ilke İtalya'nın herhangi bir yerinde çıkacak ayaklanmaların Habsburg birlikleri tarafından bastırılabileceği anlamına geliyordu.

Restorasyon hükûmetlerinin Napoléoncu sistemdeki cazip ögeleri muhafaza etme girişimlerine rağmen, 1815 sonrası dönemde İtalya'daki siyasi karışıklık ihtimali azımsanamayacak büyüklükteydi. Lombardiya-Venetia'da vergilerde indirim yapılmazken askerlik vazifesi eskisinden bile daha külfetli hâle geldi ve ticari ilişkiler ticaretle iştigal eden sınıfları rahatsız edecek şekilde Avusturya İmparatorluğu'yla sınırlı tutuldu. İmparator'un merkezîleşme tutkusu

6 Galip güçlerin anlaşmaya varması Britanya, Prusya, Rusya ve Avusturya'dan müteşekkil Dörtlü İttifak'ı doğurdu.

aynı zamanda fiilî yerel özerkliğin çok geçmeden sona ermesi anlamına geldi. 1820 tarihli bir rapora göre, "Lombardlar kendilerini Almanlarla, Bohemyalılarla ve Galiçyalılarla bir tutan sistemden nefret ediyor[du]" Papalık Devleti'nde, Napoléon'un düşüşü ruhbanın memuriyet tekelini devam ettiren verimsiz ve yolsuz yönetimi geri döndürdü. Güneyde Napoli'nin devlet üzerindeki kontrolünü kuvvetlendirme çabaları birçok yerde memnuniyetsizliğe neden oldu. Böyle yerlerin başında, 1812'de bir anayasa edinen ve zadegânın Britanya idaresi altında nispeten rahatça at koşturmaya alıştığı Sicilya geldi.[7]

Restorasyona ekonomik ilerleme eşlik etseydi yeni hükûmetlerin kendilerine siyasi destek bulması daha kolay olabilirdi. Ne var ki 1815 sonrasında Avrupa otuz yıldan uzun süren ve İtalya'daki tarımın neredeyse her yerde gerilemesine yol açan genel bir iktisadi bunalım yaşadı. Tarımdaki bu gerileme, Aydınlanma reformcularının (ve Napoléon'un) çözemediği uzun vadeli taşra krizini daha da beter hâle getirdi. Gelirlerini üzüm gibi nitelikli ürünlere dayandıran küçük çiftçiler iki yakasını bir araya getirmekte zorlandı: Birçoğu ya gündelikçi hâline geldi ya da şehirlere göç ederek buralardaki marjinal işçilerin, dilencilerin ve adi suçluların sayısını arttırdı. Bazıları ise eşkıyalığa başladı. Kâr düşüşüyle karşı karşıya kalan büyük toprak sahipleri bu duruma çoğunlukla emeği yoğunlaştırarak cevap verdi. Bu, sermaye yatırımı geleneğine neredeyse hiç sahip olmayan güneyde özellikle geçerliydi ve buradaki köylülerin hayat şartlarının daha da kötüleşmesiyle sonuçlandı.

Amansız nüfus baskısı taşranın sefaletini iyice beter hâle soktu. Bazı köylü çiftçiler daha az kişi beslemek için ailelerinin nüfusunu sınırladı; fakat sayısı gitgide artan gündelikçiler emeğini kiralayacak daha fazla işçiye sahip olmak adına büyük aileler kurmaya meyletti. Bu eğilime ölüm oranlarındaki düşüş de eklenince, 1800'de yaklaşık 18 milyon olan İtalya nüfusu kırk yıl sonra 22 milyon civarına ulaştı. Bu yıllarda İtalya şehirlerinin çoğunluğunda nüfus sabit kaldığı ve hatta azaldığı için artış neredeyse tamamen taşrayla sınırlı kaldı

7 Sicilya anayasası restorasyonun başlangıcında askıya alındı.

(Şehirli nüfusun sabit kalması büyük ölçüde 1835-7 kolera salgını gibi fakir şehirlileri kitleler hâlinde öldüren büyük salgınlardan kaynaklandı. Napoli'deki fakir semtlerde ortalama yaşam beklentisi yirmi yılı pek geçmiyordu). Taşra gitgide kalabalıklaşırken kaynaklar üzerindeki mücadele arttı ve ayaklanma tehdidi daimî bir hâl aldı.

Yetkililerin bu durum karşısında fazlaca endişe duymasının bir nedeni, eğitimli sınıfların ufak fakat enerjik bir kesiminin "halk"ın kötü durumuna ilgi duymayı sürdürmesiydi. Mesele birçok yaşlı entelektüelin Aydınlanma ve Fransız İhtilali ideallerini desteklemeye devam etmesinden ibaret değildi. Özgürlüğe ve kahramanca eylemlere yönelik tutkusunu zaman zaman güçlü bir demokratik etki bırakan olaylarla birleştiren yeni Romantizm kültürünün genç nesli etkilemesi de söz konusuydu. Üniversite ve ortaokul öğrencilerinin (yani radikal fikirlerin doğal temsilcilerinin) sayısı hızla artarken, "liberal" doktrinlerin hükûmet için oluşturduğu tehdit daha da büyük görülmeye başladı. Öğrenci sayısındaki artış kısmen on sekizinci yüzyılda yapılan yükseköğretim reformlarının bir sonucuydu; fakat aynı zamanda oğullarını hukuk, tıp ve mühendislik eğitimi almaya gönderen taşra ve kent burjuvazisinin yeni ehemmiyetini yansıtıyordu.

Yetkililer çoğu zaman orta sınıf entelektüellerinin (düşük olmayı sürdüren) sayısındaki artışı taşranın fakirliğinden daha büyük bir tehdit olarak gördü. Piyemonte Kralı 1820'de "[Günümüzde] kötüler eğitimli ve iyiler cahil" diye serzenişte bulundu. Köylüler, tek başına ele alındığında genellikle devleti ciddi bir şekilde tehdit edemeyecek kadar dağınık bir güç teşkil ediyordu ve büyük çoğunluğu son derece muhafazakârdı. Lakin orta sınıflar veya din adamları bunları korkutucu bir ordu hâline getirebilirdi. Dolayısıyla 1815 sonrasındaki hükûmetlerin büyük korkusu eğitimlilerin halkın huzursuzluğunu ihtilal başlatmak için kullanabileceği korkusu oldu. Restorasyon devletlerinin tahtla mihrap arasında kurduğu ittifak Kilise'nin yatıştırılmasını sağladı fakat şehirli entelijansiyanın tatmin edilmesi daha zordu. Zira bunların modern devletin mahiyetine dair beklentileri Napoléoncu deneyimden ve Britanya ile Fransa gibi ilerici ülkelerde yaşananlar hakkındaki farkındalıklarından fazlaca etkilenmişti.

Restorasyon devletlerinin gerici bir karaktere sahip olması, ilerici düşünceleri reddetmesi, ve sıkı bir sansüre başvurması muhalefeti yer altına itti. Bunun sonucunda 1815'ten sonra liberal memnuniyetsizliğin başlıca aracını gizli cemiyetler teşkil etti. Bunların çoğu Napoléon Devri'nde kurulmuştu ve gerek şeklen gerekse fikren hür masonluğa çok şey borçluydu: Şatafatlı törenlerle sembollere sahiplerdi ve teşkilat yapılarıyla amaçları üyelerinin büyük çoğunluğunca bile bilinmiyordu. Örneğin, İtalya'nın en meşhur komplocusu olan Filippo Buonarroti'nin takriben 1818 yılında kurduğu Yüce Mükemmel Üstatlar (*Sublime Perfect Masters*) cemiyeti birbirinden tamamen ayrılmış üç farklı seviyeye sahipti: En düşük seviyedekiler sadece cemiyetin deizm, kardeşlik ve eşitlik yemininden haberdardı; ikinci seviyedekiler halk egemenliğine dayanan bir cumhuriyet kurmaya ant içiyordu; "seyyar diyakozlar" diye bilinen üçüncü seviyedekiler ise özel mülkiyeti sona erdirme yemini ediyor ve doğrudan Buonarroti'ye hesap veriyordu.

Gizli cemiyetlerin başlıca sorunu birlik teşkil etmemek ve fiiliyatta ne başarmak istedikleri hakkında net bir görüşe sahip olmamaktı. Buonarroti'nin takipçilerinin büyük çoğunluğu ilk adımın bir anayasal hükûmet tesis etmek olduğunda hemfikir olabilirdi, lakin bunun için 1812 tarihli İspanya anayasasının mı yoksa Fransız *Charte*'ı gibi daha muhafazakâr bir belgenin mi benimsenmesi gerektiği belli değildi. Ulusal birlik meselesi de netlikten bir o kadar uzaktı. Buonarroti ve en yakın destekçileri gizliden gizliye (her yere yayılacak bir sosyal ihtilalin ilk adımı olacak) üniter bir cumhuriyet kurmayı tasarladıysa bile birçok liberal muhtemelen umabilecekleri en iyi şeyin bir tür kuzey devleti olduğunu hissetti. Güneydeki başat gizli cemiyet olan *Carboneria* örneğinde karışıklık daha da büyüktü. Zira cemiyet Buonarroti'nin Yüce Mükemmel Üstatlar'da tesis etmeye çalıştığı eş güdüm sağlama yapılarından yoksundu. *Carbonari*; ordu subaylarından, meslek erbaplarından, zanaatkârlardan ve düşük seviyeli din adamlarından müteşekkil "topluluk"larda son derece gevşek bir şekilde gruplanmıştı ve topluluk üyelerinin siyasi görüşleri azılı bir demokratlıktan ılımlılığa kadar uzanan bir çeşitlilik arz ediyordu.

Net bir şekilde belirlenmiş hedeflerin yokluğu liberal muhalefetin büyük bir zayıflığıydı. Keza "halk"a duyulan sorgusuz sualsiz güven, ve cemiyet üyeleriyle kitlelerin yüreğinde benzer çıkarların yer aldığı yönündeki muğlak varsayım da öyleydi. Bu zayıflıklar feci sonuçlara yol açtı. 1820 yazında bir grup genç subay Napoli'de başarılı bir darbe düzenleyerek Kral'ı İspanya anayasasını burada da yürürlüğe sokmaya zorladı. Lakin çok geçmeden Napoli "ulus"unun çıkarlarını temsil edecek en iyi grubun toprak sahipleri olduğunu düşünenlerle daha demokratik bir çizgide yer alanlar arasında bölünmeler patlak verdi. Böylece isyancılar ilerleyen Avusturya birliklerine karşı yekvücut bir şekilde hareket edemedi. Palermo'daki siyasi bölünmeler de aynı ölçüde yıkıcıydı. 1820 İhtilali burada plansız bir işçi ayaklanmasıyla başladı. Zadegânın bu ayaklanmadan adaya bağımsızlık kazandırmak için faydalanmayı uman kesimleri işçilere katıldı, fakat olayların kontrolden çıkmaya başlaması üzerine cesaretini kaybeden asilzadeler ordunun isyanı bastırmaya gelmesini rahatlama hissiyle karşıladı.

Bu ihtilallerin ikisi de İtalya'yı birleştirme amacı gütmedi. Sicilya asileri daha çok gelenek hâline gelmiş Napoli düşmanlığı hissiyle hareket ederken, adanın ayrı bir hükûmet edinme isteği Napolililerin neredeyse tamamının muhalefetini celbetti. Buraların aksine Piyemonte'de ulus meselesi çok daha fazla ilgiye mazhar oldu. Bu ilgi kısmen burada bağımsızlığın mantıken Avusturya'yla savaş anlamına gelmesinden ve Piyemonte'nin Lombardiya'yı ilhak ederek güçlü bir kuzey devleti kurması ihtimalinden kaynaklandı. Ne var ki Piyemonte liberalleri muhtemelen güneydekilerden bile daha bölünmüş durumdaydı. Katolik asilzade Cesare Balbo gibi ılımlılar reform yapılmasını istiyor ama krala sadakatsizlik etmekten çekiniyordu. Bu nedenle, Santorre di Santarosa isimli genç süvari subayının demokratik cemiyetçilerin yardımıyla vatansever bir darbe gerçekleştirdiği 1821 Mart'ında Torino'daki ılımlılar tereddüt gösterdi. Kral tahttan çekildiyse de halefi ülkeye anayasa bahşetmeyi reddetti ve ayaklanma kitlelerin ilgisizliği karşısında zayıflayarak sona erdi.

13: Piyemondeli asilzade La Marmora ailesi, yak. 1825. Ordu üniformalarının çokluğu Piyemonte zadegânının kuvvetli askerî geleneklerinin bir göstergesidir.

Kendi neslinin hâli vakti yerine ailelerde doğmuş ve bir davaya gönül vermiş birçok genç İtalyan'ı gibi Santarosa da sürgüne gitti. Merakı ve heyecan arayışı tarafından Venedik'e sürüklenen Lord Byron gibi o da Yunanların bağımsızlığı için çarpışırken can verdi. Bu yaşananları izleyen yıllar gericiliğin zirve yapmasına sahne oldu. Lombardiya'daki gizli cemiyet üyelerini tutuklayan Avusturya birçok meşhur liberali uzun hapis cezalarına çarptırdı. Ceza alanların arasında *Hapishanelerim* (*Le Mie Prigioni*) (1832) adlı çoksatan hatıratı yazacak Silvio Pellico da yer aldı. Piyemonte ve Papalık Devleti'nde de benzer baskılar yaşandı: Piyemonte'de Santarosa'nın komplosuna katılmış kişilerden doksan yedisi idam cezası aldı. Hükûmetin 1815'ten sonra nispeten uzlaşmacı bir tavır takındığı güneyde 1820'ler bürokrasi bünyesinde icra edilen kapsamlı tasfiyelere şahit oldu. Bu tasfiyeler hem nefret ve öfke yarattı hem de krallığı en yetenekli memurlarının bir kısmından mahrum bıraktı.

Napoli hükûmetinin 1820'lerde ve 1830'larda güney ekonomisini canlandırma girişimlerinde bulunduğu düşünüldüğünde, bu memurların kaybı krallık için bilhassa zararlı bir gelişmeydi. Hükûmet Napoléon Savaşları'ndan sonra aşırı fakirlik sorununun yanı sıra devasa bir devlet borcu sorunuyla da karşı karşıya kaldı. Bu yıllarda başbakanlık yapan Luigi de' Medici; gümrük vergileri ve devlet sözleşmeleri yoluyla bir yerli sanayi tesis etmeyi ve tahıl fiyatlarını düşürerek fakirlere yardımcı olmayı hedefleyen cüretkâr bir politika izlemeye başladı. Bu doğrultuda krallığa yabancı sermaye getirildi ve Napoli ile Salerno arasındaki bölge fabrikalarla bezendi (Büyük kısmı kumaş üreten bu fabrikaların çoğunluğu İsviçreli ve İngiliz girişimcilerin mülkiyetindeydi). Hükûmet ayrıca ağır makineler üreten bir tesis ve bir demir dökümhanesi de açtı. Napoli buharlı gemi (1818) ve demiryolu (1839) edinen ilk İtalya ülkesi oldu.

Ne var ki de' Medici'nin programında ağır kusurlar vardı. Siyasi nedenler de' Medici'yi Kilise'nin gücünün yeniden tezahür etmesini önlemekten alıkoyarken din adamlarının hükûmet politikaları üzerindeki etkisi ekonomiye zarar verdi: Napoli'nin demiryolu inşası hususundaki ilk başarılarının devamını getirememesi biraz da kamu ahlakını tehdit ettiğine inanılan tünellerin yasaklanmasından kaynaklandı. Daha köklü bir zorluk iç pazarın zayıflığıydı. Tarımda ciddi ilerlemeler kaydedilemediği için nüfusun büyük çoğunluğu mamul ürün satın alamayacak kadar fakirdi. Dolayısıyla yeni sanayiler hayatta kalabilmek için devlet desteğine bağlı olmayı sürdürdü ve kendini idame ettirme kabiliyetini hiçbir zaman kazanamadı. Bir diğer sorun ise yabancıların açgözlülüğüydü: Britanya, Fransa ve İspanya kendi gemilerinde taşınan ürünler için imtiyazlı gümrük tarifeleri belirlenmesinde ısrarcı olurken, 1830'larda Britanyalılar Bourbonların Sicilya'daki sülfür madenciliği üzerinde tekel kurma girişimlerini amansızca engelledi.

De' Medici'nin programı, kusurlu olduğu gibi siyasi açıdan tartışmalıydı da. Hükûmet tahıl fiyatını düşük tutarak ve vergi dağılımını fakirlere çok fazla yük bindirmeyecek şekilde ayarlamaya çalışarak toprak sahiplerini kızdırma riski aldı. Keza devlete sadık

küçük mülk sahiplerinden müteşekkil yeni bir sınıf yaratmak için büyük mülklerin bölünmesini teşvik etme girişimlerinde bulunması da öfke uyandırma potansiyeli taşıdı. Ayrıca, toprak sahipleri koruması politikadan pek faydalanamadı. Gümrük tarifeleri Napoli'deki İsviçreli üreticiler için yararlıydı belki ama sırtını büyük ölçüde ihracata dayayan yerli üreticiler (mesela zeytinyağı üreticileri) yabancı ülkelerin misilleme amaçlı gümrük tarifeleriyle karşı karşıya kaldı. Bu durum uzun vadede Bourbonlar için feci sonuçlar doğurdu. Büyük toprak sahipleri hayal kırıklığına uğrayarak anayasacılığa yönelirken, reforme edilmemiş bir tarımın ve ücra komünlerin büyük kısmına söz geçiremeyen bir idarenin kurbanı olan köylüler sefalet içinde yaşamaya devam etti.

Taşranın güneyde bilhassa şiddetli olan istikrarsızlığı, liberallerin umutlarının 1820-1'deki başarısızlıklardan sonra da canlı kalmasını sağladı. Lakin bu yıllarda gerçekleşen ihtilallere katılanların çoğu "halk"ın güvenilir bir güç olmanın yanından bile geçemeyeceğine dair acı bir farkındalık edinmişti ve bunlardan bazıları bir hükümdarı ya da prensi ulusal bir liberal hareketin liderliğini üstlenmeye ikna etme düşüncesine yöneldi (Mesela, Modena Dükü'nün topraklarını genişletme hevesinde olduğu biliniyordu). Gelgelelim, bu konuda bir fikir birliği yoktu ve en azından Buonarroti prenslerle iş birliği yapma düşüncesini tiksindirici buldu. 1831'de Orta İtalya'da (önceki sene Paris'te gerçekleşmiş) Temmuz İhtilali'nden ilham alan bir dizi ayaklanma başladığında liderler arasındaki bölünmeler güçlü bir ortak cephe teşkil edilmesi ihtimalini bir kez daha zayıflattı. Dahası, kısa ömürlü ihtilal hükûmetleri muhafazakâr toprak sahiplerinin nüfuzu altında hareket etti ve kitlelerin desteğini almakta başarısız oldu. Öyle ki ayaklanmaları bastırması için gönderilen Avusturya birlikleri bazı yerlerde köylülerin tezahüratlarıyla karşılandı.

1831 ihtilallerinin bilhassa endişe verici bir özelliği ve bir diğer başarısızlık sebebi farklı şehirlerin eski düşmanlıklarını bir kenara koymayı ve ortak bir dava etrafında birleşmeyi beceremememesiydi. İlk ayaklanmalar Modena Dukalığı'nda başladı ve buradan güneye, Bolonya ve Marche'ye yayıldı. Lakin Bolonya liberalleri "yabancılar"

diye bahsettikleri Modenalılara derin bir şüpheyle yaklaştı. Öyle ki, Bolonya'nın Avusturyalılara direnmesine yardımcı olmak için gönderilen Modena birlikleri şehre ancak silahlarını bırakma şartıyla alındı. Eski düşmanlıklar başka yerlerde de su yüzüne çıktı. Emilia'daki birçok küçük şehir karışıklıklardan kendi idari yapılarını kurmak için faydalanırken, "Modena ve Reggio Devletleri Geçici İdaresi" ancak birçok şiddetli tartışmadan sonra kurulabildi. Bu adımın atılmasından sonra bile Parma ve Bolonya kendi bağımsız yönetimlerini korumakta ısrarcı oldu.

1830-1 olayları gerek İtalya'daki gerekse Avrupa genelindeki liberal hareket üzerinde derin bir etki yarattı. Paris'te vuku bulan ve tahta ülkeyi anayasayla yönetecek yeni bir kral çıkaran Temmuz İhtilali, Fransa'nın uluslararası sahneye dönüşünü ve Metternich'in Avrupa'yı 1815 Antlaşması etrafında dondurma umutlarının sonunu simgeledi. Ayrıca, Fransızların en ihtilalci ulus olma iddiasını tazelemesini sağladı. Buonarroti de dâhil olmak üzere eski radikaller büyük bir Avrupa ihtilalinin eli kulağında olduğuna kanaat getirerek Fransa başkentine doğru yola koyuldu. Lakin her ne kadar bu aşamada birçok kişi ilerlemenin durdurulamaz olduğunun kanıtlandığını düşünse de İtalya'daki vaziyet güven vermekten hâlâ çok uzaktı. 1831 ayaklanmaları gizli cemiyetlerle cemiyet liderlerinin yetersizliğini olanca acılığıyla ortaya koymuş, İtalya'daki "halk"ın siyasi anlamda ne kadar güvenilmez olduğunu bir defa daha gözler önüne sermişti (Bu ikinci durum diğerinden daha endişe vericiydi).

Yöntem değişikliğine gidilmesi gerektiğini hissedenlerden biri de, 1831'de Ligurya'da ayaklanma başlatmayı denedikten sonra sürgüne gönderilen genç *Carbonari* üyesi Giuseppe Mazzini'ydi. Oğlunun yeni bir Mesih olmaya yazgılı olduğuna inanan bir annenin ve bir üniversite profesörünün oğlu olan Mazzini 1805 yılında Cenova'da doğdu. Kendi anlattıklarına göre; İtalyan birliğini sağlama davasına 1821'deki başarısız darbenin ardından, iskelede kendilerini İspanya'ya götürecek gemiyi bekleyen bir grup Piyemonteli liberali gördükten sonra gönül verdi. O andan itibaren, diye yazıyordu, "Sürekli siyah giyinmeye ve ülkem için yas tuttuğumu hayal

etmeye başladım." Hassas ve düşünceli bir mizaca ve bir yobazın sabit fikirliliğine sahipti. Hayatı boyunca Toskana'dan daha güneye inmemiş olmasına (ve yetişkinliğinin neredeyse tamamını yurtdışında ve daha çok Kuzey Londra'da geçirecek olmasına) rağmen İtalya'nın kaderinde birleşme ve büyüklük olduğuna inanmaktan bir an bile vazgeçmedi.

Mazzini, Aydınlanmadan ziyade Romantizmin ürünüydü. 1789 ilkelerini kabul etmişti fakat münferit haklar mücadelesinin yerini "halkların" özgürlük mücadelesinin aldığı yeni bir döneme girildiğine inanıyordu. Milliyetçilik konusunda başta Herder gelmek üzere çağdaş Alman yazarlardan fazlaca etkilenmişti fakat temel felsefesi (yani Tanrı'nın ulusları insanlığın doğal birimleri olarak yarattığı düşüncesi) dinî sezgilerinin eseriydi. İtalya "halk"ın inşa ettiği tek ve bölünmez bir cumhuriyet olacaktı ve on sekizinci yüzyılın Fransa'nın yüzyılı olması gibi on dokuzuncu yüzyıl da İtalya'nın yüzyılı olacaktı: "Yeniden canlanan İtalya'nın bir ilerleme dininin ve kardeşliğin misyoneri olmaya yazgılı hâle geldiğini gördüm" diyordu. "Dünyayı ve cenneti, hakları ve görevleri bir araya getirecek... özgür ve eşit insanlara yeryüzündeki görevlerini bildirecek (ve gelişinin belirtilerini gördüğümü hissettiğim) yeni bir Roma, İtalyanlara ait yeni bir Roma neden doğmasındı?"

Mazzini'nin İtalyan birliği ve demokrat hareket vizyonunda manevi ögeler hayati bir yere sahipti. Bu demokrat hareket 1831'den sonra reformları mevcut devletler sisteminin bünyesinde gerçekleştirmek isteyen ılımlı liberallerin hareketinden keskin bir şekilde ayrılmaya başladı. Aydınlanmanın ve Fransız İhtilali'nin vârisleri olan demokratlar Katolik Kilisesi'ne karşı derin bir nefret duyuyordu. Zira Katoliklik "insanlık mesajı"nın yayılmasını engellemekle kalmayıp ihtilal yolunda siyasi bir engel de teşkil ediyordu. Kitleler, Tanrı'nın artık Papa aracılığıyla değil de uluslar hâlinde toplanmış "halk"ın aracılığıyla konuştuğuna; ve İtalya davasının mücadele, fedakârlık ve gerekirse şehitlik gerektiren ilahi bir görev olduğuna ikna edilmeliydi. Mazzini, takipçileri hakkında "İtalya'nın yeniden doğuşunun bayraktarları olarak İtalya'nın dininin temelini atacağız" diyordu.

"Ulus" kavramının altını çizmesi ve "haklar"dan ziyade "görevler"e vurgu yapması Mazzini'yi önceki "kozmopolit" ihtilalciler neslinden ayrı bir yere koydu. Mazzini 1831'de inançlarını yaymak ve artık güvenilmez hâle gelmiş olan cemiyetlerden daha etkili bir ihtilal aracı yaratmak için Genç İtalya isimli bir gizli cemiyet kurdu. *Carboneria* gibi bu cemiyet de ritüellere ve şifrelere sahipti fakat diğerinden daha organizeydi. Ayrıca her şeyden çok hedeflerini belirgin kılmayı ve böylece 1820'lerde feci sonuçlar yaratmış kafa karışıklığını engellemeyi hedefliyordu. Genç İtalya sadece birkaç yıl hayatta kaldı fakat kayda değer ölçüde desteği cezbetti: Üyeleri arasında Niceli genç denizci Giuseppe Garibaldi de yer aldı. Cemiyetin birleşme meselesi üzerinde durması dikkati celbetti, fakat belki de daha önemli bir hareketi İtalya'nın "halk" tarafından kurulacak bir cumhuriyet olması gerektiğini tartışma götürmez bir şekilde ileri sürmesiydi. Zira bu tutumu o zamana kadar anayasacılık bayrağı altında birbirinden kısmen belirsiz bir şekilde ayrılmış ılımlı liberallerle demokratlar arasında açık bir ayrım oluşmasını sağladı.

1830'ların ortasında başlayan yeni bir baskı dalgası Mazzini'nin yeni takipçilerinin çoğunu sürgüne gitmek zorunda bıraktı ve bir süreliğine ihtilalci milliyetçilik neredeyse ölmüş gibi gözüktü.[8] Bu sırada Avrupa'nın diğer yerlerindeki gelişmeler siyasi ve ekonomik liberalizmle bağlantılı alternatif ve çok daha mutedil bir milliyetçilik türünü güçlendirdi. Orta Avrupa'nın Alman bölgelerinde 1834'te kurulan gümrük birliği (*Zollverein*) milliyetçiliğin orta sınıfın ticari çıkarlarının hizmetine koşulabileceğini gösterdi. Demiryolu inşası devrinin başlaması, 1830'dan sonra sanayideki büyümenin hız kazanması, ve özellikle de ticaretteki en büyük ilerlemelerin Britanya, Fransa ve Belçika gibi liberal devletlerde gerçekleşmesiyse geleceğin gümrük engellerinde ve hükûmet denetiminde değil de daha açık marketlerde olduğunu düşündürdü.

İtalya 1830'larda çok az sınai ilerlemeye sahne oldu. Yarımadanın ekonomi bakımından açık ara en gelişmiş şehri olan ve yaklaşık 150.000 kişiye ev sahipliği yapan Milano'da bile 1838'de binden

8 Sürgüne gidenler arasında Garibaldi de bulunuyordu.

14: Gizli cemiyetlerin dünyası. Mazzini (sağda) Genç İtalya'nın (*Giovine Italia*) Marsilya'daki merkezinde Garibaldi'yi üyeliğe kabul ediyor, 1833. Garibaldi hürriyeti temsil eden ve bir Fransız İhtilali sembolü olan bir büstün önünde yemin etti.

daha az imalatçı, tüccar ve banker bulunuyordu. Bu şartlar altında, gelişmekte olan bir ticaret burjuvazisinin siyasi temsil isteğiyle milliyetçilik arasındaki bağlantılar (Almanya'dakinin aksine) zayıf kalırken, İtalyan birliği davası Avusturya'nın ticari politikalarından bir

miktar rahatsız olan Lombardiyalı sanayiciler arasında bile önemli bir mesele teşkil etmedi. Davanın temposunu toprak sahipleri, meslek erbapları, öğrenciler ve entelektüeller belirledi. Hatta, ironik bir şekilde, İtalya'daki orta sınıfların bu devirdeki en zeki sözcüsü olan Carlo Cattaneo yarımadanın büyük kısmında görülen ekonomik, idari ve ahlaki farkların milliyetçi hareketi saçma kıldığını ileri sürdü.

İtalya'da 1830'lar ve 1840'larda ortaya çıkan ve güçlü bir ekonomik temelden yoksun olan ılımlı milliyetçilik, devingenliğini büyük ölçüde Avrupa'nın diğer yerlerindeki siyasi gelişmelerden aldı. Lakin Rönesans hümanistlerinin yarattığı ve on sekizinci yüzyılın tekrar canlandırdığı yerli "kültür milliyetçiliği"ne de çok şey borçluydu. Bu kültür milliyetçiliği o dönemde edebiyatı ulus duygusu üretip yaymanın bir yolu olarak gören gazeteci ve yazarlardan müteşekkil yeni bir nesle dayanıyordu. Walter Scott'ın başarısının ilham verdiği bu yazarlar az çok gizli vatanseverlik temaları içeren tarihî romanlar yazdı. Böyle romanların en meşhurları arasında Alessandro Manzoni'nin ilk basımı 1827'de yapılan *I Promessi Sposi*'si (Nişanlı) ve Massimo d'Azeglio'nun *Ettore Fieramosca*'sı (1833) de bulunuyordu. Aynı zamanda "ulusal" tarihler de yayımlayan bu yazarlar, eğitimli sınıfların tarih bilincini arttırmayı amaçlayan dernekler kurdu (Böyle dernekler arasında Piyemonte'de kurulan "Vatansever Tarih Cemiyeti" de yer alıyordu).

1830'larla 1840'ların en başarılı romanlarının, şiirlerinin, oyunlarının ve operalarının çoğunda "vatansever" konuların işlenmesi İtalyan ulusu fikrinin bir duygu yükü kazanmasına katkı sağladı şüphesiz. Lakin bu eserlerin popülerlik kazanması birleşme ve bağımsızlık fikirlerine yönelik siyasi desteğin artmış olduğu anlamına gelmiyordu: Rossini'nin *William Tell*'inin (1829) veya Verdi'nin *Nabucco*'sunun (1842) "hürriyet" ve "atayurt" çağrışımları yapan coşkulu koro bölümleri liberaller kadar muhafazakârlarda da heyecan uyandırabilirdi. Milliyetçi hareketin gelecekteki ilerlemesinde daha büyük bir önemi haiz olduğu iddia edilebilecek bir etken, romantik yazarların İtalya'nın sorunlarını çoğunlukla oldukça ahlaki bir çerçeve içinde ele almasıydı. Bunlar ülkenin Orta Çağ'dan beri

devam eden gerilemesini büyük ölçüde medeni ve askerî erdemlerin unutulmasına ve bireycilik, maddecilik ve şüphecilik gibi günahların yaygınlaşmasına bağladı. Ulusal karakteri yeniden şekillendirme ve "İtalyanlar yaratma" kaygısı sonraki on yıllarda siyasi tartışmaların önemli bir boyutunu teşkil edecekti.

Bu on yılların milliyetçiliği esasen söylemsel bir karaktere sahipti ve en yoğun ifadesini İtalyan edebî romantizminin kaleleri olan Piyemonte ve Lombardiya'da buldu. Daha siyasi bir mahiyet kazanması büyük ölçüde korkudan kaynaklandı. 1840'ların başında Avrupa genelinde vahim bir ekonomik durum söz konusuydu: İngiltere 1842'de Çartist bir genel greve sahne olurken burası dışındaki neredeyse her yerde ihtilal hayaleti geziniyor gibiydi. İtalya'da demokratlar tekrar güçlendi: 1840'ta Mazzini Genç İtalya'yı yeniden kurdu, 1843'te Romagna'da bir ayaklanma patlak verdi, ve 1844'te Venedikli Bandiera kardeşler Kalabriya'da isyan başlatma girişiminde bulundu. Kargaşa korkusu hiçbir yerde Piyemonte'deki kadar büyük değildi ("Ulus", "hürriyet" ve hatta "İtalya" kelimelerinin yasaklandığı bu ülke muhtemelen hâlâ adadaki en gerici ve üst sınıfların tahttaki hanedana en sadık olduğu ülkeydi). Çok geçmeden, Piyemonte kralı Charles Albert'ın gerginlikleri giderecek bir reform niyeti göstermemesi durumunda Mazzinicilerin kitlesel memnuniyetsizlikten faydalanarak cumhuriyetçi bir ihtilal başlatabileceği hissedilmeye başladı.

Bazı Piyemonte liberallerinin muhafazakâr bir ulusal program izleme önerileriyle sahneye çıkması bu büyüyen kriz ortamında gerçekleşti. 1844'te tarihçi Cesare Balbo *Delle Speranze d'Italia* (*İtalya Umudu İçinde*) isimli kitabını yayımladı. Bu kitapta Mazzini'nin İtalyan birliği vizyonunu "ancak düzenbaz hitabet öğrencilerinin inanabileceği çocukça bir fikir" olarak küçümsedi ve onun yerine Avusturyalıların parçalanma sürecindeki Osmanlı İmparatorluğu'nun Doğu Avrupa'daki topraklarından pay almak karşılığında İtalya'dan ayrılmaya ikna edilebileceği önerisini getirdi. Balbo'nun birinci dereceden kuzeni Massimo d'Azeglio da ulus meselesine mutedil bir çözüm bulma azmindeydi. Ekim 1845'te Charles Albert'la yaptığı meşhur görüşmede krala demokratların daha fazla inisiyatif

almasını engellemek için İtalyan bağımsızlığı davasını bizzat benimsemesi yönünde yaygın bir isteğin bulunduğunu söyledi. Kral bu düşünceye d'Azeglio'yu şaşırtan bir sempatiyle yaklaştı.

Bununla beraber, bu yılların en meşhur mutedil önerisi Piyemonte'den sürülmüş bir papaz olan Vincento Gioberti'den geldi. Gioberti 1843'te Brüksel'de İtalya'nın geçmişteki ve gelecekteki büyüklüğüne dair uzun bir methiye olan *Del Primato Morale e Civile degli Italiani*'yi (İtalyanların Ahlaki ve Medeni Üstünlüğü Hakkında) yayımladı. Eser, laf ebeliğini andıran bilgeliğine ve nispeten şovenist mesajına rağmen (veya bunlar sayesinde) kısa sürede defalarca yeniden basıldı. Temel siyasi fikri İtalya'nın Piyemonte ordusunun desteklediği ve Papa'nın başkanlık ettiği bir konfederasyon olmasıydı. Papalığın 1815'ten sonra modern dünyayla ilgili her şeye (sokakları aydınlatma uygulamasına bile) sırt çevirmesi bu öneriyi gerçekçilikten uzak kılsa da; Gioberti'nin "neo-Guelf" vizyonu başta din adamları gelmek üzere birçok kişinin "İtalya"yı hakkında konuşmaya değer bir konu olarak görmeye başlamasını sağlayacak kadar muhafazakârdı.

Kötüye giden ekonomik duruma ve reform baskısının Avrupa'nın birçok yerinde karşı konulmaz hâle geldiğini gösteren işaretlere rağmen,[9] Piyemonte Kralı Charles Albert inisiyatif almayı ve İtalya adına harekete geçmeyi reddetti. Gençliğinde liberalizmle ilgilenmiş fakat yaşlandıkça ataları kadar gerici ve Katolik olmuştu. 1846'da papalık makamına IX. Pius'un seçilmesini iyimserlikle karşılayan liberallerin çıkardığı olağanüstü (ve büyük ölçüde yanılgı eseri olan) yaygaraya kayıtsız kaldı. Ocak 1848'de Palermo'da ihtilal patlak verdiğinde ve bu ihtilal anakaraya sıçrayarak Kral Ferdinand'ı halkına anayasa bahşetmeye zorladığında bile taviz vermedi. Lakin Paris'te barikatlar inşa edildikten sonra tavizsiz tutumunu yumuşatmak zorunda kaldı: Mart ayının başlarında Ferdinand gibi o da bir anayasa yayımladı fakat anayasa kelimesi karşısında duyduğu korku yüzünden metne *Statuto* (Kanun) dendi.

9 Britanya'da Muhafazakârlar 1846'da Mısır Kanunları'nı yürürlükten kaldırmak zorunda kalmıştı.

Mart ortasında Viyana'da patlak veren bir ihtilal, Milano'da bir ayaklanma başlamasına yol açtı. Bunun üzerine, Cesare Balbo'nun başbakanlığında faaliyet gösteren Piyemonte hükûmeti ve Charles Albert olaylara müdahale etmeleri ve Lombard asilere yardım etmeleri yönünde ağır bir baskıyla karşı karşıya kaldı. Mazzinici inançlarla lekelenmiş olması muhtemel insanlara yardım etme fikrine tiksintiyle yaklaşan kral tereddüt etti fakat Avusturya'ya karşı bir vatanseverlik savaşı verilmesi talebi çılgınlık boyutuna vardı: Genç liberal kont Camillo Cavour "Sardinya monarşisinin en önemli saati geldi çattı... Zamanında yetişemezsek bize yazıklar olsun" yazdı. İç karışıklık korkusu Charles Albert'ı Milanolu asilerden yana olduğunu açıklamak zorunda bıraktı ve Piyemonte ordusu bir süreliğine Lombardiya'ya girdi. Sefer için hiçbir hazırlık yapılmamıştı: Elde Lombardiya haritaları bile bulunmuyordu ve ordunun yavaş ilerleyişi Avusturyalıların doğuya doğru güven içinde çekilebilmesine yol açtı. Geri çekilen Avusturya ordusu takviye kuvvet beklemeye başladı.

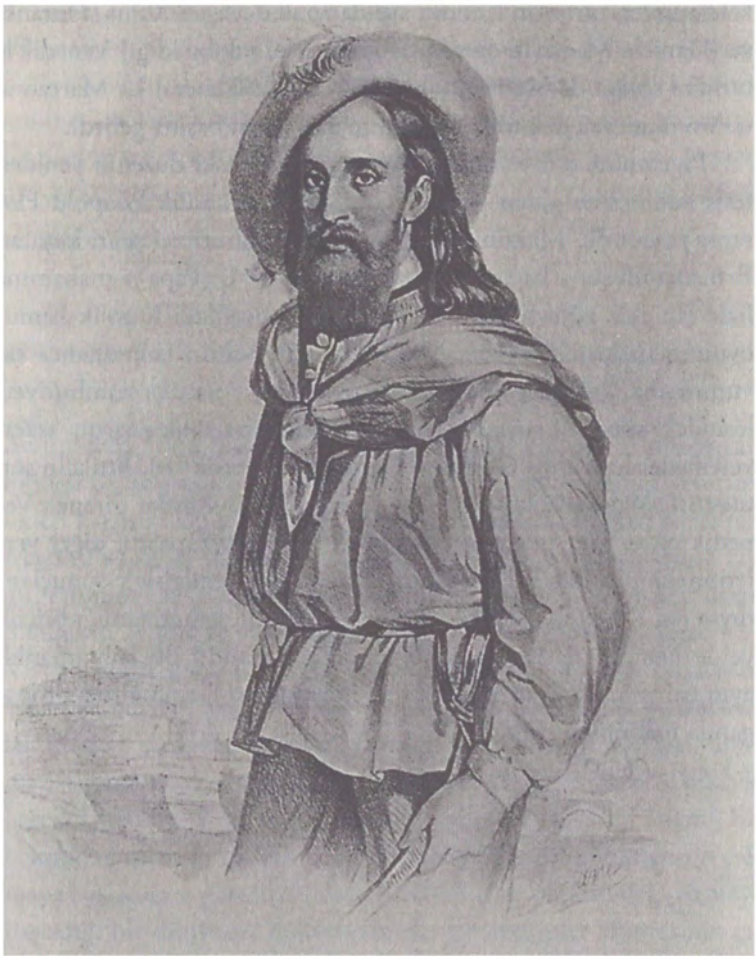
Asilerin beş gün süren kahramanca bir sokak savaşı vererek Avusturya garnizonunu Milano'dan kovmasını müteakiben şehre giren Charles Albert burada gerçek yüzünü gösterdi. Vatanseverleri hiçe sayarak yüzünü liberalliğe en iyi ihtimalle şüpheli bir sadakat duyan yerli zadegâna döndü ve Lombardiya'nın Piyemonte'ye dâhil edilip edilmeyeceğine dair bir halk oylaması düzenlenmesinde ısrarcı oldu. Bu tutumu birçok Milano liberalini Piyemonte kralının aslında özgürlük savaşı değil de eski moda bir fetih ve hanedan savaşı verdiğinden şüphelenmeye itti. Söz konusu tutum, yeni İtalya uğruna Avusturya'yla savaşmaya hazır Napoli, Toskana ve Roma milliyetçilerinin şevkini de kırdı. Charles Albert'ın yeniden ilerlemeye hazır olduğu Mayıs sonuna gelindiğinde Avusturyalıları yenme umudu tamamen kaybolmuştu: Kuvvetlerini takviye eden Mareşal Radetzky temmuzda vuku bulan küçük çaplı Custoza Muharebesi'nde Piyemonte kuvvetlerini yenilgiye uğrattı.

Lombardiya'da bunlar yaşanırken; 1848 yılının ilk aylarında Güney İtalya'da, Papalık Devletinde ve Toskana'da kurulan anayasal hükûmetler sorunlarla karşılaştı. Keza mart ayında Daniele Manin'in

liderliği altında kurulan Venedik Cumhuriyeti de sıkıntılar yaşamaya başladı. Önceki ihtilallerde olduğu gibi bu ihtilalde de başlıca sorun ılımlılarla demokratlar arasındaki bölünmeydi. Bu sefer bu bölünmeye çoğunluğu radikallerden oluşan ve İtalya'yı birleştirmek isteyen az sayıda siyasetçiyle ılımlıların bir tür İtalya federasyonu kurmak isteyen çoğunluğu arasındaki bölünme de eklendi. Sicilya'nın Bourbon Napoli'sinden bağımsız olmaya yönelik geleneksel talebiyse suları iyice bulandırdı. Mayısa gelindiğinde, artan kafa karışıklığı Kral Ferdinand'ı Napoli'ye birkaç ay önce verdiği anayasayı yürürlükten kaldırmaya çoktan ikna etmişti. Custoza'da yenilen Charles Albert'ın ateşkes imzalayarak Lombardiya'yı (bakanlarına bile danışmadan) terk etmesinin ardından anayasal hükûmet hareketinin geleceği İtalya'nın her yerinde son derece kasvetli bir görünüm kazandı.

Avusturya'ya karşı verilen savaşın başarısızlıkla sonuçlanması kanun ve nizam sağlamayı gitgide zorlaştırırken, ılımlıların etkisizliğine ve anayasal hükümdarların ikiyüzlülüğüne karşı acı bir öfke duyan demokratlar yaşananlardan kazanç devşirmeye koyuldu. Mazzini, Lugano'daki üssünden "Kralların savaşı sona erdi, artık halkın savaşı başlıyor" ilanında bulundu. Toskana'da halk cemiyetleri "hürriyet" ve "bağımsızlık" davasını telkin etti ve bir ajitasyon dalgasının ardından ekimde iktidara demokratlar geldi. Bir ay sonra ılımlı papalık bakanı Pellegrino Rossi'nin linç edilmesi Papa'nın Gaeta'ya kaçmasına neden oldu. Bunun üzerine Mazzini ve takipçileri Roma'da toplandı ve seçilmiş üyelerden müteşekkil bir meclis cumhuriyet ilan etti. Gelgelelim bölgesel hisler buranın ulusal ihtilal için bir sıçrama tahtası teşkil edeceği umudunu suya düşürdü: Toskana, Sicilya ve Venedik Mazzini'nin Roma'yla birleşme çağrısını reddetti.

Piyemonte'de Custoza yenilgisini bir dizi kısa ömürlü hükûmet takip ederken Piyemonteli demokratlar ulusal bağımsızlık için samimi bir savaş verilmesini istedi. Nitekim Charles Albert'ı Mart 1849'da Avusturya'ya karşı savaşmayı sürdürme kararı vermeye iten şey büyük ölçüde Piyemonte'de cumhuriyetçi bir ihtilal çıkmasından korkması oldu. Ne var ki ciddi hazırlıklar bir kez daha ihmal edilirken kralın ordunun sembolik komutasına Polonyalı bir general

15: Seküler ikon: Giuseppe Garibaldi, 1849. Arka planda Roma'daki Castel Sant'Angelo görünüyor. Garibaldi kültünü buna benzer idealleştirilmiş görseller besledi. Bu görsellerde Garibaldi'nin İsa'ya benzemesinden faydalanıldı (Garibaldi'nin fotoğrafı için bkz. s. 181).

ataması üst tabakalarda büyük iletişim sorunları yaşanmasına ve ordunun moralinin düşmesine yol açtı. Nitekim Piyemonte kuvvetleri 23 Mart'ta Novara'da bozguna uğradı ve Charles Albert vakit kaybetmeden tahttan feragat etti. Bunun üzerine demokratların

kalelerinden biri olan Cenova ayaklanarak devletin Roma, Floransa ve (Daniele Manin'in cumhuriyetinin hâlâ yıkılmadığı) Venedik'le birlikte savaşa devam etmesini istedi. Lakin General La Marmora, teslim oluncaya dek topa tuttuğu şehrin aklını başına getirdi.

Piyemonte'nin yenilgisi İtalya genelinde eski düzenin yeniden tesis edilmesine giden yolu açtı. Nisan'da Grandük Leopold Floransa'ya döndü. Mazzini'nin Roma'daki cumhuriyeti şehri kuşatan Fransız ordusuna karşı temmuza kadar direndi (Papa'yı makamına iade etmekle görevli bu ordu Roma'ya Fransa'daki Katolik kamuoyunun baskısına cevaben gönderilmişti): Şehrin kahramanca savunmasına, kısa süre önce kurulmuş Güney Amerika cumhuriyetlerindeki sürgünü sırasında gerilla savaşına katılarak şaşırtıcı askerî yetenekler kazanmış Giuseppe Garibaldi önderlik etti. İhtilalin son mevzisi, Avusturya kuvvetlerine Ağustos sonuna kadar direnen Venedik oldu. Her ne kadar 1848-9 ihtilalleri Avrupa'nın diğer yerlerindeki gibi İtalya'da da radikal solun ezici yenilgisiyle sonuçlandıysa da, Roma ve Venedik cumhuriyetlerinin kahramanlığı birçok yerde demokratların takdiriyle saygısını kazandı. Bu kahramanlık aynı zamanda İtalyan bağımsızlığı davasına mükemmel bir propaganda malzemesi sağladı.

5

İtalya'nın Birleşmesi

Avrupa'daki 1848-9 ihtilalleri, yeni bir toplum düzenini amaçlayan bilinçli bir mücadeleden ziyade Restorasyon devletlerinin yetersizlikleri karşısındaki bir isyandı. "Halkların baharı"nın Karl Marx'tan Mazzini'ye kadar uzanan entelektüel lider veya yorumcularının çoğu, zalimlerden ve tiranlardan arınmış bir dünyanın doğmak üzere olduğunu umdu ve hatta buna inandı. Lakin Palermo, Berlin ve Viyana sokaklarına dökülen, barikatlar kuran, belediye binalarını basan ve böylece ayaklanmaların belkemiğini oluşturan zanaatkârlar, dükkân sahipleri ve şehirli fakirler bambaşka bir toplum yaratma isteğinden ziyade; işsizliğe, fiyatlara ve vergilere yönelik öfkeyle hareket etti. Buna rağmen 1848-9 ihtilalleri en azından önemli bir bakımdan geleceğe dönüktü: Mutlakiyetçiliğin ölüm çanlarının çalmaya başladığını gösteriyorlardı. Sanayinin ve bilimin değiştirmeye başladığı bir dünyada, hükûmetin dar bir seçkinler zümresinin çıkarları uğruna değişimi engellemesi ve toplumu dondurması gerektiği fikri savunulamaz hâle gelmişti.

1830'larda hızlanmaya başlayan Avrupa ekonomi hayatı 1840'lardan sonra iyice hız kazandı. Hızlanmanın başını Britanya çekti: 1840'ların ortasında yaklaşık 4.800 kilometre uzunluğunda demiryoluna sahip olan bu ülke 1850'ye kadar bu sayıyı iki katının üzerine çıkardı ve 1860'ta 16.000 kilometreden daha fazla demiryoluna sahip oldu. Bu dönemde sanayinin temellerini teşkil eden pamuk ve pik demir üretimi hızla arttı. Dünya genelinde otuz yılı aşkın bir

süre boyunca azalmış talep yeniden yükselişe geçerken, büyük kısmı yeni icat edilmiş sayısız ürünün üretiminde de çarpıcı bir artış yaşandı. 1851'de açılan Büyük Sergi'nin yücelttiği ilerleme inancının sınırı yokmuş gibiydi. Fransa'da, Belçika'da ve Almanya devletlerindeki ekonomik hayat da Britanya'daki kadar çarpıcı olmayan fakat oradakine benzer bir ritimle değişiyordu. Ufak imalathanelerin yerini fabrikalar alıyordu; kasabalar genişleyen şehirlere dönüşüyordu ve her yerde orta sınıflar daha kalabalık ve daha öz güvenli hâle geliyordu.

İtalya'nın büyük kısmı bu ülkelerle kayda değer bir tezat içindeydi. Başta kuzeydekiler gelmek üzere bazı bölgeler fazlasıyla ilerlemiş durumdaydı şüphesiz: 1844'te memleketindeki zirai zenginliği ve teknolojiyi heyecanlı bir şekilde tasvir eden Lombardiyalı Carlo Cattaneo "Yabancılara her yerini ekip biçtiğimiz Lombardiya ovasını gösterebiliriz ... Artık 4.000 kilometrekareden daha büyük bir alan kanallarla sulanıyor ve hesaplara göre yapay kanallardan günde otuz milyon metreküpten fazla su akıyor" diyordu. Gelgelelim, Po Vadisi dışındaki manzara buradaki kadar iyi değildi. 1860'ta Güney İtalya'da sadece 96 kilometre demiryolu vardı, hektar başına düşen ortalama hasat Lombardiya'dakinin üçte biri kadardı, hiç anonim şirket yoktu ve bankacılık ilkel bir yapıdaydı. İhtişamlı bir ekonomik geçmişe sahip Toskana bile çok az sanayileşmişti ve ortakçılığın sınıflar arasındaki ilişkilere (düşük verimlilik pahasına) uyum getirdiğine inanan Toskanalı büyük toprak sahiplerinin bu kanaatten kopamaması tarıma zarar vermeye başlamıştı.

Avrupa'nın en gelişmiş bölgeleriyle İtalya arasında on sekizinci yüzyıldaki gibi şimdi de uçurum açıldığı hissi yarımadaya liberalizm getirilmesini en azından bazılarına göre her zamankinden daha acil kıldı. Anayasal hükûmet sosyal ihtilalin panzehriydi ve Belçika, Fransa ve Büyük Britanya örnekleri böyle bir yönetimin aynı zamanda refahın en büyük güvencesi olduğunu gösteriyordu. Bu düşünceye göre, siyasi özgürlük bireylerin yeteneklerini olabildiğince geliştirmesini sağlıyor ve onları *eski rejim* devletlerinin girişimciliği bastıran denetimlerinden, kısıtlamalarından ve imtiyazlarından azade kılıyordu. Ayrıca, bireylerin serveti toplumun zenginliğine katkı

sağlıyordu. Dolayısıyla gümrük engelleri lanetliydi: İtalya liberalleri arasındaki en azimli isim olan Kont Cavour 1840'larda "Serbest ticaret, medeni halkların tamamının yöneldiği bir hedeftir" diyordu.

Belki de pek de şaşırtıcı olmayan bir şekilde, İtalya'nın önde gelen siyasi ve ekonomik liberalizm savunucularının çoğu 1850'lerde Avrupa'da yaşamış veya Avrupa seyahati yapmıştı. Mesela müstakbel ekonomi bakanı Quintino Sella, Piyemonte hükûmeti tarafından Ecole des Mines'de okumak üzere Paris'e gönderilmiş ve buranın yanı sıra Almanya'daki ve İngiltere'deki üniversitelerde de eğitim görmüştü. Tarım uzmanı Stefano Jacini Bern'de ve Viyana'da eğitim almış; büyük edebiyat eleştirmeni Francesco De Sanctis sürgünü sırasında Zürih'te öğretmenlik yapmıştı. Kont Cavour ise kişiliğinin şekillendiği yıllarda Britanya ile Fransa'yı birkaç defa ziyaret edip buralarda çok sayıda devlet insanı ve entelektüelle tanışmıştı. Siyasete ve bu iki ülkenin kültürüne hayranlık duymaya da buralarda, Büyük Reform Kanunu'nun ve Temmuz İhtilali'nin yaşandığı dönemde başlamıştı. İngiltere'ye duyduğu ilgi ona "Milord Camillo" lakabını kazandıracaktı ve hayatının daha sonraki dönemlerinde Fransa'dan ikinci vatanıymışçasına bahsedecekti.

Dönemin en meşhur liberal İtalyanlarının çoğu gibi Sella, Jacini ve Cavour da kuzeyin en zengin bölgelerinden (özellikle de Piyemonte ve Lombardiya'dan) geliyordu. Dünya görüşlerini içinde doğdukları toplumun canlılığı şekillendirmişti. Bu toplum, en güncel bilim dergilerini okuyan girişimci toprak sahiplerinin (Cavourlar bu gruptandı) ve ipekli, pamuklu ve yünlü kumaş imalatçılarının toplumuydu. Bunlara göre devletin yetenekli kişilerin faaliyetlerini kolaylaştırmak ve güvence altına almak için faaliyet göstermenin ötesine geçmemesi oldukça doğaldı (Britanya devleti böyle hareket ediyordu). Kuzeydekinin aksine toprak sahiplerinin topraklarından uzak yaşadığı, altyapının yetersiz kaldığı, ve hukuki yönetimin zayıf olduğu güneyde ise liberalizm daha farklı algılanıyordu: Burada, güçlü bir devlet faaliyetiyle "inşa edilmeyen" özgürlüğün anlamsız olduğu düşünülüyordu. Mesela Napolili Francesco De Sanctis'e göre "Hürriyet fermanı çıkarmak hürriyet sağlamaya yetmez[di]."

Bu iki liberalizm türü 1860'tan sonra İtalya'daki resmî ideolojinin ruhunu oluşturmak için birbiriyle yarışacak ve fiiliyatta çoğu zaman iç içe geçecekti. Gelgelelim 1850'lerde bunlar yönetici sınıfların genelinin zihniyetini temsil etmekten çok uzaktı ve Cavour ilerlemeyle Kuzey Avrupa liberalizmine büyük bir tutku duyan neredeyse tek kişiydi. Genele bakıldığında, kuzeydeki ve güneydeki burjuvazi modernizasyonun sosyal tehlikelerle dolu olduğunu düşünürken, geleneksel ekonomi ilişkilerinin aksamasını ve kapitalizmin yarattığı şehirleşmeyi kınayan Kilise bunların endişelerine ahlaki bir dayanak sağlıyordu. Nitekim Piyemonteli Kont Petitti gibi akıllı toplum yorumcuları sanayinin şiddetli karışıklıklar getireceğini defalarca vurguladı ve Vincenzo Gioberti Britanya'nın İtalya'dan daha geride olduğunu ileri sürdü: Ona göre Britanya'nın geri kalma sebebi ekonomik enerjisini gerçek dinî değerlerle yumuşatamamasıydı.

İtalya'daki zengin ve eğitimli kesimlerin çoğunluğunun dünya görüşünü korku karakterize etti. Büyük bir nüfus fazlalığına sahip taşranın istikrarsızlığı birçok kişiye sosyal dokuyu ancak köylülerin itaatkâr kalmasının koruyabileceğini düşündürdü. Birçoklarına göre taşra nizamının temel taşı hâlâ kilise kürsüsüydü. Kitlelerin eğitilmesine şüpheyle bakılırken (sosyalist, faydacı ve hatta liberal) materyalist fikirler hem kışkırtıcı hem de ahlaka aykırı görüldü. Materyalist düşünceye yakıştırılan düşük ahlaki statü sağı etkilediği kadar solu da etkiledi ve faydacı sosyalizmin İtalya'daki kısa ve uzun vadeli ilerlemesinin önünde bir engel teşkil etti. 1849'dan sonra demokratlar materyalizmi hor gören Mazzini'nin etkisi altında kalmayı sürdürdü. Sosyalist düşünce 1850'lerde bir miktar takipçi kazansa da sosyalistlerin sayısı nispeten düşük kaldı (Sosyalistler arasındaki dikkate değer bir isim Carlo Pisacane'ydi).

CAVOUR VE ILIMLILARIN ZAFERİ

Avusturya hükûmeti 1848-9 olaylarına merkezîleşmeyi arttırarak cevap verdi. İhtilaller sırasında verilen tavizlerin neredeyse hepsi geri çekilirken idari mutlakiyetçilik güç kazandı. Nitekim Avusturya

İmparatorluğu'nun 1850'lerdeki başlıca özellikleri katı sansür, siyasi baskı ve etkili fakat biraz da baskıcı bir bürokrasi oldu.[1] Avusturya birliklerine muhtaç olmayı sürdüren Orta İtalya dukalıkları Viyana'yı örnek alarak 1848'de yaptıkları reformları iptal etti. Güneyde, fırtınayı dış güçlerin yardımıyla atlatan Kral Ferdinand ülkesini dışarıya kapatmaya meyletti ve değişim korkusu onu 1850'lerin ortasındaki ciddi tarım krizinin bile sonlandıramayacağı bir siyasi uyuşukluğa sürükledi. Papa, Fransız silahları sayesinde Roma'ya geri döndü.

1849'da anayasasını koruyan yegâne İtalya devleti Piyemonte oldu. Bu kısmen Avusturyalılar sayesinde gerçekleşti: Novara Muharebesi'nden sonra, müttefikleri olarak görmek istedikleri yeni Piyemonte kralı II. Victor Emmanuel'i *Statuto*'yu yürürlükte tutmaya teşvik ettiler. Zira anayasayla hüküm süren bir kralın anayasasız hüküm süren bir kraldan daha güçlü olacağı kanaatindeydiler. Victor Emmanuel'e kalsa anayasadan kurtulurdu: Babası gibi o da katı bir askerî ortamda yetişmişti, dindar bir Avusturya prensesiyle evli inançlı (fakat itaatsiz) bir Katolikti, ve mutlakiyet yanlısıydı. İtalya liberalizminin şansına, iradesini ortaya koyacak öz güvenden yoksundu ve kendininkinden daha güçlü bir iradeye sahip kişilere neredeyse her zaman boyun eğiyordu. Özsaygısını ayakta tutmak için hatırı sayılır büyüklükteki fiziksel cesaretiyle ve cinsel maharetiyle övünüyordu (Bu ikinci meziyeti başkalarına düşündürmek istediği kadar büyük değildi fakat tebaasına ondan daha iyi "babalık yapan" başka hiçbir hükümdar olmadığı yönündeki bir şakanın yayılmasına yetecek kadar büyüktü).

Victor Emmanuel'in muhalefetine rağmen, *Statuto* aslında oldukça muhafazakârdı ve 1789 ilkelerine dikkati celbedecek kadar az taviz veriyordu: Seksen dört maddesinin yalnızca dokuz tanesi tebaanın haklarıyla ilgiliydi. *Statuto* krala geniş yetkiler de tanıyordu: Yürütme parlamentoya değil krala hesap veriyordu; kral teoride başbakanı keyfince azledip atayabiliyordu; antlaşma yapma ve savaş açma yetkilerine yalnızca kral sahipti; Senato isimli üst kamaranın üyelerini kral belirliyordu; yargı bağımsız bir hükûmet bölümü

1 Avusturya bürokrasisi Almanca konuşuyordu.

değildi ve hâkimler adaleti kral namına sağlıyordu; ve yasama (Senato'dan ve üyeleri seçimle belirlenen Vekiller Kamarası'ndan müteşekkil) parlamentonun elinde olsa da kral kanun tasarılarını veto etme hakkına ve parlamentodan izin almaksızın "fermanla kanun çıkarma" yetkisine sahipti.

Piyemonte hükûmetlerinin 1849 ve 1860 yılları arasındaki büyük başarısı, Kral'ı yürütmenin fiiliyatta ona değil parlamentoya karşı sorumlu olduğuna ikna etmekti. Fakat anayasanın bunu açıkça belirtmemesi ve başbakanın veya konsey başkanının görevine hiç değinmemesi çok sayıda belirsizliğe zemin hazırladı. Bunun uzun vadeli bir sonucu Vekiller Kamarası'yla yürütme arasında nispeten rahatsız bir ilişkinin gelişmesi oldu: Vekiller hükûmetin faaliyetlerini denetlemek ve ihtiyaç hâlinde sınırlamak istiyor, "ulusal" çıkarların bölgesel ve hatta şahsi çıkarları gölgede bırakmadığından emin olmayı arzuluyordu. Bu şartlar altında görev yapan bir başbakan, iktidarda kalmak için sıkı pazarlıklar yapmalı ve isteklerini çoğunlukla tatlı sözlerle elde etmeliydi.

Yürütmenin parlamentoyla ilişkilerindeki bir diğer sorun "parti"lere duyulan yaygın güvensizlikti. Partilerle hürriyetin birbirine tamamen uyumlu olduğuna inanan Cesare Balbo ve Cavour, meslektaşları arasında istisna teşkil ediyordu. Partiler birçok kişinin gözünde bir azınlığın iradesini çoğunluğa kabul ettirmeyi amaçlayan "cemiyet"lerden farksızdı. Bu nedenle parti hatları hiçbir zaman kesin bir şekilde belirlenmedi ve bir partiye sadakat göstermek hiçbir zaman büyük bir ahlaki anlam kazanmadı. Bu durum bakanların münferit vekillerle destek pazarlığına oturmak zorunda kalmasının ve onlarla veya seçmenleriyle sık sık ahlaksız anlaşmalar yapmasının bir diğer nedeniydi. Böyle oy pazarlıkları 1860'lardan sonra parlamentonun imajına ağır zarar verecekti. Bununla beraber, genele bakıldığında, vekillerin çoğunun kamu sektöründe makam sahibi olması ve hükûmetin aleyhinde oy kullanarak kariyerini tehlikeye atmak istememesi Piyemonte'deki yürütmenin işini kolaylaştırdı.

1849'dan sonra Piyemonte siyasetini şekillendiren, siyasete liberal görünümünü kazandıran, ve birleşik İtalya'da yarım yüzyılı aşkın

bir süre boyunca işleyecek parlamento hayatı kurallarının belirlenmesinde herkesten daha büyük bir rol oynayan kişi Kont Camillo Benso di Cavour'du. 1810 yılında bir zamanlar polis başkanlığı yapmış bir toprak sahibinin oğlu olarak dünyaya gelen Cavour; birçok bakımdan, tipik bir Piyemonte asilzade ailesinin ürünüydü. Lakin ona hürriyete, dinî hoşgörüye ve iş ahlakına duyduğu istisnai ilgiyi kazandıran İsveç-Protestan bağlantılarına sahipti ve 1830'larla 1840'larda söz konusu ilgiyi güçlendiren Kuzey Avrupa seyahatlerine çıkmıştı. Toplum meselelerinde her zaman muhafazakâr oldu: Özel mülkiyete sıkı sıkıya inanıyordu ve ilerlemeyle düzenin birbirine kopmaz bağlarla bağlı olduğuna kaniydi.

Cavour'un siyasi felsefesini büyük ölçüde (ekonomik, siyasi ve ahlaki) ilerlemeye duyduğu tutkulu inanç şekillendirdi. Ona göre ihtilaller zarar vericiydi: Bunlar düzeni bozuyor ve gericiliği celbediyordu. Gerçek ve kalıcı ilerleme ancak kademeli değişimle elde edilebilirdi ve bunu başarmanın en iyi yolu *juste milieu* dediği şeyden, yani iki aşırı uç arasındaki orta yoldan geçiyordu. Cavour, 1830'lar ve 1840'lar Britanya'sının bu yaklaşımdaki bilgeliği doğruladığı kanaatindeydi. Siyaset; yapılabilir şeyleri yapmanın, olaylara yaratıcı çözümler bulmanın, ve dinî veya ahlaki tereddütlerle gereksiz yere sınırlanmamanın sanatıydı. Nitekim Cavour'un Mazzini'ye duyduğu nefret ihtilalci fikirler karşısındaki hoşnutsuzluğundan kaynaklandığı kadar cumhuriyetçi liderin taviz vermez karakterine yönelik tiksintisinden de kaynaklanıyordu.

Cavour'un ulus meselesindeki düşünceleri nispeten çelişkiliydi. Vatanseverliğin ahlaki açıdan önemli olduğuna inandığı kesindi ve 1846 tarihli bir makalede şöyle diyordu: "Tarihin bütün dönemleri, güçlü bir ulusal kimlik duygusu edinmemiş hiçbir toplumun yüksek bir zekaya ve ahlaka ulaşamayacağını göstermektedir." Lakin İtalya'nın birleşmesi düşüncesine genel olarak küçümser bir gözle bakıyordu. Bu tutumunun kesin bir nedeni, böyle bir düşünceyi gerçekçi görmemiş olmasıdır (1856'da Daniele Manin hakkında "Hâlâ oldukça Ütopyacı. İtalya'yı birleştirmekten ve başka saçmalıklardan bahsediyor" demişti). İhtimaller dâhilindeki bir diğer nedense

Mazzini'nin birleşmeye verdiği destektir. Öte yandan, Cavour'un İtalya'nın bir ulus olup olmadığı konusunda kararsız kalmış olması da mümkündür. Sonuçta birçok Piyemonteli gibi o da kültür bakımından İtalyan'dan ziyade Fransız'dı: İtalyancayı güçlükle konuşuyordu ve yakın bir iş arkadaşına bakılırsa İtalya tarihi hakkında çok az şey biliyordu.

Cavour, amacının birleşmeden ziyade "İtalya'nın bağımsızlığı ve Piyemonte'nin büyümesi" olduğunu söylüyordu. Bu belirsiz bir ifadeydi ve fiiliyatta Avusturya'yla savaşın devam edeceğini ima ediyordu. Cavour 1848-9'da yaşananlardan Avrupa güçlerinin Piyemonte'nin toprak kaybetmesine izin veremeyeceğini öğrenmişti. Piyemonte, savaş kaybettiğinde bile toprak kaybedemezdi, zira Avusturya ile Fransa arasında tampon bölge teşkil etmesi bakımından büyük bir stratejik önemi haizdi. Bu durum Cavour'u Piyemonte'nin savaş ihtimali barındıran bir politikadan çekinmesine gerek olmadığına inandırdı. Cavour'un programı iki ana dala ayrılmıştı. Bu dallardan biri ekonomik (tarımla sanayinin desteklenmesi ve başta demiryolu gelmek üzere modern altyapılar tesis edilmesi), diğeri diplomatikti. Lakin Cavour bu programı uygulamaya koyabilmek için yurtiçinde kendisine bağımsızca hareket etme imkânı verecek kadar kuvvetli bir siyasi güç temeli yaratmalıydı.

Bunun için ilk önce parlamentoda sağlam bir çoğunluk elde etmeliydi. Aralık 1849'da düzenlenen Piyemonte seçimlerinin demokratları zayıflatıp ılımlıları kuvvetlendirmesi ve III. Napoléon'un Fransa'da 1851'de düzenlediği darbe, Cavour'u Avrupa'daki ihtilal tehlikesinin hafiflediğine ikna etti. Bu inançtan güç alan Cavour, Massimo d'Azeglio'nun merkez-sağ koalisyonunu[2] iktidardan düşürmeye yönelik planlar yaptı: Bu hükûmetin yerine, merkeze daha yakın durarak aşırı sağ ile aşırı solu yalıtacak ve böylece orta yol politikası izlenmesini mümkün kılacak bir hükûmet getirmeyi düşünüyordu. Merkez solla bir ittifak kurmasıyla sonuçlanan bu oldukça sinsi hamle, 1852'de başbakan olmasını sağladı (Cavour ileride *connubio* yahut "evlilik" olarak adlandırılacak bu ittifakı siyasi başyapıtı olarak gördü). İttifak ona, 1861'deki ölümüne dek neredeyse

2 Cavour, d'Azeglio'nun hükûmetinde tarım bakanıydı.

16(a): Pragmatist: Kont Camillo Benso di Cavour, 1856.

kesintisiz olarak başbakanlık yapma fırsatı verecek kadar kuvvetli bir milletvekili desteği kazandırdı.

Vekiller Kamarası üzerinde hakimiyet kuran Cavour şimdi Kral'ı ehlileştirmeliydi.[3] Bu konudaki dönüm noktası "Calabiana

3 Cavour'un parlamento üzerindeki hâkimiyeti o kadar büyüktü ki bir defasında kendini en zayıf hissettiği anın parlamentonun kapatıldığı an olduğunu söylemişti.

16(b): Hayalci: Giuseppe Mazzi , *yak.* 1850.

Olayı" oldu. 1854'te Cavour parlamentoya hayırseverlik ve eğitimle ilgilenmeyen manastırların kapatılmasını öngören bir kanun tasarısı sundu. Katoliklik kaynaklı tereddütler duyan (yahut ailesinin böyle tereddütlerini dikkate alan) Victor Emmanuel, karşı çıktığı bu ruhban karşıtı tasarının kanun hâline gelmesini engellemek için piskoposlarla ve Senato'yla gizli görüşmeler yaptı. Kral'ın böyle adımlar

attığını tahmin eden Cavour öfkeye kapılarak istifa etti. Cavour'a muhafazakâr bir alternatif bulmayı başaramayan Kral, onu yeniden atama ve tasarının kanun hâline geldiğini görme rezilliğini yaşamak zorunda kaldı. O andan itibaren, bakanların kraldan bağımsız olduğu kabul edildi (Aradan çok vakit geçmeden, Victor Emmanuel halkın tepkisini çeken kararların suçunu başkasına yıkmasını sağlayan bu anlayışın faydalı olduğunu ifade etti).

4: 1840-1900 yılları arasındaki demiryolları (km bazında).

	1840	1850	1860	1870	1880	1890	1900
Avusturya-Macaristan	144	1357	2927	6112	11429	15273	19229
Fransa	410	2915	9167	15544	23089	33280	38109
Almanya	469	5856	11089	18876	33838	42869	51678
Birleşik Krallık	2390	9797	14603	21558[a]	25060	27827	30079
İtalya	20	620	2404	6429	9290	13629	16429

Note: [a] 1871.
Kaynak: B. R. Mitchell, *International Historical Statistics, Europe 1750–1988* (N.Y., 1992).

Piyemonte, Cavour'un enerjik liderliği altında hızlı bir ekonomik ilerleme kaydetti. İngiltere, Fransa, Avusturya ve diğer ülkelerle ticaret antlaşmaları imzalandı ve genel bir serbest ticaret tarifesi belirlendi. Bununla beraber, hiçbir zaman tamamen *laissez faire* tarzı bir liberal olmayan Cavour özel teşebbüsün serpilebilmesini mümkün kılacak altyapıyı sağlama görevinin devlete düştüğüne inandı. Bu inanç doğrultusunda bankacılığı teşvik etti ve demiryolu inşasına muazzam ölçüde hız kazandırdı: 1860'a gelindiğinde İtalya'daki 2.400 kilometrelik demiryolu ağının yüzde kırkı Piyemonte ve Ligurya bölgelerindeydi (bkz. 4. Tablo). Kamu harcamasındaki artış halktan daha fazla vergi toplanmasıyla ve kamu borcunun artmasıyla sonuçlandı, fakat Cavour'un politikalarının genel başarısı neredeyse her alanda görülebilirdi. Bu alanların başında tekstil sanayisi, silah üretimi, gemicilik ve (daha mütevazı bir başarıya sahne olan) tarım geliyordu.

Cavour, bu ekonomik canlanmayla beraber muhteris bir dışişleri politikası izlemeye başladı. Bu sırada Avrupa'da otuz yılı aşkın bir süre boyunca hüküm sürmüş ahenkli ve muhafazakâr düzenin iflas etmesi Cavour'un işine yaradı. III. Napoléon'un idaresi altına giren Fransa artık 1815 Antlaşması'nı sona erdirmek isteyen revizyonist bir güçtü; Britanya, Rusya'nın Asya'daki arzularına endişeyle bakıyordu; Avusturya ise hem Orta Avrupa'da tahakküm kurmak isteyen Prusya'yla yüzleşmek hem de Balkanlar'da Çar'la rekabet etmek zorundaydı. Mutlakiyetçiliğin liberalizm ve demokrasinin meydan okumasından sağ çıkabileceğinden şüphe duyulması ve iç baskılar havadaki güvensizlik hissini arttırıyordu. Fransa ile Britanya'nın Doğu'daki Rus ilerlemesini durdurmak için güçlerini birleştirdiği Kırım Savaşı 1854'te, bu gerginlik ortamında patlak verdi.

Cavour, bakanlar kurulunun muhalefetine rağmen Rusya'ya karşı savaşa katılmak istiyordu. Piyemonte'nin Britanya ve Fransa nezdindeki itibarını arttırmak ve barış masasında bir sandalye kazanmak arzusundaydı. Gelgelelim, Kral müttefiklere askerî destek sunacağını herhangi bir şartın belirlenmesine izin vermeyecek kadar çabuk ilan edince Piyemonte harbe çarpışmaların sona ermesinden sonraki süreçte kendi çıkarlarına kulak verileceğinin bile garantisi olmadan girdi. Cavour buna rağmen 1856'daki Paris Barış Kongresi'nde İtalya meselesini gündeme getirmeyi başardı; fakat Avusturya'ya karşı gereksiz yere takındığı savaşçı tutum bu başarının altını oydu. Bu tutum karşısında endişeye kapılan Britanya hükûmeti Cavour'a bir daha hiç güvenmedi ve Cavour, savaş döneminde iki tarafa da tam destek vermeyen ve bu yüzden tehlikeli bir yalnızlığa mahkûm olan Avusturya karşısında Fransa'dan yardım istemek zorunda kaldı (Avusturya'nın içine düştüğü yalnızlık Kırım Savaşı'nın önemli sonuçlarından biriydi).

Cavour 1856'dan itibaren III. Napoléon'u Avusturya'ya karşı savaşa sokmaya çalıştı. İmparator'un, amcası Büyük Napoléon'u örnek almak istemesi ve gençliğinde *Carbonari*'ye katılmış olması bu çabaları kolaylaştırdı. İmparator 1852'deki bir özel görüşmede "ikinci anavatanı" olan İtalya için bir şeyler yapmak istediğini

söylemişti, lakin pratik siyasi hesapları romantik eğilimlerini mutedil bir düzeye indiriyordu: İtalya'nın birleşmesini onaylayamazdı, zira birleşme Papalık Devleti'nin yok edilmesini gerektiriyordu ve Papalığa indirilecek böyle bir darbe Fransa'daki Katolik kamuoyunu öfkelendirirdi. Birleşik bir İtalya Napoléon için stratejik açıdan da arzulanır değildi, çünkü İtalya'yı birleştirmek Akdeniz'de Fransa'ya rakip olma potansiyeline sahip bir güç tesis etmek anlamına gelebilirdi. Napoléon'un hedefi, Kuzey İtalya'da Fransa uydusu hâline gelecek daha büyük bir krallık yaratmak ve yarımadaya Papa'nın başkanlığında faaliyet gösterecek federal bir yapı kazandırmaktı.

Temmuz 1858'de Cavour'la Napoléon Avusturya'ya karşı verilecek savaşın şartlarını konuşmak için Vosges'da gizli bir görüşme gerçekleştirdi. Toplantıda İtalya'nın Papa liderliğinde hareket edecek ve dört devletten oluşacak bir konfederasyon hâline getirilmesi kararlaştırıldı: Piyemonte, Romagna'yı da kapsayan Kuzey İtalya topraklarını alıp Nice ile Savoy'u Fransa'ya verecek; Orta İtalya'da Toskana merkezli bir krallık tesis edilecek; Roma çevresi Papalığa bırakılacak; Napoli ise olduğu gibi kalacaktı. Modena bölgesinde ihtilal başlatıp Victor Emmanuel'e yardım çağrısında bulunacak provokatör ajanlar aracılığıyla bir savaş bahanesi yaratıldıktan sonra Avusturyalılar Kuzey İtalya'dan sürülecekti. Antlaşmanın Victor Emmanuel'in on beş yaşındaki kızıyla İmparator'un çapkın kuzeni arasında yapılacak bir evlilikle mühürlenmesinin öngörülmesi ve Kral'ın bunu reddetmesi Cavour'la Napoléon'un bu tasarısını rafa kaldırılmanın eşiğine getirdi fakat Cavour Kral'ı mantıklı düşünmeye zorladı.

Gelgelelim savaş planlandığı gibi gitmedi. Her şeyden evvel, başlamamanın eşiğinden döndü: Orta İtalya'daki isyan nemli bir kibritten farksızdı ve Nisan 1859'da patlak veren savaş sırf Napoléon'un cesaretini kaybettiğini sanan ve bir anda Piyemonte'ye ders verme kararı alan Avusturyalıların hatalı hesapları nedeniyle başladı. Savaşın başlamasını Lombardiya içlerine doğru gerçekleştirilen hızlı bir ilerleme ve Magenta ile Solferino'da kazanılan büyük Fransız zaferleri izledi, fakat Napoléon bir anda seferi durdurmaya karar verdi: Cavour'un gizliden gizliye Papalık Devleti'nden toprak

almaya çalıştığını fark ederek endişeye kapılmış ve Prusya'nın savaşa müdahale etmek üzere olduğunu öğrenmişti. Bu bilgilerin ışığında Avusturya'yla hızlı bir ateşkes imzaladı. Cavour'a danışılmadan imzalanan bu ateşkesle Lombardiya burayı Piyemonte'ye verecek Napoléon'a teslim edilirken Veneto Avusturya toprağı olarak kaldı. Hakarete uğradığını hisseden Cavour öfke krizine girerek başbakanlıktan istifa etti.

Kuzey İtalya'da bunlar yaşanırken, Avusturya'nın savaşa girmesi Orta İtalya'da bir dizi vatansever ayaklanmanın fitilini ateşledi. Nisan sonunda Toskana hükümdarı Leopold sürgüne gönderildi ve Magenta'daki Fransız zaferinin ardından onu Modena ve Parma dükleri takip etti. Bolonya, Perugia, diğer birkaç Romagna şehri ve Umbria Papa'ya karşı ayaklandı. Cavour vakit kaybetmeden buralarda Piyemonte'yle birleşmeyi kabul edecek geçici hükûmetler kurulmasını sağlamayı denedi. Fakat bu hamle, Cavour'un İtalya'ya bağımsızlık getirme çabasının altında diğerkâmlıktan çok uzak sebeplerin yattığından şüphelenmeye başlayan Floransalı Baron Ricasoli de dâhil olmak üzere birçok önemli liberali rahatsız etti. Buralardaki geleneksel özerklik isteği ve komünlerarası düşmanlık hâlâ güçlüydü. En nihayetinde, geçici rejimleri Piyemonte'ye ilhak edilme talebinde bulunmaya iten şey eski hükümdarların geri dönme ihtimali ve toplumsal karmaşa korkusu oldu. Rejimlerin Piyemonte'ye katılma girişimi 1860'ın ilk aylarında başarıyla sonuçlandı.

1860

1859 Savaşı, Cavour'un beklediği gibi gitmemesine rağmen Piyemonte Krallığı'nın topraklarını genişletti. Lakin Napoléon memnun olmaktan çok uzaktı: Avusturya'yla imzaladığı ateşkes Orta İtalya hükümdarlarının tahtlarına iade edilmesi maddesini içeriyordu ve bu maddenin uygulanamaması güvenilirliğine halel getirdi. Ayrıca, seferdeki keyfi hareketleri yüzünden Victor Emmanuel üzerindeki ahlaki nüfuzunu kaybetti ve bu durum Piyemonte hükûmetinin ilhakları gerçekleştirmek için daha kararlı bir şekilde baskı yapabilmesine neden oldu. Bununla beraber, Napoléon önemli

bir taviz elde etti: İlhakları resmen tanıması karşılığında Nice ile Savoy'un Fransa'ya verilmesinde ısrarcı oldu ve (Ocak 1860'ta iktidara dönen) Cavour bunu kabul etti. Cavour, Kral'ın tereddüdüne ve bu kararın Batı Piyemonte'yi savunmasız bırakacağını düşünenlerin itirazına rağmen Mart ayında söz konusu bölgeleri Fransa'ya bırakan gizli bir antlaşma imzaladı. Özel bir sohbette itiraf ettiği üzere bu yaptığı anayasaya aykırıydı.

Cavour'un Nice'i ve Savoy'u teslim etmesine bilhassa öfkelenen kişiler arasında Giuseppe Garibaldi de bulunuyordu. Nice'te doğan Garibaldi bu İtalya şehrinin ulusal ilkeye ters düşecek şekilde Fransa'ya verilmesi karşısında dehşete düştü. 1848-9'dan sonraki dönemde Mazzini'nin hayal kırıklığına uğrayan birçok takipçisi gibi o da ulusal davanın liderliği konusunda Piyemonte'ye güvenmişti ve durum öfkesini daha da arttırdı. İtalyan birliği düşüncesini yaymak için 1857'de kurulan ve Cavour tarafından (görünürde) desteklenen İtalya Ulusal Cemiyeti'ne üyeydi. Ayrıca 1859'da (çoğu 1848 gazisi olan) vatansever gönüllülerden müteşekkil bir birliğe komuta etmesine izin verilmişti. Garibaldi'ye göre, Nice'in İtalya dukalıkları karşılığında teslim edilmesi ikiyüzlülük kokuyor ve Cavour'un aslında birleşme davasıyla değil de Piyemonte'nin genişletilmesiyle ilgilendiği yönündeki çoktandır süregelen şüpheyi doğruluyordu.

Nisan ayında, Batı Sicilya'da (çoğunlukla olduğu gibi bu sefer de) vergilere, fiyatlara ve baskıcı toprak sahiplerine karşı bir köylü isyanının başladığı duyuldu. Bunun üzerine Garibaldi'ye bu köylü ayaklanmasını ulusal ihtilal hâline getirecek bir askerî sefere liderlik etme teklifi yapıldı. Mazzini ile Londra ve Paris'teki takipçileri bir süredir böyle bir hareket başlatmayı planlıyordu: 1859'da Francesco Crispi sosyal demokratlara en yeni bomba yapım tekniklerini öğretmek için gizlice Sicilya'ya geçmişti. Şimdi İtalya'nın büyük kısmı özgürlüğüne kavuşmuşken süreci bitirmeyi ve inisiyatifi elinde bulunduran Cavour'la ılımlılardan bir adım öne geçmeyi denemek mecburi gözüküyordu. Gelgelelim, Crispi'nin ve Garibaldi'nin kabul ettiği üzere tek gerçekçi başarı ihtimali her türlü cumhuriyetçilik önerisini bastırmaktan ve onun yerine Victor Emmanuel'le iş

birliği yapmaktan geçiyordu. Garibaldi, Piyemonte Kralı'nın Piyemonte başbakanından daha vatansever olduğuna inananlar arasındaydı (Bu belki de yanlış bir inançtı).

Garibaldi'nin yalnızca bin takipçiyle gerçekleştirdiği sefer muazzam bir başarı oldu. Büyük kısmını öğrencilerin veya öğrenim çağındaki gençlerin oluşturduğu ve neredeyse tamamı askerî eğitimden yoksun takipçi grubuyla birlikte Batı Sicilya sahilindeki Marsala'da karaya çıkan Garibaldi, buradan içerilere doğru ilerledi ve gittiği her yerde Victor Emmanuel'in İtalya kralı olduğunu ilan etti. Calatafimi'de karşı karşıya geldiği bir Bourbon birliğini yaratıcı ve kahramanca bir süngü hücumuyla dağıttı, Temmuz'da Palermo'yu ele geçirdi, Ağustos'ta Messina Boğazı'nı geçti, ve 7 Eylül'de muzaffer bir şekilde Napoli'ye girdi. Bu olağanüstü başarı büyük ölçüde Garibaldi'nin dehası sayesinde gerçekleşti; fakat köylülere toprak ve düşük vergi teklifi verip orta sınıflara mülkiyeti garanti etme ve düzen sağlama vaadiyle yaklaşan Francesco Crispi'nin ihtilal sürecini ferasetli bir siyasetle idare etmesinin önemi de büyüktü. Doğu Sicilya'daki Bronte gibi bazı yerlerde, ayaklanan köylüler hemen kurşuna dizildi. 1860 olaylarının hayati öneme sahip uluslararası bir boyutu da vardı. Önceki sene, Fransa'nın Avrupa'daki başat güç olan Avusturya'nın yerine geçme isteği Napoléon'u savaşa girmeye ikna etmişti. Şimdiyse, Britanya'nın Fransızların isteklerini engelleme ve birleşik bir İtalya aracılığıyla yeni ve Britanya lehine işleyen bir güç dengesi sağlama isteği Londra'yı Garibaldi'ye destek vermeye itti. Böylece Britanya hükûmeti olaylara Garibaldi'yi engelleyecek şekilde müdahale etmeyi düşünen Napoléon'un gözünü korkuttu.

Bununla birlikte, Garibaldi'nin başarısının altındaki asıl neden muhtemelen, çoğunluğu olumsuz olan bir dizi dağınık duygunun ihtilal sancağı altında bir araya gelmesiydi. Köylüler Garibaldi'yi zorlu hayat şartlarından kurtulma umudu olarak görürken, Sicilyalı toprak sahipleri Bourbonların iktidardan düşmesinin adaya Napoli'den bağımsız olma fırsatı sunacağını düşündü. Sık sık çetin hizip mücadelelerine giren orta sınıflarsa ihtilali yerel yönetimi ele geçirerek düşmanlarını yenme şansı olarak gördü. İhtilale katılanların

ekseriyeti büyük ihtimalle ne için savaştığını tam olarak bilmiyordu. Çoğunluğu *İtalia* ifadesini daha önce hiç duymamıştı: Öyle ki bazıları "*La Talia*"yı Victor Emmanuel'in eşinin ismi sandı. En büyük hayallere bile onay veren bu belirsizlik, 1860'ta avantaj teşkil etti fakat İtalya'nın birleşmesinin gerçekliği belirginlik kazandığında büyük hayal kırıklıklarına yol açtı.

1860 ilkbaharında ve yazında yaşananlar Cavour için âdeta bir kâbus oldu. Piyemonte kamuoyunun ve Garbaldi'ye şahsi bir yakınlık duyan Kral'ın seferi heyecanla karşılaması onu Garibaldi'ye açıktan muhalefet etmekten alıkoydu. Başlıca korkusu Garibaldi'nin ve genç gönüllülerden müteşekkil ordusunun güneyi (bütün engellere rağmen) kurtarması durumunda çoğunluğu demokratlardan oluşan sefer kuvvetini Kral Victor Emmanuel'i desteklemeyi bırakmaktan ve onun yerine cumhuriyetçilik davasını benimsemekten alıkoyacak hiçbir şeyin kalmaması ihtimaliydi: Özellikle de 1849'un hatıralarıyla dolu Roma'yı ele geçirdikleri takdirde böyle bir istek duymayacaklar mıydı? Bu korkuya Cavour'un dış müdahale korkusu eşlik ediyordu. Napoléon hâlihazırda İtalya'daki durumdan memnun değildi ve köylülerle Mazzinicilerden müteşekkil bir ayaktakımı ordusunun Kutsal Şehir'i tehdit etmesi Fransa kamuoyunun bölgeye asker gönderme yönündeki baskısını dayanılmaz bir hâle getirebilirdi.

Cavour Garibaldi'yi ve Binler'i gizlice engellemek için elinden geleni ardına koymadı. Seferi kuvvetin demir almasından önce, gönüllülere verilen Enfield tüfeklerini toplattırdı. Kıdemli Piyemonte amirali Amiral Persano'ya güneye doğru ilerleyen kuvvetin yolunu kesme emri verdi fakat Persano bu kuvveti tespit bile edemedi. Palermo düştüğünde Giuseppe La Farina isimli adamını adanın Piyemonte'ye hemen dâhil olmasını sağlama göreviyle Sicilya'ya gönderdi, lakin büyük bir basiretsizlikle hareket eden La Farina geri gönderildi. Cavour'un şansı Napoli'de yaver gitti. Burada demokratların yeni bir anayasa belirleyecek bir meclis seçme girişimlerine engel oldu ve Garibaldi'yi seçim yerine halkoylaması düzenlemeye ikna etti: Seçmenler yalnızca Victor Emmanuel'in yönetimi altında üniter bir devlet kurulup kurulmayacağına karar verecekti. Halkoylaması evet

5. Harita: İtalya'nın birleşmesi.

oyu verenlerin ezici galibiyetiyle sonuçlandı fakat hiç şüphe yok ki açık oy usulüyle gerçekleştirilen oylamada büyük çaplı hileler yapıldı. Sicilya'da 432.053 evet oyuna karşı sadece 667 hayır oyu kaydedildi.

Sonbahar başında Papalık Devleti Veneto dışında "özgürleştirilmemiş" tek bölgeydi. Cavour burayı Garibaldi'den önce ele geçirmeye ve siyasi inisiyatifi ondan almaya kararlıydı. Napoléon'a Garibaldi'nin Roma'ya yürümesini engellemek için Papalık Devleti'ni işgal etmek zorunda olduğunu bildirdi, lakin muhtemelen buranın akıbetinin ne olacağını belirtmedi ve yaşananları gören Fransızlar güçlü bir şekilde itiraz etti. Eylül'ün ilk günlerinde Piyemonte birlikleri Marche'ye girdi ve Papalık kuvvetleri Castelfidardo'daki küçük çaplı bir çarpışmada yenilgiye uğratıldı. Ay sonu gelmeden Umbria ve Marche fethedildi ve direniş gösteren köylülerle papazlar çabucak kurşuna dizildi. Bu başarı karşısında mutluluk duyan Victor Emmanuel güneye doğru ilerlemeye devam ederek 25 Ekim'de Napoli'nin kuzeyindeki Teano'ya yakın bir mevkide Garibaldi'yle buluştu. Garibaldi sadakat gösterip güneydeki yetkilerini Kral'a teslim etti. Böylece İtalya, tüm güçlüklere rağmen ve büyük ölçüde şans sayesinde kuruldu.

YENİ DEVLET

"Teano'daki el sıkışma", çok geçmeden vatansever mitolojinin bir parçası hâline geldi. Ayrıca, Garibaldi'nin temsil ettiği "halk" ile Piyemonte monarşisinin ahenk içinde birleşmesi suretiyle kurulduğu iddia edilen yeni devletin bir sembolü oldu. Ilımlılarla demokratların birbirini mükemmel bir şekilde tamamladığı ve 1860'ın iki taraf için de bir zafer olduğu söylendi fakat gerçekler çok daha farklıydı. İtalya'nın birleşmesi, bir özgürlük savaşından ziyade Cavour'un kazanmaya azmettiği ve bütün siyasi yeteneklerini seferber ederek kazandığı bir iç savaşın sonucuydu. Papalık Devleti'ni gözü pek bir şekilde işgal ederek inisiyatifi Garibaldi'nin elinden alan Cavour, yeni İtalya'nın demokratlara hiçbir şey borçlu olmamasını garantiledi. Garibaldi'nin hizmetleri arka plana atıldı, takipçileri evlerine gönderildi, ve gelişmeleri hayal kırıklığı ve düşmanlıkla karşılayan Mazzini sürgün hayatı yaşamaya devam etti.

Yeni devletin karakteri, içinde doğduğu partizanlık ikliminden fazlaca etkilendi. Anayasal alternatifler tartışmaya açılmadı ve bir nebze bölgesel özerklik kazanmayı uman veya Carlo Cattaneo gibi federalizme gönül veren kişilerin fikirleri dikkate alınmadı.[4] Bu istişare eksikliği kısmen pragmatik bir önlemdi, zira Cavour 1860'ta büyük bir aciliyet hissi içindeydi. Avrupa'ya bir oldubitti sunması gerekliydi ve anayasal alternatifler hakkında yapılacak tartışmaların ılımlılarla demokratlar arasındaki ideolojik uçurumları ifşa ederek Fransa veya Avusturya müdahalesine davetiye çıkarmasından endişe ediyordu. Bunla beraber, istişareye başvurulmamasının daha meşum bir boyutu da söz konusuydu. Fikirlerinin alınmaması birçok kişide şöyle bir düşünce uyandırdı: Victor Emmanuel'le Cavour Piyemonte'nin İtalya'nın geri kalanını fethettiğini düşünüyor ve bu yüzden istedikleri şartları dayatmayı kendilerine hak görüyordu.

Bu izlenimi değiştirmek için neredeyse hiçbir şey yapılmadı. Victor Emmanuel kraliyet ünvanından vazgeçmeyerek İtalya Kralı II. Victor Emmanuel oldu, Torino yeni başkent yapıldı, ve Ocak 1861'de burada toplanan ilk İtalya parlamentosundan "Sardinya parlamentosunun sekizinci yasama dönemi" olarak bahsedildi. Ülkenin her yerinde Piyemonte'deki idari yapı, gümrük tarifesi, ticaret antlaşmaları ve *Statuto* devreye sokuldu. İtalya'nın tamamında geçerli olacak yeni kanunlar hazırlanana kadar eski devletlerin kanunları yürürlükte tutuldu fakat bu uygulama eğitim ve asayiş gibi önemli konulardaki belli başlı kanunları kapsamadı. Onun yerine bu hususlardaki Piyemonte kanunlarının İtalya'nın tamamında uygulanması tercih edildi. Yeni devlet yapılarının ülkeye çoğunlukla hassasiyetten uzak bir tavırla dayatılması hatırı sayılır ölçüde tepkiye neden oldu, lakin Cavour sonucun iyi olacağına inanmayı sürdürdü. Kral'a, "Bükülmez bir irade gösterdiğimiz takdirde insanlar uslanacak ve bizim rejimimize uyum sağlayacaktır. Zira bizim kurumlarımız onları kurtardığımız kurumlardan her bakımdan evladır" dedi.

Çok geçmeden birçok İtalyan Piyemonte tarafından "fethedildiğini" hissetmeye başladı ve bu hissi azaltacak herhangi bir

4 Özerklik ve federasyon yanlılığı güneyde bilhassa yaygındı.

ekonomik fayda görülmedi. Yeni serbest ticaret tarifelerinin yürürlüğe konması hatırı sayılır güçlüklere yol açarken, kırılgan imalat sektörünün hayatta kalmak için korumacı tarifelere muhtaç olduğu güney bilhassa büyük sıkıntılar yaşadı. Napoli'nin tekstil ve makine fabrikaları nerdeyse bir gecede kapandı, daha küçük boyuttaki birçok zanaat atölyesi de onlarla aynı kaderi paylaştı. Keza artan vergiler de çok sayıda zorluk yarattı. Hükûmet 1860'tan sonra yarısından fazlasını Piyemonte'nin 1850'lerdeki harcamalarının teşkil ettiği devasa bir kamu borcuyla karşı karşıya kaldı. Dolayısıyla maliye bakanları 1860'larda ve 1870'lerde ulusal bir mücadele hâline gelen (ve Quintino Sella tarafından "'olmak ya da olmamak" meselesi" olarak ifade edilen) bütçeyi dengeleme göreviyle âdeta cebelleşti. Bunun sonucu, halkın sırtındaki mali yükün boyutunda muazzam bir artış yaşanması oldu: 1862 ile 1865 arasında doğrudan vergiler yüzde 54, dolaylı vergiler yüzde 40 oranında arttı. 1868'de kötü şöhretli buğday öğütme vergisi (*macinato*) yürürlüğe kondu ve bu vergi yüzünden birçok yerde ayaklanmaya çıktı.

Hükûmetin para kazanmasının bir diğer yolu, kilise emlakine ve ortaklaşa kullanılan mülklere el koymaktı. 1866-7'de 2.000 dinî cemaat hukuki statüsünü kaybetti ve 25.000 dinî kurum kapatıldı. Sonraki on beş yılda bir milyon hektarı aşkın kilise toprağı satılırken bir o kadar da ortaklaşa kullanılan arsa satışa çıkarıldı. Bazıları bu satışların küçük topraklara sahip çiftçilerden müteşekkil yeni bir sınıf yaratacağını umdu, fakat hükûmet paraya o kadar açtı ki köylülere kredi verilmesini sağlamak için yeterince çaba harcamadı. Böylece toprağın büyük çoğunluğu mevcut toprak sahiplerince satın alındı. Bu durum karşısında birçok köylü acı bir hayal kırıklığı hissetti: 1860'ta Garibaldi'yi çoğunlukla ortaklaşa kullanılan arsalardan kendilerine düşen payı alabilecekleri umuduyla desteklemişlerdi. Bunlar yetmiyormuş gibi, manastırların kapatılması fakirleri büyük bir iş kaynağından ve daha da önemlisi maddi yardımdan mahrum bıraktı.

Hükûmetin 1860'tan sonraki ekonomik sorunları ve bütçeyi dengeleme konusundaki doktriner endişesi kitlelerin hâlihazırda

17: Teano'daki el sıkışma. Garibaldi, güneyi (beyaz at üzerindeki) II. Victor Emmanuel'e teslim ediyor. Napolili bir sanatçı tarafından 1878'de resmedilmiş bu idealize tablodaki koyunların resme pastoral bir dokunuş katmak niyetiyle mi yoksa kralın tebaasıyla olan ilişkisine değinmek amacıyla mı resmedildiği tam olarak bilinmemektedir.

kırılgan olan desteğini iyice zayıflattı. Görünüşe göre kişi başına düşen gelir birleşmenin ilk on beş yılında aynı seviyede kaldı: Dönemin diğer Avrupa ülkeleriyse kayda değer ekonomik büyüme seviyeleri yakaladı. Yeni devletin fakirlere ulaşmayı başaramaması (günümüzden bakıldığında) sağduyudan yoksun bir politika izlendiğini düşündürüyor. Demokratlar karşısında duydukları korku ılımlıları toplumsal meselelere birçok muhafazakârın bile temkinsizlik olarak gördüğü bir hassasiyet eksikliğiyle yaklaşmaya itmişti şüphesiz. Her hâlükârda, Cavour'la takipçilerini endişelendiren asıl grup fakirler değil orta sınıflardı. Bunlar, liberal bir rejim tesis ederken toplumun liderliğinin ülkedeki toprak sahiplerinin, sanayicilerin ve meslek erbaplarının elinde olmasını garantileyecek bir ekonomi ve siyaset düzeni kurmayı amaçladı ve bunun İtalya'daki girişimcilik potansiyelinin zincirlerini herkesin yararına olacak şekilde kıracağını umdu.

Kitlelerin mülk sahibi sınıfları örnek alarak ahlaki seviyelerini yükselteceğine ve çalışkanlık, tutumluluk ve kendini geliştirme gibi değerlerin yayılacağına inanılıyordu (Eski Mazzini destekçilerinden Samuel Smiles İtalya'da son derece popüler bir isimdi: *Karakter* (1871) isimli eseri sadece bir yılda 7.000 nüsha sattı ve birçok İtalyan onu taklit etti). Yeni devletteki başlıca güç kaynağı fiilen ve hukuken şahsi servetti. Ülkedeki seçim kanunu sadece yılda en az kırk liret değerinde doğrudan vergi ödeyen ve okuma yazma bilen kişilere oy hakkı veriyordu. Bu sınırlı oy hakkı toplam nüfusun yüzde 2'sinden daha azını ve yirmi dört yaşının üstündeki erkeklerin yaklaşık yüzde 8'ini kapsıyordu. Yerel seçimlerdeki seçmen oranı biraz daha yüksekti ama burada da vergi eşiği söz konusuydu. Mülkiyetin kutsallığı *Statuto*'yla güvence altına alınmıştı ve Napoléon Kanunu'nu esas alan 1865 tarihli medeni kanunun en önemli görevi mülkiyet hakkının savunulmasıydı.

İtalya'daki yönetici sınıf, muhtevası itibarıyla diğer Avrupa ülkelerindekinden pek de farklı değildi, fakat toplumun daha dar bir kesimini kapsıyor ve Britanya, Fransa ve Belçika'dakine kıyasla daha az sanayici barındırıyordu (Bu durum İtalya burjuvazisinin genel

zayıflığından kaynaklanıyordu). Şiddetli bir savunmasızlık hissine yol açan bu darlık, hükûmetlerin statükoyu korumak için sık sık şiddete başvurmasının nedenlerinden biriydi. Asker kışlaları ve polis merkezleri İtalya kasabalarının ve şehirlerinin sosyal coğrafyasında büyük bir yere sahipti ve taşra yerleşimlerindeki en göz alıcı bina çoğunlukla *carabinieri* merkeziydi. Ordu düzenli olarak grevleri ve protesto gösterilerini dağıtmak için kullanılıyordu ve (Sicilya'da 1862, 1866 ve 1894'te yaşananlara benzer) şiddetli karışıklıklar söz konusu olduğunda yargı sürecini hızlandırmak için askerî mahkemeler kuruluyordu. Polisler geniş yetkilere sahipti: Birini bir ada hapishanesine göndermek ve orada 5 yıl boyunca tutmak için onun suçlu olduğundan şüphelenmeleri yetiyordu.

Statükoyu korumak için baskıya başvurmak liberalizmin ahlaki temellerinin sarsılmasına yol açıyordu. Massimo d'Azeglio Ağustos 1861'de üzüntüyle, "Halktan destek görmeyen tüm hükûmetlerin gayrimeşru olduğu varsayımıyla hareket ettik ... Fakat güneyi kontrol etmek için altmış tabura ihtiyaç duyuyoruz ve bu bile yeterli gözükmüyor" dedi. Baskı politikası bir kısır döngü yarattı: Baskılar öfke ve düşmanlığa neden oldu ve bu hisler ülkeyi yöneten kişilerin kendilerini daha yalıtılmış ve daha tehlike altında hissetmesine yol açtı. Bunu kolayca umutsuzluk izledi. Napoli valisi ve müstakbel başbakan Luigi Farini 1860 yılı sonlarında "[Güneydeki] yedi milyon sakin içinde birleşmiş bir İtalya isteyen yüz kişi bile yok. Keza bahse değer sayıda liberal de mevcut değil ... Böyle bir malzemeyle ne inşa edebilirsiniz ki! Keşke şu *melun* medeniyetimiz kırbacı, insanların dilini kesmeyi, ve *noyade*[5] yasaklamasaydı. Belki o zaman bir şeyler olabilirdi" dedi.

Siyasi korkular tecrit hissini kuvvetlendirdi. Yeni devlet dört bir yandaki düşmanların saldırısı altındaymış gibiydi. Nisan 1861'de panço ve kırmızı gömlekle gittiği parlamentoda Cavour'u "kardeşi kardeşe kırdıran bir savaş" vermekle suçlayan Garibaldi de dâhil olmak üzere birçok demokrat hâlâ halkın gerçekleştireceği ulusal bir ihtilalin peşindeydi. 1860'larda, güneyde bilhassa belirgin olan

5 *Noyade:* Suda boğarak öldürmek anlamına gelen Fransızca kelime. -ç.n.

18: 1862 tarihli bu fotoğrafta Garibaldi, sağ bileğinde Calabriya'daki Aspromonte sırtında İtalyan birliklerle çarpışırken açılan yarayı gösteriyor. Bu askerler Garibaldi'nin Roma'ya yönündeki ihtilalci ilerlemesini durdurmaları için hükûmet tarafından gönderilmişti.

toplumsal rahatsızlıktan Roma'ya yürümelerini sağlayacak bir sıçrama tahtası olarak istifade etmek istediler: 1862'de gönüllülerden müteşekkil bir kuvvetin başında Messina Boğazı'nı geçen Garibaldi, Kalabriya'da ulusal ordu tarafından durduruldu. Beş sene sonra aynı şeyi yeniden denedi fakat bu sefer yürüyüşüne Orta İtalya'da başladı. Bu defa onu Papalık ve Fransa askerleri engelledi. 1867'den sonra azalan demokrat komploları 1870'te Roma'nın ele geçirilmesinin ardından son buldu. Lakin bu komplolar birleşmenin ilk yıllarında yetkilileri dehşete düşürerek devlet baskısının artmasına yol açtı.

Kilise'nin düşmanlığı da en az demokratların komploları kadar korkutucuydu. 1860'tan sonra, papaların asırlar boyunca kendi bağımsızlıklarının ve güvenliklerinin sağlanmasında hayati bir öneme sahip addettiği Papalık Devleti'nin sınırları Roma şehrinden ve şehir civarındaki topraklardan ibaret kalacak şekilde küçüldü. Bu

durum karşısında dizginlenemez bir öfke duyan IX. Pius; Kral'ı ve bakanlarını aforoz etti, Avusturya'yla Fransa'dan yardım istedi, ve Katolikleri ulus siyasetine katılmamaya çağırdı. 1864'te yayımlanan ve Katoliklikle liberalizmin birbirine uymadığını ilan eden Hatalar Cetveli aradaki mesafeyi iyice açtı. İnançlı insanları Kilise'yi korumak için seferber edecek ve dolaylı olarak devleti içeriden zayıflatacak dünyevi teşkilatlar kuruldu (Bunlar, parlamento dışında kalan aşırı sağın ilk örgütleriydi). Bu durum karşısında paranoya derecesinde bir endişe duyan hükûmet, ülkedeki (özellikle de güneydeki) karışıklıkların ruhban komplolarından kaynaklandığını düşündü.

1860'tan sonra hükûmetin başını en çok ağrıtan yer güney oldu. Haziran 1861'de kısa bir hastalığın ardından ölen Cavour'un son düşünceleri buradaki gitgide artan kaosla nasıl başa çıkılabileceği hakkındaydı. Başlıca cevap baskıydı: 1860'ların ortasında hükûmetin nispeten yanıltıcı bir şekilde "haydutluğa karşı savaş" dediği operasyonlar için neredeyse 100.000 asker görevlendirilmişti. Aslında güneydeki karışıklık ve kanunsuzluk suçtan kaynaklandığı kadar siyasi ve sosyal tepkiden de kaynaklanıyordu. Sicilya'da yeni devlete yönelik muhalefetin en büyük nedenlerinden biri, ada için yeni bir uygulama olan zorunlu askerlikti. 1862 yazında asker kaçaklarını yakalamak için bilhassa sert bir harekât başlatan General Govone köyleri kuşatma altına aldı, su kaynaklarını kesti, ve "haydut suratlı" herkesin görülür görülmez vurulmasını emretti. Parlamentoda yöntemleri hakkında sorgulandığında Sicilya'nın "barbarlığı" hakkında ifadeler sarf ederek yaraya tuz bastı.

1866'da Sicilya bir kez daha hükûmetin başlıca endişe kaynağı oldu. O yaz Avusturya karşısında verilen savaş adadaki askerlerin buradan çekilmesine yol açtı. Buradaki cumhuriyetçilerle demokratlar bu fırsatı Palermo'da orta sınıfların ve zadegânın büyük kısmının rıza gösterdiği bir ayaklanma başlatmak için kullanırken, toplumun büyük kısmının büyük bir memnuniyetsizlik duyması bunların işini kolaylaştırdı. Civardaki tepelerden şehre köylülerden müteşekkil takımlar indi ve şehir bir hafta boyunca sayısı belki de 40.000'i bulan asilerin elinde kaldı. Ardından General Cadorna donanmanın

şehri topa tutmasının yardımıyla denetimi yeniden sağladı ve askerî kanunlara başvurdu. Yargısız infazlar gerçekleşirken ayaklanmanın suçu haydutlara, "mafya"ya ve keşişlere yıkılmaya çalışıldı. Cadorna ruhban komplosunun gerçekliğine o kadar inanıyordu ki, yetmiş yaşını yıllar önce geride bırakmış ve felsefe konusunda uluslararası boyutta ün kazanmış Monreale Başrahibi'ni elebaşlarından biri olarak görüp tutuklattı.

1860'tan sonra çok fazla muhalefetle karşı karşıya kalan ve devletin parçalanmasından korkan İtalya yöneticileri iktidar dizginlerine umutsuz bir şiddetle tutundu ve mutlakiyetçilik döneminde yaratılıp 1850'lerdeki savaş ortamında daha gelişkin bir hâle getirilmiş idari teşkilat yapısından faydalandı. Bu yapının özünü merkezîleşme oluşturuyordu. Devlet, her biri hükûmet tarafından atanmış valilerce yönetilen eyaletlere bölünmüştü: Valiler çoğu zaman kralın veya başbakanın yakın arkadaşları arasından seçiliyor ve çoğunlukla Piyemonteli oluyordu. Her komünde üyeleri seçimle belirlenmiş bir konsey bulunuyordu, fakat belediye başkanını hükûmet atıyordu ve bölgedeki asıl yetkili olan komün sekreteri memur statüsündeydi. Valilere belediyelerdeki kararları denetleme ve gerekirse veto etme yetkisi verilmiş olması merkezdeki yetkililerin bölgeler üzerindeki kontrolünü daha da arttırıyordu. Bölge konseylerinin "düzensizlik" bahanesiyle dağıtılması da mümkündü ve bu yetki sık sık kullanıldı.

Birleşmenin özellikle ilk on yıllarında, hükûmet ve bürokrasi kuzeylilerden müteşekkil ufak bir seçkinler sınıfının egemenliğinde oldu. 1887'ye dek başbakanlık makamına hiçbir güneyli getirilmedi. Kral yerel lehçeyle anlaşabileceği Piyemonteli bir başbakana sahip olmayı tercih ediyor gibiydi ve şartlar izin verdikçe (mesela savaş zamanlarında veya toplumsal karışıklıklar patlak verdiğinde) Piyemonteli generallerden yana oluyordu. Cavour'dan Mussolini'ye kadarki dönemin en başarılı İtalya başbakanları olan Agostino Depretis ve Giovanni Giolitti Piyemonte doğumluydu ve subayların kahir ekseriyeti kuzeyliydi: 1860'ta generallerin nerdeyse dörtte üçü Piyemonteliydi. Sivil idarenin yüksek kademeleri de kuzeylilerin elindeydi. 1890'lardaki bir sayıma göre en önemli makamların

19: Kuzey güneyle tanışıyor. Haydut Nicola Napolitano'nun cesediyle poz veren bir İtalya askeri. 1861 ve 1865 yılları arasında İtalya ordusunun neredeyse üçte biri Güney İtalya'da asayiş sağlamakla görevlendirildi.

yüzde altmışında Lombardiyalı, Venedikli, veya Piyemonteli kişiler görev yapıyordu. Sivil memurlar sınıfına çok sayıda güneylinin kabul edilmesi ancak yirminci yüzyılın başlarında başlayacaktı.

1860'tan sonra İtalya'daki yönetici sınıfın büyük kısmını etkileyen siyasi emniyetsizlik hissi ve bu hissin sivil topluma yönelik bir güvensizliği doğurması bürokrasiye zarar verdi. Nitelikli ve liberal memurların yokluğu özellikle de güneyde yeni atamaların çoğunlukla uygun tecrübeye ve yeteneklere göre değil de siyasi sadakate göre yapılması anlamına geldi. Yetersizliğe yol açan bu durum, yürütmeyle idare arasındaki çizgiyi bulanıklaştırdı ve Almanya'daki *Rechstaat*a benzeyen ve vatandaşları hükûmetin keyfî hareketlerinden koruyan bir imparatorluk bürokrasisi kurmak isteyenlerin umutlarını suya düşürdü. Siyasilerin memuriyetten arkadaşlarına ve müttefiklerine terfi sağlayarak şahsi destekçi grupları oluşturmak için faydalanmaya meyilli olması bu zararlı süreci hızlandırdı. Sonradan bürokrasiyi bir idari kanunlar ağına sararak "tarafsızlaştırma" girişimlerinde bulunulmasıysa uzun vadede yalnızca idarenin felce uğraması sonucunu doğurdu.

Bu nedenle liberal devlet daha en başından bunaltıcı bir meşruiyet sorunuyla karşı karşıya kaldı. Yüzyıllar süren siyasi ve ekonomik parçalanma hemen geride bırakılamadı. "Ulusal" yönetici seçkinler sınıfı hem boyut hem de bölgesel dağılım konusunda sınırlılık arz etti ve Katolik Kilisesi'nin desteğinden yoksun olması yüzünden çok az manevi otorite kaynağına sahip oldu. Ulus, birleştirici sembollerden mahrumdu: 1860'lardan sonraki propagandacıların okurlara vatansever perdeden seslenen İtalya tarihleri yazma veya Savoy hanedanına büyüklük aurası kazandırma çabaları çoğunlukla ikna edici olamayacak kadar zorlamaydı. Birleşmenin dayatılma hızı ve yeni rejimin muhaliflerinin ukalaca ve hatta haşince bir kenara atılması, Garibaldi'nin büyük katkılarıyla yaratılan iyi niyet hissini büyük ölçüde yok etti. Hayal kırıklığı arttı; bir yazarın ifadesiyle şiirin yerini nesir aldı; ve yeni devlet kitlelerin sadakatini nasıl kazanabileceği konusunda ne yapacağını bilememeye devam etti.

6

Liberal Devlet ve Toplum Meselesi, 1870-1900

ROMA'NIN ELE GEÇİRİLMESİ

1866'da Avusturya'nın Prusya'ya yenilmesinin İtalya'ya Veneto'yu kazandırması gibi, 1870'te Fransa'nın Prusya'ya yenilmesi de Roma'nın ele geçirilmesiyle sonuçlandı. Kutsal Şehir 1860'ların büyük kısmı boyunca Fransa askerlerinden müteşekkil bir garnizon tarafından savunuldu. Bu askerlerin 1870 yazında Prusyalılarla savaşmak üzere geri çekilmesi ve yenilen III. Napoléon'un tahttan çekilmeye zorlanması üzerine ortada İtalya hükûmetini tarihî başkenti ele geçirmekten alıkoyacak pek bir şey kalmadı. Nitekim 20 Eylül'de, Sedan Muharebesi'nin üzerinden üç hafta bile geçmemişken, İtalya birlikleri Leon duvarlarının Porta Pia bölgesindeki kısmında bir gedik açarak şehre girdi. IX. Pius'a ufak Vatikan bölgesi bırakıldı. Mayıs 1871 tarihli bir kanun, emniyetini güvence altına aldığı Papa'ya yıllık bir gelir bağladı ve ona tam kapsamlı hükümdarlık haklarıyla imtiyazları tanıdı. Lakin IX. Pius bu kanunu hiç düşünmeden reddetti. Böylece liberal devletle Kilise arasındaki uçurum her zamankinden daha geniş ve derin bir hâl aldı.

Roma'yı ele geçirmek uzun zamandır İtalya vatanseverlerinin çoğunluğunun en büyük arzusu olagelmişti. Şehir, özellikle de Mazzini'nin takipçileri için, her daim bir toprak parçasından daha büyük bir anlam ifade etmişti. Görev ve sorumluluk hisleri doğuracak

bir ahlaki yenilenme sembolüydü: Sezarların Roma'sıyla papaların Roma'sının dünyaya yeni birer medeniyet getirmesi gibi, "halk"ın "Üçüncü Roma"sı da yükselecek ve baskı altındaki halklara özgürlük ve barış mesajını iletecekti. Roma'nın büyüsünden Quintino Sella gibi akılcı bir ılımlı bile kaçamamıştı: Şehrin büyük bir bilim merkezi hâline getirilmesini ve böylece papanın dünyevi gücünün sona ermesinin evrensel öneminin vurgulanmasını görmeye can atıyordu. Ne var ki şehir herkesi cezbetmedi. Massimo d'Azeglio ve Stefano Jacini Roma'nın İtalya başkenti olmasına karşı çıktı: Bu muhalefetlerinin başlıca nedeni, şehrin tarihi çağrışımlarının ülke yöneticilerinin sırtına tehlikeli derecede ağır bir yük yükleyeceğinden endişe etmeleriydi.

Bir kurtuluş, barış ve refah döneminin başlayacağı yönündeki beklentiler düşünüldüğünde, Roma'nın ele geçirilmesinin düş kırıklığı yaratmış olması belki de pek şaşırtıcı değildir. Birçoklarına göre bu olay yeni bir çağın başlangıcından ziyade eski bir çağın sonuna benziyordu ve bu son epey utanç vericiydi. Lombardiya ve Veneto gibi burası da kurtuluşunu esasen başka bir ulusun ordularına borçluydu. Victor Emmanuel yeni başkentine muzaffer bir şekilde değil, bir trenle ve gecikmiş şekilde girdi. Piyemonte lehçesiyle aksi bir şekilde "nihayet gelebildik" demesi propagandacılar tarafından görkemli "buradayız ve burada kalacağız" ifadesine çevrildiyse de sönük gerçek kolayca gizlenemedi ve başta solcular olmak üzere birçok kişi son derece hayal kırıklığına uğramış hissetti. Bazıları siyasetten tamamen çekilirken, aralarında Francesco Crispi'nin de yer aldığı diğerleri birleşmenin tamamlanması sonucunda kuvvetli bir ne yapacağını bilememe hissine kapılarak yeni bir hedef aramaya başladı. Bu arayışlarında teselli bulamayacaklardı.

Hedefsizlik hissi siyasi sınıfının tamamına bulaşmış gibiydi. Kasım 1870 seçimlerinde seçmenlerin en az yüzde 46'sı oy verme zahmetine girmedi. Siyasete en büyük ilgiyi göstermesi gereken kuzeydeki katılım oranı bilhassa düşüktü: Milano seçmenlerinin yalnızca yüzde 35'i, Bolonya'dakilerinse yüzde 28'i oy kullandı. Yeni Vekiller Kamarası 170'i aşkın yeni üye içeriyordu fakat bu yeni üyeler de belirsizlikten muzdarip gibiydi: Bunların büyük çoğunluğu, sağ ile

sol (yani ılımlılarla demokratlar) arasındaki eski bölünmelerin artık anlamsız olduğunu ifade etmek istercesine ortadaki sandalyelere oturdu. Yeniden seçilen vekillerin çoğu siyasi kimlikleri konusunda en az diğerleri kadar kararsız gibiydi. 1860'lar boyunca solla sağ arasındaki temel çekişme konusunu teşkil edegelmiş Roma'nın nasıl ve ne zaman alınacağı meselesi çözüldüğü için, partiler arasındaki çarpışma hattının nerede konumlandığını kestirmek güçtü.

Birçok entelektüele ve siyasetçiye göre, 1870'te sağlanan toprak birliği ulusu ilk defa kendi kendisiyle karşı karşıya getirmişti ve bu göz korkutucu bir tecrübeydi. "[İtalya] şimdi kendi yüreğine bakmalı" diyordu Francesco De Sanctis. " İllüzyonlardan ve önyargılardan arınmış açık gözlerle Galileo ve Machiavelli ruhuyla kendini aramalı." Fakat İtalya neyi temsil ediyordu? Ülkenin yöneticilerine rehberlik edebilecek ve yarımadanın birbirine hiç benzemeyen halklarını bir araya getirebilecek ilkeler nelerdi? 1871'deki Paris Komünü sırasında yaşanan korkunç olaylar ve Birinci Enternasyonal'in yayılması birçok liberali ekonomik ilerlemeye olan inancını sorgulamaya itti: Refahın topluma uyum yerine ahlaksızlık ve sınıf savaşı getirmesi mümkün değil miydi? Prusya'nın 1870'teki zaferi güç ve otoriterlik çağının başlangıcına delalet ediyor olamaz mıydı? Mazzini'nin demokratik ideallerine bu yeni düzende nasıl bir yer verilebilirdi?

İtalya'nın 1870'ten sonraki yöneticileri pek bir seçenekleri olmadığını gördü. Kilise yeni devlete her zamankinden daha muhalif olduğu için, hükûmetin ülkedeki kurumları (bazı ılımlıların umduğu gibi) Katoliklik kayasına yaslama şansı düşük gözüküyordu. 1873'ten sonra ekonomik bir durgunluğun patlak vermesi serbest ticaretin sürdürülmesini gitgide daha çok zorlaştırırken, artan toplumsal karışıklıklar (özellikle de güneydekiler) ihtilal korkusunun büyümesine yol açtı. Bu durum, önceki on yılda hassas liberallerin vicdanını rahatsız etmiş baskı önlemlerine yeniden başvurulması taleplerini doğurdu. Bazı aydın muhafazakârlar güneylilerin son derece fakir olduğuna dikkat çekerek "güney meselesi" hâline gelen konunun çözülmesi için acilen sosyal ve ekonomik reformlar gerçekleştirilmesi gerektiğini öne sürdü. Lakin hükûmet 1874-5'te

fakirlere yardım edecek kanunlar teklif ettiğinde bunu dehşetle karşılayan güneyli toprak sahipleri muhalefet saflarına geçti.

Ekonomik ve toplumsal değişime sağcı siyasiler de solcu siyasiler de temkinle yaklaşıyordu. Bunların büyük kısmı ahlaki kısıtlamaların yumuşatmadığı bir maddi ilerlemenin ülkeyi kaosa sürüklemesinden endişe ediyordu ve sosyalizmin yükselişi bu endişeleri kuvvetlendiriyordu. Nitekim Cavour'la ılımlıların yukarı doğru sarmallanan refah düşüncesine dayalı liberal programı 1870'lerin ilk yıllarından sonra inanılırlığını hızla yitirdi ve başta solcular gelmek üzere bazı siyasetçiler materyalizmden ziyade ideallere dayanan bir ulusal kimlik yaratma arayışına girdi. Bunlar eğitime güvendi ve kilise düşmanlığıyla devlet kurumlarına bağlılığa önemli bir yer veren seküler bir vatanseverlik ideolojisi yaratmak için demokratların mirasına başvurdu. 1880'lerden itibaren, "gerçek" İtalya'yı "siyasi" İtalya'dan ayıran manevi uçurumun farkında olan yazar ve siyasetçiler "İtalyanlar yaratmak" ve sosyalizmin manevi cazibesini yok etmek için en iyi çarenin büyük bir ulusal savaş olduğunu düşünmeye başladı. Bunların sayısı zamanla arttı.

1870'LER İTALYA'SI

Veneto ve Roma'nın ilhakı İtalya nüfusunu yaklaşık 27 milyona çıkardı. O dönemde Birleşik Krallık 32, Fransa 36 milyon nüfusa sahipti. Ülke demografik geri kalmışlık belirtilerine sahipti. Olağanüstü yükseklikteki doğum oranını yansıtacak şekilde, nüfusun üçte biri on beş yaşından küçüktü. Doğum oranı kadar ölüm oranı da yüksekti: 1871'de doğan çocukların neredeyse dörtte biri ilk yaşını dolduramadan öldü. Ortalama hayat beklentisi muhtemelen otuzun sadece biraz üzerindeydi. Sonraki birkaç on yılda durum iyiye gitti: 1913'e gelindiğinde ölüm oranı 1861'dekine kıyasla yüzde otuzdan daha büyük bir düşüş kaydetmiş durumdaydı. Gelgelelim, doğum oranı Avrupa standartlarından yüksek olmayı inatla sürdürdü ve muazzam boyuttaki dış göçe rağmen Birinci Dünya Savaşı başladığında nüfus 40 milyon civarına dayandı (bkz. 5. Tablo)

2. Tablo: Avrupa'dan Avrupa dışındaki ülkelere göç (binler hâlinde).

	1851–60	1861–70	1871–80	1881–90	1891–1900	1901–10	1911–20	1921–30	1931–40	1941–50	1951–60
Avusturya-Macaristan[a]	31	40	46	248	440	1111	418	61	11[b]		53[c]
Danimarka		8	39	82	51	73	52	64	100	38	68
Fransa	27	36	66	119	51	53	32	4	5		155
Almanya[d]	671	779	626	1342	527	274	91	564	121[e]	618	872
İtalya	5	27	168	992	1580	3615	2194	1370	235	467	858
İspanya	3	7	13	572	791	1091	1306	560	132	166	543
İsveç	17	122	103	327	205	324	86	107	8	23	43
Birleşik Krallık ve İrlanda	1313[f,g]	1572[g]	1849[g]	3259	2149	3150	2587	2151	262	755	1454

Not: [a] 1921'den sonra Avusturya Cumhuriyeti . [b] 1931–7. [c] 1954–60. [d] 1941-50 ve 1951-60'ta Batı Almanya . [e] 1932–6. [f] 1853–60. [g] Doğrudan İrlanda limanlarından gerçekleştirilen göç dâhil değildir.

Kaynak: W. Woodruff, *Impact of Western Man* (Londra, 1966).

1870'lerde nüfusun yaklaşık yüzde 60'ının geçimi doğrudan tarıma bağlıydı. 1911'de hâlâ yüzde 55 civarında olan bu oran, yüzde 50'nin altına ancak 1930'larda indi. 1860-1918'deki İtalyan tarım sektörünün İtalya'daki nispi önemi; 1750-1800'deki Britanya tarımının Birleşik Krallık'taki nispi öneminden daha büyüktü. Buna rağmen, tarihinin büyük kısmı boyunca şehirli olan İtalya toplumu bu dönemde de birçok bakımdan şehirli bir toplum oldu. 1881'deki nüfus sayımına göre nüfusun yüzde 34'ü 10.000'den daha fazla sakine sahip kasabalarda yaşıyordu ve bu oran 1911'e kadar yüzde 42'ye yükseldi. 1871'de ülkenin en kalabalık şehri Roma ve Milano'dan neredeyse bir kat daha büyük olan 449.000 nüfuslu Napoli'ydi. Roma ve Milano yüzyılın son on yıllarında hızlı bir büyüme yaşayarak 1911'e kadar yarım milyonu aşkın nüfusa sahip hâle geldi fakat Napoli'yi geride bırakamadı (bkz. 6. Tablo).

1870'lerde ve 1880'lerde yapılan bazı araştırmalar, taşradaki nüfusun büyük çoğunluğunun ne denli berbat şartlarda yaşadığını gözler önüne serdi. Birçok kuzeyli liberalin 1860'larda İtalya'nın ekonomik kaderinin tarımda ve yiyecek ve hammadde ihracatında yattığını düşündüğü hesaba katıldığında, bu durum bilhassa endişe vericiydi. Dönemin en bilgili gözlemcilerinden Sidney Sonnino, İtalya tarımının "Avrupa'nın diğer tüm bölgelerindekinden" daha kötü durumda olduğunu iddia ediyordu. Ona göre köylülerin çoğunluğu fakirlik ve iş yükü altında eziliyordu: "Onlara verilen birikim yapma tavsiyeleri ironidir; onların özgür ve diğer vatandaşlarla eşit olduğunu ilan eden kanunlarsa zalimane birer alaydır." Sonnino, köylülerin çoğunluğunun komünlerinin dışında olup bitenden bihaber olduğunu ve İtalya'nın onlar için sadece "askerlik hizmeti, vergi, ve çalışmayan sınıfların kibri" anlamına geldiğini düşünüyordu.

Birleşmenin ve liberalizmin gelişinin ulusal bir pazar yaratarak üretime büyük bir teşvik sağlayacağı umuluyordu, fakat iç pazardaki talebin olağanüstü derecede düşük olması bu umutları boşa çıkardı. İtalya'da yetişen tahılın yarısından fazlasını çiftçiler tüketti. Köylülerin yaptığı harcamaların yüzde yetmiş beşi (hatta çoğu zaman çok daha fazlası) yiyeceğe, geri kalanı ise giyim ve barınmaya gidiyordu.

5. Tablo: 1860-1998 yılları arasındaki demografik göstergeler.

	İtalya			Fransa			Almanya			Rusya			İngiltere ve Galler		
	A	B	C	A	B	C	A	B	C	A	B	C	A	B	C
1860	38.0/30.9[a]	232[b]	30.5[a]	26.2/21.4	150		36.4/23.2	260	42[c]	49.7/35.4			34.3/21.2	148	42
1900	33.0/23.8	174		21.3/21.9	160		35.6/22.1	229	46	49.3/31.1	252	32[d]	28.7/18.2	154	
1920	32.2/19.0	127	46.6[e]	21.4/17.2	123		25.9/15.1	131		30.9			25.5/12.4	80	53[e]
1930	26.7/14.1	106													
1940	23.5/13.6	103		13.6/18.0	91		20.1/12.7	64		31.2/18.3			14.1/14.4	57	
1960	18.1/9.6	44	69.1	17.9/11.3	27	69.9	17.4/11.6	34	69.6	24.9/7.1	35	67.4	17.1/11.5	22	71.1
1980	11.3/9.8	15	73.9	14.9/10.2	10	74.1	10.1/11.6	13	72.8	18.3/10.3	27	67.0	13.2/11.7	12	73.7
1998	9.7/9.4	6	78.4	12.6/9.2	5	78.5	9.7/10.4	5	77.5	8.8/13.6	16	66.8	12.1/10.6	8	77.2

A = 1000 kişi başına doğum/ölüm

B = 1000 canlı doğum başına bir yaş altı bebek ölümü

C = Doğumdan itibaren yaşam beklentisi

1930'larda faşist nüfus seferberliğine rağmen düşüşün devam etmesi dikkate değer.

Notlar: [a]1861. [b]1863. [c]1875. [d]1894. [e]1913.

Kaynaklar: B. R. Mitchell, *International Historical Statistics, Europe 2005* (Basingstoke, 2007); V. Zamagni, *Dalla periferia al centro* (Bolonya, 1990); www.indexmundi.com

6. Tablo: Belli başlı İtalya şehirlerinin 1800-2000 yılları arasındaki nüfusu.

	1800/1	1860/1	1870/1	1880/1	1900/1	1910/1	1920/1	1930/1	1940/1	1950/1	1960/1	1970/1	1980/1	1990/1	2000/1
Cenova	91	129	130	180	235	272	316	608	635	648	784	812	760	742	632
Tori	78	178	208	254	336	427	502	597	629	711	1026	1178	1104	1059	901
Milano	135	242	262	322	493	579	836	992	1116	1260	1583	1724	1635	1549	1302
Roma	163	184	244	300	463	542	692	1008	1156	1652	2188	2800	2831	2828	2656
Napoli	427	417	449	494	564	723	722	839	866	1011	1183	1233	1211	1208	1000
Palermo	139	186	219	245	310	342	394	390	412	491	588	651	700	714	679

Şehirlerin iki savaş arası dönemde (faşizmlerin "taşralılığı" teşvik etmesine rağmen) büyümesi ve 1950-70 dönemindeki hızlı büyüme dikkate değer. Napoli Birinci Dünya Savaşı'na kadarki dönemde İtalya'nın en büyük şehriydi.

Kaynak: B. R. Mitchell, *International Historical Statistics, Europe 2005* (Basingstoke, 2007).

Mamul ürünlerin veya kaliteli tarım ürünlerinin satın alınmasını engelleyen bu durum, yatırım yapmayı ve işini büyütmeyi düşünenleri pek teşvik etmiyordu. Neredeyse her yerde takas usulüyle ticaret yapılırken belli başlı şehir merkezlerinin dışında çok az para bulunuyordu: Köylüler çoğunlukla para yerine tuz ve biber kullanıyordu. Başta kuzeydekiler gelmek üzere kasabalarla taşradaki hinterlantları arasında bir miktar ticaret mevcuttu, fakat yol sisteminin kalitesizliği uzun mesafeli iç ticareti engelliyordu.

Belirli köylü kategorileri ortalama bir hayat standardına sahip olmayı sürdürebildi. Mesela, kiraladıkları topraklar üzerinde bazı güvencelere sahip olan Orta İtalya ortakçılarının çiftlikleri çoğunlukla farklı tohumlar ekmeye ve riskleri dağıtmaya imkân tanıyacak kadar genişti. Alp vadilerindeki küçük toprak sahipleriyse genelde bağımsız çiftçilerdi. Ne var ki köylülerin büyük çoğunluğu; kiracı, mülk sahibi veya gündelikçi olması fark etmeksizin (Birçok köylü aynı anda iki farklı kategoriye giriyordu) güvencesiz bir hayat yaşadı. Bu, yüzyılın son on yıllarında sayısı artan gündelikçiler için bilhassa doğruydu (Bu artış tarımdaki krizin küçük çiftçileri köşeye sıkıştırmasından ve büyük toprak sahiplerini üretimi rasyonalize etmeye itmesinden kaynaklandı). Yılın yarısından daha uzun süre iş bulabilen gündelikçiler şanslı sayılırdı ve birçok kişi için felaketi atlatmanın yegâne yolu hırsızlıktan veya göçten geçti.

Köylülerin büyük kısmının temel diyeti kuzeyde (mısırdan yapılan) *polenta*dan, diğer yerlerdeyse başka ekmek çeşitlerinden oluşuyordu. Un yapmak için sıklıkla palamut, kestane, çavdar, yulaf veya sebze kullanılıyordu. Nadiren yenen et, çoğunlukla sadece bayramlarda veya hasta olunduğunda tüketiliyordu. Temel diyete zeytin, yemiş, yeşillik, patates, tuzla ve az miktarda yağla karıştırılmış su (Apulia'nın *acqua e sale*si), ve nadiren şarap ve peynir eşlik ediyordu. Buğday, nüfusun büyük kısmının erişemediği bir gıdaydı: 1903 tarihli bir araştırmaya göre İtalya komünlerinin beşte birinden fazlasında bilinmiyordu. Göstergelere göre, yüzyılın son on yıllarında köylülerin yaşam standardında genel bir düşüş yaşandı ve

1870-4'te ortalama 1.79 hektolitre olan kişi başına düşen buğday tüketimi 1889-93'te 1.23 hektolitreye geriledi (bkz. 1. Tablo).[1]

Kötü beslenme insanların bağışıklığını zayıflattı ve kuzey ovalarının başına bela olan pellagra hastalığına yol açtı. Yarımadanın yarısından daha fazlası sıtmadan muzdaripti: Başlarda zayıflatıcı etki yapan bu hastalık uzun vadede ölümle sonuçlanıyordu. Kontrol altına alınabilmesi ancak 1940'larda, Amerika'dan DDT isimli böcek ilacının getirilmesiyle mümkün oldu. Tüberküloz ve diğer solunum yolu hastalıkları da yaygındı ve özellikle güneyde sık görülüyordu. Önce demansa, sonra da ölüme neden olan pellagra vitamin eksikliğinden kaynaklanan bir hastalıktı. Hastalığın başlıca nedeni, Po Vadisi'ndeki köylülerin temel gıdası olan mısıra çok fazla yer veren ve onun dışında çok az gıda içeren beslenme düzeniydi. 1860'lardan sonra pellagra vakaları şüpheye yer bırakmayacak ölçüde arttı. 1879 tarihli bir sayıma göre Lombardiya nüfusunun yüzde üçünden daha fazlası bu hastalıktan muzdaripti, yani hastalık oranı yirmi yıl öncekinin iki katına çıkmıştı. Bu da muhtemelen hayat standartlarındaki düşüşü yansıtan durumlardan biriydi.

Sağlığa zarar veren bir diğer şey de kötü barınma koşullarıydı. Sonnino'ya göre Aşağı Po Vadisi'ndeki köylü ailelerin çoğunluğu dövülmüş topraktan bir zemine sahip tek odalı evlerde yaşıyordu ve yağışlı mevsimlerde zemin çamura dönüyordu. Bu gözlem başka bölgeler için de geçerliydi ve çoğu zaman odanın bir eşekle yahut öküzle paylaşılması gerekiyordu. Kuzeydeki pirinç tarlalarında çalışan göçmen işçiler bilhassa kötü şartlarda yaşıyordu: Sadece yüzde yirmisi bir yatakhanenin çatısı altında uyuyabilirken geri kalanı açık havada geceliyordu. Özellikle güneyde ve Roma Campagnası'nda mağaralar, oyuklar, ve eski yeraltı mezarlıkları barınak niyetine kullanılıyordu: 1881 tarihli bir sayıma göre "yeraltı barınakları"nda 100.000'i aşkın insan yaşıyordu. Roma surlarının dışında bir gezinti yapan Sonnino, Vekiller Kamarası'na anlattığına göre içinde kırk kadar erkek, kadın ve çocuğun bir arada yaşadığı havasız kulübeler ve süngertaşına oyulmuş odalar görmüştü.

1 Diğer ülkelerin çoğunda refah artışı yaşanması İtalya'daki durumu daha da kayda değer kılmaktadır.

20: "Gerçek İtalya"nın sefaleti. Roma Campagnası'ndaki taşra işçileri ve samandan kulübeler. Yirminci yüzyılın başlarında çekilmiş bir fotoğraf.

İtalya sanayisi 1860'larda ve 1870'lerde hâlâ çocukluk çağındaydı ve ülkede neredeyse hiç modern fabrika işçisi yoktu. İç pazarın zayıflığı ve özellikle de tarım sektörünün fakirliği yurtiçindeki üretim artışını teşvik edemeyecek kadar büyüktü. Nitekim az sayıdaki büyük şirketin (mesela Ansaldo'nun) varlığı nerdeyse tamamen devletin demiryolu aleti yahut gemi siparişlerine bağlıydı. İtalya, birleşme esnasında 500.000 pamuk eğirme makinesine sahipti: Bu sayı Britanya'da 30 milyon, Fransa'da ise 5.5 milyondu. Yıllık pik demir üretimi Britanya'nın dört milyon tonu ve Fransa'nın bir milyon tonu karşısında yalnızca 30.000 tondu. Uluslararası boyutta bir saygınlığa sahip tek sanayi, dünya pazarının üçte birine satış yapan ve 1876'da İtalya'daki 382.000 fabrika işçisinin 274.000'ini istihdam eden ipek sanayisiydi. Fakat, bu işçilerin çoğunluğu sadece mevsimlik işçi olarak çalışıyordu ve yarısı kadın veya çocuktu.

İtalya sanayisi 1880'lerin ilk yıllarındaki hızlı büyümeye rağmen yüzyılın sonuna kadar mütevazı ölçüde kaldı ve Piyemonte, Ligurya ve Lombardiya bölgelerinin ötesine geçemedi (bkz. 7. Tablo). Devletin neredeyse hiç korumadığı fabrika işçileri sert muamelelere maruz kalıyordu. 1876'ta bunların yarısı kadındı ve neredeyse dörtte biri on dört yaşından küçüktü. Dört ve beş yaşındaki çocukların işe alınması özellikle de dokuma sektöründe hiç de nadir bir olgu değildi. Birçok imalathane sahibi (ve siyasetçi) İtalya'nın diğer sanayi uluslarına yetişmek için ucuz iş gücüne ihtiyaç duyduğuna ve sosyal kanunlar çıkarma lüksüne sahip olmadığına inanıyordu. 1886'da yürürlüğe giren bir kanun dokuz yaşından küçüklerin fabrikada işe alınmasını yasakladı ve bazı sanayilerdeki asgari işe alım yaşını on ve on beş olarak belirledi fakat bu sınırlar büyük ölçüde görmezden gelindi.

Birçok fabrika işçisi aynı zamanda mevsimlik tarım işçisi olduğu ve sanayi ve tarım sektörlerinde aynı anda çalışanların çoğu kendi toprağını ekip biçtiği için, işçiler şehirli işçi sınıfının dünya görüşünden çok köylü sınıfının dünya görüşüne meyilliydi. Özellikle de zaman anlayışlarının acelecilikten uzak olması muhtemeldi. Bu durum, işçilerine modern sanayi hayatının disiplinini gerekirse zorla aşılamayı kendine görev bilen işverenlerin onlara sık sık kötü davranmasının nedenlerinden biriydi. Az sayıda işveren, daha insani bir çizgi tutturdu. Mesela, Katolik yünlü kumaş üreticisi Alessandro Rossi işçilerde tatmin hissi uyandırmayı üretimi maksimize etmenin en iyi yollarından biri olarak gördü: Schio'daki fabrikası işçilere barınma imkânı, boş zaman faaliyetleri ve refah sağlayıp onları her dakika gözetim altında tutarak bir uyumlu sınıf ilişkileri sağlama deneyi teşkil etti. Ne var ki Rossi'nin Katolik paternalizmi özünde otoriter bir anlayıştı ve bu anlayışta işçi hakları düşüncesine yer yoktu.

Rossi birleşmenin ilk on yıllarında İtalya sanayisinin en tutkulu sözcülerinden biri oldu ve devletin sanayiye yardımda bulunması için çağrılarda bulundu. Lakin bu çağrılar 1880'lerden önce büyük ölçüde kulak ardı edildi. Zira İtalya'daki yönetici sınıfın büyük kısmı hâlâ ülkenin geleceğinin tarımda yattığına inanıyordu. 1860'larda ve 1870'lerde devletin ciddi bir ilgi gösterdiği yegâne sanayi sektörü,

7. Tablo: İtalya'nın 1861'deki bölgesel farkları.

	Nüfus 1861 (milyon)	Zirai üretim değeri (liret/hektar) (*yak.*1857)	Pamuk eğirme makineleri (*yak.*1857)	Kullanımdaki demiryolları (km) (1859)	Yollar (km) (1863)	Kişi başına alınan mektup (1862)	% Okuma yazma bilmeyenler (1861)	% İlkokul derslerine katılım
Piyemonte/Ligurya	3.6	169	197,000	850	16,500	6.1	54.2	93
Sardinya	0.6	23			986		89.7	29
Lombardiya	3.3	238	123,046	522	20,901	5.3	53.7	90
Veneto	2.3	128	30,000[b]				75.0	
Parma/ Modena	0.9	174			25,766[a]	2.7[a]	78.0	36
Papalık Devleti	3.2	68	30,000[b]	101			80.0[b]	25-35[b]
Toskana	1.9	117	3,000[b]	257	12,381	3.1	74.0	32
Sicilyateyn Krallığı	9.2	81	70,000[b]	99	13.787	1.6	87.0	18
İtalya	25.0	104	453,000	1829			75.0	43

Notlar: [a] Lazio dâhil değildir. [b] Tahminî.

Kaynak: V. Zamagni, *Dalla periferia al centro* (Bolonya, 1990).

ülke savunmasında hayati bir yere sahip olduğu düşünülen demir ve çelikti. Hükûmeti sanayi seçeneğini benimsemeye iten şey büyük ölçüde gittikçe büyüyen tarım krizi oldu. Bu tercih, tarımdan sanayiye geçişi arzu edilir bir değişim olarak görmeye nispeten az sayıda kişinin hazır olduğu bir dönemde yapıldı. Sanayileşmenin peşi sıra ahlaki düşüşün ve toplumsal karışıklığın geleceği inancı yaygınlığını sürdürdü ki bu durum sanayinin 1880'lerdeki büyümesinin yılda yüzde biri çok az geçmesini açıklamaya yardımcı olmaktadır.

İtalya'daki geleneksel toplum yapısını değiştirmenin ekonomik ilerleme sağlayacağı umudu, Rossi de dâhil olmak üzere birçok kişiye okulların ulusun manevi dokusunda hayati bir öneme sahip olduğunu düşündürdü. Birçok kişi, eğitimi kitleleri devlete bağlamanın ve sosyalizme yahut dinciliğe tehlikeli bir kayış yaşanmasını önlemenin bir yolu addetti. 1860'larda ve 1870'lerde İtalyanların çoğunluğunun zihnen ne denli fakir olduğunun gitgide daha çok farkına varılması aciliyet hissini körükledi: Nüfusun en az üçte ikisi okuma yazma bilmiyordu ve güneyin birçok bölgesinde bu oran yüzde yüze yakındı (bkz. 7. Tablo). Kendi dönemi için gayet aydın görüşlü bir kanun olan ve 1861'de İtalya'nın tamamını kapsayacak şekilde genişletilen 1859 Casati Kanunu yerel yetkilileri halka ilkokul eğitimi ve öğretmeni sağlamakla yükümlü tuttu. Ne var ki bazı araştırmalara göre çocukların yüzde kırk ila yüzde ellisi herhangi bir sınıftan içeri adımını bile atmadı.

Sorun kısmen imkân eksikliğinden kaynaklanıyordu. Devletin işlettiği ilkokulların sayısı birleşmenin ilk yirmi yılında neredeyse iki katına çıktı fakat fiiliyatta komünlerin çoğunluğu en temel eğitim hizmetini bile sağlayamayacak kadar fakirdi (Bu özellikle de güney için geçerliydi). Okul çoğunlukla tek odadan ibaretti ve derse gelmesi gereken öğrencilerin tamamını alabilecek kadar büyük değildi. Öğretmenlerin (özellikle de ücra taşra merkezlerinde çalışanların) maaşı o kadar düşüktü ki yazar Matilde Serao'nun 1886'da dikkat çektiği üzere kadın öğretmenlerin açlıktan ve ihmalden öldüğü oluyordu. Bu şartlar altında yeterli sayıda nitelikli öğretmen adayı bulunamaması ve yerel otoritelerin ideolojik sakıncaları bir kenara bırakarak köy

papazlarına yönelmesi şaşırtıcı değildi: 1867-8'de ilkokul öğretmenlerinin yüzde 28'i din adamıydı fakat Kalabriya'da bu oran yüzde 49'du.

Bununla beraber, İtalya orta sınıfları arasında kitle eğitimi meselesinde derin bir kararsızlık da mevcuttu ve hem sağcıları hem de solcuları etkileyen bu kararsızlık yerel eğitimin bu kadar sık yetersiz kalmasının bir diğer nedeniydi. Fakirlere sosyalist gazeteler okuma imkânı veren öğretim ve iyi vatandaşlar şekillendirmeyi amaçlayan eğitim çoğunlukla birbirinden farklı kavramlar olarak görülüyordu ve ilkokulların asıl görevinin öğretim değil eğitim vermek olduğu düşünülüyordu. Dönemin eğitim bakanının 1866'da ifade ettiği üzere İtalyanlar "mümkün olduğunca eğitilmeli, fakat [bir İtalyan] her şeyden önce ailesine fayda sağlayan dürüst ve çalışkan biri olmalı ve kralla ülkeye sadakat beslemeli[ydi]." Gelgelelim bazıları bu denli kontrollü bir eğitim düzenini bile tehlikeli gördü. 1894'te bir toplantı düzenleyen Sicilyalı toprak sahipleri zorunlu eğitimin sonlandırılmasını talep etti ve gerekçe olarak eğitimin adadaki köylüleri ihtilalcilere çevirdiğini ileri sürdü.

Kitle eğitiminin iki ana teması ulusa sadakat ve iş ahlakıydı. Okullarda öğretilen bir şarkıda çocukların yetişkin olduklarında kral uğruna savaşmak için "savaşçı takımları hâlinde şahlanacağı" söyleniyor ve "Senin için can vereceğiz ey güzel İtalya" deniyordu. Okul kitaplarında çoğunlukla vatanseverlik ve çalışkanlık birbirine bağlanıyordu. 1883'te yayımlanan ve tembellikle yalancılığın sonuçlarını anlatan *Pinokyo*'nun yazarı Carlo Collodi, *Giannettino*'da (1876) ulusal üretimi arttırmanın önemini anlatıyor; "Böylece İtalyanlar; Fransa'dan, İngiltere'den ve Almanya'dan bu kadar fazla ürün almak zorunda kalmayacak ve bunların fiyatının ödenmesi için Alplerin ötesine milyonlarca liret geçmeyecek" diyordu. Dönemin en meşhur çocuk hikâyesi, Edmondo de Amicis'in *Cuore*'siydi (*Çocuk Kalbi*) (1886). Bu hikâyenin duygusal kisvesinin altında; krallığa sadakat duymanın, aileye saygı göstermenin, ve sınıflar arası uyumun gerekliliğine dair katı bir mesaj yatıyordu.

İlköğretimin büyük ölçüde ahlaki hedefleri fakirlerin ihtiyaçlarından çok İtalya'daki yönetici sınıfın kaygılarını yansıtıyordu ve

birçok köylünün eğitimi alakasız görmesi pek de şaşırtıcı değildi. Derse katılımın önündeki bir diğer engel de, çocukların büyük çoğunluğunun yalnızca yerel lehçeleri anlayabildiği bir ortamda derslerin İtalyanca verilmesinin öngörülmesiydi (Fiiliyatta öğretmenlerin büyük kısmı anlaşılabilmek için yerel lehçeyle ders anlatmak zorundaydı). Köylüler okuma yazma öğrendiyse bu çoğu zaman askerlik sonucunda oldu. 1870'lerin ortasında her yıl yaklaşık 65.000 asker celp ediliyordu ve bunların kışlada geçirdiği üç yıl birçok durumda okulda geçirilen vakitten daha eğitici oluyordu. Bu bir ölçüde kasıtlı bir politikanın sonucuydu: Birçok kişi orduyu "İtalyanlar yaratmanın" en iyi yolu olarak görüyor ve askeriyenin köy okulundan daha güvenli olduğuna inanıyordu.

"Eğitim" fakirler içindiyse "öğretim" orta sınıflar içindi. Ilımlıların 1860'tan sonraki hedefi toplumu mülk sahiplerinin liderliğine açmaktı ve ortaöğretimle yükseköğretim ulusal yönetici seçkinler sınıfını tayin edecekti. *Ginnasio liceo* ve onun kadar prestijli olmayan *istituto tecnico* ile *scuola normale* katı bir merkezî kontrole tabiydi. Mezunlarına üniversiteye gitme şansı sunan bu kurumların hepsi; klasikleri, felsefeyi, dilbilimi, tarihi ve edebiyatı esas alan ortak bir müfredata sahipti. Bilim ve ekonomiye *istituti tecnici*de bile çok az yer veriliyordu. 1870'lerde ve 1880'lerde ortaokullara katılım muazzam bir artış gösterdi. Zira sayısı artan orta sınıf aileler güvenli ve saygın işlere erişim sağlamak için mesleklerin herkese açılmasından ve bürokrasinin büyümesinden faydalanmak istiyordu.

Yüksek eğitime duyulan bu merak İtalya orta sınıflarını (bu sınıflar nasıl tanımlanırsa tanımlansın) bilhassa geniş bir sınıf hâline getirmedi. 1881'deki verilere göre mülk sahiplerinin, sanayicilerin, meslek erbaplarının, öğretmenlerin, dükkân sahiplerinin ve özel sektör ve kamu sektörü çalışanlarının toplamı bir milyonun çok az üstündeydi ve bu sayı ülke nüfusunun yüzde 6.7'sine tekabül ediyordu. O sırada Fransa'daki oran yüzde 14'tü. İtalya'nın en büyük eksiği özel hizmet sektöründeydi: Fransa'da her kamu çalışanına üç özel sektör çalışanı denk düşerken İtalya'da bunun tam tersi geçerliydi. Büyük bir sanayi temelinin olmaması ve sigorta, bankacılık

ve muhasebe gibi sektörlerin zayıflığı küçük burjuvaziyi oğullarını memuriyete veya diğer uzmanlık alanlarına yönlendirmeye meyilli kılıyordu (Bu güney için özellikle doğruydu).

Yüzyılın sonunda İtalya'da 24.000 avukat vardı ve bu sayı daha büyük bir nüfusa sahip olan Prusya'daki avukat sayısının altı katıydı. Güneyde kişi başına düşen avukat sayısı kuzeydekinin yaklaşık iki katıydı. Doktorlar da avukatlar kadar fazlaydı. Öyle ki tıp mezunlarının belki de yarısından fazlası iş bulamıyordu. Meslek erbaplarının sayısındaki ve siyasi nüfuzundaki artış, (özellikle çoğunluğunu güneylilerin teşkil ettiği solun iktidara geldiği 1876'dan sonra) parlamentodaki üye dağılımına da yansıdı: Ağırlık merkezi, Cavour gibi isimlerin temsil ettiği eski toprak sahibi seçkinler sınıfından uzaklaşıp çoğunlukla burjuva kökenli olan ve toplumda yükselen muhteris mezunlar kadrosuna doğru kaydı. Bir tahmine göre 1913'te vekillerin yüzde 49 kadar büyük bir kısmı avukatlık eğitimi almıştı.

Hukuk ve tıp öğrencilerinin çokluğu (1911-12'de bunların yarısı üniversiteye kayıtlıydı), on dokuzuncu yüzyılın ilk yarısında olduğu gibi bu dönemde de ciddi bir entelektüel işsizliği sorunu yarattı. Bunların çoğu 1882'den 1911'e kadar yüzde 68 oranında büyüyen kamu sektöründe işe girerken bazıları yerel siyasette veya belki de gazetecilikte kariyer yapmaya çalıştı (Gazetecilik sektörü yüzyılın son yıllarında hızlı bir büyüme yaşadı). Lakin diğerleri gitgide büyüyen liberalizm muhalifleri korosuna katıldı. 1880'lerden sonraki önemli sosyalistlerin büyük kısmı (ve 1909'daki otuz dört parlamento üyesinden on altısı) avukattı. Aşırı sağ ve daha sonraki faşizm ise, hayal kırıklığı yüzünden sistemin tamamına öfke duyan çok sayıda fakir gazeteciye, yazara ve avukata ev sahipliği yaptı.

İtalya'nın Dante ve Vergilius'a derin bir ilgi duyan, hitabi ve adli yeteneklere değer verecek şekilde yetiştirilen, ve genellikle felsefi soyutlamaları somut şeylerden daha çok takdir etmeye yöneltilen "hümanist küçük burjuvazi"sinin ağırlığı kısmen iş dünyasında ve imalat sektöründe yeterince iş imkânı bulunmamasından kaynaklanıyordu. Lakin bu kültür aynı zamanda sanayinin yavaş gelişmesine neden olan etkenlerden biriydi. Birçok yorumcunun fark ettiği üzere, İtalya

orta sınıfları kapitalist girişimden kaçınıyor ve onun yerine daha güvenli yatırım yollarını tercih ediyordu. Birinci Dünya Savaşı'ndan önce şahsi servetin üçte ikisinden fazlası binalarda, mobilyalarda ve topraktaydı: Hisselere, sanayi tesislerine, devlet tahvillerine ve banka mevduatlarına yatırılan kısım dörtte birden daha azdı. Yeni servet türlerine yalnızca Piyemonte'de ve Lombardiya'da ilgi duyuluyordu.

İtalya'da sanayi kültürü yok değildi. Özellikle Veneto'da (fakat aynı zamanda Lombardiya ve Toskana'da da) üretimin paternalizm ve sınıf dayanışması doktrinleriyle yakından bağlantılı olduğuna inanılıyordu. Bunda buraların toplumunda Kilise'nin güçlü bir yere sahip olmasının da etkisi vardı. Lombardiya, mühendislerin girişimcilik örneği olarak görüldüğü önemli bir teknokrasi geleneğine sahipti. 1864'te kurulan Milano Politeknik Üniversitesi bu geleneği besleyerek mühendislik mesleğinin büyük bir saygınlık kazanmasına katkı sağlamıştı. Gelgelelim sanayi kültüründeki bu tarz ögeler kendini ulusal düzeyde duyurmakta güçlük çekiyordu. Hükûmet ve bürokrasi daha az ilerici değerlerin sözcülüğünü yapan kişilerin tahakkümü altında olmayı sürdürdü ve bunun sonucunda İtalya liberalizmi toplumun daha hayati kesimlerinden uzak kalma tehlikesiyle karşılaştı.

DEVLETE OTORİTE KAZANDIRMA MÜCADELESİ, 1876-1900

İktidarın 1876'da sola geçmesi ılımlı liberalizme olan inancın zayıflamasıyla aynı zamana denk geldi. İtalya'nın birleşmesinin eski siyasi düzenin uzun zamandır bastırageldiği girişimcilik ve yetenek havuzunu serbest bırakacağına duyulan inanç (Cavour'un inancı) yarımadanın sosyoekonomik gerçekleri karşısında eriyip gitti. 1873'te bir bunalımın başlaması söz konusu inancın tabutuna son çiviyi çaktı. Sağcılar devletin rolünü kamu düzeninin sürdürülmesiyle ve altyapı sağlanmasıyla sınırlamak istemişti: Birleşmenin ilk on beş yılında demiryolu ağı 1.829 kilometreden 7.686 kilometreye ve telgraf ağı 9.860 kilometreden 21.437 kilometreye çıkarken 21.000 kilometre de yol yapılmıştı. Gelgelelim bu altyapı yatırımları ekonominin

temel yapısal zayıflığını çözememişti ve 1870'lerin ortasına gelindiğinde farklı bir devlet müdahalesi yönünde çağrılar mevcuttu.

Solcular pek de insicamlı bir programa sahip değildi: Solun birbirine benzemeyen saflarını ne yapılması gerektiği konusundaki bir fikir birliğinden ziyade sağın maliyeye ve merkezîleşmeye dair eğilimlerine olan genel muhalefet bir araya getiriyordu. 1870'ten sonra Garibaldicilerin ve Mazzinicilerin eski soluna büyük kısmı güneyde türeyen yeni gruplar karıştı. Sola daha seyreltilmiş bir karakter kazandıran bu gruplar devleti varsayımsal bir genel iradenin vücut bulmuş hâli olarak değil de bazı kesimlerin çıkarlarını koruyan bir araç olarak gördü. Mesela, solun 1876'daki zaferinin ardında yer alan ve serbest girişim bayrağını nispeten şeffaf bir şekilde dalgalandıran önemli bir grup, bağlantılı olduğu yerel bankanın para basma hakkını korumak isteyen çeşitli maliyecilerden müteşekkildi. Bunlar, söz konusu hakkın korunması karşılığında 1878'den itibaren belli başlı sanayi ve tarım ürünlerindeki gümrük tarifelerinin arttırılmasına izin vermeyi keyifle kabul etti.

Parlamentonun 1876'dan itibaren çıkar gruplarının birbiriyle iltimas pazarlığı yaptığı bir forum hâline gelmesi, eleştirmenlerin "hukuki" İtalya ve "gerçek" İtalya diye tarif ettiği şeyler arasındaki uçurumu yansıttı ve bu uçurumu büyüttü. Solun parlamentodan geçirdiği ve 1880 civarındaki kısa dönemle sınırlı kalan birkaç önemli kanun bazı kesimlerin ihtiyaçlarına göre tasarlandı. Mesela, seçmen sayısını üçe katlayarak bir milyonun biraz üzerine (yani yetişkin nüfusun yaklaşık yüzde 25'ine) çıkaran 1882 tarihli seçim reformunda okuryazarlık şartı korunarak köylülerin büyük kısmının oy hakkından mahrum kalması sağlandı. Güneyli toprak sahiplerinin büyük kısmının ısrarla istediği bu kısıtlamanın sonucunda güneydeki seçmenlerin ülke genelindekilere oranı üçte birin altında kaldı: Bu oran 1895'te yalnızca yüzde 26'ydı.

Parlamentonun beşte ikisini oluşturan güneyli vekiller parlamentoda güçlü bir blok teşkil etti. Bu durum kısmen sayı üstünlüğünden kaynaklandı, fakat belki de daha önemli bir etken hükûmetlerin güneylilerin desteğini kuzeylilerin desteğinden daha kolay

satın alabilmesiydi: Daha geniş bir ekonomik çıkarlar yelpazesini temsil eden kuzeylilerin aksine güneyli vekillerin büyük çoğunluğu yalnızca güneydeki statükonun korunmasını istiyordu. Bunu köylüler üzerinde katı bir gözetim uygulayarak (kanunsuzluk yaşandıkça bölgeye ordu gönderiliyordu) ve her şeyden önemlisi 1887'den sonra toprak sahiplerini dünya genelindeki buğday fiyatlarının düşmesinin olumsuz etkilerinden koruyan yüksek gümrük tarifeleri belirlenmesini sağlayarak yaptılar. Orta sınıfa mensup seçmenleri tatmin etmek içinse iş veya ünvan verdiler ve dönem dönem kamu inşaatlarına bütçe ayırdılar (Kamu inşaatlarına ayrılan para spekülatörler için bol miktarda kazanç fırsatı sağladı).

İthal buğdaydan alınan verginin 1887-8'de üç katına çıkmasına neden olan zirai korumacılık İtalya'yı ciddi bir dış ticaret açığından kurtarmak gibi belli bir ekonomik mantığa sahipti, fakat mevcut mülkiyet ve üretim kalıplarını koruması uzun vadede güneydeki sorunları kötüleştirdi. Birçok köylü için genel manzara her zamankinden daha karanlıktı. Gıda fiyatlarındaki artış fakir tüketicileri ağır vururken, hükûmetin 1888'de Fransa'ya karşı bir ticaret savaşı başlatması her şeyi daha da beter hâle getirdi. Ticaret savaşı, küçük topraklara sahip güneyli çiftçilerin başlıca gelir kapısını teşkil eden şarap gibi ürünlerin ihracatında ciddi bir düşüşe yol açtı. Fakirlikle karşı karşıya kalan birçok köylü göç etti: 1881'den 1900'e kadar çoğunluğu Amerika'ya giden bir buçuk milyon köylü temelli olarak yurtdışına yerleşti.

Devlet koruması tarımla sınırlı değildi. 1880'lerde hükûmetler sanayiye gitgide artan bir ilgi göstermeye başladı. Bu ilgi kısmen, 1870'lerden sonra Avrupa'ya ucuz Amerikan buğdayının gelmesi sonucunda İtalya'nın geleceğinin gıda ihracatında yatmadığının kesinleşmesinden, kısmen de büyüyen uluslararası rekabetin (özellikle de Fransa'ya olanın) yerli bir silah sanayisine talep sağlamasından kaynaklandı. 1884'te Terni'de devlet tarafından işletilen bir çelik fabrikası kuruldu: Böylece 80'lerin başında dört bin tondan daha düşük olan ülke genelindeki üretim 1889'a gelindiğinde 157.000 tonu buldu. 1880'lerde demir üretimi ikiye katlandı ve çelik üretimindeki artış gibi bu artış da korumacılık sayesinde gerçekleşti.

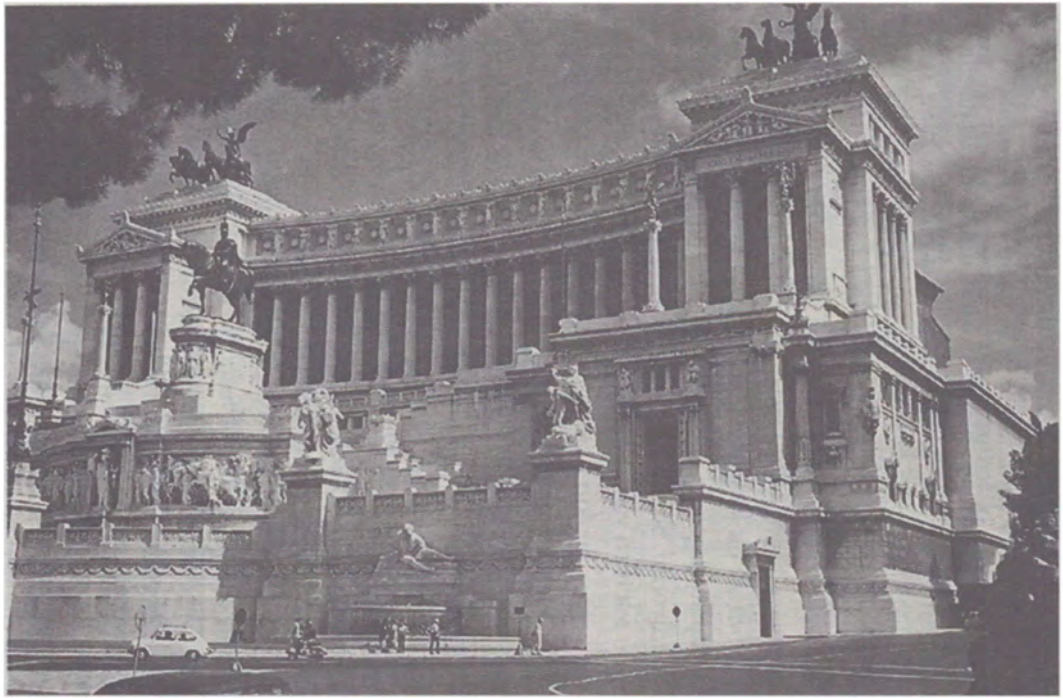
İtalya'da kömür kaynaklarının bulunmaması bir demir-çelik sektörü kurulmasını nispeten mantıksız kılsa da bu sektörün tesis edilmesi kayda değer miktarda sınai gelişmeye giden yolu açtı.

Parlamento 1880'lerde çeşitli kesimlerin çıkarlarının yarattığı baskıya gitgide daha fazla teslim oldu şüphesiz. Korumacı gümrük tarifelerine geçilmesi birçok yorumcunun düşündüğünden daha mantıklı ve daha az çıkar odaklıydıysa bile, bu karar seçkinlerin hükûmeti yalnızca kendi çıkarlarına hizmet eden bir kurum addetme yönündeki gitgide artan eğilimini yansıtıyordu. İlkelerin kısa vadeli menfaatlere teslim edilmesi "dönüşümcülük" terimiyle bağdaştırılmaya başladı. Bu terim, 1880'lerdeki hükûmetlerin eski rakiplerin belirsiz bir karışımından oluşmaya başlamasını ve böylece partilere yapıştırılagelmiş sağ ve sol etiketlerinin anlamını yitirmesini ifade ediyordu. Söz konusu gelişme kısmen 1882'den sonra büyük reform teklifleri yapılmamasından kaynaklandı: Eski anlaşmazlıkları bir kenara bırakıp dönemin geçici meselelerine odaklanmak birçoklarına mantıklı gelmeye başlamıştı.

Öte yandan; dönüşümcülük aynı zamanda belirsizliğin de bir sonucuydu. İtalya'nın yönetici sınıflarının gitgide büyüyen sosyalizm tehlikesi karşısında saflarını sıklaştırması gerektiği hissediliyordu. Solun karamsar ve son derece muhafazakâr lideri Agostino Depretis[2] "yeni sosyal tabakaların" kurumları yok etmesinden endişe ediyordu: 1882'deki seçim reformunu karanlıkta gerçekleştirilen tehlikeli fakat zorunlu bir sıçrama olarak gördü. Sağın yüce ilkelere ve büyük bir zekaya sahip önde gelen figürü Marco Minghetti de en az Depretis kadar korku duyuyordu ve ona "şiddetli demagoji" dediği seli durdurma ortak görevinde beraber çalışmayı teklif etti.

İtalya sosyalizmi birbiriyle kolayca uyuşmayan bir dizi farklı gelenekten ilham aldı. Göreve, şahsi haysiyete ve kolektivist çerçeve içinde bağımsızlığa vurgu yapan Mazzinici radikalizm özellikle kuzeyde çok sayıda şehirli zanaatkâra hitap etti ve 1840'lardan

2 Tipik bir kuzey burjuvası olan Depretis, insanlar nezdindeki ağırlığını arttırmak için uzun sakalını beyaza boyatmış ve siyaset sanatını menfaatle kararsızlık konusunda yepyeni zirvelere taşımıştı.

21: Ulus dini. 1885 ile 1911 yılları arasında Roma'nın merkezindeki Capitol Tepesi'nin yanına inşa edilen ve bünyesinde "Atayurt Sunağı"nı bulunduran II. Victor Emmanuel Abidesi. Bu abidenin "İtalyanlığın" özünü temsil etmesi planlanmıştı.

sonra yardımlaşma cemiyetlerinin kurulmasını teşvik eden önemli etkenlerden biri oldu. Bu cemiyetler hastalık yardımı, aylık ödemeler ve diğer yardımlar sağlayarak devletin doldurmaya ancak yüzyılın sonunda niyetlendiği bir boşluğu doldurdu. 1862'de İtalya'da 443 yardımlaşma cemiyeti varken 1885'te bu sayı 5.000'e yaklaşmış durumdaydı. 1890'lardan sonra yaygınlaşan işçi kooperatifleri de dayanışmacı bir geleneğe dayandı, fakat bunların kurulmasındaki ideolojik ilham kaynağı çoğunlukla Mazzinicilikten ziyade Katoliklikti.

İtalya'daki işçi sınıfı hareketinin çok daha yıkıcı bir dalı anarşizmdi. 1860'larda İtalya'ya gelen Rus anarşist Mihail Bakunin öğrenci ve zanaatkâr grupları arasında canlı bir takipçi kitlesi kazandı.[3] Bakunin'in komün özerkliğine ve devlete muhalefet etmeye dair fikirleri memleketçiliğin kuvvetli olduğu ve liberal rejimin vergi ve askerlik taleplerine karşı derin bir hoşnutsuzluğun hissedildiği bir ortamda kolayca kök saldı. 1871'deki Paris Komünü Bakunin'in davasına büyük katkı sağladı: Komün, işleyen bir spontane isyan ve özyönetim modeli sunuyor gibiydi ve Garibaldi'nin Komün'ü desteklemesi eski solun en azından bir kısmını anarşist kampa çekti (Komün'e karşı olan Mazzini bunlar arasında yer almadı).

1872'de Birinci Enternasyonal'in Marksistlerle anarşistler arasında bölünmesi İtalya'nın anarşizmden yana kararlı bir duruş sergilemesine sahne oldu. Marx'ın merkezî bir partiye ve devlet mülkiyetine dair fikirleri, özgürlüğüne düşkün köylülerle zanaatkârların ülkesinde çok az cazibe uyandırdı. Sonraki birkaç yılda İtalya anarşistlerinin gücü arttı. Bu artış her yerden çok Andrea Costa isimli enerjik gencin anarşistleri organize ettiği Romagna'da görüldü. Gelgelelim, Bakunin'in taşrada çıkacak bir ihtilalin spontane bir şekilde başlatılabileceğine ve sürdürülebileceğine dair fikirlerinin temelsiz olduğu görüldü. Biri 1874'te Romagna'da, diğeri 1877'de Benevento bölgesinde gerçekleşen iki ihtilal girişimi fiyaskoyla sonuçlandı. İkinci girişimde köylüler ihtilalcileri neredeyse hiç anlayamadı: Bunun en önemli sebebi ihtilalcilerin köylülerin konuştuğu lehçeyi konuşamamasıydı.

3 Bakunin özellikle de Napoli'de ilgi çekti.

1877'den sonra dikkatini ayaklanma yerine terörizme veren anarşistler; suikast ve bombalı saldırı yoluyla icra edilen "fiilî propagandanın toplumu kutuplaştıracağını ve ihtilal iklimi yaratacağını umdu. 1878'de yeni kral I. Umberto'yu öldürmek için bir girişim gerçekleştirdiler: Kral ölümden kısmen, eski bir cumhuriyetçi olan başbakanının saldırganın bıçağına karşı kendini siper etmesi sayesinde kurtuldu. Bu olaydan sonra hükûmet sıkı önlemler aldı ve birçok anarşist ya tutuklandı ya da sürgüne gitmek zorunda kaldı. Buna rağmen, anarşistler 1880'lerde ve sonrasında etkili olmayı sürdürdü (Özellikle Orta İtalya'da ve sürgünler arasında etkiliydiler). 1894'te öldürülen Fransa cumhurbaşkanının, 1897'de katledilen İspanya başbakanının, 1898'de cinayete kurban giden Avusturya imparatoriçesinin ve 1900'de suikasta uğrayan Kral Umberto'nun katilleri İtalyan anarşistlerdi.

1870'lerin son yıllarından itibaren kötüye giden tarım krizi işsizliğin artmasına yol açtı (Gündelikçilerin gitgide daha kalabalık ve umutsuz hâle geldiği Po Vadisi bundan bilhassa etkilendi). Grevlerin gündelik hayatın sıradan bir parçası hâline geldi ve neredeyse tamamı şiddet olaylarına sahne oldu. 1882'deki seçim reformu Cremona, Brescia, Parma ve Mantua taşrasında ajitasyonlar yaşanırken yapıldı ve ilerleyen yıllarda huzursuzluklar hükûmeti şaşkına uğratacak şekilde arttı. 1884'te Po Ovası'nı baştan sona etkileyen bir grev dalgası yaşandı. Toprak sahiplerinin yardım talebi; işçilere karşı gerçekleştirilen polis ve asker müdahalesiyle, köylü birlikleriyle direniş cemiyetlerinin zorla kapatılmasıyla, ve 1887'de konan gümrük tarifeleriyle yanıt buldu.

Hükûmetin stratejisi rahatsızlıkları anayasal kanallara yöneltmeyi denemek üzerine kurulmuştu. Bunu bir yandan ülkenin siyasi temelini genişleterek (1882 seçim reformu), diğer yandan da parlamentoda rejime yeni bir sarsılmazlık havası verecek ortak bir cephe teşkil ederek (dönüşümcülük) sağlamaya çalıştı ve bazı açılardan başarılı oldu. 1880'lerin başlarından itibaren aralarında Andrea Costa'nın da bulunduğu bazı ihtilalciler anarşiyi reddetti ve onun yerine işçilerin yahut temsilcilerinin parlamentoya girebilmesini sağlayacak

organize partiler kurmaya yöneldi. Costa 1881'de Romagna'da İhtilalci Sosyalist Parti'yi kurdu ve ertesi yıl milletvekili oldu. Onun kadar pragmatik olmayan arkadaşlarının tepkisini çekecek şekilde parlamentonun sadakat yeminini etmeyi bile kabul etti.

Gelgelelim işçi partilerinin kurulması ihtilal fikrinin reddiyle sonuçlanmadı. Sosyalist ihtilal hedefinden ne Costa'nın Romagna'daki partisi, ne 1885'te kurulup ertesi yıl zorla kapatılan Lombardiya merkezli İtalya İşçi Partisi, ne de İtalya Sosyalist Partisi vazgeçti: Mesele sadece ihtilalin ne zaman ve nasıl gerçekleşeceğiydi. Bu partilerin ortaya çıkışı parti tabanlarındaki eylemciliği de azaltmadı. 1880'ler ve 1890'larda Po Vadisi'nde yoğun bir yerel birlikler ve cemiyetler ağı oluştu. Çoğunlukla orta sınıfa mensup kışkırtıcıların liderliğinde faaliyet gösteren böyle cemiyetler; çalışma koşullarını ve ücretleri iyileştirmeye, grevlere destek vermeye, ve taşra işçilerinin siyasi farkındalığını arttırmaya çalıştı. Durgunlukla karşı karşıya kalan birçok iş sahibi çoğunlukla bunu tahammül edilemez bir şey olarak gördü.

"Şiddetli demagoji" dalgası yükselmeye devam ederken İtalya siyasi eliti devletin otoritesini sağlamlaştırma çareleri aradı. Seçenekler sınırlıydı. Köylülerle işçileri bir araya getirmek bir yana dursun, orta sınıfları birleştirecek "ulusal" bir platform bulmak bile zordu. Kuzeyle güney arasındaki derin ve büyüyen farklardan muzdarip ekonominin durgunluk nedeniyle iyice artan zayıflığı; bölgesel ve mahalli taleplerin aciliyetini arttırdı ve sanayi veya tarım temelli geniş bir partinin kurulmasını olasılık dışı kıldı. Parlamentodaki vekiller oylarını kendi seçim bölgelerinde inşa edilecek yollara, kanalizasyonlara ve opera binalarına bütçe ayrılması karşılığında takas ederken, "ulusal" meseleler genel olarak çok daha az ilgi uyandırdı.

Bazılarının (veya belki de birçoklarının) hayalini kurduğu bir çözüm Kilise'yle barışmaktı. Bunlar böyle bir barışın devlete meşruiyet kazandıracağına ve sosyalizmin ilerleyişine karşı güçlü bir ideolojik kalkan teşkil edeceğine inanıyordu. Lakin başta solcular gelmek üzere vekillerin büyük kısmı fazlasıyla ruhban karşıtı olmayı sürdürdü: Hür masonluğun siyasetçiler ve genel olarak meslek erbapları arasında güçlü bir yere sahip olması bunu yansıtıyordu. Anlaşmaya

Vatikan da şiddetle karşıydı ve birbiri ardına gelen hükûmetlerin düşmanca ve esasen zorunlu hareketleri (mesela 1889'da Roma'da sapkın Giordano Bruno'nun heykelinin dikilmesi) Papalığın öfkesini canlı tuttu. Bu sırada, Kilise sosyalizme ve liberalizme karşı verilen savaşa liderlik etmek için köy kiliselerine dayalı kendi cemiyet ağını kullanabilirdi (Bunların ulus çapındaki koordinasyonu Opera dei Congressi aracılığıyla gerçekleştiriliyordu).

Birçok vekilin ufkunun dar olması ve bunların kolayca rüşvetçilik olarak yorumlanabilecek davranışları parlamentonun itibarına gitgide daha fazla zarar verdi. Bu durum devlet otoritesi sorununu daha da ciddi hâle getirdi. "Dönüşümcülüğü" ve parlamentonun 1870'lerden itibaren kazandığı diğer özellikleri savunmaya hazır çok az yazar ve gazeteci vardı. Devrin en büyük şairi olan Giosuè Carducci sürekli liberal İtalya'nın çıkarcılığını kınadı ve Roma rüyasının 1860'ta yerini iğrenç Bizans gerçekliğine ve "sonsuz bir adilik farsı"na bıraktığını söyledi. Hükûmetin yozlaşması o dönemde yazılan romanlarda sık görülen bir tema hâline geldi.[4] Gabriele D'Annunzio *Le Vergni delle Rocce*'de (*Kayaların Bakireleri*) (1896) Roma meydanlarını "her zamankinden daha kokuşmuş ve kabarık … kötücül bir açgözlülük dalgası"nın sardığından bahsediyor ve "Sanki kanalizasyonlar [kirlerini] kusmuştu" diyordu.

Yozlaşmayı kınamak bir nevi klişeye dönmüştü dönmesine ama suçlamalardaki haklılık payı oldukça yüksekti.[5] 1890'larda parlamento bir dizi büyük skandalla sarsıldı ve birçok kişi devlet yapısının tamamının tehlike altında olduğuna inandı. Skandalların merkezinde bankalar vardı. 1880'lerdeki hızlı büyüme sırasında imkânlarını aşırı zorlayan bazı bankalar balonun patladığı 1887 yılında krize girdi. Bunlardan biri olan Banca Romana kanunlara aykırı olarak para basma yoluna gitti fakat 1893'te iflas etti. Araştırmalar

4 Bu temaya yer veren romanlar Achille Bizzoni'nin 1895 tarihli *L'Onorevole*'sinden (*Onurlu Üye*) Luigi Pirandello'nun 1913 basımı *I Vecchi e i Giovanni*'sine (*Yaşlılar ve Gençler*) kadar uzanıyordu.

5 Yolsuzluğun bu kadar popüler bir konu olmasında gazetecilik sektörünün 1880'lerde ve 1890'larda muazzam bir büyüme sergilemesinin ve bu büyümenin sansasyonel metinlere talep sağlamasının da etkisi vardı şüphesiz.

bankaların siyasilere güvencesiz krediler verme alışkanlığında olduğunu orta koydu: Böyle kredilerin Banca Romana gibi bankalardaki yolsuzlukların görmezden gelinmesi karşılığında verildiğine şüphe yoktu. Bu bulguların zarar verdiği isimler arasında başbakanlık görevinden istifa eden Giovanni Giolitti de bulunuyordu. Skandalda onun görevini devralan Francesco Crispi'nin de ismi geçiyordu fakat Crispi istifa etmedi.

Crispi yüzyılın son senelerinde İtalya'daki en etkili siyasetçi oldu. Sicilya'da Garibaldi'yle birlikte savaşmış eski bir Mazzinici olarak, 1860'ta hayalini kurduğu şanlı ulusa adilik ve yolsuzluk suretiyle ihanet edildiğini belki de herkesten daha çok hissetti. 1880'lerde dönüşümcülüğe olan kaymayı durdurmak için belirgin parti hatlarını yeniden tesis etmeye ve solu yeniden inşa etmeye çalıştı fakat başarısız oldu (Bu başarısızlık kısmen ortaklarının çoğunun gözünde fazla dik kafalı bir karakter olmasından kaynaklandı). 1887'de Depretis'in ölmesi üzerine başbakanlık görevine getirildi ve hiç vakit kaybetmeden devlet otoritesini tekrar tesis etme girişiminde bulundu. Bu konudaki politikası; demokratik bir karaktere sahip sınırlı reformlar yapmaktan (mesela yerel yönetimi reforme etmekten), yürütmeye daha fazla yetki vermekten, ve saldırgan bir dış siyaset izlemekten oluşuyordu.

Crispi'nin enerjik reform programı ve savaş çığırtkanlığı; İtalyanların 1860'tan sonra ülke kurumlarına sadakat hissi geliştiremediği ve "ulusal" bir şekilde düşünemediği düşüncesinden kaynaklandı. Toplumdaki huzursuzlukların büyümesi ve parlamentonun şahsi veya yerel çıkarları ulusun çıkarlarına tabi kılamaması Crispi'yi acil bir "siyasi eğitim"e ihtiyaç olduğuna inandırdı: İtalya'nın manevi ve belki de gerçek bir parçalanmadan kaçınabilmesi için bu şarttı. Eski bir demokrat olarak vatanseverliği seküler bir din hâline getirmeye koyuldu ve başta Garibaldi ve II. Victor Emmanuel gelmek üzere Risorgimento kahramanlarıyla bağlantılı bir "kutsal hatıralar kültü"nü yaydı. Her şeyden çok siyasi kurumların (özellikle de kraliyetin) prestijini güçlendirmek ve ulusu seferber etmek istiyordu. Bunu savaş yoluyla yapmak niyetindeydi. Zira on sekizinci yüzyıldaki

birçok İtalyan vatanseverin kabul ettiği üzere savaşta başarı sağlamak ulus hissi yaratmanın en kesin yollarından biriydi.

Crispi'nin başbakanlıktaki iki dönemi (1887-91 ve 1893-6), bir gözlemcinin "İtalya ekonomisinin en karanlık yılları" diye tarif ettiği senelere denk geldi. Bundan kısmen Crispi'nin kendisi sorumluydu. İtalya'nın sorunlarının maddiyattan ziyade maneviyattan kaynaklandığına inandığı için ekonomiye ayıracak çok az zamanı vardı ve saldırgan dış siyaseti savaş tehlikesi yaratarak iş insanlarının güvenine zarar verdi. 1880'lerdeki hızlı büyümede hayati rol oynamış sanayi yatırımı kururken, Crispi'nin büyük ölçüde siyasi nedenlerle kışkırttığı Fransa'yla yaşanan gümrük savaşı ihracatta ani ve çarpıcı bir düşüşe yol açtı. Fransa'yla İtalya arasındaki ticaretin değeri 1881-7'de 444 milyon lireti aşarken 1888-9'da yalnızca 165 milyon liretlik ticaret yapıldı. Başka ülkelerle yapılan ticaret, kaybedilen ticaretin yalnızca küçük bir kısmını telafi edebildi (bkz. 8. Tablo).

Crispi'nin başlıca ilgi alanı dışişleriydi. Fransa'nın İtalya'ya iflah olmaz bir düşmanlık beslediğini ve saldırmak için fırsat kolladığını iddia ediyordu (Ona göre bu düşmanlık tarihî ve jeopolitik nedenlerden ve İtalya'nın Vatikan'la çekişmesinden kaynaklanıyordu). Lakin bu iddiası esasen kendi saldırgan ihtiraslarını yansıtıyordu. Crispi, İtalya'nın ulus olma potansiyelini tamamen gerçekleştirebilmeyi ancak Fransa'ya bedel ödeterek başarabileceğine inanıyordu: İki ülke de Akdeniz'deki doğal rakiplerdi, ve büyük bir askeriye ve ihtilal geleneğine sahip olan Fransa İtalya'ya maneviyat konusunda tepeden bakmayı sürdürdüğü müddetçe İtalyanlar kendilerinin değerli olduğu hissini geliştiremezdi. Crispi bir defasında "Fransız İhtilali tarafından ezildik" demişti. "İhtilal hâlâ ruhumuza baskı yapıyor ve bizi atalarımızın izinde yürümekten alıkoyuyor. Bu manevi zinciri kırmalıyız."

İtalya 1882'den beri Üçlü İttifak bünyesinde Almanya ve Avusturya'yla müttefikti. Bu bir savunma ittifakıydı fakat Crispi ittifakı saldırgan amaçlarla kullanmak istiyordu (Bismarck'ın da böyle yapmaya hazır olduğuna dair hatalı bir kanaat içindeydi). Ekonomideki durgunluğa ve düşen vergi gelirlerine rağmen, Fransa'nın bir işgal

8. Tablo: İtalya'nın dış ticareti (yüzdelik değer bazında).

	İhracat				İthalat			
	1886	1913	1922	1938	1886	1913	1922	1938
Fransa	44	9	15	3	23	8	7	2
Almanya	10	14	11	21	9	17	8	27
Birleşik Krallık	7	10	12	6	18	16	13	6
ABD	5	11	11	7	4	14	28	12
Diğerleri	34	56	51	63	46	45	44	53
Toplam	100	100	100	100	100	100	100	100

Fransa ile ticaretin 1886'daki önemi ve Almanya ile ticaretin 1938'deki artmış önemi dikkate değer.

Kaynak: V. Zamagni, *Dalla periferia al centro* (Bolonya, 1990).

planladığını iddia ederek askerî harcamaları birleşmeden beri görülen en yüksek düzeye çıkardı. Biri 1888'de diğeri de 1889'da olmak üzere iki defa, şaşkına uğrayan bakanlarına (ve Bismarck'a) böyle bir işgalin başlamak üzere olduğunu söyledi (Söylediğine göre ikincisi Bastille'in düşüşünün yüzüncü yıl dönümünde başlayacaktı). Gelgelelim Bismarck yemi yutmadı ve savaş başlamadı. Crispi iktidardan düştüğü 1891 yılında dış siyasetinin büyük ölçüde başarısız olduğunu kabul etmek zorunda kaldı.

Bununla beraber, Crispi'nin ilk bakanlığı yürütmenin saygınlığıyla otoritesini arttırmayı ve hükûmete yeni bir istikamet hissi kazandırmayı başardı. Bu, parlamentoyu eleştirenlerin birkaç yıldır istediği bir şeydi. Pasquale Turiello 1882'de yayımladığı etkili bir kitapta ulusu bir araya getirmek için otoriter ve militarist bir devlete ihtiyaç olduğunu ileri sürdü: Temsilî hükûmet İtalya'da feci sonuçlar doğurmuştu, zira toplumdaki bölünmeleri yansıtıyordu. Turiello'nun Vekiller Kamarası'na duyduğu tiksintiyi meşhur sosyolog Gaetano Mosca da paylaşıyordu: Ona göre bu kamara, "toplamı kamu çıkarını temsil etmekten çok uzak olan" şahsi çıkarların bir karışımıydı. Birçok yazara göre İtalya'nın siyasi sorunlarına verilebilecek

22: Francesco Crispi (sağda), Friedrichsruh'ta Bismarck'la görüşüyor, 1887. Crispi, Bismarck'la olan dostluğundan son derece gurur duyuyordu fakat onu Fransa'ya karşı savaşa çekmeyi (defalarca denemesine rağmen) başaramadı.

bir yanıt, tacın inisiyatifi parlamentonun elinden alması ve kendini güçlü bir birleştirici güç seviyesine yükseltmesiydi.

Crispi 1893 yılının sonunda yeniden başbakanlık görevine çağrıldığında güçlü bir hükûmete duyulan ihtiyaç her zamankinden

daha acil görünüyordu. Kısa süre önce bankacılık skandalı patlak vermişti, ekonomi sorunlarla karşı karşıyaydı, sosyalistler ulusal bir parti kurmuştu, ve Sicilya'daki yerli entelektüeller *fasci* denen bir hareket başlatmıştı. Ekonomi teşkilatları etrafında gelişen ve köylüleri seferber ederek onların ücretlerini arttırmayı amaçlayan *fasci* hareketi şiddetli bir hâl almıştı ve birçok kişi tarafından daha genel bir işçi ayaklanmasını ateşleyebilecek bir kıvılcım olarak görülüyordu. Crispi Sicilya'ya 40.000 asker gönderdi ve *fasci*nin başı ezildi: Crispi (gayet saçma bir şekilde) Fransa ve Rusya'nın devleti yıkmayı amaçlayan bir komplo kurduğunu ve ayaklanmanın bu komplonun bir parçası olduğunu iddia etti. *Fasci* liderleri tutuklanarak uzun hapis cezalarına çarptırıldı; Sosyalist Parti kapatıldı; ve seçmen listeleri "düzeltilerek" İtalya seçmenlerinin dörtte birinden daha büyük bir kısmı oy hakkından mahrum bırakıldı (Oy hakkını kaybedenlerin büyük kısmı fakir seçmenlerdi).

Öte yandan, Crispi basit bir gerici değildi. "Anarşizm" diye ifade ettiği sosyalizm tehlikesini baskı kadar reformla da yok etmek istedi ve hatta parlamentoya büyük Sicilya *latifondo*larını[6] parselleyip köylülere kiralamaya yönelik bir kanun teklifi sundu. Bu adım birçok güneyli toprak sahibinde acı bir öfke uyandırarak Crispi'nin parlamentodaki konumunu ziyadesiyle zayıflattı. Crispi'nin, 1860'ta kurulması uğruna çarpıştığı devleti koruma çabaları dört bir yandan çok sayıda tepki gelmesine yol açtı. 1894'te Vekiller Kamarası'nda Banco Romana skandalına karışmakla suçlanan Crispi, "ulusal" çıkarlara parlamento aracılığıyla hizmet etmenin artık mümkün olmadığına kanaat getirdi: Parlamento hizipçilik ve "mikromani" dediği şey yüzünden çok fazla bölünmüştü. Nitekim Aralık'ta parlamentoyu tatil etti ve 1895'in büyük kısmında ülkeyi kararnamelerle yönetti. Ocak 1896'da parlamentoyu bir defa daha tatil etti.

Crispi'nin otoriterliğe kayışı kısmen kendi çıkarları doğrultusunda gerçekleşti, fakat solun ve sağın *Risorgimento*'ya uzanan geleneklerine de dayandı. Cavour'un 1850'lerdeki programının büyük kısmı parlamentoya çok az danışılarak uygulanmıştı ve Garibaldi

6 Çoğulu *latifondi*. -ç.n.

acil durumlarda başvurulabilecek en iyi yönetim şeklinin diktatörlük olduğunu savunmuştu (Garibaldi fiilen diktatörlük de yapmıştı). Crispi bu geleneğe hukuki bir meşruiyet kazandırdı: Ulusların kendilerini oluşturan bireylerden daha önce var olduğunu ve bu nedenle kendilerine ait haklara, özellikle de kendini koruma hakkına sahip olduğunu ileri sürdü.[7] "Ulus" tehlike altındayken diktatörlüğe yönelmek kabul edilebilir bir hareketti.

"Ulus"u ve kendi itibarını kurtarmak için çabalayan Crispi bunun için dışişlerine yöneldi.[8] Özellikle de Afrika'da zaferle sonuçlanacak bir savaş istiyordu ki böyle bir savaş eski akıl hocası Mazzini'nin bile İtalya'nın dünyadaki "misyonuna" uygun gördüğü bir şeydi. İtalya 1880'lerde Kızıl Deniz'deki Massawa limanını ele geçirmiş fakat bölgenin içerilerine sokulma ve bölgesel ticaretin denetimini kazanma çabasında başarılı olamamıştı. 1887'nin ilk aylarında Dogali'de 500 İtalya askeri katledildi. Bunu 1890'da Habeşistan İmparatoru'yla imzalanan ve Habeşistan'ı İtalya himayesine soktuğu düşünülen antlaşmanın aslında böyle bir şey yapmadığının anlaşılması izledi: Bu yorum bir çeviri hatasından kaynaklanmıştı. Dehşete düşen Crispi 1893'te başbakanlık görevine geri döndüğünde bu rezaletin intikamını almak istedi. Lakin bu konudaki usandırıcı ısrarı 1 Mart 1896'da vuku bulan Adua Muharebesi'nde 5.000 İtalya askerinin öldürülmesiyle sonuçlandı. Bu, sömürgeci bir devletin Afrika'da yaşadığı en büyük hezimetti.

Adua Crispi'yi iktidardan düşürdü fakat kurumları çevreleyen kriz havasını sonlandırmadı. Sosyalistler, radikaller ve cumhuriyetçiler hükûmete karşı her zamankinden daha fazla yaygara koparmaya başladı. 1897'de önde gelen liberallerden Sidney Sonnino krala parlamento karşısında harekete geçme ve anayasaya kelimesi kelimesine geri dönme çağrısında bulundu: "Majesteleri … Ulus size bel bağlıyor." Umberto çağrıya uymayı reddetti, fakat ertesi yılın Mayıs'ında

7 Crispi'nin nispeten şifreli bir Latinceyle *natio quia nata* diye ifade ettiği bu düşünce esasen Mazzini'nin ulusu tanrı tarafından yaratılmış addeden düşüncesinin mantıki sonucundan ibaretti.

8 Ulusla kendi itibarını birbirinden ayırmakta zorlanıyordu.

Milano'da ayaklanma çıkması üzerine daha kararlı bir yol benimseyerek askerî kanunların uygulanmasına izin verdi. Ordu göstericilerin üzerine ateş açarak en az seksen kişiyi öldürdü; çeşitli "huzur bozucu" partilerle cemiyetler kapatıldı, ve bunların liderleri hapse atıldı.[9] Kral, harekâtı yöneten generale "kurumlarımıza ve medeniyetimize" verdiği hizmetler için madalya takarak yaraya tuz bastı.

1899'da, Piyemonteli general Luigi Pelloux'un başkanlığındaki parlamento basın özgürlüğünü ve toplanma ve grev haklarını sınırlayan bir kanun paketini tartışmaya açtı. Bu kanunların kabul edilmesini engellemek için meclisi oyalayan aşırı solcular ironik bir şekilde anayasanın sıkı savunucuları hâline geldi. Bu durum karşısında birçok kişi "huzur bozucular"ın yaygın bir şekilde ifade edildiği kadar büyük bir sorun teşkil etmediğini ve hatta bunların zamanla hükûmet destekçilerine "dönüşebileceğini" ileri sürdü. Bu sırada liberaller ekonominin durgunluktan çıkma sürecine girdiğini gösteren belirtilerin kuvvetlendirdiği iyimser bir havaya girmeye başladı. Bunun üzerine Pelloux otoriter paketini geri çekti. Kral'ın 1900 sonbaharında bir anarşist tarafından öldürülmesi bile sağcı bir tepkiyi tetiklemedi. Böylece güçlü hükûmet en azından bir süreliğinde gündem dışına çıktı.

9 Kapatılan cemiyetlere Katolik cemiyetler de dâhildi.

7

Giolitti, Birinci Dünya Savaşı, ve Faşizmin Yükselişi

EKONOMİK BÜYÜME VE İDEALİST AYAKLANMA

1890'lardaki kriz İtalya'daki siyaset sistemini çöküşün eşiğine getirdi ve Crispi bu sistemi bir başkanlık sistemiyle değiştirmeyi düşündü. 1895'te Kraliçe'ye seçilmiş bir kamaranın işe yaramadığını ve onun yerini üyeleri seçimle belirlenmeyen ve tamamen danışma amacıyla toplanan bir senatonun alması gerektiğini söyledi. 1897'de derin huzursuzluğunu yeniden dile getirerek Alman modelinin benimsenmesini önerdi: "Parlamento yönetime ne zaman karışsa bunun sonu uçurum oluyor Kral yönetmiyor yönetiliyor Mevcut sistemle iş görmeye devam edersek bir ihtilalle karşılaşacağız." Çoğu kişi bir ihtilalin ya da en azından esaslı bir siyasi veya manevi yenilenmenin gerçekten bir çözüm olduğunu düşünüyordu. 1890'larda üniversiteleri saran Marksizm entelektüellerin başlıca inancı hâline geldi ve İtalya'nın önde gelen dekadanlık savunucusu Gabriele D'Annunzio bile 1900'de parlamentoda taraf değiştirerek sosyalistlere katıldı: Bu kararı hakkında, "Bir zekâ insanı olarak hayata yöneliyorum" dedi.

Kriz ortamı, İtalya'nın kimliğiyle ilgili 1870'lerden beri devam eden belirsizliklerin çözüme kavuşturulmasına aciliyet kazandırdı. Crispi'nin kahramanlık odaklı ulusal büyüklük vizyonu büyük ölçüde geçmişe, *Risorgimento*'ya dayanırken; diğerleri muhayyel bir geleceğe bakmayı tercih etti. Yüzyılın sonundan itibaren ekonominin

9. Tablo: 1896-1913 yılları arasındaki yıllık ortalama gayrisafi yurtiçi hasıla, nüfus, ve kişi başına düşen ürün artışı.

Ülke	GSYİH	Nüfis	Kişi başına GSYİH
Avusturya[a]	2.5	1.0	1.3
Belçika	2.0	1.0	1.5
Fransa	1.9	0.2	2.0
Almanya	3.2	1.4	1.8
Japonya	2.8	1.2	1.6
İtalya	2.8	0.7	2.1
Birleşik Krallık	1.7	0.8	0.9
Amerika Birleşik Dev.	4.3	1.9	2.4

Not:[a] 1919 sınırları.
Kaynak: Estimates from A. Maddison, *Phases of Capitalist Development* (Oxford, 1982).

iyiye gitmesi alternatif bir yol açtı ve Cavour'la ılımlıların ülkedeki liberal kurumlara maddi refah aracılığıyla meşruiyet kazandırma hayalini bir süreliğine yeniden canlandırdı. Şubat 1901'de Giovanni Giolitti kendinden emin bir şekilde "Yeni bir çağın başlangıcındayız" diye ilan etti. Giolitti Birinci Dünya Savaşı'nın başlangıcına kadarki on beş yılda İtalya siyasetine yön verecekti. Cavour gibi o da ekonomik modernizasyona inanıyordu fakat Cavour'un aksine bu konuda tarımdan ziyade sanayiye güveniyordu.

İtalya ekonomisinin on yıllar süren bir durgunluğun ardından 1896 ile 1914 yılları arasında ani bir yükseliş yaşaması kayda değerdi. 1860'tan beri ilk defa ortalama gayrisafi yurtiçi hasıla artışı nüfus artışını büyük bir farkla geride bıraktı: Kişi başına düşen GSYİH artışı yüzde 2.1'di ki bu oran Birleşik Krallık'ta 0.9, Almanya'da 1.8 ve Fransa'da 2'ydi (bkz. 9. Tablo). Ortalama gelir düzeyleri bu dönemde 1860'la 1950 arasındaki diğer dönemlerde yaşanandan daha büyük bir yükseliş yaşadı. Bunun sonucunda birçok İtalyan ilk defa asgari geçim sınırının üstünde yaşamayı, daha çeşitli bir beslenme düzenine sahip olmayı ve hatta tüketim ürünleriyle hizmetlerine harcayacak kadar para arttırmayı tecrübe etti.

Yeni zenginliğin ve artan heveslerin göstergelerinden biri de ilkokula katılım oranındaki artıştı. Sicilya'da 1901-2'de yüzde 55 olan bu oran beş yılda yüzde 74'e fırladı.

"Giolitti devri" diye bilinen 1901-14 dönemindeki ekonomik büyümenin büyük kısmı sanayide yaşandı. Büyümenin başını makine ve kimya sektörleri çekti. 1899'da Torino'da kurulan Fiat'ı sonraki beş yılda Kuzey İtalya'da ortaya çıkan çeşit çeşit araba üreticisi izledi: 1903'ten itibaren demir ve çelik ithalatının gümrük vergisinden muaf tutulmasından faydalanan bu üreticilerin arasında Isotta Fraschini (1904), Lancia (1906) ve (1906 tarihli bir Britanya girişiminin sonucu olan) Alfa da yer aldı. Kauçuk üretiminde öncü bir rol oynayan Pirelli İtalya'nın ilk büyük çokuluslu şirketi ve dünyanın önde gelen yalıtımlı kablo üreticisi olma yolunda hızla ilerledi. Montecatini ise filizlenen kimya sektörünün başını çekti: Sanayide kilit öneme sahip kimyasallardan biri olan sülfürik asidin üretimi 1896 ile 1913 arasında yılda yüzde 10.6 oranında arttı. Bir diğer "yeni sanayi", 1890'larda güçlü bir devlet desteğiyle sıfırdan inşa edilen şeker pancarı sanayisiydi: 1898'de 6.000 tonu geçmeyen şeker üretimi hızlı bir sıçrama gerçekleştirerek beş sene sonra 130.000 tonu aştı.

İtalya sanayisinin bu dönemi izleyen on yıllardaki kaderi bu dönemde önem kazanan makine gibi "yeni" sanayilere fazlaca bağlı olduysa da bunların önemi abartılmamalı. Giolitti devrindeki ekonomik canlılık büyük ölçüde başta tekstil gelmek üzere geleneksel sektörlerdeki sürekli ve bazen büyük çaplı büyüme sayesinde gerçekleşti. Bu dönemde hem pamuklu ve hem de ipekli dokumacılığı büyüdü: Pamuk eğirme makinelerinin sayısı 1900 ile 1908 arasında 2.1 milyondan 4 milyona çıkarak neredeyse ikiye katlanırken, boyama ve dokuma alanlarındaki yeni gelişmelerden faydalanan ipekli dokuma sanayisi Birinci Dünya Savaşı'na kadar dünya pazarının üçte birini elinde tutmayı başardı. Yünlü dokuma sanayisi ise nispeten zor şartlarla karşı karşıya kaldı: Grevlerden çok kötü etkilendi ve modernleşemedi. 1911'de İtalya'daki sanayi istihdamının dörtte birini hâlâ tekstil sektörünün sağlıyor olması dokumacılığın buradaki önemini gösteriyordu.

İtalya sanayisinin Giolitti devrinde sık sık çarpıcı bir büyüme sergilemesi birkaç etkenin sonucuydu. En önemli etkenlerden biri kesinlikle dünya genelindeki talep artışıydı. Bu yıllar Avrupa'daki gösteriş amaçlı tüketimin ve orta sınıfların refahının artışına sahne olan *belle époque* yıllarıydı: Keynes 1919'da savaş öncesi dönemi "İnsanlığın ekonomik gelişimindeki olağanüstü bir dönem" olarak tarif edecekti. Bununla beraber, İtalya'nın genişleyen uluslararası pazardan faydalanabilmesi kendiliğinden gerçekleşmedi ve daha spesifik başka etkenlere bağlı oldu. Bunların arasında yurtdışından gelen paranın artması da yer alıyordu. Bu para kısmen turizm yoluyla ama daha çok para havaleleri şeklinde geldi: 1900'den 1910'a kadar altı milyonu aşkın İtalyan yurtdışına göç etti ve bunların ailelerine gönderdiği para hem İtalya'nın ticaret dengesinin korunmasını sağladı hem de ekonomik canlanmanın temelini teşkil eden ithal araç ve makinelerin parasını ödedi.

Sanayinin büyümesindeki bir diğer önemli etken, bankacılık sektörünün 1890'lardaki skandallardan sonra yeniden düzenlenmesiydi. 1894'te, para basımının gelecekte hazine tarafından sıkı sıkıya kontrol edilmesini garanti altına alacak adımlar atıldı: Kârlarını kaybetmekten korkan banka hissedarlarını rahatsız eden bu hamle ekonominin genelini yeni bir mali istikrar düzeyine taşıdı. 1894 aynı zamanda Milano'da yabancı ve büyük ölçüde Alman sermayesiyle kurulan Banca Commerciale Italiana'nın açıldığı yıldı. Bu banka, İtalya'daki sayısı dördü bulacak ve Giolitti dönemindeki birçok girişimin finanse edilmesinde hayati rol oynayacak "karışık" bankaların ilkiydi. Alman modeline dayalı "karışık" bankalar, diğer bankaların aşırı güvensiz bulduğu durumlarda risk sermayesi sağlıyor, yatırım yaptıkları firmaları yakından denetliyor, ve bu şirketlerin yönetim kurullarında temsilci bulunduruyordu.

Banca Commerciale Italiana'nın yoğun bir şekilde yatırım yaptığı alanlardan biri elektrikti. Bu sektörün 1890'larda hızla büyümesi İtalya'nın geçmişte kömür eksikliği yüzünden karşı karşıya kaldığı bazı nispi dezavantajları aşabilmesini sağladı. Bu başarıdaki övgünün büyük kısmı Giuseppe Colombo'nun hakkıydı, zira onun

kuzeydeki devasa Alp nehirlerinin taşıdığı potansiyeli fark etmesi 1883'te Milano'da Avrupa'daki ilk hidroelektrik santralinin açılmasını sağladı: Santral; La Scala Opera Binası'nı, Galleria'yı ve etrafındaki sokakları aydınlattı. Bu tarihten itibaren şaşırtıcı bir süratle büyüyen elektrik sanayisi 1913'e gelindiğinde saatte 2.000 milyon kilowatttan daha fazla elektrik üretebiliyordu ki bu sayı Fransa'dakinden daha büyük, Büyük Britanya'dakinden ise yalnızca biraz daha düşüktü. Ligurya, Piyemonte ve Lombardiya'daki yeni fabrikaların çoğu bu elektrikle çalıştı.

Giolitti devrinde tarımdaki büyüme sanayi alanında yaşanan büyük patlamanın gerisinde kaldı. Zirai üretim muhtemelen yılda yüzde 2 oranında arttı. Bu artışta Fransa'yla gümrük savaşının bitmesi ve her şeyden önemlisi iç pazardaki talep artışı etkili oldu. Teknik alanında kesinlikle yenilikler gerçekleşti: Gübreler, böcek ilaçları ve yeni makineler kullanılmaya başladı ve *cattedre ambulanti* denen gezgin cemiyetler çiftçilere güncel yöntemleri öğretti. Ne var ki bu gelişmelerin büyük kısmı 1880'lerde durgunluğa cevaben başlamıştı ve çoğu Po Vadisi'nin ötesine geçemedi. 1900'den sonra gerçekleştirilen yeni bir girişim, devlet tarafından fonlanan bir dizi tarım toprağı kazanma projesi oldu. Bu projeler; belirlenen bölgedeki drenaj, sulama ve ağaçsızlaşma gibi bir dizi sorunu aynı anda dikkate alan "bütüncül" bir yaklaşım izlenmesi bakımından daha önceki projelerden farklıydı. Büyük kısmı güneyde hayata geçirilen böyle planlara devasa fonlar ayrıldı fakat yalnızca mütevazı sonuçlar elde edilebildi.

Bu dönemde güney tarımında yaşanan başlıca değişim dış göçten kaynaklandı. Yüzyılın ilk on beş senesinde, büyük kısmını genç taşra işçilerinin teşkil ettiği yaklaşık dört milyon insan yurtdışında (özellikle de ABD'de) çalışmak için güneyden ayrıldı (2. Tabloyla kıyaslayınız). Göçmenleri yurtdışına çeken şey Amerikan inşaat ve fabrikalarındaki nispeten yüksek maaşlar ve gitgide ucuzlayan transatlantik seyahat biletleri oldu: 1900'de Palermo'dan New York'a gitmek Paris'e gitmekten daha ucuzdu. Yurtdışındaki işçilerin biriktirdiği para, birçok köylü ailesinin uzun süredir ödemeye çalıştığı borçlardan kurtulmasını ve İtalya'da toprak satın alma hayalini

gerçekleştirmesini sağladı. Çağdaş gözlemciler bunun güney meselesinin çözümü olabileceğini umdu fakat yeni mülklerin çoğu varlığını sürdüremeyecek kadar küçük veya kalitesizdi. Nitekim bunların sahipleri çoğu durumda satın aldığı toprağı kısa süre sonra satmak zorunda kaldı.

Giolitti Devri büyümesinin sınırları birçok açıdan değişimler kadar önemliydi. İtalya toplumunun kahir ekseriyeti köylü olmayı sürdürdü: 1911 tarihli nüfus sayımına göre iş gücünün neredeyse yüzde 59'u geçimini tarım yaparak kazanıyordu ve geri kalan kısımdakilerin çoğu yarı zamanlı tarım işçisi olarak çalışıyordu. Bu dönemde şehirler (özellikle de kuzeybatıdakiler) büyüdü fakat köyden şehre göçenlerin büyük bir bölümü fabrikalarda değil inşaatlarda ve ev hizmetlerinde çalıştı: 1901-11 döneminde sınai iş gücünde yalnızca yaklaşık 500.000 kişilik bir artış yaşandı. Bu yıllarda denizaşırı ülkelere muazzam bir köylü göçü yaşanmasına rağmen İtalya taşrası muazzam ölçüde kalabalık olmayı sürdürdü: Bir tahmine göre İtalya'nın 1908-11'deki toplam zirai üretim düzeyi tarım sektöründe çalışan işçilerin yarısından daha azıyla da sağlanabilirdi.

Başta güneydekiler gelmek üzere İtalyanların büyük kısmı Giolitti Devri büyümesinin etkisini çok az hissetti ve geçim sınırına yakın yaşamaya devam etti. Köylülerinkinden çok daha yüksek hayat standartlarına sahip sanayi işçileri bile 1911'de yılda ortalama 435 liret gibi düşük bir gelir elde etti ve bunun belki de 350 lireti gıda harcamalarına gitti. Ekonomik büyümeden en çok yararlananlar muhtemelen 1890'la 1914 arasında toplam servetteki payını yüzde 25'ten yüzde 36'ya çıkaran orta sınıflardı. 1904'te Ansaldo yöneticileri 10.000 ila 60.000 liret arasında ücret alırken; mühendisler 3.900, muhasebeciler ve sekreterler ise yaklaşık 1.700 liret aldı. 1910'da memurların ortalama geliri 2.000'in biraz üzerindeydi ve profesörler 2.440 liret kazanıyordu.

Gelgelelim, orta sınıfların zenginliği İtalya'nın eskiden beri devam eden entelektüel işsizliği sorununun çözüldüğü anlamına gelmiyordu. Kısıtlı ekonomik fırsatlar, yükseköğrenimin ve memuriyette yahut diğer meslek gruplarında güvenli bir iş edinmenin

23: Güney İtalya'dan New York'a varan göçmenler.
Lewis W. Hine tarafından çekilmiş bir fotoğraf, *yak.* 1905. İtalyan göçmenlerin çoğunluğu yeterince para biriktirdikten sonra memleketine geri dönmeye niyetliydi fakat en nihayetinde birçoğu kalıcı olarak yerleşti.

cazibesini (özellikle de güneyde) daha da arttırdı. Yüzyılın sonundan itibaren bürokrasideki güneylilerin sayısı artmaya başladı. Bunun sonucunda, kamu sektöründeki büyümeye rağmen güvenli orta sınıf işleri üzerindeki baskı devam etti ve belki de arttı. Bir milletvekilinin 1899'da tarif ettiği üzere; "üniversitelerde Yunancaya ve Latinceye doyurulan fakat açlıktan ağzı kokan hayal kırıklığına uğramış kişilerin, bir arada yeni bir entelektüel proletarya teşkil eden insanların" sayısı müthiş derecede yüksek kaldı.

İtalya'nın ekonomik moderniteyle gerçek anlamda ilk defa karşılaşmasının bu denli fazla belirsizlik ve tereddüt doğurması ve Giolitti devrinin entelektüel açıdan bu kadar çalkantılı olması belki de kısmen bundan kaynaklanıyordu. Devrin önde gelen kültür adamı olan zengin filozof ve tarihçi Benedetto Croce; ihtiras peşinde koşmanın toplumun dokusunu aşındıracağından, kitleleri huzursuz edeceğinden, ve eğitimlileri siyasi ve manevi liderlikten mahrum bırakacağından korkuyordu. Bu nedenle materyalizme ve ona eşlik eden doktrinlere (pozitivizm, sosyalizm ve hatta demokrasi) sırtını döndü. O ve takipçileri 1903'ten itibaren orta sınıfları "idealizm" davasına kazandırmayı ve onları 1890'lar İtalya'sında moda olarak sosyalizmin ilerlemesine katkı yapan pozitivizm inancının zararlarından kurtarmayı hedefleyen bir mücadele başlattı.[1] Lakin bu mücadele küçümser bir şekilde "kölelerin bilimin zahmet ve ciddiyetine isyan etmesi" olarak görüldü.

Croce'nin "neo-idealizm"i; hem sosyalizme düşman olması hem de agresif elitizmi bakımından, Giolitti devri boyunca devam eden geniş bir antimodernizm-antidemokratizm akımının belirtilerini gösteriyordu. Amelî becerilerden ziyade entelektüel kabiliyetlere sahip olan ve tehlikeli bir mali durum içinde yaşayan orta sınıf gençleri; teknokratlara ve sanayi işçilerine sunulan yeni lütuflara karşı öfke duydu ve bu öfkeyi basın yoluyla ifade etti. Yüzyılın ilk senelerinde, siyasi vurgu bakımından birbirinden ayrılan fakat materyalizme düşmanlık ortak paydasında buluşan bir dizi radikal dergi çıkarıldı. Mesela 1903 yılında yayın hayatına başlayan *Leonardo* ilk sayısında

1 Croce'nin takipçilerinden biri de Sicilyalı düşünür Giovanni Gentile'ydi.

kablosuz telgrafa saldırdı: "Mesajları kablo kullanmaksızın iletmek aptallara tanrısal bir yetenek gibi gelebilir, fakat bu maddi bir yöntemin bir diğeriyle değiştirilmesinden başka nedir ki?" Dergiye göre, böyle teknik buluşlar hayatı daha hızlı hâle getirebilir fakat "daha derin" kılamazdı.

Dönemin önde gelen İtalyan düşünürlerinin birçoğunu bir araya getiren böyle dergiler gitgide artan bir öz bilinçle İtalya ahlakını yeniden canlandıracak ve yeni bir yönetici elit yaratacak bir tür "entelektüeller partisi" kurmayı amaçladı. Bu en çok; Giuseppe Prezzolini'nin 1908'de kurduğu ve Croce, Gentile, tarihçi Gaetano Salvemini, ekonomist Luigi Einaudi, radikal papaz Romolo Murri, yazar Giovanni Papini ve sanatçı-şair Ardengo Soffici gibi isimlerin yazılarını yayımlayan *La Voce* için geçerliydi. Bu derginin yazarları tek ağızdan konuşmuyorlar fakat nerdeyse her zaman Giolitti'yi ve siyasi sınıfların ahlaki dekadanlığı olarak gördükleri şeyi eleştiriyorlardı (Yazarlardan biri 1910'da, "üstün bir hayat ve şahsi ahlak anlayışı bizi bu insan sürüsünün tamamından nefret etmeye zorluyor" diyordu). Dergi, İtalya'da öyle ya da böyle ve gerekirse savaş yoluyla manevi bir ihtilal gerçekleştirilmesini istiyordu (Yazarların hemfikir olmadığı konu bunun nasıl gerçekleştirileceğiydi).

Bu dergilerde yazan öfkeli gençlerin materyalizm karşıtlığı her zaman modernitenin reddini gerektirmiyordu. Böyle gençleri rahatsız eden şey sanayileşme sürecinden yahut değişimden ziyade bunların ardında yatan ruh, yani hayattaki en büyük amacın kıtlık ve tehlikeden uzak rahat bir burjuva hayatı olduğu varsayımıydı (Eski maliyeci Giolitti âdeta bu varsayımın vücut bulmuş hâliydi). Filippo Tommaso Marinetti gibi göz alıcı bir figürün liderliğinde faaliyet gösteren, büyük ölçüde Milano merkezli sanatçı ve yazarlardan oluşan, ve 1909'dan itibaren ciddiyetsiz dünya görüşlerini bir dizi "manifesto" ile ortaya koyan fütüristler moderniteyi (daha doğrusu modern makineleri) yüceltti. Lakin övgüleri uçakların veya arabaların hayatı rahatlaştırmasından ya da kolaylaştırmasından değil, tam tersine bunların yaşamı daha heyecanlı, daha güvensiz ve daha tehlikeli kılmasından kaynaklandı.

La Voce gibi dergilerin veya fütüristler gibi grupların etkisini ölçmek zordur ve belki de bu etkinin abartılmaması gerekmektedir. Lakin politikalarını destekleyecek entelektüel bir platform inşa etmeyi başaramaması (ve aslında bunu pek denememesi) Giolitti'nin otoritesini zayıflattı.[2] Birinci Dünya Savaşı yaklaşır, İtalya'nın ekonomik durumu kötüye gider ve sosyalizm tehdidi her zamankinden daha büyük görünürken *La Voce* ile fütürizmin öfkeli gençleri ahlaki üstünlüğe neredeyse hiçbir rakiple karşılaşmaksızın sahip olarak gitgide daha çok ilgi ve sempatiyi cezbetti. Başlarda itidalsiz ve ne yapmak istediklerinden ziyade neyi sevmedikleri hakkında net olan fikirleri, tutarlı siyasi programlar hâlinde kristalleşmeye başladı. 1918'den sonra faşizmin muhtevasının büyük kısmı bu programlardan türedi.

GİOLİTTİ'NİN SİYASİ DENEYİ

1860'ta henüz sadece on sekiz yaşında olan Giovanni Giolitti *Risorgimento*'da hiçbir rol oynamadı. Bu durum belki de İtalya'yı yeni toplumsal ve siyasi istikametlere yöneltmeyi düşünme konusunda birçok selefinden daha özgür olmasını sağladı. Piyemonteliydi ve kırk yaşına kadar memuriyet yaparak Sayıştay genel sekreterliği makamına yükseldi. Doğası gereği sakin ve pragmatikti. Hitabetten hoşlanmıyordu ve konuşmasında Dante'den alıntı yapmaya cüret ettiği nadir zamanlarda Vekiller Kamarası'nda sesli bir şaşkınlık yaratıyordu. Ne var ki siyasete dingin bir şekilde yaklaşması birçok kişiye göre buram buram alaycılık kokuyordu ve İtalyanların büyük kısmının bir fiyatı olduğuna inandığı kesin gibiydi. Tartışmalara ayıracak çok az vakti vardı ve bir defasında seçimlere müdahale etme şeklini bir kambura normal insan kıyafetleri giydirmeyi denemenin anlamsız olduğunu söyleyerek savundu.

Giolitti'nin birçok muhalifini rahatsız eden şey tam da bu manevi vizyon eksikliğiydi. Liberalizmin sınırları hakkında endişe edişe duyan ve bu endişeler nedeniyle önce Milliyetçi Parti'ye sonra da faşizme yönelen tarihçi Gioacchino Volpe'nin yazdığı üzere,

2 Giolitti'nin otoritesi özellikle kararlarının ardındaki mantığı göremeyen orta sınıfların nezdinde zayıfladı.

"Giolitti hiçbir zaman şimdiden ve buradan, nizam sağlamaktan ve şahsi refahtan daha yüce bir amaca sahipmiş gibi görünmedi Hiçbir zaman, inanç yaratmak ve başkalarını peşinden sürüklemek için duyguların gücünü kullanmadı Büyük ulus olma serabını, yani insanlara harekete geçme ilhamı veren bir efsaneyi asla yaratamazdı Onu yalnızca tüm kısıtlamalarıyla şimdiki zaman, ve gelecekte hızlıca gerçekleştirilebilecek şeyler ilgilendirirdi. Onun için bütün mesele bilimden, akılcılıktan, sağduyudan, ve bunlarda aşırıya kaçılmasının getireceği avantajlarla kusurlardan ibaretti."

Giolitti, ideallerden yoksun gözükse de siyasi vizyondan kesinlikle mahrum değildi. Crispi'nin ve Pelloux'un 1890'larda sosyalizmin ilerlemesini otoriterliğe başvurarak durdurmaya çalıştığını görmüş ve bu konuda başka bir yöntem kullanılması gerektiği sonucuna varmıştı (Gerçi bu çıkarımını biraz geç yapmış ve diğer birçok liberal gibi başlarda Pelloux'un baskıcı önlem paketini desteklemişti). Ekonominin iyiye gitmesiyle birlikte, Sosyalist Parti'yi ihtilalcilikten uzaklaştırarak daha ılımlı ve reformcu bir hâle getirmek ve hükûmetle iş birliği yapmaya yöneltmek için yeni zenginliğin bir kısmını işçi sınıfına yönlendirmeyi amaçladı. İşverenler bunun karşılığında daha az militan ve daha üretken bir iş gücüne sahip olacaktı: Giolitti hatıratında "Düşük maaşların sanayiye katkı sağlayacağını düşünmek mantıksızdır. Düşük maaşlar kötü beslenme anlamına gelir ve yeterince beslenemeyen bir işçi fiziken ve zihnen zayıftır" diyordu.

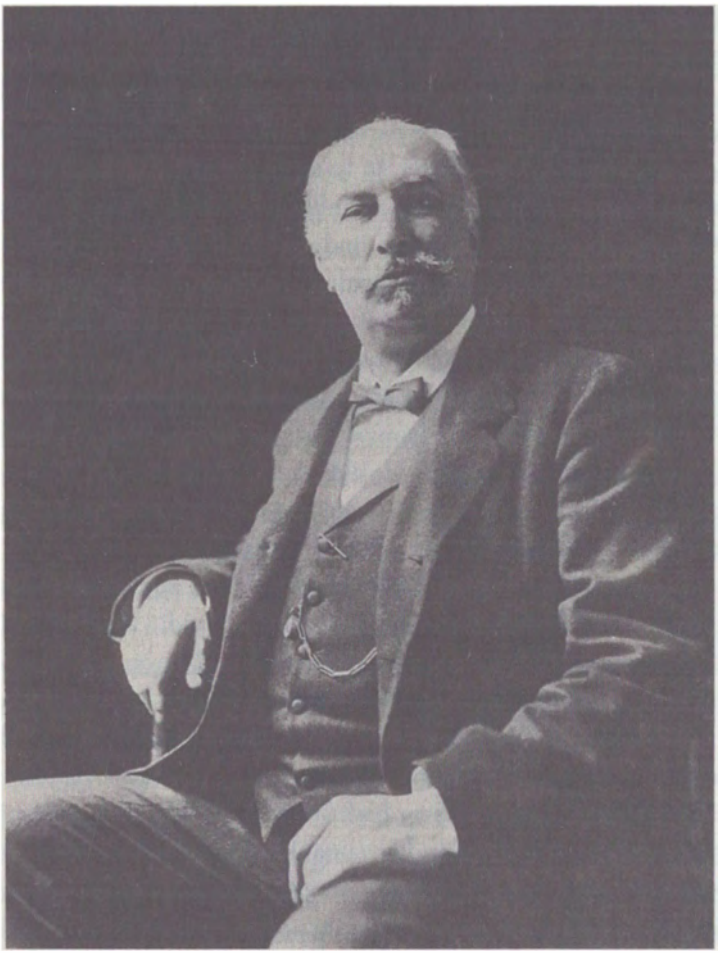
Giolitti'nin işçi sınıfına yaklaşımı en azından ruh itibarıyla Aydınlanmayı hatırlatıyordu, fakat Giolitti Piyemonteli olduğu için bu yaklaşım toplumsal adaletten ziyade stabilite ve devlet gücü sağlamaya yönelikti. Giolitti bazı önceliklerini yansıtan bir yorumunda "Maaşları düşük tutmak sanayicilerin çıkarlarına hizmet edebilir fakat devletin çıkarına olamaz [Bu] adil değildir ve bunun da ötesinde, ekonomik ve siyasi bir hatadır" diyordu. Stratejisinin merkezî ögelerinden biri, hükûmetin emekle ilgili tartışmalarda tarafsız kalmasıydı. Bu daha önceki uygulamalardan radikal bir kopuş teşkil ediyordu. Zira geçmişte grevleri dağıtmak ve işçilerin gözünü

korkutmak için sık sık polis ve ordu kullanılmıştı. Giolitti maaş düzeylerinin "arz ve talep kanunu"na göre özgürce belirlenmesini ve daha da önemlisi işçi sınıfının devlet düşman bilmemesini istiyordu.

İtalya Sosyalist Partisi'nin (PCI) kilit öneme sahip kesimlerinin bazı kanaatleri Giolitti'nin stratejisine yarayacak mahiyetteydi. Marksist bir analiz yöntemi kullanan bu kesimler İtalya'da sosyalist bir ihtilal yaşanması için bir sanayileşme sürecini ve modern bir burjuvaziyle fabrika proletaryası yaratılmasını şart görüyordu. Öyle ki "modernizasyon" fikri çoğu parti entelektüeli için bir parola hâline geldi ve zaman zaman ihtilal hedefini bastırır gibi göründü. Bu durum partinin parlamentodaki vekilleri için (1900'de otuz iki kişiydiler) bilhassa geçerliydi ve bu vekillerin yüzünü döndüğü kişi Giolitti oldu: Bunlardan Claudio Treves, "O bizi anladı Bir de ülkenin ekonomik yeniden inşasına koyulsa ... ve gerçek anlamda modern ve kapitalist olan güçlü bir ülkenin kalbini oluştursa ... ne büyük bir şan, ne büyük bir minnet kazanırdı" diyordu.

Giolitti'nin hükûmet tarafsızlığı politikası yüzyılın ilk senelerinde başarılı bir grev dalgasına ve sendikalaşmada yaşanan çarpıcı bir artışa neden oldu. 1902'ye gelindiğinde sosyalistlerin liderliğindeki sendikalarda neredeyse çeyrek milyon işçi kayıtlıydı. Bunlar büyük ölçüde zanaat temelli yerel sendikalardan müteşekkil ulusal "federasyon"lardı. İtalyan işçi hareketinin en kendine özgü ve birçok bakımdan en önemli kurumları olan "iş odaları" da hızlı bir genişleme gösterdi: 1900'de on dört iş odası varken bu sayı iki yılda yetmiş altıya yükseldi. Genelde vasıflı işçiler veya zanaatkârlar tarafından yönetilen bu odalar, iş bulma merkezleri olmanın yanı sıra boş zaman aktiviteleri ve eğitim imkânları da sağlıyor ve sosyalist kültürle ahlakı yayıyordu. Bazıları kendi dükkanlarına veya konut kooperatiflerine bile sahipti.

Giolitti işçilere yönelik iyi niyetini grevlere müdahale etmemekle sınırlamayıp aynı zamanda İtalya'nın ilk ciddi sosyal reform programını da başlattı. 1902 tarihli bir kanun on iki yaşından küçük çocukların çalıştırılmasını yasakladı ve kadınların günlük azami çalışma süresini on bir saat olarak belirledi. 1907 tarihli bir yasa ise

24: 1908 tarihli bir fotoğrafta Giovanni Giolitti.

işçilere haftada bir gün tatil verilmesini zorunlu kıldı. Bu kararların yanı sıra; fırınlardaki gece mesainin yasaklanması, bir annelik fonu tesis edilmesi (1910), ve belli başlı mesleklerde hastalık ve emeklilik fonlarının kurulması da söz konusuydu. 1898'de gönüllü bir ulusal sigorta planı kurulmuştu fakat bunu genişletme girişimleri yerleşik çıkarlara ters düştüğü için bu konuda savaş sonrası döneme kadar çok az ilerleme kaydedilebildi. Bayındırlık işleri çok daha çekişmesiz

bir alandı: 1907'ye gelindiğinde hükûmetin bu konudaki harcamaları 1900'dekinden yüzde 50 daha fazlaydı.

İşçi sınıfı hareketinin genişlemesi, grevlerin çoğalması, devlet müdahalesiyle kamu harcamalarının artması ve Giolitti'nin sosyalistlere gösterdiği himmet İtalyan işverenlerin bakış açısının sınırlarını zorladı. Giovanni Agnelli, Camillo Olivetti ve Giovan Battista Pirelli'nin de dâhil olduğu bazı önde gelen sanayiciler Giolitti'nin deneyine sempatiyle yaklaştı. Yurtdışı görmüş olmak ve bazı örneklerde yurtdışında okumuş olmak bunlara modern bir kapitalizm vizyonu kazandırmıştı. Bu vizyon; risk ve planlama eğilimini, kâra duyulan inancı, ve sermayeyle emek arasındaki çatışmanın ilerlemenin bir parçası ve belki de kamçısı olduğu düşüncesini içeriyordu. Ne var ki bu yaygın bir görüş değildi. İtalya işverenlerinin çoğunluğu hükûmetin iltimas ve tavizler yoluyla onların çıkarına çalışması ve işçileri düşünmemesi gerektiğine inanmaya devam etti.

Ekonomideki büyüme devam ettiği ve kârlar korunduğu sürece sanayicilerin Giolitti'ye yönelik şüphesi gizli kaldı. 1897 ile 1907 arasında sanayideki reel ücretler yılda yüzde 2.2 civarında artarken kişi başına düşen verimlilik neredeyse yüzde 3 arttı. Lakin 1907'den ve daha çok 1912'den sonra ekonomik büyümenin hızla yavaşlaması sonucunda kâr marjları düşen üreticiler karteller teşkil etti ve hükûmete sipariş ve sözleşme baskısı yaptı. Giolitti'nin işçilere iyi niyet göstermesi artık onları her zamankinden daha fazla öfkelendiriyordu. Onlara göre, sanayi sahnesine geç adım atan İtalya; Britanya veya Almanya'daki emek ilişkilerini üretime ve rekabetçiliğe ciddi boyutta zarar vermeden taklit etmeyi umamazdı ve üretim toplumsal adaletten önce gelmeliydi. Aksi takdirde İtalya fakir bir ikinci sınıf güç olmayı sürdürecekti.

İtalyan işverenlerin artan düşmanlığı Giolitti'yi siyasi anlamda zayıflattı, fakat Giolitti'nin programı hâlihazırda iç çelişkilerden muzdaripti. Evvela, devletin emek tartışmalarında tarafsız kalacağına söz vermek bunu gerçekleştirmekten daha kolaydı: Grevlerde sık sık şiddet olayları yaşanıyordu, bunları kimin kışkırttığını veya başlattığını belirlemek neredeyse kaçınılmaz bir şekilde zordu, ve

şiddet kolayca karşılıklı suçlamalara neden oluyordu. Ayrıca, Giolitti'nin parlamentoda çoğunluk sağlamak için büyük ölçüde güneyli vekillere güvenmesi onu ikili bir siyaset izlemek zorunda bırakıyordu: Kuzeyde endüstriyel modernleşmeyi benimserken güneyde toprağından uzak mülk sahiplerine, feodal kalıntılara ve çoğu zaman insanlık dışı denebilecek kadar zorlu çalışma koşullarına dayalı *latifondo* ekonomisinin korunmasına hizmet ediyordu.

Sosyalist Parti Giolitti'nin programını destekleme konusunda fikir birliği sağlayabilseydi bu tutarsızlıklar pek önemli olmazdı fakat böyle bir fikir birliği söz konusu değildi. Parti; Claudio Treves ve Filippo Turati gibi reformcularla militan ihtilalciler arasında ikiye bölünmüştü. Üniversite eğitimi görmüş ve yüce ilkeleri benimsemiş alicenap reformcular pozitivizme ve toplumun katı bilimsel kanunlara göre geliştiğine olan inançlarını derin ve cömert bir insancıllıkla birleştiriyordu. "İş birlikçiliğe" tahammül edemeyen ihtilalciler ise siyasette irade, sezgi, şiddet ve efsane gibi akılcı olmayan şeylere öncelik veren fikirlerin etkisi altında hareket ediyordu. İhtilalciler arasında yer alan sendikacıların sesi bilhassa gür çıkıyordu: Bunlar iktidarı genel grev yoluyla ele geçirmek ve ekonomik güçle siyasi gücü işçi sendikalarında bir araya getirmek istiyordu.

Polisin grevcilere ateş açmasını engelleyememesi Giolitti'nin siyasi stratejisine büyük bir darbe indirdi. 1900'den 1904'e kadar böyle olaylarda iki yüzü aşkın grevci ölür veya yaralanırken, Sosyalist Parti'deki ihtilalciler bu sözde "katliamları" kınadı ve Giolitti'yle iş birliği yapmanın iyi sonuçlar doğuracağını düşünen reformcu partidaşlarını azarladı. 1904'te ihtilalciler parti kongresinde zafer kazandı. 1908'de çoğunluğu yeniden ele geçiren reformcular 1912'de yeniden (artık Benito Mussolini gibi kışkırtıcı gençlerin liderliğinde faaliyet gösteren) ihtilalcilere kaybetti. Böylece Giolitti sosyalistleri "dönüştürmeyi" başaramadı. Hatta görünüşe göre sola kur yapma çabaları İtalya siyasetini her zamankinden daha çok kutuplaştırdı.

Giolitti'nin stratejisine en büyük düşmanlığı besleyenlerin arasında, topluca milliyetçiler olarak bilinen bir genç yazarlar ve gazeteciler grubu yer alıyordu. Yüzyılın ilk senelerinde Floransa'da

faaliyet göstermeye başlayan ve İtalya burjuvazisiyle liberal parlamento sistemine düşmanlığını edebî dergiler aracılığıyla ifade eden bu grup, burjuvaziyle parlamentonun ulusu sosyalizm tehlikesinden kurtaramayacak kadar zayıf ve yozlaşmış olduğunu düşünüyordu. Milliyetçilere göre; Giolitti'nin pragmatizmi, ideallerden yoksunluğu, ve aşırıcılığın makul yaklaşımlarla satın alınabileceği yönündeki kanaati İtalya'daki yönetici sınıfın başarısızlığını gösteriyordu. Milliyetçilerse kitlelere ilham verecek, sınıf savaşının alevlerini söndürecek, ve büyüklük yolunda ulusa liderlik edecek daha güçlü ve otoriter bir hükûmet istiyordu.

Milliyetçiler kesinlikle ahenkli bir grup değildi: katı bir fikir birliğinden ziyade radikallik ortak paydasında bir araya gelmişlerdi ve aslında hepsi anti-liberal değildi. Bununla birlikte, yazılarında sürekli tekrarlanan bir tema söz konusuydu: savaşın burjuvaziyi harekete geçirmek ve ortak bir amaç hissi yaratmak için önemli bir yöntem olduğu. Onlara göre, İtalyanlar ulusun bireyden önce geldiğini anlamalı ve bireyler ulusal çıkarları bencilce maddi isteklerinin önüne koymayı öğrenmeliydi (Ayrıca sosyalizm materyalizmin zirvesiydi ve Giolitti onun hizmetçisiydi). Savaş, İtalyanlara bir ideal uğrunda can vermeyi öğretecek ve burjuvaziyi sosyolog Vilfredo Pareto'nun "aptalca insancıl duygular" dediği şeyden arındırarak yeni bir yönetici elit yaratacaktı.

Giolitti'nin sosyalistlere yönelik tutumunun yarattığı artan huzursuzluk ve İtalya'nın 1907'den sonra gittikçe büyüyen ekonomik sorunları milliyetçilere yeni dinleyiciler kazandırdı. Milliyetçilerin fikirlerini özellikle sanayiciler çekici buluyordu. Bunlar sosyalistlere karşı daha kararlı bir yaklaşıma olumlu bakıyorlardı ve askerî harcamaların artması en azından bazılarına cazip geliyordu. "Ulusal çıkar"ın üretim artışıyla bir görülmesi de sanayicilerin hoşuna gidiyordu. Uluslararası istikrarsızlık, ve Balkanlardaki bir krizin veya Afrika'daki sömürge rekabetinin tetikleyeceği bir Avrupa savaşının çıkması ihtimali milliyetçilerin cazibesini arttırdı. 1910 senesinin sonunda Floransa'da çeşitli siyasi ve entelektüel görüşlere sahip çok sayıda milliyetçiyi bir araya getiren büyük bir toplantı düzenlendi. Bu toplantıda sonraki yıllarda

25: Seferber edilmiş kitleler. 1910'da düzenlenen bir grev sırasında Ferrara'daki Coccanile di Copparo'da bulunan sendika merkezinin önünde toplanmış tarım işçileri ve aileleri. Bu tarz binalar on yıl sonra faşistler tarafından yağmalanacaktı.

milliyetçiliğin İtalya'daki büyük siyasi güçlerden biri hâline gelmesine katkı sağlayacak İtalya Milliyetçiler Birliği kuruldu.

Floransa kongresinde sesi en çok çıkan figürler savaş savunucularıydı. Kongre'nin tonunu, yüzyılın başından itibaren milliyetçilerin başlıca sözcüsü olan önemsiz tiyatro ve roman yazarı Enrico Corradini'nin açılış konuşması belirledi. Corradini İtalya'nın "manen ve madden proleter bir ulus" olduğunu ilan etti. İşçi sınıfı sosyalizme işçilere çatışmanın değerini öğretecek zaman bırakmadan omurgasızca bölünmüştü, şimdi milliyetçiler İtalyanlara "uluslararası mücadele"nin iyi yönlerini öğretmek zorundaydı: "Peki ya bu savaş anlamına geliyorsa? O zaman varsın savaş olsun! Milliyetçilik İtalya'da savaşta zafer kazanma iradesini uyandırsın." Corradini savaşın "ulusal kefaret"e giden yol olduğunu, "karşı konulamaz bir görev hissine dönüş ihtiyacı" yaratmak için kullanılacak bir "manevi düzen" teşkil ettiğini söyledi.

İtalya'daki kuvvetlenen savaşçılık atmosferi Giolitti'nin Eylül 1911'de Libya'yı işgal etmek gibi olağanüstü bir karar vermesinin

arka planını oluşturdu. Onu bu kararı vermeye iten sebepler karışıktı. Görünüşe göre, Temmuz'daki Fas krizinden sonra Trablusgarp'a yönelik muhtemel bir Fransız işgalinden endişe etmeye başlamıştı ve İtalyanların son yıllarda Libya'ya yaptığı ekonomik yatırımları korumak istiyordu. Lakin iç siyasetle ilgili düşünceleri daha önemliydi. Başarılı bir savaşın milliyetçi kamuoyunu yatıştıracağını ve sosyalistleri (ya da en azından parlamentodaki sosyalist vekilleri) hükûmetten yana mı yoksa hükûmete karşı mı oldukları konusunda karar vermek zorunda bırakacağını umuyordu. Bazı reformcuların kabineye girmeye tamamen hazır olduğunu ve bunun için gerekirse partilerinden ayrılacaklarını gösteren işaretler mevcuttu.

Giolitti'nin evdeki siyasi hesapları çarşıya uymadı. İşgal oldukça başarılıydı fakat son derece pahalıya mal oldu ve İtalya'ya hiçbir zaman tam anlamıyla kontrol edemeyeceği bir sömürge bıraktı (Sonraki otuz yılda on binlerce -belki de yüz binlerce- Arap İtalyan yönetimine direnirken can verecekti). Savaş Giolitti'ye milliyetçilerin takdirini kazandırmadı: Bunlar savaşın kötü idare edildiğini iddia ettiler ve bunu İtalya yönetici sınıfını ve parlamento sistemini eleştirme bahanesi olarak kullandılar. Sosyalistler işgali kınadı ve "dönüştürülüp" anayasal gruba çekilmeleri ihtimali kayboldu. Partiden çok az dönüşümcü ayrıldı; Giolitti karşısında duydukları güvensizliğin nihayet haklı çıktığını düşünen ihtilalciler geride kalan çoğunluğu alaya almaya başladı.

Libya Savaşı Giolitti'nin sistemini yerle bir etti. Aşırı solla aşırı sağ, saygınlığını ve mevcudunu arttırıp liberal merkezin manevi iflasından faydalandı. Sistem karşıtı bir parti olarak belirginlik kazanmaya başlayan milliyetçiler 1914'te büyük ölçüde parlak avukat Alfredo Rocco'nun çalışmalarına dayanan bir devlet planı geliştirdi: Devlet bireyin değil "ulus"un ihtiyaçlarını karşılayacak ve tüm "üreticilere" (yani hem işçilere hem de yöneticilere) tek parça hâlinde faaliyet gösteren sendikalarda disiplin kazandıracaktı. PSI artık ihtilalciler tarafından yönetiliyordu; Aralık 1913'te sendikacıların sayısı 100.000'e çıktı; ve anarşistler bile yeniden güçlenmeye başlayıp

Haziran 1914'te İtalya'yı sarsan ve sonradan "Kızıl Hafta" olarak adlandırılan bir dizi şiddetli ayaklanma ve greve katıldı.

Meşruiyet temelini genişletmek için sosyalistleri "dönüştürmekte" başarısız olan Giolitti yüzünü Katoliklere döndü. Hükûmetle Papalık arasındaki ilişkiler yüzyılın ilk senelerinden itibaren düzenli olarak iyiye gitmişti: Sosyalizmin yükselişiyle birlikte liberalizm ehvenişer ve hatta materyalizme karşı savaşta muhtemel bir müttefik gibi görünmeye başlamıştı. 1904'te Papalık yasağı (*non expedit*) ilk defa gevşetilerek Katoliklerin sosyalistleri parlamento dışında bırakmak için oy kullanmasına izin verildi. 1909 seçimlerinde yaklaşık 150 seçim bölgesinde *non expedit*ten vazgeçildi ve Veneto gibi dindar bölgelerdeki seçime katılım oranında çarpıcı bir yükselme yaşandı. Artık parlamentoda birkaç Katolik vekil bile oturuyordu (Vatikan bunların Kilise'nin düşüncelerini hiçbir şekilde temsil etmediğini açıkça belirtmişti).

Kilise'yle devletin yeniden yakınlaşması tamamen fayda odaklıydı ve hiçbir zaman resmiyet kazanmadı. Böyle bir resmiyete Roma meselesi çözülmeden varılamazdı ve bu konuda taviz vermeye ne Giolitti ne de daha radikal destekçileri hazırdı. Hatta Giolitti bir defasında Kilise ile devletin "asla birleşmemesi gereken iki paralel çizgi" olduğunu söylemişti. Prensip meselesindeki bu katı tutumun sonucunda liberaller Katolikliğin muazzam teşkilat yapısını devlete sağlam bir şekilde bağlamakta başarısız oldu. X. Pius tarafından inançlıların oylarını seferber etmek için kurulmuş Katolik Seçmenler Birliği 1913 seçimlerinde liberal adayları desteklemek için bazı taahhütler talep etti, lakin gizli olması gereken bu antlaşmayla ilgili bilgilerin kamuoyuna sızması Giolitti'yi bir parlamento ayaklanmasıyla karşı karşıya bıraktı ve hükûmet çöktü. Giolitti'nin antlaşmanın varlığını inkâr etmesi, Kilise'yle devletin bir tür resmî ittifak kurabileceği yönündeki umutları sona erdirdi.

Giolitti 1913 seçimlerinde Katoliklere muhtaçtı. Zira sosyalistleri hükûmet saflarına çekecek bir yem olarak tasarlanan ve önceki sene yürürlüğe giren yeni seçim yasası yetişkinlerin neredeyse

tamamına oy hakkı veriyordu. Taşradaki seçmen artışının şehirler karşısında muhafazakâr bir denge unsuru sağlayacağı umuluyordu ve hükûmet vekillerinin sayısında yalnızca 60 kişilik bir düşüş yaşanırken (Bu sayı 511'de 318'e düşmüştü) sosyalist vekil sayısının pek etkileyici olmayacak şekilde 41'den 79'a çıkması bu umudu haklı çıkarmış gibi göründü. Fakat yeni seçmen kitlesine hitap edebilecek türden bir parti teşkilatına sahip olmayan liberaller bu nispi başarı için organize Katolikliğe bağımlıydı. Liberallerin eski himayecilik ve vali müdahalesi yöntemleri işçi sınıfının ve hatta küçük burjuvaların oylarını kazanmaya (en azından o zamanki hâlleriyle) uygun değildi.

Her şeyden önemlisi, İtalya'da liberal devletin neyi temsil ettiği tartışması hâlâ devam ediyordu. Giolitti devri ekonomide büyük bir büyümeyle aynı zamana denk gelmişti fakat başta güneyliler gelmek üzere nüfusun büyük çoğunluğu değişimden bir fayda görmemişti. Şehirli orta sınıfın değişimden kazançlı çıkan kesimleri bile (Bunlar daha çok kuzeydeydi) 1914'e gelindiğinde sosyalizmin militanlığı yüzünden ekonomik "ilerleme"nin siyasi hikmetini sorgulamaya başlamıştı. Fakat, İtalyan liberalizmi maddi iddiaları olmadan neyi temsil edebilirdi? Liberal lider Antonio Salandra 1913'te, "Katolik meslektaşlarımızın aksine, öbür dünya cennetini vadedemeyiz, sosyalist meslektaşlarımız gibi dünya cenneti vadinde bulunamayız" dedi. "İtalya liberalizminin özü vatanseverliktir" iddiasında bulunan Salandra, Mayıs 1915'te İtalya'yı savaşa sokarken bu inancın etkisiyle hareket etti.

İTALYA VE BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI

1914 yazının sonunda Birinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesi İtalya'da savaşa katılma yönünde genel bir istek doğurmadı. İtalya, ilk defa 1882'de imzalanan ve sonrasında az çok düzenli bir şekilde yenilenen Üçlü İttifak gereğince en azından kâğıt üstünde Almanya ve Avusturya Macaristan'ın müttefikiydi. Lakin Avusturya'nın Sırbistan'a İtalya'ya danışmaksızın savaş açarak antlaşma şartlarını ihlal etmesi sonucunda İtalya'nın İttifak Devletleri'ne katılmak zorunda olmadığına karar veren İtalya hükûmeti bir süreliğine tarafsız kaldı. Ülkedeki genel hissiyata uygun görünen bu karar herkesi tatmin

etmedi. Bazıları tarafsız bir İtalya'nın gelecekteki toprak paylaşımının dışında bırakılacağını ve bunun özellikle Balkanlarda feci sonuçlar doğurabileceğini ileri sürdü. Başkalarıysa İtalya'nın savaşa iç siyasetle ilgili nedenlerle katılması gerektiğine ve savaşın bir şekilde ulus yaratacağına inandı.

Savaşa katılmayı en çok destekleyenlerin arasında, yüzyılın başından beri "pozitivizme karşı isyan"la özdeşleşmiş ve Giolitti'ye şiddetle muhalefet etmiş çeşitli düşünür grupları yer alıyordu (Bunlar İtalya'nın hangi tarafta yer alması gerektiği konusunda sık sık fikir ayrılığı yaşadı). Fütüristler hâlihazırda "Dünyanın yegâne ilacı savaştır" sloganını benimsemişti ve Marinetti 1914'te çarpışmaların başlamasını "şimdiye kadarki en güzel fütürist şiir" olarak selamladı. Milliyetçilere göre, İtalya'nın savaşa girmesi sayesinde "ulus" kendini parlamentoya kabul ettirebilir ve gerekirse "onu yok eder, zimmetçileri devirir, ve tedarikçilerin batakhanelerini ateş ve çelikle temizler[di]". Birçok entelektüel, savaşı ulusal bir toplum inşa etme ve *Risorgimento*'nun başlattığı işi bitirme şansı olarak görüyordu.

Müdahale yanlılığı siyasi sağla sınırlı değildi. İtalya'nın savaşa girmesi gerektiğini düşünen çeşitli gruplar solda da mevcuttu. Eski sosyalist demokrat Gaetano Salvemini, savaşın sıradan İtalyanların siyasi farkındalığını arttıracağına, bunun onları kendini daha iddialı şekilde savunur hâle getireceğine, ve böylece başta güneydekiler gelmek üzere eski elitlerin gücünün nihayet kırılacağına inandı. Daha solda, bazı sendikacılarla anarşistler savaşa girilmesinin ihtilal için uygun şartları yaratacağını düşündü. Onların bu hissini PSI'daki birkaç kişi de paylaştı: Bunların arasında göze çarpan isimlerden biri de partinin ana gazetesinin editörlüğünü yapan zeki fakat dengesiz gazeteci Benito Mussolini'ydi. Mussolini Ekim 1914'te açıkça müdahaleden yana tavır aldı ve anında partiden ihraç edildi.

Sesi oldukça gür çıkan müdahale yanlıları ülkeyi savaşa sürüklemek için neredeyse her yola başvurmaya hazırdı, lakin bunlar hiçbir zaman azınlık olmanın ötesine geçemedi. PSI tarafsızlık talebine sıkı sıkıya bağlı kalarak Avrupa'nın böyle yapan yegâne sosyalist partisi oldu. Katolik kamuoyu genel olarak müdahaleye karşıydı, liberal

vekillerin çoğunluğu da Katoliklerle aynı fikirdeydi. Giolitti meşhur bir cümlesinde İtalya'nın diğer güçlerle tarafsız kalma pazarlığı yaparak "oldukça fazla" kazanım elde edebileceğini ileri sürdü. İş insanları çoğunlukla savaşın yaratabileceği kesintilerden endişe etti fakat bunlar aynı zamanda tarafsızlığın İtalya'yı hayati öneme sahip hammadde ithalatından (özellikle de Fransa ve Britanya'dan gelen hammaddelerden) mahrum bırakacağından da korkuyordu.

En nihayetinde, İtalya savaşa başbakanla dışişleri bakanının parlamentonun arkasından iş çevirerek imzaladığı gizli antlaşmaların sonucunda sürüklendi. Bu antlaşmalar imzalanırken ordu ve görünüşe göre Kral dahi haberdar edilmedi. 1915 Mayıs'ının başında İtalya'nın Britanya ve Fransa'nın yanında savaşma sözü verdiği ortaya çıktığında yer yerinden oynadı. 300 kadar vekil tarafsızlıktan yana olduğunu göstermek için Giolitti'ye kartvizit bıraktı, lakin iş işten geçmişti. Bu aşamada geri adım atmak feci bir itibar kaybıyla sonuçlanırdı. Fütüristler, milliyetçiler, ve aralarında Mussolini'nin de bulunduğu diğer müdahale yanlıları savaşı desteklemek için bir dizi gürültülü miting düzenledi: "Ulus" diyeceğini demişti. Kral kaçınılmaz olana boyun eğdi ve İtalya savaşa girdi.

Mayıs 1915'te yaşananlar günümüzden bakıldığında liberal İtalya'nın tarihindeki bir dönüm noktası gibi görünüyor. Mussolini, Gabrielle D'Annunzio ve diğer önemli müdahale yanlıları İtalya'nın savaşa girmesinden kendine pay çıkardı ve bunun parlamentoya ve başta sosyalistler gelmek üzere diğer ulus düşmanlarına rağmen gerçekleştiğini ileri sürdü. Onlara göre bu bir ihtilaldi: "Gerçek İtalya", yani meydanların, kahramanca ideallerin ve vatanseverliğin İtalya'sı; rüşvetçi, bencil ve korkak siyasetçilerinin "siyasi İtalya"sına karşı zafer kazanmıştı. Ne var ki gerçekte İtalyanların kahir ekseriyeti müdahaleyi sessizlikle karşıladı. Bu sessizlik muhtemelen düşmanlıktan veya kayıtsızlıktan ziyade teslimiyeti yansıtıyordu.

Sonraki üç buçuk yılda 5 milyon İtalyan askere alındı ve bunların 600.000'den fazlası Alp Dağları'nın eteklerinde yer alan Friuli ve Trento'daki siperlerde çarpışırken can verdi. Cephedeki askerlerin çoğunluğunu köylüler, özellikle güneyden gelenler teşkil etti ve

"kurtarılamamış" Güney Tirol ve Istria bölgelerini Avusturya'dan geri alma görevi muhtemelen bunların büyük kısmına önemsiz geldi. Ordudaki hayat şartları o zamanın standartlarına göre bile sertti: Tayınlar kötüydü, ödeme aşırı derecede düşüktü, ve izin çoğunlukla yılda on beş günle sınırlıydı. Disiplin katıydı: Suçlular bulunamadığında askerlerin onda birinin cezalandırılması öneriliyordu ve 1915'ten 1919'a kadar çoğunluğunu firarla suçlananların teşkil ettiği neredeyse 300.000 asker yargılandı.

Moral düşüktü ve bu durum İtalya'nın Ekim 1917'de Caporetto'da aldığı küçük düşürücü yenilgide pay sahibiydi (Bu yenilgi sonucunda Veneto'nun düşman eline geçmesi ve 300.000 askerin esir alınması savaşın askerî ve siyasi açıdan en yıpratıcı olayı oldu). Bununla birlikte, herkesin savaş tecrübesi olumsuz değildi. Savaşın faydalı ve kahramanca olduğuna dair güçlü (ve görünüşe göre uzun süreli) bir his özellikle genç subaylar arasında sık sık görüldü (Bu bilhassa Mussolini veya Marinetti gibi aktif müdahale yanlıları için geçerliydi). Savaşa girme kararını haklı çıkarma ihtiyacından kaynaklanan bu tutum büyük ölçüde siyasiydi ve PSI'nın ve çok sayıda liberalin müdahale karşıtı duruşu karşısında takınılmış bir tavırdı.

Savaşın siyasi trajedisi burada yatıyordu. 1915-1918'de yaşananlar 1914 öncesindeki dönemde liberal İtalya'nın istikrarını fazlaca tehdit etmiş fikir ayrılıklarını iyileştirmedi ve ulusun her zamankinden daha fazla bölünmesine yol açtı. PSI artık telafi edilemez bir şekilde anayasa sınırlarının ötesinde kalmıştı; Papa'nın savaşa "faydasız katliam" demesi Vatikan'a yönelik nefret ve güvensizliği arttırmıştı (Bazı generaller Papa'nın asılması gerektiğini düşünüyordu); ve hükûmet toplumun büyük bir kısmı tarafından bozguncuların (yani PSI'nın) başını ezememekle suçlanıyordu. Ayrıca, ordunun savaşı siyasilerden bağımsız bir şekilde yönetmekte ısrar etmesi (Ağustos 1916'dan itibaren siyasilerin savaş bölgesinde bulunması yasaklanmıştı) parlamentonun zaferden çok az nam ve saygınlık kazanabileceği anlamına geliyordu. Buna rağmen, işler kötüye gittiğinde ordu hükûmeti suçluyordu.

26: Savaşta ve barışta fütüristler. Yukarıdaki fotoğrafta (1914) Carlo Carrà ve Umberto Boccioni oturmuş hâlde görünüyor ve onların arkasında soldan sağa sıralanmış şekilde Palazzeschi, Giovanni Papini ve Marinetti isimli yazarlar yer alıyor. 1915-16'da Kuzeydoğu Alpleri cephesinde çekilmiş aşağıdaki fotoğrafta Marinetti (solda) ve sanatçılar Antonio Sant'Elia (1916'da öldürüldü), Luigi Russolo ve Mario Sironi bulunuyor.

Böylece hükûmet ve parlamento her iki durumda da zarar gördü ve yeni başbakan Orlando'nun Caporetto'dan sonra bazı gayretli girişimlerde bulunmasına rağmen İtalya'nın yönetici sınıfı ve liberal kurumları savaştan her zamankinden daha fazla yıpranmış bir itibarla çıktı. Bu talihsiz ve bazı açılardan haksız bir sonuçtu, zira ülke üç yıl süren savaşın doğurduğu üretim talepleriyle neredeyse mucizevi bir şekilde başa çıkmıştı. Mesela savaşa sadece 600 makineli tüfekle başlayan İtalya savaşın sonunda 20.000 makineli tüfeğe sahipti. Ayrıca 1918'de Britanya'dan daha fazla ağır topu bulunuyordu ve 1914'te neredeyse namevcut olan uçak sanayisi 1918'e kadar 100.000 kişi istihdam ederek yaklaşık 6.500 uçak üretmişti.

Bu çarpıcı başarı, eşi benzeri görülmemiş büyüklükte bir devlet planlaması ve düzenlemesi sayesinde gerçekleşti. Savaş için gerekli görülen bütün firmalar "yardımcı" olarak belirlendi. Bu firmaların üretim hedefleri ve fiyatları bir hükûmet komisyonu tarafından belirlendi ve işçileri askerî disipline tabi tutuldu. Başta kömür gelmek üzere hammadde dağıtımı dikkatle denetlendi. Savaşın sonuna gelindiğinde İtalya büyük kısmı kuzeybatıda yer alan 2.000 kadar "yardımcı" firmaya sahipti. Bunlardan bazıları neredeyse tanınamayacak kadar büyümüştü. Mesela 1914'te 4.300 işçi çalıştırarak 4.800 araç üreten Fiat 1918'de 40.000'i aşkın işçi istihdam ederek 25.144 araç üretti. Ansaldo'nun çalışan sayısı 6.000'den 56.000'e yükseldi ve savaş sırasındaki muazzam üretimi 3.000 uçağı, 200.000 tonluk ticaret gemisini ve İtalya'nın kullandığı topların yüzde 46'sını içerdi.

Bu denli büyük bir ekonomik büyüme savaş nedeniyle gerçekleşmişti ve barış dönemine alışmak son derece zor oldu. Hükûmetin eskisinden daha az sipariş vermesinin yanı sıra askeriye odaklı bir pazardan sivil pazara geçiş sorunu da söz konusuydu. Beklentilerin değişmesi savaş öncesindeki ekonomik ilişkilere dönüşü çok zor hâle getirdi. Savaşa hayati bir katkı sundukları hissi çok sayıda işçiye yeni bir siyasi değer düşüncesi kazandırdı ve bunlar 1918'den sonra işsizlik tehlikesine ve hayat şartlarındaki düşüşe olağanüstü bir militanlıkla karşılık verdi. Öte yandan, birçok işveren güçlü devlet

27: Yurtiçi cephesi: Milano'daki kadın sokak temizlikçileri.
Diğer ülkelerdeki gibi İtalya'da da Birinci Dünya Savaşı sırasında kadınların seferber edilmesi siyasi özgürlük isteği yarattı. Bu talepler kabul edilmedi, fakat faşizm kadınlara liberal devletten daha özenli davranacaktı.

desteğine alışmıştı ve hükûmetin tarafsızlık politikasına geri dönmesi bunlarda haksızlık ve hatta ihanet hissi uyandırdı.

Bununla beraber, Birinci Dünya Savaşı'nın doğurduğu efsane bu ekonomik değişimlerden daha önemliydi. Savaştan sağ çıkmakla kalınmayıp zafer kazanılması[3] bir dizi siyasi ve ahlaki değerin yeni bir meşruiyet aurası kazanmasıyla sonuçlandı. Böylece bu değerler İtalya'nın yıpranmış liberal kimliğine güçlü bir şekilde meydan

3 Caporetto'dan tam bir sene sonra (Ekim 1918'de) Piave Nehri'ni geçerek Vittorio Veneto yönünde son bir hücum gerçekleştiren ve Avusturya kuvvetlerini geri püskürten İtalya kuvvetleri burada zaferlerini ilan etti.

okuyabildi. Savaş, Mayıs 1915 ideallerinin zaferi olarak kabul edildi. Bu ideallerin olumlu bir boyuta (mesela vatanseverliğe ve azimli liderlik isteğine) sahip olduğu su götürmese de başlıca öğretileri olumsuzdu: sosyalizmin, eşitliğin, materyalizmin, parlamentonun, insancıllığın, demokrasinin ve pragmatizmin kınanması.

LİBERAL DEVLETİN ÇÖKÜŞÜ

Birinci Dünya Savaşı başladığında savaştaki ülkelerin hiçbiri hangi ilke uğruna savaştığını tam olarak bilmiyordu. Hatta Salandra İtalya'nın savaşa girmesi için masaya otururken talihsiz "kutsal egoizm" sloganını benimsemişti. Kasım 1918'e gelindiğindeyse bambaşka bir vaziyet söz konusuydu: Plandan ziyade talihin sonucunda, demokrasiler zafer kazanırken otokrasiyle yönetilen ülkeler mağlup olmuş (Bunlara Rusya da dâhildi) ve savaşın demokrasinin savunulması için verildiği gibi bir görüntü ortaya çıkmıştı. O zamana kadar Almanya ve Avusturya imparatorluklarının müttefiki olan İtalya; artık Britanya, Fransa ve ABD ile aynı gruptaydı ve siyasi temsil hakkının halkın tamamına verilmesi yönündeki isteklere direnmek için siyasi veya ahlaki bir meşruiyet kaynağına sahip değildi. Nitekim Aralık 1918'de erkeklerin tamamına oy hakkı verildi ve bunu Ağustos 1919'da kontrol edilmesi daha güç bir taviz olan nispi temsil izledi.

Liberaller muhafaza edilemez bir konuma itilmişti. Seçmenleri seferber edecek teşkilatlı bir partiye sahip olmadıkları için; iş odalarına, yerel birliklere ve sendikalara sahip sosyalistler karşısında dezavantajlı durumdalardı. Giolitti'nin 1913'te yaptığının aksine sırtlarını Kilise'ye de yaslayamazlardı. Zira 1919 yılının ilk aylarında Partito Popolare Italiano (PPI) adında yeni bir Katolik parti kurulmuştu (Tam anlamıyla "dinî" olmayan bu parti Katoliklerce yönetiliyordu ve belirgin biçimde Katolik bir programa sahipti). Don Luigi Sturzo isimli bir papazın liderliğinde faaliyet gösteren bu parti genel olarak köylülere (özellikle de küçük topraklara sahip köylülere) hitap ediyordu ve liberallere bağımlı hissetmek için herhangi bir nedeni yoktu. Kasım 1919'daki seçimlerde, hükûmetin karşı karşıya

olduğu kriz belirginlik kazandı: Soyalistler 156 sandalye ve *popolari*[4] 100 sandalye kazanırken liberaller ve müttefikleri Vekiller Kamarası'nın yarısından daha azını teşkil eder duruma düştü.

Hükûmet zaferden tamamen faydalanabilseydi daha iyi bir sonuç alabilirdi. Lakin Paris Barış Konferansı'ndaki İtalya delegasyonu kazanmayı mantıklı bir şekilde umabileceğinden daha fazlasını istedi ve istekleri sertçe reddedildi. İtalya Trento'yu, Güney Tirol'ü ve Istria'yı alırken Dalmaçya ile İtalyanca konuşulan Fiume (Rijeka) limanını almayı başaramadı. Başbakan Orlando konferanstan tiksintiyle ayrıldı. Böylece milliyetçilerin ve müdahale yanlısı diğer grupların "sakat barış" diye niteledikleri barışı kınamalarının önünde hiçbir engel kalmadı. Bu gruplar hâlihazırda İtalya'nın savaşı siyasi liderlerine rağmen kazandığını ileri sürmeye hazırdı ve şimdi hükûmet barışı bile kazanamamış gibi görünüyordu. Haziran 1919'da Orlando'nun yerini Müttefiklerle uzlaşma yanlısı olduğu için Gabriele D'Annunzio tarafından *Cagoia* (sümüklüböcek) diye anılan Francesco Saverio Nitti'nin almasının ardından öfke arttı.

Eylül 1919'da D'Annunzio milliyetçilerin gerçekleştirdiği ve bazı generallerle sanayicilerin desteklediği bir askerî darbe girişimi dâhilinde Fiume'ye yürüdü. Şehir bir yıldır işgal altındaydı. Nitti (kısmen olası bir ayaklanmadan korktuğu için) orduyu göndermeye cesaret edemedi: Bu karar liberal devletin gitgide daha kötü bir hâl alan manevi iflasına katkı yaptı. Kendi başına kalan Fiume, ihtilalci sendikacılar tarafından hazırlanan fakat yürürlüğe girmeyen bir anayasa edinip özünü tutkuyla tiyatral etkinin teşkil ettiği yeni bir siyaset dilini benimseyerek bir alternatif hükûmet deneyi hâline geldi. Balkonlarda doğaçlama konuşmalar yapan D'Annunzio, anlamsız teraneler ve sloganlarla dinleyicilerini taşkınlığa yöneltti. O sırada beşinci ve son başbakanlığını yapan Giolitti'nin böylesine tuhaf bir "akla karşı isyan" belirtisini bastırması oldukça yerindeydi: Aralık 1920'de donanmayı bölgeye gönderdi ve D'Annunzio teslim oldu.

Benito Mussolini, Fiume'deki D'Annunzio'yu bir miktar kıskançlıkla izledi. Kısa süre cephede bulunduktan sonra savaşın büyük

4 PPI üyelerinin yaygın ismi.

6. Harita: 1919'dan sonraki İtalya

kısmını Milano'da, Sosyalist Parti'den ihraç edildikten sonra kurduğu *Il Popolo d'Italia* gazetesinin editörlüğünü yaparak geçirmişti. Hâlâ sola sempati duyuyordu fakat onu ve PSI'dan sürülen diğerlerini ilgilendiren esas mesele nereden siyasi takipçi bulabilecekleriydi. 1918'de gazetesinin başlığını "Savaşçıların ve Üreticilerin Günlük Gazetesi" olarak değiştirdi: "Üreticiler" ifadesi güçlü bir sendikacılık ve milliyetçilik çağrışımına sahipti ve Mussolini'nin sosyalistlerden koparak diğer müdahaleci gruplarla yakınlaşmaya çalıştığını düşündürüyordu. Gelgelelim, Mart 1919'da Milano'da *Fasci di Combattimento* isimli yeni bir hareket başlattığı sırada programı hâlâ PSI programına yakındı: Senato'nun feshedilmesi, anayasa hazırlayacak bir meclis kurulması, savaş kârlarına el konması ve köylülere toprak verilmesi.

Mussolini ve onu destekleyen fütüristlerden, sendikacılardan ve milliyetçilerden müteşekkil karma grup o sırada siyasi bir kafa karışıklığı içindeydi. Savaş konusunda hemfikirlerdi ve parlamenter liberalizmden nefret ediyorlardı, fakat belirgin ve sosyalistlerden açıkça ayrılan bir platforma sahip değillerdi. Mussolini'nin içinde bulunduğu çıkmaz Kasım 1919 seçimlerinde açıkça görüldü: Hiç faşist vekil seçilmedi ve Mussolini Romagna'daki memleketi Predappio'da tek bir oy bile alamadı. Bu durumda eldeki yegâne seçenek sağa kaymaktı ve 1920'de faşist programın bariz derecede solcu olan maddelerinden vazgeçildi. Geriye duygulara hitap eden bir karışım kaldı. Bu karışımda gürültülü vatanseverlik, savaş savunuculuğu, ulusal büyüklük arzusu, ve tüm bunlarla bağlantılı olarak gitgide artan bir Sosyalist Parti düşmanlığı yer alıyordu. Değişimin ardından faşizm İtalya toplumunun daha muhafazakâr kesimlerinin dikkatini çekmeye başladı.

Bununla birlikte, faşist hareketin 1920'lerin ikinci yarısındaki büyümesi Mussolini'nin kontrolünün dışındaki etkenlerden kaynaklandı. Bu her şeyden önce Sosyalist Parti'nin yarattığı tehlikeyle (yahut böyle bir tehlikeye dair algıyla) bağlantılıydı. PSI savaş sonunda devletten uzaklaşmış, müdahaleciler tarafından kötülenmiş, ve ihtilal söylemine her zamankinden daha bağlı durumdaydı. Rusya'daki Bolşeviklerin 1917'de kazandığı zafer partinin cesaretini

arttırmıştı. Böylece, fabrika işçileriyle gündelikçiler arasında kışkırtıcılık yapan ve sistemin bir dizi şiddetli grevle, fabrika işgaliyle ve polisle yaşanacak çatışmalarla yıkılacağı umudunu canlı tutan militanlar reformcuların sesini kısmıştı. 1919 yazında Kuzey ve Orta İtalya'yı bir yiyecek isyanı dalgası sardı: Dükkanlar yağmalandı, özgürlük ağaçları dikildi ve yerel cumhuriyetler ilan edildi. 1919'da bir milyonu aşkın işçi grev yaptı ve ertesi yıl bu sayı arttı.

Bu militanlık büyük ölçüde İtalya'nın 1918'den sonra karşı karşıya kaldığı ekonomik krizden kaynaklandı. Askerlerin terhis edilmesi ve savaş dönemindeki üretimin azaltılması sonucunda işsizlik artarak 1919 sonunda 2 milyonu buldu. İşsizlik artarken enflasyon da yükseldi: Toptan fiyat endeksi 1918 ile 1920 arasında yaklaşık yüzde 50 oranında arttı. Bu artış kira gelirine sahip kişiler ve memurlar gibi sabit gelirliler için feci sonuçlar doğurdu. Büyük kısmı savaş zamanındaki sabit kiralardan zarar görmüş taşralı toprak sahipleri toprak isteyen öfkeli eski askerlerle karşı karşıya geldi. Caporetto'daki felaketten sonra hükûmet moral yükseltmek için defalarca "köylülere toprak verme" vaadinde bulunmuştu ve şimdi bunun bedelini toprak sahipleri ödüyordu. Hükûmet 1919 ve 1920'de köylülere kira garantisi veren iki kararname çıkararak "illegal" toprak işgallerini onayladı.

Yeni ve korkutucu militanlık düzeyleriyle karşılaşan işverenler hükûmetten yardım istedi fakat hükûmet kısmen korkudan, kısmen de ihtilalin uzlaşma yoluyla önlenebileceğine duyduğu inançtan dolayı taraf tutmayı reddetti. Bu yaklaşımın zirve noktasına Eylül 1920'de, neredeyse yarım milyon işçinin yaklaşık dört hafta boyunca fabrikalarla tersaneleri işgal ettiği, yöneticileri kovduğu ve kızıl bayrak salladığı "fabrikaların işgali" sırasında varıldı. Giolitti asker göndermedi ve hatta fabrika sahiplerine işçilere taviz vermeleri için baskı yaptı. Ayrıca sendikalara şirket hesaplarını inceleme yetkisi verecek bir kanun tasarısı hazırlamakla görevli bir komisyon kurmayı kabul etti. Bu hareket birçok işveren için bardağı taşıran son damla ve hükûmetin en büyük ihaneti olurken birçokları ihtilalin nihayet kapıya dayandığını düşündü.

Lakin böyle bir durum söz konusu değildi ve Eylül 1920 birçok bakımdan savaş sonrası işçi militanlığının zirve noktasını teşkil etti. Ekim-Kasım aylarındaki yerel seçimlerinde PSI'nın Orta ve Kuzeydoğu İtalya taşrasında kayda değer başarılar sergilemesine rağmen (Ferrara'da belediye binası olarak kullanılan eski Estense Kalesi'ne kızıl bayrak asılıp binanın duvarlarına "çok yaşa Lenin!" gibi sloganlar yazıldı) sosyalistler hafif bir oy kaybı yaşadı. PSI'nın ulus çapındaki liderleri söylemlerine ve militan duruşlarına rağmen ihtilal için ciddi bir çaba göstermedi. Partinin önde gelen ismi Serrati İtalyan işçi sınıfının olgunluğu konusunda (kendine sakladığı) ciddi şüphelere sahipti ve muhtemelen haklı bir şekilde Müttefiklerin olaylara müdahale ederek sosyalist ayaklanmanın başını ezeceğini düşünüyordu. Sonuç, parti tabanıyla lider kadrosu arasındaki ölümcül bir niyet farkıydı.

1919-20'deki "iki kızıl sene"de yaşanan karışıklıklar ulusal bir stratejinin yokluğunda tehlikeli derecede plansız gelişti. Bazı bölgelerde sendikacılar hâkimken diğer bölgelerde olayların başını anarşistler çekti. Torino'da Antonio Gramsci'nin liderliğindeki genç üniversite mezunlarından müteşekkil yetenekli bir grup, seçilmiş "fabrika konseyleri" kurmayı denedi: Böyle konseylerin işçilerin yönetimindeki yeni devletin temelini teşkil edeceğini düşünüyorlardı fakat bu deney diğer şehirlerde uygulanmadı. Tutarlı bir liderliğin yokluğu işçi hareketini istikametin yanı sıra dirençten de mahrum bıraktı ve 1920'nin ikinci yarısında İtalya ekonomisi ağır bir duraklamaya girdiğinde aşağı tabakadaki destekçilerin çoğu hareketten koptu. Bunlar devam eden militanlığın kendilerini kurban hâline getireceğinden korkuyordu: Fiyatlardaki ve kâr marjlarındaki düşüş nedeniyle giderlerini kısmaya çalışan toprak ve fabrika sahipleri militanlığı bahane olarak kullanabilirdi.

Faşist hareketin 1920 sonlarında aniden yükselişe geçmesi bu ortamda gerçekleşti. Kuzey ve Orta İtalya genelinde; "manga" adıyla bilinen, çoğunlukla düşük rütbeli eski subaylar tarafından yönetilen, ve yerel ordu ve polis birliklerince desteklenen paramiliter gruplar türedi. Bunlar eylemlerine Istria ve Friuli'de Slav dili konuşan

konseylere ve kurumlara karşı "vatansever" akınlar düzenleyerek başladı, fakat sonbahar sonlarından itibaren daha büyük "ulusal düşmana" yani sosyalistlere yöneldi (Durgunluk, fabrika işgalleri, ve kısa süre önce gerçekleşen seçimler çoğunu sosyalistleri daha zararlı görmeye itmişti). 1921 ilkbaharına gelindiğinde faşizm bir kitle hareketiydi. Kaleleri Po Vadisi'nde (Ferrara, Bolonya ve Cremona gibi şehirlerde) ve Toskana'daydı. Buralar köylülerle taşra işçilerinin en organize ve militan olduğu bölgelerdi.

Mangalar genellikle gençlerden oluşuyordu ve ergenlikten yeni çıkmış üyelerin sayısı fazlaydı. Manga efradının büyük bir kısmını küçük burjuva kökenli üniversite öğrencileri teşkil ederken, bir diğer büyük kesimini PSI'nın toprak kolektivizasyonu siyasetine öfke duyan küçük toprak sahipleri ve ortakçılar oluşturuyordu. Manga üyelerinin çoğu savaşta çarpışmıştı. Mangalar, kanun ve düzeni yeniden tesis ettiklerini ve İtalya'yı Bolşevik tiranlığının pençesinden kurtardıklarını öne sürüyordu. Sosyalist kışkırtıcılığının ve istismarının kurbanları onlara hak verdi (Bu kurbanlar küçük burjuvazinin büyük kesimlerini, özellikle de 1919-20'de hem reel hem de nispi anlamda çarpıcı bir gelir düşüşü yaşayan kamu çalışanlarını içeriyordu). Onlara göre, mangalar yalnızca liberal hükûmetin yapma kararlılığı gösteremediği şeyleri yapıyordu. Sosyalistleri dövüp öldürenleri, iş odalarıyla PSI merkezlerini yakıp yağmalamayanları, ve rakip görüştekilere zorla hintyağı içirenleri ulusu kurtaran azimli vatanseverler olarak görmekte pek zorlanmadılar.

Birkaç ay içinde İtalya'daki işçi sınıfı hareketi tamamen çöktü. PSI liderleri pek bir şey yapmadan bekledi. Hattı bazıları partiyi mümkün olan en kötü anda bölerek faşistlerin ekmeğine yağ sürdü: Ocak 1921'de düzenlenen Livorno Kongresi'nde konferans salonundan tiksinti içinde ayrılan Antonio Gramsci ve birkaç arkadaşı İtalya Komünist Partisi'ni (PCI) kurdu. Onların peşinden sadece PSI'nın küçük bir kısmı gitti ve Mayıs seçimlerinde komünistler yalnızca on beş sandalye kazanabildi. Destekçi sayısından ziyade lider kalitesiyle öne çıkan marjinal bir güçten daha fazlası değillerdi ve siyasete yaptıkları asıl katkı olumsuzdu. PSI'nın hâlihazırda ciddi

boyuta ulaşmış moral kaybını arttırdılar ve faşistlere mükemmel bir propaganda malzemesi sundular: Artık İtalya'nın bağrında gerçek bir "Bolşevik" düşman vardı.

Faşist hareketin 1921 kış ve ilkbaharındaki patlaması herkes kadar Mussolini'yi de şaşırttı. Mussolini şaşkınlığın yanı sıra endişe de duydu. İlk faşistler radikal eğilimlere sahip sendikacılar, fütüristler ve aykırı sosyalistlerdi. *Squadristi* (manga üyeleri) ise tam tersine kabaca gerici bir görüntü arz ediyordu ve fiiliyatta kendilerini destekleyen yerel toprak sahiplerinin ve iş adamlarının birer aletiydi. Onları kör bir sosyalizm nefreti ve şiddet sevgisi dışında çok az şey motive ediyordu. Ayrıca kontrol edilmeleri güçtü: Herkesten çok, *ras* denen manga liderlerine (Cremona'daki Roberto Farinacci, Ferrara'daki Italo Balbo ve Bolonya'daki Leandro Arpinati gibi asi, taşkın karakterlere) sadakat duyuyorlardı. Mussolini 1921 yılı boyunca kendi otoritesini kabul ettirmek için çabaladı. Yazın sosyalistlerle resmî bir barış yapmayı bile denedi, fakat *squadristi* isyan ederek onun yerine D'Annunzio'yu geçirme tehdidi savurdu.

Faşist hareketin 1921-22'deki büyümesinde yetkililerin tutumu hayati öneme sahipti. "İki kızıl sene"de sosyalist istismarının ve şiddetinin daimî hedeflerini teşkil eden polis ve ordu; silah ve araç sağladığı ve daha da önemlisi suç niteliğindeki vahşetine göz yumduğu *squadristi*ye yardım etti. Hükûmetin kanunu tarafsızca uygulama emirlerine uymaya isteksizlerdi. Zaten hükûmetin kendisi de harekete açıkça sempati duyuyordu (Bu sempati aşırılıkları onayladığı anlamına gelmiyordu): 1921 ilkbaharındaki seçimlerde Giolitti; Mussolini ile diğer faşistleri hükûmet partilerinin aday listesine kabul etti. Bunun, savaşın nevrotik bir yan ürünü addettiği ve küçümsemeye meyilli olduğu faşistlerin aşırıcılığını dizginleyecek ve onları sisteme dâhil ederek etkilerini azaltacak bir yol olduğunu umuyordu.

Gerçekteyse 1921 seçimleri hükûmeti tehlikeye soktu ve faşistlere her zamankinden daha büyük bir dokunulmazlıkla hareket etme imkânı verdi. Artık *squadristi*ye karşı çıkmayı düşünen valiler ve polis memurları içişleri bakanlığından açığa alındığını veya tayin edildiğini bildiren bir telgraf almayı bekleyebilirdi. Ayrıca, Giolitti

28: İç savaş, 1920-2. Yukarıda tipik bir faşist mangası, Floransa'daki Ponte a Egola *fascio*sunun *Disperata* mangası görülüyor. Aşağıda onların düşmanları, yani Eylül 1920'deki fabrika işgallerinde yer alan sosyalist "Kızıl Muhafızlar" yer alıyor.

yüzünden faşistler gereksiz yere parlamentoya otuz beş vekil soktu. Böylece PSI'nın 138, *popolari*nin 107 sandalyeye sahip olduğu Vekiller Kamarası eskisinden daha bölünmüş ve iş göremez hâle geldi. Sonraki on sekiz ayda İtalya birbiri ardına iktidara gelen acınası derecede zayıf hükûmetler tarafından yönetildi. Bunların acziyeti sürekli istismar edildi ve Kuzey İtalya'yla Orta İtalya'yı neredeyse hiçbir engelle karşılaşmaksızın kasıp kavuran *squadristi*nin gücüne güç kattı. 1922 yazının başlarına gelindiğinde faşistler 300.000 üyeye sahip olduklarını iddia ediyordu ve başarı sarhoşluğu içindeki birçok faşist iktidarı ihtilalle ele geçirme çağrısında bulundu.

Mangaların kanunsuzluğu Mussolini için hem kullanışlı bir araç hem de bir yüktü. Mangalar ona merkezde büyük bir siyasi koz sağlıyordu, zira iktidardan pay almak karşılığında takipçilerini ehlileştirmeyi teklif edebilirdi. Gelgelelim aynı zamanda hareketi gerçekten dizginleyebileceğini göstermesi gerekiyordu ve bu kolay bir iş değildi. Balbo veya Farinacci gibi yerel liderler, Mussolini'nin siyasi yeteneklerinin ve ulusal bir lider olarak neredeyse vazgeçilemez olduğunun kesinlikle farkındalardı ve Ekim 1921'de "hareket"in Partito Nazionale Fascista (PNF) ismini alarak bir partiye dönüşmesini kabul ettiler (Bu değişim Mussolini'ye eskisinden daha büyük bir resmî otorite kazandırdı). Lakin bunlar kendi güçlerinin de farkındaydı: Başıboş *squadristi* olmasaydı Mussolini siyasi fedailerden yoksun kalır ve kendisini bir koalisyon hükûmetine sokacak şartlar için pazarlık edebilecek konuma gelemezdi.[5]

Bu nedenle Mussolini siyasette ip üstünde yürümek zorunda kaldı. Bir yandan, Giolitti ve Salandra gibi adamları takipçilerine ve takipçilerinin huzur bozucu taleplerine sempati duymadığına ve iktidara geldiğinde onları zayıflatmak için elinden geleni yapacağına ikna etmek zorundaydı. Diğer yandansa, destekçi tabanını yatıştırmak için, liberallerle yaptığı pazarlıkların Truva atına benzer taktik bir kandırmaca olduğunu ve içeri girdikten sonra kaleyi yerle bir edeceğini ileri sürmek mecburiyetindeydi. Mussolini'nin şahsi tercihinin hükûmete barışçıl ve anayasaya tamamen uygun bir şekilde

5 Mussolini'nin pazarlık gücü 1922'de gitgide arttı.

(belki de Salandra'nın yönetimindeki bir koalisyonda birkaç faşist bakanın yer almasını teklif ederek) girmek yönünde olmuş olması gayet mümkündür. Lakin *squadristi* daha farklı düşünüyor ve ihtilal istiyordu. 24 Ekim'de Napoli'de düzenlenen kalabalık bir mitingde 40.000 *squadristi* Roma'ya yürünmesini talep etti.

Roma'ya yürüme fikri tarihî çağrışımlarla doluydu: Mazzini, Garibaldi ve diğer demokrat liderlerin nezdinde hem ulusal yenilenmenin sembolü hem de "halk"ın İtalya'yı kendisi için ele geçirerek yeni bir manevi büyüklük çağı başlatmasının yolu olmuştu. Ne var ki faşistlerin 28 Ekim 1922'de gerçekleştirdiği Roma'ya yürüyüş şanlı olmaktan çok uzaktı. Yeterince iyi silahlanmamış gençlerden müteşekkil ve ağır aksak ilerleyen üç yürüyüş kolu farklı noktalardan yola çıkarak sağanak yağmur altında başkente doğru yürüdü. Bir dizi postane, polis karakolu ve valilik binası ele geçirildi. Mussolini, olayların fazlasıyla uzağında ve İsviçre sınırının yakınında bulunan Milano'da kaldı: Görünüşe göre oynanan kumarın başarılı olacağına pek inanmıyordu. Gelgelelim, bilinmeyen nedenlerden dolayı dirayetini kaybeden Kral orduya isyancıları dağıtma ve ateş açma emri verecek bir fermanı imzalamayı reddetti. Roma'ya çağrılan Mussolini otuz dokuz yaşında İtalya'nın en genç başbakanı oldu.

8

Faşizm

DÜZENİN YENİDEN SAĞLANMASI, 1922-25

O dönemde yaşayanların çoğunluğu Roma'ya yürüyüşü bir dönüm noktası olarak görmedi. Herhangi bir ayaklanma veya protesto gerçekleşmedi, günlük hayat kesintisiz bir şekilde devam etti, ve basın yaşananları İtalya'nın kaotik ve şiddetli savaş sonrası dramasındaki yeni bir bölümden ibaretmişçesine ele aldı. Genel ruh hâline daha çok rahatlama hissi hâkimdi ve insanlar önceki birkaç yılda yaşanan karışıklıklarla belirsizliğin sona erdiği ve normale dönüşün elinin kulağında olduğu kanaatindeydi. Birçok gözlemci *squadristi*nin mevcut sistem içinde özümseneceğini düşündü ve çoğu bunun sisteme fena hâlde ihtiyaç duyulan bir manevi enerji enjekte ederek kurumları güçlendireceğine ve "gerçek" İtalya'yla "siyasi" İtalya arsındaki farkı kapatacağına inandı. Giolitti gibi siyasetçiler Mussolini'ye karşı kendilerine sakladıkları bir küçümseme hissetti: Bayağı hareketlerinden ve bariz bir öz güvensizlik sergilemesinden yola çıkarak onu kolayca manipüle edebilecekleri, kullanabilecekleri ve işleri bittikten sonra kenara atabilecekleri biri olarak gördüler.

Mussolini başbakanlığa esasen anayasaya uygun bir şekilde atanmıştı, fakat parti tabanının gözünde bir darbe illüzyonu oluşturulması için *squadristi*ye Roma sokaklarında "zafer" yürüyüşü yaptırıldı. Bu şizofrenik başlangıç sonraki iki yılın seyrini belirledi. Mussolini bir yandan egemen çevrelerin gönlünü hoş tutarken (görevde

kalması bunlara bağlıydı) diğer yandan taşradaki faşist liderlerle bunların takipçilerine hâlâ düzen karşıtı olduğuna dair güvence vermek zorundaydı. Öte yandan, her ne kadar ılımlılıktan uzak bir dil kullansalar da, radikal yahut "uzlaşmaz" faşistlerin liberal rejim yerine ne istedikleri belli değildi. Neyden nefret ettiklerini ve neyi yıkmayı hedeflediklerini biliyorlardı fakat çok azı yapıcı siyasi fikirlere sahipti. Faşizm belirgin bir programdan yoksundu.

Bu durumdan dolayı Mussolini istikrara, düzene ve normale dönülmesi yönündeki baskın çağrılara boyun eğdi. Onunki bir ulusal uzlaşma hükûmeti olacaktı: Kabinedeki üç bakanlık faşistlere ayrılırken geri kalanı liberallere, *popolari*ye, milliyetçi filozof Giovanni Gentile'ye ve silahlı kuvvetlerin iki önemli mensubuna verildi. Mussolini hemen *squadristi*yi hizaya sokmaya koyuldu: Ocak 1923'te dâhiyane derecede muğlak bir hamle yaparak faşist milis teşkilatını (MVSN) kurdu. Bu teşkilat görünürde "faşist ihtilali sağlama almak" amacıyla tesis edilmişti, fakat esas siyasi amacı milislerin çoğunluğunu teşkil edecek parti tabanını merkezî bir komuta altına sokmak ve Roberto Farinacci gibi yerel manga liderlerinin gücünü kırmaktı. Bu liderlerin ihtilal çığırtkanlığı yapması ve sürekli şiddete başvurması Mussolini'nin ekâbir nezdindeki güvenilirliğini mahvetme tehlikesi taşıyordu.

Mussolini'nin muhafazakâr saygınlık çabası sıra dışı bir çeşitlilik arz etti. Güneyli *latifondi* sahiplerini bilhassa memnun edecek şekilde, köylülerin savaş sonrasında gerçekleştirdiği toprak gasplarını onaylayan kararnameleri geri çekti. Kilise'yi hoşnut etmek için bazı kamu alanlarına İsalı haç işaretlerini geri getirdi ve savaşta zarar gören kiliselerin onarımına büyük meblağlar ayırdı. 1923'te gerçekleştirdiği büyük bir eğitim reformu ilkokullarda din eğitimini zorunlu hâle getirdi ve orta sınıfın beşerî bilimlere ağırlık veren liseleriyle işçi sınıfının teknik okulları arasındaki ayrımın altını çizdi. Mussolini'nin dışişleri politikası da aynı ölçüde muhafazakârdı: İtalya'nın Dalmaçya üzerindeki hak iddialarının 1924'te pragmatik bir şekilde çözüme kavuşturulması liberal devlet adamlarının geneli tarafından takdirle karşılandı. Keza 1923'te sınır belirleme komisyonuna

29: Aralık 1922'de Londra'yı ziyaret eden Mussolini ve iki faşist koruması. Mussolini'nin haşin tavırları ve nispeten görgüsüz davranışları diplomatik çevrelerde olumlu karşılanmadı. Mussolini fotoğraflarında sık sık gözlerini şeytani bir şekilde belerterek poz verdi.

mensup bir grup İtalyan'ın öldürülmesini müteakiben Korfu'yu topa tutması da (daha ilginç bir şekilde) beğeni topladı.

Mussolini'nin saygınlık arayışındaki belki de en önemli adım milliyetçilerin Şubat 1923'te PNF'ye dâhil edilmesiydi. Elitist, monarşist, toplumsal açıdan muhafazakâr ve parlamento düşmanı milliyetçiler büyük bir takipçi kitlesinden yoksundu fakat siyasi bakımdan muazzam bir nüfuza sahipti. Zira en yüksek makamlarda; yani generallerin, akademisyenlerin, yüksek mevkili memurların, zengin iş adamlarının ve saray halkının arasında destekçileri vardı. Bu sayede, küçük burjuvadan ve bazı köylü kesimlerinden müteşekkil geniş bir tabana sahip olan fakat "kaliteli" personel kıtlığı yaşayan faşizmi

mükemmel bir şekilde tamamlıyorlardı. Birleşme rejimin gelişimi için hayati öneme sahip oldu: 1924'ten sonra faşist devletin başmimarları hâline gelecek Alfredo Rocco ve Luigi Federzoni gibi adamların yetenek ve fikirlerini faşistlerin hizmetine soktu.

Faşist partinin kendisi de entelektüel kapasiteden tamamen yoksun değildi. *Squadristi*nin çoğunluğu yabani ve başıboştu belki ama bazıları (özellikle de harekete 1919'daki başlangıç aşamasında katılanlar) sendikacı fikirlerden fazlasıyla etkilenmişti ve faşizmi radikal bir kalıba sokmayı amaçlıyordu.[1] Sınıf savaşını sona erdirmek isteyen böyle üyeler, işçilerle işverenlerin ortak ekonomik çıkarlara hizmet etmek için iş birliği yapacağı "dernek" yahut "sendika"ları temel alan yeni bir devlet türü yaratmayı hedefliyordu. Özel girişim sıkı bir şekilde denetlenecek ve ulusun ihtiyaçlarına hizmet etmesi sağlanacaktı. Faşizmin bu sendikacı dalı en çok, PNF'nin 1922'den sonra etkili bir siyasi güç teşkil eden sendika hareketinde belirginlik kazandı (Hareketin gelişip güç kazanması her şeyden çok Edmondo Rossoni'nin adanmış liderliği sayesinde mümkün oldu).

Faşist partideki radikalliğin bitmek bilmemesi Mussolini'nin aleyhine olmak zorunda değildi (Tabii kontrolden fena hâlde çıkmadığı sürece). Mussolini İtalya'yı "normal"e döndürmeye gerçekten istekli göründüğü sürece, liberal müttefikleri düzen bozuculuğun her türlüsüne karşı verilen savaşta her çeşit yardımı sağlamaya hazırdı. Bunun en çarpıcı örneği, seçimlerde en yüksek oyu alan parti listesinin (oyların en az dörtte birini aldığı takdirde) otomatikman parlamentodaki sandalyelerin üçte ikisini almasını öngören 1923 tarihli Acerbo kanun tasarısıydı. Bu olağanüstü önlemin Giolitti, Salandra ve Orlando'dan destek görmesinden anlaşılabileceği üzere, çoğu liberal Vekiller Kamarası'nın sosyalistlerle dolmasını mümkün kılan ve İtalya'nın sırtına bir dizi zayıf yönetim bindiren mevcut seçim sistemine büyük bir düşmanlık duyuyordu.

Anayasaya bağlı partiler arasında Acerbo tasarısını desteklemeyen yegâne parti Katolik PPI'ydı. Bu partinin faşizmle büyük bir

1 *Squadristi*nin "me ne frego (umurumda değil)" gibi sloganları ve şarkıları çoğunluğun karakterini ortaya koyacak mahiyettedir.

sorunu vardı: Papa ve yüksek makamlardaki din adamlarının büyük kısmı Mussolini'ye sempati duyuyordu, fakat çok sayıda köy papazı ve yerel PPI destekçileri faşistlere yoğun bir düşmanlık besliyordu.[2] Zira kendileri ve yönettikleri Katolik sendikalarla kooperatifler sık sık faşistlerin şiddetine hedef olmuştu. Faşizme yönelik tutum farkları partide ölümcül bir bölünme yaşanmasına yol açtı. PPI lideri Don Sturzo partiyi bir arada tutmak için umutsuzca çabaladıysa da bölünmeden maharetle faydalanan Mussolini *popolari*yi kabineden çıkartarak partiyi muhalefete geçmeye zorladı. Mussolini'yle anlaşmazlık yaşamaktan korkan Papa XI. Pius'un Don Sturzo'dan memnun olmadığını açıklaması üzerine, aslen papaz olan Don Sturzo'nun istifa etmekten başka seçeneği kalmadı. O andan itibaren PPI bozulmuş bir güçtü.

Acerbo Kanunu'yla silahlanan Mussolini, Nisan 1924 seçimlerine kendinden emin bir şekilde girebilirdi. Hükûmetin aday listesi faşistlerden, eski milliyetçilerden, aralarında Salandra ve Orlando'nun da yer aldığı sağcı liberallerden, ve hatta birkaç *popolari*den oluştu. Bu seçimin hükûmetin saygınlığını ve toplumun geniş bir kesimince desteklendiğini inkâr edilemez bir şekilde gözler önüne sermesi beklendiği için *squadristi*ye muhalefete karşı şiddet kullanmama talimatı verildi. Buna rağmen birçok yerde şiddet olayları yaşandı, fakat büyük ölçüde himaye ve vali müdahalesi gibi eski yöntemlerle belirlenen sonuçlarda şiddetin önemli bir etkisinin olup olmadığı tartışmaya açıktır. Hükûmet yüzde 66 oy alarak sandalyelerin üçte ikisini Acerbo Kanunu'na gerek duymadan kazandı. Yeni vekillerin yarısından biraz fazlası faşistti.

Mussolini'nin saygınlık kazanma girişimi işe yaramış gibiydi. Keza liberallerin Mussolini'yi anayasaya sadık gruba çekme çabası da başarıyla sonuçlanmışa benziyordu. Sosyalizm artık bir tehdit teşkil etmiyordu (PSI oyların yüzde 5'inden daha azını alacak şekilde gerilerken PCI yüzde 4'ten daha az oy almıştı); Katoliklerin onlardan farkı yoktu; ve savaş sonrasındaki ekonomik kriz hafifleyip refah geri

2 Mussolini'ye olan sempati özellikle eğitim konusunda verdiği tavizlerden kaynaklanıyordu.

dönerken birçok kişi İtalya'nın siyaseten sakin bir döneme doğru yelken açtığını hissediyordu. Gelgelelim *squadristi* aynı fikirde değildi. Bunlar Mussolini'nin parlamentodaki çoğunluğu liberal sistemi yıkmak ve kendilerine uzun süredir vadettiği ihtilali gerçekleştirmek için kullanmasını bekliyordu. 1924 Haziran'ının başlarında, birkaç gün önce parlamentoda faşistlerin son seçimdeki şiddet eylemlerini sıralayan suçlayıcı bir konuşma yapmış reform yanlısı sosyalist vekil Giacomo Matteotti PNF'ye bağlı bir grup radikal tarafından kaçırılıp öldürüldü. Mussolini'nin güvenilirliği tehlikedeydi.

Mussolini, aksi yöndeki bazı iddialara rağmen cinayette parmağının olduğunu reddetti. Lakin dallanıp budaklanan krizde Mussolini'nin cinayetten şahsen sorumlu olup olmadığının veya mesuliyetinin ne ölçüde olduğunun pek bir önemi yoktu. Mesele daha çok faşizmin doğası ve amacı hakkındaydı: Faşizm anayasa yanlısı mıydı yoksa düzen düşmanı mıydı? Bu kriz Mussolini'yi son derece tuhaf bir ikilemle karşı karşıya bıraktı. *Squadristi*siyle ve bunların şiddetiyle bağlantısını inkâr ettiği takdirde en sadık takipçilerinden kopacak ve liberal devlet adamlarının insafına kalacaktı, fakat böyle yapmamak faşizmin suçlu olduğunu kabul etmek anlamına gelebilirdi. Kapana kısılmış durumdaydı. Liberal müttefiklerini yatıştırmak için eski milliyetçi Luigi Federzoni'yi içişleri bakanı yaptı ve milis teşkilatını askerî disipline tabi tuttu. Lakin gitgide artan muhaliflerini ikna etmeyen bu hamleleri *squadristi*yi kızdırmaktan başka bir sonuç vermedi.

Mussolini'nin şansına, muhalefet partileri Matteotti'nin kaçırılmasına yalnızca protesto için parlamentodan ayrılarak cevap verdi. Böylece Mussolini'nin Vekiller Kamarası'nda düzenlenecek bir oylama yoluyla mağlup edilme ihtimali oldukça azaldı. Bu durum Kral'a onu görevden almamak için mükemmel bir bahane sağladı. Gelgelelim, kriz büyür ve basın önemli faşistlerin suçlara karıştığına dair gitgide daha fazla kanıtı ortaya çıkarırken Mussolini'nin vaziyeti gittikçe daha tehlikeli bir görüntü arz etmeye başladı. Aralık ortasına gelindiğinde Giolitti ve Orlando muhalefete geçmişti ve Salandra da onlara katılmak üzereydi. Noel'den iki gün sonra

bir muhalefet gazetesinde Mussolini'nin Matteotti'nin öldürülmesinde parmağı olduğunu kınayıcı bir üslupla iddia eden "Rossi Memorandumu" yayımlandı. Hükûmetin istifa etmekten başka seçeneği kalmamış gibiydi.

Bununla birlikte, Mussolini giderse *squadristi*nin başı ciddi şekilde belaya girebilirdi: Milis teşkilatındaki veya yerel yönetimdeki işlerini kaybetmeleri ve birçoğunun kovuşturmayla karşı karşıya kalması mümkündü. Nitekim 31 Aralık'ta bir grup önemli milis üyesi Mussolini'ye bir ültimatom gönderdi: Ya kendileri bir terör dönemi başlatacaktı ya da Mussolini muhalefete karşı harekete geçecekti. Mussolini alt edilmişti: Artık elindeki tek seçenek diktatörlük ilan etme riskini almaktı. 3 Ocak 1925'te parlamentoya girerek düşmanlarına kendini itham etmeleri için meydan okudu ve "Faşizm suçlu bir örgüt olduysa ... bunun sorumlusu benim" dedi. Bu durum karşısında ne Kral ne de muhalefet harekete geçebildi. Şüphesiz iç savaştan korkuyorlardı ve muhtemelen Mussolini'nin niyetinin tam olarak ne olduğundan emin değillerdi. Kararsızlıkları liberal İtalya'ya pahalıya patladı.

PARTİ VE DEVLET

3 Ocak 1925 konuşması çoğunlukla bir dönüm noktası olarak kabul edilir. Bu görüşe göre o an İtalya'daki liberal parlamento sisteminin nihayet miadını doldurduğu ve yerini faşist diktatörlüğe bıraktığı andır. Lakin gerçekte faşist rejim bir gecede tesis edilmedi ve hiçbir zaman nihai bir şekil alamadı. Belirgin bir programdan ve ideolojiden yoksun olduğu için; nispeten plansız bir şekilde, bünyesindeki çıkar gruplarının baskısına yahut bazı ekonomik ve siyasi durumlara karşılık vererek gelişti (Bu karşılıklar çoğunlukla pragmatik mahiyetteydi). Mussolini bunu kendi isteğiyle yaptığı izlenimini uyandırmaya çalıştı: Faşizmin tamamen doğaçlamayla, sezgiyle, dürtüyle ve inançla ilgili olduğunu iddia etti. Ayrıca rejime yönelik halk desteğinin Mussolini'nin karizmasına fazlaca bağımlı olduğu gibi hayati bir gerçek de söz konusuydu ve Mussolini "kültü"nün önemli yönleri dinamizm, esrarengizlik ve öngörülemezlikti.

Faşist rejim doğaçlama bir şekilde ortaya çıkar ve nihai bir şekil alamazken liberal rejim de hiçbir zaman gerçekten feshedilmedi. Aslında süreklilik değişimden daha çarpıcıydı. *Statuto* İtalya anayasası olarak kaldı, Kral devlet başkanı ve başkomutan olmaya devam etti, ve idari sisteme neredeyse hiç dokunulmadı. Bürokrasi sistemli bir tasfiyeye tabi tutulmadı ve önceden olduğu gibi bu dönemde de çoğunluğu profesyonel memurlardan oluştu: 1922 ile 1943 arasında görev yapan valilerin sadece üçte bir kadarı geleneksel memur zümresinin dışından ve siyasi nedenlerle atandı. Polis ve *carabinieri* de aynı şekilde siyasetten uzak tutuldu: 1926'dan 1940'a kadar polis teşkilatını yöneten Arturo Bocchini; ideolojiyi ön plana çıkartmayan, son derece faydacı bir dünya görüşüne sahip, profesyonel ve muhafazakâr biriydi.

Devletin 1925'ten sonra sadece sınırlı düzeyde "faşistleştirilmesi" hem Mussolini'nin geleneksel seçkinler sınıfına hâlâ ne denli bağlı olduğunu gösteriyor hem de bunların liberalizme ne kadar az sempati duyduğunu ortaya koyuyordu. Resmiyette Mussolini yalnızca başbakandı ve azledilmesi yönündeki baskının yeterince güç kazanması durumunda Kral Victor Emmanuel onu 1922'de nasıl atadıysa şimdi de öyle azledebilirdi. Dolayısıyla faşizmin ne kadar "ihtilalci" olabileceği konusunda kısıtlamalar mevcuttu; ve rejim, her ne kadar söylem ve imgelerinin çoğunluğu açısından son derece radikaldiyse de özü itibarıyla fazlasıyla muhafazakârdı. Ayrıca, tabandaki faşistler devlet mekanizmasını ele geçirecek vasıflara hemen hemen hiç sahip değildi. Çok azının idari tecrübe ve eğitimi vardı ve muhtemelen büyük kısmı doğası ve fikirleri gereği ofis işlerinden ziyade kavgaya uygun kişilerdi.

Geleneksel elitlerle iyi geçinme gerekliliği, Mussolini'nin 3 Ocak'tan sonraki başlıca görevinin hâlâ faşist mangaların gücünü ve bağımsızlığını sona erdirmek olduğu anlamına geliyordu. Stratejisi yaratıcıydı. Şubat'ta "uzlaşmaz" faşistlerin en önemlisi olan Cremona *ras*ı Roberto Farinacci'yi PNF sekreteri yaptı. Bu dışarıdan bakıldığında bir *squadristi* zaferi gibi görünüyordu, fakat aslında zehirli bir kadehti. Zira Farinacci'den "sorumlu davranması" ve partiye

disiplin vermesi istendi ki Farinacci bunun neredeyse imkânsız olduğunu düşünüyordu. Ekim'de Floransa *squadristi*si ayaklanarak sekiz liberali öldürdü ve Farinacci bu davranışı "meşru öfke"den kaynaklandığını ileri sürerek savunmaya çalıştı. Onu sert bir dille azarlayan Mussolini birkaç ay sonra kendini son darbeyi indirebilecek kadar güçlü hissetti ve Farinacci görevden alındı.

Farinacci'den PNF sekreterliğini devralan Augusto Turati çok daha uysal bir karaktere sahipti. Mussolini'nin istekleri doğrultusunda partide kapsamlı bir tasfiye gerçekleştirerek 1926'dan 1929'a kadar yaklaşık 60.000 üyeyi ihraç etti (Partiyle ilişiği kesilenlerin çoğunluğu genç manga üyeleriydi). Birçok yerde partinin yerel şubesi tamamen yeniden yapılandırılarak makamlara "saygın" kişiler getirildi. Bunların büyük bir kısmını PNF'ye üye olması neredeyse zorunlu hâle gelmiş kamu çalışanları (düşük rütbeli memurlar, öğretmenler, postane kâtipleri) teşkil etti.[3] 1926'dan sonra, partinin yerel düzeydeki ve eyalet çapındaki liderlik makamlarına meslek erbaplarının yahut toprak sahiplerinin getirilmesi yönünde bir eğilim baş gösterdi (Bunlar 1920'lerin ilk yıllarında liberal ve büyük ihtimalle antifaşistti). Güneyde hayati öneme sahip makamları çoğunlukla asilzadeler işgal etti.

PNF'nin siyaseten ılımlılaşması, katı bir merkezîleşme sağlayan Ekim 1926 tarihli parti tüzüğüyle geri döndürülemez bir hâle getirildi. Bundan böyle bütün görevlere yukarıdan atama yapılacak, yani *ras* ile takipçileri arasında var olan ve geçmişte çok fazla manga şiddeti yaratmış doğal bağlantı koparılabilecekti. Ertesi Ocak'ta Mussolini devletle parti arasındaki ilişki meselesini yerel düzeyde devlet lehine olacak şekilde çözüme kavuşturdu. İlan ettiğine göre vali en üstün kişi olacaktı: "Faşist partì üyeliğine üye olmak gibi büyük bir imtiyaza ve onura sahip kişiler başta gelmek üzere bütün vatandaşlar faşist rejimin bu en büyük siyasi temsilcisine saygı ve itaat göstermekle yükümlüdür." Böylece, birçoklarının korktuğunun ve Farinacci'nin umduğunun aksine faşizm devleti değil devlet faşizmi ele geçirdi.

3 1933'te kamu görevlilerinin parti üyesi olması zorunluluğu resmiyet kazandı.

Mussolini'nin 1927'ye gelindiğinde *squadristi*yi zayıflatmaya muktedir hissetmesinin en büyük nedeni anayasal muhalefetin belini kırmış olmasıydı. Bunu dikkate şayan derecede az zorlukla başardı. Vekiller Kamarası'ndan Matteotti'nin öldürülmesini protesto etmek için ayrılan vekillerin geri gelmesi yasaklandı; ama zaten PPI can çekişiyordu, PSI birbiriyle laf dalaşına dalan hiziplere ayrılmıştı, ve faşizme hâlâ direnmeye çalışan Giovanni ve Amendola gibi çeşitli liberal ve radikaller Kral'ın desteği olmaksızın başarılı olamazdı (Bunlar çok geçmeden pes edecekti). Muhalefetin resmen bastırılması Ekim 1926'da gerçekleşti. Mussolini'nin hayatına kasteden bir dizi girişimin ardından bütün muhalefet partileri yasaklandı ve "devletin savunulması için" çıkarılan yeni bir kanun bu partilerin yeniden kurulmasını yasakladı.

Partiler gibi basının da eli kolu bağlandı. 3 Ocak 1925 konuşmasından sonra sansür yasası sıkılaştırıldı ve hükûmeti eleştiren gazeteler müsadereye tabi tutuldu. Mutabakat çoğu durumda tehdit yoluyla sağlandı. Büyük gazetelere sahip sanayiciler Mussolini'yle çatışmaktan kaçınmak istedi ve can sıkıcı editörleri kovup onların yerine siyaseten daha güvenli kişileri getirdi. Keza çizgiyi geçen gazeteciler de işini kaybetme tehlikesiyle karşı karşıya kaldı. Bunun sonucunda bütün basın organları siyasi habercilik konusunda yavan kaldı ve basın hükûmetin faaliyetlerini parıltılı ifadelerle öven ve Mussolini'ye dalkavukça methiyeler düzen abartılı bir ton benimsedi. Bununla birlikte "faşistleştirme" satışları pek etkilemedi. Hiç şüphe yok ki bu kısmen spor ve kültür sayfalarının popülerliğinden kaynaklandı.

Mussolini'nin tek parti devleti kurabilmesi ve muhalefet güçlerini nispeten kolay bir şekilde ortadan kaldırabilmesi, eski liberal parlamento sisteminin 1920'lerin ortasında manevi otoritesini ne denli kaybettiğini gösteriyordu. Ayrıca yeni rejimin, geleneksel yönetici gruplarını kapsayacak ve koruyacak şekilde inşa edildiğini ortaya koyuyordu. Bu yönetici grupları on yıllar boyunca kendilerini kitlelerin taleplerinin tehdidi altında hissetmişti. Dolayısıyla bir miktar özgürlük kaybı daha fazla güvenlik karşısında makul bir bedel gibi görünüyordu. Zaten bu "özgürlük" liberal devlet döneminde grev

yapma, protesto düzenleme ve ulusun huzuruna kastetme özgürlüğünden başka bir anlama mı gelmişti? Ayrıca, faşizmin dayattığı sınırlamalar en azından orta sınıflar için zalimaneden ziyade görmezden gelinebilir veya sadece rahatsız edici olacaktı.

Faşist rejimin cazibesinin altında liberal rejimi kuşatan çok sayıda sorunu çözme girişimi yatıyordu. Geçmişte birey haklarına yönelik endişe yüzünden fazlaca zayıflamış gibi görünen devlet gücü takviye edildi. Bunda en büyük rolü Alfredo Rocco'nun 1926'da yürürlüğe giren Kamu Güvenliği Kanunu oynadı. Söz konusu kanun; "şahsi özgürlüğün toplumun temelini ve hedefini teşkil ettiği dogması"nı reddetti ve (artık milliyetçi fikirlere uygun olarak kendi haklarına sahip canlı bir organizma addedilen) devletin güvenliğini her şeyden önemli gördü. Polise daha fazla tutuklama yetkisi verildi ve insanları düzen bozucu faaliyetlere *niyetlendikleri* gibi basit bir şüpheye dayanarak süresi beş yıla kadar varabilen bir "iç sürgün"e (*confino*) göndermesine imkân sağlandı. Vatandaşlar yürütmenin kararlarına itiraz etme olanaklarının tamamından mahrum bırakıldı. Artık hükûmetle devlet aynı şeydi.

Faşizm, "1789 ilkeleri"ni reddetmesi bakımından, Gentile ile Croce'den De Sanctis ile Mazzini'ye kadar geriye uzanan geniş idealist düşünce akımının mirasçısıydı. Bu akım İtalya'da manevi bir topluluk yahut "ulus" yaratılarak yarımadanın yüzyıllar süren bölünme ve hizmetkârlık döneminin yol açtığı hasarların tamir edilmesi gerektiğini ileri sürüyordu. İdealistlere göre, güçlü bir ulusal kimlik hissinden kaynaklanan etnik veya kolektif sadakatin yokluğunda liberal ideolojinin ayrılmaz birer parçası olan bireycilik ve materyalizmin yıpratıcı bir şekilde işleyeceğini ve bencillikle düzensizliği besleyeceğini ileri sürüyordu. Faşizm bunu engellemeye çalıştı. Yeni bir sendika yapısı ("sendika devlet" [4]) kullanarak iş gücünü

4 İngilizcede "corporate state" diye geçen bu ifadedeki corporate kelimesinin Merriam-Webster sözlüğündeki üçüncü anlamı; işçilerle işverenleri bir araya getiren ve siyasi temsil aracı olarak faaliyet gösteren kuruluştur. Bu tanım faşistlerin tesis ettiği karma sendikaları andırdığı ve orijinal metnin önceki sayfalarında sendika ile "corporation" kelimeleri aynı anlamda kullanıldığı için bu ifadeyi "sendika devlet" diye çevirmeyi tercih ettim. Lakin "şirket devlet" şeklindeki çeviriler de mevcut. -ç.n.

disipline etmeyi ve aynı zamanda onlara propaganda yoluyla siyasi eğitim vermeyi amaçladı. Özetle, ulusal karakteri yeniden şekillendirmeye ve eski "İtalyanlar yaratma" hayalini gerçekleştirmeye girişti. Rejim birçok bakımdan gerici gözüküyorduysa da, fikir birliğini denetleme deneyleri çoğu zaman çağdaşlarına yeni ve ilerici geldi (Bu sadece İtalya'daki çağdaşları için geçerli değildi).

FAŞİST EKONOMİ

Materyalizme tepeden bakması ve planlama yerine doğaçlamayı ve inancı tercih etmesi faşizmi tutarlı bir ekonomi programından mahrum bıraktı. Faşist evreni akıl değil irade şekillendirdi. Mussolini Aralık 1925'te Parlamento'ya "Bana göre hayat tamamen mücadele, cesaret ve azimle ilgili" dedi. Bu iradeci dünya görüşü rejimin ekonomiye yönelik tutumunu etkiledi. İtalya'nın nispi fakirliğinin esasen eski liberal yönetici sınıfının uyuşukluğundan kaynaklandığı iddia edildi: İhtiyaç duyulan şey, ulusun potansiyel enerjisini harekete geçirecek yeni ve saldırgan bir ruhtu. Mussolini'nin başlıca girişimlerinde savaşçı bir ton kullanılması bundan dolayıydı. 1925'teki "tahıl savaşı"nı 1926'daki "liret savaşı" ile "ulusal üretim seferberliği" izledi; sanayi, yabancı rakiplerin İtalya için yarattığı tehdide direnmek amacıyla bir "ortak cephe" teşkil etmeye çağrıldı.

Sosyalist sınıf söyleminin yerini doldurması amaçlanan savaş dili, faşizmin işverenlerle bağlantısını kuvvetlendirdiği 1925'ten itibaren bilhassa belirgin bir hâl aldı. Maaşlarda kesinti yapılacak veya çalışma koşulları zorlaşacaktıysa, ki 1920'lerin son yıllarında eğilim bu yöndeydi, bunun nedeni ulusun refahının böyle fedakârlıkları gerektirmesiydi. Düşman içeride değil dışarıdaydı: İdareci mi yoksa işçi mi olduğu fark etmeksizin tüm İtalyanlar aynı mücadelenin parçasıydı ve bu mücadele ülkeyi güçlendirmek ve daha eski sanayi devletlerinin İtalya'nın ciddi bir ekonomik rakip olmasını engelleme çabalarını savuşturmak için veriliyordu. Rejim 1930'larda İtalya'nın uluslararası sahnede gitgide daha yalnız kalmasını açıklamak

ve kendini haklı göstermek için sık sık uluslararası "plütokrasi"nin İtalya'ya komplo kurduğunu iddia etti.

Mussolini, yönetiminin ilk yıllarında esasen ekonomideki egemen çevrelere güven vermeyi ve onları kazanmayı amaçlayan geleneksel bir maliye politikası izledi. Kamu harcamaları azaltılarak bütçeyi dengelemek için çaba gösterildi; savaş dönemi kârlarından alınan vergiler azaltıldı veya iptal edildi; ve Giolitti'nin tartışmalara yol açan hissedarlar defteri hazırlama önerisi rafa kaldırıldı. Mussolini iktidara gelişinin dünya çapındaki bir ekonomik iyileşmeyle aynı zamana denk gelmesi gibi bir şansa sahipti. Bu iyileşmenin, ve savaş dönemindeki harcamalar için alınıp 1921-2'de hazineye ağır bir yük teşkil etmiş borçların sona ermesinin sayesinde 1924-5'te bütçe fazla verdi. Ekonomi programının başarısı Mussolini'nin Matteotti cinayetinden doğan fırtınayı atlatmasına yardımcı olan önemli bir etkendi.

3 Ocak 1925'ten sonra tek parti devletinin tesis edilmesi Mussolini'yi ekonomi stratejisini yeniden düşünmek zorunda bıraktı. Siyasi nedenlerden ötürü hâlâ sanayicilerin ve toprak sahiplerinin desteğine ihtiyaç duyuyordu (ve her hâlükârda PNF alternatif bir yönetici sınıfı yaratmaktan acizdi), fakat artık başta faşist ihtilalin devleti sendikacı hatlar çerçevesinde yeniden şekillendirmesini isteyen sendikalar gelmek üzre önemli parti kesimlerinin baskısı altındaydı. 1925 ilkbaharında Edmondo Rossoni'nin liderliğindeki faşist sendikalar (yahut "dernekler") gitgide daha militan hâle geldi ve birkaç büyük grev düzenledi: Mart'ta Lombardiya'daki makine fabrikalarında düzenlenen greve 100.000'i aşkın işçi katıldı. İşverenler endişe duymaya başlarken bu endişeyi paylaşan Mussolini sendikaları ehlileştirmeye girişti.

Nisan 1926'da faşist yasamanın kilit yasalarından biri olan Sendika Kanunu yürürlüğe girdi. Söz konusu yasa esasen, kartellere ve tek parçalı sendikalara sahip Alman ekonomisine büyük bir hayranlık duyan ve İtalya ekonomisini üretimi arttıracak şekilde düzenleyip disipline etmek isteyen adalet bakanı Alfredo Rocco'nun ürünüydü. Rocco'nun en büyük arzusu iş gücünü devlet

kontrolü altına sokmaktı. Kanun sendikacıların ağzına bir parmak bal çaldı: Mesela faşist sendikaların pazarlık yapma tekelini ve görüşmelerin çıkmaza girdiği durumlarda zorunlu arabuluculuk sağlayacak bağımsız bir jüri kurulmasını onayladı. Bununla beraber, özü itibarıyla son derece muhafazakârdı. Grevleri ve iş yavaşlatmayı yasakladı ve her şeyden önemlisi işverenleri devlet veya parti denetimine tabi tutmadı.

Bunun sonucu işverenlerin eline kırbaç veren bir ekonomi sistemi oldu. İşçileri pazarlıklarda PNF'nin merkezden atadığı ve genellikle üniversite mezunu orta sınıflardan gelen görevliler temsil ederken, yöneticiler kendileri adına konuşma imkânına sahipti. Mussolini "dernekçiliğe" ve "sendika devlet"e değinmeyi sürdürdü (Bunu kısmen, Sendika Kanunu'nu işçilerle işverenleri bir araya getirecek karma sendikalara ve planlı ulusal ekonomiye giden yoldaki bir adım olarak gören Giuseppe Bottai gibi önemli faşistleri dikkate alarak yapıyordu), fakat gerçekte güç dengesi kesinlikle partideki sendikacı kanadın aleyhine dönmüştü. 1928'de Edmondo Rossoni görevden alındı ve Rossoni'nin liderlik ettiği Faşist Sendikalar Konfederasyonu bölündü. Bu durum fiiliyatta konfederasyonun siyasi gücünü kaybetmesi anlamına geldi.

Bundan böyle "sendika devlet" başka ne olursa olsun sendikacı olmayacak ve işçilere fayda sağlamayacaktı. Çeşitli toplum ve çalışma meselelerinde neredeyse hiçbiri yerine getirilmeyen güvenceler ilan eden 1927 tarihli Çalışma Tüzüğü gibi şaşaalı belgelere rağmen, faşizmin sanayi işçilerine veya köylülere gerçek anlamda pek bir şey sunmayacağı açıktı. 1920'lerin son yıllarında lirette büyük bir revalüasyona gidilmesinin ardından birçok sektörde maaşlar önemli ölçüde düşürüldü. Maaşlardaki kesintinin genel itibarıyla fiyatlardaki azalmaya tekabül etmesi gerekiyorduysa da fiiliyatta milyonlarca işçinin hayat standardı düştü. 1934'te "sendika devlet"in resmen ilan edilmesinin bu durumun değişmesi yönünde hiçbir etkisi olmadı: İşverenlerle işçileri bir araya getiren yirmi iki yeni "karma" sendika güçsüzdü ve önemli ekonomik kararların tamamı önceden nasıl alınıyorsa bu tarihten sonra da aynı şekilde alındı.

İşverenlerin ihtiyaçlarının bu kadar çok yerine getirilmesinin güneydeki sonuçları gerek ekonomik gerekse sosyal açıdan bilhassa olumsuzdu. Mussolini Roma'ya yürüyüşün arifesinde güney meselesini çözmeye niyetli olduğunu ilan etmişti, fakat iktidara geldiğinde büyük toprak sahiplerini kazanmayı hedefledi ve onların desteğini kaybetmesine yol açabilecek adımlar atmayı reddetti. Bu tutumu, hükûmetin önde gelen tarım uzmanı olan Arrigo Serpieri için bilhassa rahatsız ediciydi. Serpieri 1924'te "bütünleşik toprak iyileştirmesi"ne (*bonifica integrale*) yönelik radikal bir kanun tasarısı sundu: Büyük toprak sahiplerini çiftliklerinin iyileştirme maliyetine katkı sağlamaya zorlamak için hazırlanan bu tasarı, katkı yapmayanların emlakinin müsadere edilmesini ön görüyordu. Sarpieri'nin hedefindeki başlıca grup olan güneyli toprak sahipleri öfkelenerek müsadere maddesinin tasarıdan çıkarılması için lobi faaliyeti yürüttü. Toprak sahiplerinin başarılı olmasının sonucunda, "bütünleşik toprak iyileştirmesi"nin güneyde kayda değer bir etki yapabilme ihtimali kalmadı.

"Bütünleşik toprak iyileştirmesi" programı İtalya'nın diğer yerlerinde nispeten daha etkili oldu fakat başarıları genel itibarıyla faşist propagandanın ileri sürdüğü kadar çarpıcı değildi. Planın yeniliği, belirlenen bölgeleri dönüştürmek için kapsamlı ("bütünleşik") ve birbirini tamamlayan ögelerden (sulama kanalları, su kemerleri, barajlar, yollar ve evler) müteşekkil bir paket sağlamasındaydı. Toskana Maremma'sı ve Roma Campagna'sı gibi bazı bölgelerde gayet etkileyici sonuçlar alındı. En çarpıcı ve en çok reklamı yapılan başarı, Roma'nın güneyinde bulunan Pomptina Bataklıkları'ndaki binlerce hektarlık alanın küçük çiftliklere ve köylere dönüştürülmesiyle elde edildi. Ne var ki "bütünleşik toprak iyileştirmesi" birçok yerde tarım üzerinde gerçek bir etki yaratamayacak kadar sistemsiz bir şekilde gerçekleştirildi.

Serpieri'nin güneyli toprak sahiplerini toprak iyileştirmesinde kendilerine düşen rolü oynamaya zorlamayı başaramaması faşist hükûmetin güneydeki güçsüzlüğünün bir belirtisiydi.[5] PNF burada

5 Serpieri 1934'te müsadere uygulamasını yürürlüğe sokmayı yeniden deneyecek ve görevden alınacaktı.

büyük ölçüde *latifondisti* (*latifondo* sahipleri) tarafından yönetiliyordu ve siyasette bağımsız bir şekilde temsil edilmeyen köylüler bunların yaptığı maaş kesintilerine ve sözleşme ihlallerine direnebilecek etkili bir araçtan yoksundu. Görünüşe göre iki savaş arasındaki dönemde (özellikle de 1930'larda) güneyli işçilerle küçük toprak sahibi çiftçilerin hayat standartları düştü ve bu düşüş bazı örneklerde çarpıcı bir boyuta ulaştı. Ayrıca, 1921'den sonra ABD'nin göçmen alımını sınırlaması güneydeki en önemli emniyet vanasını kapattı.

Güneyin faşist yönetim altında çektiği sıkıntıların tam boyutunu sadece tahmin edebiliriz, çünkü rejim "güney meselesinin" tartışılmasını ve basında fakirliğe veya suça dair zararlı ifadeler kullanılmasını yasakladı.[6] Hiç şüphe yok ki, 1920'lerin sonunda çok sayıda küçük toprak sahibi iflas etti: Bunlar, liretteki revalüasyondan sonra ipoteklerini ödeyemez hâle geldikleri için mülklerini satmak zorunda kaldı. 1929'dan sonra dünya genelini etkileyen ekonomik buhran muhtemelen daha da yıkıcıydı zira çok sayıda güneyli çiftçinin geçim kaynağını teşkil eden turunçgiller gibi ürünlerin ihracatında büyük bir düşüşe yol açtı. Güneydeki artan fakirlik on binlerce köylüyü toprağını terk ederek büyük şehirlere taşınmak zorunda bıraktı (Bu göç, dilencilerin rejimin imajını zedelemesi nedeniyle konan yasaklara rağmen gerçekleşti) (bkz. 6. Tablo). Büyük ihtimalle fakirlik aynı zamanda suçu da arttırdı.

Güneyin her daim nüfus fazlalığından muzdarip olduğu düşünüldüğünde, rejimin İtalya nüfusunu arttırmak için yerlere göklere sığdıramadığı bir "nüfus seferberliği" yürütmesi bilhassa tuhaf görünmektedir. Lakin bu seferberlik faşizm yönetiminde siyasetin ekonominin önüne geçtiği örneklerden biriydi. Mussolini 1927'de seferberliği başlatırken Roma İmparatorluğu'nun düşen doğum oranları yüzünden yıkıldığını ve çağdaş İtalya'nın en büyük varlıklarından birinin demografik canlılık olduğunu ilan etti. Bu fikirlerinin başlıca kaynağı, o dönemin Almanya ve Fransa'sındaki gerileme teorilerinden fazlaca etkilenmiş demograf Corrado Gini'ydi. Fakat

6 Güney meselesinin tartışılmasına getirilen yasağın bahanesi söz konusu meselenin çözülmekte olduğuydu.

30: "Tahıl savaşı". Solda, ulusal buğday sergisinin reklamını yapan 1927 tarihli bir posteri görüyorsunuz (Afişteki A(nno)V harfleri rejimin "beşinci yılı" anlamına geliyor). Sağda ise bir ulusal buğday yetiştirme yarışmasının reklamı bulunuyor. Kafa ve gövde klasik üslubu yansıtacak bir şekilde resmedilmiş fakat muhtemelen Romalıdan ziyade Yunan bir görünüme sahip.

Mussolini'yi muhtemelen Katolik ruhban grupları da teşvik ediyordu: Mussolini o sırada "Roma meselesi"ni çözmeye çalışıyordu ve İtalya'daki doğum oranını arttırmaya yönelik bir seferberliğin Vatikan'da hoş karşılanacağı kesindi.

Nüfus seferberliği, propagandayla mali teşviklerin bir karışımıydı. Büyük aileler methedildi; doğurgan anneler ödüllendirilerek kendisi de çabucak iki çocuk daha yapan Duce tarafından ağırlandı; 1930'larda aile ödenekleri, "doğum paraları" ve "evlilik kredileri" verilmeye başlandı. Çocuk sahiplerine vergi muafiyetleri sağlanırken, evlenmeyen erkekler cezalandırma amaçlı özel bir vergi ödemekle yükümlü kılındı. Gelgelelim, görünüşe göre bunlar ve diğer önlemler uzun vadedeki düzenli gerilemesini sürdüren doğum oranını çok az etkiledi (Bu, doğum oranının bazı bölgelerde yenileme düzeyinin altında kaldığı kuzey için özellikle geçerliydi). 1931'de 41 milyon olan nüfus 1950'ye kadar 47 milyon civarına yükseldi fakat daha çok ölüm oranındaki azalma sayesinde

ulaşılabilen bu sayı Mussolini'nin hedefindeki 60 milyondan düşüktü (5. Tablo).

Rejimin propagandada "taşralılık" ve tarıma çok fazla yer ayırmasının nedenlerinden biri köylüler arasındaki yüksek doğum oranıydı, fakat faşizm verdiği sözleri yerine getirmedi (Bu, Büyük Buhran'ın patlak vermesinden sonraki dönem için bilhassa geçerliydi). 1930'larda liberal dönemde gerçekleştirilmiş *cattedre ambulanti* gibi zirai girişimlerin çoğu ya daha dar bir kapsamda devam ettirildi ya da sonlandırıldı. Ayrıca sanayideki fiyatlar tarımdakilerden gözle görülür ölçüde daha iyiydi. Bunun önemli bir istisnası, 1925'teki feci bir hasattan sonra İtalya'yı tahıl konusunda kendine yeterli hâle getirmek için başlatılan "tahıl savaşı" sayesinde güçlü bir şekilde korunan buğdaydı. Söz konusu koruma tahıl üretimini teşvik etti fakat aynı zamanda verimsiz yöntemler kullanan çiftçileri emniyet altına aldı. Korumanın güneydeki uzun vadeli sonuçları zararlıydı, zira diğer ürünlerin ve meraların yerini buğdayın alması esneklikten tehlikeli ölçüde yoksun ve neredeyse monokültür denebilecek bir durum yarattı (Çeşitlilik eksikliği zarara davetiye çıkarıyordu).

Faşist dönemde sanayi Giolitti döneminde belirlenmiş çizgi doğrultusunda gelişmeyi sürdürürken kimya, elektrik ve makine sektörleri özellikle büyüdü. 1920'lerin ortasına gelindiğinde İtalya dünyanın en büyük suni kumaş (rayon) ihracatçısıydı ve sentetik boya, ilaç ve gübre sektörlerinde işler iyi gidiyordu. Demiryollarında elektrikli trenler kullanılmaya başlanırken, telefon ve radyo sanayileri hızlı bir ilerleme kaydetti. Araba üretim sektörü iç pazarın sınırlı olması yüzünden yavaşlayarak 1929'da sadece 55.000 araç üretti[7] fakat makine üretimi genel olarak gelişme gösterdi. Hafif sanayide (kumaş, deri, ahşap) önemli teknolojik ilerlemeler yaşandı ve çok sayıda küçük işletmenin savaş sonrasında sergileyeceği başarının temelleri atıldı (Böyle işletmeler özellikle Toskana, Marche, Emilia-Romagna ve Veneto'da etkili olacaktı).

1930'larda, ülkenin gelecekteki ekonomik gelişimini derinden etkileyecek önemli fakat büyük ölçüde plansız birkaç girişim başlatıldı.

7 1929'da Britanya'da 250.000 taşıt üretilmişti.

Söz konusu girişimler önce 1926-7'deki liret revalüasyonunun, sonra da İtalya'yı daha fazla sanayileşmiş ülkeleri etkilediği kadar etkilemeyen Büyük Buhran'ın yarattığı sorunlara cevaben harekete geçirildi. 1920'lerin son yıllarından itibaren bazı bankalar yatırım yaptıkları şirketlerin batmaya başlaması nedeniyle sıkıntıya girdi. 1931'e gelindiğinde İtalya Bankası bile tehlikedeydi. Hükûmet duruma müdahale ederek iki aracı müessese kurdu: 1931'de kurulan IMI (Istituto Mobiliare Italiano) ve 1933'te kurulan IRI (Istituto per la Ricostruzione Industriale), bankaları kurtararak hisselerine el koydu. Çok geçmeden devlet kendini İtalya'daki sanayi şirketlerinin (özellikle de çelik, gemicilik ve elektrik firmalarının) beşte birinden daha fazlasının sermayesini kontrol ederken buldu. Avrupa'da sadece Sovyetler Birliği bundan daha büyük bir kamu sektörüne sahipti.

IRI bilhassa başarılıydı. Başlarda kontrol ettiği firmaların sorunlarını çözüp onları özel sektöre geri döndürecek geçici bir holding olması düşünülmüştü fakat 1937'de kalıcı bir kuruluşa dönüştü. Yönettiği şirketler sık sık hem özel sektörde hem de kamu sektöründe faaliyet gösterdi ve IRI şirket hisselerini rekabetçi bir şekilde alıp sattı. Başarısını büyük ölçüde faşist partiden bağımsız olmasına borçluydu. 1921-2'de Ivanoe Bonomi hükûmetinde bakanlık yapmış Alberto Beneduce tarafından yönetiliyordu ve Beneduce'nin rehberliği altında yeni ve ilerici bir yönetici nesline eğitim verdi. Burada pişen idarecilerin tecrübe ve yetenekleri İtalya ekonomisinin savaş sonrasındaki yeniden inşasına ve 1950'lerle 1960'lardaki "ekonomi mucizesi"ne hayati katkılar sağlayacaktı.

1930'larda gerçekleşen ve İtalya ekonomisini uzun vadede fazlaca etkileyen bir diğer önemli gelişme de sosyal yardım programlarının başlatılmasıydı. IMI ve IRI gibi bunlar da büyük ölçüde Buhran'ın yarattığı sorunlara verilen tepkisel cevaplardı ve insicamlı bir ekonomi veya toplum siyaseti teşkil etmiyorlardı. 1934'te verilmeye başlayan aile ödenekleri esasen işçilerin kırk saatlik haftalık mesaiye geçişten kaynaklanan gelir kaybını telafi etmek için verildi. Hastalık ve kaza sigortaları maaş sözleşmelerine dâhil edildi ve 1930'ların sonraki yıllarında Noel primleri ve tatil günleri için de

ödeme yapılması uygulamaları başlatıldı. Tüm bunlar hazine üzerinde büyük bir yük oluşturdu fakat rejim siyasi destek edinmeye ve bu desteği yönlendirmeye her zaman mali dengeyi korumaktan daha fazla önem verdi.

Faşizm, İtalya'daki uzun idealist düşünce geleneğinin vârisi olmasından dolayı ulusu maddi değil manevi temeller üzerinde inşa etmeyi amaçladı (Bu durum ekonomik girişimlerinin çoğunun doğaçlama niteliğinde olmasını açıklamaya yardımcı olmaktadır). Rejimin gözünde vazgeçilmez olan şey ekonomik büyüme değil; propaganda ve en nihayetinde savaş yoluyla ortak bir kimlik inşa etmekti. Faşistler liberal devlet gemisinin, "agnostikliği" yüzünden karaya oturduğunu iddia ediyordu (Agnostiklik diye tabir ettikleri şey liberalizmin ulusların sadece ekmekle yaşamadığını ve ideallerin -veya Mazzinici dille "görev"in- yokluğunda şahsi, zümrevi yahut yerel çıkarlar karşısında hiçbir manevi savunmaya sahip olamayacağını inkâr etmesiydi). Faşizm büyük ölçüde İtalya'da ulusal bir topluluk inşa etme girişimiydi.

FAŞİST ULUSU ŞEKİLLENDİRMEK

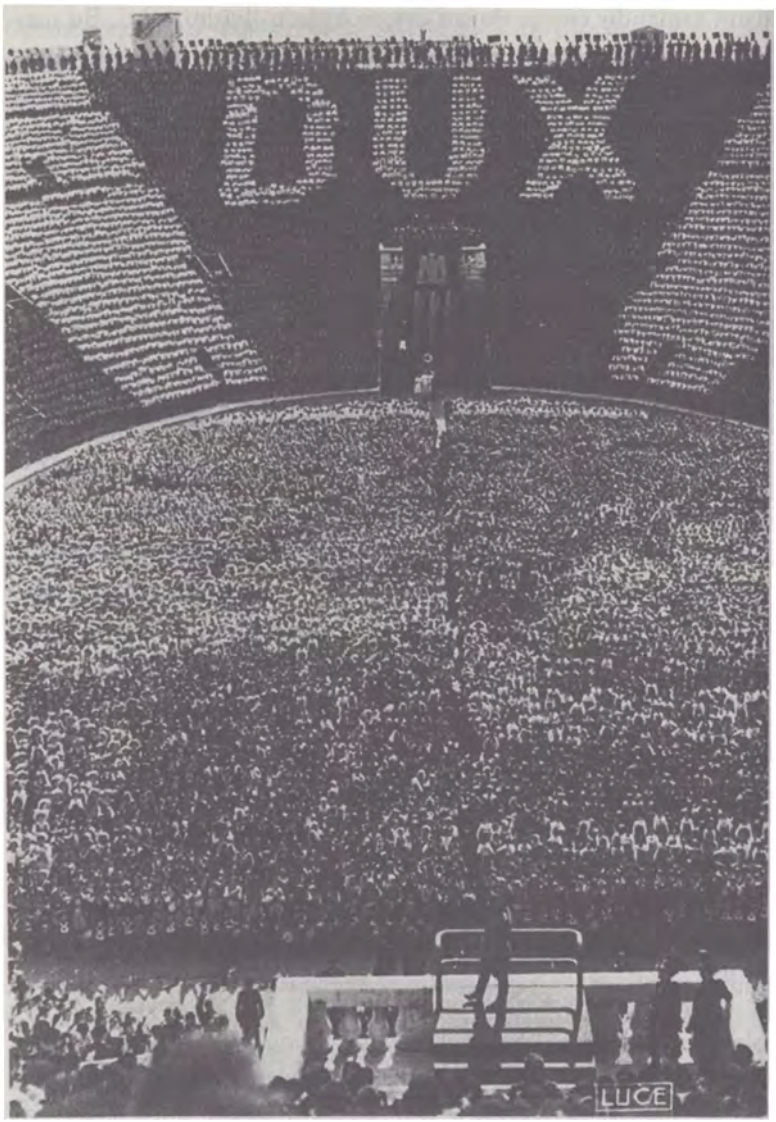
Faşizm bir seçkinler grubunun hareketi olarak başladı. Zira, ahlaki bakımdan güçlü olmalarının 1915'te İtalya'yı tarafsızlık rezaletinden kurtardığına ve 1918'de ulusu zafere taşıdığına inanan gençlerce kuruldu. Hareketin ilk fikirlerinin büyük kısmı çok geçmeden siyasi çıkarlara kurban edildiyse de rejim üstün iradenin yaratıcı ve arındırıcı gücüne dair elitist inancını korudu. Mussolini, faşizmin en büyük görevinin yeni değerlere ve yeni davranışlara sahip yeni İtalyanlar yaratmak olduğunu söylüyordu. Bu söylem on sekizinci yüzyıl ütopyalarını andırıyordu; fakat Aydınlanmanın aksine faşizm, toplumu akla değil insanın akli olmayan yanlarına hitap ederek şekillendirmek istiyordu: Bir *squadrista*ya göre faşizm; "inanç, irade ve coşku" uğruna "akla" ve "kültürlü insanlara" başkaldırmaktı.

Yeni bir ulusal cemaat yaratma girişimi, liberal devlete muhalefet eden ve kitleleri siyasi kurumlardan ayıran uçurum hakkında

uzun zamandır endişe duyan birçok kişinin ilgisini çekti. Bu uçurumu kapatmaya girişen faşizm; İtalya'nın etkisiz parlamento sistemini mitler, semboller ve liderlik kültleri etrafında şekillenen ve ortak umutları, korkuları ve güvensizlikleri bilinçli şekilde yöneten daha canlı bir rejimle değiştirmeyi hedefledi. Lakin bu kültür mühendisliği deneyi nispeten yetersizdi. Faşizm hiçbir zaman totaliter bir sistem teşkil etmedi ve fiiliyatta birçoğu son derece muhafazakâr olan çeşitli değer sistemleriyle uzlaşmak zorunda kaldı. 1930'lara gelindiğinde "faşist erkek" genç bir barbar olmaktan çıkmıştı. Artık vatansever, çalışkan, ve kilise ayinlerine katılan bir babaydı.

Rejimin rıza mühendisliği girişiminin en çarpıcı yönlerinden biri "Duce kültü"ydü. Faşizmin gurur kaynağı kahraman bireylerdi: Tarihin itici gücünü şahısların ötesindeki maddi güçler değil, büyük şahsiyetler teşkil ediyordu. 1925'ten sonra Mussolini, Katolik Kilisesi'nin kuvvetle desteklediği ve çok sayıda gazetecinin, makam heveslilerinin ve sayısız gerçek hayranın yarattığı bir söylem dâhilinde âdeta tanrılaştırıldı. Hayranlar arasındaki en kayda değer isim Mussolini'nin metresi Margherita Sarfatti'ydi. Son derece akıllı bir sanat hamisi olan Sarfatti 1926'da kaleme aldığı *Dux* isimli çoksatan biyografide Mussolini'yi Romalı olan her şeyin vücut bulmuş hâli şeklinde tasvir etti: "Ruhen ve bedenen Romalı olan Benito Mussolini, yüzyıllar içinde ara ara tekrar ortaya çıkan İtalyan arketipinin yeniden dirilmiş hâlidir."

"Duce kültü" 1930'larda olağanüstü boyutlara ulaştı. Her yere "Mussolini her zaman haklıdır" gibi sloganlarla birlikte Mussolini'nin vecize tarzındaki öğütleri ("İnan, itaat et, savaş", "Tehlikeyle iç içe yaşa", "Bir günlüğüne aslan olmak yüz yıl boyunca koyun olmaktan evladır") yazıldı. Gazeteciler onun hareketlerini ve konuşmalarını övgü dolu ifadelerle haberleştirmek zorundaydı (ve Mussolini'nin aldığı alkışlar hep "sonsuz", "coşku dolu" veya "gök gürlemesi gibi"ydi). 1930'ların büyük kısmı boyunca parti sekreterliği yapmış kıt akıllı fakat sadık Achille Starace, PNF görevlilerinin Duce'yle telefon görüşmesi yaparken hazır olda durmasını şart koşmak gibi hareketleriyle kültü saçmalık derecesinde aşırı uçlara

31: Duce kültü. Mussolini Venedik'teki bir stadyumda toplanmış kalabalığa hitap ediyor. 1930'larda faşizm kitleleri seferber etmek için koreografik gösterilere gitgide artan düzeyde başvurdu (Bunda kısmen Nazizm'in etkisi söz konusuydu).

taşıdı. "Duce kültü" şeffaflığı sayesinde halkta Mussolini'ye yönelik muazzam bir coşku ve sevgi yaratmayı başardı ve rejime diğer türlü sahip olamayacağı kadar büyük bir bütünlük kazandırdı.

"Duce kültü" birçok bakımdan rejimin resmî diniydi ve yönetimin talep ettiği siyasi sadakatin en büyük (ve çoğu zaman yegâne) kriteri Mussolini'nin büyüklüğüne inanır gibi davranmaktı. Bunun fiiliyattaki sonucu büyük bir tartışma ve hatta eleştiri özgürlüğü oldu. 1931'de rejime sadakat andı içmeyi ülkedeki 1.200 üniversite profesöründen sadece on birinin reddetmesinin muhtemel bir nedeni, bunların akademik dergilerde veya sınıfların kapalı kapılarının ardında canları ne istiyorsa söylemeye devam edebileceklerinin farkında olmasıydı. Bu sayede her zamankinden daha özgür bile olabilirlerdi, zira Katolik Kilisesi gibi faşizm de eser miktarda itaat karşılığında birçok şeyi hoş görmeye hazırdı.

"Duce kültü"nün önemli bir siyasi amacı daha vardı. Mussolini'yi hükûmetin ve partinin ötesinde konumlandırarak onu eleştirilerden koruyordu. Ülkenin yaşadığı ekonomik sorunların ve bürokrasideki artan verimsizlikle yozlaşmanın onun hatası olmadığı, bunlara bu büyük şahsiyete ihanet ederek halkın gerçek acılarını ondan bile isteye gizleyen beceriksiz bakanların veya rüşvetçi memurların yol açtığı ileri sürülebilirdi. Halkın eleştiri odaklarından biri de, 1920'lerin son yıllarından itibaren idealizminin ve entelektüel canlılığının son kalıntılarını da bir kenara atan PNF'ydi. Üye sayısını 1939'da 2.5 milyonu aşacak şekilde arttıran parti, her şeyden önce bir himaye ve adam kayırma mekanizması teşkil eder hâle gelmişti. Bir şakaya göre birçok kişi partiye "ailevi nedenlerle" (*Per Necessità Famigliari*) katılmıştı.

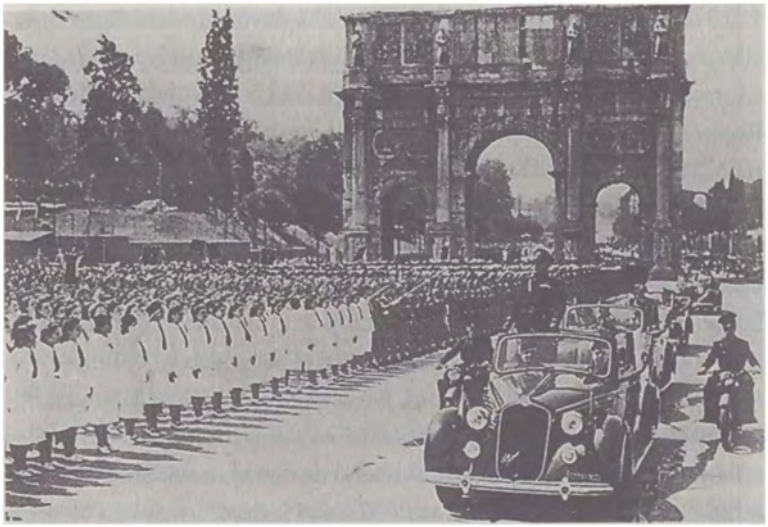
Buna rağmen rejim faşist partiyi rıza inşasına hizmet eden önemli bir araç olarak gördü. Hedefteki kitlenin önemli bir parçasını gençler oluşturuyordu. Bu kısmen hareketin en başından beri bir canlılık ve gençleşme kültü olmasından (Parti marşının başlığı *Giovinezza* yani Gençlik'ti), kısmen de siyasi telkin isteğinden kaynaklanıyordu. PNF'nin gençlik örgütleri, Opera Nazionale Balilla isimli tek bir örgütte birleştirildikleri 1926'dan itibaren gittikçe daha önemli hâle

geldi.[8] Buralarda daha çok spora ağırlık veriliyordu fakat üniformalardan, geçit törenlerinden, toplantılardan, jimnastik gösterilerinden ve ulusa (ve PNF'ye) yönelik bağlılıkla gururu pekiştirecek bol miktarda propagandadan mürekkep paramiliter bir yön de mevcuttu.

Faşizmin rıza inşası konusundaki en etkili denemeleri boş zaman faaliyetleriyle ilgiliydi. 1925'te kurulan Opera Nazionale Dopolavoro; kütüphanelere, barlara, bilardo salonlarına ve spor sahalarına sahip yerel kulüplerden ve eğlence tesislerinden müteşekkil geniş bir ağı yönetti (Bu kuruluşların büyük kısmı zamanında sosyalistlerce idare edilmişti). Dopolavoro çevreleri konserler, piyesler ve film gösterileri ayarladı; günübirlik deniz ve kır gezileri düzenledi; çocuklar için son derece ucuz yaz tatili programları sağladı; ve bazı bölgelerde yardım paraları dağıttı. 1930'ların sonuna gelindiğinde Dopolavoro örgütü neredeyse 4 milyon üyeye sahipti ve işçi sınıfına tesir etmekte muhtemelen partinin diğer kurumlarına kıyasla daha başarılıydı. Bununla birlikte, kuzeyde güneydekinden daha aktifti ve taşradaki küçük merkezlerin çoğunda genellikle gelişigüzel bir şekilde faaliyet gösterdi.

İki savaş arasındaki yıllarda İtalya'daki en popüler kitlesel eğlence türleri film ve spordu ve rejim bunların toplumu kontrol altında tutma potansiyelinden faydalandı. Bununla birlikte, bunları parti propagandası yapmaktan ziyade dikkat dağıtmak için kullandı. Böyle eğlenceler ancak rejimin onları açıkça teşvik etmesi ve onlara "ulusal" bir yön kazandırması bakımından siyasiydi. Yerli film endüstrisine fon sağlanırken yabancı yapımlara sınırlamalar getirildi, fakat 1930'lardaki İtalyan filmlerinin çoğunluğunu izleyicilerini gerçeklerden uzaklaştırmayı amaçlayan komediler veya dramalar teşkil etti. Bunlar, "beyaz telefon"un simgelediği zengin orta sınıf değerlerini içermeleri bakımından dönemin Hollywood filmlerinden çok da farklı değildi. Açıkça "faşist" bir temaya sahip ticari filmlerin sayısı nispeten azdı ve bunların sadece bir iki tanesi halkta karşılık buldu (Mesela Blasetti'nin *Vecchia Guardia*'sı böyle filmlerdendi).

8 Birleşik örgüt 8-15 yaş aralığındaki erkek çocukları kapsayan Balilla'dan, 15-18 yaş aralığındaki gençleri bir araya getiren Avanguardie'den, ve kız çocukları için olan Piccole Italiane'den oluşuyordu.

32: Kadınların seferber edilmesi. Mussolini Roma'daki Konstantin Takı'nın önünde faşist kadın örgütlerinin üyelerini teftiş ediyor. Rejim kadınlara çocuk büyütmek ve "yuvasının meleği olmak" gibi ziyadesiyle geleneksel bir rol verdi fakat aynı zamanda onları siyasi hayata eşi benzeri görülmemiş derecede dâhil etti.

Spor iyi bir "faşist" etkinliği olarak görülüyordu: Mussolini'nin araba sürmekteki ve at binmekteki sözde maharetleri çok sayıda habere konu oldu. Rejim araba yarışlarını, futbolu, bisiklet yarışlarını, boksu ve kayağı fazlaca teşvik etti.[9] 1930'larda parti görevlileri insanlara iyi örnek olmak için halka açık gösterilerde çember içinden veya engel üstünden atlamakla yükümlü tutuldu. Uçuş bilhassa "faşist" bir eylem addedildi. Mussolini'nin oğullarından ikisi pilottu ve eski Ferrara *ras*ı Italo Balbo yaptığı uzun mesafeli uçuşlardan dolayı ulusal bir kahraman olarak selamlandı. Hiç şüphe yok ki rejim sporla olan yakın ilişkisinden hatırı sayılır ölçüde siyasi sermaye sağladı ve sporun İtalya kültüründe bu denli ulusal bir yere sahip olmasında faşizmin rolü büyüktü.

Faşizmin "totaliter" olma arzusu (Mussolini bu terime geçerlilik kazandıran ilk kişiydi) Kilise'yle sağlanabilecek her türlü uzlaşının aleyhine çalışmalıydı ve ortada kesinlikle bir çatışma mevcuttu:

9 İtalya futbol takımı 1930'larda iki dünya kupası kazandı.

1928'de, faşist gençlik örgütlerinin rakibi durumundaki Katolik İzciler kapatıldı. Bununla birlikte, Papa'yla anlaşmanın siyasi faydaları Mussolini'nin görmezden gelemeyeceği kadar büyüktü ve 1929'da Roma meselesi büyük bir tantananın eşliğinde nihayet çözüme kavuştu. Vatikan bağımsız bir devlet oldu ve Papalığın 1860'larla 1870'lerdeki toprak kayıpları büyük bir para ödemesiyle tazmin edildi. Bununla birlikte, en önemli şartlar bu karara eşlik eden konkordatoda yer aldı. Dinî eğitim ilkokulların yanı sıra ortaokullarda da verilmeye başladı ve Kilise'nin başlıca dünyevi teşkilatı olan Katolik Hareket'in siyasetten uzak durduğu sürece bağımsız olacağı garanti edildi.

Roma meselesinin çözülmesi Mussolini için büyük bir siyasi başarıydı ve onun uluslararası camiadaki ve yurtiçindeki şahsi prestijini arttırdı. Daha önemlisi; faşizmin liberal devletin uzun zamandır hayal ettiği şeyi gerçekleştirmesini, yani Kilise'yi kitlesel siyasi rıza oluşturmak için kullanmasını sağladı. Hükûmet, Laterano Paktı imzalanır imzalanmaz bir referandum düzenledi. Referandumda seçmenlere yeniden şekillendirilmiş (ve büyük ölçüde istişari) bir Vekiller Kamarası için hazırlanan 400 kişilik bir listeyi kabul edip etmedikleri soruldu. Din adamları valilerle parti görevlilerine fiilen destek verdi ve olağanüstü ölçüde etkileyici bir görüntü arz eden sonuçlar alındı: Sekiz buçuk milyondan daha fazla seçmen EVET oyu kullanırken sadece 136.000 kişi HAYIR oyu kullandı. Böylece rejim manevi meşruiyetini yeni bir düzeye çıkardı ve Mussolini yenilmez biri gibi görünmeye başladı (Papa onun için "Tanrı'nın gönderdiği adam" diyordu).

Gelgelelim, Kilise'yle yapılan barışın bir bedeli vardı. Faşizm, köy kiliselerine dayalı teşkilatların oluşturduğu geniş bir ağa sahip Katolik Hareket'e bağımsızlık tanıyarak ideoloji tekeli konusundaki her türlü ciddi iddiasından feragat etti. Uzun vadede kayda değer bir siyasi risk söz konusuydu, zira Vatikan Katolik Hareket'i topluma nüfuz etmekte ve Katolik bir dünyevi elit yetiştirmekte kullanılacak bir araç olarak görüyordu. Mussolini tehlikelerin farkındaydı ve 1931'de Katolik Harekete karşı bir saldırı başlatarak hareketi konkordatoyu ihlal etmekle suçladı. Kilise bazı tavizler verdi fakat 1930'larda yaklaşık bir milyon üyeye ev sahipliği yapan Katolik Hareket İtalya

toplumunda etkili bir güç olmayı sürdürdü. Hareketin öğrenci derneği (FUCI) bilhassa etkiliydi: Savaş sonrası dönemde görev yapacak Hristiyan Demokrat liderlerin çoğu bu derneğe üyeydi.

Faşizmin bazı yönleri Katolik ideolojiyle uyum içindeydi: inanca yapılan vurgu, maddecilik karşıtlığı, sosyalizm ve liberalizm düşmanlığı, hiyerarşi ve ritüel anlayışı, ve taşra hayatının erdemleriyle kentleşmenin kötülüğüne duyulan inanç. Bu nedenle birçok İtalyan Katolikliğin ve faşizmin değerleri arasında çok az önemli çelişki gördü. Yine de faşizm esas itibarıyla pagan bir ruha sahipti. Gençlik örgütleriyle parti propagandasının şekillendirdiği "yeni erkek" güçlü, vatansever ve disiplinli bir savaşçı olmalıydı. Savaşçının eşi olacak "yeni kadın"ın ise çocuklarını büyüten ve yuvasını koruyan sadık ve vazifeşinas biri olması isteniyordu. Faşizm manevi modelini papaların değil Sezarların Roma'sında arıyordu ve rejim kullandığı sembollerin büyük kısmını Antik Roma'dan almıştı. Dönemin önde gelen eğitimcilerinden biri 1929'da "Faşizm baştan sona Romalılığın (*Romanità*) tekrar canlanmasıdır" yazdı.

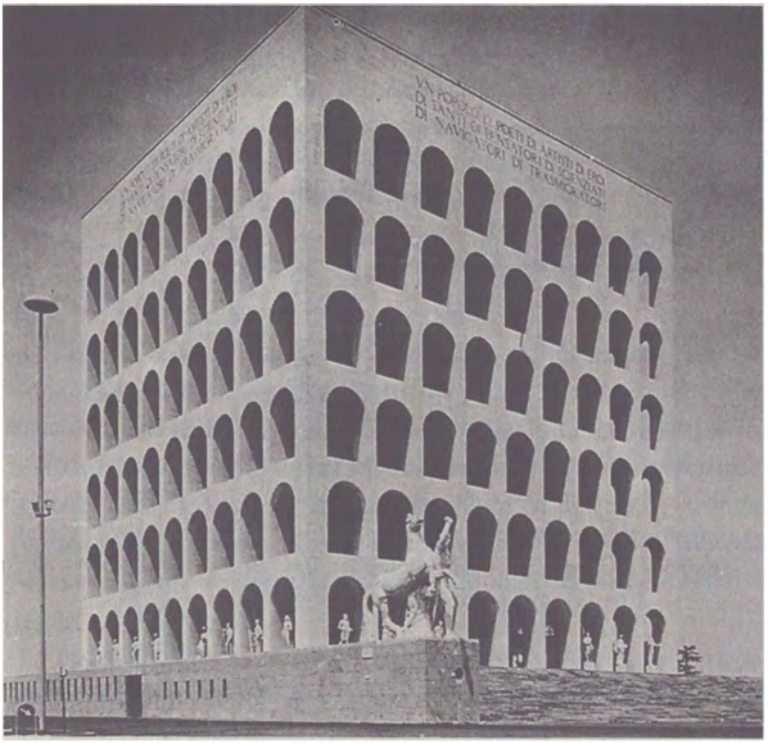
Antik Roma kültü faşizmin yeni bir ulusal kimlik yaratma girişiminin parçasıydı. İthal yönetim sistemleri olmaları hasebiyle bir kenara atılabilecek liberalizm ve parlamenter demokrasinin aksine yerli olan faşizm, İtalya'nın ve İtalya halkının Rönesans yoluyla Sezarlar devrine kadar uzanan gerçek dehâsının yeniden hayat bulmasıydı. "Romalılık" faşist hayatın her yerine nüfuz etti. Faşist selamı ve tepesinde balta başı bulunan bir çubuk demetinden müteşekkil faşizm sembolü Roma'ya aitti; okul müfredatında Roma tarihine önemli bir yer verildi; milis ve gençlik örgütlerinde Roma ordusu model alındı; Roma'nın geleneksel kuruluş tarihi olan 21 Nisan resmî tatil ilan edildi; rejimin söylemi Latince terimler ve Roma göndermeleriyle dolduruldu.

Rejim hiçbir zaman tutarlı bir sanat politikası geliştirmedi fakat "Romalılığın" izleri resim, mimari ve heykel sanatlarında da görüldü. Rejimin politika eksikliği kısmen Mussolini'nin bu sanatlara ilgi duymamasından kaynaklandı; lakin bir diğer ve belki de asıl sebep, faşizm bünyesindeki ilerlemeci ve muhafazakâr eğilimler arasındaki

mücadelenin kültür sahasında şiddetli bir yankı yapması ve söz konusu mücadeleyi sonuçlandırmanın zorluğuydu. Yine de, Margherita Sarfatti'nin liderliğinde bir araya gelmiş ressamlardan mürekkep *Novocento* grubu 1920'lerde resmî makamlardan fazlaca himaye gördü. Bu himaye muhtemelen klasik sanata getirdikleri "modern" formun gelenekçi ve ilerlemeci kamplar arasındaki uçurumu doldurur gibi gözükmesinden kaynaklandı. Aynı şey 1930'larda Roma formlarını (özellikle de yuvarlak kemeri) modern bir stille kullanan imparatorluk tarzı mimari için de geçerliydi.

"Romalılık" kültü, rejimin ülkedeki ulusal kimlik duygularını kuvvetlendirme isteğinin sadece bir yönüydü. Söz konusu isteğin bir diğer yönünü İtalya dilini saflaştırma çabası teşkil ediyordu. Yabancı sözcüklere karşı seferberlik 1926'da başladı fakat böyle kelimeleri dilden atmaya ve onların yerine "İtalyanca" muadillerini yerleştirmeye yönelik ciddi adımlar ancak 1930'ların ikinci yarısından itibaren atıldı: "Kokteyl" *arlecchino*, "konyak" ise *ratafià* oldu. Bu nispeten tuhaf milliyetçilik deneyi, rejimin İkinci Dünya Savaşı arifesinde kültür müdahaleciliğini yeni bir düzeye çıkarmasını yansıtıyor ve büyük ölçüde Nazi Almanyası'nın gittikçe artan etkisinden kaynaklanıyordu. 1937'de basın ve medya üzerinde sistemli bir denetim sağlayacak ve siyasi propagandanın yoğunluğunu arttıracak bir Popüler Kültür Bakanlığı kuruldu.

Okullar aşikâr bir propaganda aracıydı ve rejim 1920'lerden itibaren yeni faşizm çağının gerekliliklerine uygun bir müfredat oluşturmaya çalıştı. En büyük değişiklikler, bütün okullarda kullanılacak resmî bir ders kitabının hazırlandığı ilköğretim kademesinde yapıldı. Bu kitaptaki bütün konular Mussolini'nin hayatına veya PNF'nin özelliklerine dair görsel malzemeler kullanılarak öğretildi. Hükûmet ortaokullar konusunda nispeten daha yumuşak davranmak zorundaydı. Bu kısmen buralardaki öğretmenlere (kolayca başkasıyla değiştirilebilecek) ilkokul öğretmenlerine dayattığı kadar fazla disiplin dayatamamasından, kısmen de orta sınıfların (yani liseleri dolduran çocukların ebeveynlerinin) bu kadar bariz bir propagandaya olumsuz tepki vermesi ihtimalinden kaynaklandı. Onun

33: Mimaride "İmparatorluk" tarzı. Marcello Piacentini'nin 1940-1'de Esposizione Universale di Roma (E.U.R.) için tasarladığı Çalışma Medeniyeti Sarayı. Bu tasarımda antik Roma motifleri modern bir üslupla yeniden işlenmiştir.

yerine; *Risorgimento*ya, İtalya'nın Birinci Dünya Savaşı'ndaki rolüne, ve İtalyan düşünürlerin başarılarına daha fazla vurgu yapılarak derslere daha milliyetçi bir karakter verildi.

Yine de, okullardaki ve ulusal hayatın diğer sahalarındaki faşist propagandanın etkisi kaçınılmaz olarak nispeten sınırlıydı. Bürokraside sistemli bir tasfiye gerçekleştirilmediği için devletin kilit önemdeki kısımları eski seçkinlerin elinde kaldı. Mussolini en başından itibaren gücünün büyük kısmını büyük firmalarla, orduyla, büyük toprak sahipleriyle ve diğer gruplarla yaptığı iş birliğinden aldı. Bunların parti denetiminden azade olması, kurumsal değerlerinin muhtemelen büyük kısmının iki savaş arası dönemi bozulmadan

10. Tablo: Üniversite öğrencileri.

	1861	1880	1900	1920	1940	1960	1970	1980	1998
Avusturya	8043	13264	24140	21967[b]	–	40815	57297	121000	242000
Fransa				49931	76485	210900	651368	864000	1591000
Almanya (1960'tan itibaren Batı Almanya)				119412	49702	212021	411520	818000	2156000
İspanya	7679	15732[a]		23508	33763	62105	168612	424000	906000
Birleşik Krallık				58952[c]	44034	130000	259000	340000	627000
İtalya	6504	11871	26033	53239	127058	191790	560605	764000	1334000

Notlar: [a]1882. [b]1921. [c]1922.

İtalya'daki öğrenci sayısının iki savaş arası dönemde orantısız şekilde artması dikkate değer.

Kaynak: B. R. Mitchell, *International Historical Statistics, Europe 1750–2005* (Basingstoke, 2007).

atlatmasını sağladı. Faşist değerlerin zayıflamasına; Katolik Hareket'e bağımsızlık güvencesi verilmesini ve okullardaki dinî eğitimin artmasını sağlayan Kilise'nin nüfuzu da katkı yaptı.

Halkın rejime verdiği desteği sınırlayan en büyük etkenlerden biri, nüfusun büyük kısmının yaşadığı ekonomik zorluklardı. İnsan (faşizmin coşkuyla ileri sürdüğü gibi) sadece ekmekle yaşamıyordu belki ama ekmeksiz de yapamıyordu. Güneyden gelen raporlar özellikle de 1930'ların son yıllarında ciddi bir fakirlikten bahsediyordu. 1937 tarihli bir raporda Parti Sekreteri'ne "Zatıâliniz Sicilya'daki gerçekleri anlamalı" dendi: "[Palermo'da,] iş bulamayan bir yığın insan arka sokaklarda yaşıyor ve yatağa bir tas çorba bile içemeden giriyor Bir hanımefendinin bana söylediği gibi, 'Herkesin sıkıntı çekmesine rağmen kimsenin isyan etmemesini anlayamıyorum'." İki sene sonra kaleme alınan bir diğer rapor Sicilya'nın iç kısımlarındaki ailelerin sadece "kökler ve otlarla" beslendiğinden bahsetti. Adada yozlaşma ve organize suç da yaygındı fakat kimse mafyadan açıkça bahsedemiyordu. Çünkü güya faşizm mafyaya son vermişti.

Faşizmin köklü bir destekçi tabanı kazanma çabasındaki son sorun, hareketin entelektüel sığlığıydı. Rejim fiiliyatta pazarlık ve siyaset yoluyla tesis edilmişti: Duce kültü, vatansever söylemler, geçit törenleri, üniformalar, filmler, futbol, ve deniz gezileri ciddi ideallerin ve gerçek tartışmaların eksikliğini telafi etmeye yetmiyordu. 1930'ların başlarında faşizmin entelektüel yönlerinin bir kısmını kaybettiği aşikârdı ve "sendika devlet"in 1934'te ölü doğması birçokları için bardağı taşıran son damla oldu. Rejime taze güç lazımdı. Faşist parti orta yaşlı ve kıt akıllı yandaş görevlilerce idare edilen yoz bir himaye aracıydı; bürokrasi verimsiz çalışıyordu; ve her yeri kinizmle kayıtsızlık sarmıştı. Gençler arasında gitgide artan bir hayal kırıklığının belirtileri görülüyordu (Bu, rejimin yeni lider neslini sağlaması beklenen ve sayısı iki savaş arası dönemde hızla artan genç üniversite mezunları için bilhassa geçerliydi [bkz. 10. Tablo]). Mussolini bu duruma "yeni" İtalyanlar yaratmak için nihayet umutsuz bir girişimde bulunarak, bu girişim dâhilinde radikal bir "burjuva karşıtı" önlemler kampanyası başlatarak, ve ülkeyi savaşa sokarak cevap verdi.

SAVAŞ VE FAŞİZMİN SONU

Faşizm, pozitivizme karşı bir isyanın ürünü olması nedeniyle iradeye, harekete, inanca ve şiddetin yaratıcı gücüne fazlaca vurgu yaptı. Savaş mükemmel bir faşist eylemiydi; ve rejimin güçlü bir ortak kimlik hissi yaratmak için bu kadar çaba göstermesinin temel nedenlerinden biri İtalyanları ülkeleri için savaşmaya ve ölmeye hazır hâle getirme isteğiydi. Mussolini Aralık 1925'te "Ulusun kalıcı bir savaş içinde olduğunu ... düşünüyorum" demişti. Dolayısıyla faşizmin birçok girişiminin açıkça askerî bir boyuta sahip olması şaşırtıcı değildi. Nüfus seferberliği, sporun ve zindeliğin teşvik edilmesi, gençlik örgütleri, ve ekonomide ("tahıl savaşı"yla başlayan) kendine yeterliliği arttırma çabaları en azından kısmen İtalya'yı savaşa hazır hâle getirmek içindi.

Gelgelelim, faşizm diğer birçok konuda olduğu gibi bu meselede de tutarlı bir rota izlemedi. 1915-18'deki olayları yüce bir manevi ve siyasi tecrübe addeden birçok kişi gibi Mussolini de savaş söylemini ve savaşa ait değerleri yüceltmeyi sürdürmek istiyordu, fakat faşizm 1920'ler boyunca daha çok yurtiçindeki bireyüstü düşmanlarla savaştı: PSI, komünistler, liberaller, *popolari*, ithal tahıl, ve nüfus azalışı. Mussolini yurtdışında saldırganlık sergilemeye veya toprak ele geçirmeye 1923'teki Korfu bombardımanı dışında çok az kafa yordu. Özü itibarıyla İtalya'ya özgü gördüğü faşizmin evrensel bir ideoloji ve doktrin olduğunu iddia etmeye ancak 1920'lerin sonunda, filozof Giovanni Gentile'nin yardımıyla başladı.

Rejim yurtiçinde güçlendikten sonra Mussolini dış siyasetle gitgide daha fazla ilgilenmeye başladı. Faşizm diğer sahalarda olduğu gibi burada da farklı yerlerden aldığı ögeleri bir araya getirdi. Hareket 1920-1'de "sakat zafer" söyleminden faydalandı ve Versay Antlaşması'nı revize etmeyi deneme fikri partideki birçok kişiden destek gördü. Ne var ki bunun tam olarak nasıl gerçekleştirileceği belli değildi. Mussolini Balkanlardaki istikrarı bozmak için 1926'dan itibaren bölgedeki terörist grupları destekledi fakat bunda pek başarılı olamadı. Faşist dışişleri politikası üzerindeki özellikle önemli bir

etki kaynağı milliyetçilikti: İtalya'nın bir "işçi ulusu" olmasının ve demografik sebeplerin Akdeniz'de emperyalist bir yayılmayı gerektirdiği düşüncesini benimseyen faşizm, 1920'lerin son yıllarından itibaren bu düşüncenin üzerinde ısrarla durdu.

Mussolini'nin başlıca diplomatik taktiği savaşçılıkla uysallık arasında ani geçişler yaparak diğer devletlerden taviz koparmayı denemekti. Lakin Ocak 1933'ten sonra bu oyunda bir rakiple karşı karşıya kaldı. Başlarda Hitler'i neredeyse hiç ciddiye almıyordu fakat Alman liderin Milletler Cemiyeti'nden ayrılması onu ürküttü: Öngörülemez şekilde hareket etme tekeli tehlike altında gibiydi. 1934'te Avusturya şansölyesi Dollfuss bir Nazi darbesinde katledildi: O sırada şansölyenin karısı kendini şansölyenin hamisi olarak gören Mussolini'nin yanında kalıyordu. Öfkeye kapılan Mussolini ordu birliklerinin Brenner'da toplanmasını emretti. Sahne arkasına itildiği yönünde hızla kuvvetlenen bir hisse kapılmıştı ve gitgide artan bir sıklıkla yurtdışında kendi çarpıcı hamlesini yapmayı düşünmeye başladı.

Mussolini 1920'lerin son yıllarından beri artan bir sıklıkla İtalya'nın sömürgelerinin genişletilmesi ihtiyacından bahsediyor ve ülkedeki nüfus fazlalığının bunu meşru kıldığını iddia ediyordu. 1932'de Libya'daki kabilelerin isyanını bastırmak amacıyla icra edilen (ve gaz silahlarıyla toplama kamplarının kullanıldığı) bilhassa sert bir seferden sonra Etiyopya'yı işgal etmeye yönelik taslak niteliğinde planlar hazırlandı. Ekim 1935'te bu planlar uygulamaya kondu. Etiyopya'nın fethi özellikle de Milletler Cemiyeti'nin yaptırımları nedeniyle muazzam ölçüde pahalı bir girişim oldu. Öyle ki ülkenin altın rezervinin arttırılması için evli çiftlerden alyanslarını vermesi bile istendi. Bununla birlikte, asıl bedel siyasiydi. İtalya, başta Britanya ile Fransa gelmek üzere uluslararası camianın gözündeki güvenilirliğini kaybetti ve Mussolini geri dönüşü mümkün olmayacak bir şekilde Almanya'ya yönelmek zorunda kaldı. 1936 yılının sonuna gelindiğinde bir "Roma-Berlin Mihveri"nden bahsediyordu.

Etiyopya'nın fethi, bütün feci sonuçlarına rağmen İtalya'da muazzam derecede olumlu karşılandı. Bu fetih sayesinde 1896'daki

Adua yenilgisinin acı verici hatırası silinmişti: Crispi'nin talihsiz komutanı Baratieri'nin dul eşi, Mussolini'ye kocasının intikamını aldığı için teşekkür eden bir telgraf gönderdi. Savaşı Benedetto Croce bile münasip buldu. Mussolini'nin yurtiçindeki sermayesi muhtemelen hiç bundan daha yüksek olmamıştı. Mayıs 1936'da Palazzo Venezia'nın balkonunda coşkun kitlelere İtalya İmparatorluğu'nun kurulduğunu ilan etti. Capitol ile Kolezyum arasında uzanan ve her iki yanına eski Roma İmparatorluğu'nun haritalarının yerleştirildiği yeni Via dell'Impero caddesi faşizmin Sezarların mirasını devralmasını simgeledi.

Etiyopya Mussolini'ye tehlikeli bir öz güven verdi. Batı demokrasilerinin gerilemekte olduğuna kanaat getiren Mussolini, 1933'teki Oxford Birliği[10] münazarasını ve birliğin meşhur savaş karşıtlığı seçimini Britanyalıların artık savaşma azmine sahip olmadığına yordu. Görünüşe göre gelecek faşizmdeydi. 1936'nın ikinci yarısında, cumhuriyetçilerle savaşan General Franco'ya yardım etmek için İspanya'ya asker göndermeye başladı. Bunun için gerçekçi bir sebep yoktu ve sağduyu bunun tersini gerektiriyordu, fakat Mussolini hesaplarında sağduyuyu gitgide daha az dikkate almaya başlamıştı. Mussolini'nin beklediğinden daha uzun süren iç savaşa çok sayıda İtalyan askeri ve uçağı gönderildi. Savaş aynı zamanda Fransa ve Britanya'yla barışma umudunu yok ederek İtalya'yı Almanya'nın kollarına her zamankinden daha güçlü bir şekilde itti.

Mussolini 1937 sonbaharında Almanya'yı ziyaret etti ve burada âdeta bir yarı tanrıymışçasına muamele gördü. Hitler'in Avrupa'yı "faşistleştirmesine" yardım etmeye söz verdi ve iki ülkenin "sonuna kadar beraber yürüyeceğini" ilan etti. Seyahatinin zirve noktası Berlin'deki etkileyici açık hava mitingiydi: Mussolini burada gök gürültülü sağanak altında toplanmış birkaç yüz bin kişiye hitap etti. Bundan böyle Mussolini her bakımdan Almanya'nın kontrolünde olacaktı. Faşizm ise Nazizmin etkisi altında son bir dönüşüm geçirerek 1919-20'deki eski burjuva karşıtı radikalliğine geri dönecek ve

10 Oxford şehrinde bulunan ve üyelerinin çoğunluğunu Oxford Üniversitesi öğrencilerinin teşkil ettiği bir münazara kulübü. -ç.n.

önceki on beş yılda gözle görülür bir şekilde başarısız olmuş "yeni insan" inşa etme çabasını neredeyse komik bir saçmalık havası içinde tekrarlayacaktı.

1938'de rejim "gelenek reformu"nu hayata geçirdi. El sıkışmak hijyenik olmadığı gerekçesiyle bir anda yasaklanıverdi: Onun yerine sol kolun diklemesine uzatılması yoluyla verilen "Roma selamı" kullanılmalıydı. Kibar hitap kelimesi olan *Lei* ise fazla dişil bulunduğu için yasaklanarak *Voi* ile değiştirildi. Ayrıca memurlara üniforma giyme zorunluluğu getirildi ve dekadan bir alışkanlık olarak görülmeye başlayan kahve içme alışkanlığı sınırlamalara tabi tutuldu. Bu reformların kısmen Hitler'i etkilemek ve Nazizm'le faşizmin ideolojik akrabalığını vurgulamak için gerçekleştirildiği, İtalya ordusuna *passo romano* isimli yeni bir yürüyüş şeklinin dayatılmasından belliydi. Almanların kullandığı kaz adımından başka bir şey olmayan bu yürüyüş şekli, ordunun saygınlığını belki de her şeyden daha çok önemseyen Kral için bilhassa rahatsız ediciydi.

"Gelenek reformu"nun insanlıktan en uzak yönlerinden biri, ırkçı kanunlar çıkarılmasıydı. 1935-6'daki Etiyopya fethi rejimin etnik üstünlüğe dayalı acımasız bir "emperyalist" zihniyet oluşturma kararı vermesine yol açtı. Bu karara uygun olarak 1937'de İtalyanlarla Afrikalıların bir arada yaşamasını yasaklayan kanunlar çıkarıldı. Bunları 1938 sonbaharında yürürlüğe giren Yahudi karşıtı kanunlar izledi. İtalya Yahudilerinin "Aryanlar"la evlenmesi, kamu sektöründe çalışması, partiye katılması, ve elli hektardan daha fazla toprağa sahip olması yasaklandı. Bu olağanüstü bir şeydi. Mussolini sadece birkaç yıl önce açıkça İtalya'da bir ırk meselesinin var olmadığını söylemiş ve uzun süre boyunca Yahudi bir metresle birlikte olmuştu. İtalya'daki Yahudilerin sayısı azdı (yaklaşık 45.000) fakat bunların arasında çok sayıda saygın akademisyen ve iş adamı bulunuyordu. Ayrıca Yahudiler büyük ölçüde asimile olmuş durumdaydı. Birçok İtalyan yeni kanunlar karşısında büyük bir öfke duydu ve Kilise bu kanunları (çok da sert olmayan bir dille) kınadı.

Irkçı kanunlar ve "gelenek reformu", rejimin ideolojik momentumunu arttıracağını uman genç entelektüellerden kayda değer

ölçüde destek gördü. Fakat muhtemelen İtalyanların büyük kısmı faşizmin yeni radikalliğinden çok ülkenin 1936-9'daki ekonomik durumuyla ilgilendi. İtalya, Milletler Cemiyeti'nin Etiyopya işgalinden sonra koyduğu yaptırımlar nedeniyle ticaretinin büyük kısmını Almanya'ya yönlendirmek zorunda kaldı ve Almanya'ya sunabileceği çok az şeyi olduğu için ticari konumu zayıfladı (bkz. 8. Tablo). Böylece hayati temel maddeleri satın alma kabiliyetinde çarpıcı bir düşüş yaşandı ve 1936-8'de 1913'te ithal edebildiğinin sadece yarısını ithal edebildi. İtalya sanayisi ciddi bir tehlikeyle karşı karşıyaydı. İş yeri açma ruhsatlarına, kartellere ve sabit fiyat uygulamasına başvurulmasına rağmen vergi mükellefleri İtalya'daki sanayi üretiminin sürdürülmesi için muazzam bedeller ödedi. Ev fiyatlarının yüzde 5'ine tekabül eden "zorunlu kredi" bilhassa tepki çekti.

İthalatın kısıtlanmasıyla birlikte hükûmet ekonomik öz yeterlilik yahut diğer bir adıyla "otarşi" politikası uygulamaya başladı. Sanayinin alüminyum gibi belirli alanlarına özel teşvikler sağlandı. Hızla büyüyen alüminyum sektöründeki üretimin büyük kısmı Venedik yakınlarında 1922'den sonra kurulan ve 1939'da 15.000 işçi istihdam eden Porto Marghera'da gerçekleşti. Devlete ait petrol şirketi petrol arayışına yeni bir canlılık kazandırdı: Bu şirket 1939'a gelindiğinde ülkedeki petrol ihtiyacının dörtte birinden daha büyük bir kısmını karşılayabilir durumdaydı. İthal ürünlere sentetik alternatifler bulunmaya çalışıldı: Yünün yerini sütten imal edilen *lanital* alırken pamuğun yerini rayon aldı. Gelgelelim böyle girişimler pek başarılı olmadı ve 1939'da yerli üretim İtalya'nın ihtiyaç duyduğu temel malzemelerin sadece beşte birini karşılayabildi. Ülke bir savaşı kaldırabilecek durumda değildi.

Rejimin 1930'ların son yıllarındaki radikal burjuva karşıtlığının ekonomik korkuları azaltmayı ve devletin (özellikle de PNF'nin) yozluğuyla verimsizliğine yönelik artan öfkeyi yatıştırmayı ne ölçüde amaçladığı tam olarak belli değildir. Fakat bulgular Mussolini'nin 1930'ların son yıllarında gerçeklik algısını hızla kaybettiğini düşündürmektedir (Ona gerçekleri söylemekten korkan vasat ve yalaka insanlardan müteşekkil bir maiyete sahip olması durumu

iyice beter hâle getiriyordu). Mussolini aynı zamanda hastaydı ve neredeyse sürekli ağrı çekiyordu. İtalyanları güçlendirecek bir savaşa ihtiyaç olduğu hakkında uzun uzun konuşuyor; onları sürekli azarlamak gerektiğini, zira disiplin ve itaat duygularından yoksun olduklarını söylüyordu. Savaşçı söylemleri kısmen Britanyalılarla Fransızları korkutarak onlardan tavizler koparmaya yönelik bilinçli hesaplarının sonucuydu, fakat söylediklerine zaman zaman kendisinin de inandığını gösteren işaretler vardı.

Aslında uzun bir modern savaşa İtalya'nın ekonomisi kadar ordusu da hazır değildi: Ekipman ve talim açısından yetersizlik söz konusuydu. Rejim tüm savaşçı söylemlerine rağmen ciddi bir stratejik planlama yapmamıştı. Birkaç mükemmel savaş gemisine ve birinci sınıf bir denizaltı filosuna sahip donanmanın hiç uçak gemisi yoktu; 1939'da ordu neredeyse tamamı hafif tank sınıfında olan sadece 1.500 tanka sahipti;[11] hava kuvvetleriyse uzun erimli bombardıman uçaklarından yoksundu ve yavaş avcı uçaklarına sahipti. Ayrıca temel ulaşım vasıtaları sayı bakımından umutsuz derecede yetersizdi. Görünüşe göre İtalya'nın ne tarz bir savaşa dâhil olabileceğine pek kafa yorulmamış ve Akdeniz'de gerçekleşecek bir savaş için bile plan yapılmamıştı.

İtalya silahlı kuvvetlerindeki sorunların büyük kısmı liderlerin yetersizliğinden kaynaklanıyordu. Subay kadrosu muhafazakâr, yaşlı, ve döneminin aşırı gerisindeydi: Başarının anahtarının teknoloji değil moral olduğu inancına hâlâ sıkı sıkıya bağlıydı. Bir diğer ölümcül zayıflık; ordu, donanma ve hava kuvvetleri arasındaki yoğun rekabetti. Eş güdüm eksikliğine yol açan bu rekabet muhtemelen uçak gemisine sahip olunmamasının ve İtalya'nın hava savunma sistemlerinin bu kadar yetersiz kalmasının başlıca nedeniydi. Bununla beraber, en büyük kabahat bizzat Mussolini'deydi. Askerî yeteneklere sahip olduğuna inandığı için aynı anda savaş, donanma ve hava kuvvetleri bakanı olmakta ısrar etti; fakat kararları çoğunlukla sağlam tavsiyelere değil, sezgilerine duyduğu tehlikeli inanca dayandı (Tabii bu kararları kendisi verdiyse).

11 Mussolini hafif tankları İtalyanların karakterine daha uygun buluyordu.

Ağustos 1939'da Mussolini'nin dışişleri bakanı (ve damadı) Kont Ciano Hitler'in Polonya'yı işgal etme niyetini öğrenerek dehşete düştü: İtalya geçen Mayıs'ta imzaladığı "Çelik Paktı"yla Almanya'ya askerî yardım sağlama yükümlülüğü altına girmişti ve şimdi felaket ihtimaliyle karşı karşıyaydı. Ne yazık ki, muhtemelen Hitler daha önceki görüşmelerden birinde Mussolini'ye planlarından bahsetmiş ve Mussolini onda bu planları onayladığı izlenimini uyandırmıştı: Duce Almancayı iyi konuştuğunu sanıyordu ve görüşmeye hiç çevirmen katılmamıştı. Bir kaçış yoluna ihtiyaç duyan Mussolini hemen İtalya'nın savaşa ancak Almanya'nın 17.000 tren dolusu mühimmat göndermesi durumunda katılacağını bildirdi. Almanya'nın bu miktarı karşılamasının imkânsız olduğunu biliyordu ve savaşın başladığı Eylül ayında İtalya'nın "doğrudan savaşta olmadığını" ilan etti (Muhtemelen kelime seçiminden memnuniyet duymuştu).

Lakin sonraki Mayıs'a gelindiğinde Danimarka, Norveç, Belçika ve Hollanda işgal edilmişti; Fransa yenilmeye yakındı; ve bunları gören Mussolini savaştan uzak durmakta zorlanıyordu. Hitler'in Çekoslovakya'yı ele geçirmesini telafi etmek için 1939 sonbaharında birkaç yıldır fiilen İtalyan mandası olan Arnavutluk'u ilhak etmişti ve şimdi özellikle Akdeniz'de daha büyük parçalar koparmak istiyordu. Nitekim 19 Haziran 1940'ta, kamuoyuna coşkudan ziyade endişenin hâkim olmasına rağmen İtalya'nın savaşa girdiğini ilan etti ve birkaç gün sonra orduya Fransa Alpleri'ne doğru ilerleme emri verdi. İtalya birliklerinin bu kısa seferde kötü bir performans sergilemesi İtalya'nın askerî anlamda hazırlıksız olduğunu ve ciddi planların yapılmadığını gösterdi. Fakat Mussolini savaşın kısa süre içinde biteceğinden ve İtalya'nın Akdeniz'deki başat güç hâline geleceğinden emindi.

Bu en ciddi hatası oldu ve İtalya neredeyse sadece kuru gürültü ve söylemlerle hazırlandığı bir savaşa sürüklendi. Sonraki üç senede bir dizi askerî fiyasko yaşandı. 1940 sonbaharının sonunda Mussolini aniden Yunanistan'a girdi: Buraya gönderilen İtalya birlikleri bozguna uğratıldı ve Almanya durumu kurtarmak için devreye girmek zorunda kaldı. Daha da kötüsü, İtalya donanması

Matapan Burnu'nda ağır bir yenilgi aldı ve bir daha eski gücüne kavuşamadı. 1941 ilkbaharında İtalya Doğu Afrika'daki imparatorluğunu kaybetti. Aynı yıl Mussolini Sovyetler Birliği'ne yönelik başarısız saldırıya 200.000'i aşkın asker göndermekte ısrar etti. Kuzey Afrika'da gerçekleşen El Alameyn Muharebesi Mayıs 1943'te buradaki Mihver kuvvetlerinin teslim olmasıyla sonuçlandı ve İtalya'nın otuz yılı aşkın bir süredir elinde tuttuğu Libya'yı kaybetmesine giden yolu açtı. Temmuz 1943 yılında geldiğinde İtalya'nın kendisi de işgale uğradı.

Yurtiçinde, gıda kıtlıkları ve Müttefik bombardımanı hızlı bir moral kaybına yol açtı. 1941'de en temel ihtiyaç maddeleri bile karneye bağlanırken, zirai üretimdeki düşüş ve çok sayıda köylünün ürünlerini devletten saklamaya meyletmesi şehirlerdeki güçlükleri arttırdı.[12] Hava bombardımanları durumu daha da beter hâle soktu ve bozgunculuk yayıldı. Mart 1943'te Torino'da 100.000'i aşkın işçinin greve çıkması üzerine İtalya yaklaşık son yirmi yıldaki ilk ciddi işçi sorunuyla karşı karşıya geldi. Çok geçmeden kuzeydeki diğer bölgelere de yayılan protestoların ekonomik olduğu kadar siyasi de olduğu aşikârdı. Bu sırada birçok fabrikada gizlice faaliyet gösteren komünist örgütçüler olayları iyice harladı. Faşist İtalya yalnızca dışarıdan değil, içeriden de parçalanıyordu.

Yenilgi yaklaşırken Roma'daki atmosfer entrika ve komplolarla iyice ağırlaştı. Mesele İtalya'nın savaştan nasıl çıkarılacağıydı. Çoğu komplonun odak noktasında saray vardı. Zira Kral hâlâ Mussolini'yi azletme ve yeni başbakanı seçme yetkisine sahipti ve ordu, *carabinieri* ve polisin büyük kısmı kraliyete hâlâ sadıktı. Gelgelelim, pek cesur biri olmayan ve kendi konumunu tehlikeye sokmaktan korkan Kral fazla dikkat çekmekten kaçındı. Kral'ın şansına, enkazdan bir şeyler kurtarmanın yegâne yolunun Mussolini'den kurtulmak olduğuna önemli faşistlerin bazıları da kanaat getirmiş durumdaydı.

10 Temmuz 1943'te Sicilya'ya çıkan Müttefikler çok az direnişle karşılaştı. Hatta ada sakinleri işgalcileri memnuniyetle karşıladı.

12 Köylüler sakladıkları ürünleri ya kendileri tüketiyordu ya da karaborsaya sürüyordu.

Yıllardır devam eden ihmal, savaşın yarattığı tahribat, ve Mussolini'nin 1941'de bütün Sicilyalı memurları anakaraya tayin etme kararı vermesi gibi duyarsız hareketler faşizme duydukları sadakati tüketmişti.[13] 24 Temmuz akşamında, PNF'nin ana yürütme organı olan Büyük Konsey bir toplantı düzenledi. Partideki önemli isimlerden Dino Grandi, Kral'ın anayasal yetkilerinin tamamını geri almasını öngören bir önerge sundu: Bu hamlesi iyi hazırlanmış bir komplonun parçasıydı. Uzun bir tartışmanın ardından önerge kabul edildi ve ertesi gün Kral'ı ziyarete giden Mussolini tutuklandı. Faşizmin sonu gelmişti; ve Mussolini'yi canı pahasına savunmaya ant içmiş 4 milyon PNF üyesinin hiçbiri ciddi bir direniş veya tepki göstermedi.

13 Mussolini'nin tayin kararı adalılara güvenmediğinin açık bir belirtisiydi.

9

Cumhuriyet

DİRENİŞ, 1943-1945

Mussolini'nin düşüşü coşkuyla karşılandı ve savaşın çok geçmeden sona ereceğine dair yaygın bir kanaat doğurdu. Yeni başbakan Pietro Badoglio savaşın süreceğini ilan etti fakat buna kendisi bile inanmıyordu. Hükûmetin hedefi; bir ateşkes imzalanana kadar Almanların gönlünü hoş tutmak, hızlı bir şekilde taraf değiştirmek, ve sonrasında Müttefiklerin yardımıyla Roma'yı ele geçirmekti. Ne var ki gecikmeler yaşandı ve orduyu yaşanmak üzere olan şeye hazırlamak için uygun planlar yapılmadı (Badoglio ve Kral, İtalyanlara karşı büyük bir güvensizlik duyan Almanya'dan korkuyordu). Ateşkesin imzalandığı 3 Eylül'e gelindiğinde Almanlar yarımadaya akın akın takviye göndermekteydi ve İtalya ordusu herhangi bir tarafta savaşmaya devam edecek cesaret ve kararlılığa sahip değildi. Nitekim, İtalya kuvvetlerinin Amerikanların Roma'yı ele geçirmek için başlatacağı saldırıya yardım etmesinin kararlaştırılmasına rağmen fiiliyatta böyle bir destek söz konusu olmadı. Yukarıdan herhangi bir emir almayan İtalya birliklerinin dağılması üzerine Almanlar Kuzey ve Orta İtalya'yı kolayca işgal etti.

Bu işgal İtalya'yı parçaladı. Kral ve hükûmet Nazilerden kaçmak için Roma'yı terk ederek Brindisi'ye yerleşti: Kolayca korkaklık olarak nitelendirilen bu hareket 1946'da kraliyetin kaderini mühürleyecekti. Bu sırada Almanlar Gran Sasso Dağı'ndaki hapishaneden

kurtardıkları ve kuzeye götürdükleri Mussolini'yi Garda Gölü kıyılarında kurdukları kukla hükûmetin başına getirdi. Faşizmin son nefesini teşkil eden Salò Cumhuriyeti, çeşitli polis kuvvetlerinin (Bunların bir kısmı özel suç çetelerinden başka bir şey değildi) sergilediği vahşetle ve hareketin ilk dönemindeki sendikacı ögeleri yeniden canlandırma çabalarıyla öne çıktı: Mesela 1944 tarihli bir kanun büyük şirketlerin yönetim kurullarının yarısının işçiler tarafından seçilmiş temsilcilerden oluşması gerektiğini ilan etti.

Ne var ki işçi sınıfını faşizmin kendilerinden yana olduğuna inandırmak için çok geç kalınmıştı. Fabrikalarda faaliyet göstermeye çoktan başlamış komünist eylemciler Mart 1944'te kuzeyde başarılı bir genel grev düzenledi. Salò Cumhuriyeti'ne verilen sınırlı boyuttaki destek Roberto Farinacci gibi radikallerden veya orta sınıfa mensup fırsatçılardan geldi. Mussolini hasta ve yalnızdı. Ayrıca gerçek bir iktidara sahip değildi ve Naziler tarafından acımasızca itilip kakılıyordu. Kont Ciano'nun idam emrini vermesinin ardından, en sevdiği kızı Edda onu terk etti (Edda'nın kocası olan Ciano'nun idam edilme nedeni 24 Temmuz akşamındaki Büyük Konsey toplantısında Mussolini'nin aleyhine oy kullanmış olmasıydı). Nisan 1945'te metresi Claretta Petacci'yle birlikte Alpler üzerinden kuzeye doğru kaçmaya çalıştığı sırada partizanların eline düştü. İçinde bulunduğu şartlar düşünüldüğünde, partizanların onu kurşuna dizmesi adil olduğu kadar merhametli bir hareketti de.

Müttefiklerin kuzey yönündeki ilerlemesi yavaş ve sancılı bir süreçti. Almanlar kuvvetli bir direniş sergilerken Amerikanlar kaynaklarını daha çok Fransa'daki saldırıya ayırmayı tercih etti. Bununla birlikte; ilerlemenin yavaşlığı, İtalya'nın siyasi geleceğinde önemli rol oynayacak bir direniş hareketinin ortaya çıkması için gereken zamanı sağladı. İlk partizan grupları 1943 sonbaharında boy gösterdi. Bunların çoğu, Nazilerden kaçtıktan sonra dağa çıkan ve bölgedeki köylülerin yardımıyla hayatta kalan savaş tutsaklarından veya eski askerlerden müteşekkildi. Sabotaj eylemlerinde bulunan ve komando akınları düzenleyen partizanların aynı zamanda görülecek

34: Faşizmin sonu. Mussolini'nin, metresi Claretta Petacci'nin ve idam edilmiş diğer faşistlerin Milano'daki Piazzale Loreto'daki benzin istasyonunda baş aşağı asılmış cansız bedenleri, 29 Nisan 1945. Mussolini ve Petacci'nin cesetleri soldan dördüncü ve beşinci sıradadır.

hesaplarının da olması, direniş hareketinin ara ara özgürlük savaşı kadar iç savaş çehresine de bürünmesine yol açtı.

Yirmi yıldan uzun bir süre önceki *squadristi* gibi partizanlar da çok geçmeden örgütlü siyaset sahasına çekildi. Komünist Parti en büyük takipçi kitlesine sahip olduğunu iddia ediyordu: Partiden yana olan direniş savaşçılarının sayısı belki de 50.000'i buluyordu ki bu bilfiil direniş gösterenlerin yarısından daha fazlasına denkti. İkinci sırada, faşizmin manevi lekesini silmeye can atan kültürlü entelektüellerin liderliğindeki radikal, liberal ve demokrat Hareket Partisi vardı. Liderliğini Ferruccio Parri'nin üstlendiği bu entelektüeller ileride idari teşkilatta siyasi bir tasfiye gerçekleştirilmesi gerektiği düşüncesinin en azimli savunucuları olacaktı. En büyük üçüncü grup, partizanlarını çok sayıda din adamının desteklediği Hristiyan Demokratlardı. En sondaysa komünistlerle ittifak içindeki sosyalistler ve monarşi yanlısı ufak bir grup teşkil eden liberaller bulunuyordu.

Komünistlerin gücü daha çok teşkilatlanma kabiliyetlerinden kaynaklanıyordu. Faşizmin sona ermesinden sonra hapishaneden çıkan 3.000 komünist lider hiç vakit kaybetmeden partizanların ve fabrika işçilerinin desteğini kazanmaya koyuldu. 1944 ilkbaharında Moskova'daki sürgününden dönen parti sekreteri Palmiro Togliatti kraliyet hükûmetine ve Pietro Badoglio'ya katılmaya hazır olduğunu ilan etti. Bu, daha sonraları *svolta di Salerno* (Salerno'daki dönüm noktası) diye bilinecek belirleyici bir andı. Geniş bir faşizm karşıtı cephe dâhilinde hareket etme kararı kısmen Stalin'in isteklerinden kaynaklanıyordu fakat kararın verilmesinde Togliatti'nin kendi fikirleri de rol oynadı. Zira Togliatti solun 1920'lerdeki dağılışını gördükten sonra İtalya'da başarılı bir sosyalist ihtilalin gerçekleşebilmesi için ülkenin uzun bir yol kat etmesi gerektiği sonucuna varmıştı. Ona göre demokrasi ihtilalin ön şartlarından biriydi.

Müttefikler (ya da en azından Britanyalılar) komünistlerin hükûmete katılması ihtimalini pek hoş karşılamamalarına rağmen buna engel olamadılar. Haziran 1944'te Roma'nın kurtarılmasından sonra büyük direniş partilerinin liderleri General Badoglio'yu

istifaya zorlayarak yaşlı Ivanoe Bonomi'nin başbakanlığı altında bir koalisyon kurdu.[1] Fiilen bir darbe olan bu hamle faşizm karşıtı kuvvetlerin kendine ne kadar güvendiğini gözler önüne serdi. Bu öz güven gelecekte Müttefiklerin İtalya'ya bakışındaki bazı kuruntulara anlam verememelerine neden olacaktı.

Kurtarılmamış kuzeyde, Ulusal Kurtuluş Komiteleri denen geçici yerel yönetimler tesis edildi. Bu komitelerin bileşenleri bölgeden bölgeye farklılık gösterdi fakat Roma'daki gibi buralarda da faşizm karşıtı partilerin temsil edilmesi eğilimi söz konusuydu. Komitelerin faaliyetlerini en üst derecedeki CLNAI koordine ediyordu. Savaşın sonu ufukta belirdiğinde, büyük şehirleri Müttefiklerden önce kurtarmayı amaçlayan bir genel ayaklanma ilan edildi. Bu ilanın ardından, 1945 Mart'ında 80.000 civarında olan partizan sayısı Nisan sonuna kadar yaklaşık 250.000'e yükseldi. Böylece, komitelerin amaçladığı gibi, büyük kuzey şehirlerini Britanyalılara faşizm karşıtları teslim etti. Psikolojik açıdan büyük bir öneme sahip olan genel ayaklanma ekonomik önemi de haizdi. Zira partizanlar geri çekilen Almanların fabrika ve makineleri patlatmasını önlemeyi başarmıştı.

YENİDEN İNŞA, 1945-1948

Faşizmin yenilgisine önemli ölçüde katkı sağlayan partizanların siyasi mitolojiye katkısı çok daha büyüktü. İtalya'daki yeni düzenin temelini "direniş değerleri"; yani demokrasi, hürriyet, dürüstlük, sorumluluk, açıklık ve modernlik oluşturacaktı. İtalya baştan başlıyordu: Faşizmin ve liberalizmin kirli izlerini silecek, eski iktidar yapılarını yerle bir edecek, ve artık baskıcı bir diktatörlüğün "kurbanı" olarak görülen halkın bastırılmış manevi enerjisini açığa çıkaracaktı. Müstakbel İtalya cumhurbaşkanı Luigi Einaudi Temmuz 1944'te, "Valilerden kurtulun!" diyordu: "Merkezî yönetimin tüm izlerini ortadan kaldırın Ülkenin birliğini valiler sağlamıyor Birliği, kendi kendini yönetmeyi hatalar yaparak ve bedel ödeyerek öğrenmek zorunda olan İtalyanlar sağlıyor."

1 İyi bir kralcı gibi görünen Badoglio, monarşiyi komünizme karşı bir kalkan teşkil edecek şekilde güçlendirmek isteyen Churchill'den fazlaca destek görmüştü.

Temizleyici "Kuzey rüzgârı"na derin bir ulusal tevazu hissi ve uluslararası camiaya yeniden kabul edilmeye yönelik kuvvetli bir arzu eşlik etti. Bunun tek sebebi yenilgi değildi: İtalya'nın on sekizinci yüzyılda başlayan, *Risorgimento* boyunca devam eden, ve on yıllar boyunca çok fazla siyasi sabırsızlıkla öfkeye yol açan uzun ve zıtlıklarla dolu modernlik macerasının etkisi de söz konusuydu. Faşizm, zıtlıkları yerli bir kimlik yaratarak çözmeye çalışmış fakat başarısızlığı sonucunda huzursuzluk hissini arttırdığıyla kalmıştı. Yazar Corrado Alvaro 1944'te "Faşizm, Avrupa'ya doğru sertçe açılmış bir pencereydi" dedi. "Bu pencereden içeriye akın eden modern endişeler, kendi kendini hakir gören ve hayallerini başka yerlerde arayan bir ülkeye musallat oldu."

Manevi yenilenme isteği çok geçmeden hüsranla sonuçlanacaktı. Her şeyden önce, "kuzey rüzgârı" güneye ulaşamadı: Buranın Müttefikler tarafından kurtarılması bir direniş hareketinin ve yeni bir yönetici elitinin ortaya çıkmasını engelledi. Böylece 1945 güneyde eski düzenin tekrar onaylanması anlamına geldi: Bu, atalarının bazen Bourboncu bazen ılımlı olması gibi kendileri de bazen liberal bazen faşist olan büyük toprak sahiplerinin ve bunların himayesindeki burjuvaların (ve mafyanın) düzeniydi. Hüsranın bir diğer nedeni, yenilenme çabasının siyasi gerçekler karşısında iflas etmesiydi. Direnişçilerin çoğunluğu modern bir hükûmeti yönetecek yeteneklerden yoksundu. Ayrıca büyük kısmı ya komünist ya da ihtilalci sosyalistti ve böyleleri Soğuk Savaş ortamında dışlanmayla karşılaşacaktı.

1945-8 yılları sürekliliğin zaferine tanık oldu. Semboller, söylemler ve hatta anayasa değişti fakat eski kurumların ve görevlilerin büyük kısmına dokunulmadı; bunun sonucunda yeni bir manevi düzene inananlar büyük bir hayal kırıklığı yaşadı. Bu hayal kırıklığı sonraki yıllarda sistem karşıtı partileri, protesto hareketlerini ve terörizmi teşvik edecek, cumhuriyetle yöneticilerini kınayan bir edebiyat ve gazetecilik selini besleyecek ve böylece büyük bir istikrarsızlık kaynağı olacaktı. Güneyde yeni devletin otoritesine direnilmesi buradaki organize suç eylemlerine bulaşan kişilere manevi bir mazeret sağlayacaktı. "Gerçek" ve "siyasi" İtalya arasındaki (yahut

bir diğer deyişle insanlarla kurumlar arasındaki) mesafe bir kez daha ciddi bir boyuttaydı.

Savaşın sona erdiği ve partizanların Roma'daki hükûmetin kontrolünü devralmaya hazırlandığı Mayıs 1945'te İtalya'nın çözmesi gereken üç temel iç sorun vardı. Bunlardan ilki tasfiye sorunuydu: Faşistler ve faşizm sempatizanları ne ölçüde cezalandırılmalı ve ne kadarı görevden alınmalıydı? İkinci sorun kurumlarla ilgiliydi: Savaş sonrası İtalya'da ne tarz bir anayasa ve hükûmet benimsenmeliydi? Üçüncüsü sorun ise ekonomi sorunuydu: Yüksek enflasyon, işsizlik ve yeniden inşa gibi acil sorunlarla ve başta kuzeyle güney arasındaki uçurum gelmek üzere uzun vadeli yapısal sorunlara nasıl baş edilebilirdi? Tüm bu sorunların yanı sıra bir de barış antlaşmasıyla ve İtalya'nın yeni uluslararası düzendeki yeriyle ilgili diplomatik meseleler söz konusuydu.

Tasfiye sorunu bilhassa sıkıntılıydı. Hâlihazırda Farinacci ve Starace gibi en bednam faşistlerin çoğu partizanlarca tutuklanıp kurşuna dizilmişti ve intikam eylemleriyle kan davaları 1945 ilkbaharı ve yazı boyunca büyük ölçüde gelişigüzel bir şekilde devam etti: Sadece Nisan, Mayıs ve Haziran'da belki de 15.000 kişi öldürüldü. Öte yandan, asıl mesele kimin faşist olduğunu yahut belki de daha gerçekçi bir şekilde kimin faşist olmadığını belirlemekti. Milyonlarca İtalyan PNF'ye katılmış; milyonlarca kişi sendikalara kaydolmuş; yüz binlerce sanayici, toprak sahibi, memur ve entelektüel ya rejimden fayda sağlayıp onunla iş birliği yapmış ya da faşistlere karşı koymak için kılını bile kıpırdatmamıştı. Bunların hepsi "faşist" miydi?

Ulusal Kurtuluş Komitelerinin "tasfiye heyetleri" kurup faşizm destekçilerine karşı harekete geçmesi kafa karışıklığı ve öfke yarattı. Haziran 1945'te başbakanlık görevine getirilen Hareket Partisi lideri Ferruccio Parri'nin Nazilerle veya Salò Cumhuriyeti'yle "iş birliği yapmış" kişilerin cezaya çarptırılabileceğini ilan etmesi işleri daha da rahatsız edici bir boyuta taşıdı. Çok sayıda mahkeme bu kararı uygulamayı ve insanları mahkûm etmeyi reddetti. Zira hâkimler ve jüri üyelerinin büyük kısmı zanlılar kadar kendilerinin de suçlu olduğunun farkındaydı. En nihayetinde pragmatizm veya ortak suç

hissi galip geldi ve sistemli bir tasfiye gerçekleştirme girişimleri sonlandırıldı. Bu durumu tiksintiyle karşılayan Ferruccio Parri istifa etti ve 1946'da komünist lider Togliatti tarafından hazırlanmış bir genel af çıkarıldı.

Tüm bunların büyük sonuçları oldu. Bürokraside siyasi gerekçeler veya adam kayırma sayesinde işe girmiş veya terfi almış kişiler görev yapmaya devam etti. Bunlar devleti bireyden üstün gören ve vatandaşların hiçbir hakka sahip olmadığına inanan bir rejime hizmet etmiş insanlardı: Faşizm kamuya hizmet ve verimlilik düşüncelerine (en azından fiiliyatta) yabancı olmuştu. 1945'ten sonra idareye demokratik değerlerin aşılanamaması yeni devletin sıradan İtalyanlar nezdindeki güvenilirliğini ciddi ölçüde zedeledi. Bu başarısızlık iyi niyetli siyasetçileri de hayal kırıklığına uğrattı. Önemli kanunların fiiliyata geçirilememesi defaatle yaşanan bir durum hâline geldi: Söz konusu kanunlar Roma'daki veya yerel memurların masalarındaki işleme tabi tutulmamış belge yığınlarının ötesine geçemedi.

Bürokraside tasfiye yapılmaması başka önemli siyasi sonuçlar da doğurdu. Tasfiyeden vazgeçilmesi nedeniyle, faşizme sempati duyan çok sayıda polis, hâkim ve vali görevde kaldı. Bunun sonraki en az on yıl boyunca görülen bir sonucu, kanunun sık sık özgürlüğe fazlasıyla karşı bir şekilde yorumlanması oldu. Salò Cumhuriyeti'ni desteklemiş kişiler sıklıkla beraat ederken eski partizanlar 1943-5'te işledikleri "suçlardan" hüküm giydi. 1953'te, Mussolini'nin Yunanistan saldırısını konu alan bir piyesin yazarı ve yayımcısı "izinli asker" sıfatıyla askerî mahkemeye sevk edilip "savaş hâlindeki silahlı kuvvetlere leke çaldıkları" gerekçesiyle hapse gönderildi.[2] Basın özgürlüğü üzerinde büyük bir etkisi olan bilhassa ucu açık bir suç, "devlet kurumlarını itibarsızlaştırmak"tı. 1957'de bu suçtan 550 kişi yargılanacaktı.

Tasfiyeye yönelik siyasi iradenin daha kuvvetli olmamasının nedenlerinden biri, kurumlarla ilgili soruna verilen önemde yatıyordu. Birçok kişi 1922'de yaşananların tekrarlanmasına karşı en iyi tedbirin ince elenip sık dokunmuş bir anayasa olduğunu varsayıyordu (Bu varsayım büyük kısmı avukatlıktan gelen İtalya siyasetçilerinin

2 İzinli asker kategorisi altmış beş yaşının altındaki tüm erkekleri kapsıyordu.

35: 1945 İtalya'sındaki tuhaf ve anormal ittifak. Sosyalist ve komünist parti metinleriyle aynı ilan panosunu paylaşan Katolik kitapları, tespihler ve ibadet amaçlı resimler. Sol alt köşeye gizlice faşist parti materyalleri sıkıştırılmış.

kanunculuk eğilimini yansıtıyordu). 1945'te geçmişi unutmaya yönelik bir psikolojik ihtiyacın var olduğu düşünüldüğünde siyaseten uygun olan bu düşünce aynı zamanda nispeten dar görüşlüydü: Faşizmin resmiyetteki en kötü özelliklerinin tersine çevrilmesi için büyük bir çaba gösterilmesi anlamına geliyordu, fakat bunun ancak eski liberal sistemin bazı temel zayıflıklarının yeniden üretilmesi

pahasına gerçekleştirilebilmesine yol açtı. Ayrıca, bürokrasi ve 1931 tarihli faşist ceza kanunu gibi birçok bileşenin özü değil sadece dış görünüşü değişti.

Karara bağlanacak ilk mesele monarşiye ne olacağıydı. Victor Emmanuel faşizm yüzünden büyük bir itibar kaybı yaşamıştı ve 1943 Eylül'ünde Roma'dan kaçması konumunu daha da zayıflatmıştı. Mayıs 1946'da oğlu Umberto'nun lehine tahttan feragat ederek hanedanını kurtarmaya çalıştı. Lakin bir ay sonra (2 Haziran) Kurucu Meclis seçimiyle birlikte düzenlenen bir referandumda sadece 2 milyonluk bir çoğunlukla (10.7 milyona karşı 12.7 milyon) cumhuriyet kabul edildi. Kuzeyle güney arasındaki siyasi ayrım çarpıcıydı: Roma ve güney monarşiden yana oy kullanırken (Napoli'de seçmenlerin yüzde 79'u monarşiden yanaydı) kuzey kraliyeti reddetmişti (Cumhuriyet seçeneği Emilia'da yüzde 77, Trentino'da yüzde 85 oy aldı). Böylece 1860'taki selefi gibi cumhuriyet de fikir ayrılığından doğdu.

Yeni cumhuriyete verilen desteğin en düşük olduğu yer Sicilya'ydı. Ada çok eskiden beri özerklik yanlısı bir geleneğe sahipti ve 1860'taki birleşmeye verdiği tepki yeni devletin merkezî denetim dayatma çabalarına karşı koymak (ve bunun için çoğu zaman şiddete başvurmak) olmuştu. Bu durumu 1920'lerin son yıllarında mafyaya karşı sert bir kampanya yürüten fakat daha sonra adayı kendi hâline bırakan faşizm de değiştirmemişti. Savaşın sonuna doğru, demokrasinin ve özellikle de solun gücünün geri dönmesinden endişe duyan bazı büyük toprak sahipleri Sicilya'ya bağımsızlık kazandırmayı amaçlayan bir harekete liderlik etti. Bir süreliğine hatırı sayılır ölçüde destek gören hareket; polise ve orduya karşı gerilla harekâtı yürüten özel bir orduya bile sahipti. Gerilla komutanları arasında haydut Salvatore Giuliano da yer alıyordu.

Sicilya'daki huzursuzluk Kurucu Meclis'teki tartışmaların sahne arkasını teşkil etti. 2 Haziran seçimlerinde Hristiyan Demokratlar 556 sandalyeden 207'sini kazanırken komünistler 104, sosyalistler 115 vekil çıkarmıştı. 1947'de dağılacak Hareket Partisi ise sadece yedi sandalye kazanabilmişti. Vekillerin başlıca gündemi, halka mümkün olduğunca fazla özgürlük tanıyan bir siyasi sistem tesis

etmekti. Parlamento iki kamaradan oluşacak ve kamaraların üyeleri ülkedeki tüm kadın ve erkeklerin oy kullandığı seçimlerle belirlenecekti. Cumhurbaşkanının yetkileri fazlasıyla sınırlı olacaktı; nispi temsil ilkesi uygulanacaktı; yargı bağımsız bir hükûmet dalı teşkil edecekti; ve her şeyden önemlisi, yerel yönetimde birkaç özerk bölge bulunacaktı. Sicilya'nın da dâhil olduğu bu özerk bölgelerin kendi yasaları ve seçilmiş parlamentoları olacaktı.

Bölgeciliğe böyle bir taviz verilmesinde kısmen merkezî hükûmeti zayıflatarak yerel demokrasiyi güçlendirme isteği etkili olmuştu fakat aynı zamanda ayrılıkçılık korkusunun da payı vardı. Söz konusu ayrılıkçılık sadece Sicilya'da görülmüyor, merkeze uzak bölgelerde de varlık gösteriyordu (Böyle bölgeler arasında Sardinya, Fransızcanın konuşulduğu Aosta Vadisi, ve Almanca konuşulan Güney Tirol sayılabilir). Bu "özel" bölgelere çabucak özerklik verilmesi sayesinde 1948'e gelindiğinde ayrılıkçılık siyasi bir mesele olmaktan çıkacaktı. Lakin Kurucu Meclis'teki vekiller verdikleri kararla zayıf noktalarını açığa vurmuştu. Ulusal toprakların parçalanması veya küçülmesini engellemeye bu kadar istekli olmaları, *Risorgimento*'nun yarattığı duygusal ikilemin hâlâ ne kadar geçerli olduğunu gösteriyordu: Özgürlükle birlik nasıl bir araya getirilebilirdi?

İkilem, anayasadaki çok sayıda maddeyi sınırlayan veya sakat bırakan bir girdap teşkil etti. Mesela yerel yönetimle ilgili maddeler 1970'e kadar sadece "özel" bölgelerde uygulandı ve Anayasa Mahkemesi 1950'lerin son yıllarına kadar pek varlık göstermedi. Bazı önemli haklar ciddi ölçüde kısıtlandı. Anayasanın 40'ıncı maddesi, grev yapma hakkının "bu hakkı düzenleyen kanunlar çerçevesinde kullanılması" gerektiğini ifade etti. Lakin böyle kanunlar hazırlanmadı ve kanun kitaplarında bu konuyla ilgili sadece faşizm döneminde çıkarılmış ve yürürlükten kaldırılmamış kanunlar yer aldı. Çoğu zaman özerk bölgelere verilen yetkiler bile hiçe sayıldı. Sicilya'da polis teşkilatı ada başkanının kontrolünde olmalıydı fakat fiiliyatta buna kesinlikle izin verilemezdi.

1 Ocak 1948'de yürürlüğe giren anayasa çok sayıda tutarsızlık içeriyordu. Bu tutarsızlıklar hem insani hatalardan ve olayların

yarattığı baskıdan hem de Hristiyan Demokratlar ve komünistler gibi birbirinden çok farklı grupların isteklerini birbirine uydurma çabalarından kaynaklandı. Bu nedenle sık sık geniş kapsamlı ve muğlak söylemlere başvuruldu. Öte yandan, siyasi güvensizlik meselesi de bir o kadar önemliydi. Yeni düzen iki başarısız rejimin enkazının üzerinde inşa ediliyordu ve riskler büyüktü. İnsanlara özgürlük vermek teoride gayet güzel duruyordu fakat bu fiiliyatta liberalizmi yıkma özgürlüğü anlamına gelemez miydi? Bu 1860'taki ikilemin aynısıydı. Cumhuriyetin; Kamu Güvenliği Kanunu'na, 1931 tarihli ceza kanununa ve bunların sağladığı baskı araçlarına dokunmamasının tek nedeni unutkanlık değildi.

Kurucu Meclis'teki komünistler fazlasıyla iş birlikçi davrandılar; ve Kilise'yle devlet arasındaki ilişki meselesinde bile Hristiyan Demokratlarla aşırı sağı destekleyerek 1929'daki Laterano Paktı'nın anayasaya hiç değiştirilmeden dâhil edilmesini sağladılar. Komünistlerin bu tutumu şaşırtıcı görünebilirdi fakat Togliatti ılımlı ve uzlaşmacı bir görüntü sergilemekte kararlıydı: Savaştan sonra kuzeyin büyük kısmını kasıp kavuran sosyal huzursuzluktan faydalanmayı reddetti ve partideki tutucu isimlerin ayaklanma çağrısını duymazdan geldi. Keza huzursuzlukları pazarlık gücünü arttırmak için kullanmayı da reddetti (Bu tercihini anlamlandırmak öncekilerden biraz daha zordur). Solun 1920'lerdeki ve 1930'lardaki kaderi yüzünden travma yaşamış ve burjuvazinin gönlünü her ne pahasına olursa olsun hoş tutmaya karar vermiş gibiydi.

Bu çok tehlikeli bir stratejiydi. Zira inisiyatifi diğer partilere, özellikle de eski liberal ve faşist düzenin özünü yeni cumhuriyete aktarmayı başaran Hristiyan Demokratlara bırakıyordu. Hiç şüphe yok ki Togliatti yeni İtalya'nın Batılı kapitalist ittifaka dâhil olacağını ve bunun ihtilalci bir hareketi neredeyse imkânsız kılacağını hesaplamıştı (ve bu düşüncesinde haklıydı). Lakin en nihayetinde mümkün olan en kötü sonuçla karşılaştı: Hem parlamentodaki desteğinin bir kandırmacadan ibaret olduğunu iddia etmekte zorlanmayan merkez ve sağ tarafından kullanılıp 1947'de bir kenara atıldı, hem de partinin en azından radikal değişimler getirebilecek

bir güç olacağını uman komünistlerin (yani partideki çoğunluğun) yoldaşlığını değilse bile güvenini kaybetti.

Togliatti'nin siyasi stratejisinde arkadaşı Antonio Gramsci'nin yazılarının etkisi vardı. Hayatının son on yılını hapishanede geçiren Gramsci burada İtalya tarihinin akışı üzerine düşünmüş, özellikle de İtalya burjuvazisinin işçi sınıfı üzerinde manevi üstünlük ("egemenlik") kurmakta neden her zaman başarısız olduğunu irdelemişti. Düşünceleri Croce tarzı idealizmle Marksizmin bir karışımıydı.[3] Başarılı bir ihtilalden önce halkı zihnen sosyalizme kazandıracak bir fikir savaşı verilmesi gerektiği kanaatindeydi. Bu konudaki seferberlik düşünürlerin liderliğinde gerçekleşecek ve topluma çeşitli kültür vasıtaları yoluyla adım adım doktrin aşılanacaktı. Gramsci'nin Katolik Kilisesi'ne hayranlık duyması tesadüf değildi: Bu kurumun birçok bakımdan bir ihtilalci güç modeli olduğunu düşünüyordu.

1946'dan sonra ideolojik üstünlük mücadelesinde PCI'nın karşısında yer alan en büyük rakip Kilise oldu. Togliatti'nin partiyi cumhuriyetin demokratik çerçevesine oturtma çabalarının kaynağı komünistlere sivil toplumda sağlam bir temel kazandırma isteğiydi: Parti bu temeli kullanarak Kilise'nin toplum üzerindeki kültürel tahakkümünü zayıflatacak bir fikir savaşı başlatabilirdi. Togliatti çabalarında bir yere kadar başarılı oldu. 1940'larda ve 1950'lerde PCI'nın davası çok sayıda önemli yazarı, sinema yapımcısını ve sanatçıyı cezbetti. Bunların eserleri şüphesiz başta genç nesle mensup olanlar gelmek üzere çok sayıda İtalyan'ı etkiledi. Gelgelelim Kilise tarih avantajına sahipti ve özellikle de taşrada derinlere kök salmıştı.

Ayrıca Kilise artık davasını destekleyecek Hristiyan Demokratlara (DC) sahipti. DC tamamen dinî bir parti değildi: Hatta Don Sturzo'nun ve PPI'nın 1923'te neler yaşadığını çok iyi hatırlayan parti sekreteri Alcide De Gasperi partiyi Vatikan'a olan bağlılığından mümkün olduğunca kurtarmaya niyetliydi. Bununla birlikte, parti Katolik değerleri benimsiyor ve seçimlerde başarılı olmak için büyük ölçüde Kilise'nin manevi ve örgütlü desteğine güveniyordu.

3 Bu düşüncelerini bir dizi deftere yazmıştı ve bu defterler ölümünden sonra gizlice hapishaneden dışarı çıkarılmıştı.

Tıpkı faşistler gibi DC de 1950'lerden itibaren çok sayıda devlet destekli örgüt kullanarak sivil topluma yayılmaya çalıştı. Ayrıca komünistler takipçilerini Steinbeck veya Don Passos okumaya teşvik ederken DC egemenlik mücadelesinde nispeten daha ölümcül bir silah olan parayı kullandı.

Bununla birlikte, Hristiyan Demokratların komünistler karşısındaki avantajları kamu fonlarına erişimle, büyük himaye ağlarıyla ve kültüre yönelik daha mütevazı bir tutumla sınırlı değildi. İki partinin de tam anlamıyla kontrol edemediği bir diğer etken bunlardan çok daha önemliydi: tüketim kültürünün yükselişi. 1945'ten itibaren İtalya gelişmiş sanayi ekonomilerinin dünyasına kenetlendi ve ekonomiyle siyaseti etkileyen bu kenetlenme kendine özgü beklenti ve değerler getirdi. PCI Sovyetler Birliği imgesini övmeye ve toplum uğruna fedakârlık yapmayı esas alan bir ahlak anlayışını yüceltmeye çalışırken; sinema, televizyon, kuşe kâğıtlı haftalık dergiler ve yeni kitle iletişim araçları özel tüketime yönelik çok daha cazip bir mesaj verdi. Nitekim 1950'lerde sıradan İtalyanların çoğunluğu Moskova'nın değil Hollywood'un yarattığı hayallere meyletti.

Tabii İtalya'nın sanayileşmiş Batı'ya ne ölçüde dâhil olabileceği savaş sonrası dönem hükûmetlerinin stratejik kararlarına da bağlıydı. Faşizm 1930'larda devlet müdahalesiyle ve ulusun kendine yetmesini sağlayacak bir ekonomi tesis etme çabasıyla özdeşleşmişti. Cumhuriyetin ilk yıllarında ise serbest ticaret fikri benimsenerek bir dogma hâline getirildi. Bu kısmen faşizm dönemine yönelik bir tepkiden, kısmen de ekonomiyle ilgili yetkilerin eski doktrinlere bağlı liberallerin elinde olmasından kaynaklandı (Bu liberallerin arasında 1945-48'de İtalya Bankası'nı yöneten, 1947-8'de bütçe bakanlığı yapan ve 1948-55'te İtalya cumhurbaşkanı olan Luigi Einaudi gibi isimler yer alıyordu). Bunun sonucunda, savaş sonrası dönemin Batılı ekonomileri arasında devlet planlamasına ve müdahalesine en az tabi tutulan ekonomi muhtemelen İtalya'nınki oldu.

Ekonomiye verilen bu yön en çok büyük ihracat sanayilerine yaradı. Kuzey Avrupa'daki rakiplerinin çoğundan daha az zarar görmüş olmalarından ve başlıca enerji kaynaklarını teşkil eden

hidroelektrik santrallerinin hâlâ sağlam olmasından faydalanabilirlerdi. Hükûmet bu sanayilere yardımcı olmak için döviz denetimini mükemmel spekülasyon fırsatları sağlayacak şekilde gevşek tuttu. Böylece savaştan sonraki ilk yıllarda tekstil gibi sektörler olağanüstü bir büyüme gerçekleştirdi. Bunun bedeli devlet planlamasının fiilen sonlandırılmasıydı: Döviz ihracatçıların elinde olduğu için, hükûmetin ithal edilecek ürünleri ve ekonominin hangi sektörünün neyi ne zaman alacağını belirlemesi çok zordu.

Bu bir bakıma İtalya ekonomisindeki geleneksel güç dengesinin yeniden tesis edilmesiydi (Gerçi faşizm yönetimi bu dengeyi 1930'larda bile gerçekten sonlandırmamıştı): Hâlihazırda güçlü bir konuma ve siyasi nüfuza sahip olan sektörler kendi isteklerinin yerine getirilmesini sağlayabilirdi. Bu durum savaş sonrası toparlanmanın kilit ögeleri arasında yer alan Amerikan yardımında açıkça görülüyordu. 1943'ten 1948'e kadar ABD'den 2 milyar doları aşkın yardım alan İtalya sonraki dört yılda Marshal Planı dâhilinde 1.5 milyar dolar daha aldı. Tekstil sektörü bundan orantısız büyüklükte pay alırken Fiat ve çelik devi Finsider gibi özel şirketler de fazlaca fayda sağladı. Yardımdan yararlanan bu şirketler, önde gelen sanayi uluslarına nihayet "yetişmelerini" sağlayacak yeni üretim araçları satın aldı.

Sanayiciler yeniden inşa döneminde işçi-işveren ilişkileri konusunda da daha iyi bir konum elde etti. Amerikanların gıda ve yakıt yardımı işçi sınıfının huzursuzluğunu yatıştırdı fakat işverenler hâlâ sendikaların itaatkârlığını garantileme ihtiyacı duyuyordu. 1944'te yeniden kurulan ulusal CGIL konfederasyonu 1946'da en büyük işveren teşkilatı olan Confindustria'ya boyun eğerek toplu işten çıkarmaları kabul etti. Bu sırada münferit fabrikaların gelecekte özel ayarlamalar talep etmemesi şartıyla ülke genelinde geçerli olacak maaş düzenlemeleri yapıldı. Böylece yerel işçi temsilcilerinin etkisi sona erdi ve işverenler fabrikalar üzerinde tartışmasız bir kontrole sahip oldu. CGIL yöneticilerle işçilerden oluşacak planlama komiteleri kurulması önerisini kabul ettirmekte de başarısız oldu.

Güç dengesi büyük ölçüde işverenlerin lehine olmaya devam etse de işçilerin de bazı önemli kazançları oldu. 1945-6'daki maaş

düzenlemeleri sanayiye ülke genelinde geçerli olacak asgari ücretler getirdi ve işçilere tatil ve noel primi gibi tavizler verildi. İşçilerin en önemli kazancı ise, işçi maaşlarının enflasyona göre ayarlanmasını sağlayan ve faşizm yönetimindekine benzer bir hayat standardı düşüşünü engellemeyi amaçlayan *scala mobile* uygulamasıydı. Sanayicilerin dikkat çekici ölçüde az itirazla kabul ettiği bu uygulama 1985'e kadar devam etti ve bu tarihte düzenlenen bir referandumla güncellendi. Yine de İtalya işçileri 1950'ler boyunca Avrupa'nın en düşük maaşlı işçileri arasında yer aldı.

İşverenler lehine önemli bir etken İtalya'daki insan bolluğuydu. Savaş sonunda iş gücünün yüzde kırk dördü hâlâ tarımla iştigal ediyordu ve özellikle de güneyde ciddi işsizlik düzeyleri söz konusuydu. Kalabalık (ve dolayısıyla ucuz) iş gücü havuzu olmasaydı birçok İtalya fabrikası ayakta kalmakta sorun yaşardı: Fabrikaların büyük kısmı küçüktü (yüzde doksanında beş veya daha az kişi çalışıyordu) ve daha büyük firmalarda çoğunlukla eski çalışma ve yönetim tarzları görülüyordu. Sanayicilerin çoğunluğu yeni fikirleri ve yöntemleri keşfetmeye pek istekli olmadığı için bu durum 1950'lerde çok az değişti. Böyle sanayiciler yeni yöntemler aramak yerine eskiden yaptıkları gibi hükûmetten kendilerine ucuz ve itaatkâr iş gücü sağlamasını talep etti ve 1960'lara kadar bu istekleri yerine getirildi.

Solun hükûmeti etkileyerek sanayicilerin rahat uykusunu böleceği korkusu eğer vardıysa bile 1947'de yatıştı. Ocak'ta, Mussolini'nin eski arkadaşı Pietro Nenni'nin yönettiği ve Komünist Parti'den daha Sovyet yanlısı bir siyaset izleyen Sosyalist Parti ikiye bölündü ve yeni bir merkez parti kuruldu. Bu sırada Kilise komünistlerin hükûmetteki varlığına tahammül edememeye başladı ve Soğuk Savaş'ın başlamasıyla birlikte Kilise'nin tutumuna Amerikanlar da katıldı (Sonuçta yaptıkları para yardımı kısmen solun yarattığı tehlikeyi zayıflatmak içindi). Komünistlerin varlığı aynı zamanda güneyli orta sınıfları da huzursuz etti. Nitekim Hristiyan Demokrat başbakan Alcide De Gasperi Mayıs 1947'de kendini komünistlerle sosyalistleri koalisyondan çıkarmak zorunda hissetti.

Bir sene sonra, 18 Nisan 1948'de, İtalya'da savaş sonrası dönemin ilk parlamento seçimi gerçekleşti. Seçim kampanyası dönemi kıran kırana geçti. Kilise Hristiyan Demokratları açıktan açığa desteklemeye başlamıştı. Kardinaller, piskoposlar ve papazlar "Tanrı'nın partisini" desteklememenin sonuçları hakkında ateşli vaazlar verirken Katolik Hareket muazzam bir seçim örgütü hâline geldi: Destek kazanmak için ülke genelinde "yurttaş komiteleri" kuruldu. Artık oy hakkına sahip olan kadınlar kiliseye erkeklerden daha düzenli gittikleri için doğal olarak Hristiyan Demokratlara oy vermeye meyillilerdi fakat bunun için sandığa gitmeleri sağlanmalıydı. Amerikanlar da komünistleri iktidardan uzak tutmak için elinden geleni yaptı: 1948'in ilk aylarında yardım programını bariz bir şekilde hızlandırdılar ve hatta solun kazanması durumunda askerî müdahalede bulunmayı planladılar.

Komünistlerin bu çabalara karşılık verebilmek için çok az imkânı vardı. Stalin ya da diğer bir adıyla *Baffone* (Büyük Bıyık) kültü İtalya işçileri ve düşünürleri arasında kesinlikle güçlüydü ve Kruşçev'in Stalin efsanesini bir gecede yok ettiği 1956 yılına kadar öyle kalacaktı. Lakin Amerikan parası ve Kilise'nin düşmanlığı kadar uluslararası gelişmeler de onların aleyhine işliyordu. Şubat 1948'de Prag'da gerçekleşen komünist darbe partinin imajında büyük bir yara açtı ve aşırı solun demokrasi kurallarına uyacağına asla güvenilemeyeceğini ileri sürenlerin eline koz verdi. Keza Britanya, Fransa ve ABD'nin seçimden hemen önce Trieste'yi İtalya'ya iade etme sözü vermesi de Hristiyan Demokratlara yaradı (Trieste'nin kaybı 1947'de imzalanan barış antlaşmasının belki de en gurur kırıcı maddesiydi).

1948 seçimleri Hristiyan Demokratların ezici zaferiyle sonuçlandı. Oyların yüzde 48.5'ini alarak Vekiller Kamarası'ndaki 574 sandalyenin 305'ini kazandılar (Bu seçim cumhuriyet tarihinin bir partinin mutlak çoğunluğu elde ettiği tek seçimi olacaktı). Komünistlerle sosyalistlerin toplam oyu yüzde 31'di (Oyları 1946'ya kıyasla yüzde 8 düşmüştü). Fakat PCI vekil sayısını 106'dan 140'a çıkarırken sosyalist vekil sayısı 115'ten 41'e düştü. Bu büyük ölçüde PSI'nın geçen yılki feci bölünmesinden kaynaklandı. 1948 seçiminin

sonuçları İtalya siyasetinin gelecek kırk yıldaki düzenini belirledi: Sistem iki büyük parti, yani Hristiyan Demokratlarla komünistler arasında kutuplaştı ve komünistler hep muhalefette kaldı. Böylece İtalya bir kez daha her bakımdan tek parti devleti hâline geldi.

1950'LER İTALYA'SI

1948 seçimlerinden sonra Hristiyan Demokratlar iktidarlarını pekiştirmeye koyuldu. Tıpkı 1925'teki Mussolini gibi, De Gasperi de iktidar tabanını genişletmeye ihtiyaç duyuyordu: Vatikan'dan ve Kilise'den uzaklaşarak sanayi-finans seçkinlerine ve kitlelere yöneldi. Faşistler çeşitli nedenlerden ötürü işçi sınıfının desteğini almakta zorlanmıştı, onlardan önceki liberaller ise bunu imkânsız bulmuştu. Mussolini işçi desteğini "Duce kültü" söylemini kullanarak ve 1930'larda bir miktar refah sağlayarak kazanmayı denemişti. Bu yöntemler her zaman tamamen başarılı olmamıştı ve olmasına gerek de yoktu: Dert edilecek ciddi seçimler söz konusu değildi ve rejim rahatsızlığı gizlemek için sansür ve yıldırma yöntemlerine başvurabilirdi. Hristiyan Demokratlar ise daha zorlu bir görevle karşı karşıyaydı.

Kilise iktidar yolunda vazgeçilemez bir müttefik olagelmişti fakat bu ortaklığın doğasındaki tehlikeleri görmek için siyaset dehası olmaya gerek yoktu. Papalar sık sık değişiyor ve onlarla birlikte Vatikan'ın politikaları da değişiyordu. Ayrıca, Kilise'nin manevi otoritesi İtalya'da (özellikle de kuzey taşrasında ve güneyin bazı bölgelerine) hâlâ kuvvetli olsa da bunun yükselen sekülerlik dalgasına ne kadar direnebileceği meçhuldü. Hristiyan Demokratların daha sağlam bir tabana ihtiyacı vardı. Çözüm olarak, istedikleri tabanı faşizmin attığı temeller üzerinde inşa etmeyi, yani devlet yapısıyla iç içe geçen ve kamunun parasıyla teşvik edilen bir parti teşkilatı oluşturmayı seçtiler.

Öte yandan, ilk görevleri güney meselesini ele almaktı. Bu konudaki aciliyet yalnızca faşizm dönemindeki korkunç ihmalden değil, artık oy kullanabilen köylülerin siyasette her zamankinden daha önemli hâle gelmesinden de kaynaklanıyordu. Savaşın sonu tanıdık bir manzara sundu: Ekilmemiş hâldeki veya bir zamanlar ortak mal olması hasebiyle kamu arazisi olarak gördükleri toprakları işgal

etmek için harekete geçen yüz binlerce işçi. Lakin bu çalkantının yeni ve önemli bir yönü vardı: Gramsci'nin etkisi sonucunda İtalya solunun güneye yönelik eski tiksintisini geride bırakan ve güneyli köylülerin ihtilal süreci için kuzeyli sanayi işçileri kadar önemli olduğuna karar veren komünistlerin varlığı.

1944'ten 1946'ya kadar tarım bakanlığı yapan Kalabriyalı komünist Fausto Gullo bir dizi kararname çıkararak güneydeki toprak mülkiyeti düzenini değiştirmeye çalışmıştı. Fakat bunu yapmaktaki amacı köylülerin maddi ihtiyaçlarını karşılamaktan ibaret değildi. Aynı zamanda onları harekete geçirmek ve onların zayıf sınıf bilincini kuvvetlendirmek istiyordu.[4] Toprak sahipleri bu hamlelere çoğu zaman şiddetle karşılık verdi: Bu yıllarda Sicilya'da düzinelerce solcu lider öldürüldü ve 1 Mayıs 1947'de haydut Salvatore Giuliano makineli tüfeklerini Palermo yakınında miting düzenleyen köylülere karşı kullandı.[5] Makineli tüfek ateşi sonucunda on bir kişi öldü.

Bu gelişmeler Hristiyan Demokratları endişeye düşürdü. Köylü bireyciliğinin yerini kolektivizmin almasını ve büyük toprak sahipleriyle mafya patronlarını kendilerinden uzaklaştırmayı istemiyorlardı (Toprak sahipleri ve mafya güneydeki seçimlerde çoğunlukla Kilise'den daha etkiliydi). O yüzden, 1946 yazında tarım bakanlığını ele geçirip Gullo'nun yaptıklarını bozarak büyük toprak sahipleriyle orta sınıftaki müttefiklerinin yüreğine su serptiler. Güneyli "eşraf" buna aşırı sağcı partilere (kralcılar, liberaller veya Sicilya örneğinde ayrılıkçılar) yönelik desteğini Hristiyan Demokratlara kaydırarak karşılık verdi.

1948'de Hristiyan Demokratların güneyde 1946'dakinden daha fazla oy alması bunun seçim konusundaki faydasını ortaya koydu. Lakin güney köylüleri sorunu hâlâ devam ediyordu. Hristiyan Demokratlar alışılageldik türden bir muhafazakâr parti olsaydı meselenin siyasi çözümü gayet basit olabilirdi: Toprak sahiplerini desteklemeye devam eder ve köylüleri kontrol altında tutmak için eski polis ve kamu işleri formülünü kullanırlardı. Fakat Hristiyan

4 Gullo sınıf bilincini kuvvetlendirmek için kooperatifler kurulmasını teşvik etmek gibi yöntemlere başvurdu.

5 Salvatore'yi köylülere karşı harekete geçirenler bölgedeki sağcı mafya üyeleriydi.

Demokratlar çeşitli akımların bir karışımından oluşuyordu ve bu akımların bazıları son derece ilericiydi (Bu ilericilik özellikle sosyal meseleler konusunda görülüyordu). Ayrıca parti genel itibarıyla Katoliklerin sınıflar arası ilişkiler ideolojisini benimsemişti ve "toplumsal adalet" sağlamakta kararlıydı (En azından kamuoyunun önünde böyle bir görüntü sergiliyordu).

Dolayısıyla güneyli köylülerden vazgeçmek kolay değildi. Sonuçta Hristiyan Demokratların kurucu babaları olarak gördüğü (ve 1959'a kadar yaşayan) Don Sturzo kariyerine Doğu Sicilya'da köylü kooperatifleri kurarak başlamıştı. Ayrıca, hesaplarında ideolojiden daha fazlasına yer veren Hristiyan Demokratlar fiilî siyaseti de dikkate alıyordu: Büyük toprak sahipleri 1950'ler dünyasında ve daha sonrasında atalarının eskiden sahip olduğu ölçüde yerel nüfuza sahip olabilir miydi? Hem, komünistler ne olacaktı? Amerikan yardımının sağladığı illüzyon sona erdiğinde Hristiyan Demokratların eski düzene ve ona eşlik eden işsizlik ve fakirlik sorunlarına dokunmadığı görülürse köylüler onları terk ederek sola yönelebilirdi.

Nitekim 1950'de Hristiyan Demokratlar Güney İtalya'nın büyük kısmındaki ve Orta İtalya'yla Kuzey İtalya'nın bazı yerlerindeki büyük çiftlikleri parçalayan üç kanun çıkardı. Belli bir boyuta ya da fiyata sahip olup ekilmemiş veya "geliştirilmemiş" durumda bekleyen arsalara el koyma yetkisine sahip ve devlete bağlı özel "reform büroları" tesis edildi. Büroların el koyduğu topraklar ihtiyaç önceliği gözetilerek yerli köylü ailelerine verildi. Bürolar aynı zamanda ucuz uzun vadeli krediler verdi, yeni çiftçilere teknik yardım sağladı ve toprakları geliştirmeye yönelik çalışmalar yaptı. 1950'lerde toplam 700.000 hektar kadar toprak bölündü ve bunlar tahminen 120.000 köylü aileye verildi. Gelgelelim bu sayı taşra nüfusunun sadece yüzde beşine tekabül ediyordu ve köylülerin büyük çoğunluğu ya topraksız kalmaya devam etti ya da ekonomik açıdan sürdürülebilir olamayacak ölçüde küçük veya verimsiz topraklara sahip oldu.

Başarısızlık kısmen sorunun büyüklüğünden kaynaklandı. 1950'lerde İtalya zengin bir ülke değildi ve devletin güneyi zengin küçük çiftçiler diyarı hâline getirecek parayı sağlaması imkânsızdı

(Bu ağır vergiler toplanabilse bile mümkün olmazdı). Lakin reformların etkisinin sınırlı düzeyde kalmasının pek mazur görülemeyecek başka nedenleri de vardı. Mesela bazı toprak sahipleri topraklarını parçalanmaktan kurtarmak için kanundan önce harekete geçerek mülklerini aile üyeleri arasında paylaştırdı. Diğerleri küçük bir kulübeyi, ahırı veya bunlar kadar mütevazı bir diğer yapıyı toprağın "geliştirildiğinin" kanıtı olarak sundu. Daha başkalarıysa eski nüfuz ve torpil yöntemlerini kullandı.

Bununla birlikte, tarım reformlarının nispeten gönülsüzce gerçekleştirilmesi belki de cumhuriyetin kuzey sanayisine daha fazla önem vermesini yansıtıyordu. Kendini hiçbir zaman modernizasyonla ciddi şekilde bağdaştırmayan faşizm; propaganda ve politikalarında geleneksel değer ve uygulamaları savunmuştu (Bu taşrada özellikle böyleydi). Yeni rejim kısmen buna tepki olarak ekonomik büyümeyi öncelikleri arasına aldı. Ayrıca sol ve sağ neredeyse içgüdüsel bir şekilde büyümeyi sanayileşmeyle bağdaştırdı. Komünistler modern fabrika kültürünün oluşumunu "ilerleme"nin hayati bir parçası olarak görürken Hristiyan Demokratlar kitle demokrasisinde siyasi rızayla ekonomik başarının ayrılmaz bir ikili olduğunu fark etti. Ekonomik başarıya giden en kolay yol ise sanayiden geçiyor gibiydi.

Bu Giolitti'nin yarım asır önce benimsediği görüştü. Lakin bunun bedeli Giolitti dönemindeki gibi 1950'lerde de güneyin ekonomide ikinci plana atılması ve hükûmetin kolayca oy alabileceği bir rezerv olarak kullanılması oldu. Giolitti'nin parlamentoda çoğunluk sağlamak için *latifondist*inin zayıflıklarına oynaması gibi Hristiyan Demokratlar da 1950'lerin ilk yıllarından itibaren güçlerini güneydeki fakir kasaba ve şehirlerde devasa himaye ağları kurarak pekiştirdi. Kuzey siyaseten güvenilmezdi: Sanayi şehirleri solun kalelerini oluşturuyordu ve buralardaki sivil toplum nispeten olgun ve kendini ifade edebilir durumda olmasına rağmen bazı bakımlardan oldukça istikrarsızdı. Kuzeyin aksine güney en azından siyasi açıdan daha kolay kontrol edilebilecek durumdaydı: Oy ve para çoğunlukla el eleydi.

36: 1950'lerde kuzey ve güney. 1955 tarihli yukarıdaki fotoğrafta Torino'daki Fiat Mirafiore fabrikasının montaj hattı ve burada üretilen altı-dört koltuklu "600"ler görülüyor. Fiat "600" İtalya'nın seri üretilen ilk arabasıydı. Aşağıda St. Joseph ibadethanesinin yanında çalışan Sicilyalı bir at arabası üreticisi görülüyor. St. Joseph, at arabası üreticileri in koruyucu aziziydi.

1948'den itibaren hükûmetteki en önemli parti olan Hristiyan Demokratlar kamu bütçesini seçimlerde oy kazanmak için kullanabilecek konumdaydı. Nitekim 1950'de güneyin gelişmesine hizmet etmek için kurulan ve milyarlarca lireti yöneten Cassa per il Mezzogiorno gibi kurumlar partinin adamlarınca yönetildi ve birer himaye sağlama aracı hâline geldi. Süreç basitti: Yardımlar, sözleşmeler ve işler konusunda Hristiyan Demokratların destekçilerine iltimas sağlanıyor ve bunun karşılığında onlardan oy isteniyordu. İstenen karşılığın verileceğinin garantisi yoktu fakat himaye edilenler hamilerini iktidarda tutmayı çıkarlarına uygun buluyordu.

Bu "devlet kayırmacılığı" sistemi son derece etkiliydi. Güneydeki işsizlik ve fakirlik düzeyleri düşünüldüğünde, iş veya borç için söz verilmesi bile hami-mahmi ilişkisi kurmaya yetiyordu. Bu sözün her zaman yerine getirilmesi gerekmiyordu: Önemli olan ricacıya umut vermeyi sürdürmekti. Sistemin bir diğer avantajı da güneyde eskiden beri hüküm süren feodal dünya görüşüne uygun olmasıydı. Akrabalara ve dostlara iltimas sağlamak burada uzun zamandır ekonomik bir gerekliliğin yanı sıra bir güç göstergesi ve hatta erdem olarak görülüyordu. Amerikalı bir araştırmacının 1950'ler Basilicata'sında gözlemlediği üzere tarafsız davranmak yerli siyasetçilerin çıkarına değildi. Zira görevleri gereği her zaman kendi adamlarını kayıracakları düşünülüyordu.

Hristiyan Demokratlar ailenin kutsallığını vurgulayarak "devlet kayırmacılığı"nın manevi temellerini daha da kuvvetlendirdi. 1950'lerde Hristiyan aile sık sık toplumun çekirdeği olarak yüceltildi ve ailevi hakların devletin taleplerine karşı korunması gerektiği düşünüldü. Tanınmış bir Katolik yazarın 1958'de ifade ettiği üzere "İnanç, sevgi ve birliğe dayalı ailevi görevler toplumsal görevlerden daha önemlidir." Bu bir açıdan solun kolektivist öğretilerine karşı bir silahtı ve Kilise'nin görüşlerine uygunluğu etkili olmasını sağlıyordu. Fakat aynı zamanda daha sinsi bir yönü de mevcuttu: Aile ve aile değerleri kutsalsa devletin konumu neydi? Daha açık ifade etmek gerekirse, kamu görevlilerinin öncelikli görevi arkadaşlarına ve akrabalarına karşı mıydı yoksa kanuna karşı mı?

Özel alanla kamusal alan arasındaki bu belirsizliğin bir sonucu 1950'lerden itibaren "yolsuzluğun" artmasıydı. Refah kurumları, devlet şirketleri ve yerel yönetim; toplumdan ziyade münferit hamilerin ihtiyaçlarına hizmet eden parti iktidarı araçları hâline geldi.[6] Parti himaye ağlarını genişletmek için kadrolarını genişlettikçe ödeme yapılması gereken kişilerin sayısı arttı: İşe alınanların yerine getireceği göreve uygun olup olmadığı çoğunlukla önemsizdi. 1968'e gelindiğinde Napoli'de 15.000'i aşkın belediye çalışanı vardı ve bu sayıya neredeyse yüzde 400'lük bir artışla ulaşılmıştı. Tüm bunların sonucunda kamu hizmetleri yavaşlar ve bürokrasi katılaşmadan muzdarip hâle gelirken birçok kişi gittikçe artan bir hayal kırıklığı hissetti.

Bununla birlikte, Hristiyan Demokratların devleti kendi adamlarıyla doldurması kısa vadede istendiği gibi sonuç verdi. Hristiyan Demokratların iktidarını pekiştiren ve Kilise'ye bağımlı olmaktan kurtulmalarına yardım eden bu süreç ülke genelinde gerçekleşti; fakat en çirkin suistimaller güneyde, yani parti sekreteri Amintore Fanfani'nin 1954'ten itibaren öncelikli genişleme bölgesi olarak seçtiği yerde görüldü. Aşırı kalabalık güney şehirleri bu yıllarda parti üyeliğinin muazzam ölçüde artmasına sahne oldu (1961'e gelindiğinde Kalabriya'daki Cosenza'da bulunan parti üyelerinin sayısı Torino, Milano ve Cenova'daki parti üyelerinin toplamından daha fazlaydı) ve bu şehirlerin çoğunluğu fiilen münferit Hristiyan Demokratların derebeyliği hâline geldi: Palermo önce Giovanni Gioia'nın sonra Salvatore Lima'nın olurken Napoli Silvio Gava'nın, Catania ise Antonino Drago'nun oldu.

Hristiyan Demokratların 1950'lerdeki büyümesi Faşist Parti'nin 1930'lardaki genişlemesine çok benziyordu. Her iki örnekte de iş ihtiyacı ve işini güvenceye alma isteği ideolojiden daha büyük bir rol oynadı. Güneyde toprak reformlarının başarısız sonuçlanması genişleme sürecine katkı sağladı. 1950'den sonra yüz binlerce köylü iş arayışı içinde taşrayı terk ederek güneydeki şehirlere taşındı. Bunlar buralarda belli belirsiz bir iş vaadi karşılığında Hristiyan Demokratları desteklemeye fazlasıyla hazır işsiz ve fakirler ordusuna

6 Bu hamiler seçimlerde hayati öneme sahip olan "torpil oyları"na ihtiyaç duyuyordu.

katıldı. Şanslı olanlar yerel yönetimde iş bulurken çoğunluk çok geçmeden eşyalarını yeniden toplayıp kuzeye doğru yola çıkmak zorunda kaldı. Kuzeye göçenler burada İtalya'nın "ekonomi mucizesi"nin temelini teşkil eden ucuz iş gücünü sağladı.

"EKONOMİ MUCİZESİ"NDEN SOSYAL PROTESTOYA: 1960'LAR İTALYA'SI

1950'lerin ortasında İtalya hâlâ birçok bakımdan gelişmemiş bir ülkeydi. İtalya ekonomisinin bazı sektörleri (mesela araba, çelik ve kimya) nispeten gelişmişti fakat bu modernlik vahaları neredeyse tamamen kuzeybatıyla sınırlıydı. Sınai üretim genellikle emek yoğun ve zanaatı andıran bir karaktere sahipti. İş gücünün yüzde 40'ından daha fazlasına iş sağlayarak ülkedeki en büyük istihdam alanını oluşturmaya devam eden tarımda da geri kalmışlık hâkimdi. Zengin Po Vadisi hariç tutulursa, tarıma düşük büyüme oranları ve özellikle de Orta ve Güney İtalya'da toprakların artan sıklıkla parçalanması hâkimdi. 1947 ile 1955 yılları arasında on hektardan küçük tarım mülklerinin toplam büyüklüğü yüzde on oranında artarak neredeyse 9 milyon hektara çıktı.

İtalyanların çoğunluğu düşük hayat standartlarına sahipti. 1951-2 yıllarında gerçekleştirilen bir hükûmet incelemesinin gösterdiği üzere, neredeyse tamamı güneyde yaşayan yaklaşık iki milyon aile hiç et ve şeker tüketmiyordu ve toplam nüfusun dörtte birine tekabül eden 2.700.000'i aşkın aile "fakir" veya "ihtiyaç sahibi" kategorisindeydi. Belki de en fakir grup, çoğunlukla kuzeydeki meslektaşlarının aldığının yarısından daha az ücret alan güneyli gündelikçilerdi. Ülkenin büyük bir bölümü hayatı kolaylaştıran hizmetlerden mahrumdu: Evlerin sadece yüzde 7'sinde elektrik, içme suyu ve dâhili tuvalet vardı. Okuma yazma bilmeyenlerin sayısı hâlâ yüksekti ve birçok güney kasabasında matbu metin namına sadece misyoner gazeteleri veya siyasi broşürler bulunuyordu.

1960'ların ortasına gelindiğinde İtalya artık geri kalmış bir ülke değildi. Sanayide hızlı bir büyüme gerçekleşmiş, yatırım ve üretim 1958'den 1963'e dek yılda ortalama yüzde 14 artmıştı. Zanussi,

Ignis ve Candy gibi firmalar dünyanın birçok yerinde bilinir hale gelirken, neredeyse yoktan var olan bir scooter sanayisi doğmuştu. Fiat, en meşhuru "600" modeli olan ucuz ve küçük aile arabaları üreterek bir sıçrama gerçekleştirmişti: 1967'ye gelindiğinde Ortak Pazar'da Volkswagen da dâhil olmak üzere diğer tüm markalardan daha çok araba satıyordu. Ülkedeki hayat standartlarında büyük bir artış söz konusuydu. Kişi başına düşen gelir 1952 ve 1970 yılları arasında yüzde 134 artmıştı ki bu oran Britanya'da yalnızca yüzde 32'ydi. Artık İtalyanların çoğunluğu düzenli olarak et yiyebilecek kadar para kazanıyordu. Bunlar aynı zamanda etlerini uzun süre depolayabilme imkânına da sahipti: 1958'de ailelerin yüzde 13'ü buzdolabına sahipken 1965'te bu oran yüzde 55'ti (bkz. 1. Tablo).

Neredeyse kesin bir şekilde ülke tarihindeki en çarpıcı değişim olan bu olağanüstü değişim bir dizi etkenin sonucuydu. Bilhassa önemli bir etken İtalya'nın Ortak Pazar'a en başından itibaren dâhil olmasıydı. De Gasperi, uluslararası barışın ve dolaylı olarak siyasi istikrarın güvencesi addettiği Avrupa entegrasyonunun kuvvetli savunucularındandı. Ayrıca bunu İtalya ekonomisinin temel yapısal dengesizliklerini, özellikle de devasa işsizlik sorununu düzeltebilecek bir araç olarak görüyordu.[7] İtalya'nın 1957'de Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun (AET) kurucu ülkeleri arasında yer alması büyük ölçüde üç yıl önce ölen De Gasperi'nin vizyon ve enerjisi sayesinde mümkün olmuştu.

AET'nin İtalya'ya sağladığı faydalar çok büyüktü. Birçok sanayicinin korktuğunun aksine ekonomideki en gelişmiş sektörler 1950'lerin son yıllarında serbest ticaretle başa çıkabilecek kadar güçlüydü. Dolayısıyla İtalya dünya genelindeki talep artışından kâr elde etmeye uygun bir durumdaydı. 1958 ve 1963 yılları arasında İtalya'nın ihracatı yılda ortalama yüzde 14.4 artarken, AET ülkelerine giden ürünlerdeki artış oranı bunun neredeyse iki katı oldu. Sınai üretimde yılda yüzde 8'lik artış yaşandı ki bu Japonya ve belki Batı Almanya dışındaki tüm ülkelerdekinden daha büyüktü. 1951'de 18.500 buzdolabı üretilirken 1967'de üç milyondan daha

7 İş gücünün serbest dolaşımı işsizliği azaltabilirdi.

fazla üretildi. Plastik üretimi on yılda beş kat arttı ve Avrupa'nın belki de en yenilikçi firması olan Olivetti 1957-1961 yılları arasında daktilo üretimini dört katına çıkardı.

İtalya'yı köylüler diyarı olmaktan çıkarıp neredeyse bir gecede modern ve sanayileşmiş bir devlet hâline getiren bu olağanüstü başarının tek nedeni yüksek yatırım ve artan talep değildi. Belki de bunlardan daha önemli olan bir diğer etken yeni ve ucuz enerji kaynaklarıydı. İtalya geçmişte kömür kıtlığı yüzünden dezavantajlı konuma düşmüştü fakat petrol çağında kömürün o kadar önemi yoktu. 1944'te Po Vadisi'nde büyük doğalgaz rezervleri bulundu ve Sicilya'da bir miktar petrol çıkarıldı (Doğrusunu söylemek gerekirse bu petrol düşük kalitedeydi). Devlet mülkiyetindeki petrol şirketi ENI istisnai bir girişimci olan Enrico Mattei'nin yönetimi altında diğer petrol üreticileriyle kârlı antlaşmalar imzalarken İtalya sanayisi Batı Avrupa'daki en ucuz enerjiye sahip oldu. Aynı zamanda, büyük ölçüde devlet yatırımı sayesinde modern ve verimli bir çelik sanayisi de gelişti.

1930'larda inşa edilen karma ekonominin savaştan sonra devam etmesi "ekonomi mucizesi"nin bir diğer önemli bileşeniydi. Varlığını sürdüren IRI diğer şeylerin yanı sıra telefon ağı ve otoban inşasından da sorumlu oldu. Alitalia ve Alfa Romeo gibi IRI şirketleri bu dönemde genel itibarıyla iyi yönetiliyordu, rekabetçiydi ve ekonominin geri kalanı için önemli teşvikler sağladı. Devlet, mucize için "plan" yapmadı fakat bu şirketlere destek vererek ve ülkedeki altyapının gelişimine katkı sağlayarak mucizenin gerçekleşmesini fazlasıyla kolaylaştırdı. Ayrıca faiz oranını düşük tuttu ve vergilendirmeyi sanayi yatırımını destekleyecek şekilde ayarladı.

Gelgelelim "mucize" için bazı ciddi bedeller de ödendi. Öncelikle, mucize coğrafi açıdan sınırlı bir alanda görüldü. Kuzeybatıda ve kuzeydoğuyla Orta İtalya'nın bazı kısımlarında toplanmış, güneye ise neredeyse hiç dokunmamıştı. Bunun sonucunda yarımadanın iki yarısı arasındaki uçurum büyüdü: Öyle ki 1971'e gelindiğinde kuzeydeki kişi başına düşen gelir yarımadanın diğer bölgelerindekinin iki katıydı. Ayrıca, tüketim sanayilerindeki büyümeye kamu

hizmetlerindeki benzer bir büyüme eşlik etmedi. Devlet okulları, hastaneler, toplu taşıma ve meskenler çoğunlukla Fellini'nin *La Dolce Vita*'sı (1959) gibi filmlerde görülen spor arabaların, lüks modanın ve aperitiflerin parlak ve şık dünyasıyla keskin bir tezat oluşturdu.

Dahası, mucize büyük ölçüde ucuz iş gücüne dayanıyordu. Birçoğu güneyden gelen yüz binlerce köylü kuzey şehirlerine doluştu ve çoğunlukla korkunç şartlar altında yaşayıp çalıştı. Milano'nun nüfusu 1951'den 1967'ye kadar 400.000'den fazla artarken Torino'nunki de aynı ölçüde arttı (Bu artış sonucunda Torino İtalya'nın Napoli ve Palermo'dan sonraki en büyük "güneyli" şehri hâline geldi) (bkz. 6. Tablo). Göçmenler dışarıda veya oda başına dört veya beş kişinin düştüğü pis pansiyonlarda geceliyordu. Günde on veya on bir saatten daha az mesai gerektiren bir işe nadiren girebiliyorlardı; süresi üç ila altı ay arasında değişen kısa sözleşmeler imzalıyorlardı; ve özellikle de küçük fabrikalardaki veya şantiyelerdeki güvenlik koşulları çok kötüydü: Torino'da 1961 Temmuz'unda gerçekleşen iş kazalarında sekiz inşaat işçisi ölmüştü.

"Ekonomi mucizesi" birçok köylünün ilk defa düzenli gelir sahibi olmasını sağladı fakat aynı zamanda bunların gerçek ve psikolojik anlamda yerinden olmasına yol açtı. 1950'lerde ve 1960'larda 9 milyonu aşkın İtalyan ülkenin farklı bir bölgesine göçtü. Çoğunluğu okuma yazma bilmeyen, ailesi asırlardır taşra cemaatinden pek uzaklaşmamış olan, ve sadece kendi yöresinin lehçesini konuşabilen erkek ve kadınlar kendilerini bir anda neon ışıkların, reklam panolarının, ve büyük ve gürültülü bir şehir trafiğinin ortasında buluverdi: Küçük aile çiftliğini idame ettirmekte başarısız olduktan sonra 1962'de Milano'ya göçen Sicilyalı köylü Antonio Antonuzzo buradaki ilk zamanlarını anarken "Tek bir canlının bile olmadığı bir ormanda yapayalnızmışım gibi hissettim" diyordu. Antonuzzo gibi birçok kişinin kolektif siyasete yönelmesinde ve 1968'in tohumlarının atılmasında sosyal adaletsizlik hissi kadar köklerinden kopma hissi de rol oynadı.

Ekonomik modernizasyonun Pandora'nın kutusu gibi olduğunu ve çok sayıda kötülük doğuracağını düşünenlerin korkuları

gerçekleşmek üzere gibiydi. 1950'lerde yetkililer siyasi tehdidi baskı yoluyla azaltmaya çalıştı. Polisle yaşanan çatışmalar vaka-ı adiyeden-di ve solcu eylemcilerin zaman zaman kovuşturmaya tabi tutulması faşist dönemden beri çok az şeyin değiştiğini düşündürüyordu. Sadece Bolonya bölgesinde bile 1948'den 1954'e kadar polisle yaşanan çatışmalarda iki işçi öldürülmüş ve neredeyse sekiz yüz kişi yaralanmıştı. Kamu düzenini bozmaya yönelik suçlarla ilgili açılan 14.000 kadar dava arasında, PCI gazetesi *L'Unità*'yı satmak veya duvarlara siyasi posterler yapıştırmak gibi kışkırtıcılık suçlarından açılan davalar da yer alıyordu.

Kilise solculara karşı propaganda yürüterek ve modern kültürü kınayarak hükûmete yardım etmek için elinden geleni yaptı. Komünist, materyalist veya Hristiyanlık karşıtı doktrinleri destekleyenler aforoz edilirken, Luigi Gedda'nın enerjik liderliği altında faaliyet gösteren Katolik Hareket inançlı insanları "Kızıl Tehlike"ye karşı seferber edebilmek için filmlerden tutun da haclara ve mitinglere kadar her şeyi kullandı. "Tanrı'nın mikrofonu" olarak tanınan Peder Riccardo Lombardi Hristiyanlık değerlerini savunan ve sosyalizme saldıran radyo vaazlarıyla ün kazandı. Kilise; gece kulüplerini, cazı ve modern hayatın diğer yönlerini ahlaka aykırı oldukları gerekçesiyle kınadı ve Katolikliğin aile ve cinsellik konularındaki öğretilerini yaymak için Bakire Meryem kültüne vurgu yaptı. 1949'da Papa, Meryem Ana'yı *carabinieri*nin koruyucu azizi ilan etti.

Hristiyan Demokratlar için talihli bir gelişme, ekonomik ve sosyal değişimin solcular üzerinde biriktirdiği ihtilal baskısının 1956'daki olaylar nedeniyle büyük ölçüde azaltması oldu. O sene Nikita Kruşçev 1930'lardaki Stalinci tasfiyelerle ilgili çarpıcı açıklamalar yaptı ve Stalin'in etrafında şekillenen mit bir gecede ölümcül bir yara aldı.[8] PCI'ya yönelik bir diğer darbe Macar İhtilali'nin bastırılmasıydı: Bu olay Sovyetler Birliği'nin gerçek demokrasinin diyarı olduğu düşüncesini sürdürmeyi zorlaştırdı. Togliatti yaşananları metanetle karşıladı fakat 1957'ye gelindiğinde PCI'yı tiksintiye kapılan belki

8 1953'te *L'Unità*'da yayımlanan bir ölüm ilanına göre Stalin "insanlığın özgürleşmesi için herkesten daha çok çalışmış" biriydi.

de 400.000 kişi terk etmişti. Bundan böyle parti Moskova'yla arasına mesafe koymak ve "İtalya'ya özgü sosyalizm yolu"na bağlılığını her zamankinden daha sık vurgulamak zorunda kalacaktı.

1956'nın İtalya Sosyalist Partisi üzerindeki etkileri daha da büyüktü. Muhtemelen PSI o zamana kadar Sovyetler Birliği'ne PCI'dan daha yakın olmuştu. Lakin parti lideri Pietro Nenni Macaristan'ın işgal edilmesini sert bir dille kınadı. Ayrıca Togliatti'nin işgali savunmaya yönelik Cizvitane girişimlerini eleştirdi. Böylece sosyalistler PCI'nın izinden gitmeyi bırakıp merkezdeki sosyal demokrasiye kaydı. Bu Hristiyan Demokratlar için âdeta tanrının bir lütfuydu. Artık, 1953 seçimlerinde yüzde 13'ten biraz daha az oy alarak İtalya'nın en büyük üçüncü partisi hâline gelmiş PSI'yı koalisyon ortağı olacak şekilde dönüştürebilir ve böylece PCI'yı yalnız bırakabilirdi. Zaten ekonomik mucizenin yarattığı yeni sosyal gerilimler sonucunda hükûmetin eksenini sola kaydırması gitgide daha gerekli görünmeye başlamıştı.

Tanrı bir başka yardımda daha bulundu. 1958'de temkinli ve son derece muhafazakâr XII. Pius hayatını kaybetti ve onun yerini XXIII. Ioannes aldı. 1963'te ölen Ioannes'in kısa papalık dönemi Kilise'nin karakterinin ve toplumdaki rolünün ciddi şekilde yeniden değerlendirilmesi sürecini başlatarak bir dönüm noktası teşkil etti. Bunun bir nedeni Kilise'nin geleneksel görüşlerinin çoğunun çağın gerisinde kaldığının fark edilmesiydi. Bir diğer nedense söz konusu görüşleri kilise dışındaki kişilerin yanı sıra çok sayıda din adamının da eleştirdiğinin görülmesiydi. Yeniden değerlendirmenin sonucunda Vatikan parti siyasetinden (özellikle de İtalya'daki siyasetten) uzaklaşarak ve evrensel manevi ve dinî görevine daha fazla odaklandı. Ayrıca 1962'de İkinci Vatikan Konseyi'ni toplayarak topluma ve doktrine dair birçok meselede daha liberal bir yaklaşım benimsedi. Bu gelişmeler Hristiyan Demokratların sosyalistlerle pazarlık yapmasına uygun bir ortam yarattı.

Aralık 1963'te sosyalistlerin hükûmete girmesiyle yeni bir dönem başladı. Bu dönemde iktidara barınma ve eğitim gibi alanlarda büyük reformlar gerçekleştireceği ve kuzeyle güney arasındaki

mesafeyi kapatacağı umulan bir dizi merkez sol koalisyonu geldi. Ne var ki bu koalisyonlar beklenenden daha azını gerçekleştirebildi. Her şeyden önce, PSI kendi içinde birleşik bir cepheyi devam ettirmekte başarısız oldu. 1964'te partinin sol kanadı yeni bir parti kurarak PSI'nın koalisyondaki nüfuzunu zayıflattı. Bu durum Hristiyan Demokratların kendi şartlarını dayatmasını ve tuhaf buldukları kanun tasarılarını (mesela bölgesel yönetim sisteminin getirilmesini) sürüncemede bırakmasını kolaylaştırdı. Ayrıca, başta 1950'lerde modernizasyon konusunda pek çaba göstermemiş küçük şirket sahipleri gelmek üzere sanayicilerin büyük kısmı işçi ücretlerini arttıracak sosyoekonomik reformlara olumsuz yaklaştı.

1960'ların merkez sol hükûmetlerinin reform konusunda daha faza adım atamamasının üçüncü nedeni, PSI'nın ve komünistlerin zaman zaman paranoyaya yaklaşan bir güvensizlik hissetmesiydi. Faşizmin 1920-1'de polisle, orduyla ve siyasi seçkinlerin bir kısmıyla iş birliği yaparak İtalya işçi hareketini paramparça etmesinin hatırası, çok sayıda solcunun olası bir sağcı darbeden endişe etmesine yol açtı. Bu güvensizliğin sonuçlarından biri sosyalistlerin Hristiyan Demokratlara karşı çıkmaya cesaret edememesiydi. Bir diğer sonuçsa komünistlerin parti tabanı düzeyinde güçlü bir müdahalede bulunmayı ve reform için enerjik bir şekilde ajitasyon yapmayı reddetmesiydi. İki parti de merkez sol formülünün başarısız olması durumunda ülkenin gericilerin kucağına düşeceğinden korkuyordu.

Solcuların korkuları yersiz değildi. 1945'te siyasi bir tasfiyenin gerçekleştirilmemiş olması bürokrasinin bazı dallarını cumhuriyete karşı komplo kurmaya hazır faşizm yuvaları olarak bırakmıştı (Bu özellikle istihbarat servisleri ve askeriye için geçerliydi). 1964'te *carabinieri*nin başındaki Giovanni De Lorenzo darbe olarak görülebilecek planlar hazırladı ve bu planlara muhtemelen sağcı Hristiyan Demokrat cumhurbaşkanı Antonio Segni de karıştı. Altı sene sonra Salò Cumhuriyeti'nin savaş kahramanlarından Prens Valerio Borghese bir avuç destekçisiyle birlikte kısa süreliğine içişleri bakanlığını işgal etti. 1970'lerde güvenlik güçlerine mensup kişilerin devleti zayıflatmak için neofaşist teröristlerle iş birliği yaptığını düşündüren

çok sayıda belirti vardı (Zaman içinde bu konudaki şüphelerin çoğunun doğru olduğu kanıtlandı).

Böyle komploların cumhuriyete yönelik tehdidi belki de hiçbir zaman eskiden inanıldığı kadar büyük olmadı. İtalya ordusu siyasete müdahale etme geleneğine sahip değildi ve özellikle de her yıl celp edilen 200.000 civarında askerin çoğunun solculara sempati duyduğu düşünüldüğünde ordunun bir darbeyi ciddi şekilde destekleyeceğini hayal etmek zordu. Öte yandan, gizli kapaklı manevraların asıl önemli yanı bunların devlet otoritesinin sarsılmasında pay sahibi olmasıydı. Roma buram buram yolsuzluk kokuyordu ve bu koku 1940'lardaki ve 1950'lerdeki "kuzey rüzgârıyla" dağılmış gibi görünen o eski kokuydu. İtalya entelektüellerini bir araya getiren manevi öfkeye işsizlerin gitgide artan sosyal ve ekonomik huzursuzluğunun da eklenmesiyle birlikte ortaya siyasi açıdan patlayıcı bir karışım çıktı.

Kamu sektörünün gitgide daha fazla felç olması merkez sol hükûmetlerin "ekonomik mucize"den doğan sosyal gerilimlere yeterli yanıtlar verememesini daha kötü hâle soktu. Hristiyan Demokratların partiye ait kitlesel himaye ağları örmek amacıyla devlet şirketlerini ve bürokrasiyi kullanma stratejisi 1950'lerde hız kazandı. Lakin büyücünün çırağı hikayesinde olduğu gibi burada da sistem kendi işleyiş tarzını geliştirerek partinin kontrolünden çıkmaya başladı. Memurlar, IRI şirketlerinin yöneticileri ve yerel düzeyde faaliyet gösteren siyasiler güçlerini arttırmanın ve kendilerini Roma'daki hamilerinin talihinin kötüye dönmesi ihtimaline karşı sağlama almanın en iyi yollarından birinin, arkadaşlarıyla destekçilerine makam dağıtarak kendi şahsi himaye ağlarını kurmaktan geçtiğini fark etti. Bunun sonucunda devlet bürokrasisi bir orta çağ krallığını andırır hâle geldi: Bu hâliyle, her biri yarı özerk konumda bulunan ve işlerine geldiği takdirde merkeze isyan etmeye fazlasıyla hazır olan feodal lordlardan müteşekkil bir yamalı bohçadan farksızdı.

Bu vaziyet ekonomik verimliliğe, sürekliliğe ve mantığa zarar verdi ve 1950'lerde genellikle başarılı olmuş devlet girişimlerinin kârı düşmeye başladı. IRI 1963'ten itibaren kötü bir performans sergilemeye başladı ve 1969'dan sonra ENI bile zarar etti. En bariz

kötü yönetim örneklerinden bazıları güneyde görüldü. Yarımadanın iki yarısı arasındaki uçurumu kapatmak isteyen hükûmet 1950'lerdeki yatırımların temel hedeflerini teşkil eden tarım ve altyapı yerine sanayiyi fonlamaya karar verdi, lakin bir kez daha siyaset planlamanın önüne geçti. Çok sayıda büyük fabrika kuruldu fakat insan gücünden çok makine gücü kullanan bu fabrikalar bölgedeki işsizliği azaltmakta pek etkili olmadı. Ayrıca fabrikaların nereye kurulacağını çoğunlukla ekonomik düşünceler değil himaye belirledi. Bunun sonucunda, çok geçmeden "çöldeki katedraller" olarak anılmaya başlayan büyük fabrikalar gerekli destek tesislerine erişimi olmayan elverişsiz ve bazen ücra yerlerde inşa edildi.

Güneyin bu sanayileşme çabalarından çok az fayda görmesinin tek suçlusu merkez sol hükûmetler değildi. Sorun kısmen güney toplumunun büyük kısmının yozlaşmış olmasından kaynaklanıyordu. Yerli girişimciler sık sık sahte veya kötü planlanmış teklifler sundu ve bunlarla liyakatten ziyade siyasi kayırmaya dayanan sözleşmeler imzalandı. Gelgelelim güneyi sanayileştirme çabasında bundan daha köklü olması muhtemel bir sorun daha vardı. Uzun bir sanayileşme tarihine sahip olmayan ve sanayiden ziyade tarıma alışık bir iş gücüne ev sahipliği yapan bir bölgenin hızlı bir şekilde başarılı bir sanayi toplumu hâline getirilebileceği düşünülebilir miydi? Hele de kuzeyli şirketlerin rekabetçiliği söz konusuyken böyle bir düşünce ne kadar doğruydu?

Bununla birlikte, güneydeki ekonomik ve sosyal gelişmenin önündeki en büyük engel Hristiyan Demokrat devletin değerleriyle yapılarından kaynaklanıyordu. 1860'larda Piyemonteliler hukukun şahsi çıkarlardan üstün olduğu ve "ulus" veya "ulusun bekası" adına kanunlara saygı ve itaat gösterilmesi gerektiği düşüncesini aşılamaya çalışmıştı (Bu çaba kısa süreliğine ve çoğunlukla sert bir şekilde gerçekleştirilmişti). Ne var ki söz konusu "ulus" çok dar bir seçkinler sınıfından oluşmuş ve daha çok kuzeyin ihtiyaçlarını önemsiyor gibi görünmüştü. Bu durum devletin güneydeki manevi otoritesini ciddi ölçüde zayıflatmıştı. 1945'ten sonra Hristiyan Demokratlar söz konusu vaziyeti değiştirmek için hiçbir şey yapmadı ve hatta

durumu daha da beter hâle getirdi. Komünistleri uzakta tutmak ve iktidarlarını sağlamlaştırmak adına himayeciliği kendi kendini devam ettiren bir yönetim usulüne çevirdiler ve böylece güney toplumunun yozlaşma ve zayıflamaya en büyük katkıyı sunan ögelerini kuvvetlendirdiler. Bu, uzun vadede devletin verimliliği ve kamu maliyesi üzerinde önemli sonuçlar doğuracaktı.

1968-1973 AYAKLANMALARI

İtalya toplumu 1960'ların son yıllarında ve 1970'lerin başlarında bir dizi protesto hareketiyle sarsıldı. Bunlar bir bakıma bir neslin cumhuriyete ve özellikle de siyasetçilerin önceki on yılda çok hızlı değişimler yaşayan toplumun beklentilerini gerçekleştirmekte başarısız olmasına dair yargısını teşkil etti. Huzursuzluğun çok sayıda nedeni vardı ve diğer ülkelerde benzer olayların yaşanması İtalya'nın tecrübesini münferiden değerlendirmeyi imkânsız kılıyor. Marksizm'e yönelik ilgi, otoritenin reddi, tüketim kültürünün kötülenmesi, aile kurumundan hoşlanılmaması, Vietnam Savaşı'na duyulan öfke ve Mao Çin'i karşısındaki heyecan gibi sebepler Paris ve Washington'daki protestocuların ortak noktası olduğu kadar Torino ve Roma'dakilerin de ortak noktasıydı. Lakin İtalya, protesto kültürünün kapsamı ve süresi bakımından emsalsizdi: Devlete yönelik militan muhalefet, diğer yerlerde söndükten yıllar sonra bile İtalya'da değişen şekillerde ve şiddette devam etti.

Karışıklıklar ilk önce 1967-8'de üniversite öğrencileri arasında patlak verdi. Öğrencilerin öfkesi kısmen, 1960'ların başından beri gerekli kaynaklara sahip olmadığı hâlde hızla genişleyen eğitim sistemine yönelikti. 1962'de on dört yaşına kadar zorunlu ortaöğretim uygulaması başladı ve ortaokul öğrencilerinin sayısı birkaç yıl içinde neredeyse ikiye katlandı. Aynı zamanda üniversiteye girmek kolaylaştırıldı ve buralardaki öğrenciler de neredeyse iki katına çıktı (bkz. 10. Tablo). Öğrenci artışı eğitim kurumlarında şiddetli bir aşırı yoğunluğa, yetersiz eğitime ve idari karmaşaya yol açtı.[9] Dahası, devlet neredeyse hiç burs vermedi ve bu durum üniversiteyi bırakanların

9 Normalde 5.000 öğrenciye eğitim vermesi gereken Roma Üniversitesi 1968'de 60.000 öğrenciye sahipti.

oranının (özellikle de ailesinden mali destek alamayan işçi çocukları arasında) yüksek olmasına neden oldu.

Öte yandan üniversite derslerinin bölünmesi, oturma eylemleri, ve 1967-8 kışıyla ilkbaharında polisle yaşanan çatışmalar yalnızca daha iyi bir eğitim sistemi talebinden kaynaklanmıyordu. Bunlar aynı zamanda daha temel şikayetlerin de ifadesiydi; ve böyle şikayetler Marksist düşünce olarak genellenebilecek fikirlerin etkisi altında İtalya toplumuna ve değerlerine yönelik genel bir eleştiri hâlini aldı. İtalya, ekonomisinin özümseyebileceğinden daha fazla üniversite mezunu yetiştirmeye yeni başlamamıştı fakat 1950'lerden sonra eğitimli orta sınıfın hızla genişlemesi bu soruna olağanüstü bir aciliyet kazandırdı. Nitelikten ziyade bağlantıların dikkate alındığı bir sistemde basit bir memuriyet için binlerce kişiyle rekabet etme zorunluluğu ve işsizlik ihtimali gençleri geleceğe dair karamsar düşüncelere itti ve çok sayıda genci isyana sevk etti.

Öncelikle, öğrenci hareketi esasen kendi kendine gelişiyordu ve belli bir programa sahip değildi. Harekete katılanlar belirli siyasi hedefler doğrultusunda teşkilatlanmaya pek alaka göstermiyor; daha çok, kolektivist değerleri, otoriteye direnmeyi ve liberteryenliği esas alan yeni bir ahlak sistemini savunmakla (ve mümkün olduğunca uygulamakla) ilgileniyordu. Lakin 1968'de işler değişti. İtalya'nın ve hatta Avrupa'nın büyük kısmının muhtemel bir ihtilal döneminden geçtiği düşüncesi yayıldı ve bu düşünce çok sayıda Leninci ve Stalinci grubun kurulmasına yol açtı. Böyle grupların çoğu, hedeflerine ulaşabilmek için şiddet kullanmaya hazırdı. Söz konusu gruplar arasında sonraki birkaç yılda ün kazanacak Potere Operaio, Lotta Continua ve *Il Manifesto* gibi gruplar da bulunuyordu.

Toplu hâlde İtalya'nın "yeni sol"unu oluşturan bu gruplar diğer Avrupa ülkelerindeki benzer hareketlerin tamamından daha büyük ve canlıydı. Lakin kendi aralarında iş birliği yapmayı neredeyse imkânsız buldular ve zamanlarının büyük kısmını karmaşık teorik pozisyonlarını savunarak geçirdiler (Bu pozisyonlar çoğunlukla toplumun çok dar ve şematik bir şekilde analiz edilmesinden doğdu). Durmak bilmeden çıkardıkları dergi, risale ve gazeteler yoluyla

ihtilalci bilinci arttırmayı hedeflediler fakat bunlarda halkın çoğunluğunun anlayamayacağı kadar karışık ve soyut bir üslup kullandılar. Bu durum kitlesel destek kazanma ihtimallerini düşürdü ve 1970'lerde çaresizlik içindeki bazı üyeler matbuat yoluyla başaramadıklarını şiddet yoluyla başarma umuduna sarılarak teröre yöneldi.

Öğrencilerle düşünürlerin ihtilalci gruplara verdiği destek, İtalya Komünist Partisi'nin gençler arasında yarattığı hayal kırıklığını yansıtıyordu. 1956'ya dek mevcut sistemi değiştirmek isteyenler için en belirgin toplanma noktası olan PCI, 1956'da yaşananlardan ve sosyalistlerin hükûmete katılmasından dolayı taktik ve ideoloji açısından sersemledi. Parti 1960'larda kararsızlık nedeniyle felç olmuş gibi göründü: Doğrudan harekete başvurarak orta sınıfa mensup seçmenleri uzaklaştırmaktan çekiniyordu, fakat sol bu denli şiddetli bir bölünme yaşamışken iktidara giden barışçıl ve demokratik bir yolun var olduğundan da şüpheliydi. Böylece, PCI'nın neredeyse yarım asır önceki doğuşu gibi "yeni sol"un doğuşu da gençlerin ürkekçe hareket eden yaşlılara karşı duyduğu hayal kırıklığından kaynaklandı.

Bittabi, ihtilalci eylem isteğinin bu kadar kuvvetli olması şartların ihtilale uygun görünmesinden kaynaklanıyordu. 1968-9'da yıllar süren ataletlerini sonlandıran Kuzey İtalya işçilerinin militanlığa kapılması üzerine ülke genelinde muazzam bir grev, fabrika işgali ve protesto dalgası yaşandı. Bu dalganın zirve noktasını 1969'daki "Sıcak Sonbahar" teşkil etti. Huzursuzluğun nedeni hem ekonomik hem de toplumsaldı. Ekonominin hızla büyüdüğü yıllarda işsizlik azalmıştı, fakat sanayi işçileri hâlâ Batı Avrupa'daki en düşük ücretleri alıyordu ve çok sayıda İtalyan'ın barınma, toplu taşıma, eğitim ve sağlık hizmeti koşulları berbattı. Ayrıca; 1960'larda büyük popülerlik kazanan televizyon reklamlarının, yarışma programlarının, filmlerin ve kuşe kâğıtlı haftalık dergilerin gitgide büyüyen bir kitleye sunduğu parlak tüketim imgeleri insanların beklentilerini arttırmıştı.

Şüphesiz, işçilerin huzursuzluğu güçlü bir siyasi boyuta da sahipti. Zira işçiler yalnızca maddi şartlardan şikayet etmiyor, aynı zamanda kendilerini hayal kırıklığına uğratan merkez-sol partiler ve sendikalar hakkındaki rahatsızlıklarını da dile getiriyordu. Potere

37: Boşanma hakkı seferberliği. 1970'te Roma'da düzenlenen bir gösteri. Kadınlar 1960'ların son yıllarındaki ve 1970'lerdeki protesto hareketlerinde aktif bir şekilde yer aldılar ve İtalya feminist hareketi bu yıllarda büyük bir siyasi güç oldu.

Operaio ve Avanguardia Operaia gibi ihtilalci grupların artık kitlesel destek kazanma şansına sahip olduklarını düşünerek Milano, Torino, Cenova ve diğer yerlerdeki fabrikalarda hücreler kurmaya başlamasının sebebi buydu. Gelgelelim, ihtilalcilerin hesapları yanlıştı. Büyük kısmı orta sınıfa mensup öğrenciler arasından gelen Lotta Continua veya *Il Manifesto* destekçileri kapitalist toplumun materyalizminden tiksindiklerini iddia ediyordu. Lakin bunların yeni bir kolektivizm çağına giden yolda önderlik etmek istediği insanlar zenginliğin meyvelerinden daha fazla faydalanma derdindeydi. Yani kendini lider addeden ihtilalcilerin yürüdüğü yol liderlik edilecek insanların yürüdüğü yola yüz seksen derece tersti.

Durum böyleyken, işçilerin büyük ölçüde ekonomik tavizlerle yatıştırılması şaşırtıcı değildi. Sanayideki ücretler 1969 ile 1973 yılları arasında iki katına çıktı; yeni bir emeklilik yasası çıkarıldı; vergi sistemi en azından teoride toplumun daha fakir kısımlarına fayda

sağlayacak şekilde değiştirildi; ve 1971 tarihli bir kanun toplu konut miktarının arttırılmasını vadetti (Bu vaat büyük ölçüde sözde kaldı). Bu reformların çoğunda aracı rol oynayan sendikalar bu sayede işçiler arasındaki saygınlıklarını çarpıcı ölçüde arttırdı: En büyük iki sendika konfederasyonunun üye sayısı 1968 ile 1975 yılları arasında yüzde altmıştan daha fazla arttı. Tüm bunların neticesinde sanayiyle ilgili huzursuzluklar anayasal kanallara aktarıldı ve ihtilal olasılığı her zamankinden daha düşük hâle geldi. 1974'e gelindiğinde, toplu ajitasyon dürtüsünün hızla azalmakta olduğu açıkça ortadaydı.

İtalya devletinin karakterini bazı açılardan ciddi ölçüde değiştiren diğer birkaç reformun daha yapılması gerilimi iyice azalttı. Cumhuriyet anayasasına yirmi yıl önce girmiş bölgesel yönetim uygulaması 1970'te nihayet yürürlüğe sokuldu. Kendi yerel yönetimine daha önceden kavuşmuş beş özerk bölgenin haricinde on beş bölge bulunuyordu ve artık her biri seçilmiş bir konseye sahip olan bu bölgelere barınma, sağlık ve tarım gibi alanlarda kanun çıkarma yetkisi verildi. Bu büyük gelişmenin sonucunda Hristiyan Demokratların en başından beri korktuğu şey gerçekleşti: Toskana, Umbria ve Emilia-Romagna'dan müteşekkil "kızıl bölge"de solcu yönetimler kuruldu. Bölgesel yönetim aynı zamanda Kuzey ve Orta İtalya'nın zengin bölgelerine ademi merkeziyetçilik eğilimi kazandırdı (Bunun uzun vadedeki öneminin solcu yerel yönetimlerin zuhurundan daha büyük olması mümkündür).

1970 yılında; haksız yere işten çıkarılan kişilerin mahkemeye başvurma hakkı gibi önemli hakları güvence altına alan bir "işçi yasası", ulusal referandumlara imkân veren bir kanun, ve belki de bunların en çarpıcısı olan boşanma yasası da çıkarıldı. Boşanma yasası, Boşanma Hakkı Birliği'nin (LID) dört yıl boyunca sürdürdüğü kampanyanın ürünüydü. İtalya'da daha önce nadir görülmüş türden bir baskı grubu olan ve ilerici orta sınıfı seferber eden birliğin başarısı sonraki birkaç yılda benzer parlamento dışı girişimlere ilham verdi. Yeni yasaya karşı çıkan Hristiyan Demokratlar yasanın yürürlükten kaldırılması için ulusal bir referandum düzenlenmesini savundu, lakin kanunu yürürlükten kaldırma çabaları başarısızlıkla

sonuçlandı: 1974'te düzenlenen referandumda seçmenlerin neredeyse yüzde altmışı boşanma lehine oy kullandı ve boşanma yanlıları kesin bir zafer kazandı. Bazıları bunu Hristiyan Demokrat hâkimiyetinin sona ermek üzere olduğunu gösteren bir işaret addetti.

DURGUNLUK, TERÖRİZM VE "TARİHÎ UZLAŞMA", 1973-1982

1968-9 ayaklanmalarını izleyen reformlar ne hafiflettikleri gerilimleri sona erdirebildi ne de merkezî hükûmete duyulan güveni arttırabildi. Şehirleşmenin artması, yükselen hayat standartları, eğitime eskisinden daha kolay erişilmesi ve yeni boş zaman aktiviteleri insanların beklentilerini yükselterek devletin yetersizliklerinin her zamankinden daha kötü gözükmesine yol açtı. 1970'te Avrupa genelinde düzenlenen bir ankete göre İtalyanların yüzde 72'si demokrasilerinin işleyiş şeklinden "son derece" veya "tamamen" rahatsızdı. 1976'da ise bu oran yüzde 80'i aşmış durumdaydı. Aynı dönemde Britanya'daki memnuniyetsizlerin oranı yüzde 46 civarında seyrederken Almanya'daki oran yüzde 20'nin altındaydı ve Avrupa Topluluğundaki ortalama oran yüzde 45'ti. Kurumlara yönelik bu güven eksikliğinin nedenleri arasında Güney İtalya'daki organize suçun artması ve Kuzey İtalya'daki terör de yer alıyordu.

11. Tablo: 1914-1998 yılları arasındaki şahsi araç sayısı (binler hâlinde).

	1914	1920	1930	1940	1950	1960	1970	1980	1998
Fransa	108	157	1109	1800	1700[a]	5546	12900	19130	26810
Almanya (1950'den itibaren Batı Almanya)	55.3	60.6	489	1416[b]	516	4489	13941	23192	41673
Birleşik Krallık	132	187	1056	1423	2258	5526	11515	14772	22794
İtalya	22	31.5	183	270	342	1995	10181	17686	32485

Notlar: [a]1951. [b]1939.

Tüketim kültürünün savaş sonrası dönem İtalya'sındaki zaferi.

Kaynak: B. R. Mitchell, *International Historical Statistics, Europe 1750–2005* (Basingstoke, 2007).

Tüketim kültürünün ülkede bir ölçüde birleştirici bir etki yarattığı kesindir. Bu kültür İtalyanlara eğitimin, askerliğin, propagandanın, dinin ve hatta savaşın bile sonlandıramadığı bölünmeleri bitirmeye yardım edecek bir dizi birleştirici sembol kazandırdı. İnsanlar daha fazla seyahat etti. *Bisiklet Hırsızları* (*Ladri di Biciclette*) filminin çekildiği 1948 yılında bisiklet süren İtalyanlar 1970'e gelindiğinde araba kullanıyordu: On yılda beş kat artan araba sayısı 10 milyonu bulmuştu (bkz. 11. Tablo). Standardizasyon araçları arasında belki de en etkilisi olan televizyon neredeyse her eve girmişti: 1965'te ailelerin yüzde ellisinden daha azının televizyonu varken 1975'te bu oran yüzde 92'ydi. 1970'lerin ortasında nüfusun yüzde otuzu hâlâ sadece kendi lehçesini konuşabiliyordu fakat ortak dili konuşabilenlerin sayısı eskisinden daha fazlaydı.

Gelgelelim, bu muazzam değişikliklere ortak bağları zayıflatıp daha eski kimlik sembollerini etkisizleştiren ve hatta yok eden başka değişiklikler de eşlik etti. Kiliseye düzenli olarak giden yetişkinlerin oranı hızla azalarak 1956'daki yüzde 70'ten 1972'deki yüzde 35'e düştü. 1966'da hâlâ iki buçuk milyonu aşkın üyeye ev sahipliği yapan Katolik Hareket 1970'lerde neredeyse tamamen eridi. Hareketi terk edenlerin çoğunluğunu gençler oluşturdu. Aile birimleri küçülürken aile bağları muhtemelen zayıfladı (Buna rağmen, akrabalık bağları ve himaye özellikle de güneyde hayati bir iş bulma aracı olmayı sürdürdü ve hatta 1970'lerdeki durgunluk sırasında eskisinden daha önemli hâle geldi). Köyden şehre göç toplum hayatının eski kalıplarını geri dönüşü olmayacak bir şekilde aşındırdı.

On dokuzuncu yüzyıldaki birçok gözlemcinin korktuğu üzere, materyalizm birleştirici olduğu kadar ayrıştırıcı da olabilirdi. İtalya siyasileri tüketim kültürünü kolektif ulusal ideallere bağlamayı başaramayarak bu durumun ortaya çıkardığı sonuçları muazzam ölçüde arttırdı. Savaştan sonraki yıllarda ve 1950'lerde DC ile PCI arasında yaşanan ideolojik mücadele ve faşizmin hatalarını telafi etme ihtiyacı toplum hayatı üzerinde güçlü bir manevi etki yaratmıştı, fakat 1970'lere gelindiğinde bu etkinin yerinde yeller esiyordu. Parti siyasetinin araçları (özellikle de himayecilik) amaç hâline gelmiş, sosyal

bir vizyonu hayata geçirme yönteminden ziyade iktidarı koruma ve iltimas dağıtma metoduna dönüşmüştü. Ayrıca vatan ve "ulus" gibi ahlaki terimler toplumda neredeyse hiç kullanılmaz olmuştu.

İtalya'daki yönetici sınıfın manevi başarısızlığının altını çizen bir dizi skandal yaşandı. 1974'ün başlarında, çoğunluğunu Hristiyan Demokratların teşkil ettiği bazı siyasilerin petrol şirketlerinden siyasi iltimas karşılığında para aldığı ortaya çıktı. Aynı yıl, Rosa dei Venti isimli neofaşist örgütün bir darbeye ortam hazırlamak için terör eylemleri yaptığı öğrenildi: Bahsi geçen kişiler arasında istihbarat teşkilatlarındaki ve silahlı kuvvetlerdeki önemli isimler de yer alıyordu. 1976'da Amerikan Lockheed firmasından rüşvet alan iki bakan kovuşturmaya uğradı: Bunlardan sosyal demokrat Mario Tanassi hapse girdi.

Başta Hristiyan Demokratlar gelmek üzere partilerin manevi güvenilirliğindeki düşüş ekonomik durgunluk yüzünden daha da arttı. İtalya 1950'lerden beri ucuz petrole fazlasıyla bağımlı olagelmişti ve 1973'te toplam enerji ihtiyacının dörtte üçünü petrolle karşılıyordu. Dolayısıyla OPEC'in 1973'te petrol fiyatlarını yüzde 70 oranında arttırmaya karar vermesi yıkıcı etkiler doğurdu. Fiyatlar arttı ve sendikaların artık çok güçlü olması sanayicilerin yükselen maliyetleri düşük maaşlarla dengelemesini engelledi. Bunun sonucunda devlet lirette devalüasyona gitti. İhracata katkı sağlayan fakat iç pazardaki fiyatları arttıran bu devalüasyonun sonucunda İtalya 1970'ler boyunca kısır bir enflasyon döngüsüne hapsoldu ve enflasyonu kontrol altına almaktan tamamen aciz bir görüntü sergiledi.

İtalya'nın 1970'lerde yaşadığı ekonomik krizin kolayca çözülemeyecek bir diğer yönü muazzam boyuttaki kamu borcuydu. Artan eğitim ve sağlık giderleri, güneyde yapılan devasa harcamalar, devlet sigorta fonuna (Cassa Integrazione Guadagni)[10] yönelik talebin atması, işsizlere yardım etmeyi amaçlayan yeni eğitim ve önlemlere para ayırılması ve 1974'ten sonra IRI kontrolündeki devlet firmalarının büyük miktarda zarar etmesi 1979'da 30.000 milyar

10 Bu fon 1975'ten itibaren işten çıkarılan herkese bir yıl boyunca maaşının yüzde 80'ini ödeme taahhüdünde bulundu.

liretten daha büyük bir açığa neden oldu. 1982'e gelindiğinde kamu harcamalarının GSYİH'ye oranı Avrupa'daki en yüksek oran olan yüzde 55'e çıkmış durumdaydı. Bu oran 1970'te yüzde 38, 1973'te ise 43.5'ti.

Hükûmet yurtdışından büyük borçlar almak, vergileri arttırmak ve faiz oranlarını yükseltmek zorunda kaldı. Durgunluk etkilerini göstermeye başlarken işsizlik arttı. Lakin 1970'lerdeki durum ekonomiyi tamamen olumsuz etkilemedi. Orta ve Kuzey İtalya'da (özellikle de güçlü bir aile temelli üretim geleneğine sahip kuzeydoğuda) sendikasız işçi çalıştırıp sigorta ödemelerinden kısarak ve çoğu zaman vergi kaçırarak büyük üreticilerden daha ucuza satış yapan küçük şirketler türedi. Çoğunlukla teknolojik açıdan gelişmiş olan böyle şirketler ayakkabı ve kıyafet gibi ihracat ürünlerini seri şekilde üretebilme kapasitesine sahipti. Bu "kara" ekonominin ne boyutta olduğunu belirlemek zordur fakat bir tahmine göre 1979'da iş gücünün yüzde 15 ila 20'sini istihdam etmiştir.

İtalya hükûmetinin kamu harcamasını azaltmayı neredeyse imkânsız bulmasının bir nedeni, koalisyon partilerine yönelik desteğin himayeciliğe sıkı sıkıya bağlı hâle gelmiş olmasıydı. Kesintiye gitme yönündeki her türlü girişim partide şiddetli tepkiler doğuruyor veya parti içinde kendi seçmenlerinin en çok zarara uğrayacak kişiler olduğunu düşünen bir akımın türemesine yol açıyordu. Siyaseti iktidarlarını her ne pahasına olursa olsun koruma meselesi hâline getiren ve komünistleri uzakta tutmak gibi zayıf ve çoğu zaman inandırıcılıktan uzak bir ideolojik bahaneye sığınan cumhuriyet yöneticileri kendilerini bir kısır döngüye hapsetmişti: Seçmenler üzerindeki manevi güçleri kayboldukça hayatta kalmak için oy satın almaya daha muhtaç hâle geliyorlardı fakat ekonomi üzerindeki yük uzun vadede yıkıcı olma tehlikesi doğuruyordu.

Güneyin 1973'teki feci durumu düşünülürse tehlikeler bilhassa büyüktü. Hükûmetin 1960'larda gerçekleştirdiği sınai kalkınma girişimleri güneyi kamu parasına muhtaç hâle soktu. Ayrıca dünya genelindeki durgunluk; göçü, yani savaş sonrası dönemde güneydeki gerilimlerin kontrol altında tutulmasına en büyük katkıyı sağlayan

12. Tablo: 1870-1988 yılları arasındaki kişi başına düşen gayrisafi yurtiçi hasıla.

	1870	1913	1950	1973	1988
Fransa	67	54	44	66	70
Almanya	63	53	38	69	73
Büyük Britanya	120	78	61	66	68
İtalya	61	36	28	55	68
Kuzeybatı		49	44		88
Kuzeydoğu/Merkez		36	27		73
Güney		27	18		46
Japonya	27	22	15	60	73
ABD	100	100	100	100	100

Kuzey ile Güney arasındaki kalıcı uçuruma dikkat edin.
Kaynak: V. Zamagni, *Dalla periferia al centro* (Bolonya, 1990).

mekanizmayı engelledi. 1970'lerin ortasına gelindiğinde güneydeki işsizlik düzeyi kuzeydekinin üç katıydı ve kişi başına düşen ortalama gelirin bir nesilde (ve büyük ölçüde para transferi sayesinde) üçe katlanmasına rağmen söz konusu gelir hâlâ ülkenin geri kalanındakinin yarısı kadardı (bkz. 12. Tablo). Organize suçun hem boyut hem de kapsam bakımından artış göstermesi bu artan hayal kırıklığı ve öfke ortamında gerçekleşti.

Mafya çeteleriyle ağları uzun zamandır güney toplumunun bir parçasıydı ve devlet yetkililerinin yokluğundan veya yetersizliğinden kaynaklanan boşlukta serpilmişti. Bunlar 1950'lere kadar en çok Batı Sicilya'daki ve Kalabriya ile Campania'nın bazı bölgelerindeki kırsal bölgelerde etkili olmuştu, fakat kamu parasının güneye akıtılması yeni kazanç kapıları açtı: Bunlar toprak piyasasını kontrol etmekten veya yerel su kaynakları üzerinde tekel kurmaktan çok daha kârlıydı. Dolayısıyla mafya faaliyetlerinin odağı şehirlere kaydı. Zira hem devlet fonları ve kamu yatırımları şehirlerde yoğunlaşmıştı hem de kendi himaye ağlarını kurmaya hevesli yeni bir siyasetçi nesli buralarda faaliyet gösteriyordu. Böyle siyasiler oy karşılığında himaye sağlamaya her zamankinden daha hazırdı.

Mafyayla siyasiler arasındaki bağların sıkılaşması organize suç sorununu çözmeyi her zamankinden daha zor hâle getirdi. Sicilya'nın şiddetli çete savaşlarına sahne olduğu birkaç yılın ardından 1962'de mafya meselesini soruşturacak bir parlamento komisyonu kuruldu. Meselenin neredeyse her yönü hakkında bol miktarda bilgi edinen komisyon en çok mafyanın inşaat sözleşmelerini, kamu çalışmalarını ve kredileri kontrol etmek için bölgesel ve yerel yönetime nasıl nüfuz ettiğiyle ilgilendi. Komisyonun bulguları 1965'te mafyaya karşı yeni ve kapsamlı bir kanun çıkarılmasını sağladı ve sonraki birkaç yılda on binlerce şüpheli ya hapsedildi ya da Sicilya dışına gönderilerek bir tür "iç sürgün"e mahkûm edildi. Bu hamleler organize suçun azalmasını sağladı fakat sorunu çözmedi.

Mafyanın gücü sadece siyasi himayeden gelmiyordu. Himayeden daha önemli olduğu söylenebilecek bir diğer etken, şiddet suçlarını haklı çıkarmak isteyen mafyanın halkın bir ölçüde meşru gördüğü bir dizi değer ve fikirden faydalanabilmesiydi. Kanun karşısında sessiz kalmak (*omertà*), kan davası, devlet düşmanlığı, onur, fizikî cesaret, ve iyiliklerin karşılığını vermek gibi değer ve kavramlar güçlü bir karışım oluşturuyordu. Bu karışım, önceki nesillerin köylüleri için olduğu kadar 1970'lerde fakir Palermo veya Napoli mahallelerinde yaşayan işsizler için de elverişli ve cazipti. 1973'ten itibaren; ekonomik durgunluk, kanuna uygun zenginlik yollarının kapanması, ve özellikle de uluslararası uyuşturucu ticaretinin muhteşem ve çarpıcı kâr imkânları sunmaya başlaması mafya değerlerine veya Napoli *camorra*sına yeniden geçerlilik kazandırdı.

Sicilyalı mafya aileleri ABD'nin başlıca eroin tedarikçisi olan Marsilya klanlarının yerini alarak muazzam paralar kazandı ve bu sermayeyi iş dünyasındaki faaliyetlerden taşımacılık ve turizme kadar uzanan geniş bir yelpazede yatırım yapmak için kullandı.[11] Uyuşturucu ticareti suç çetelerinin güç ve nüfuzunu başta Campania ve Kalabriya gelmek üzere diğer güney bölgelerinde de arttırdı. Görünüşe göre bu nüfuz artışına yeni örgütlenme düzeyleri de

11 1970'lerin son yıllarına gelindiğinde Palermo yılda dört veya beş ton eroin üretiyordu ve burada üretilen eroin ABD'deki toplam tüketimin yüzde otuzunu karşılıyordu.

katkı sağladı: Napoli'de Raffaele Cutolo'nun kontrolündeki Nuova Camorra Organizzata faaliyet gösterirken, Sicilya'daki çeşitli mafya hizipleri Cosa Nostra adıyla bilinen teşkilatın çatısı altında ittifak kurmuştu.

Organize suçla birlikte şiddet de arttı ve 1980'lerin ilk yıllarında devlet güneyin bazı bölgelerinde kontrolü tamamen kaybetme tehlikesiyle karşı karşıya kaldı. Bilhassa rahatsız edici bir gelişme, olaylara zaman zaman iç savaş görüntüsü verecek şekilde gitgide daha fazla memur ve siyasetçinin katledilmesiydi. Sicilya'da Cosa Nostra'nın kurbanları arasında Pietro Scaglione (1971) ve Cesare Terranova (1979) gibi önemli sulh yargıçları, bölge başkanı Piersanti Mattarella (1980), ve bölgenin son derece saygın komünistlerinden Pio La Torre (1982) de vardı. La Torre cinayetinin ardından Palermo'ya meşhur *carabiniere* generali Carlo Alberto Della Chiesa atandı. Chiesa mafyayla savaşmakla görevlendirildi fakat bu konuda çok az ilerleme kaydedebildi: 3 Eylül 1982'de kendisi de suikasta kurban gitti.

Güneydeki organize suç tehdidin kuzeydeki muadili; neofaşistlerin ve solcu grupların terörizmiydi. 1968-9 yıllarındaki işçi ve öğrenci ayaklanmaları aşırı sağın talihini döndürdü ve aşırı sağ 1972 seçimlerinde oy oranını yüzde 8.7 arttırdı. Aynı zamanda, ülkedeki ilk ve en şiddetli bombalı saldırıların çoğunun faili olduğu şüphe götürmeyen çeşitli neofaşist terör grupları kuruldu.[12] Sağcı teröristler bir "gerginlik stratejisi" dâhilinde hareket etti. Amaçları, kaos ve hayal kırıklığı yaratmak suretiyle askerî bir müdahaleyi tetiklemek ve demokrasiyi sona erdirmekti.

Şiddet eylemlerinde hiçbir zaman iyi bir organizasyon sağlayamayan neofaşistler, büyük makamlardan aldıkları desteğe rağmen 1970'lerden sonra varlıklarını ciddi bir düzeyde sürdüremedi. Birkaç yıllık durgunluğu müteakiben vuku bulan son büyük eylem Ağustos 1980'de Bolonya Demiryolu İstasyonu'nda seksen beş kişiyi öldüren bombalı saldırı oldu. Gelgelelim, tam da aşırı sağ tehdidinin zayıflar gibi göründüğü sırada aşırı sol tehdidi yükselişe geçti.

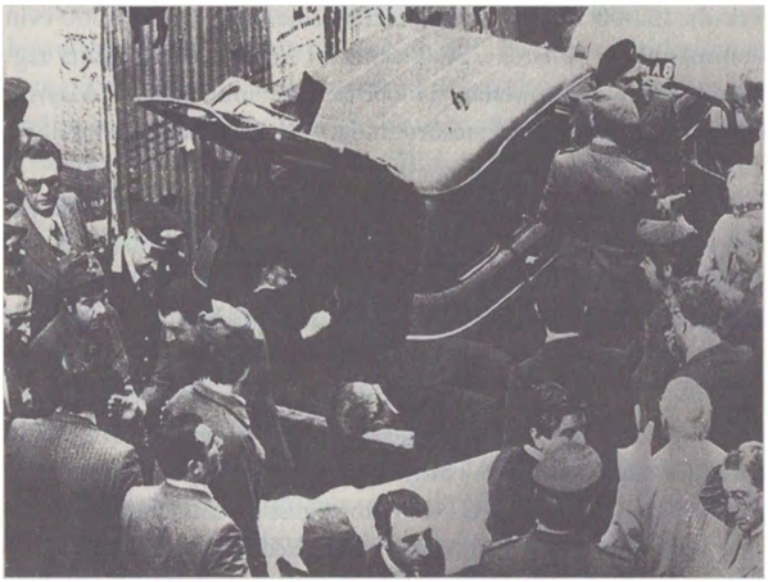
12 Söz konusu saldırılara 1969'da Milano'daki Piazza Fontana'da gerçekleşen ve on altı kişinin ölümüne neden olan saldırı da dâhildir.

Bu tamamen rastlantısal olmayabilir. Zira, Kızıl Tugayların veya Prima Linea'nın niyeti ne olursa olsun, solcu terörden asıl faydayı muhtemelen her zaman aşırı sağ gördü. Neofaşizmin artık kendi "gerginlik stratejisi"ne ihtiyaç duymadığı söylenebilirdi: İhtilalciler gerginliği onların yerine sağlıyordu.

Sağcı terör gibi solcu terör de 1960'lardaki karışıklıklardan doğdu. 1970'lerde Milano'da kurulan Kızıl Tugaylar, ihtilalin elinin kulağında olduğuna inanan ve "yeni sol"un (özellikle de Lotta Continua'nın ve Potere Operaio'nun) benimsediğinden daha gönüllülüğe dayalı bir yaklaşım izlenmesi gerektiğini düşünen bir grup genç idealist tarafından kuruldu. Bu ilk teröristlerin arasında Renato Curcio gibi hayal kırıklığı içindeki orta sınıf düşünürleri ve Alberto Franceschini gibi işçi sınıfı militanları yer alıyordu. Teröristlerin büyük bir kısmı Emilia Romagna "kızıl bölge"sinden geliyordu ve çoğunun babası veya amcası direniş hareketinde yer almıştı. Ayrıca ilginç derecede yüksek bir kısmı fazlasıyla Katolik bir çevrede büyümüştü.

Kızıl Tugaylar, başta Uruguay'daki Tupamarolar gelmek üzere yabancı terörizm modellerinden esinlendi ve mücadelelerini direnişin devamı olarak gördü. Lakin eylemleri başlarda büyük ölçüde propagandayla ve özel mülkiyete yönelik saldırılarla sınırlıydı. Şiddet düzeyinin ilk cinayetlere neden olacak kadar yükselmesi ancak 1974'ten itibaren gerçekleşti. Eylemlerin niteliğindeki bu değişim, 1975'teki haziran seçimlerinde yaşanan feci başarısızlıktan sonra bir kriz yaşayan "yeni sol"dan terörizme çok sayıda üye katılmasıyla aynı zamana denk geldi. Lotta Continua gibi grupların destekçileri ihtilalin sandık yoluyla gerçekleşemeyeceğini kabul etmek zorunda kalmıştı: Birçoklarına göre ilerlemeye giden yegâne yol silahlı mücadeleden geçiyordu.

1976'ya gelindiğinde İtalya'da yüzü aşkın solcu terör örgütü faaliyet gösteriyordu. Bunların çoğu, cinayetlerini teorik düzlemde haklı çıkarmak için "yeni sol"a mensup Marksist düşünürlerin yazılarını kullandı (Bu düşünürler arasında Padua Üniversitesi'nde sosyoloji profesörü olan ve ihtilalci şiddeti savunan Toni Negri de bulunuyordu). Terörist grupların başlıca kurbanı "devlet görevlileri"

38: Kızıl Tugaylar tarafından vurulan Hristiyan Demokrat cumhurbaşkanı Aldo Moro'nun cesedi 9 Mayıs 1978'de Roma'daki Caetani Caddesi'ne park etmiş bir aracın bagajında bulundu. Caetani Caddesi Hristiyan Demokratların parti merkeziyle Komünist Parti'nin merkezinin tam ortasında bulunuyordu. Teröristler cesedi bırakmak için sembolik bir konum seçmişti.

yani hâkimler, polisler, sanayiciler ve gazetecilerdi. Açıkça ilan ettikleri amaçları (en azından Kızıl Tugaylar'ınki) ise İtalya'nın yönetici sınıfını korku yoluyla sakatlamak, devleti hareketsiz bırakmak, ve dünyayı saran ekonomik kriz döneminde ihtilalci sınıf mücadelesinin dizginlerini koparmaktı.

Kızıl Tugaylar her şeyden çok, "devletin kalbine" bir darbe indirerek siyasi sistemi "parçalamayı" hedefliyordu. Onları en meşhur eylemlerini gerçekleştirmeye iten şey de bu düşünceydi: 1978 ilkbaharında, dönemin önde gelen siyasi figürü olan Hristiyan Demokrat cumhurbaşkanı Aldo Moro'yu kaçırdılar, esir tuttular ve katlettiler. Moro neredeyse iki ay boyunca Roma'daki bir sığınakta tutuldu. Onu esir alan teröristler basına çeşitli bildiriler yollarken, Moro aile üyelerine ve iş arkadaşlarına bir dizi mektup yazarak onlardan kendisinin serbest bırakılmasını sağlamalarını istedi. Gelgelelim,

vakada 13.000 kişinin görevlendirilmesine, neredeyse 40.000 evin aranmasına ve yollarda 72.000 kontrol noktası kurulmasına rağmen Moro'nun "hapishane"si hiçbir zaman bulunamadı. 9 Mayıs'ta Moro'nun cesedi Roma'nın ortasında, DC merkezine bir taş atımı uzaklıkta bulunan bir noktaya bırakıldı.

Hristiyan Demokratlar teröristlerle pazarlık yapmayı ahlaki gerekçelerle reddetti fakat olay hükûmete pek övgü getirmedi. En ünlüleri Sicilyalı roman yazarı Leonardo Sciascia olan bazı yorumcular Hristiyan Demokratların iki yüzlülüğünü kınadı: Önceki otuz yılda yolsuzlukla, verimsizlikle ve mafyayla mücadele etme konusunda nasıl bir "ahlaki" kararlılık sergilemişlerdi? Olay aynı zamanda son derece gizemliydi. Terörizmle neredeyse on yıldır savaşan polis ve istihbarat nasıl bu kadar az bilgi toplayabilmişti? Bazıları bir komplodan şüphelendi: Sonuçta Moro komünistleri hükûmete dâhil etmek için var gücüyle çalışmıştı ve bu birçok sağcının durdurmak isteyeceği bir çabaydı.

Moro suikastı İtalya terörizminin zirve noktası oldu. Cinayetin sebep olduğu manevi öfke hükûmeti daha büyük bir azimle hareket etmeye zorladı ve 1979-81'de birbiri ardına gerçekleşen tutuklamalar bunun sonuç verdiğini gösterdi. Devam eden şiddet 1978-9'da öncekinden beter hâle geldi fakat bu gücünü arttırmış bir saldırıdan ziyade bir dağılmaya işaret ediyordu. Teröristler arasındaki taktik tartışmalarının artması birçok teröristin örgütünden kopup rakip örgüt kurmasına neden oldu. Aynı zamanda şiddetin gitgide daha keyfi hâle gelmesi silahlı mücadeleye sempati duyan çok sayıda kişiyi uzaklaştırdı. 1982'ye gelindiğinde devlet üstün konuma gelmişti ve İtalya terörizmi sona ermek üzereydi.

Terör yıllarının siyasi arka planını PCI'nın "tarihî uzlaşma"sı teşkil etti. 1970'lerin ilk yıllarına gelindiğinde 1960'lar boyunca uygulanmış merkez sol formülü ömrünü doldurmuş durumdaydı. Sosyalistler DC ile kurdukları ittifakı daha fazla oya çeviremedi ve 1972 seçimlerinden sonra muhalefete geçti. Bunlar yaşanırken PCI yeni bir lider edindi: Sardinyalı, zengin, ve son derece Katolik bir aileden gelen Enrico Berlinguer, İtalya'nın manevi ve sosyal ilerleme

kaydedebilmesi ve önceki yıllarda hüküm sürmüş hareketsizlikten kurtulabilmesi için en büyük umudun DC ile ittifak kurulmasında yattığına inanıyordu. Aynı zamanda solun iktidarı tek başına ele geçirmeye çalışmasının İtalya'da bir sağcı darbeye yol açacağından korkuyor ve Salvador Allende'nin Şili'de kurduğu sosyalist hükûmetin nasıl devrildiğini unutamıyordu.

Berlinguer Ekim 1973'te ülkedeki üç ana parti olan PCI, PSI ve DC arasında bir "tarihî uzlaşma" yapılmasını önerdi. Söylediğine göre komünistler İtalya ekonomisinin toparlanmasına yardım etmeye, kanun ve düzeni gözetmeye ve Kilise'ye saygı göstermeye hazırdı. Bunun karşılığında ıslahat yapılmasını ve genel politikada pay sahibi olmayı istiyorlardı. Teklif Hristiyan Demokratlar için birçok yönden cazipti. Koalisyon ortakları olan sosyalistleri kaybetmişlerdi ve devlettin gitgide artan verimsizliğiyle yolsuzluğu otoritelerini sarsıyordu. Ayrıca durgunlukla başa çıkma ve terörle mücadele konularında yardıma fena hâlde muhtaçlardı. Nitekim daha ılımlı Hristiyan Demokratların bazıları (özellikle de Giulio Andreotti ve Aldo Moro) Berlinguer'in teklifine olumlu karşılık verdi ve DC ile PCI yakınlaşmaya başladı.

Başlarda PCI kayda değer kazanımlar elde etti. Haziran 1975'teki bölge seçimlerinde komünistlerin oyu 1970'tekine kıyasla yüzde 6'dan daha fazla arttı ve Kuzey ve Orta İtalya'da bir dizi solcu yerel yönetim kuruldu. PCI DC'den sadece yüzde 2 oranında gerideydi ve ertesi yıl düzenlenen genel seçimler yoğun bir heyecan ortamında gerçekleşti. Bu heyecan özellikle Avrupa'nın birçok yerinde sol için elverişli bir durumun görülmesinden kaynaklandı. Berlinguer uluslararası kamuoyuna güven vermek için seçimden bir gün önce NATO'yu desteklediğini açıkladı fakat ilerleme kaydeden PCI buna rağmen DC'yi geçemedi. Yine de Berlinguer'in stratejisi işe yarıyor gibiydi ve PCI güven oylamasında oy kullanmayarak yeni hükûmete destek vermeyi kabul etti.

Gelgelelim "tarihî uzlaşma"nın bir bedeli vardı. Solculara orta sınıfa mensup yeni destekçiler kazandırdı fakat partinin geleneksel seçmenlerinin çoğunu kafa karışıklığına itti: Bunlar İtalya'ya özgü

sosyalizm yolunun gerçekte ne anlama geldiği konusunda her zamankinden daha kararsızdı. Ayrıca, uzlaşmanın meşruiyet kazanması için elle tutulur reformlarla sonuçlanması gerekiyordu fakat sosyalistlerin 1960'larda gördüğü üzere bunu başarmak kolay değildi. 1976-9'da kesinlikle bazı önemli reformlar gerçekleştirildi: Bölgesel yönetim güçlendirildi, sağlık hizmetleri yeniden yapılandırıldı, tımarhaneler kapatıldı, kürtaj yasal hâle getirildi ve yayıncılıktaki kısıtlamalar kaldırıldı. Lakin, artık ganimetten kendi payını almak isteyen PCI'nın da dâhil olmaya başladığı parti himayeciliğinin bürokrasi üzerindeki yozlaştırıcı etkileri bu yeniliklerin çoğunu etkisiz kıldı.

Mart 1978'de PCI hiçbir bakanlığa sahip olmamasına rağmen hükûmet çoğunluğunun bir parçası oldu. Lakin bu noktadan sonra iki ana parti arasındaki ilişkiler kötüye gitti. Moro'nun öldürülmesi, muhafazakâr II. John Paul'un papalık makamına oturması, ve Sovyetlerin Afganistan'ı işgal etmesi eski karşılıklı güvensizliğin yeniden alevlenmesine yol açtı. Ayrıca, PCI'nın ülkenin ekonomik sorunlarının çözülmesine katkıda bulunmak için yaptığı tasarruf çağrıları karşısında tahammülünü yitiren çok sayıda işçinin partiden ayrılmaya başlaması "ulus"un çıkarlarını bazı kesimlerin ekonomik çıkarlarının önüne koymanın ne kadar zor ve siyaseten ne kadar tehlikeli olduğunu gösterdi. 1979'un başında komünistler muhalefete geçti ve Haziran'da seçmenler son üç yıl hakkındaki hükümlerini verdi: PCI'nın oyu yüzde 4 oranında düştü.

"Tarihî uzlaşma" tamamen olumsuz sonuçlar doğurmadı. Ülkenin terör ve durgunluk fırtınalarından kurtulmasını sağladı ve en azından bir süreliğine sistemin hâlâ kurtarılabileceği yönündeki umutları arttırdı. Gelgelelim, fazla baskı yaparak demokrasinin çökmesine yol açmaktan korkan PCI'nın çekingen kalması partinin 1960'ların son yıllarından itibaren özellikle gençler arasında ortaya çıkan çeşitli protesto ve reform hareketlerinden yeterince faydalanmasına engel oldu (Söz konusu hareketlere 1977'deki yeni bir öğrenci protestoları dalgası da dâhildi). Feministler, yeni solcu gruplar, küçük fakat son derece sesli Radikal Parti ve güney ve kuzeyde faaliyet gösteren çeşitli örgütler; barınma, cinsiyet eşitliği, polis yetkileri,

hapishaneler, ve aile kanunu gibi birçok mesele hakkında çoğunlukla militanca propaganda yaptı. Lakin çoğu zaman seslerine kulak verilmedi ve 1970'lerin son yıllarında bu gruplar hayal kırıklığına uğradı.

PCI'nın PSI karşısındaki basiretsiz duyarsızlığı partinin manevi başarısızlığını büyüttü. Berlinguer "tarihî uzlaşma" sırasında dikkatinin büyük kısmını Hristiyan Demokratlara yönelterek sosyalistlere küçük ve hatta önemsiz bir ortak muamelesi yaptı. Bu muamele genç ve hırslı PSI sekreteri Bettino Craxi'nin gururunu incitti. Craxi komünistlerin kendini beğenmişliğini asla affetmedi ve gelecekte onlarla ittifak kurmaktan hiçbir kazanç elde edilemeyeceğine karar verdi. Nitekim komünistlerle hareket etmek yerine 1960'lardaki merkez sol formülünü PSI'nın eskisinden daha aktif bir şekilde hareket edeceği şekilde yeniden canlandırmaya yöneldi. Böylece 1979'dan itibaren komünistler yalnız kaldı ve cumhuriyetin Hristiyan Demokratlara yer vermeyen bir hükûmete sahip olma ihtimali son buldu.

"BİRİNCİ CUMHURİYET"İN SONU

1970'lerin sonunda ve 1980'lerin başında siyasi kurumları sarmalayan kriz havası 1983'ten sonra yerini bir süreliğine iyimserliğe ve hatta zaman zaman ulusal gurura bıraktı. Bu yeni atmosferi büyük ölçüde ekonomik etkenler yarattı. 1984'te durgunluk nihayet sona erdi ve bunu o kadar hızlı bir büyüme izledi ki 1986'da bazı yorumcular "ikinci ekonomi mucizesi"nden bahsetmeye başladı. 1980'de yüzde 21 olan enflasyon 1987'de yüzde 4.6'ya indi; 1978-82'de yılda ortalama yüzde 0.8 büyüyen GSYİH 1983-7'de yılda ortalama 2.5 büyüdü. 1987'de İtalya hükûmeti İtalya'nın Büyük Britanya'yı ilk defa geride bırakarak ABD, Japonya, Almanya ve Fransa'dan sonra en büyük beşinci sanayi gücü hâline geldiğini ilan etti. Britanya bu iddiaya güçlü bir şekilde karşı çıktı fakat iddianın doğru olması pekâlâ mümkündü (bkz. 12. Tablo).

İtalya'daki hızlı büyüme dünya genelindeki ekonomik iyileşmenin bir parçasıydı fakat İtalya şirketlerinin 1980'lerdeki rekabetçiliği işçi sayısındaki çarpıcı düşüşten de kaynaklandı. Bu düşüşün başını Eylül 1980'de 24.000 işçisini işten çıkaran Fiat çekti. İşten

çıkarılanlar arasında son yıllarda militan eylemlerde bulunan işçilerin neredeyse tamamı yer alıyordu ve sendikalar büyük grevlere rağmen Fiat'ın hamlesini engelleyemedi. Bu örneği diğer şirketlerin de takip etmesinin sonucunda İtalya sanayisindeki birim emek maliyeti 1960'lardakine yakın hâle geldi. Maliyet düşüşünden en çok yararlanan sektörler arasında makine ve moda yer alıyordu (Benetton giysi firması bu yıllardaki başarı hikâyelerinden biriydi). Orta ve Kuzeydoğu İtalya'daki küçük ve orta ölçekli işletmeler bilhassa dinamikti: 1980'lerin son yıllarına gelindiğinde Veneto'nun, Toskana'nın ve Marche'nin bazı bölgelerinde her yirmi beş kişiye bir küçük şirket düşüyordu. İtalya sanayisine yönelik kamuoyu güveni arttı ve Milano borsasındaki hisselerin değeri 1982'den 1987'ye kadar üç kattan daha fazla arttı.

1980'lerdeki büyümenin meyveleri eşitlikten çok uzak bir şekilde dağıldı. 1980'lerin ortasında gerçekleştirilen resmî bir araştırmaya göre Orta ve Kuzey İtalya nüfusunun neredeyse yüzde 7'si fakirlik sınırının altında yaşarken güneyde bu oran yüzde 18'di. En fakir gruplardan biri işsiz şehirli gençlerdi ve bu konuda da en büyük sıkıntıyı güney çekiyordu. 1988'de on dört ve yirmi dokuz yaş arasındaki güneyli erkeklerin yaklaşık yüzde 45'i iş arıyordu ve genç kadınlar arasındaki oran daha da yüksekti. Bunun suç ve özellikle de organize suç konusundaki muhtemel sonuçları çok büyüktü. Sorun kısmen demografikti: Diğer Batı ülkelerinde olduğu gibi İtalya'da da doğum oranları 1970'ler ve 1980'ler boyunca düzenli olarak düştü, fakat güneydeki düşüş oranı daha zengin kuzeydeki kadar belirgin değildi (Kuzey İtalya 1990'ların ilk yıllarında Batı Avrupa'daki en düşük doğum oranına sahipti).

1980'lerdeki ekonomik büyümeye yeni siyasi iyimserlik de katkı sağladı. Söz konusu iyimserlik kısmen devletin terörü yenmekteki başarısından kaynaklandı, fakat düşüncelerin olumlu bir mahiyet kazanmasında 1960'ların ve 1970'lerin İtalya siyasetine damga vuran kinizmi ve yozlaşmayı defedermiş gibi görünen manevi yenilenme ikliminin de etkisi vardı. 1978 ile 1985 yılları arasında cumhurbaşkanlığı görevini eskiden partizanlık yapmış yaşlı sosyalist

Sandro Pertini yerine getirdi. Pertini; lafını esirgemeden popülist davranışlar sergilemesi ve hükûmeti, parlamentoyu ve partileri sık sık azarlaması sayesinde Mussolini sonrası dönemdeki en sevilen İtalya siyasetçisi oldu ve kurumlara fena hâlde ihtiyaç duyulan manevi otoriteyi kazandırdı. Aynı zamanda, Ciriaco De Mita'nın liderliğindeki Hristiyan Demokratlar güvenilirliklerini yenilemek için bir "yenilenme" programı başlattı.

Hristiyan Demokratların hükûmet üzerindeki tahakkümünün gevşemesi 1980'lerdeki siyasi iyimserlik ortamını teşvik etti. Haziran 1981'de, küçük ama son derece saygın bir Cumhuriyetçi Parti'nin liderliğini yapan tarihçi Giovanni Spadolini 1945 sonrasındaki dönemin Hristiyan Demokrat olmayan ilk başbakanı olarak Hristiyan Demokratlardan, sosyalistlerden, sosyal demokratlardan, liberallerden ve cumhuriyetçilerden müteşekkil beş partili bir koalisyona başkanlık yaptı. Onu 1983 ve 1987 yıllarında başbakanlık yapan PSI sekreteri Bettino Craxi izledi. Craxi'nin hükûmeti savaştan sonraki en uzun ve bazı açılardan en başarılı hükûmet oldu. İtalya kırk yıllık DC tahakkümünün kendine giydirdiği deli gömleğinden kurtulmuş gibiydi ve sosyalistlerin en büyük ikinci parti olarak komünistlerin yerini alması ihtimali mevcuttu. Böyle bir değişim İtalya'nın savaştan beri ilk defa kendi ayakları üzerinde durabilen bir muhalefete sahip olmasını sağlayabilirdi.

Organize suçun nihayet kontrol altına alınabileceği umudu da arttı. Carlo Alberto Dalla Chiesa'nın Eylül 1982'de suikasta kurban gitmesi yetkilileri harekete geçmeye iten bir kırbaç etkisi yarattı. Enerjik ve aralıksız bir basın kampanyasıyla teşvik edilen polis kuvvetleri sonraki beş yılda binlerce *mafiosi*yi tutukladı. Tutuklananların arasında birkaç önemli siyasetçi de yer alıyordu. Hâkim Giovanni Falcone'nin mafya patronu Tommaso Buscetta'yı konuşmaya ikna etmesi üzerine büyük bir ilerleme sağlandı. Buscetta'nın ifadesi; giriş törenlerine ve katı görünen bir hiyerarşiye sahip iyi yapılanmış bir Cosa Nostra'nın varlığını ortaya çıkardı ve Şubat 1986'da Palermo'da 456 mafya sanığının yargılanması büyük ölçüde bu ifade sayesinde mümkün oldu. Başka "tövbekâr"ların (*pentiti)*

39: Cosa Nostra üyelerinin yargılandığı ilk "maksi-dava"da mola veren avukatlar, hâkimler ve film ekibi, 1986. Palermo'daki "sığınak" mahkeme salonu bu dava için özel inşa edilmiş ve güvenlik gerekçeleri nedeniyle doğrudan hapishaneye bağlanmıştı.

da konuşmaya ikna edilmesiyle birlikte yorumcular *omertà*nın çökmesi ve mafyanın yaklaşan sonu hakkında iyimser bir dille konuşmaya başladı.

Tüm bu iyimserlik ziyadesiyle kısa ömürlüydü. 1980'lerin sonunda hızlı ekonomik büyüme sona erdi. Eylül 1990'da, önceki birkaç yılda Avrupa'nın önde gelen araba üreticisi olan Fiat işçi sayısını azaltacağını ve üretimini yüzde 10 oranında düşüreceğini açıkladı. Fiat'ı diğer şirketler izledi. Öte yandan, yıllar süren refahın ekonomideki temel yapısal zayıflıkları değiştirmediğinin ve devasa kamu borcu sorununu çözmediğinin fark edilmesi durgunluğun başlamasından çok daha endişe vericiydi. Sosyal hizmetlere ve devlet sanayilerine yapılan harcamalar 1970'lerin ilk yıllarından itibaren artarak 1983'te GSYİH'nin yüzde 58'ine dayandı. Craxi hükûmeti bütçe açığını kapatmak için bazı adımlar atarak kamu harcamalarında kesintiye gitti ve vergi kaçakçılığını azaltmaya çalıştı fakat pek başarılı olamadı. Böylece kamu borcu 1985'te GSYİH'nin yüzde 85'ine, 1992'deyse yüzde 120'sine çıktı.

Kamu maliyesindeki kriz, ülkedeki siyasi kurumların gitgide daha fazla göze batmasına yol açtı. Zira ekonomik kaostan kurtulmanın tek yolunun İtalya'daki parlamento ve parti sistemlerini hükûmete istikrar kazandıracak ve yürütmenin elini güçlendirecek şekilde ıslah etmekten geçtiği aşikâr hâle gelmekteydi. 1983'te Craxi hükûmeti olası seçenekleri belirlemek için bir soruşturma komisyonu kurdu fakat komisyonun bulguları halkın genelinden destek alamadı. Aralarında bir süreliğine Craxi'nin de yer aldığı bazı siyasetçiler İtalya'nın Fransa'dakine benzer bir cumhurbaşkanlığı sistemini benimsemesi gerektiğini ileri sürdü, fakat böyle öneriler faşizmin mirasıyla mücadele etmek zorundaydı (Bu miras, Vekiller Kamarası'nın güçlerini azaltmaya yönelik her türlü önerinin büyük bir güvensizlikle karşılanmasına yol açıyordu). Siyasi karikatürlerin Craxi'yi sık sık Mussolini'nin yeniden cananmış hâli olarak resmetmesi güçlü hükûmet fikrinin karşı karşıya olduğu sorunları gösteriyordu.

Doğu Avrupa'daki komünizmin 1989-91'deki çöküşünü partilerin artan parçalanmasının izlemesi kurumsal reform ihtiyacını daha da acil hâle getirdi: Sovyetler Birliği'nin dağılması ironik bir şekilde İtalya'daki siyaset sistemine istikrar kazandıran en önemli ögelerden birini ortadan kaldırmıştı. Hristiyan Demokratların aldığı oyların İkinci Dünya Savaşı'ndan beri yüksek kalmasının önemli bir sebebi, PCI'nın iktidara gelmesinden korkulmasıydı. Komünizm öcüsünün yok olmasıyla birlikte Hristiyan Demokratlar varlık nedenlerinin büyük bir parçasını kaybetti. 1987 seçimlerinde kısmen De Mita'nın partinin imajını temizleme çabaları sayesinde yüzde 34.3 oy alarak oy oranlarını biraz arttırmışlardı, fakat 1992 seçimlerinde yüzde 29.7 oy aldılar ve böylece cumhuriyetin başından beri ilk defa yüzde 30'un altına düştüler. Hristiyan Demokratlara verilen destekte güney her zamankinden daha baskın hâle geldi. Burada ideoloji oy tercihlerini kamu parası kadar etkilemiyordu.

Doğu Avrupa'daki ve Sovyetler Birliği'ndeki olaylar PCI için daha da yıkıcı oldu. 1990'da, uzun ve sancılı tartışmalardan sonra, PCI delegelerinin çoğunluğu partinin feshedilmesinden ve sosyal demokrat bir güç olarak yeniden kurulmasından yana oy kullandı.

İtalya Komünist Partisi, Ocak 1991'de, kuruluşundan tamı tamına yetmiş sene sonra kapanarak yerini Demokratik Sol Parti'ye (PDS) bıraktı. Lakin sabit fikirli bir azınlığın kendi partisini kurmak üzere ayrılması PDS'yi zayıflattı ve İtalya'nın hızlanan siyasi parçalanmasını arttırdı. PCI 1987 seçimlerinde yüzde 26.6 oy almışken Demokratik Sol Parti 1992 seçimlerinde sadece yüzde 16.1 oy aldı. Sabit fikirliler (PRC) ise yüzde 5.6'da kaldı. PDS hâlâ İtalya'nın en büyük ikinci partisiydi fakat bu konumunu korumayı ucu ucuna başarabilmişti. Artık İtalya'nın Vekiller Kamarası'nda on dört farklı parti bulunuyordu. Bu muhtemelen savaş sonrası dönem Avrupa'sındaki en yüksek sayıydı.

Hristiyan Demokratların zayıflaması ve PCI'nın kapanması sosyalistlere yaramadı. 1980'lerin ortalarında ilerleme kaydeden PSI oy oranını 1983'teki yüzde 11.4'ten 1987'deki yüzde 14.3'e çıkardı fakat bu umduğu gibi bir atılım olmaktan çok uzaktı. Sorun büyük ölçüde partinin imajından kaynaklanıyordu. Birçok kişi Craxi'nin agresif tarzından rahatsızlık duyuyor ve onun çok da gizli olmayan iktidar hırsını güvensizlikle karşılıyordu (Craxi'nin güç hırsı DC'nin başbakanlığı geri aldığı 1987 tarihinden sonra hükûmeti devirmeye çalışmasından belliydi). Fakat belki de daha önemli bir neden, PSI'nın Hristiyan Demokratlar kadar yozlaştığını gösteren işaretlerin artmasıydı. Nisan 1992 seçimlerinde PSI oyları yüzde 13.6'ya düştü. Aynı dönemde, PSI'nın kalelerinden olan Milano'nun şehir konseyinde dönen rüşveti de içeren büyük bir skandal patlak verdi ve sonraki yıl düzinelerce önemli sosyalist hapis cezası aldı. 1993 başlarında olaylarla bağlantısı olduğu ortaya çıkan Craxi PSI sekreterliğinden istifa etmek zorunda kaldı.

Milano skandalı yalnızca buzdağının görünen kısmıydı. Büyük ölçüde Milano Sulh Hâkimi Antonio di Pietro'nun azimli soruşturmaları sonucunda, onlarca şehirde sahtekârlık ve yolsuzluğun devasa boyutta olduğunu gösteren kanıtlar bulundu. 1993 ilkbaharına gelindiğinde *tangentopoli* ("rüşvetkent") skandalı İtalya'daki siyasi sistemin tamamını yok olma veya en azından itibarsızlaşma tehlikesiyle karşı karşıya getirdi: Bin kadar iş adamı ve siyasetçi hapisteydi

ve binden fazlası sorgulanıyordu (Hapse atılan siyasilerin çoğunluğunu Hristiyan Demokratlar ve Sosyalistler teşkil ediyordu). Temel suçlama, ihale karşılığında rüşvet almaktı ki bu birçok belediyede rutin hâle gelmişti. Bu şekilde alınan paranın büyük kısmı partilerin kasasına gidiyordu.

1990'ların ilk yıllarında İtalya siyasi sistemini kasıp kavuran manevi otorite krizi devletin en yüksek makamını bile etkiledi. 1985'te Sandro Pertini cumhurbaşkanlığı görevini Aldo Moro'nun kaçırılıp katledildiği dönemde içişleri bakanlığı yapmış saygın Hristiyan Demokrat Francesco Cossiga'ya devretti. 1990'da Cossiga'nın 1950'lerde "Gladio" isimli karşı devrimci darbe gücünün kurulmasında pay sahibi olduğu ortaya çıktı ve bu gizli örgütün daha sonraki sağcı terörde rol oynamış olabileceğini gösteren kanıtlar bulundu. Bir soruşturmayla karşılaşan Cossiga'nın maruz kaldığı baskı; bir dizi hedefe karşı olağanüstü, itidalsiz, ve çoğunlukla basiretsiz saldırılarda bulunmasının ardında yatan nedenlerden biri olmuş olabilir (Cossiga'nın saldırısına maruz kalanların arasında kendi partisi, hâkimler ve Kuzey Birliği isimli hızla büyüyen kuzeyli tepki partisi de yer alıyordu).

İtalya siyasi sisteminin yaşadığı krize 1990'ların ilk yıllarında güneydeki mafya faaliyetlerinin yeniden artması da eklendi. 1990'a gelindiğinde şiddet on yıl öncekiyle aynı düzeye gelmiş ve başta Campania ve Kalabriya gelmek üzere bazı bölgelerde 1860'lardan beri görülen en yüksek düzeye çıkmıştı. Ayrıca, Giovanni Falcone gibi yargıçların korku tanımaz çabalarına ve Tommaso Buscetta ile diğer *pentiti*nin ifşaatına rağmen Sicilya'daki durum iyiye gitmemişti. 1980'lerin ortasında tutuklananların çoğu; suçlarını ispat etmeye yetecek kadar kanıt bulunamadığı veya mahkemeler anayasanın tanıdığı süre içinde hüküm vermeyi başaramadığı için birkaç yıl sonra serbest kaldı. Yetkililerin yeniden savunmaya geçtiği aşikârdı. Mayıs 1992'de Falcone, karısı ve korumaları çok büyük bir bombalı saldırıya kurban gitti. Birkaç hafta sonra İtalya'nın mafya karşıtı mücadeledeki en önemli ikinci hâkimi de katledildi.

Manevi ve ekonomik karışıklık ortamı İtalya'daki birçok kişiyi kurtuluş için Avrupa Topluluğuna yönelmeye sevk etti. İtalya her

daim AT üyeleri arasındaki en Avrupa yanlısı ülkelerden biri olmuştu (Bu hissin tarihî kökleri, kıtanın çeperinde kalan ikinci sınıf bir güç olmaktan kaçınmaya yönelik on sekizinci yüzyıldan beri devam eden isteğe dayanıyordu). Lakin 1990'ların başına gelindiğinde Avrupa'ya entegre olmak siyasi ve ekonomik açıdan her derde deva bir çözüm olarak görülmüyordu. Birbiri ardına gelen İtalya hükûmetlerinin Topluluk yanlısı söylemlerini fiiliyata dökememesi ve AT kanunlarının gerektiği gibi uygulanmasını sağlayamaması ülkenin diğer üyelerin çizgisinden gitgide daha fazla uzaklaşmasına yol açtı. Bu durum kontrolden çıkmış kamu borcuyla ve bütçe açığıyla birleşince İtalya şirketleri ortak pazarda muazzam bir dezavantajla karşı karşıya kaldı.

İtalya'nın ekonomik açıdan geri kaldığı hissi kuzeyli orta sınıf için bilhassa rahatsız ediciydi. 1970'lerde ve 1980'lerde büyük ölçüde küçük işyerleri sayesinde iyi şartlarda yaşayan bu tabaka şimdi hayat standartlarında ciddi bir düşüş yaşanması ihtimaliyle karşı karşıyaydı ve bunun merkezî hükûmetin beceriksizliğiyle yolsuzluğundan kaynaklandığı kanaatindeydi. Her şeyden önemlisi, Roma'ya ödediği vergilerin asalak güneyi desteklemek ve organize suça karşı gitgide daha umutsuz görünen bir savaşı fonlamak için kullanılması karşısında öfke duyuyordu. Hükûmet ise ülkedeki ekonomik krizle başa çıkabilmek için vergileri arttırmayı ve vergi kaçakçılığını engellemeye yönelmişti. 1992 seçimlerinde seçmenlerin neredeyse yüzde 9'u kısa süre önce kurulan Kuzey Birliği partisine oy verdi (Partinin kuzeydeki oy oranı yüzde 17'ydi). Bu parti merkezî hükûmete, güneye ve göçmenlere duyulan öfkenin seslendirildiği bir platform teşkil ediyor ve İtalya'nın üniter cumhuriyetten federasyona geçmesi için çağrıda bulunuyordu.

Kuzey Birliği esasen, bölgeci bir siyaset izleyen ve 1980'lerin sonundan önce ciddi bir siyasi başarı elde edemeyen Venedik Birliği ve Lombard Birliği partilerinden müteşekkildi. Karizmatik senatör Umberto Bossi'nin liderliğinde yeniyle eskinin ilginç bir karışımını sunuyordu. Bir yandan yüksek teknoloji kullanan küçük firmaları desteklerken, diğer yandan siyasi ilhamını geçmişten alıyor ve

40: Erken 1990'ların siyasi ve manevi krizi. Ulusal gazete *La Repubblica*'nın Ekim 1992'de yayımladığı bu karikatürün altında şöyle yazıyor: "Kullanıcılara tavsiye: Şu an burada değiliz. Mesaj bırakmak istiyorsanız lütfen sinyal sesinden sonra konuşunuz."

özellikle de Orta Çağ komünlerini yüceltiyordu: Parti sembolü, 1176'daki Legnano Muharebesi'nde İmparator Frederick Barbarossa'yı yenen Lombard Birliği'ne liderlik etmiş şövalyelerden Alberto da Guissano'ydu. Kuzey Birliği'nin söylemi büyük ölçüde bölgesel geleneklerin gücüne ve merkezîleşmenin İtalya'ya verdiği zarara odaklanıyordu. Partinin ideologları arasında on dokuzuncu yüzyıl federasyoncusu Carlo Cattaneo da bulunuyordu.

Aynı anda hem geleneklerden uzak hem de muhafazakâr olan Kuzey Birliği'nin hibrit karakteri, artık çoğunlukla Birinci Cumhuriyet'in çöküşü diye tabir edilen süreçteki meraklı belirsizlik havasını yansıtıyordu. Birçok kişinin değişim istediği kesindi fakat değişimin

ne ölçüde ve ne yönde olmasını istedikleri hiç belli değildi. Muhtemelen 1922'deki ve 1945'teki gibi bu dönemde de eski rejimin sembollerini bir kenara bırakma ve özellikle de "suçlu adamlar"ın liderliğini sonlandırma isteği eski sistemin özünü değiştirme ve sıradan İtalyanların hatalardaki sorumluluğu hakkında rahatsız edici sorular sorma isteğinden daha büyüktü. Zorluk kısmen tarihle ilgiliydi: İtalya'nın geçmişi mevcut kriz için çok az belirgin çözüm sunuyordu. Bölgeciliğe inanan Bossi kuzeyde Padania isimli bir cumhuriyet kurmaktan bahsetti fakat böyle bir önerinin duygulara hitap etmesini sağlayacak tarihî bir dayanak yoktu.

Bölgecilikle ilgili bir diğer büyük sorun, İtalya'nın fakir bölgelerini mali yıkıma mahkûm etmesiydi (Aynı durum kesinlikle federalizm için de geçerliydi). Başta güney gelmek üzere böyle bölgeler on yıllar boyunca hayatta kalmak için devasa devlet yardımlarına muhtaç olagelmişti. Bu bölgeler devlete 1990'ların başındaki gerilemeye rağmen güçlü bir tehdit olmayı sürdüren organize suç sorununu çözemese bile hafifletmesi için de ihtiyaç duyuyordu. Fakir bölgelerin yaşadığı korku neofaşist MSI partisine verilen desteğin artmasına yol açtı. On yıllar boyunca İtalya siyasetinin marjinal bir gücü olmanın ötesine geçemeyen parti, 1991'den itibaren genç ve nazik Gianfranco Fini'nin liderliğinde önemli bir güç hâline geldi ve Hristiyan Demokratların çöküşünün yarattığı boşluktan faydalandı. Fini MSI'yı "ulusal ve Katolik değerlerin" savunulmasına adanmış demokratik bir "postfaşist" güç olarak tanıttı. Bu söylem, adını Alleanza Nazionale olarak değiştiren partinin Mart 1994'teki genel seçimde %13.4 oy almasını sağladı. Alleanza Nazionale'nin güneydeki ortalama oyu %20'den yüksekti.

Bununla birlikte, 1994 seçimlerindeki en dikkat çekici başarı hikâyesi seçimden sadece iki ay önce kurulan Forza Italia'nınkiydi. Medya patronu ve AC Milan futbol kulübünün sahibi Silvio Berlusconi'nin kurduğu parti, tıpkı Kuzey Birliği gibi eskiyle yeninin ilginç bir karışımını sunuyordu. Son derece vatansever söylemlere sahipti ve sembolünde İtalya bayrağındaki üç renge yer veriyordu, fakat vatanseverliği ve hatta tüm değer sistemi büyük ölçüde futbol diline ve imgelerine dayalıydı (Bu spor muhtemelen 1990'lar

İtalya'sındaki ulus duygusunun en kuvvetli ifade vasıtasıydı). Parti dogmatik serbest pazar ilkelerini savunuyor ve İtalya girişimcilerini devlet bürokrasisinin zincirlerinden kurtararak ikinci bir ekonomi mucizesi yaratmaktan dem vuruyordu; lakin siyasette "yeni" bir isim olduğunu sık sık vurgulayan Berlusconi eski ve yozlaşmış himaye sisteminden faydalanan önemli kişilerden biriydi. İş dünyasındaki başarısının büyük kısmını 1980'lerde Craxi'yle ve Birinci Cumhuriyet'in adı çıkmış diğer isimleriyle kurduğu yakın bağlantılara borçluydu. Ayrıca *tangentopoli* girdabına kapılmak üzereydi: Şubat 1994'te aynı zamanda iş ortağı olan kardeşi Paolo'nun tutuklanmasının ardından birçok kişi Berlusconi'nin siyasete girmekteki esas amacının kovuşturmadan korunmak ve tehlike altındaki iş imparatorluğunu kurtarmak olduğunu söylemeye başlamıştı. Berlusconi'nin Sicilya'daki organize suçla olan ilişkisi de endişe vericiydi.

Forza Italia seçimlerde %21 oy aldı ve Berlusconi kendi partisinden, Alleanza Nazionale'den ve Kuzey Birliği'nden müteşekkil sağcı bir koalisyonun başbakanı oldu. Bu sürdürülmesi nispeten zor bir koalisyondu ve çok geçmeden Berlusconi'yle Bossi bir iktidar mücadelesine girdi: Oyuncular değişmiş olsa da eski siyasi taktikler devam ediyordu. Berlusconi'nin ekonomik mucize vaatlerinin boş sözlerden ibaret olduğu anlaşıldı. Rekabeti teşvik etmekten çok kendi ticari çıkarlarını korumakla ve rakiplerini yıpratmakla ilgileniyor gibiydi; İtalya Bankası'nın bağımsızlığına başarısız bir saldırı bile yöneltti. Seçim konuşmalarında verdiği bir milyon kişiye istihdam sağlama ve vergileri düşürme sözleri de şaşırtıcı olmayan bir şekilde asılsız çıktı. Ekonominin yapısal sorunları devam ederken bütçe açığı büyümeyi sürdürdü ve bu durum İtalya'nın Eylül 1992'de çıkarıldığı Avrupa para sistemine yeniden girme şansını gitgide daha düşük hâle getirdi.

Berlusconi yolsuzlukla savaşmakta kararlı olduğunu söylemişti, lakin iktidara geldiğinde Antonio Di Pietro'nun ve onunla çalışan hâkimlerin siyasi hesaplarla hareket ettiğini ileri sürerek onların kuyusunu kazmaya azmettiği izlenimini uyandırdı. Muhtemelen, kamunun hukuki soruşturmalara yönelik ilgisinin sönmeye başladığını hissetmiş; ve televizyon reklamlarının çoğunluğunu kontrol eden

ajansın sahibi olduğu için kamuoyunun şekillendirilebilirliğini gözünde büyütmüştü. Onu böyle hareket etmeye ikna eden sebep ne olursa olsun, yozlaşmayla mücadeleyi yolundan saptırmaya yönelik uygunsuz hareketleri hükûmetinin yarattığı hayal kırıklığının hızla artmasına katkı yaptı. 1994 sonbaharında, emeklilik ve sağlık harcamalarını kısma önerisi yüzünden büyük protestolarla karşı karşıya kaldı. Ardından Milano hâkimleri iş antlaşmalarında sahtekârlık yapmakla suçlandığını ve hakkında soruşturma açıldığını açıkladı. Aralık'ta koalisyon ortağı Bossi desteğini geri çekti ve Berlusconi istifa etmek zorunda kaldı.

1860'tan o zamana kadar birkaç defa, İtalyanlar kurtuluş vadeder gibi görünen bir adama güvenmiş ve her seferinde güvenlerinin büyük ölçüde boşa çıktığını görmüştü. İtalya birkaç yıldır neredeyse gerçek ötesi bir drama yaşıyordu: Siyasi partiler dağılır, şekil değiştirir, veya bir anda doğuverirken; eski isimler, yüzler, ve daimî bir hareketsizliğe yazgılı görünen bir siyasi düzenin sembolleri gözden düşerek sahneden çekilmişti. Otuz farklı hükûmette bakanlık yapan ve yedi kere başbakan olan Andreotti bile girdaptan kaçamamış, mafyayla bağlantı kurduğu iddiasıyla yargılanmıştı. Tüm bu hareketliliğin içinde, sayısı gitgide artan kötü adamlara karşı kahramanların belirmesi yönünde anlaşılabilir bir arzu söz konusuydu. Lakin ülkede değişken ve öngörülemez bir ortam hüküm sürüyordu: Öyle ki, yolsuzluk karşısındaki mücadelesini başlattığında âdeta bir yarı tanrı muamelesi gören Di Pietro bile yasa dışı hareketlerde bulunmakla yargılandı ve 1996 ile 1997'nin büyük kısmını itibarını kurtarma mücadelesiyle geçirdi.

1995'te İtalya'ya daha aklı başında bir gerçekçilik yayılmaya başladı. Uzun vadede en büyük istikrar umudunu Avrupa'nın sunduğu aşikârdı; fakat bu, ülkedeki ekonomik sorunlarla hemen yüzleşilmesini ve özellikle de İtalya'yı ortak Avrupa para biriminin dışında kalma tehlikesiyle karşı karşıya getiren kamu harcamalarının azaltılmasını gerektiriyordu.[13] Ocak 1995'te başbakanlık görevi "siyasetten uzak teknokratlardan" müteşekkil bir kabineye liderlik eden eski İtalya

13 Kamu harcamaları hâlâ büyük ölçüde kontrolsüzdü.

Bankası genel müdürü Lamberto Dini'ye geçti. Son derece saygın bir isim olan Dini, pek beğenilmeyen fakat son derece gerekli bazı mali kararları kabul ettirmeyi başardı (Bunların en dikkat çekicisi, sürekli artan emeklilik ödemesi masraflarını azaltmayı amaçlıyordu). Aynı zamanda güneydeki organize suça karşı verilen mücadeleyi kararlılıkla sürdürdü ve yolsuzlukla mücadeleyi canıgönülden desteklediğini açıkça gösterdi. Dini yönetimi, nispeten talihsiz Berlusconi tecrübesinden sonra İtalya'ya uluslararası camiadaki güvenilirliğini yeniden kazandırma konusunda büyük bir mesafe kat etti.

Nisan 1996'da düzenlenen seçimlerde zafer Ulivo isimli merkez sol koalisyonun oldu. Toplumun büyük kısmının saygı duyduğu ekonomist ve üniversite profesörü Romano Prodi'nin liderliğindeki yeni hükûmet ortak para birimine katılım şartlarını sağlamak için yeni adımlar attı. Vergiler arttırılırken sosyal yardım harcamaları düşürüldü, lakin kamu borcu yüksek düzeyde kalmayı sürdürdü ve birçok gözlemci ülkenin 1999'da tedavüle girecek Euro'ya katılmaya hak kazanabilmesi için bir miktar "yaratıcı muhasebe"ye başvurulduğunu düşündü. Öte yandan, İtalya'dakilere benzer sorunlardan muzdarip birkaç ülke daha vardı. Böyle ülkelerin varlığı ve Avrupa liderlerinin kahir ekseriyetinin Avrupa'da daha büyük bir entegrasyon sağlama siyasetini desteklemesi Mayıs 1998'de İtalya'nın ortak para birimine resmen kabul edilmesini sağladı. İtalyanlar ortak para biriminin bu yolda gösterilen fedakârlığa değeceği konusunda hemfikir değildi: 1997 sonbaharında koalisyon partilerinden Rifondazione Comunista'nın yeni bir kesinti paketini desteklemeyi reddetmesi Prodi hükûmetini krizle karşı karşıya getirdi. Fakat hükûmet çabucak yeniden tesis edildi: Avrupa'nın dışında kalan bir İtalya siyasette ve ekonomide nerede yer alırdı?

YİRMİ BİRİNCİ YÜZYILIN BAŞINDA İTALYA

1990'lardaki siyasi ve ekonomik karışıklıklar, İtalyan ulusunun karakterinin kamuoyunda fazlaca tartışılmasına neden oldu. Kuzey Birliği gibi büyük bir partinin üniter devletin meşruiyetini açıkça sorgulaması ve ülkenin güneyini çoğunlukla sert ve neredeyse ırkçı

ifadelerle kınaması insanlara bu tartışmaların aciliyet kazandığını düşündürdü. Tanınmış entelektüellerin yazdığı bir dizi kitap, *Ulus Olmayı Bırakırsak, İtalya'nın Sonu: Risorgimento İdeolojisinin Gerileme ve Ölümü* ve *Atayurdun Ölümü* gibi endişe verici başlıklar taşıdı. Bu kitaplar mevcut istikrarsızlıktan kimin veya neyin sorumlu tutulabileceğini inceledi. Tarih, coğrafya, Kilise ve ulusal karakter değişen ölçülerde suçlandı (*Risorgimento* döneminde yaşanan ve İtalya'nın birleşme konusunda neden yüzyıllardır zorlandığını irdeleyen tartışmalarda da aynı etkenler suçlu bulunmuştu). İtalya siyasetini 1945'ten beri tahakküm altında tutan partiler de, güçlü bir kanun ve devlet düşüncesi aşılayamamakla veya ortak hatıralarla değerlerden müteşekkil belirgin bir düşünce yapısı sağlayamamakla suçlandı.

İtalya siyasetini 21. yüzyılın ilk on yılı boyunca domine edecek Silvio Berlusconi'nin etrafında kümelenen sağcı partilerin savaş sonrasında kurulan cumhuriyetin temelini teşkil eden "Direniş değerleri"ni sorgulama şekli belirsizliği arttırdı. Sovyetler Birliği'nin yıkılması komünizmi büyük ölçüde gözden düşürdüğü için, ülkenin yirminci yüzyıldaki tarihine yönelik revizyonist okumalara giden yol açıktı. 1943-5'te Salò Cumhuriyeti'ne karşı savaşan partizanların manevi üstünlüğe sahip olduğu fikri ciddi saldırılarla karşılaştı. Bu saldırıları yönelten kişilere göre, Mussolini destekçileri en azından İtalya "atayurdu"nu savunuyordu; komünistlerin liderliğindeki direniş ise bilakis büyük ölçüde Moskova'dan medet umuyordu. Alleanza Nazionale'nin neredeyse 6 milyon oy almasının açıkça gösterdiği siyasi iklim değişikliği iki savaş arası dönemdeki rejimin itibarını iade etmeye yönelik daha genel girişimlere yol açtı. 2003'te *Spectator* dergisine röportaj veren Berlusconi'nin Mussolini'nin "hamiyetperver" olduğunu ve Mussolini diktatörlüğünün çok da baskıcı olmadığını söylemesi böyle girişimlerin bir belirtisiydi. Berlusconi'ye göre *confino* cezası bir "tatil sürgünü"ydü.

İki savaş arası döneme yönelik daha hoşgörülü bir tutumu yansıtan böyle belirtiler kısmen, 1990'lardaki sallantılardan sonra İtalya siyasi hayatına istikrar kazandırılması yönünde yaygın bir isteğin görülmesiyle bağlantılıydı. İtalya'nın ortak Avrupa para birimine

girmesini sağlayan Romano Prodi hükûmeti İkinci Dünya Savaşı sonrasındaki dönemin otuz beşinci hükûmetiydi; ve büyük reformlar yapıp bunları uygulama kabiliyetine sahip uzun ömürlü yönetimlerin ülkenin yaşadığı sorunları çözme şansının daha büyük olduğu sonucuna varmak kolaydı.[14] Ayrıca, "Birinci Cumhuriyet"in sonlanmasıyla birlikte İtalya siyasetinde ideolojik bir boşluk açılmıştı. Birçok gözlemci, seçmenlerin kararını belirleyen kuvvetli etkenler olan Katolikliğin ve komünizmin yokluğunda daha kapsamlı bir "başkanlığın" gerekli olabileceği ve olumlu karşılanacağı kanaatindeydi. Diğer Batı ülkelerindeki siyaset kişilerden ve medyadan gitgide daha çok etkilenir gibi görünüyordu.

Milyarder medya patronu Silvio Berlusconi 2001 genel seçiminde böyle bir ortamda yeniden iktidara geldi. Cumhuriyet dönemindeki İtalya siyasetçilerinin büyük kısmının dingin imajıyla sert bir tezat teşkil eden popülist bir kişiliğe sahip olan Berlusconi, Casa delle Libertà (Özgürlükler Evi) diye bilinen sağcı bir koalisyona liderlik etti. En büyük üç partisini Forza Italia'nın, Kuzey Birliği'nin ve Alleanza Nazionale'nin teşkil ettiği Berlusconi hükûmeti, Romano Prodi'nin liderliğindeki merkez sola karşı çok az farkla kaybettiği 2006 genel seçimine kadar iktidarda kaldı. Prodi'nin başbakanlık dönemi solun itibar kaybını daha da belirgin hâle getirdi: Katoliklerden sosyal demokratlara ve komünistlere kadar birçok grubu barındıran son derece heterojen koalisyonu anlaşmazlıklarla doluydu. Prodi'nin 2008'de istifa etmesinin ardından düzenlenen seçimde Berlusconi iktidara geri döndü. Yolsuzluk ve seks skandallarına rağmen Kasım 2011'e kadar iktidarda kalarak Mussolini ve Giolitti'den sonra İtalya tarihinin en uzun süre iktidarda kalan üçüncü başbakanı oldu.

İtalya parlamenter yönetiminin gerçekte olduğundan daha dayanıklı olduğunun umulması ve muhalefetin zayıflığı Berlusconi'nin başarısında büyük bir rol oynadı, lakin bu başarıda onun medya üzerindeki hâkimiyetinin etkisi de büyüktü.[15] 1970'lerden itibaren özel

14 Söz konusu sorunların başında ekonominin yapısal zayıflığı geliyor ve devasa kamu borcu sorununun çözülebilmesi için bu meselenin ele alınması gerekiyordu.

15 Parlamenter sistemin dayanıklılığına dair umutlar 1922 öncesinde ve 1945 sonrasında sıkça ifade edilmişti.

televizyon kanallarını bir bir satın alarak bu alanda neredeyse tekel kurmuştu ve anayasadaki ifade özgürlüğü güvencesine aykırı olan bu gelişmeye karşı hiçbir etkili önlem alınmamıştı. 1980'lerde, dostu ve hamisi olan sosyalist başbakan Bettino Craxi'nin kuvvetli koruması altındaydı. 1990'larda ulusal siyasete girmesinin doğurduğu çıkar çatışması medya üzerindeki gücünü azaltma gerekliliğine aciliyet kazandırmış fakat ilginçtir ki 1996-2001'deki merkez sol iktidarı bu konuda hiçbir şey yapmamıştı. Başbakanlık makamına geldiğinde özel televizyon üzerindeki tahakkümüne ek olarak RAI'ya ait devlet kanalları üzerinde de kayda değer ölçüde kontrol kazandı.

Eskiden beri nispeten elitist ve entelektüel bir zihniyete sahip olan sol, televizyonun siyasi seçimlerdeki etkisini ciddi derecede küçümsemiş olabilir. Berlusconi ise böyle bir yanılgı içinde değildi. Anketlerin gösterdiği üzere, yirmi birinci yüzyılın başında İtalya nüfusunun neredeyse yarısı sadece televizyondan bilgi alıyordu ve insanların üçte ikisi hiç kitap ve gazete okumadığını iddia ediyordu. Bu sonuçlar kesinlikle dönemin toplumundaki genel trendi yansıtıyordu ve eğitime gitgide daha az yatırım yapılması durumun değişmesine katkı yapmıyordu. Bir araştırmaya göre İtalya'daki yetişkinlerin iki milyonu okuryazar değildi ve 15 milyonunun okuma yazması zayıftı. Özgürlükler Evi'ni destekleyenlerin çoğunluğunu iyi eğitim almamış kişiler teşkil ediyordu. Berlusconi televizyon yayınları üzerindeki nüfuzu sayesinde ülke genelindeki ailelere kendisiyle ilgili olumlu bir görüntü aşıladı ve kamuoyundaki eleştirileri en aza indirdi (Suçlamalarla karşı karşıya olması televizyonun yarattığı olumlu imajı bilhassa değerli kılıyordu). Yıllık anketler düzenleyen saygın Freedom House kuruluşunun 2010'da düzenlediği medya araştırmasına göre Avrupa Birliği'nin "özgür" medyaya sahip olmayan ülkeleri yalnızca İtalya, Bulgaristan ve Romanya'ydı.

Berlusconi'nin süreğen bir iyimserlik havası oluşturmaya ve nahoş gerçeklerle eleştirileri en aza indirmeye kararlı olması nedeniyle, yirmi birinci yüzyılın başındaki İtalya toplumunun endişe verici özelliklerinin çoğu büyük ölçüde olduğu gibi kaldı. Koalisyondaki iki büyük ortağı olan Kuzey Birliği'yle Alleanza Nazionale'nin

41: Silvio Berlusconi Nisan 2004'te Milano'da düzenlenen önemli iş insanları toplantısında konuşuyor. Berlusconi İtalya'ya "yeni bir ekonomi mucizesi" sözü verdi fakat bu sözü gerçekleşmedi.

isteklerini dikkate alan Berlusconi bölgesel özerkliğin arttırılmasına ve yürütmenin güçlendirilmesine odaklandı. Bu yoldaki girişimleri anayasanın değiştirilmesini de içeriyordu (2003'te açıkça mevcut anayasanın kısmen "Sovyetlerden ilhamla" hazırlandığını söylemişti). Devlet yapısında gerçekleştirilecek böyle değişikliklerin güneyin ısrarcı ekonomik zayıflığı veya organize suçun Campania, Kalabriya ve Sicilya gibi bölgelerdeki hâkimiyetinin artması gibi meseleleri nasıl bir etkileyeceği belirsizdi.[16] Ayrıca, anayasa değişikliğinin referandumla onaylanması gerekiyordu ve 2006'da düzenlenen referandumda değişiklik reddedildi.

Yirmi birinci yüzyılın başında İtalya'nın belki de en rahatsız edici özelliği ekonomisinin cansızlığıydı. Berlusconi'nin her şeyden önce büyük girişimcilik yeteneğini ülkenin geneline yansıtabilecek bir iş adamı olduğunu iddia etmesi (ve karizmasıyla seçmenlerin gözündeki cazibesinde dikkat çekici zenginlinin ve egzotik hayat tarzının büyük öneme sahip olması) düşünüldüğünde bu cansızlık ironikti. 2000'le 2010 yılları arasında İtalya'nın ortalama yıllık büyümesi sadece yüzde 0.25'ti (Bu oran GSYİH ve sabit fiyatlara bakılarak belirlenmiştir). Dünya genelinde sadece Haiti ve Zimbabve bundan daha kötü bir performans göstermişti. Dahası, 1990'ların son yıllarında azalması için çaba sarf edilen kamu borcu yine düzenli olarak yükselmeye başlamıştı. 2011'e gelindiğinde gayrisafi yurtiçi hasılanın yüzde 120'sine yani ortak para birimi için izin verilen oranın iki katına denk geliyordu. Bu endişe verici trend İtalya'nın iflas edebileceği endişesini doğurdu ve 2008'de patlak veren global ekonomik kriz endişeyi kuvvetlendirdi.

Ekonomideki kötü performansın altında İtalya'nın rekabet gücünü gitgide azaltan çok sayıda neden yatıyordu. Sıkı bir şekilde korunan ve düzenlenen iş gücü pazarı, ağır vergilerle sosyal güvenlik payları, aşırı bürokrasi, karteller, köklü tekeller ve yavaşlığıyla ünlü hukuk sistemi (2011'de hukuki davaların ortalama uzunluğu 9 seneydi) işverenlere zorluk çıkarıyordu. Bunlar ve diğer engeller

16 Güney İtalya'daki kişi başına GSYİH ile daha zengin Orta ve Kuzey İtalya'daki kişi başına düşen GSYİH arasındaki fark yüzde 40'tan daha fazlaydı.

şirketlerin büyümesini ziyadesiyle zorlaştırdı. Böylece İtalya'daki ekonomik manzaranın geneli 1960'lardaki "ekonomi mucizesi" döneminde nasıldıysa öyle kaldı: İtalya küçük şirketlerle, küçük çiftliklerle, serbest meslek çalışanlarıyla ve kendi hesabına çalışan işçilerle dolu bir dünyaydı. Araştırmaya yeterince yatırım yapılmaması da sorundu. İtalya son derece seçkin kültür geleneklerine sahipti fakat dünyanın ilk 200 yükseköğretim kurumu arasında hiçbir İtalyan üniversitesi bulunmuyordu. Yolsuzluk, adam kayırma ve (güneydeki) organize suç yatırım ve büyümenin önündeki diğer engellerdi. İtalya, Transparency International'ın 2011'de hazırladığı dünya yolsuzluk algısı endeksinde 69'uncu sırada; Ruanda, Namibya ve Oman gibi ülkelerin gerisinde yer aldı.

Berlusconi siyasete girerken kendini sıkı bir serbest pazar destekçisi olarak tanıttı ve her zaman liberal olduğunu söyledi, lakin yönettiği hükûmetler belirgin bir ekonomik ideolojiye sahip olma emaresi göstermedi. Berlusconi'nin ekonomiye yönelik en kesin müdahalesi, 2008'de zor durumdaki devlet havayolu Alitalia'nın Fransa'ya satılmasına engel olmasıydı. Vatanseverce nedenler ileri sürerek İtalyanların elinde kalması gerektiğinde ısrarcı olduğu havayoluna en kârlı hat olan Roma-Milan hattı üzerinde tekel verdi ve şirketi İtalyan iş adamlarından müteşekkil bir konsorsiyuma teslim etti. Kendisine yönelik ceza davalarının başarısız olmasını sağlayacak *ad personam* kanunlar çıkartmak hariç tutulursa, iktidar dönemindeki başlıca derdi popülaritesini korumaktı. Dolayısıyla, yüzde 40 civarında olduğu tahmin edilen vergi kaçakçılığının yaygınlığı gibi nahoş meselelerle yüzleşmekten kaçındı. Ayrıca, organize suça karşı kampanya yürüten Roberto Saviano'yu sık sık eleştirerek Saviano'nun Napoli camorrasına dair ifşaatının İtalya'nın itibarını haksız yere kirlettiğini ileri sürdü.

Ekonomideki sürüp giden durgunluğun muazzam kamu borcu yüküyle birleşmesi İtalya'yı 2010'da ortak Avrupa para birimini sarsmaya başlayan ekonomik fırtınaya karşı son derece savunmasız hâle getirdi. Yatırımcılar ülkenin mali vaatlerini yerine getirebilme kabiliyeti hakkında gitgide daha şüpheci bir tutum takındı ve

2011'in ikinci yarısında hükûmet borçlarının maliyeti sürdürülemez bir düzeye yaklaşmaya başladı. Ülke bir mali felaketin eşiğinde gibiydi. Kasım'da parlamentodaki çoğunluğunu kaybeden Berlusconi başbakanlıktan çekilmek zorunda kaldı. Cumhurbaşkanı onun yerine önceden Avrupa komisyonu üyeliği yapmış saygın ekonomi profesörü Mario Monti'yi görevlendirdi. Liberal ekonomi yanlısı Monti'nin kurduğu tamamen teknokratik (ve seçilmemiş) hükûmetin öncelikli hedefi borç krizini çözecek ve daha iyi büyüme koşulları sağlayacak reformlar yaparak (ve bunları uygulayarak) uluslararası pazarların güvenini yeniden kazanmaktı.

İtalya'nın yirmi birinci yüzyılın ikinci on yılında karşı karşıya olduğu zorluklar muazzam boyuttaydı ve ekonomik ve yapısal sorunlarla sınırlı olmaktan çok uzaktı. Önceki iki yüzyılın defalarca gösterdiği üzere İtalya'nın karşısındaki en büyük zorluk, devletin temelini teşkil edecek değer ve ilkelerin açıkça belirlenmesiydi. *Risorgimento*'dan beri İtalyan ulusu hakkındaki tartışmalar sıklıkla endişe uyandıran bir şekilde dinle sekülerliğe, kamu çıkarlarıyla özel çıkarlara, merkezîleşmeyle yerel özerkliğe, özgürlükle otoriteye, haklarla görevlere, ve kuzeyle güneye dair birbiriyle çelişen düşünceler etrafında dönmüştü (Bunlar çekişmeli konulardan sadece birkaçıdır). Ülke liderlerinin tutarlı bir yol izlememesi yüzünden, "devletin değerleri" (birleşmenin üzerinden bir buçuk asrı aşkın bir süre geçmesine rağmen) hâlâ belirlenmiş olmaktan çok uzaktı. Bu belirsizlik kurumların saygınlığını kaçınılmaz şekilde kötü etkiliyordu. İtalya 1990'ların ilk yıllarında yeni bir yola girmiş gibi görünüyordu, Berlusconi yıllarıysa bunun böyle olmadığını düşündürdü. İtalya'nın tarihinin yeni safhasında hangi yönde ilerleyeceği merak uyandırıcı şekilde belirsizdir.

Bibliyografya

Aşağıdaki metinde İngilizce kaynakların kapsamlı bir listesi çıkarılmaya çalışılmamış, münferit bölümlerde ele alınan konulara dair kitaplar hakkında genel bir bilgilendirme yapmak amaçlanmıştır. İngilizce konuşan dünyanın İtalya hakkındaki tarih yazımı geleneğinden dolayı Orta Çağ ve Rönesans dönemleri modern dönemden daha iyi yansıtılmıştır.

GİRİŞ

1980'ler ve 1990'lar devlet ve ulus inşası ve ulusal kimlik konularında yoğun tartışmalara sahne oldu. Bu konuları ele alan önemli çalışmaların büyük kısmı İtalya örneğini de içermektedir. Bunar arasında; John Breuilly, *Nationalism and the State* (Manchester University Press, 1982); Benedict Anderson, *Imagined Communities* (Londra: Verso, 1983; revize edilmiş basım, 1991); Eric J. Hobsbawm, *Nations and Nationalism since 1789: Programme, Myth, Reality* (Cambridge University Press, 1993); John Hutchinson ve Anthony D. Smith (ed.), *Nationalism* (Oxford University Press, 1994); Adrian Hastings, *The Construction of Nationhood: Ethnicity, Religion and Nationalism* (Cambridge University Press, 1998) sayılabilir. İtalya özelinde, İtalyan tarihçi Alberto M. Banti'nin İtalyan ulusunun on dokuzuncu yüzyılda nasıl hayal edildiğine dair çalışması bilhassa verimidir. Banti'nin *Risorgimento* milliyetçiliğine dair görüşleri hakkındaki tartışmalar için Nations and Nationalism, 15. cilt (3), Temmuz 2009'daki makalelere bakınız. Modern İtalya'nın devlet ve ulus inşası teması etrafında yazılmış genel bir tarihi için bkz. Christopher Duggan, *The Force of Destiny: a History of Italy since 1796* (Londra: Allen Lane, 2007).

1: BÖLÜNMEYE NEDEN OLAN COĞRAFİ ETKENLER

İtalya'nın temel coğrafi özellikleri için bkz. Donald S. Walker, *A Geography of Italy* (Londra: Methuen: 1967); Jacques Béthemont, Jean Pelletier ve Russell King, *Italy: a Geographical Introduction* (Londra: Longman,1983). İtalya'nın coğrafi konumunun yarımada tarihi üzerindeki uzun vadeli etkileri hakkındaki önemli önermeler Fernand Braudel'in klasik kitabı *The Mediterranean and the Mediterranean World in the Age of Philip II* (Berkeley: University of California Press, 1996)'da bulunabilir.

Sanayileşmedeki maddi ve beşeri sınırlamalar için bkz. Russel King, *The Industrial Geography of Italy* (Beckenham: Croom Helm, 1985). Modern çağdaki nüfus ve kaynaklar arasındaki bağlantılar için bkz. Massimo Livi-

Bacci, *A History of Italian Fertility during the Last Two Centuries* (Princeton University Press, 1977); Emanuela Scarpellini, *Material Nation: a Consumer's History of Modern Italy* (Oxford University Press, 2008). İtalya tarımının antik dönemden yirmi birinci yüzyıla kadarki gelişimi için bkz. Emilio Sereni, *History of the Italian Agricultural Landscape,* (Princeton University Press, 1997). İtalya dilinin tarihi için bkz. Bruno Migliorini ve Thomas Griffith, *The Italian Language* (Londra: Faber, 1984); Martin Maiden, *A Linguistic History of Italian* (Londra: Longman, 1995).

2: BÖLÜNME VE ÇATIŞMA: ROMALILARDAN RÖNESANS'A, 400-1494

İtalya'nın Batı Roma İmparatorluğu'nun yıkılışını izleyen yüzyıllardaki temel siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel gelişmelerine dair kolay ulaşılabilir ve geniş bir giriş için bkz. Cristina La Rocca (ed.), *Italy in the Early Middle Ages, 476–1000* (Oxford University Press, 2002). Aynı dönemi sosyoekonomik bir bakış açısından inceleyen bir giriş için bkz. Christopher Wickham, *Early Medieval Italy: Central Power and Local Society, 400–1000* (Londra: Macmillan, 1981). İtalya'yı Orta Çağ Avrupa'sının daha genel bağlamında görmek için aynı yazarın *Framing the Early Middle Ages: Europe and the Mediterranean, 400–800* (Oxford University Press, 2005) ve *The Inheritance of Rome: a History of Europe from 400 to 1000* (Londra: Allen Lane, 2009) eserlerine bakınız. Papalığın yarımadada siyasi bir güç olarak ortaya çıkışı için bkz. Thomas Noble, *The Republic of St. Peter: the Birth of the Papal State, 680–825* (Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1984); Jeffrey Richards, *Popes and the Papacy in the Early Middle Ages, 476–752* (Londra: Routledge and Kegan Paul, 1979).

Şehir devletlerinin gelişimi hakkındaki iki standart giriş: John Hyde, *Society and Politics in Medieval Italy: the Evolution of the Civil Life, 1000–1350* (Londra: Macmillan, 1973), ve Daniel Waley, *The Italian City-Republics* (Trevor Dean tarafından revize edilip genişletilmiş dördüncü edisyon) (Londra: Longman, 2010). Dönemin temel sosyoekonomik, kültürel (ve siyasi) özellikleri için bkz. David Abulafia (ed.), *Italy in the Central Middle Ages* (Oxford University Press, 2004). On üçüncü yüzyıla ve *signorie*ye geçişe dair canlı bir inceleme için bkz. John Larner, *Italy in the Age of Dante and Petrarch* (Londra: Longman, 1980). Bu dönem için Philip Jones'un tumturaklı çalışmasından da bahsedilmeli: *The Italian City-State: From Commune to Signoria* (Oxford University Press, 1997). Güneydeki Normanlar için John Julius Norwich'in okunaklı bir çalışması mevcut: *The Normans in Sicily* (Londra: Penguin, 1992). On birinci yüzyıla dair ayrıntılı bir inceleme için bkz.

Graham Loud, *The Age of Robert Guiscard: Southern Italy and the Norman Conquest* (Harlow: Longman, 2000). II. Frederick için bkz. Ernst Kantorowicz'in klasik ve (vizyoner) çalışması *Frederick the Second, 1194–1250* (Londra: Constable, 1931) ve David Abulafia, *Frederick II: a Medieval Emperor* (Londra: Allen Lane, 1988). Steven Runciman'ın Anjoulu Charles dönemine dair klasik anlatısı: *The Sicilian Vespers: a History of the Mediterranean World in the Thirteenth Century* (Cambridge University Press, 1958). Angevinlerle Aragonlular arasındaki mücadelelere dair daha yakın tarihli bir anlatı: David Abulafia, *The Western Mediterranean Kingdoms, 1200–1500: the Struggle for Dominion* (Londra: Longman, 1997).

Rönesans İtalya'sının siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel hayatı hakkında (ilk defa 1860'ta yayımlanan klasik çalışma: Jacob Burckhardt, *The Civilisation of the Renaissance in Italy* (Londra: Penguin, 1990). Bu çalışmaya ek olarak John Najemy (ed.), *Italy in the Age of the Renaissance* (Oxford University Press, 2004); Denys Hay ve John Law, *Italy in the Age of the Renaissance, 1380–1530* (Londra: Longman, 1989); Lauro Martines, *Power and Imagination: City-States in Renaissance Italy* (Londra: Allen Lane, 1980); Trevor Dean ve Christopher Wickham (ed.), *City and Countryside in Late Medieval and Renaissance Italy: Essays Presented to Philip Jones* (London: Continuum, 1990). Rönesans hümanizmi için özgün çalışmalar: Hans Baron, *The Crisis of the Early Italian Renaissance* (Princeton University Press, 1966); Paul Kristeller, *Renaissance Thought and its Sources* (New York: Columbia University Press, 1979). Bu konudaki bir diğer kapsamlı eser: Albert Rabil (ed.), *Renaissance Humanism: Foundations, Forms and Legacy* (3 cilt) (Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1988). Bu dönemdeki sanat için bkz. Evelyn Welch, *Art in Renaissance Italy, 1350-1500* (Oxford University Press, 2000); John Paoletti ve Gary Radke, *Art in Renaissance Italy* (Londra: Laurence King, 2005). Sanat himayesi için bkz. Mary Hollingsworth, *Patronage in Renaissance Italy: From 1400 to the Early Sixteenth Century* (Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1994). Floransa için Gene Brucker'in çalışmaları hâlâ önemlidir: *Florentine Politics and Society, 1343–1378* (Princeton University Press, 1962) ve (1378-1430 dönemini ele alan) *The Civic World of Early Renaissance Florence* (Princeton University Press, 1977). Roma için bkz. Charles Stinger, *The Renaissance in Rome* (Bloomington: Indiana University Press, 1985). On beşinci yüzyıl Güney İtalya'sı için bkz. Alan Ryder, *Alfonso the Magnanimous, King of Aragon, Naples and Sicily, 1396–1458* (Oxford University Press, 1990). İtalya'nın 1494'te uğradığı işgaller için bkz. David Abulafia (ed.), *The French Descent into Renaissance Italy, 1494–95:Antecedents and Effects* (Aldershot: Ashgate, 1995).

Rönesans dönemi İtalya kültürünün daha geniş bağlamı için bkz. John Hale, *The Civilisation of Europe in the Renaissance* (New York: Simon and Schuster, 1995); Lisa Jardine, *Worldly Goods: a New History of the Renaissance* (New York: Talese, 1996); Margaret King, *The Renaissance in Europe* (Londra: Laurence King, 2003).

3: DURGUNLUK VE REFORM, 1494-1789

Bu dönemle ilgili genel özetler: Eric Cochrane, *Italy, 1530–1630* (ed. Julius Kirshner) (Londra: Longman, 1985); Dino Carpanetto ve Giuseppe Ricuperati, *Italy in the Age of Reason, 1685–1789* (Londra: Longman, 1987); Domenico Sella, *Italy in the Seventeenth Century* (Londra: Longman, 1997); Gregory Hanlon, *Early Modern Italy, 1550–1800: Three Seasons in European History* (Londra: St Martin's Press, 2000); Christopher Black, *Early Modern Italy: a Social History* (Londra: Routledge, 2000); John A. Marino (ed.), *Early Modern Italy* (Oxford University Press, 2002).

Yarımadada 1494'ten sonra yaşanan siyasi değişimler için bkz. Daniela Frigo (ed.), *Politics and Diplomacy in Early Modern Italy: the Structure of Diplomatic Practice, 1450–1800* (Cambridge University Press, 2000). İspanyol yönetimi için bkz. Antonio Calabria ve John Marino (ed.), *Good Government in Spanish Naples* (New York: Peter Lang, 1990). İspanyolların Papalıkla ilişkileri için bkz. Thomas Dandelet, *Spanish Rome, 1500–1700* (New Haven: Yale University Press, 2001). Kuzey İtalya'da on yedinci yüzyılda gerçekleşen genel sosyal ve ekonomik gelişmeler için bkz. Domenico Sella, *Crisis and Continuity: the Economy of Spanish Lombardy in the Seventeenth Century* (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1979). Güney ekonomisi için bkz. John A. Marino, *Pastoral Economics in the Kingdom of Naples* (Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1988) ve Antonio Calabria, *The Cost of Empire: the Finances of the Kingdom of Naples in the Time of Spanish Rule* (Cambridge University Press, 1991). Ekonomik gerileme için bkz. Brian Pullan (ed.), *Crisis and Change in the Venetian Economy in the Sixteenth and Seventeenth Centuries* (Londra: Routledge, 2005), ve Herman Van der Wee, *The Rise and Decline of Urban Industries in Italy and the Low Countries: Late Middle Ages – Early Modern Times* (Leuven University Press, 1988). Aydınlanma hakkında Franco Venturi'nin klasik çalışmaları: *Italy and the Enlightenment: Studies in a Cosmopolitan Century* (Londra: Longman, 1972); *The End of the Old Regime in Europe, 1768–76: the First Crisis* (Princeton University Press, 1989); *The End of the Old Regime in Europe, 1776–1789: Republican Patriotism and the Empires of the East* (Princeton University Press, 1991). Ayrıca bkz. John Robertson, *The Case for the Enlightenment: Scotland and Naples 1680–1760* (Cambridge University Press, 2005).

Piyemonte Devleti'nin on yedinci ve on sekizinci yüzyıllardaki gelişimi için bkz. Geoffrey Symcox, *Victor Amadeus II: Absolutism in the Savoyard State 1675–1730* (Londra: Thames and Hudson, 1983), ve Christopher Storrs, *War, Diplomacy and the Rise of Savoy, 1690–1720* (Cambridge University Press, 1999). Güney İtalya için Benedetto Croce'nin klasik çalışması: *History of the Kingdom of Naples* (University of Chicago Press, 1972). Ayrıca bkz. Girolamo Imbruglia (ed.), *Naples in the Eighteenth Century: the Birth and Death of a Nation State* (Cambridge University Press, 2000); D. Mack Smith, *A History of Sicily. Vol. II: Medieval Sicily, 800–1713, III. Cilt: Modern Sicily after 1713* (London: Chatto and Windus, 1968).

Papalık için bkz. Paolo Prodi, *The Papal Prince – One Body and Two Souls: the Papal Monarchy in Early Modern Europe* (Cambridge University Press, 1987). Katolik Kilisesi'ndeki değişimler için bkz. N. Davidson, *The Counter-Reformation* (Oxford: Blackwell, 1987), ve Ronnie Po-Chia Hsia, *The World of Catholic Renewal, 1540–1770* (Cambridge University Press, 1998). Halk zihniyetine ve Karşı Reform dönemindeki zındıklık için bkz. Carlo Ginzburg, *The Cheese and the Worms: the Cosmos of a Sixteenth Century Miller* (Londra: Penguin, 1992). Toskana Grandukalığı için bkz. Eric Cochrane, *Florence in the Forgotten Centuries, 1527–1800: a History of Florence and the Florentines in the Age of the Grand Dukes* (University of Chicago Press, 1973). İtalya'nın on sekizinci yüzyıldaki cazibesi için bkz. Edward Chaney, *The Evolution of the Grand Tour: Anglo-Italian Cultural Relations since the Renaissance* (Londra: Routledge, 1998), ve Andrew Wilton ve Ilaria Bignamini (ed.), *Grand Tour: the Lure of Italy in the Eighteenth Century* (Londra: Tate, 1996). Görsel sanatlar hakkında standart bir giriş için bkz. *Art and Architecture in Italy, 1600–1750* (altıncı edisyon, rev. Joseph Connors ve Jennifer Montagu (New Haven: Yale University Press, 1999); Henry A. Millon (ed.), *The Triumph of the Baroque: Architecture in Europe 1600–1750* (Londra: Thames and Hudson, 1999).

4: ULUS MESELESİNİN DOĞUŞU, 1789-1849

Risorgimento devrine dair iyi kısa giriş metinleri için bkz. J. A. Davis (ed.), *Italy in the Nineteenth Century 1796–1900* (Oxford University Press, 2000); E.F. Biagini ve D. Beales, *The Risorgimento and the Unification of Italy* (Londra: Longman, 2002); M. Clark, *The Italian Risorgimento* (Londra: Longman 2009); ve L. Riall, *Risorgimento: the History of Italy from Napoleon to Nation-State* (Londra: Palgrave, 2009). Bunlardan sonuncusu *Risorgimento* hakkındaki tarih yazımı tartışmaları, özellikle de İtalyan tarihçi Alberto Banti'nin kültürel yaklaşımının yakın zamanda tetiklediği tartışmalar bakımından bilhassa güçlüdür.

Dönemin İtalyan ulusu hakkındaki tartışmalarının kültürel ve siyasi ayrıntılarına güçlü bir vurgu yapan genel bir özet için bkz. Christopher Duggan, *The Force of Destiny: a History of Italy since 1796* (Londra: Allen Lane, 2007) (1–9. bölümler). Toplumla siyaset arasındaki arayüz için bkz. S.J. Woolf, *A History of Italy 1700–1860: the Social Constraints of Political Change* (Londra: Methuen, 1979). Bir kaynak antolojisi için bkz. D. Mack Smith, *The Making of Italy 1796–1866* (Londra: Macmillan, 1988).

Napoléon Devri'yle ilgili genel bir inceleme için bkz. M. Broers, *The Napoleonic Empire in Italy, 1796–1814: Cultural Imperialism in a European Context?* (Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2005). Ordunun "vatansever" duygular doğurmasıyla ilgili bkz. F.C. Schneid, *Soldiers of Napoleon's Kingdom of Italy: Army, State and Society, 1800–1815* (Boulder: Westview, 1995). Güneyin ihtilalci

hedeflere verdiği tepkiye dair bkz. J.A. Davis, *Naples and Napoleon: Southern Italy and the European Revolutions (1780–1860)* (Oxford University Press, 2006). Britanyalıların Sicilya'ya müdahalesi için bkz. J. Rosselli, *Lord William Bentinck and the British Occupation of Sicily 1811–14* (Cambridge University Press, 1956). Fransız yönetimine karşı halk direnişi için bakınız M. Finley, *The Most Monstrous of Wars: the Napoleonic Guerilla War in Southern Italy, 1806–1811* (Columbia: South Carolina University Press, 1994).

Restorasyon dönemi ve Avusturya yönetimini sempatiyle inceleyen bir değerlendirme için bkz. D. Laven, *Venice and Venetia under the Habsburgs, 1815–1835* (Oxford University Press, 2002). Kuzeydeki ekonomik ve siyasi gelişmeler için bkz. K.R. Greenfield, *Economics and Liberalism in the Risorgimento: a Study of Nationalism in Lombardy, 1814–1848* (Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1965). Güneydeki durum için bkz. J.A. Davis, *Merchants, Monopolists and Contractors: a Study of Economic Activity in Bourbon Naples, 1815–1860* (New York: Arno Press, 1981). Bu yıllarda güneyde gerçekleşen ihtilaller ve monarşinin tepkisi için hâlâ kullanışlı bir kaynak: H. Acton, *The Last Bourbons of Naples (1825–1861)* (Londra: Methuen, 1961). Güney görselleri ve "güney meselesi"nin doğuşu için bkz. N. Moe, *The View from Vesuvius: Italian Culture and the Southern Question* (Berkeley: University of California Press, 2002). Mazzini hakkındaki eski araştırmalar için bkz. Bolton King, *Mazzini* (Londra: Dent, 2002) ve (Mazzini'nin ilk yıllarına dair kuvvetli bir kaynak olan) E.E.Y. Hales, *Mazzini and the Secret Societies: the Making of a Myth* (New York: Kennedy 1956). Daha güncel biyografiler: D. Mack Smith, *Mazzini* (New Haven ve Londra: Yale University Press, 1994), ve R. Sarti, *Mazzini: a Life for the Religion of Politics* (Westport: Greenwood, 1997). Mazzini ve mirasını uluslararası bağlamda inceleyen çalışmalar için bkz. C. A. Bayly ve E.F. Biagini (ed.), *Mazzini and the Globalisation of Democratic Nationalism 1830–1920* (Oxford University Press, 2008). Demokratlar için bkz. C.M. Lovett, *The Democratic Movement in Italy, 1830–1876* (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1982). Ilımlılar için bkz. see H. Hearder, *Italy in the Age of the Risorgimento, 1790–1870* (Londra: Longman, 1983). İtalyan sürgünlerin liberalizmle ilgili tartışmalara katılımı için bkz. M. Isabella, *Risorgimento in Exile: Italian Émigrés and the Liberal International in the Post-Napoleonic Era* (Oxford University Press, 2009).

Avrupa genelindeki 1848 ihtilallerine dair genel bir inceleme için bkz. P. Robertson, *Revolutions of 1848: a Social History* (Princeton University Press, 1971), ve M. Rapport, *1848: Year of Revolution* (NewYork: Basic, 2009). Venedik'teki ihtilal için okunaklı bir anlatı için bkz. J. Keates, *The Siege of Venice* (Londra: Chatto and Windus, 2005). Ayrıca bkz. P. Ginsborg, *Daniele Manin and the Venetian Revolution of 1848–1849* (Cambridge University Press, 1979). IX. Pius için bkz. F.J. Coppa, *Pope Pius IX: Crusader in a Secular Age* (Boston: Twayne, 1979). Roma

Cumhuriyeti ve Garibaldi'nin rolü için bkz. G.M. Trevelyan, *Garibaldi's Defence of the Roman Republic* (Londra: Longman, 1907) ve aynı yazarın üç ciltlik Garibaldi biyografisinin ilk cildi. Ayrıca bkz. A. Scirocco, *Garibaldi: Citizen of the World* (Princeton University Press, 2007), ve L. Riall, *Garibaldi: Invention of a Hero* (New Haven ve Londra: Yale University Press, 2007).

5: İTALYA'NIN BİRLEŞMESİ

Modern İtalya'nın birleşmeden sonraki tarihi hakkında birçok genel inceleme mevcuttur. D. Mack Smith, *Modern Italy: a Political History* (yeni basım) (New Haven ve Londra: Yale University Press, 1997) çalışabilecek bir siyasi sistem kurma konusundaki sorunları vurguluyor. C. Duggan, *The Force of Destiny: a History of Italy since 1796* (Londra: Allen Lane, 2007), İtalyan ulusunun ve devletinin karakterine dair rakip fikirleri inceliyor. C. Seton-Watson, *Italy from Liberalism to Fascism 1870–1925* (Londra: Methuen, 1967) liberal dönemin genel itibarıyla olumlu bir değerlendirmesini sunuyor. Faydalı ders kitaplarından bazıları şunlardır: M. Clark, *Modern Italy, 1871 to the Present* (Londra: Longman, 2008); J. Foot, *Modern Italy* (Basingstoke: Palgrave, 2003); ve A. Lyttelton (ed.), *Liberal and Fascist Italy: 1900–1945* (Oxford University Press, 2002). İtalyan ulusal kimliği hakkında ilginç bir makale derlemesi için bkz. A. Ascoli ve K. von Henneberg, *Making and Remaking Italy: the Cultivation of National Identity around the Risorgimento* (Oxford: Berg, 2001). Bu dönemdeki ekonomi-siyaset ilişkisine dair yeni bir bakış açısı için bkz. S. Patriarca, *Numbers and Nationhood: Writing Statistics in Nineteenth Century Italy* (Cambridge University Press, 1996).

İtalya meselesinin 1850'lerdeki uluslararası bağlamı için ziyadesiyle değerli olmayı sürdüren bir kaynak için bkz. A.J.P. Taylor, *The Struggle for Mastery in Europe, 1848–1918* (Oxford University Press, 1954). Cavour ve Piyemonte'nin ulus meselesindeki baş oyuncu hâline gelmesine dair bkz. D. Mack Smith, *Cavour* (Londra: Weidenfeld and Nicolson, 1985) ve aynı yazarın makalelerinden oluşan *Victor Emmanuel, Cavour and the Risorgimento* (Oxford University Press, 1971). Cavour hakkında Mack Smith'inkinden daha olumlu bir inceleme için bkz. H. Hearder, *Cavour* (Londra: Longman, 1994). Ayrıca bkz. R. Grew, *A Sterner Plan for Italian Unity: the Italian National Society in the Risorgimento* (Princeton University Press, 1963). Birleşmeye dair demokratik bir bakış açısı için Garibaldi hakkındaki çok sayıda çalışmaya bakılabilir. G. M. Trevelyan'ın klasik üçlemesine ve L. Riall'ın (yukarıda bahsedilen) yeni çalışmasına ek olarak okunaklı biyografiler mevcuttur: C. Hibbert, *Garibaldi and his Enemies: the Clash of Arms and Personalities in the Making of Italy* (Londra: Longmans, 1965), ve J. Ridley, *Garibaldi* (Londra: Constable, 1974). Kendine özgü ve ilginç bir psikoloji çalışması için bkz. D. Pick, *Rome or Death: the Obsessions of General Garibaldi* (Londra: Jonathan Cape, 2005).

Sürgündeki demokratların oynadığı rol için bkz. C. Duggan, *Francesco Crispi: From Nation to Nationalism* (Oxford University Press, 2002).

1859'daki olaylar için bkz. A. Blumberg, *A Carefully Planned Accident: the Italian War of 1859* (Londra: Associated University Presses, 1990), ve F.J. Coppa, *The Origins of the Italian Wars of Independence* (Londra: Longman, 1992). Alışılagelmişin dışında bir kültürel bakış açısı için bkz. J. Marwil, *Visiting Modern War in Risorgimento Italy* (Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2010). 1860'taki siyasi hedefler arasındaki etkileşim hakkında klasik bir çalışma için bkz. D. Mack Smith, *Cavour and Garibaldi: a Study in Political Conflict* (2'nci edisyon) (Cambridge University Press, 1985). Sicilya perspektifi için bkz. L. Riall, *Sicily and the Unification of Italy: Liberal Policy and Local Power 1859–1866* (Oxford University Press, 1998) ve aynı yazarın *Under the Volcano: Empire and Revolution in a Sicilian Town* (Oxford University Press, 2013) isimli eseri.

1860'lardaki sosyal ve siyasi karışıklıklar için bkz. A. J. Davis, *Conflict and Control: Law and Order in Nineteenth-Century Italy* (Basingstoke: Macmillan, 1988). Yeni devletin karşılaştığı ekonomik zorluklar için bkz. V. Zamagni, *The Economic History of Italy 1860–1990: Recovery after Decline* (Oxford University Press, 1993). Devlet-Kilise ilişkisi için F.J. Coppa'nın yukarıda bahsi geçen IX. Pius biyografisine ek olarak aynı yazarın *Cardinal Giacomo Antonelli and Papal Politics in European Affairs* (State University of New York Press, 1990) de okunabilir. Ayrıca bkz. A. C. Jemolo, *Church and State in Italy 1850–1950* (Oxford: Blackwell, 1960). F.J. Chabod'un birleşmeden hemen sonraki yılların siyasi ve kültürel ortamına dair geniş kapsamlı incelemesi: *Italian Foreign Policy: the Statecraft of the Founders* (Princeton University Press, 1996).

6: LİBERAL DEVLET VE TOPLUM MESELESİ, 1870-1900

İtalya'nın bu dönemdeki ekonomik durumu için V. Zamagni'nin yukarıda bahsi geçen çalışmasına ek olarak bkz. G. Toniolo, *An Economic History of Liberal Italy* (Londra: Routledge, 1990). Nüfusla ilgili meseleler için bkz. M. Livi-Bacci, *A History of Italian Fertility during the Last Two Centuries* (Princeton University Press, 1977). Köy yaşamı ve hayat şartları için bkz. E. Scarpellini, *Material Nation: a Consumer's History of Modern Italy* (Oxford University Press, 2011); D. Kertzer, *Family Life in Central Italy, 1880–1910: Sharecropping, Wage Labor, and Coresidence* (New Brunswick: Rutgers University Press, 1984), ve aynı yazara ait *Amalia's Tale: a Poor Peasant, an Ambitious Attorney, and a Fight for Justice* (Boston, Mass.: Houghton Mifflin Harcourt, 2008). Orta sınıflar için bkz. M. Malatesta (ed.), *Society and the Professions in Italy 1860–1914* (Cambridge University Press, 1995). Zadegân için bkz. A. L. Cardoza, *Aristocrats in Bourgeois Italy: the Piedmontese Nobility 1861–1930* (Cambridge University Press, 1997). İngilizcede dönemin işçi sınıfına ve

erken sosyalizme dair birkaç iyi araştırma var: R. Hostetter, *The Italian Socialist Movement: Origins 1860–1882* (Princeton University Press); M.G. Gonzalez, *Andrea Costa and the Rise of Socialism in the Romagna* (Washington: University Press of America, 1980); ve N. Pernicone, *Italian Anarchism 1864–1892* (Princeton University Press, 1994). İşçi sınıfı siyasetine dair faydalı bir yerel çalışma: D. H. Bell, *Sesto San Giovanni: Workers, Culture and Politics in an Italian Town, 1880–1922* (New Brunswick: Rutgers University Press, 1986). Milano hakkında bkz. L. Tilly, *Politics and Class in Milan 1881–1901* (New York: Oxford University Press, 1992). Bu konuda daha spesifik bir yaklaşım için bkz. J. Morris, *The Political Economy of Shopkeeping in Milan 1886–1922* (Cambridge University Press, 1993). Napoli için bkz. F.M. Snowden, *Naples in the Time of Cholera 1884–1911* (Cambridge University Press, 1995).

"Güney meselesi" son yirmi yılda çok sayıda revizyonist çalışmanın odağını teşkil etti. Bu konuya giriş için bkz. R. Lumley ve J. Morris (ed.), *The New History of the Italian South: the Mezzogiorno Revisited* (Exeter University Press, 1997), ve J. Schneider (ed.), *Italy's 'Southern Question': Orientalism in One Country* (Oxford: Berg, 1998). *Latifondo*nun güney ekonomisindeki yerini yeniden sorgulayan bir çalışma için bkz. M. Petrusewicz, *Latifundium: Moral Economy and Material Life in a European Periphery* (Ann Arbor: University of Michigan Press, 1996). Güneydeki organize suçun tarihi 1980'lerdeki mafya karşıtı operasyonların ışığında kapsamlı bir şekilde yeniden yazıldı (Lakin yapı ve teşkilata dair eskisinden daha kapsamlı çalışmalar her zaman yeterince kanıta dayandırılmadı). Bazı belirgin sorunlar için bkz. C. Duggan, *Fascism and the Mafia* (New Haven ve Londra: Yale University Press, 1989). Daha eski önemli çalışmalar için bkz. H. Hess, *Mafia and Mafiosi: the Structure of Power* (Farnborough: D. C. Heath, 1973) ve A. Blok, *The Mafia of a Sicilian Village* (Oxford: Blackwell, 1974). Bu çalışmalar şehirlere odaklanan daha yeni çalışmalarla kıyaslanabilir: D. Gambetta, *The Sicilian Mafia: the Business of Private Protection* (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1993); S. Lupo, *History of the Mafia* (New York: Columbia University Press, 2009), ve J. Dickie, *Blood Brotherhoods: the Rise of the Italian Mafias* (Londra: Hodder and Stoughton, 2011). Güney meselesinde ırkçı fikirlerin gelişimi için bkz. M. Gibson, *Born to Crime: Cesare Lombroso and the Origins of Biological Criminology* (Westport: Praeger, 2002).

Bu dönemde parlamento siyasetine yönelik giderek artan öfke ve yüzyılın ilerleyen yıllarında otoriterliğe kayılması hakkında bkz. C. Duggan, *Francesco Crispi: From Nation to Nationalism* (Oxford University Press, 2002). İlginç bir kültürel bakış açısı için bkz. R. Drake, *Byzantium for Rome: the Politics of Nostalgia in Umbertian Italy, 1878–1900* (Chapel Hill: University of North Carolina Press, 1980). Kraliyetin sosyal hayattaki çoğunlukla hafife alınan rolü için bkz. D. Mack Smith, *Italy and its Monarchy* (New Haven ve London: Yale University Press, 1989). Dış siyaset hakkında

genel bir giriş için bkz. C.J. Lowe ve F. Marzari, *Italian Foreign Policy 1870–1940* (Londra: Routledge ve Kegan Paul, 1975). Bu konuda daha ayrıntılı bir eser için bkz. F. Chabod, *Italian Foreign Policy: the Statecraft of the Founders* (Princeton University Press, 1996). Afrika seferleri ve İtalya ordusunun siyaseti için bkz. J. Gooch, *Army, State and Society in Italy 1870–1915* (Basingstoke: Macmillan, 1989).

7: GİOLİTTİ, BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI, VE FAŞİZMİN YÜKSELİŞİ

Bu dönemdeki ekonomik gelişmelere dair makaleler için bkz. G. Federico (ed.), *The Economic Development of Italy since 1870* (Aldershot: Edward Elgar, 1994). Daha genel incelemeler için bkz. V. Zamagni, *The Economic History of Italy 1860–1990: Recovery after Decline* (Oxford University Press, 1993); ve S.B. *Clough, The Economic History of Modern Italy* (New York: Columbia University Press, 1964). Ekonomik büyümenin siyaset üzerindeki etkileri için bkz. F.J. Coppa, *Planning, Protectionism and Politics in Liberal Italy: Economics and Politics in the Giolittian Age* (Washington: Catholic University of America Press, 1971). Göçün güney ekonomisinin gelişimine yaptığı sınırlı etki için bkz. D. Cinel, *The National Integration of Italian Return Migration, 1870–1929* (Cambridge University Press, 1991). Bu dönemdeki güney toplumu ve siyasetine iyi bir başlangıç için bkz. D. Mack Smith, *A History of Sicily: Modern Sicily after 1713* (Londra: Chatto and Windus, 1968), ve F. M. Snowden, *Violence and the Great Estates in the South of Italy: Apulia, 1900–1922* (Cambridge University Press, 1986).

Devrin en önemli entelektüelinin o dönemdeki önemli düşünce akımlarına dair anlatısı: B. Croce, *A History of Italy 1871–1915* (New York: Russell and Russell, 1963). Croce için bkz. D.D. Roberts, *Benedetto Croce and the Uses of Historicism* (Berkeley: University of California Press, 1987). Milliyetçilik ve milliyetçiliğin faşizme katkısı için bkz. A. De Grand, *The Italian Nationalist Association and the Rise of Fascism in Italy* (Lincoln: University of Nebraska Press, 1978), ve W.L. Adamson, *Avant-Garde Florence: From Modernism to Fascism* (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1993). "Elit" teorileri için bkz. R. Bellamy, *Modern Italian Social Theory: Ideology and Politics from Pareto to the Present* (Stanford University Press, 1987). Eğitim sistemine dair çalışmalarda merkezi bir yere sahip olan entelektüel işsizliği meselesi için bkz. M. Barbagli, *Educating for Unemployment: Politics, Labor Market, and the School System, Italy 1859–1973* (New York: Columbia University Press, 1982). Dönemin temel edebî gelişmeleri için bkz. R. Gordon, *A Difficult Modernity: an Introduction to Twentieth Century Italian Literature* (Londra: Duckworth, 2005). Fütürizm için bkz. C. Tisdall ve A. Bozzola, *Futurism* (Oxford University Press, 1978). D'Annunzio için bkz. J. Woodhouse, *Gabriele D'Annunzio: Defiant Archangel* (Oxford University Press, 1998).

Giolitti'nin dengeli bir biyografisi için bkz. A. De Grand, *The Hunchback's Tailor: Giovanni Giolitti and Liberal Italy from the Challenge of Mass Politics to the Rise of Fascism, 1882–1922* (Westport: Praeger, 2000). Giolitti'nin hatıratının çevirisi: G. Giolitti, *Memoirs of My Life* (Londra: Chapman and Dodd, 1923). Sosyalistlerin Giolitti'nin siyasi programına verdiği tepki için bkz. S. Di Scala, *Dilemmas of Italian Socialism: the Politics of Filippo Turati* (Amherst: University of Massachusetts Press, 1980). Sosyalizme dair daha genel bir inceleme için bkz. J.E. Miller, *From Elite to Mass Politics: Italian Socialism in the Giolittian Era, 1900–1914* (Kent State University Press, 1990). İhtilalci sendikacılar ve bunların faşizme etkisi için bkz. D.D. Roberts, *The Syndicalist Tradition and Italian Fascism* (Manchester University Press, 1979). Libya'nın işgal edilmesi ve İtalya'nın Birinci Dünya Savaşı'na katılmasına yol açan dış siyaset için bkz. R. J.B. Bosworth, *Italy, the Least of the Great Powers: Italian Foreign Policy before the First World War* (Londra: Cambridge University Press, 1979) ve aynı yazara ait *Italy and the Approach of the First World War* (Londra: Macmillan, 1983). Ayrıca bkz. W.A. Renzi, *In the Shadow of the Sword: Italy's Neutrality and Entrance into the War, 1914–1915* (New York: Lang, 1987).

İtalya'nın Birinci Dünya Savaşı tecrübesine dair mükemmel bir inceleme için bkz. M. Thompson, *The White War: Life and Death on the Italian Front, 1915–1919* (Londra: Faber and Faber, 2008). Caporetto'ya kadarki seferler için bkz. J.R. Schindler, *Isonzo: the Forgotten Sacrifice of the Great War* (Westport: Praeger, 2001). Paris Barış Konferansı için R. Albrecht-Carrié'nin eski çalışması: *Italy at the Paris Peace Conference* (New York: Columbia University Press, 1938). Ayrıca bkz. H.J. Burgwyn, *The Legend of the Mutilated Victory: Italy, the Great War, and the Paris Peace Conference, 1915–1919* (Westport: Greenwood Press, 1993), ve M. Macmillan'ın okunaklı genel çalışması *Peacemakers: the Paris Conference of 1919 and its Attempts to End War* (Londra: John Murray, 2001). D'Annunzio'nun Fiume'yi işgal etmesine dair bkz. M. Ledeen, *The First Duce: D'Annunzio at Fiume* (Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1977).

Faşistlerin iktidara gelişine dair kısa ve başarılı bir çalışma için bkz. D. Sassoon, *Mussolini and the Rise of Fascism* (Londra: Harper Press, 2007). Ayrıca bkz. A. Lyttelton, *The Seizure of Power: Fascism in Italy 1919–1929* (Londra: Weidenfeld and Nicolson, 1973), ve M. Knox, *To the Threshold of Power 1922/33: Origins and Dynamics of the Fascist and Nationalist Socialist Dictatorships* (Cambridge University Press, 2007). Kaliteli yerel çalışmalar için bkz. P. Corner, *Fascism in Ferrara 1915–25* (Oxford University Press, 1975); A. Cardoza, *Agrarian Elites and Italian Fascism: the Province of Bologna, 1901–1926* (Princeton University Press, 1982); A. Kelikian, *Town and Country under Fascism: the Transformation of Brescia 1915–1926* (Oxford University Press, 1986); ve F.M. Snowden, *The Fascist Revolution in Tuscany 1919–1922* (Cambridge University Press, 1989). Savaş sonrasında yaşanan krize dair sosyalist ve komünist bakış açısı için bkz. M. Clark, *Antonio Gramsci and the Revolution that Failed* (New Haven ve Londra: Yale University Press, 1977).

8: FAŞİZM

Faşist rejimle ilgili İngilizce literatür modern İtalya'nın diğer dönemlerine dair literatürden çok daha geniştir. D. Mack Smith'in son derece eleştirel biyografisi: *Mussolini* (Londra: Weidenfeld and Nicolson, 1981). Bu biyografiyle kıyaslamak için bkz. R.J.B. Bosworth, *Mussolini* (Londra: Arnold, 2002) (Bu biyografi faşizm hakkında çalışan önde gelen İtalyan tarihçi Renzo De Felice'nin revizyonist anlatısına karşı çıkmaktadır). İngilizcedeki sempatik bir biyografi için bkz. N. Farrell, *Mussolini: a New Life* (Londra: Weidenfeld and Nicolson, 2003). M. Clark'ın rejimin medya destekli kısa vadeciliğini vurgulayan eseri: *Mussolini* (Harlow: Pearson, 2005).

Rejime dair bir dizi genel inceleme mevcuttur. Değerli kısa çalışmalar arasında şunlar sayılabilir: A. De Grand, *Italian Fascism: its Origins and Development* (Lincoln: University of Nebraska Press, 2000); P. Morgan, *Italian Fascism, 1915–1945* (Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2004); ve M. Blinkhorn, *Mussolini and Fascist Italy* (Abingdon: Routledge, 2006). Rejimi günlük hayat açısından inceleyen geniş kapsamlı ve ilginç bir çalışma için bkz. R. J.B. Bosworth, *Mussolini's Italy: Life under the Dictatorship 1915–1945* (Londra: Allen Lane, 2005). Rejimi büyük ölçüde sıradan İtalyanların gözünden inceleyen bir çalışma için bkz. C. Duggan, *Fascist Voices: an Intimate History of Mussolini's Italy* (Londra: Bodley Head, 2012). Hâlâ faydalı bir okuma teşkil eden eski çalışmalar için bkz. G. Salvemini, *The Fascist Dictatorship in Italy* (Londra: Cape, 1928) ve *Under the Axe of Fascism* (New York: Viking, 1936). Faşizmin bir "siyasi din" olmasına dair önemli bir çalışma için bkz. E. Gentile, *The Sacralization of Politics in Fascist Italy* (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1996).

Rejimin 1922'den 1926'ya kadarki konsolidasyonu hakkında en iyi çalışma: A. Lyttelton, *The Seizure of Power: Fascism in Italy 1919–1929* (Londra: Weidenfeld and Nicolson, 1973). Faşizmin ekonomik ve sosyal yönleri için bkz. C.T. Schmidt, *The Plough and the Sword* (New York: Columbia University Press, 1938) (tarım hakkında); R. Sarti, *Fascism and the Industrial Leadership in Italy 1919–1940: a Study in the Expansion of Private Power under Fascism* (Berkeley: University of California Press, 1971) (sanayi hakkında); V. De Grazia, *The Culture of Consent: Mass Organisation of Leisure in Fascist Italy* (Cambridge University Press, 1981); T. Koon, *Believe, Obey, Fight: Political Socialization of Youth in Fascist Italy, 1922–1943* (Chapel Hill: University of North Carolina Press, 1982); C. Ipsen, *Dictating Demography: the Problem of Population in Fascist Italy* (Cambridge University Press, 2002); M.S. Quine, *Italy's Social Revolution: Charity and Welfare from Liberalism to Fascism* (Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2002). Mafyaya karşı mücadele için bkz. C. Duggan, *Fascism and the Mafia* (New Haven ve Londra: Yale University Press, 1989). Kadınların faşizm dönemindeki konumu için bkz. V. De Grazia, *How Fascism Ruled Women* (Berkeley: University of California Press,

1992). Ayrıca bkz. P. Willson, *The Clockwork Factory: Women and Work in Fascist Italy* (Oxford University Press, 1994); aynı yazara ait *Peasant Women and Politics in Fascist Italy* (Londra: Routledge, 2002), ve G. Gori, *Italian Fascism and the Female Body: Sport, Submissive Women and Strong Mothers* (Londra: Routledge, 2004). Faşizm dönemindeki kültürel hayatın özellikleri için bkz. M.S. Stone, *The Patron State: Culture and Politics in Fascist Italy* (Princeton University Press, 1998); E. Braun, *Mario Sironi and Italian Modernism: Art and Politics under Fascism* (Cambridge University Press, 2000); R. Ben-Ghiat, *Fascist Modernities: Italy 1922–1945* (Berkeley: University of California Press, 2001); S. Falasca-Zamponi, *Fascist Spectacle: the Aesthetics of Power in Mussolini's Italy* (Berkeley: University of California Press, 2000); B. Painter, *Mussolini's Rome: Rebuilding the Eternal City* (Londra: Palgrave Macmillan, 2005); G. Bonsaver, *Censorship and Literature in Fascist Italy* (University of Toronto Press, 2007).

Katolik Kilisesi'yle ilişkiler hakkında eski bir çalışma için bkz. D.A. Binchy, *Church and State in Fascist Italy* (Oxford University Press, 1941). Ayrıca bkz. P. Kent, *The Pope and the Duce: the International Impact of the Lateran Agreements* (Londra: Macmillan, 1981), ve J.F. Pollard, *The Vatican and Italian Fascism, 1929-1932* (Cambridge University Press, 1985). Faşizm dönemindeki Yahudiler ve ırk yasaları için bkz. M. Michaelis, *Mussolini and the Jews: German–Italian Relations and the Jewish Question in Italy* (Oxford University Press, 1978), ve R. De Felice, *The Jews in Fascist Italy: a History* (New York: Enigma, 2001). Kilise ve İtalyanların Yahudilerin kovuşturulmasına verdiği tepkiye dair faydalı bir giriş için bkz. S. Zuccotti, *The Italians and the Holocaust: Persecution, Rescue and Survival* (New York: Basic, 1987).

Faşistlerin genel dış siyaseti için bkz. D. Mack Smith, *Mussolini's Roman Empire* (Londra: Longman, 1976) (Bu eser dış siyasetin fırsatçılık ve tutarsızlık gösterdiğini ileri sürüyor); H.J. Burgwyn, *Italian Foreign Policy in the Interwar Period, 1918–1940* (Westport: Praeger, 1997); M. Knox, *Common Destiny: Dictatorship, Foreign Policy and War in Fascist Italy and Nazi Germany* (Cambridge University Press, 2000); R. Mallett, *Mussolini and the Origins of the Second World War, 1933–1940* (Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2003). Libya için bkz. C. Segrè, *Fourth Shore: the Italian Colonization of Libya* (Chicago: University of Chicago Press, 1974). Etiyopya işgali için bkz. G.W. Baer, *The Coming of the Italian–Ethiopian War* (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1967), ve A. Sbacchi, *Ethiopia under Mussolini: Fascism and the Colonial Experience* (Londra: Zed, 1985). Faşizm dönemindeki İtalya ordusu için bkz. J. Gooch, *Mussolini and his Generals: the Armed Forces and Fascist Foreign Policy, 1922–1940* (Cambridge University Press, 2007). Nazi Almanya'sıyla olan ittifak hakkında temel çalışmalardan biri olmayı sürdüren bir İkinci Dünya Savaşı çalışması için bkz. F.W. Deakin, *The Brutal Friendship: Mussolini, Hitler and the Fall of Fascism* (Londra: Weidenfeld and Nicolson, 1962).

İtalya'nın savaşta işgal ettiği bölgeler hakkında önemli bir çalışma için bkz. D. Rodogno, *Fascism's European Empire: Italian Occupation during the Second World War* (Cambridge University Press, 2006).

9: CUMHURİYET

Ateşkes ve sonuçları için bkz. E. Agarossi, *A Nation Collapses: the Italian Surrender of September 1943* (Cambridge University Press, 2000). İtalya'daki müttefik seferi için bkz. J. Holland, *Italy's Sorrow: a Year of War, 1944–45* (Londra: Harper, 2008). Salò Cumhuriyeti dönemi için bkz. D. Ellwood, *Italy, 1943–1945* (Leicester University Press, 1985). İtalya direnişi için iyi bir başlangıç noktası olmayı sürdüren bir eser: C. Delzell, *Mussolini's Enemies: the Italian Anti-Fascist Resistance* (Princeton University Press, 1961). Ayrıca bkz. P. Gallo, *For Love and Country: the Italian Resistance* (Lanham: University Press of America, 2003). Savaşın geç dönemini köylülerin gözünden inceleyen bir çalışma için bkz. R. Absalom, *A Strange Alliance: Aspects of Escape and Survival in Italy, 1943–45* (Florence: Olschki, 1991) ve esaretten kaçmış Britanyalı tutsak E. Newby'nin klasik anlatısı *Love and War in the Apennines* (Londra: Hodder and Stoughton, 1971).

"Birinci Cumhuriyet"e dair İngilizcedeki en iyi genel tarih için bkz. P. Ginsborg, *A History of Contemporary Italy: Society and Politics 1943–1988* (Londra: Allen Lane, 1990) (Bu çalışma devletin hızla değişen toplumun ihtiyaçlarına ayak uyduramamasına odaklanıyor). Bu esere ek olarak aynı yazarın "Birinci Cumhuriyet"in çöküşünü ele alan kitabı okunabilir: *Italy and its Discontents: Family, Civil Society, State 1980–2001* (Londra: Allen Lane, 2001). Savaş sonrası İtalya'sına tematik bir genel giriş için bkz. P. McCarthy (ed.), *Italy since 1945* (Oxford University Press, 2000). İtalya kültürünün çeşitli yönlerinin 1945'ten sonraki gelişimi için bkz. Z.G. Baranski ve R. J. West (ed.), *The Cambridge Companion to Modern Italian Culture* (Cambridge University Press, 2001).

Savaş sonrası dönem İtalya'sındaki partilere ve parti sistemine dair çoğunluğu siyaset bilimciler tarafından kaleme alınmış çok sayıda eser mevcut. Genel bir bakış için bkz. G. Pridham, *Political Parties and Coalition Behaviour* (Londra: Routledge, 1988). Ayrıca bkz. P. Farneti, *The Italian Party System (1945–1980)* (Londra: Pinter, 1985), ve D. Hine, *Governing Italy: the Politics of Bargained Pluralism* (Oxford: Clarendon Press, 1993). Hristiyan Demokratlar için bkz. R. Leonardi ve D. Wertman, *Italian Christian Democracy: the Politics of Dominance* (Basingstoke: Macmillan, 1989). Hristiyan Demokratların himayeciliği iktidarlarını pekiştirmek için kullanmasına dair mükemmel yerel çalışmalar için bkz. P.A. Allum, *Politics and Society in Post-war Naples* (Londra: Cambridge University Press, 1973), ve J. Chubb, *Patronage, Power, and Poverty in Southern Italy: a Tale of Two Cities* (Cambridge University Press, 1982). 1950'lerdeki siyasi yozlaşmaya

dair ilginç bir bakış için bkz. S. Gundle, *Dolce Vita: Murder, Mystery and Scandal in 1950s Rome* (Edinburg: Canongate, 2011). Komünist Parti için bkz. D. Sassoon, *The Strategy of the Italian Communist Party from the Resistance to the Historic Compromise* (Londra: Pinter, 1981), ve J.B. Urban, *Moscow and the Italian Communist Party: from Togliatti to Berlinguer* (Londra: Tauris, 1986). Komünist partinin tüketim kültürüne tepkisi için bkz. S. Gundle, *Between Hollywood and Moscow: the Italian Communists and the Challenge of Mass Culture, 1943–1991* (Durham: Duke University Press, 2000). Aynı partinin Katoliklikle ilişkisi için bkz. D.I. Kertzer, *Comrades and Christians: Religion and Political Struggle in Communist Italy* (Cambridge University Press, 1980).

Marshall Planı, yeniden inşa ve "ekonomi mucizesi" için bkz. J.E. Miller, *The United States and Italy 1940–1950: the Politics of Diplomacy and Stabilization* (Chapel Hill: University of North Carolina Press, 1986); J. L. Harper, *America and the Reconstruction of Italy, 1945–1948* (Cambridge University Press, 1986); V. Zamagni, *The Economic History of Italy 1860–1990: Recovery after Decline* (Oxford University Press, 1993); D. Sassoon, *Contemporary Italy: Politics, Economy and Society since 1945* (Londra: Longman, 1997). 1960'lardaki karışıklık ve uluslararası bağlamı için bkz. S. Tarrow, *Democracy and Disorder: Protest and Politics in Italy 1965–1975* (Oxford: Clarendon Press, 1989). Savaş sonrası İtalya'daki feminist hareket ve feminist fikirler için bkz. J.A. Hellman, *Journeys among Women: Feminism in Five Italian Cities* (Oxford University Press, 1987). Protesto hareketlerinin kültürel yönleri için bkz. R. Lumley, *States of Emergency: Cultures of Revolt in Italy 1968–78* (Londra: Verso, 1990). 1970'lerdeki terörizme dair iyi bir genel anlatı için bkz. R.C. Meade, *Red Brigades: the Story of Italian Terrorism* (Basingstoke: Palgrave Macmillan, 1989). Terörizmin entelektüel kökleri için bkz. R. Drake, *The Revolutionary Mystique and Terrorism in Contemporary Italy* (Bloomington: Indiana University Press, 1989), ve aynı yazara ait *Apostles and Agitators: Italy's Marxist Revolutionary Tradition* (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 2003). Moro'nun kaçırılması ve öldürülmesi için bkz. R. Drake, *The Aldo Moro Murder Case* (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1995). Güney İtalya'daki organize suç sorunu çok sayıda çalışmaya konu oldu. Sicilya'ya dair çok sayıda gazete haberine ek olarak bkz. D. Gambetta, *The Sicilian Mafia: the Business of Private Protection* (Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1993), ve S. Lupo, *History of the Mafia* (New York: Columbia University Press, 2009). Cosa Nostra'ya karşı yürütülen mücadele için bkz. A. Stille, *Excellent Cadavers: the Mafia and the Death of the First Italian Republic* (New York: Vintage, 1995). Napoli için bkz. F. Allum, *Camorristi, Politicians, and Businessmen.: the Transformation of Organized Crime in Post-war Naples* (Leeds: Northern Universities Press, 2006). Çağdaş camorranın içinden canlı bir bakış açısı için bkz. R. Saviano, *Gomorrah: Italy's other Mafia* (Londra: Macmillan, 2007).

"Birinci Cumhuriyet"in çöküşüne dair Ginsborg'un yukarıda bahsi geçen çalışmasına ek olarak bkz. P. McCarthy, *The Crisis of the Italian State: from the Origins of the Cold War to the Fall of Berlusconi and Beyond* (Basingstoke: Palgrave Macmillan, 1997), ve M. Gilbert, *The Italian Revolution: the Ignominious End of Politics, Italian Style?* (Boulder: Westview, 1995). Bir gazetecinin canlı anlatısı için bkz. M. Frei, *Getting the Boot: Italy's Unfinished Revolution* (New York: Times, 1995). *Tangentopoli*ye ve hâkimlerin rolüne dair kışkırtıcı ve sağcı bir bakış açısı için bkz. S.H. Burnett ve L. Mantovani, *The Italian Guillotine: Operation Clean Hands and the Overthrow of Italy's First Republic* (Lanham: Rowman and Littlefield, 1998). Berlusconi'ni iş imparatorluğu ve iktidara gelişi hakkında eleştirel (ve rahatsız edici) bir anlatı için bkz. A. Stille, *The Sack of Rome: How a Beautiful European Country with a Fabled History and a Storied Culture Was Taken Over by a Man Named Silvio Berlusconi* (New York: Penguin, 2006). Ayrıca bkz. D. Lane, *Berlusconi's Shadow: Crime, Justice and the Pursuit of Power* (Londra: Allen Lane, 2004). Medya, para ve iktidarın bir araya gelişi için bkz. P. Ginsborg, *Silvio Berlusconi: Television, Power and Patrimony* (Londra: Verso, 2004). İtalya toplumundaki, siyasetindeki ve ekonomisindeki güncel trendlere dair geniş ve tematik bir inceleme için bkz. A. Mammone ve G.A. Veltri, *Italy Today: the Sick Man of Europe* (Abingdon: Routledge, 2010).

İNDEKS

A
Abruzzi 43
Acerbo Kanunu 263
Adua Muharebesi (1896) 22, 218
Afganistan 348
Afrika 38, 39, 40, 42, 65, 218, 236, 297, 378
ayr. bak. Etiyopya; Libya
Agnelli, Giovanni (1866-1945) 234
Agro Romano 113
aileler 73, 74, 83, 93, 131, 139, 202, 275
ayr. bak. himaye ağları; *consorteria*
Aix-la-Chapelle Antlaşması (1748) 19, 111
Alberti, Leon Battista (1404-72) 93
Alessandria 110
Alexander, VI. (1431-1503), Papa (1492-1503) 95
Alfa, Alfa Romeo 223, 325
Alfieri, Vittorio (1749-1803) 125
Alfonso, Aragon Kralı (1396-1458), Sicilya Kralı (1416'dan itibaren), Napoli Kralı (1442'den itibaren) 18, 91, 371
Alitalia 325, 367
Alleanza Nazionale 26, 358, 359, 362, 363, 364
Allende, Salvador (1908-73) 347
Almanya, Almanlar 22, 24, 39, 42, 48, 49, 60, 100, 135, 149, 158, 159, 167, 185, 191, 193, 201, 214, 215, 222, 234, 240, 247, 274, 288, 291, 292, 294, 296, 299, 324, 337, 341, 349, 381
ayr. bak. Prusya
Alpler 37, 43, 44, 65, 75, 300
Alvaro, Corrado (1895-1956) 304
Amalfi 42, 65, 68, 71
Amari, Michele (1806-89) 32
Amendola, Giovanni (1886-1926) 268
Amerika Birleşik Devletleri 225, 247, 274, 313, 315, 341, 342, 349
Amerika, Güney 48, 99, 156
Amerika, Kuzey 48
anarşizm, anarşistler 50, 51, 209, 210, 217, 238, 241, 252
Anayasa (1948) 25, 309
anayasalar, anayasal yönetim (*Risorgimentoda*) 102
ayr. bak. Statuto
Anayasa Mahkemesi 309
Ancona 128
Andreotti, Giulio (1919-2013) 347, 360
Angevinler 371
Ansaldo (şirket) 197, 226, 245
Antonuzzo, Antonio 326
Apeninler 42
arabalar 37, 229, 324, 326
Aragon, Aragonlular 18, 76, 81, 91, 95, 371
Araplar 17, 39, 46
Arezzo 90, 94
Ariosto, Ludovico (1474-1535) 97
Aristoteles (MÖ. 384-22) 89
Arjantin 48
Arnavutluk 24, 38, 39, 296
Arpinati, Leandro (1892-1945) 254
asilzadeler, zadegân 43, 75, 78, 91, 94, 99, 108, 118, 131, 142, 267
ayr. bak. toprak sahipleri, *latifondo*
askerî hizmet, celp 28, 57

Aspromonte (1862) 21, 181
Avanguardia Operaia 335
Avignon 18, 30, 78
Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET), Avrupa Birliği, Ortak Pazar 25, 324
Avukatlar 70, 114, 120, 132, 203
ayr. bak. mahkemeler, hâkimler
Avusturya 19, 20, 21, 22, 23, 24, 27, 40, 41, 42, 47, 49, 96, 98, 105, 110, 111, 118, 125, 126, 137, 138, 142, 143, 145, 149, 153, 154, 156, 160, 161, 164, 167, 168, 169, 170, 172, 174, 176, 182, 187, 191, 210, 214, 240, 243, 246, 247, 249, 288, 291, 374
ayaklanmalar, toplumsal karışıklıklar 51, 145
ayr. bak. eşkıyalar, isyanlar
Aydınlanma 31, 110, 112, 113, 114, 115, 117, 119, 120, 121, 124, 125, 128, 131, 134, 139, 140, 372
Azeglio ailesi 131, 134
Azeglio, Massimo d' (1798-1866) 29, 150, 151, 152, 164, 180, 188

B

Bacchini, Benedetto (1651-1721) 115
Badoglio, Pietro (1871-1956) 24, 299, 302, 303
Bakunin, Michael (1814-76) 50, 209
Balbo, Cesare (1789-1853) 20, 31, 32, 142, 151, 153
Balbo, Italo (1896-1940) 254
Balkanlar 40, 62, 168
Banca Commerciale Italiana 224
Banca Romana 22, 212, 213
Bandello, Matteo (1485-1561) 30
Bandiera kardeşler, Attilio (1810-44), Emilio (1819-44) 48, 151
bankacılık 83, 158, 202, 217, 224
Baratieri, Oreste (1841-1901) 292
Barbarasi ailesi 74
Barbarossa, Frederick (yak. 1123-90), İmparator 1152-90) 18, 33, 75, 76, 357
Bardi ailesi 18
barınma 196, 198, 328, 334, 336, 348
Barış Antlaşması (1947) 315
Bari 41, 64
Barok 99
Basın, gazeteler 306
Basilicata 321
Beauharnais, Eugène de (1781-1824) 130
Beccaria, Cesare (1738-94) 117, 118
Belçika 148, 158, 179, 222, 296
Belisarius (505-65) 62
Bellini, Giovanni (yak. 1430-1516) 93
Bembo, Pietro (1470-1547) 97
Beneduce, Alberto (1877-1944) 277
Benetton (şirket) 350
Benevento Muharebesi (1266) 18, 77
Bergamo 27
Berlinguer, Enrico (1922-84) 25, 346, 347, 349, 383
Berlusconi, Paolo (d. 1949) 359
Berlusconi, Silvio (d. 1936) 8, 14, 15, 16, 35, 358, 362, 363, 365
Bernardino, San (1380-1444) 7, 86, 87
Birinci Dünya Savaşı, bkz. savaş
Birinci Enternasyonal 189, 209
Bismarck, Prens Otto von (1815-1898) 8, 214, 215, 216
Bizans (Konstantinopolis), Bizanslılar 38, 39, 41, 58, 64, 65, 66, 68, 71, 76, 212
Bizzoni, Achille (1841-1903) 212
Blasetti, Alessandro (1900-81) 282
Boccaccio, Giovanni (1313-75) 90
Bocchini, Arturo (1882-1942) 266
Boccioni, Umberto (1882-1916) 244
Bologna 379
Bonaparte, Joseph (1768-1844), Napoli Kralı (1806-8) 132
Bonaparte, Napoléon (1769-1821), Fransa İmparatoru (1804-15) 126
Boniface, VIII (yak. 1235-1303), Papa (1284-1303) 78
Bonomi, Ivanoe (1873-1951) 277, 303
Borghese, Prens Valerio (1906-74) 329
Bossi, Umberto (d. 1941) 356, 358, 359, 360

Boşanma Hakkı Birliği (LID) 336
Boşanma Kanunu (1970) 25
Bottai, Giuseppe (1895-1959) 272
Botticelli, Sandro (1445-1510) 93
bölgecilik, bölgesel yönetim 329, 336, 348, 358,
Bramante, Donato (1444-1514) 93
Brescia 51, 74, 117, 210, 379
Brindisi 41, 299
Britanya, Britanyalılar 20, 23, 24, 31, 40, 41, 47, 48, 110, 125, 130, 132, 138, 139, 140, 144, 148, 152, 157, 158, 159, 160, 163, 168, 172, 174, 179, 192, 197, 223, 225, 234, 242, 245, 247, 276, 291, 292, 315, 324, 337, 341, 349
Bronte 172
Bruges 89
Bruno, Giordano (1548-1600) 212, 370
buğday 47, 61, 71, 106, 109, 114, 117, 177, 196, 206, 275
Buonarroti, Filippo (1761-1837) 141, 145, 146
Buondelmonte de' Buondelmonti (ö. 1215) 74
Burgonya 40, 95, 96
Burjuvazi 102, 108, 140, 149, 160, 179, 203, 232, 236, 253, 310, 311
ayr. bak. orta sınıflar
Buscetta, Tommaso (1928-000) 351, 355
bürokrasi, bürokratlar 112, 138, 143, 161, 183, 204, 289, 308, 322, 348, 366
bütünleşik toprak iyileştirmesi 273
bütünleşik toprak iyileştirmesi (bonifica integrale) 273,
ayr. bak. toprak açma
Büyük Britanya bkz. Britanya
Büyük Buhran 276, 277
Byron, Lord (1788-1824) 143

C-Ç

Cadorna, Raffaele (1815-97) 182, 183
Calatafimi Muharebesi (1860) 172
Calderari 135
camorra 342, 343, 367
Campania 65, 99, 341, 342, 355, 366
Campoformio Antlaşması (1797) 126
Candy (şirket) 324
Caporetto (1917) 23, 243, 245, 246, 251, 379
Capua 65, 71
carabinieri, bkz. polis
Caracciolo, Domenico (1715-89) 120
Carboneria, carbonari 135, 141, 148
Carducci, Giosué (1835-1907) 212
Carli, Gian Rinaldo (1720-95) 117
Carpaccio, Vittore (yak. 1450-1525/6) 88
Carrà, Carlo (1881-1966) 8, 244
Casati Kanunu (1859) 200
Cassa per il Mezzogiorno 321
Castelfidardo Muharebesi (1860) 175
Castiglione, Baldassare (1478-1529) 97
Catania 322
Cateau-Cambresis Antlaşması (1559) 96
Cattaneo, Carlo (1801-69) 150, 158, 176, 357
cattedre ambulanti 225, 276
Cavalcanti ailesi 78
Cavour, Camillo Benso di (1810-61) 7, 21, 41, 42, 52, 58, 133, 153, 159, 160, 162, 163, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 170, 171, 173, 175, 176, 179, 180, 182, 183, 190, 203, 204, 217, 222, 375, 376
Cavour ailesi 133
Cefalù 73
Cenova 7, 27, 37, 38, 41, 43, 56, 59, 70, 73, 75, 91, 98, 146, 156, 174, 194, 249, 322, 335
Cesur Charles (1433-77), Burgonya Dükü (1467-77) 95
CGIL (Confederazione Generale Italiana del Lavoro) 313
Charlemagne (742-814) 65, 66
Charles Albert (1798-1849), Piyemonte-Sardinya Kralı (1831-49) 20, 151, 152, 153, 154, 155

Charles, Anjoulu (1225-85) 18, 77
Charles, II. (1661-1700), İspanya Kralı (1665-1700) 110
Charles, V. (1500-58), İspanya Kralı (1516'dan itibaren), İmparator (1519-56) 96
Charles, VIII. (1470-98), Fransa Kralı (1484-98) 18, 92, 93
Churchill, Winston (1874-1965) 303
Ciano, Galeazzo (1903-44) 296, 300
Ciompi isyanı (1378) 85
Cisalpine Cumhuriyeti 19, 129
Cispadane Cumhuriyeti 126
Cizvitler 119, 138
Cobden, Richard (1804-65) 52
Coglioni ailesi 74
Colleoni, Bartolomeo (1400-76) 87
Collodi, Carlo (Carlo Lorenzini'nin sahte adı) (1826-90) 201
Colombo, Cristoforo (Christopher Columbus) (1451-1506) 30
Colombo, Giuseppe (1836-1921) 224
Confindustria 313
confino 269, 362
connubio 164
Conrad, II. (yak. 990-1039), İmparator (1027-39) 68
consorteria 74
Constance Barışı (1183) 76
Corradini, Enrico (1865-1931) 237
Corsini ailesi 102
Cosa Nostra 8, 25, 343, 351, 352, 383
ayr. bak. mafya
Cosenza 322
Cossiga, Francesco (1928-2010) 355
Costa, Andrea (1851-1910) 209, 210, 211, 377
Craxi, Bettino (1934-2000) 25, 349, 351, 352, 353, 354, 359, 364
Cremona 67, 68, 70, 74, 210, 253, 254, 266
Crispi, Francesco (1818-1901) 4, 8, 22, 171, 172, 188, 213, 214, 215, 216, 217, 218, 221, 231, 292, 376, 377
Croce, Benedetto (1866-1952) 134, 228, 229, 269, 292, 311, 372, 378
ayr. bak. idealizm
cumhuriyetçiler, cumhuriyetçilik (on dokuzuncu yüzyılda) 218
ayr. bak. demokratlar
Cumhuriyetçi Parti (PRI) 25, 351
Custoza Muharebesi (1848) 20, 153
Cutolo, Raffaele (d. 1941) 343
Çalışma Tüzüğü (1927) 272
Çelik paktı 24, 296
Çin 135, 332

D

dağlar 43
Dalla Chiesa, Carlo Alberto (1920-82) 25, 351
Dalmaçya 98, 174, 248, 249, 260
D'Annunzio, Gabriele (1863-1938) 23, 212, 221, 242, 248, 254, 378, 379
Dante Alighieri (1265-1321) 18
Datini, Francesco (1335-1410) 84
De Amicis, Edmondo (1846-1908) 201
De Gasperi, Alcide (1881-1954) 311, 314, 316, 324
De Lorenzo, Giovanni (1907-73) 329
demir, çelik 51, 144, 157, 173, 197, 200, 206, 207, 223
demiryolları 10, 167, 199
De Mita, Ciriaco (d. 1928) 351, 353
Demokratik Sol Parti (PDS) 26, 354
demokratlar (*Risorgimentoda*) 147, 148, 151, 154, 160, 176, 182, 189
deniz ticareti 41
Depretis, Agostino (1813-87) 22, 183, 207, 213
De Sanctis, Francesco (1817-83) 159, 189, 269
dil, lehçeler 14, 58, 60, 90, 97, 136, 260
Dini, Lamberto (d. 1931) 26, 361
Di Pietro, Antonio (d. 1950) 359, 360
Direniş 299, 362
Dogali (1887) 218
Dolcino, Fra (ö. 1307) 84

Dollfuss, Engelbert (1892-1934) 291
donanma 295
ayr. bak. deniz ticareti
Donatello (1-1466) 88
Donati ailesi 74
Doria ailesi 73
Dörtlü İttifak 20, 138
Drago, Antonino (1924-97) 322
Durando, Giacomo (1807-94) 33
dut ağaçları 46, 100, 108
ayr. bak. ipek

E

Edward, III. (1312-77), İngiltere Kralı (1327-77) 84, 373, 378
Eğitim 202, 378
ayr. bak. faşizm; okullar; üniversiteler
Einaudi, Luigi (1874-1961) 8, 229, 303, 312
El Alameyn Muharebesi (1942) 24, 297
Elba 51, 135
elektrik 225, 276, 277, 323
Emilia 80, 106, 126, 146, 276, 308, 336, 344
Engizisyon 43, 114, 116
ENI (Ente Nazionale Idrocarburi) 325, 330
entelektüeller, siyasette 119, 124, 150, 217, 229, 302
eşkıyalar, eşkıyalık 104, 123, 135
Etiyopya (Habeşistan) 22, 24, 291, 292, 293, 294, 381
Evelyn, John (1620-1706) 108, 371
Ezzelino da Romano (1194-1259) 77, 80

F

Falcone, Giovanni (1939-92) 26, 351, 355
Fanfani, Amintore (1908-99) 322
Farinacci, Roberto (1892-1945) 254, 256, 260, 266, 267, 300, 305
Farini, Luigi (1812-66) 180
fasci, Sicilya'da 217
faşist parti (PNF) 307
faşizm 15, 28, 34, 35, 60, 203, 246, 250, 253, 267, 274, 276, 278, 279, 280, 281, 285, 286, 289, 290, 291, 302, 303, 305, 308, 309, 312, 313, 314, 316, 319, 329, 380
federalizm, federalistler 358
Federzoni, Luigi (1878-1962) 262, 264
Fellini, Federico (1920-93) 326
feodalizm 132
Ferrari, Giuseppe (1811-76) 45, 80, 81, 91, 96, 98, 128, 237, 252, 253, 254, 283, 379
Fiat 223, 245, 313, 320, 324, 349, 350, 352
Filangieri, Gaetano (1752-88) 124
filmler 289
Finsider 313
Fiume (Rijeka) 23, 248, 379
Flandra 40
Floransa 18, 19, 22, 23, 40, 42, 56, 59, 67, 70, 73, 74, 75, 78, 82, 83, 84, 85, 87, 88, 90, 91, 96, 98, 100, 102, 104, 109, 114, 118, 125, 134, 137, 156, 235, 236, 237, 249, 255, 267, 371
Formia 46
Foscolo, Ugo (1778-1827) 7, 19, 134, 136
Franceschini, Alberto (d. 1947) 8, 344
Francis, Assisili (yak. 1181-1226) 19, 84, 85
Franco, General Francisco (1892-1975) 292, 372
Franklar 65, 66
Fransa 18, 21, 23, 24, 27, 30, 31, 38, 39, 40, 41, 42, 46, 47, 48, 49, 77, 78, 91, 92, 95, 96, 98, 99, 100, 103, 105, 110, 125, 126, 129, 130, 131, 133, 137, 140, 144, 146, 147, 148, 156, 158, 159, 164, 167, 168, 169, 171, 172, 173, 174, 176, 179, 181, 182, 187, 190, 191, 193, 197, 201, 202, 206, 210, 214, 215, 216, 217, 222, 225, 242, 247, 249, 274, 288, 291, 292, 296, 300, 315, 337, 341, 349, 353, 367

Fransız İhtilali 31, 47, 120, 121, 123, 124, 125, 126, 128, 133, 140, 147, 149, 214
Frederick, II. (1194-1250), İmparator (1220-50) 18, 75, 76, 77, 357, 371
Fréjus Tüneli 41
Friuli 39, 91, 242, 252
FUCI (Federazione Universitaria Cattolica Italiana) 285
Fütürizm 378

G
Gaeta 154
Galileo Galilei (1564-1642) 97
Garibaldi, Giuseppe (1807-82) 7, 21, 22, 27, 29, 148, 149, 155, 156, 171, 172, 173, 174, 175, 177, 178, 180, 181, 185, 209, 213, 217, 218, 257, 375, 376
Gava, Silvio (1901-99) 322
Gaz 291
gazetecilik, gazeteciler 212, 304
ayr. bak. basın
Gedda, Luigi (1902-2000) 327
Genç İtalya (Giovine Italia) 7, 20, 148, 149, 151
Genovesi, Antonio (1712-69) 119, 120, 124
Gentile, Giovanni (1875-1944) 228, 229, 260, 269, 290, 380
Ghent 89
Ghibelline 18, 77, 78
Ghiberti, Lorenzo (1378-1455) 88
Giannone, Pietro (1676-1748) 115
Gini, Corrado (1884-1956) 274
Gioberti, Vincenzo (1801-52) 20, 33, 152, 160
Gioia, Giovanni 332
Gioia, Melchiorre (1767-1829) 126
Giolitti, Giovanni (1842-1928) 8, 22, 23, 183, 213, 221, 222, 223, 224, 225, 226, 228, 229, 230, 231, 232, 233, 234, 235, 236, 237, 238, 239, 240, 241, 242, 247, 248, 251, 254, 256, 259, 262, 264, 271, 276, 319, 363, 378, 379
Giuliano, Alberto da 93, 308, 317
gizli cemiyetler (*Risorgimentoda*) 135, 141
Gladio 355
Goes, Hugo van der (ö. 1482) 89
Gonzaga ailesi 81, 88, 92
Gotlar, Got Savaşları 17, 62
ayr. bak. Ostrogotlar; Vizigotlar
Govone, General Giuseppe (1825-72) 182
göç, göçmenler 10, 29, 45, 48, 49, 58, 75, 139, 191, 206, 224, 274, 338
Gramsci, Antonio (1891-1937) 252, 253, 311, 317, 379
Grandi, Dino (1895-1988) 298
Gregory, VII (yak. 1020-1085), Papa (1073-85) 29, 372
grevler 180, 210, 211, 223, 231, 232, 234, 272, 350
Grimaldi ailesi 100
Guastalla 111
Guelfler 18
Guiccardini, Francesco (1483-1540) 31, 93, 94
Gullo, Fausto 317
gümrükler (iç) 130, 138
gümrükler bkz. tarifeler
gündelikçiler bkz. köylüler
güney, toplumsal ve ekonomik koşullar 8, 41, 42, 43, 65, 71, 96, 106, 121, 135, 144, 177, 182, 189, 200, 203, 211, 225, 226, 273, 274, 305, 308, 316, 317, 319, 320, 322, 323, 328, 331, 332, 341, 342, 348, 350, 353, 358, 374, 377, 378
ayr. bak. Napoli Krallığı

H
Haçlı Seferi, Birinci 69
Hâkimler 83, 162, 305, 345, 352, 355, 359, 360
ayr. bak. mahkemeler; avukatlar
Hatalar Cetveli 21, 182
Havari Kardeşliği 84
Henry, VII. (1457-1509), İngiltere Kralı (1485-1509) 97
Herder, Johann, Gottfried (1744-1803) 147
himaye ağları 83, 319, 330

Hitler, Adolf (1889-1945) 24, 291, 292, 293, 296, 381
Hohenstaufen hanedanı 29, 76, 77
Hollanda 40, 100, 103, 119, 296
Hristiyan Demokrasi (DC) 55
Hristiyan Dostluğu 135
Hunlar 37
hümanizm, hümanistler (Rönesans) 29, 90, 94, 150
hür masonlar, hür masonluk 125

I-İ

Ignis 324
ılımlılar (Risorgimentoda) 128, 142
Illuminati 123
IMI (Istituto Mobiliare Italiano) 277
Innocent, III. (yak. 1160-1216), Papa (1198-1216) 76, 135
IRI (Istituto per la Riconstruzione Industriale) 277, 325, 330, 339
ırk kanunları (1938) 24
Isabella, I. (1451-1504), Kastilya Kraliçesi 88, 95, 374
Isotta Fraschini (şirket) 223
Istria 243, 248, 252
idealizm, neoidealizm 228
İkinci Dünya Savaşı, bkz. savaş
iklim 44, 45, 46, 362
ipek 52, 100, 102, 103, 105, 108, 197
İspanya, İspanyollar 18, 19, 24, 38, 39, 42, 43, 49, 67, 94, 95, 96, 98, 99, 100, 105, 108, 109, 110, 111, 118, 135, 141, 142, 144, 146, 191, 210, 288, 292
İspanya İç Savaşı 24
istihbarat servisleri (1945 sonrası) 329
isyanlar (ihtilaller) 19, 85, 102
işçiler, sanayi 50, 106, 196, 198, 232, 300, 334, 336
İş Odaları 232, 247, 253
İtalya Bankası 277, 312, 359, 360
İtalya Birliği (1454) 91
İtalya Milliyetçiler Birliği, bkz. Milliyetçiler Birliği
İtalya Ulusal Cemiyeti, bkz. Ulusal Cemiyet

J

Jacini, Stefano (1827-91) 159, 188
Jakobenler 126, 128
Japonya 222, 324, 341, 349
John Paul, II. (1920-2005), Papa (1978-2005) 25, 348
John, XXIII. (1881-1963), Papa (1958-63) 25, 328
Joseph, II. (1741-90), Avusturya İmparatoru (1780-90) 119, 121, 129, 132, 320, 373
Julius, II. (1443-1513) 7, 92, 95, 370, 372

K

kadınlar 84, 315, 326, 350
Kalabriya 38, 43, 58, 65, 71, 104, 135, 151, 181, 201, 249, 322, 341, 342, 355, 366, , 394
kamu binaları 100
kamu borcu 352, 361, 363, 366, 367
kamu maliyesi, bkz. borç, kamu
kan davaları 43, 74, 305
Kara Ölüm (1348) 84
kardeşlikler 85, 88
Karşı Reform 373
Kastilya 38, 95
Katalonya, Katalanlar 38
Katolik Hareket 284, 289, 315, 327, 338
Katolik Kilisesi, Katoliklik, bkz. Kilise, Katolik
Katolik Seçmenler Birliği 239
Keynes, John Maynard (1883-1946) 224
Kırım Savaşı, bak. savaş
Kızıl Tugaylar 8, 25, 344, 345
Kilise, Katolik 21, 35, 54, 55, 57, 62, 66, 85, 97, 113, 115, 116, 118, 119, 120, 123, 129, 131, 135, 140, 144, 160, 181, 182, 187, 189, 204, 211, 212, 239, 247, 260, 283, 284, 289, 293, 310, 311, 314, 315, 316, 317, 321, 322, 327, 328, 347, 362, 376, 381
ayr. bak. Kilise toprakları; faşizm; papalık
kilise topraklarının satılması 128

Komünist Parti (PCI), komünistler 8, 35, 302, 314, 345, 383
komünler, Orta Çağ'da 18, 28, 68, 77, 80
Konstantin (yak. 288-337), İmparator (306-37) 7, 17, 62, 64, 66, 76, 283
ayr. bak. Konstantin'in Bağışı
Konstantin'in Bağışı 17, 66, 76
Konstantinopolis, bkz. Bizans
kooperatifler 263, 317
Korfu 23, 261, 290
kömür kıtlığı 325
Köylüler 46, 51, 140, 172, 195, 202, 297
ayr. bak. ortakçılar, küçük toprak sahipleri
kralcılar (1946'dan itibaren) 317
Kruşçev, Nikita (1894-1971) 25, 315, 327
Kurucu Meclis (1946-7) 308, 309, 310
Kutsal Roma İmparatorluğu 18, 28, 32, 70, 75, 94
ayr. bak. münferit imparatorlar
Kuzey Birliği, bkz. Birlik
küçük toprak sahipleri 253
ayr. bak. köylüler

L

La Farina, Giuseppe (1815-63) 173
La Marmora, Alfonso (1804-78) 7, 143, 156
La Marmora ailesi 7, 143
Lamartine, Alphonse de (1790-1869) 33
Lancia 223
La Scala Opera Binası 225
Laterano Paktı (1929) 24, 284, 310
latifondo 235, 274
latifondo (latifundium), latifondisti
ayr. bak. güney
Latini, Brunetto (yak. 1220-94) 30
Lazio 22, 78, 129, 199
Legnano Muharebesi (1176) 18, 32, 76, 357
Lentini Ovası 43
Leo, III. (ö. 816), Papa (795-816) 17
Leonardo (dergi) 93, 99, 228, 346
Leopold (1747-92), Toskana Grandükü (1765-90) 96, 102,
Leo, X. (1475-1521), Papa (1513-21) 95
liberalizm (Risorgimentoda) 158, 159, 160, 168, 203, 239, 285
liberaller (1922'ye kadar), bkz. demokratlar; sol; ılımlılar; parlamento 150, 219, 239, 240, 248, 290, 302, 316, 317
Libya 23, 24, 237, 238, 291, 297, 379, 381
Ligurya 59, 129, 146, 167, 174, 198, 199, 225, 249
Lima, Salvatore (1928-92) 322
Livorno 23, 90, 102, 103, 253
Locke, John (1632-1704) 117
Lockheed skandalı 339
Lombard, Birlik, Kuzey Birliği (Lega Nord) 18, 33, 42, 63, 65, 76, 118, 153, 356, 357
Lombard Birliği (1167'de kurulan) 33, 76
Lombard Birliği (1980'ler) bkz. Birlik, Lombard 356, 357
Lombardi, Riccardo (d. 1908) 327
Lombardiya 19, 20, 21, 38, 47, 52, 59, 80, 94, 96, 99, 108, 110, 113, 118, 119, 126, 137, 138, 142, 143, 151, 153, 154, 158, 159, 169, 170, 174, 188, 196, 198, 199, 204, 211, 225, 249, 271
ayr. bak. Milano Dukalığı, Po Vadisi
Lombardlar, Lombard işgalleri 17, 37, 38, 63, 139
Lomellina 110
loncalar (*arti*) 55, 75, 118
Londra 8, 23, 30, 49, 54, 147, 171, 172, 191, 261, 369, 370, 371, 372, 373, 374, 375, 376, 377, 378, 379, 380, 381, 382, 383, 384
Lorenzetti, Ambrogio (ö. 1348) 79, 88
Lotta Continua 333, 335, 344
Louis, XI. (1423-83), Fransa Kralı (1461-83) 95
Louis, XII. (1462-1515), Fransa Kralı (1498-1515) 95
Louis, XIV. (1638-1715), Fransa Kralı (1643-1715) 110

Lucca 7, 67, 69, 74, 85, 96, 98, 110
Luther, Martin (1483-1546) 97

M

Mabillon, Jean (1632-1707) 115
Macaristan 22, 25, 76, 167, 174, 240, 328
Macchiavelli, Niccolò (1469-1527) 18, 94
macinato (tahıl vergisi) 177
madenler 44
Maffei, Scipione (1675-1755) 115
mafya, organize suç 22, 26, 183, 317, 341, 342, 343, 351, 355, 377
Magenta Muharebesi (1859) 169, 170
Mahkemeler 76, 113, 180, 355
ayr. bak. hâkimler, avukatlar
Maistre, Joseph de (1753-1821) 121
Malatesta, Sigismondo (1417-68) 78, 81, 91, 376
Malatesta ailesi 78, 81, 91
manastırlar 67, 119
Manevi Fransiskenler 85
Manfred (1232-66), Sicilya Kralı (1258-66) 18, 29, 77
mangalar, *squadristi* 253
Manifesto, Il 333, 335
Manin, Daniele (1804-57) 20, 153, 156, 163, 374
Mantegna, Andrea (1431-1506) 7, 88, 92, 93
Mantua 70, 96, 98, 105, 110, 210
Manzoni, Alessandro (1785-1873) 19, 20, 29, 33, 150
Marche 21, 78, 80, 96, 128, 145, 175, 276, 350
Maremma (Roma, Toskana) 43, 106, 273
Marinetti, Filippo Tommaso (1876-1944) 229, 241, 243, 244
Marsala 21, 172
Marshall Yardımı, Marshall Planı 383
Marsilya 38, 41, 149, 342
Marx, Karl (1818-83), Marksizm 157, 209
Massa 98, 110
Massawa 218
Matapan Burnu (Muharebesi 1941) 24, 297
Mattarella, Piersanti (1935-80) 343
Mattei, Enrico (1906-62) 325
Matteotti, Giacomo (1885-1924) 23, 264, 265, 268, 271
Maximilian, I. (1459-1519), İmparator (1493-1591) 95
Mazzini, Giuseppe (1805-72) 7, 20, 29, 30, 33, 146, 147, 148, 149, 151, 154, 156, 157, 160, 163, 164, 166, 171, 175, 179, 187, 189, 209, 218, 257, 269, 374
Medici ailesi 83
Medici, Lorenzo de' (1449-92) 89
Medici, Luigi de' (1759-1830) 144
Melzi 130
Melzi d'Eril, Francesco (1753-1816) 130
Messina 109, 172, 174, 181
Metternich, Prens (1773-1859) 138, 146
meyve, meyve ağaçları 45, 46, 100
mısır 46, 100, 108
Milano Dukalığı 91, 98
Milano şehri 107
milis 260, 264, 265, 285
milis, faşist (MVSN) 260, 264, 265, 285
Milletler Cemiyeti 24, 291, 294
Milliyetçiler 23, 236, 237
Milliyetçiler Birliği, İtalya 23, 237
Milliyetçiler, Milliyetçi Parti 230
Minghetti 207
Minghetti, Marco (1818-86) 207
Modena 19, 20, 21, 62, 96, 98, 110, 111, 115, 121, 128, 137, 145, 146, 169, 170, 174, 199
Monferrat 81, 98, 105
Monreale 73, 109, 183
Montaigne, Michel Eyquem de (1533-92) 45, 46
Montecatini 223
Montefeltro, Federigo da (1422-82) 78, 81, 87
Montefeltro ailesi 78, 81, 87

Montesquieu, Charles–Louis de Secondat (1689-1755) 117
Moro, Aldo (1916–78) 8, 25, 345, 346, 347, 348, 355, 383
Mosca, Gaetano (1858–1941) 215
MSI (Movimento Sociale Italiano) 358
Murat, Joachim (1767–1815), Napoli Kralı (1808–15) 19, 129, 135, 136
Muratori, Ludovico (1672–1750) 31, 115
Murri, Romolo (1870–1944) 229
Mussolini, Benito (1883–1945) 235, 241, 248, 279
Mussolini, Edda (1910–95) 300
mühendislik, mühendisler 140, 204

N

Napoli 18, 19, 20, 21, 39, 40, 41, 42, 43, 56, 57, 59, 64, 65, 77, 91, 93, 94, 96, 97, 98, 100, 102, 103, 104, 105, 106, 109, 110, 111, 113, 114, 115, 117, 119, 120, 121, 128, 129, 130, 133, 135, 137, 139, 140, 142, 144, 145, 153, 154, 169, 172, 173, 174, 175, 177, 180, 192, 194, 209, 249, 257, 308, 322, 326, 342, 343, 367, 377, 383
Napoli, Carlo di (1702–58) 114
Napoli Krallığı 18, 57, 91, 98, 103, 105, 113, 115, 119, 130
Napoli şehri 129
Napolitano, Nicola 7, 184
Narses (yak. 480–574) 62
NATO (Kuzey Atlantik Antlaşma Örgütü) 347
naziler, Nazizm 34, 280, 292, 293, 299, 300, 305
Negri, Toni 344
Nenni, Pietro (1891–1980) 314, 328
neofaşizm (1945'ten sonra) 344
Newton, Isaac (1642–1727) 117
Nice 21, 137, 169, 171
Nicholas, II. (ö.1061), Papa (1058–61) 71
Nicholas, V. (1397–1455), Papa (1447-55) 91
Nitti, Francesco Saverio (1868–1953) 248
Normanlar 71, 72, 370
Novara Muharebesi (1849) 161
Nuova Camorra Organizzata 343
Nüfus 45, 47, 99, 199, 275, 290
nüfus seferberliği 274
bak. faşizm

O-Ö

Odoaker (yak. 433-93) 62
okullar 90, 200, 201, 202, 260, 284, 286, 287, 289, 326
Okuryazarlık 63
ayr. bak. okullar
Olivetti 234, 325
Olivetti, Camillo (1868–1943) 234
Olivetti (şirket) 325
OPEC (Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü) 339
Opera dei Congressi 212
Opera Nazionale Balilla 281
Opera Nazionale Dopolavoro 282
Orlando 97, 245, 248, 262, 263, 264
Orléanslı Louis (1372-1407) 91
ormanlar, ağaçsızlaşma 43, 61
ortakçılar, ortakçılık 253
Ortak Pazar bkz. Avrupa Ekonomik Topluluğu
orta sınıflar 135, 140, 158, 202, 269
ayr. bak. burjuvazi
Osmanlılar, Osmanlı İmparatorluğu 91
Ostrogotlar 38
Otranto 91
Öğretmenler 60, 200, 201, 202, 267, 286
ayr. bak. okullar
Özgürlükler Evi (Casa delle Libertà) 26, 363, 364

P

Padania 358
Padua 70, 87, 97, 102, 344
Palaeologos ailesi 81
Palazzeschi, Aldo (1885–1974) 244

Palermo 7, 8, 17, 18, 19, 20, 21, 25, 32, 41, 42, 65, 72, 73, 76, 100, 109, 115, 116, 125, 133, 142, 152, 157, 172, 173, 182, 194, 225, 289, 317, 322, 326, 342, 343, 351, 352
Pallavicino ailesi 100
Paolucci, Scipione 54
papalık, papalar 20, 25, 66, 74, 76, 77, 78, 91, 96, 114, 152, 154, 328, 348
ayr. bak. Kilise
Papalık Devleti 20, 21, 27, 29, 38, 78, 81, 96, 98, 120, 128, 139, 143, 169, 175, 181, 199
Papini, Giovanni (1881–1956) 229, 244
Pareto, Vilfredo (1848–1923) 236, 378
Paris 54, 75, 124, 125, 126, 127, 128, 130, 133, 145, 146, 152, 159, 168, 171, 189, 209, 225, 248, 332, 379
Paris Barış Konferansı (1856) 168
Paris Barış Konferansı (1919) 248
ayr. bak. Versay
Paris Komünü (1871) 189, 209
parlamentolar (Orta Çağ, erken modern) 102
Parma 21, 96, 98, 105, 110, 111, 115, 120, 129, 137, 146, 170, 199, 210
Parri, Ferruccio (1890–1981) 302, 305, 306
Parthenope Cumhuriyeti (Napoli) 129
Partito Popolare Italiano (PPI), Popolari 247
Pavia 63, 65, 96, 99
Pavia Muharebesi (1525) 96
Pazzi ailesi 84
Pelagius, I. (ö. 561), Papa (556–61) 62
Pellagra 196
Perugia 85, 170
Peruzzi ailesi 18
Petacci, Claretta (1912–45) 8, 300, 301
Petitti, Count Ilarione (1790–1850) 160
Petrarca (Francesco Petrarca) (1304–74) 30, 90, 96
petrol 52, 294, 325, 339
Piacenza 61, 62, 70, 111
Pinerolo 110
Pirandello, Luigi (1867–1936) 212
Pirelli, Giovan Battista (1848–1932) 234
Pirelli (şirket) 223, 234
pirinç 46, 100, 108, 196
Pisa 18, 69, 70, 71, 90, 118
Pisacane, Carlo (1815–57) 48, 160
Pisanello (yak. 1395-1455) 81, 93
Pistoia 90
Piyemonte 19, 20, 21, 27, 42, 47, 52, 59, 81, 98, 105, 108, 111, 112, 113, 121, 129, 131, 135, 137, 140, 142, 143, 150, 151, 152, 153, 154, 155, 156, 159, 161, 162, 163, 164, 167, 168, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 183, 188, 198, 199, 204, 225, 249, 372, 375
Polis, *carabinieri* 266
Politeknik, Milano 204
Pomptina Bataklıkları 273
Po Nehri 45, 54, 138, 249
Popolari, bkz. Partito Popolare Italiano
Popolo (Orta Çağ komünlerinde) 75, 78, 250
Portekiz 99
Portinari, Tommaso 89
Po Vadisi 37, 42, 43, 44, 45, 46, 50, 52, 53, 61, 63, 67, 80, 106, 158, 196, 210, 211, 225, 253, 323, 325
pozitivizm 228
Prag 315
Presidi 110
Prezzolini, Giuseppe (1882–1982) 23, 229
Prima Linea 344
Priuli, Girolamo 42
Prodi, Romani (d. 1939) 361, 363, 373
Prusya 20, 22, 125, 138, 168, 170, 187, 189, 203

R

Radetzky, Mareşal Kont Johann (1766–1858) 153
radikaller (1890'lar) 146, 218, 268

Radikal Parti (PR) 348
Ranza, Giovanni (1741–1801) 126
Rastatt Antlaşması (1714) 110
Ravenna 17, 62, 63, 65
Ricasoli, Baron Bettino (1809–80) 170
Rifondazione Comunista 361
Rimini 78, 81
Risorgimento 7, 15, 29, 32, 62, 213, 217, 221, 230, 241, 304, 309, 362, 368, 369, 373, 374, 375, 376
Rivola ailesi 74
Robespierre, Maximilien (1758–94) 128
Rocco, Alfredo (1875–1935) 238, 262, 269, 271
Roma 7, 8, 9, 14, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 28, 32, 33, 34, 37, 39, 40, 41, 43, 53, 54, 56, 58, 59, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 69, 70, 71, 73, 75, 76, 92, 94, 95, 96, 97, 98, 100, 104, 106, 128, 135, 137, 147, 153, 154, 155, 156, 161, 169, 173, 174, 175, 181, 187, 188, 189, 190, 192, 194, 196, 197, 208, 212, 239, 249, 257, 259, 273, 274, 275, 283, 284, 285, 286, 287, 291, 292, 293, 297, 299, 302, 303, 305, 306, 308, 330, 332, 335, 345, 346, 356, 367, 370, 371, 374
Roma, Antik 28, 34, 40, 92, 94, 135, 285, 287
Roma Campagnası 8, 196, 197
Romagna 77, 78, 96, 126, 128, 131, 151, 169, 170, 209, 211, 250, 276, 336, 344, 377
romantizm 140, 147, 151
Roma'ya Yürüyüş (1922) 23, 257, 259, 273
Romulus Augustulus, İmparator, (475–6) 17, 62
Rosa dei Venti 339
Rossi, Alessandro (1819–98) 198
Rossi, Pellegrino (1787–1848) 154
Rossini, Gioachino (1792–1868) 150
Rossoni, Edmondo (1884–1965) 262, 271, 272
Rousseau, Jean-Jacques (1712–78) 123
Rönesans 14, 28, 29, 30, 31, 40, 58, 61, 62, 68, 77, 88, 89, 90, 92, 97, 124, 133, 150, 285, 369, 370, 371
Rubens, Peter Paul (1577–1640) 7, 101
Rucellai ailesi 84
Ruffo, Cardinal Fabrizio (1744–1827) 129, 135
Russolo Luigi (1885–1947) 244
Rusya 20, 23, 24, 40, 135, 138, 168, 193, 217, 247, 250
ayr. bak. Sovyetler Birliği

S-Ş

Salandra, Antonio (1853–1931) 240, 247, 256, 257, 262, 263, 264
Salaparuta 132
Salerno 42, 65, 68, 144, 302
ayr. bak. svolta di Salerno
Salò Cumhuriyeti 24, 300, 305, 306, 329, 362, 382
Salutati, Coluccio (1331–1406) 90
Saluzzo 98, 105
Salvemini, Gaetano (1874–1957) 229, 241, 380
sanayi, sanayiciler 41, 51, 52, 53, 108, 144, 197, 198, 200, 202, 204, 205, 211, 214, 223, 225, 226, 228, 234, 270, 272, 276, 277, 294, 312, 313, 316, 317, 325, 331, 334, 349, 380
Santarosa, Santorre di (1783–1825) 142, 143
Sardinya 19, 20, 21, 27, 38, 43, 52, 57, 58, 94, 96, 98, 110, 129, 130, 137, 153, 174, 176, 199, 249, 309
Sarfatti, Margherita (1880–1961) 279, 286
savaş, savaşlar 8, 20, 21, 23, 24, 27, 31, 34, 41, 67, 77, 80, 90, 91, 95, 111, 113, 142, 154, 161, 164, 168, 169, 180, 182, 183, 190, 194, 213, 214, 215, 218, 224, 229, 233, 237, 240, 243, 245, 250, 251, 252, 255, 259, 260, 263, 270, 271, 274, 276, 277, 278,

279, 282, 287, 288, 289, 290, 292, 295, 300, 302, 306, 312, 313, 315, 329, 337, 340, 343, 354, 362
İspanya Veraset Savaşı 19, 110
Polonya Veraset Savaşı 111
Avusturya Veraset Savaşı 19, 111
Amerikan Bağımsızlık Savaşı 124
Napoléon Savaşları 144
1859 179
Birinci Dünya Savaşı (1914-18) 190, 194, 204, 221, 222, 223, 230, 240, 246, 247, 287
İkinci Dünya Savaş (1939-45) 28, 34, 35, 50, 52, 286, 353, 363
Vietnam Savaşı 25, 332
Saviano, Roberto (d. 1979) 367, 383
Savonarola, Girolamo (1452–98) 87, 94
Savoy (bölgesi) 21, 81, 96, 98, 105, 110, 111, 125, 130, 137, 138, 169, 171, 185, 372
Scaglione, Pietro (1906–71) 343
Scala, della, ailesi 81, 225, 379
scala mobile 314
Sciascia, Leonardo (1921–89) 346
Scott, Sir Walter (1771–1832) 150
Scrovegni, Reginaldo (ö. 1289'dan önce) 87
seçim kanunları, seçmenler 162, 173, 188, 205, 206, 217, 239, 247, 284, 308, 334, 337, 340, 347, 348, 356, 363, 366
seçimler, parlamento 21, 253, 316, 347
Sedan Muharebesi 187
Segni, Antonio (1891–1972) 329
Sella, Quintino (1826–84) 159, 177, 188, 372
sendikacılık, sendikacılar 250
sendika devlet (faşizm), sendikacılık 269, 272, 289
Serao, Matilde (1856–1927) 200
serbest ticaret 52, 167, 177, 312
Serpieri 273
Serpieri, Arrigo (1877–1960) 273
Sforza, Francesco (1401–66) 89, 248
Sforza, Ludovico (1452–1508) 88
Sıcak Sonbahar (1969) 25, 334
sıtma 43, 45, 57, 196
Sicilya 7, 17, 18, 19, 21, 22, 24, 26, 27, 29, 32, 37, 39, 40, 42, 43, 44, 46, 52, 57, 63, 64, 65, 71, 73, 76, 77, 81, 91, 94, 96, 97, 98, 99, 102, 110, 113, 114, 116, 120, 129, 130, 132, 139, 142, 144, 154, 171, 172, 173, 174, 175, 180, 182, 213, 217, 223, 249, 289, 297, 308, 309, 317, 318, 325, 341, 342, 343, 355, 359, 366, 374, 376, 383
ayr. bak. Napoli Krallığı
Sicilya Vesperleri 18, 32, 77
Siena 7, 79, 85, 86, 88
Signoria (Rönesans'ta) 370
Sirakuza 39, 56
Sironi, Mario (1885–1961) 244, 381
Sixtus 91
Sixtus IV. (1414–84), Papa (1471–84) 91
Smiles, Samuel (1812–1904) 179
Soffici, Ardengo (1879–1964) 229
sol 189, 207, 293, 319, 329, 330, 331, 333, 334, 343, 344, 346, 347, 349, 361, 364
Solferino, Battle of (1859) 21, 169
Sonnino, Sidney (1847–1922) 192, 196, 218
sosyal güvenlik 366
Sosyalist Parti (PSI) 23, 25, 211, 217, 231, 235, 250, 314
sosyalizm, sosyalistler 207, 217, 228, 230, 236, 254, 285, 328, 348
ayr. bak. Sosyalist Parti
Sovyetler Birliği 277, 297, 312, 327, 328, 353, 362
ayr. bak. Rusya
Spenser, Edmund (yak. 1552–99) 97
Spinola ailesi 100
spor 268, 282, 326, 358
Stalin, Joseph (1879–1953) 25, 302, 315, 327
Starace, Achille (1889–1945) 279, 305
Statuto 152, 161, 176, 179, 266

Stendhal (Henri Beyle) (1783–1842) 42
Stephen, II. (ö. 757), Papa (752–57) 17, 65
Strozzi ailesi 84, 93
Sturzo, Don Luigi (1871–1959) 247, 263, 311, 318
suç, suçlular 254, 289, 300, 304, 305, 306, 342, 343, 350, 358, 367, 383
ayr. bak. eşkıyalar, yolsuzluk, mafya
Surrey, Henry Howard, Kont (yak. 1517-47) 97
sülfür 44, 52, 65, 130, 144
Süveyş Kanalı 41
svolta di Salerno (1944) 302
şarap, bağlar 103, 108, 195, 206
şehirler 28, 42, 68, 75, 77, 100, 226, 240
şeker, şeker kamışı 46, 65, 223, 323

T

tahıl savaşı bkz. faşizm
Tanassi, Mario 339
tangentopoli skandalı 26, 354, 359, 384
Tanucci, Bernardo (1698–1783) 119, 120
Taranto Prensi 81
Tarifeler 53, 144, 145, 177, 205, 206, 207, 210
ayr. bak. ticaret
Teano 175, 178
tekstil, tekstil sanayisi 83, 84, 88, 167, 177, 223, 313
televizyon 312, 334, 338, 359, 364
telgraf 41, 204, 254, 292
Terni (çelik fabrikası) 206
terör 265, 337, 339, 343, 344, 348
Terra di Lavoro 109
Terranova 343
Theodoric (yak. 454-526) 17, 62
Thomas, William (ö. 1554) 31, 370, 372
ticaret, serbest 31, 39, 42, 52, 53, 54, 64, 68, 69, 70, 71, 91, 117, 134, 149, 159, 167, 176, 177, 195, 206, 214, 224, 245, 312
Tirol, Güney (Alto Adige) 174, 243, 248, 249, 309
Togliatti, Palmiro (1893–1964) 302, 306, 310, 311, 327, 328, 383
Tolentino Muharebesi (1815) 136
toprak açma 67
toprak reformları 322
toprak sahipleri 51, 53, 64, 99, 106, 131, 139, 142, 145, 150, 172, 190, 201, 251, 253, 273, 308, 318, 319
Torino 8, 22, 42, 56, 59, 67, 98, 125, 137, 142, 174, 176, 194, 223, 249, 252, 297, 320, 322, 326, 332, 335
Torrigiani ailesi 102
Toscanini, Arturo (1867–1957) 48
Toskana 19, 20, 21, 30, 43, 45, 52, 55, 57, 58, 59, 67, 68, 96, 97, 98, 99, 102, 106, 108, 110, 111, 114, 117, 118, 119, 125, 129, 147, 153, 154, 158, 169, 170, 174, 199, 204, 249, 253, 273, 276, 336, 350, 373
Toynbee, Arnold (1889-1975) 28
Trento 81, 242, 248, 249
Treves, Claudio (1869–1933) 232, 235
Treviso 90
Trieste 315
Tuccia, Niccolò della 87
Tupamarolar 344
Turati, Augusto (1888–1932) 267
Turati, Filippo (1857–1932) 235
Turiello, Pasquale (1836–1902) 215
turizm 224

U-Ü

Uberti ailesi 74
Ukrayna 104
Ulusal Cemiyet, İtalya 171
Ulusal Kurtuluş Komiteleri (CLN) 303
Umberto, I. (1844-1900), İtalya Kralı (1878-1900) 22, 210
Umbria 21, 57, 78, 129, 170, 175, 336
Urbino 78, 81, 87, 96
uyuşturucu, uyuşturucu ticareti 342
Üçlü İttifak 22, 214, 240
iversiteler 118

V
valiler 254, 303
Valtellina 105
Vasari, Giorgio (1511–74) 89
veba, salgın 19
Venedik 7, 8, 19, 20, 37, 39, 41, 42, 59, 64, 68, 69, 70, 71, 75, 82, 88, 90, 91, 95, 96, 98, 102, 104, 105, 110, 113, 115, 120, 126, 127, 137, 143, 154, 156, 174, 249, 280, 294, 356, 374
Veneto 22, 23, 39, 80, 126, 128, 170, 175, 187, 188, 190, 199, 204, 239, 243, 246, 276, 350
Verdi, Giuseppe (1813–1901) 32, 150
vergiler, vergilendirme 71, 77, 112, 128, 135, 177, 271, 319
Verona 81, 90, 104
Verri, Pietro (1728–97) 117, 124
Versay Antlaşması (1919) 290
Vespucci, Amerigo (1454–1512) 30
Vicenza 90
Vico, Giambattista (1668–1744) 124
Victor Amadeus, II. (1666–1732), Piyemonte-Sardinya Kralı (1720-32) 110, 372
Vinci, Leonardo da (1452–1519) 99
Visconti ailesi 81
Vittorio Veneto (1918) 23, 246
Viyana Barışı (1815) 137
Vizigotlar 17, 37
Volpe, Gioacchino (1876–1971) 230
Voltaire (François-Marie Arouet) (1694–1778) 117
Volterra 90

Y
yağmur, yağış 44, 45, 257
Yahudiler 138, 293, 381
Yemek 46, 70
yeniden feodalleşme 106
yollar 54, 273
Yolsuzluk 363, 367
ayr. bak. himayecilik, mafya
Young, Arthur (1741–1820) 47, 118
yönetim, yerel 61, 79, 80, 81, 90, 124, 126, 134, 218, 224, 262, 274, 285, 300, 314, 322, 329, 331, 332, 336, 347, 348
Yunanistan, Yunanlar 24, 38, 39, 296, 306
Yüce Mükemmel Üstatlar 141

Z
Zancaruol, Giuliano 93
Zanussi (şirket) 323
Zollverein 148

İMPARATORLUKLAR, KRALLIKLAR VE CUMHURİYETLER

İTALYA TARİHİNİN DÖNÜM NOKTALARI

"Christopher Duggan, İtalya'nın büyüleyici ve bir o kadar da kafa karıştırıcı hikâyesini, ister bir coğrafi ifade, ister bir kültür, ister modern bir devlet olarak ele alsın, zarif bir şekilde işliyor. İtalyanları, onların aydınlık ve karanlık yanlarını anlamak isteyen herkes bu kitaptan başlamalıdır."

Richard Bosworth, Jesus College,
Oxford Üniversitesi Emeretus Profesörü

Romalıların mirasından Venedik'in ihtişamına, Rönesans'ın doğuşundan Mussolini döneminin karanlığına kadar İtalya, Avrupa tarihinin şekillenmesinde her zaman başrol oynadı. Sanatın, coğrafi ve siyasi parçalanmışlığın, dış müdahalelerin ve içsel kargaşaların harmanladığı bu ülke, hem Avrupa'yı hem de dünya tarihini derinden etkileyen olaylara ve karakterlere ev sahipliği yaptı.

Christopher Duggan, büyük övgüler toplayan bu eserinde Batı Roma İmparatorluğu'nun çöküşünden günümüze kadar uzanan İtalya tarihinin geniş bir panoramasını çizerken İtalyanların son iki asırdaki ulus devlet inşası sürecinde karşılaştığı zorlukları inceliyor. Siyasi, ekonomik, sosyal ve kültürel tarihi başarıyla ele alan Duggan, İtalya'nın antik çağlardan modern zamanlara uzanan serüvenini titizlikle inceliyor. Roma İmparatorluğu'nun çöküşünden Rönesans'ın doğuşuna, İtalyan Birliği'nin kurulmasına, faşizmin yükselişinden Cumhuriyet'e uzanan bu öyküde, Galileo, Medici Ailesi, Machiavelli, Garibaldi, Mussolini gibi önemli figürler ve İtalya'nın karşılaştığı zorluklar son derece akıcı bir dille anlatılıyor.

Her kesimden okuyucuya hitap eden bu eser; öğrenciler, akademisyenler ve İtalya'ya yolculuk yapanlar için bir başvuru kaynağı olacak. Cambridge University Press tarafından yayımlanan ve Kronik Kitap Kısa Tarih Dizisi'nin yeni üyesi olan ***Kısa İtalya Tarihi***, İtalya tarihi hakkında güvenilir ve geniş kapsamlı bir giriş kitabı arayanlar için vazgeçilmez bir kitap olacak.

Kronik
kronikkitap.com kronikkitap
ISBN: 978-625-6228-11-5
9 786256 228115